A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE
XXI.

1982 1968

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE

IX.

1961

ЕЖЕГОДНИК
Столичной Библиотеки им.
Эрвина САБО, Будапешт
1961

ALMANACH
de la Bibliothèque Municipale
Ervin SZABÓ, Budapest
1961

YEARBOOK
for the year 1961 of the
Municipal Ervin SZABÓ
Library, Budapest

JAHRBUCH
der Hauptstädtischen Bibliothek
Erwin SZABÓ, Budapest
1961

BUDAPEST, 1962

Az Évkönyv összeállítását szerkesztőbizottság végezte. Tagjai: Dobos Piroska, Hont Péterné, Marót Miklós, Révész Ferenc, Tolnai György, Tyroler Gyula.
A grafikonok Sárdy Károly, a fényképek a könyvtár fotóműhelyének munkái.
Felelős szerkesztő és a jelentés anyagának előkészítője: Tolnai György.

X 2440

7/8237

K 0200/5

Felelős kiadó: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója.
62/28729. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi u. 28.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR JELENTÉSE

1961.

Az 1961-es esztendő legnagyobb politikai eseménye az SZKP XXII. kongresszusa volt. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége e kongresszusnak, továbbá az MSZMP korábbi VII. kongresszusának kulturális vonatkozású iránymutatására támaszkodott. Segítséget nyújtottak a könyvtár munkájának további fejlesztéséhez a budapesti népművelési program szempontjai is.

A könyvtár munkájának mennyiségi fejlődésére mutatnak a könyvtári forgalom növekvő számadatai, mindenekelőtt az, hogy 1961 évben már több mint 140 000 beiratkozott olvasónak több mint 5 millió kötet könyvet juttattunk. A könyvtár történetében a beszámoló évében fordult elő először, hogy a könyvforgalom az 5 millió kötetszám fölé emelkedett. A könyvtár dolgozóinak, e mennyiségi eredményeken túl, minőségi szempontból is mutatkozó jó munkáját dicséri többek között, hogy ugyancsak a beszámoló évében emelkedett először a felnőtteknek kölcsönzött könyvek egynegyede fölé az ismeretterjesztő irodalom forgalma.

Mindezen eredményekhez jelentékeny mértékben hozzájárultak felettes hatóságaink, mindenekelőtt a Fővárosi Tanács, erkölcsi és anyagi támogatásuk fokozásával, s így többek között a könyvtárfejlesztés nagymérvű előmozdításával. A beszámoló évében — először az 50-es évek eleje óta — jelentékenyen, négy új kerületi könyvtárral gyarapítottuk könyvtárhálózatunkat.

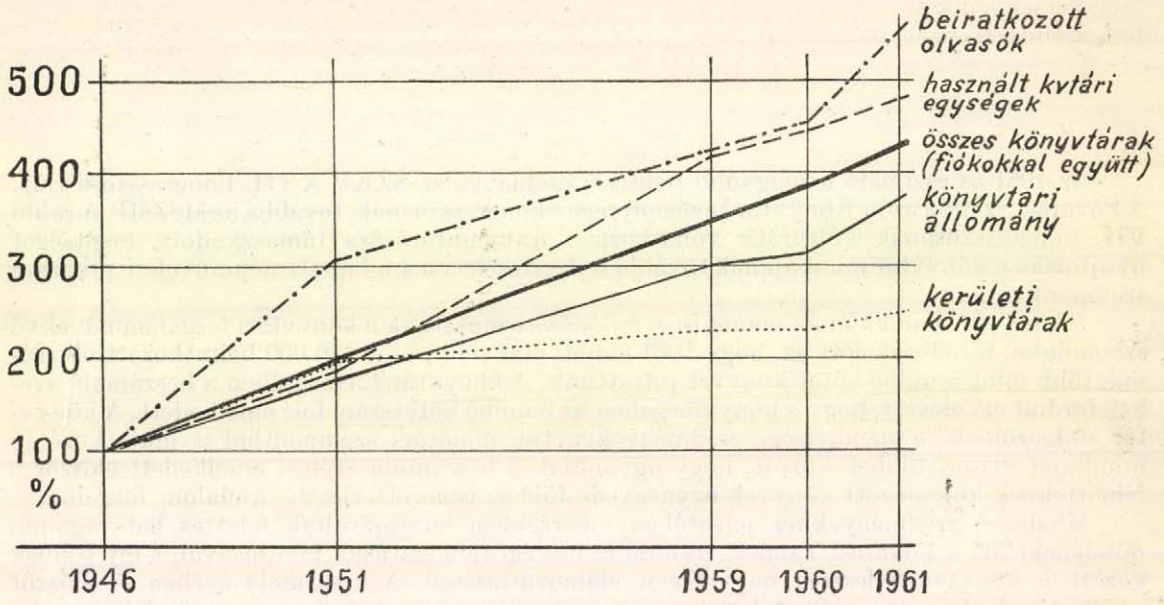
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak az 1961-es évben elért legfőbb fejlődési eredményeiről — egybevetve a 15 és 10 évvel ezelőtti, továbbá az elmúlt két év adataival — az alábbi számok tájékoztatnak:

	1946	1951	1959	1960	1961
Könyvtárak száma[1]	19*	38	43	43	47
Fiókkönyvtárak (sajátkez. könyvállomások) száma	—	—	23	31	34
Könyvtári állomány[2]	523 693	1 031 468	1 572 701	1 658 171	1 763 444
Naptári évre beiratkozott olvasók száma[3]	25 347**	77 112**	.	115 018	140 700
Kölcsönzők és helyben olvasók száma[4]	.	.	1 705 011	1 677 449	1 819 000
Kölcsönzött és helyben olv. kötetek és egyéb kvtári egységek[4]	1 089 514	2 043 892	4 660 116	4 846 510	5 144 686

[1] A központ és a hálózati könyvtárak összes száma.
[2] A könyvek, egyéb könyvtári egységek és diafilmek száma.
[3] Az olvasótermi és dia-kölcsönzésre beiratkozottakkal együtt.
[4] Dia-kölcsönzőkkel, ill. kölcsönzött darabokkal együtt.
* A budapesti könyvtárak száma, kiegészítve az 1 működő peremvárosi könyvtárral.
** Folyamatos évi beiratkozott olvasók száma.

A fentiek szerint a kerületi könyvtárak száma 9%-kal, a fiókkönyvtárak száma 10%-kal emelkedett; a könyvtári állomány növekedése több mint 6%. 1961-ben a beiratkozott olvasók száma 21,5%-kal magasabb, mint az elmúlt évben. A könyvtári kölcsönzés 8%-os, a kölcsönzött könyvek száma pedig 6%-os emelkedést mutat az előző évi adatokkal szemben.

A régebbi adatokkal való összehasonlítás — pl. a kölcsönzött kötetek forgalmának a 15 évvel ezelőttivel szemben mutatkozó ötszörös, a 10 évvel ezelőttivel szembeni 2 és 1/2-szeres — ugrásszerű emelkedést mutat; ez képet nyújt a fővárosban ez idő alatt lezajló kulturális forradalom könyvtári vonatkozásairól.

A könyvtárfejlődési adatok indexei

Négy új könyvtárunk között két gyermekkönyvtár szerepel. Ezek hálózatunk első önálló gyermekkönyvtárai és mindkettő, de elsősorban a nagyságra is kiemelkedő Liszt Ferenc téri 1. sz. gyermekkönyvtár — mind modern berendezését, mind kivitelezését tekintve — büszkeségei a főváros könyvtárhálózatának. A négy új könyvtár közül három munkáslakta külső kerületekben alakult: a XIII., XIV., és a XIX. kerületekben. Egy könyvtárt a VI. kerületben nyitottunk.

A főváros több kerületének tanácsai 9 fiókkönyvtár (korábbi nevén: saját kezelésű könyvállomás) számára biztosítottak helyiséget. 1961-ben ezekből 3 fiókot már meg is nyithattunk, a továbbiak megnyitása 1962-re marad.

Több régi könyvtárat modernizáltunk — így például hét könyvtárat a szabadpolcos kölcsönzés igényei szerint rendeztünk át. Több új, vagy korszerűsített könyvtárunknál tértünk arra a módszerre, hogy külön épületben helyeztük el gyermekrészlegét; ezáltal a felnőtt és gyermekkönyvtárak külön-külön nagyobb helyiséghez juthattak, és egyben lehetőséget nyertünk arra is, hogy a gyermekrészleget később önállósítsuk, hogy részét képezzék majd a mind szélesebb körre bővülő gyermekkönyvtári hálózatnak. 1961-ben a nyári hónapok alatt négy fővárosi parkban működtek parkkönyvtáraink.

Mint már említettük, a beszámoló évének a könyvtár szempontjából is legfontosabb politikai eseménye az SZKP XXII. kongresszusa volt, amely az év egészében — már a kongresszust megelőző időszakban is — jelentős kultúrpolitikai feladatokat rótt központunkra és hálózatunkra egyaránt. Már 1961 január 12-én foglalkozott a könyvtár igazgatói tanácsa az

SZKP XXII. kongresszusával kapcsolatos könyvtári feladatok tervével, sőt az erre vonatkozó részfeladatokat már a könyvtár egyes osztályainak 1961-es évi tervébe is bedolgoztuk. A terv szerint elkészültek a „Népek hazája nagyvilág (Igaz hazafiság, proletárnemzetköziség irodalma)" és „A tűz csiholói (Írók, nagy gondolkodók a forradalmakról)" című ajánló albumok. Elkészült továbbá a „Legyetek éberek! (Antifasiszta művek ajánló bibliográfiája)" című terjedelmes bibliográfia is. Ugyancsak a XXII. kongresszus tiszteletére rendeztük a „Moszkva, a XXII. kongresszus városa" című kiállítást a központban. A kerületi könyvtárakban széleskörű pályázatot hirdettek a gyermekolvasók számára „Mit tudsz a Szovjetunióról?" címmel. A pályázatnak nagy sikere volt a gyermekek körében, és rajzban, barkácsmunkában, versekben számoltak be a szovjet irodalomról való ismereteikről. A kerületi könyvtárakban kiállított anyag díjnyertes képeit és egyéb darabjait a központban is kiállítottuk. A kerületi könyvtárak osztálya egyébként a XXII. kongresszus alkalmából módszertani levelet adott ki, amelyben a Szovjetuniónak egyéni és csoportos foglalkozásokban való fokozott népszerűsítését tűzte ki célul a könyvtárosok előtt. Az útmutató címjegyzéket is tartalmazott a szovjet irodalom újabb alkotásaiból, amelyeket a kerületi könyvtárak dolgozói eredményesen propagáltak. E kongresszusi felajánlás eredményeiről és a megfigyelt könyvek forgalmáról összefoglaló jelentést készítettek. Egyes könyvtárak erről szóló beszámolói a Könyvtári Híradóban is megjelentek.

Az igazgatói tanács előtt rendszeresen beszámoltak a kongresszusi akció eredményeiről, így például 1961 májusában és az év végén.

A könyvtár nagy súlyt fordított az egyéb aktuális politikai és kultúrpolitikai kérdésekből ráháruló feladatok megvalósítására is. Így a német kérdés iránti érdeklődés ébrentartására kiadtuk az „Árnyék Európán" című röplapbibliográfiát, kiállítást rendeztünk e témában „Európa vigyázz!" címen. Ugyancsak bibliográfia jelent meg az Ernst Thälmannról szóló irodalomról.

A népi demokratikus országok népszerűsítése érdekében a központban bolgár művészeti kiállítást rendeztünk és „A bolgár irodalom kistükre" címen röplapbibliográfiát adtunk ki. Hasonlóan politikai természetű röplapbibliográfiák jelentek meg „Jó reggelt Afrika" és „El a kezekkel Kubától" címen. E bibliográfiák nemcsak a könyvajánlást segítik elő, hanem támogatják a kerületi könyvtárosokat a megfelelő könyvismertető kiállítások rendezésében.

A kultúrpolitikai kérdések terén a könyvtár dolgozói foglalkoztak az iskolareform kérdésével annak érdekében, hogy maximális mértékben támogathassák ezt a nagy jelentőségű feladatot. Szeptemberben került az igazgatósági tanács elé tárgyalásra a „Javaslatok az iskolareformmal kapcsolatos munkához" című elaborátum, amelyet egy e célra kiküldött 5 tagú könyvtáros-bizottság készített el. A javaslatot — megtárgyalása után — a kérdésbe vágó intézkedések sora követte.

Igen fontos kultúrpolitikai vonatkozású feladatot képvisel könyvtárunk számára a szakszervezeti könyvtárakkal való együttműködés. E kérdéssel a Fővárosi Tanács VB népművelési osztálya utasítására már 1960-ban foglalkozott a könyvtár igazgatósági tanácsa és tervezetet is dolgozott ki az együttműködésre vonatkozóan. A Fővárosi Tanács Népművelési Állandó Bizottsága foglalkozott e javaslattal és felkérte a népművelési osztályt, hogy az abban foglaltakat konkrétizálja. Az ezt követő előzetes tárgyalások után így született meg az egyezmény a Főváros Tanácsa és a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa között a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a szakszervezeti könyvtárak együttműködése tárgyában. Az egyezmény szerint a FSzEK rendszeresen megtartott könyvbeszerzési tanácsadásain részt vesznek a szakszervezetek központi könyvtárainak vezetői és a 30 legnagyobb budapesti üzem könyvtárosa. Hasonló összetételben vesznek részt a FSzEK által rendezett könyvkiadói vitákon, módszertani vitákon, tapasztalatcsere-értekezleteken. A FSzEK megszervezi a szakszervezeti könyvtárosok részére a 2 és 1/2 éves középfokú és a 3 hónapos alapfokú könyvtárostanfolyamot. Kiadványainkból a szakszervezeti könyvtárosok igényelhetik maguknak a szükséges mennyiséget, sokszorosított kiállítási anyagainkat önköltség-térítéssel megkapják. A megállapodás értelmében a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója és az SZBT könyvtári előadója konkrét munkatervet állított össze a beszámolási időszak végére. Ennek hatálya lényegében az

1962-es évre terjedt ki. Már most is megállapítható konkrét eredmény azonban a 2 és 1/2 éves szakszervezeti könyvtárosképző tanfolyam megindulása a FSzEK központjában.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozónak első feladata az olvasók világnézeti nevelésének előmozdítása. Az MSZMP művelődéspolitikai irányelvei alapján a materialista világnézet mind szélesebb körben való terjesztése, a modern természettudományos eredmények ismertetése, az antiklerikális irodalom népszerűsítése és a tömegekben az igaz hazafiság és a proletárinternacionalizmus elmélyítése áll feladatuk előterében. E feladatok megvalósításának előmozdítását szolgálják a könyvtár kiadványai, könyv- és egyéb kiállításai stb. A beszámoló időszakában ennek érdekében jelentek meg az olyan ajánló bibliográfiák és albumok, mint a „Hogyan népszerűsítsük az antiklerikális irodalmat?", „Szép könyvek a természetről", továbbá az olyan kiállítások, mint „A fejlődés története", „A szovjet űrhajózás története", „Az ember származása", „A Német Demokratikus Köztársaság", „A Román Népköztársaság", „Kína művészete" stb. — amelyeket a beszámoló évében, vagy korábban megrendeztünk, majd a kerületi könyvtárakban és részben a budapesti nagyüzemekben, intézményekben vándoroltattunk tovább.

A munkásolvasók szakmai érdeklődésének előmozdítása érdekében a Művelődésügyi Minisztérium utasítása értelmében Budapest három ipari kerületében — Kispesten, Újpesten és Kőbányán — műszaki könyvtári részlegeket szerveztünk. Ugyanezt a célt szolgálja a „Mit olvassunk a technika történetéből?" című bibliográfiánk is.

Körlevelet készítettünk a paraszti lakosságú kerületek könyvtárai számára az olvasók szervezéséről és a mezőgazdasági szakirodalom propagandájáról. Több itteni termelőszövetkezetben társadalmi kezelésű könyvállomást helyeztünk el.

Könyvtárosaink nagy gondot fordítanak általában a fiatalokra és különösen az ipari tanulókra. A József Attila olvasómozgalom szolgálata a kerületi könyvtárak „ifjúsági pult"-jainak állandó programja. Sok könyvtárban alakultak ifjúsági művelődési körök, amelyek elősegítik a kerületi könyvtárak ifjúsági propagandamunkáját.

Könyvtárosainknak mindezek a törekvései általában sikeresnek mondhatók, ahogyan azt az ismeretterjesztő könyvek kölcsönzésének későbbi részletezése is bizonyítja majd. A jelenlegi eredményeket azonban legkevésbé sem tekintjük végeredménynek, csupán kedvező újabb kiindulópontoknak a további még nagyobb sikerek érdekében.

Szükségesnek tartjuk, hogy a központi könyvtár olvasó- és könyvforgalmában a beszámoló évében jelentkező — nagyrészt indokolt — csökkenést megszüntessük, a megfelelő könyvtári propagandával a forgalom növekedését érjük el.

A könyvtár munkájának óriási segítségét jelentik azok a támogatások, amelyeket a párttól, a fővárosi és kerületi tanácsoktól, továbbá a különböző tömeg- és társadalmi szervektől kapunk.

Az MSZMP budapesti pártbizottságával és a kerületi pártbizottságokkal kapcsolatunk jó. A budapesti pártbizottság foglalkozott a fővárosi könyvtárak helyzetével, felettes szerveinkkel együtt részt vett a könyvtárak munkájára vonatkozó irányelvek kidolgozásában. A könyvtár igazgatósági tanácsa megtárgyalta a budapesti pártbizottság szakszervezeti könyvtárak fejlesztésére vonatkozó határozatát és ezen részt vett a budapesti pártbizottság munkatársa is. Ez a kapcsolat a könyvtárpolitika egész területén megmutatkozik.

Felettes szervünk, a Fővárosi Tanács, rendszeresen foglalkozik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár problémáival. A Tanács községfejlesztési alapjából biztosította az új fiókok létrehozását, lehetőségéhez képest támogatta a könyvtárfejlesztést. Október 4-i ülésén a Fővárosi Tanács Végrehajtóbizottsága foglalkozott a FSzEK munkájával. Megállapította, hogy a könyvtár az elmúlt évben jelentős eredményt ért el az ismeretterjesztő irodalom forgalmának emelésében. Hasonlóan egészséges fejlődést állapított meg a könyvtár szépirodalmi állományának alakulásában és forgalmazásában, valamint a bibiográfiai és módszertani munka terén. A VB határozata alapján a központ ajánló bibliográfiát készít a szocialista eszmeiségű szépirodalmi művekről a kerületi és szakszervezeti könyvtárak részére. A könyvtár jobb kihasználása érdekében javaslatot készít a nyitvatartási idő kibővítésére, új társadalmi kezelésű könyvállomások létesítésére (elsősorban a Hazafias Népfront és a Nőtanács szervezeteiben,

a mezőgazdasági kerületekben pedig a termelőszövetkezetekben) s végül a szabadpolcos rendszer további kiterjesztésére. Novemberben a kerületi könyvtárak vezetőinek és a központ osztályvezetőinek bevonásával a VB határozatát megvitattuk. A FSzEK és a kerületi tanácsok közötti kapcsolat is mindinkább elmélyültté válik. A tanácsok támaszkodnak kulturális munkájukban a kerületi könyvtárakra; ugyanakkor megvitatják a könyvtár munkatervét, eredményeit és támogatást nyújtanak lehetőségeikhez képest a könyvtárfejlesztésre.

Az egyéb tömegszervezetekkel is állandóan javul a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kapcsolata. A szakszervezeti könyvtárakkal való szoros együttműködés a megállapodás alapján most már biztosított. A KISZ-szel való együttműködést a kerületi könyvtárakban a József Attila olvasómozgalom érdekében kifejtett propaganda teszi folyamatossá. A Hazafias Népfront és a Nőtanács kerületi szervei a helyiségeikben létesítendő társadalmi kezelésű könyvállomások révén lépnek szoros kapcsolatba könyvtárunkkal.

A társadalmi munkának a könyvtárügybe való fokozott bevonása érdekében a Fővárosi Tanács már a beszámoló időszakát megelőző évben hozzájárult a társadalmi tanácsadó testületek létrehozásához a központ és a kerületi könyvtárak mellett. A Művelődésügyi Minisztérium, a Fővárosi Tanács népművelési osztálya és a SZOT kulturális osztálya 1961 végén kötött megállapodása alapján a társadalmi tanács a közművelődési könyvtár mellett alakul a legjobb olvasókból, az irodalom népszerűsítésében tapasztalattal rendelkező aktivistákból a társadalmi és tömegszervezetek helyi tagjaiból, a terület, illetve üzem szakembereiből, s végül a könyvtárat fenntartó szerv képviselőiből. A tanács javaslataival segíti a munkaterv kialakítását, támogatja az olvasó-toborzást, hozzászól az állomány fejlesztéséhez, segítséget nyújt a könyvtári rendezvények szervezésében. Tagjai elnököt és elnökhelyettest választanak, aki legalább kéthavonta összehívja a tagokat. A tanács évente beszámol munkájáról a könyvtár olvasói értekezletén.

Örvendetes kezdeményezés a Fővárosi Tanács népművelési osztálya részéről, hogy a FSzEK hálózatában működő több áldozatkész társadalmi aktívát a beszámolási év végén jutalomban részesített. A könyvtári aktívák körébe tartoznak a gyermekkönyvtárak aktívái. Sok gyermekkönyvtár már régóta támaszkodik aktívabb olvasói közreműködésére, jelentékeny segítséget nyerve általuk munkájához. Helyes lenne ezek legjobbjai számára is jutalmat biztosítani.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkájának további fejlesztése érdekében nagy jelentősége van a könyvtár működésére vonatkozó elméleti kérdések tisztázásának. A könyvtár igazgatói tanácsa mind nagyobb mértékben foglalkozik a könyvtári problémák elméleti kérdéseinek felvetésével, megvitatásával éa azokból a helyes következtetések levonásával. A korábbi években ilyen nagy jelentőségű — és a könyvtár további működésére elhatározó — kérdés volt például a szabadpolcos kölcsönzési rendszer melletti állásfoglalás. A beszámoló időszakában is sok fontos elvi kérdés került az igazgatósági tanács elé megvitatásra. Így már említett kultúrpolitikai problémák mellett tárgyalta az igazgatósági tanács a kerületi könyvtárakban folyó könyvtári propaganda feladatai, lehetőségei, eszközei a módszerei kérdését; a központ könyvbeszerző munkájának ügyét; a gyermek- és ifjúsági könyvtárak ügyét; az olvasószolgálat főbb kérdéseit a gyermekkönyvtárakban; a Budapest-gyűjtemény osztályának elvi és gyakorlati kérdéseit; a könyvtáros-szakoktatás kérdéseit a FSzEK-ben; a bibliográfiai munkák módszertani kérdéseit. Ezenkívül az igazgatósági tanács elé kerültek olyan, a könyvtár igazgatásával kapcsolatos gyakorlati kérdések, mint amilyen a könyvtár munkájáról szóló jelentés, az éves munkaterv, a költségvetés, a könyvtár technikai felszerelésének ügye stb.

Elméleti munka folyik — természetesen — a kerületi könyvtárak osztályán, a módszertani feladatok megoldása során. A beszámoló időszakában 5 nagyobb módszertani útmutató készült el. A kérdések többségét az igazgatósági tanács is megtárgyalta. Az osztály a fentieken kívül több kisebb módszertani útmutatót készített.

A „Könyvtári Híradó", a benne felvetett könyvtári problémák sokrétűségét és jelentőségét tekintve, nemcsak a szakma szempontjából értékes folyóirattá, hanem a könyvtárosok munkáját és tapasztalatcseréjét elősegítő orgánummá alakult. A fenti elméleti kérdések — és

sok más is — nagyszámú cikkben kaptak teret a Híradóban. A könyvtárosi elméleti munka másik területe a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár sok évtizede megjelenő Évkönyve. Az Évkönyv rendszeresen közli a könyvtárelméleti szempontból figyelemre méltó terjedelmesebb tanulmányokat és mindinkább tudatosan a közművelődési könyvtárak problematikája felé fordul.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozói nagy számban vesznek részt az ország könyvtáros-problémáinak elméleti és gyakorlati megoldásában. Az Országos Könyvtárügyi Tanács, továbbá ezek minden bizottságában és munkabizottságában szerepelnek a Szabó Ervin Könyvtár dolgozói. A gödöllői országos bibliográfiai értekezleten a FSzEK két munkatársa is tartott korreferátumot; Berza László a helyismereti bibliográfiáról, Pataki Ferenc pedig az ajánló bibliográfiáról.

Könyvtárunk a Művelődésügyi Minisztérium 1959-es megfelelő rendelete értelmében tankönyvtárrá alakult és ennek alapján 2 évenként 4 könyvtáros tanulót tanítunk középfokú színvonalon. Tankönyvtár-jellegünk még inkább kidomborodik a könyvtár keretein belül működő 2 éves (illetve 1961—62-es tanévtől kezdve 2 és 1/2 éves) esti könyvtáros-technikumi tanfolyam következtében, amelyet érettségizett, de könyvtárosi képzettség nélküli könyvtári dolgozóink számára tartunk. Az első tanfolyam, amely 1959—1960-ban kezdődött, 1961 nyarán befejeződött. Ez a kísérleti év bebizonyítja, hogy bár nem minden maximalista hibák nélkül (amelyet a számunkra előírt tanmenet képviselt), a tanfolyamok eredményesnek és a könyvtárosképzés szempontjából igen hasznosnak bizonyultak. Ezt megállapítva kezdhettünk a beszámoló évében könyvtárosaink számára a második tanfolyam megindításához. Hasonlóan a szerzett tapasztalatokra építve indíthattuk meg ugyancsak a beszámoló időszakában a szakszervezeti könyvtárosok számára a második középfokú tanfolyamot. Bár 1961-ben nem folytattuk a korábban megkezdett gyermekkönyvtárosképző tanfolyamunkat, az igazgatósági tanács határozata szerint a Liszt Ferenc téri 1. gyermekkönyvtár lesz e téren az egyik továbbképzési fórum a jövőben.

Mindezek hozzájárultak a már érintett könyvtári eredmények eléréséhez, az olvasószolgálat, a könyvtári propagandamunka megjavításához. Az év folyamán nagyszámú tudományos kiadványt, biobibliográfiát, ajánló bibliográfiát, ajánló albumot, röplap-bibliográfiát adtunk ki. Sorozatosan rendeztünk kiállításokat a központban és a hálózatban. A központi kiállítások a beszámoló évében 131 helyen — többségükben ipari üzemekben, intézményekben, iskolákban — mint vándorkiállítások szerepeltek. A kerületi könyvtárakban 1961 folyamán összesen 1257 könyvkiállítást rendeztek.

Olvasószolgálati munkánk egyik döntő kérdése a szabadpolcos rendszerre való áttérés volt. A jelentés évében a szabadpolcos rendszerre való áttérés olvasószolgálati problémáinak vizsgálata adta a kerületi könyvtárak osztályának is egyik fő feladatát. A szabadpolcos kölcsönzés előnyeinek figyelembevételével ma már minden új könyvtárunk erre a rendszerre épül és mint már említettük, a beszámoló évében hét régi könyvtárat is szabadpolcos rendszerűvé alakítottunk át. Ezzel szabadpolc-rendszerű könyvtáraink száma 22-re emelkedett. Ez átalakítások nemcsak anyagi problémákat vetnek fel, hanem sok könyvtárban helyiség-problémákat is, hiszen a szabadpolcos rendszer a zártnál nagyobb helyet igényel. Ahol lehetőségeink erre nem megfelelők — addig is, míg a könyvtár megfelelőbb helyiségbe költözhet — részleges szabadpolcos könyvtárakat hozunk létre.

A beszámoló évének igen fontos könyvtári eredménye volt, hogy határidő előtt bevégeztük a hálózati központi címjegyzék felállítását. Itt is ki kell hangsúlyoznunk azt, hogy a KC-vel könyvtárunk egyik legfontosabb létesítményét „helyeztük üzembe". A KC nemcsak a könyvtári kölcsönzés, hanem elsősorban az állomány-ellenőrzés központi eszköze. Valamennyi könyvtárunk számára a legfőbb nehézségeket évek óta az állomány elavulása okozza, amely nemcsak a könyvek egy részének inkurrenciájával jár, hanem azzal is, hogy a könyvtárak amúgy is túlterhelt raktárait meg zsúfoltabbá teszi. Különösen a szabadpolc-rendszerre térésnél szükséges az inkurrens — elavult, a könyvtár profiljába nem tartozó, fölös példányszámú stb. — könyvek kivonása, hogy a nyílt polcokon valóban csak az olvasókat érdeklő és az olvasók kezébe való könyveket helyezhessünk el. A KC tehát — amikor lehetőséget

nyújt, hogy jelenlegi állományunk kb. 25—30%-ától, mint inkurrenciától, megszabadítsa raktárainkat — egyben a modern könyvtár típusát képviselő szabadpolc-rendszer útját is egyengeti hálózatunkban.

A jelentés évében az elavult könyvek kivonását háromtagú bizottság kiküldésével — s a KC felhasználásával — megkezdtük. El is indult a 6-os szak elavult műveinek és a 91-es szak politikailag káros könyveinek kivonása. Javaslatainkat a minősítő bizottsághoz terjesztettük fel, de választ eddig még nem kaptunk. Kívánatos lenne, hogy a bizottság gyorsabb munkával nagyobb segítséget adna problémáink megoldásához.

A könyvtárnak a beszámoló évében elért eredményei mellett természetesen — hacsak érintőleg is — foglalkoznunk kell nehézségeinkkel is, amelyek lefékezik munkánkat. Mindenekelőtt beszélni kell itt a helyiség-problémáról, amely a központban és igen sok hálózati könyvtárban is bénítólag hat a könyvtárosi tevékenységre. A központi könyvtár helyiségproblémái túlontúl ismertek ahhoz, hogy itt újólag kifejtsük, mégis a korábban nekünk ítélt Reviczky u. 3. sz. épület, vagy a beszámoló évében kilátásba helyezett Pollack M. téri (Károlyi-)palota jelenleg is bizonytalan helyzetéről meg kell emlékeznünk. Sok kerületi könyvtárunk jelenlegi helyiség-problémáját — ha átmenetileg is — megoldaná, ha a gyermekrészleget más helyiségbe költöztetnénk; sok külső kerület elégtelen könyvellátását elősegítené, ha fiókkönyvtár felállításához viszonylag kevés alapterületű helyiséget kapnánk.

Könyvtárosaink túlterheltsége is közismert. Az elmúlt évben ugyan 19-es létszámnövekedés következett be — főleg könyvtárosi állományban — ennek nagy része azonban az újonnan felállított könyvtárak számára biztosított státusból adódik és így alig tehermentesítik a hálózat többi könyvtáraiban dolgozók munkáját. A 02-es állományban levők száma 1961 decemberében a korábbi év megfelelő időszakában alkalmazottakéhoz képest alig változott.

Ilyen körülmények között — ahogy már a korábbi években is jeleztük — fokozott nehézséget jelent a növekvő forgalom mellett a hálózatunk munkakörébe felsőbb határozattal bekapcsolt diafilm-kölcsönzés. Erre külön státusunk nincs és a jelenlegi előírások erre lehetőséget sem adnak. Miután sem a személyi feltételeket, sem a diafilm-állományhoz szükséges új felszerelést nem biztosították kerületi könyvtáraink részére, nem lehetett elkerülni, hogy a diafilmek kölcsönzésének forgalmában csökkenés ne következzék be.

A központ igyekszik minden lehető eszközzel csökkenteni a kerületi könytárosok túlterheltségét. Ezt szolgálta a perlési csoport, amikor a beszámoló évében 13-ról 25-re emelte azoknak a kerületi könyvtáraknak a számát, amelyek perlését központilag kezelik. A két könyvtárosunk által az elmúlt években kidolgozott — és a könyvforgalmi adminisztrációt, továbbá a statisztikát egyszerűsítő — könyvtárstatisztikai gép prototípusának elkészítését nem tudtuk anyagi okok miatt elkezdeni.

Személyzeti problémáinkat megnehezíti az a ma még mindig meglevő különbség is, amely a FSzEK könyvtárosainak hátrányára a közművelődési könyvtárak és a tudományos könyvtárak könyvtárosainak bérszínvonala között fennáll. Ez előmozdítja könyvtárosainknak más könyvtárakba, vagy a pedagógia területére való elvándorlását.

A beszámoló évében tovább fejlődtek a könyvtárközi kapcsolatok a FSzEK és az egyéb belföldi könyvtárak között. Könyvtárosaink tapasztalatcserén jártak az Egyetemi Könyvtár raktárában, a Gorkij Könyvtárban, az Országos Műszaki Könyvtár fotolaboratóriumában, az Országos Széchényi Könyvtár feldolgozó osztályán stb. Tapasztalatcserét szerveztünk Egerbe, Miskolcra, Szegedre, Kaposvárra, Békéscsabára, Szekszárdra stb., a felnőttek és gyermekek között végzett könyvtári munka tanulmányozására. Több hazai könyvtári dolgozói látogatták meg az év folyamán a mi könyvtárunkat is.

A beszámoló évében öt könyvtárosunk utazott a lengyel könyvtárosok vendégeként Lengyelországba, hogy visszaadják a lengyel könyvtáros-delegáció néhány héttel előbbi magyarországi látogatását. A lengyel könyvtárosok természetesen meglátogatták a FSzEK központját és több kerületi könyvtárat. Meglátogatta könyvtárunkat Soumaré Nené, a Mali Köztársaság Nőszövetségének delegátusa is.

A könyvtár munkájának részletes eredményeit — és hiányosságait — ismertetik az alább következő adatok.

I. A KÖZPONTI KÖNYVTÁR TEVÉKENYSÉGE

A központi könyvtár főbb adatait a következő számok fejezik ki:

	Egység	1960	1961
Állomány (könyv- és egyéb könyvtári egység)	db	602 835	618 868
Beiratkozott olvasók száma[1]	fő	12 210	11 608
Kölcsönzők és helyben olvasók száma	fő	108 766	103 204
Kölcsönzött és helyben olvasott könyvtári egységek száma	db	248 402	206 917

[1] Az olvasóterembe beiratkozott olvasókkal együtt.

A központi könyvtár főbb adatai azt mutatják, hogy az állomány 2.7%-os növekedésével szemben mind az olvasó-, mind pedig a kötetforgalomban bizonyos csökkenés következett be. Mint látni fogjuk, ez főleg annak a következménye, hogy bizonyos megszorításokat eszközöltünk a közönségnek olvasásra kiadható folyóiratok sorában.

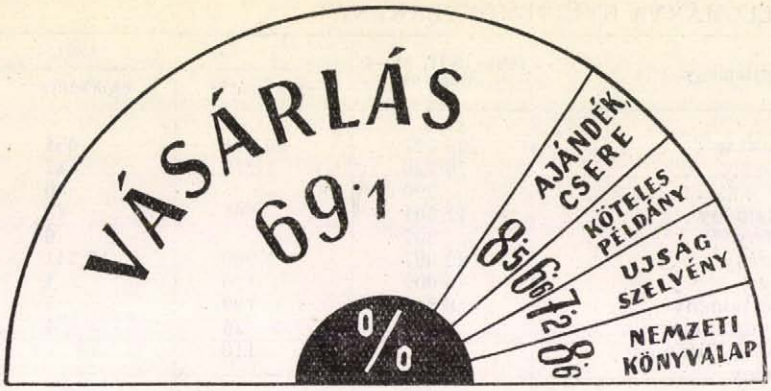
Hasonlóan a csökkenés okaként szerepel az is, hogy 1960-ban a felszabadulás 15. évfordulóján sok olvasó fordult meg könyvtárunkban, e tárgyban adatot keresve s a beszámoló évében ezek látogatása elmaradt.

Feldolgozó munka

A szerzeményezett könyvtári egységek számszerű és százalékos alakulására a következő táblázat vet fényt:

	1960	1961	1960	1961
	darab		százalék	
Vásárlás	10 538	11 497	66,2	69,1
Ajándék, csere	1 526	1 411	9,7	8,5
Köteles példány	944	1 093	5,9	6,6
Újságszelvény	1 225	1 196	7,6	7,2
Nemzeti könyvalap	1 689	1 421	10,6	8,6
Együtt	15 922	16 618	100,0	100,0

A szerzeményezés egyes részleteiben a tavalyival szemben lényeges eltérés nincs.

A központi szerzeményezés megoszlása

KÖZPONTI KÖNYVTÁRI VÁSÁRLÁS*

Összeg (Ft)	1960			1961		
	Belföldi	Külföldi	Együtt	Belföldi	Külföldi	Együtt
Könyv	169 279	268 259	437 538	198 257	314 338	512 595
Folyóirat	28 165	69 091	97 256	29 020	62 902	91 922
Diafilm	1 132	60	1 192	1 986	—	1 986
Összesen	198 576	337 410	535 986	229 263	377 240	606 503
Darab, ill. évfolyam:						
Könyv	7 366	2 804	10 170	7 218	3 244	10 462
Folyóirat	512	418	930	468	386	854
Diafilm	104	6	110	181	—	181

* A hálózat részére vásárolt könyvek adatait lásd a kerületi könyvtáraknál.

A könyvvásárlás teljes összege 13%-al emelkedett.

A KÜLFÖLDI VÁSÁRLÁSOK MEGOSZLÁSA

Összeg (Ft)	1960			1961		
	Szocialista országokból	Kapitalista országokból	Együtt	Szocialista országokból	Kapitalista országokból	Együtt
Könyv	69 425	198 834	268 259	63 162	251 176	314 338
Folyóirat	13 863	55 228	69 091	15 270	47 632	62 902
Összesen	83 288	254 062	337 350	78 432	298 808	377 240
Darab, ill. évfolyam:						
Könyv	1 348	1 456	2 804	1 297	1 947	3 244
Folyóirat	148	270	418	172	214	386

A külföldi vásárlásokra fordított összeg 12%-kal emelkedett, ezen belül a szocialista országok könyveinek vásárlása 6%-kal csökkent.

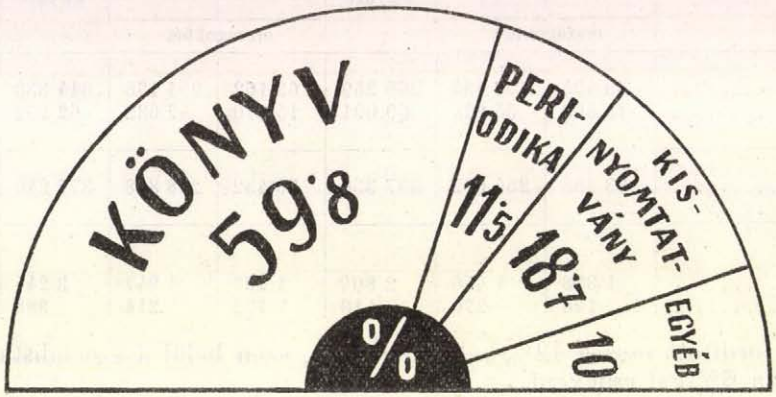
A KÖZPONT ÁLLOMÁNYA GYŰJTEMÉNYENKÉNT*

Gyűjtemény	1960. XII. 31—i állomány	1961		
		gyarapodás	csökkenés	állomány XII. 31.
Monografikus raktár	225 777	10 921	1 051	235 647
Periodika	70 736	1 279	617	71 398
Kézikönyvtár**	796	—	80	716
Budapesti gyűjtemény	41 501	961	13	42 449
Keleti gyűjtemény**	257	—	6	251
Röpirat-gyűjtemény	22 397	1 900	17 211	7 086
Szűry-gyűjtemény	6 007	20	1	6 026
Könyvészeti-gyűjtemény	8 239	139	4	8 374
Könyvtártani-gyűjtemény	5 379	26	1	5 404
Könyvritkaságok-gyűjteménye	10 117	110	—	10 227
Ballagi-gyűjtemény	4 840	—	—	4 840
Zárt-gyűjtemény	935	—	—	935
Közp. duplum raktár	34 592	13 782	423	47 951
Összesen	431 573	29 138	19 407	441 304
Mikró és diafilm	415	194	—	609
Térképgyűjtemény	985	15	—	1 000
Bp kisnyomtatvány	110 996	4 897	—	115 893
Bp újságszelvény	50 487	1 196	—	51 683
Zenei gyűjtemény	8 379	—	—	8 379
Összesen kvt. egység	171 262	6 302	—	177 564
Mindössze kvt. egység	602 835	35 440	19 407	618 868

* A hálózati raktárak adatai nélkül (ezeket lásd a kerületi könyvtáraknál).
** Felszámolás alatt áll.

Lényeges változás — a rendszeresen gyarapított monografikus raktár, periodika, duplumraktár és különgyűjteményi anyag mellett — először a röpiratgyűjteményben mutatkozik. Az itt található gyarapodás-csökkenés adatok mögött tulajdonképpen nagyarányú áthelyezés húzódik meg, mivel ebből az állomány-részből 13782 idegen profilú, továbbá fölös-példányt emeltünk ki és duplomosítottuk. Röpirat-gyűjteményünk darabszáma így harmadára esett.

Feloszlattuk — mint önnálló gyűjteményt — a kézikönyvtárat (amely a raktár állományába olvadt be) és a Keleti gyűjteményt, (amelyet, mint profilunktól idegen anyagot a Tudományos Akadémiának adtunk át). A gyűjtemények teljes felszámolása 1962-ben történik.

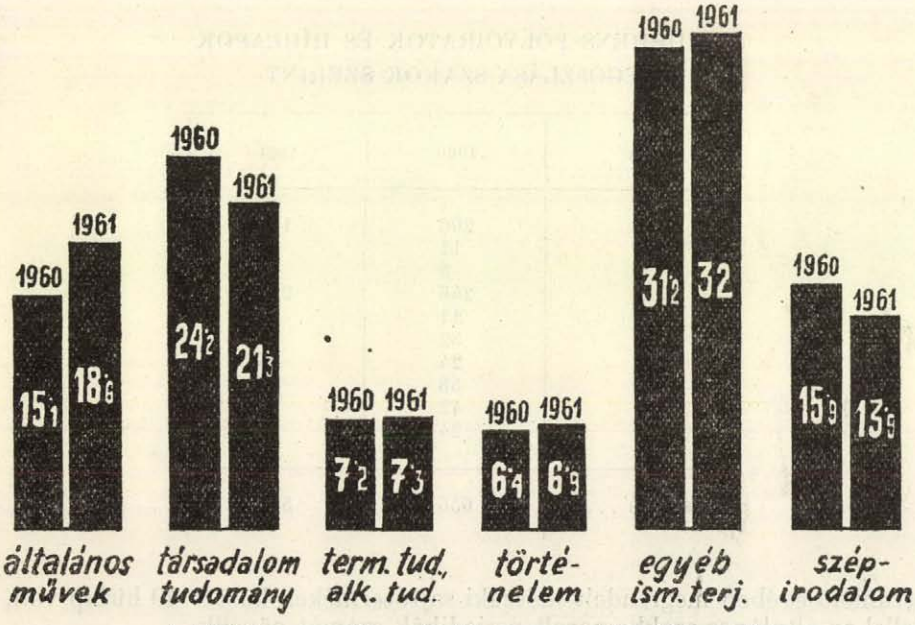

A központi állomány megoszlása

A LELTÁRI GYARAPODÁS MEGOSZLÁSA SZAK SZERINT

Szak	1960[1]	1961[1]	1960	1961
	darab		százalék	
0 Általános művek	1239	1709	15,1	18,6
1 Bölcselet	216	213	2,6	2,3
2 Vallási irodalom	78	63	1,0	0,7
3 Társadalomtud. Ebből:	(1985)	(1952)	(24,2)	(21,3)
3K Marxizmus—leninizmus	177	202	2,2	2,2
30 Szociológia	449	402	5,4	4,4
31 Statisztika	54	45	0,7	0,5
32 Politika	599	618	7,2	6,8
33 Szociálpolitika	119	104	1,5	1,1
34 Jog	105	88	1,3	1,0
35 Közigazgatás	48	73	0,6	0,8
36 Társadalmi tevékenység	22	22	0,3	0,2
37 Nevelés	97	159	1,2	1,7
38 Közgazdaság	281	187	3,4	2,0
39 Néprajz	34	52	0,4	0,6
4 Nyelvtudomány	122	176	1,5	1,9
5 Természettudomány	282	284	3,4	3,1
6 Alkalmazott tudomány	313	382	3,8	4,2
7 Művészet	872	925	10,5	10,1
8 Irodalom	1610	1691	19,5	18,5
Ebből: Szépirodalom	(1305)	(1270)	(15,9)	(13,9)
9 Történelem	522	630	6,4	6,9
91 Földrajz	398	464	4,9	5,4
92 Életrajz	582	641	7,1	7,0
Összesen	8176	9130	100,0	100,0

[1] Áthelyezés, újságszelvény, duplum, kisnyomtatvány stb. nélkül.

A leltári gyarapodás százalékos megoszlása (Központ)

ÁLLOMÁNYGYARAPODÁS MEGOSZLÁSA NYELVEK SZERINT

	1960	1961	1960	1961
	darab		százalék	
Magyar	3264	3666	40,0	40,2
Orosz	956	826	11,8	9,0
Német	1793	1916	21,9	21,0
Angol	973	1436	11,9	15,7
Francia	802	889	9,9	9,7
Olasz	225	177	2,8	1,9
Lengyel	27	9	0,3	0,1
Csehszlovák	44	51	0,5	0,6
Román	15	21	0,2	0,2
Bolgár	6	7	0,0	0,1
Egyéb	71	132	0,7	1,5
Összesen	8176	9130	100,0	100,0

Az angol nyelvű könyvek vásárlása emelkedett, az orosz és olasz nyelvűeké valamelyest csökkent.

A KURRENS FOLYÓIRATOK ÉS HÍRLAPOK MEGOSZLÁSA SZAKOK SZERINT

Szak	1960	1961
0	200	175
1	11	11
2	8	11
3	246	205
4	11	13
5	32	32
6	24	35
7	58	67
8	42	27
9	24	22
Összesen	656	598

A beszámoló évében megrendelt időszaki sajtótermékek között 49 hírlap van, amelyek egy kivétellel az általános szakba sorolt periodikák számát növelik.

A KURRENS FOLYÓIRATOK ÉS HÍRLAPOK MEGJELENÉSI HELY SZERINT

	1960	1961
	darab	
Magyarország	245	243
Szovjetunió	69	73
Kína	5	5
Románia	18	16
Csehszlovákia	15	12
Bulgária	8	6
Lengyelország	6	6
Albánia	1	1
Vietnam	2	1
Német Demokratikus Köztársaság	53	51
Koreai Demokratikus Köztársaság	2	1
Jugoszlávia	11	10
Anglia	28	28
USA	42	25
Franciaország	57	44
Német Szövetségi Köztársaság	29	18
Ausztria	11	10
Svájc	12	11
Belgium	3	3
Hollandia	5	5
Olaszország	19	16
Dánia	2	2
Svédország	1	1
Ausztrália	2	4
India	7	4
Kanada	1	1
Izrael	2	1
Összesen	656	598

A kurrens folyóiratok 40%-a magyar, 30%-a a szocialista országokból, és nem egészen 30%-a a kapitalista országokból származik. A hírlapok közül 14 magyar, 14 szocialista országokból és 21 nyugati országokból jár.

KÜLFÖLDI CSEREKAPCSOLATAINK A KÖVETKEZŐKÉPPEN FEJLŐDTEK:

	Beérkezett művek			Küldött művek		
	Szocialista	Kapitalista	Összes	Szocialista	Kapitalista	Összes
	országokból			országokba		
1960	372	170	542	107	61	168
1961	140	300	440	59	124	183

Cserekapcsolataink nem javultak 1961-ben; jelentősen csökkent a beérkezett művek száma, csupán kevéssel emelkedett a részünkről küldött cserekötetek száma, melyek azonban még így sem érik el a beérkezett művek felét. Csaknem harmadára csökkent a szocialista országokból érkezett csere-kötetek száma és felére esett az odaküldött műveké. A kapitalista országokból érkező és oda küldött kötetek száma viszont növekedett. A jövőben meg kell vizsgálnunk, milyen lehetőségeink vannak e téren az arányok megjavításához.

FELDOLGOZÓ MUNKÁK

	1960	1961
Címfelvétel	13 758	14 207
Ebből új címfelvétel	9 082	8 339
Osztályozás	13 667	14 116
Ebből új osztályozás	8 991	8 248
Katalóguscédula sokszorosítás	118 615	153 135
Katalógucédula besorolás	95 665	127 286

A feldolgozó munkák a megnövekedett szerzeményezés következményeképpen ugyancsak emelkedtek.

A feldolgozó munkák megnövekedéséhez hozzájárult az 5868 db röplap rekatalogizálása és újraosztályozása. A feldolgozó osztály dolgozói a szolgálati katalógus teljes berendezését modern kivitelű, gazdaságosabb szekrények beállításával teljesen kicserélték. 1215 katalógus-fiókot raktak át és láttak el nyomtatott rendszavú címkékkel. Egyidejűleg a földrajzi katalógus és a helyszámkatalógus, valamint az ideiglenes KC átrakását, széthúzását és végleges formába rendezését is elvégezték.

Továbbfejlesztették a marxista analitikus katalógust, de befejezni munkaerő-kiesés miatt már nem tudták a tervben előírt munkát.

Tovább folyt a katalógusok gondozása és szerkesztése is: 9108 osztó-, illetve vezérlappal tagolták az anyagot és újításként 3.400 lapon alkalmaztak filmolux védőeljárást.

A központi duplumraktár rendezése 15 250 kötet megmozgatását, illetve 2910 mű katalógizálását igényelte.

A Budapest-gyűjtemény keretében is folytak feldolgozó munkák. Az új Budapest-katalógust ellátták mutatókkal és választókkal. Rendeztek 9900 kasírozott Budapest-fényképet, leraktak 12 000 repertórium cédulát.

A feldolgozó munka körébe tartozik az irodalmi és életrajzi archívumunk anyagának rendszeres bővítése — mely a bibliográfia és propaganda osztály munkája keretében történik. Az egy évtized óta folytatott gyűjtés mintegy 550 folyóirat rendszeres feldolgozásával folyik és jelenleg már 90 000 betűrendbe szedett katalóguscédulára és 65 000 újságkivágásra terjed ki. Ezt az országban egyedülálló archívumot rendszeresen igénybe veszik könyvkiadóink és egyes irodalmi kutatók, de további feladatunk e jelentékteleny irodalomtörténeti dokumentum-gyűjtemény szélesebb körök számára való feltárása.

Az irodalmi és életrajz-archívum számára a beszámoló évében 15 263 utaló-karton készült el, továbbá a folyóirat-cikk katalógusba lerakásra került 1694 katalóguscédula. Ezek a számok körülbelül megfelelnek az egy évvel korábban feldolgozott mennyiségnek.

Olvasószolgálat

A központi könyvtár olvasószolgálatának körülményei — mind a nyilvános szolgálat, mind pedig a Budapest-gyűjtemény területén — változatlanok voltak a beszámoló évében. A Budapest-gyűjtemény szolgáltatásai iránt állandóan fokozódik az érdeklődés, bár helyisége a legkevésbé sem alkalmas az odaforduló kutatók kielégítésére.

A beiratkozott olvasók száma a következő képet mutatja:

	1960	1961
A kölcsönzésre beíratkozott olvasók	8 452	7 954
Az olvasóterembe beíratkozott olvasók	3 758	3 654
Az összes beíratkozott olvasó	12 210	11 608

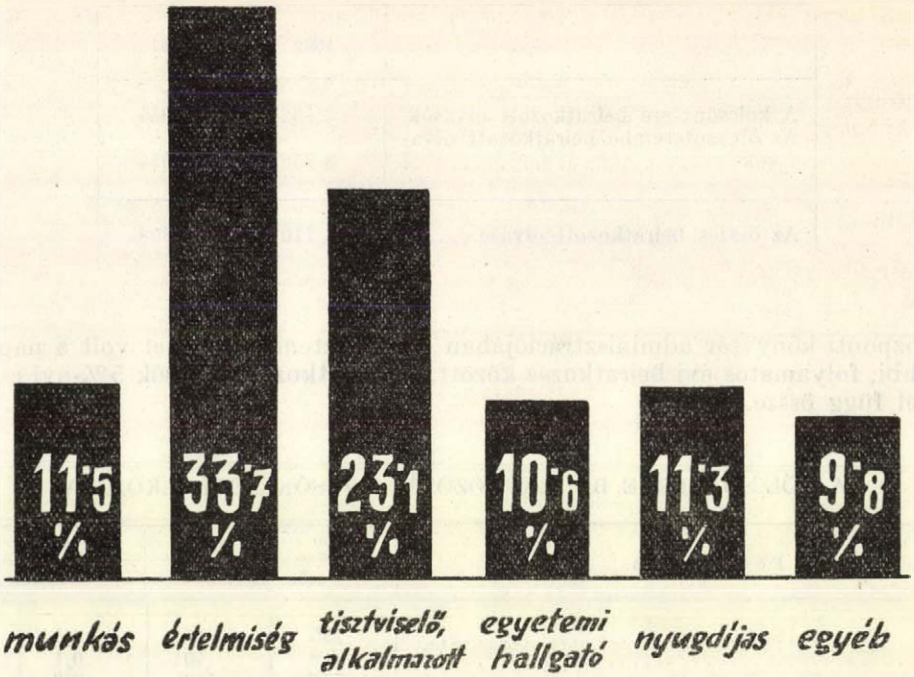
A központi könyvtár adminisztrációjában ez az esztendő átmenet volt a naptári éves és a régebbi, folyamatos évi beiratkozás között. A beiratkozott olvasók 5%-nyi csökkenése főleg ezzel függ össze.

A KÖLCSÖNZÉSRE BEI RATKOZOTT OLVASÓK FOGLALKOZÁSA

Foglakozás	1960	1961	1960	1961
	szám szerint		százalékban	
Munkás	795	915	9,4	11,5
Paraszt	18	40	0,1	0,5
Pedagógus	557	763	6,8	9,6
Egyéb értelmiségi	2005	1917	23,8	24,1
Alkalmazottak és tisztviselők	2066	1839	24,4	23,1
Egyetemi és főiskolai hallgatók	(1266)	(842)	(14,9)	(10,6)
Ebből: joghallgató	56	32	0,7	0,4
orvostanhallgató	213	222	2,4	2,8
bölcsész	537	270	6,5	3,4
műszaki	114	87	0,8	1,1
természettudományi hallgató	70	55	1,0	0,7
közgazdaságtudományi hallgató	86	57	1,3	0,7
egyéb hallgató	190	119	2,2	1,5
Középiskolai tanuló	369	366	4,4	4,6
Ipari tanuló	46	63	0,6	0,8
Nyugdíjas	941	891	11,1	11,3
Háztartásbeli	199	167	2,3	2,1
Egyéb	190	151	2,2	1,9
Összesen	8452	7954	100,0	100,0

A táblázatból kiemelkedik a munkás- és pedagógus olvasók jelentékeny létszám-emelkedése. Az előbbi eredőit nyilvánvalóan általános művelődéspolitikánkban és a magasabb iskolai végzettségű munkások számának növekedésében kereshetjük, az utóbbi oka pedig a pedagógusoknak az elmúlt tanévben megindult nagyarányú továbbképzése. A magyar könyvtárügy egységére utal az egyetemi és főiskolai hallgatók, különösen a bölcsész-hallgatók számának csökkenése. Az év elején nyílt meg a hallgatók számára az Eötvös Könyvtár és az év folyamán az Egyetemi Könyvtár sokáig zárva tartott olvasóterme; de mindegyik felsőbboktatási intézmény könyvtára tökéletesedett, ezért tőlünk sok hallgató elmaradt. Az értelmiségi kategóriák és az egyetemi hallgatók százalékaránya együttesen valamivel (1,2%-kal) csökkent, de még mindig megközelíti az összes, kölcsönzésre beiratkozott olvasók felét (44.3%-ot).

SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR BIBL. CIV. BUDAPEST

A központ kölcsönzésre beiratkozott olvasói

A KÖLCSÖNZŐK ÉS HELYBENOLVASÓK SZÁMA

	1960	1961
Kölcsönzők száma	35 437	36 012
Helybenolvasók száma		
Olvasóteremben	38 134	37 521
Folyóiratolvasóban	33 338	27 215
Budapest-gyűjt. olvasóban	1 857	2 456
Összesen	73 329	67 192
Együttesen	108.766	103 204

A kölcsönzők száma 5%-kal csökkent. A csökkenés elsősorban a folyóiratolvasóban, s csak kisebb mértékben az olvasóteremben jelentkezik. A folyóiratolvasó több mint 18%-os olvasócsökkenése arra vezethető vissza, hogy a könyvtár vezetősége 1961 elején új módszert vezetett be egyes lapok kölcsönzésénél. A határozat szerint több mint húsz tőkés országból származó folyóiratot és napilapot csak a tudományos kutatóknak adunk ki, a nagyközönségnek nem. E döntést a Fővárosi Tanács népművelési osztályának határozata is megerősítette. A folyóirat-teremből így elmaradt az a néhány tucat olvasó, akik e lapokat keresve, naponta látogatták meg a folyóiratolvasót, számukhoz képest jelentősen emelve a forgalmi statisztikát.

Emlékedett a Budapest-gyűjtemény helyben olvasóinak száma. A gyűjtemény rendszeres látogatói voltak a kerületek történetét kutató pedagógusok, de helytörténeti problémákkal számos kisebb-nagyobb diák is jelentkezett. Sok látogató — köztük festők és nagyszámú

diák — használta a 09-es gyűjtemény képzőművészeti köteteit is. Feladatunk, hogy ezeket a fiatal kezdő kutatókat bátorítsuk és támogassuk, hogy évek múltán tényleges kutatókká váljanak.

Emelkedett az egy beiratkozott olvasóra eső kölcsönzések száma (az ún. olvasási intenzitás) a központban:

1960-ban 4.1 kölcsönzés

1961-ben 4.5 kölcsönzés esett egy-egy

kölcsönzésre beiratkozott olvasóra.

KÖLCSÖNZÖTT ÉS HELYBENOLVASOTT KÖNYVTÁRI EGYSÉGEK SZÁMA

	1960	1961
Kölcsönzött kötetek száma	78 795	78 065
Index	100,0	99,3
Helybenolvasott kvtári egységek:		
Olvasóteremben, könyv	42 807	40 968
Folyóiratolvasóban hírlap, kötet	9 037	7 913
Folyóiratolvasóban hírlap, kurrens	88 396	70 016
Különgyűjtemények olv.-ban könyv	6 971	6 530
Különgyűjtemények kisnyomtatv.	1 971.	524
Különgyűjtemények egyéb kvt. egység	20 425	2 901
Összesen kvt. egység	169 607	128 852
Index	100,0	76,0
Együttesen	248 402	206 917
Index	100,0	83,2

A kölcsönzött és helyben olvasott egységek számában jelentékenyebb — 17%-os — csökkenés mutatkozik. A kölcsönzött köteteknél a kiesés minimális, a helyben olvasott könyvtári egységek száma jelentékenyen, csaknem negyedével esett. E forgalomcsökkenésnek két góca: a folyóiratolvasó és a Budapest-gyűjtemény, ahol a kisnyomtatványok és egyéb könyvtári egységek forgalmában következett be jelentékeny kiesés. A folyóiratolvasóban mutatkozó kiesés okáról már volt szó; a Budapest-gyűjtemény anyagában 1960-ban a szokásostól eltérő kiemelkedő eredményt biztosított egy akkori plakát-kiállítás előkészítése, — ennek elmaradása jelentkezik a beszámoló évének csökkent számaiban.

Emelkedett a központi könyvtárban az olvasási intenzitás: egy-egy beiratkozott olvasóra az elmúlt évek 9,3 kötetével szemben 1961-ben 9,9 kötet kölcsönzése esett. 1961-ben egy-egy kölcsönzésre a korábbi évekhez hasonlóan 2,2, egy-egy olvasó- és folyóirattermi látogatásra viszont 1961-ben 1,9 könyvtári egység jutott a korábbi év 2,3 könyvtári egységével szemben.

A csupán szépirodalmat kereső olvasókat a központi könyvtár továbbra is a kerületi könyvtárakba irányította, így tovább csökkent valamit a kölcsönzött szépirodalom aránya. Jelenleg a központ kötet-forgalmában 63%-ot képvisel a különböző tudományos és ismeret-

terjesztő irodalom, 37 %-ot a szépirodalom. A tudományos irodalomban — bár a kölcsönzések struktúrája viszonylag kis mértékben változott — legnagyobb emelkedést a társadalomtudományok anyaga mutatta (2,3%). A részletes eredmények:

A KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK MEGOSZLÁSA SZAK SZERINT:

(Reprezentatív adatok alapján.)

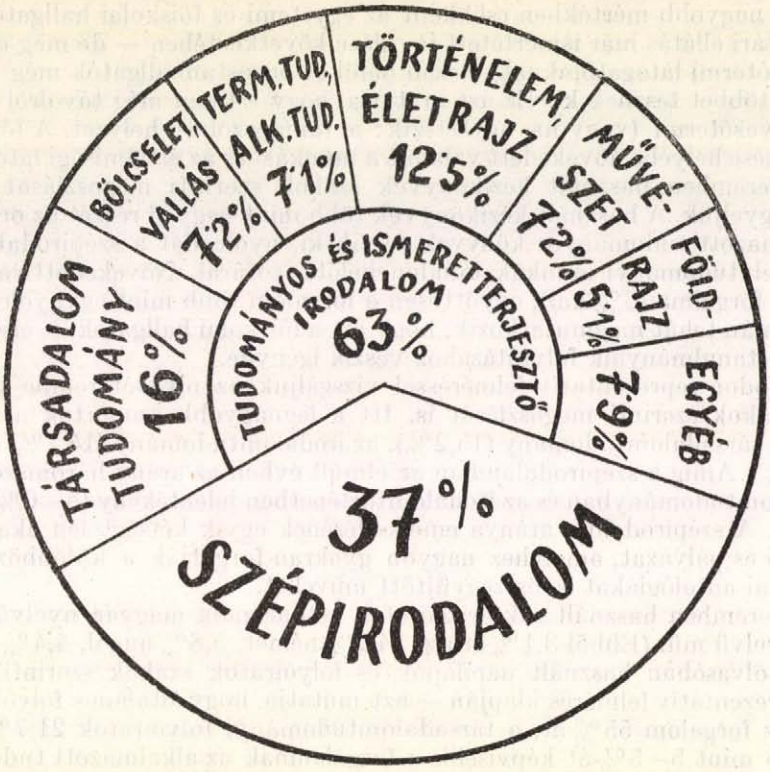
Szak	1960	1961	1960	1961
	darab		százalék	
0 Általános művek	96	122	0,6	0,8
1 Bölcselet	733	738	4,4	4,9
2 Vallási irodalom	432	347	2,6	2,3
3 Társadalomtudomány	(2231)	(2405)	(13,7)	(16,0)
Ebből:				
3K Marxizmus—leninizmus	254	232	1,6	1,5
30 Szociológia	494	599	3,1	4,0
31 Statisztika	37	25	0,2	0,2
32 Politika	365	361	2,2	2,4
33 Szociálpolitika	166	166	1,0	1,1
34 Jog	188	188	1,2	1,2
35 Közigazgatás, hadügy	170	301	1,0	2,0
36 Társadalmi tevékenység	16	8	0,1	0,1
37 Nevelés	128	128	0,8	0,9
38 Közgazdaság	187	195	1,1	1,3
39 Néprajz	226	202	1,4	1,3
4 Nyelvtudomány	332	300	2,0	2,0
5 Természettudományok	482	418	3,0	2,8
6 Alkalmazott tudományok	625	655	3,8	4,3
7 Művészetek, sport	1 165	1 084	7,1	7,2
8 Irodalom	7 232	6 321	44,2	42,1
Ebből:				
szépirodalom	(6 392)	(5 560)	(39,0)	(37,0)
9 Történelem	1 144	1 045	7,1	6,9
91 Földrajz	846	775	5,2	5,1
92 Életrajzok	1 038	843	6,3	5,6
Összesen:	16 356	15 053	100,0	100,0

A KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVEK NYELV SZERINTI MEGOSZLÁSA:

(Reprezentatív adatok alapján)

	1960	1961	1960	1961
	darab		százalék	
Magyar	11 127	10 168	68,0	67,5
Orosz	84	85	0,5	0,6
Német	2 642	2 408	16,2	16,0
Angol	1 269	1 166	7,7	7,7
Francia	970	956	5,9	6,4
Olasz	108	113	0,7	0,8
Egyéb	156	157	1,0	1,0
Összesen:	16 356	15 053	100,0	100,0

A beiratkozott olvasóknak kb. egyharmadát képviselik azok az olvasók, akik nem kölcsönzésre, hanem az olvasótermekbe váltanak látogatójegyet. Ezek száma a beszámoló évének végén — mint már kimutattuk — 3654.

A központban kölcsönzött kötetek megoszlása

AZ OLVASÓTEREM BEIRATKOZOTT OLVASÓINAK FOGLALKOZÁSI MEGOSZLÁSA A KÖVETKEZŐ:

Foglalkozás	1960	1961
	százalékban	
Munkás	2,2	4,8
Paraszt	0,2	0,1
Pedagógus	1,7	1,3
Egyéb értelmiségi	4,9	6,8
Tisztv. és alkalm.	4,8	8,8
Egyet. és főisk. h.	(76,6)	(70,3)
Ebből:		
jogász	2,3	1,5
orvostanhallg.	54,4	51,7
bölcsész	4,1	5,1
műszaki	4,2	2,5
term.-tud. h.	4,7	3,1
közgazdász	2,8	1,8
egyéb hallg.	4,1	4,6
Középisk. tanuló	3,2	2,8
Ipari tanuló	1,0	1,9
Nyugdíjas	1,4	1,4
Háztartásbeli	0,4	0,5
Egyéb	3,6	1,3
Összesen	100,0	100,0

Viszonylag nagyobb mértékben csökkent az egyetemi és főiskolai hallgatók száma — a főiskolai könyvtári ellátás már ismertetett javulása következtében — de még mindig 70%-át képviselik olvasótermi látogatóinknak, s ezen belül az orvostanhallgatók még mindig a látogatók felénél is többet tesznek ki. Ez azt mutatja, hogy e téren még távolról sem kielégítő az egyetemi olvasótermi (vagy ha úgytetszik: a tanulószoba-) helyzet. A főiskolások arányának csökkenése helyébe növekedett valamit a munkás- és az értelmiségi látogatók aránya.

Az olvasóteremben használt kézikönyvek szakok szerinti megoszlását reprezentatív módszerekkel figyeljük. A használt kézikönyvek több mint negyed részét az orvostudományi és egyéb alkalmazott tudományos könyvek teszik ki, nyolcadát a szépirodalmi és további nyolcadát a nyelvtudományi munkák, mindenekelőtt szótárak. Növekedett valamit az ideológiai munkák forgalma (3%-kal), együttesen a forgalom több mint egynyolcadára. A kézikönyvek forgalmán tehát megmutatkozik, hogy azt a főiskolai hallgatók — elsősorban orvostanhallgatók — tanulmányaik folytatásához veszik igénybe.

Hasonló módon reprezentatív felméréssel vizsgáljuk az olvasóterembe kihozatott raktári kötetek szakok szerinti megoszlását is. Itt a legnagyobb csoportok a szépirodalmon (18,5%) kívül a társadalomtudomány (15,2%), az irodalomtudomány (14,7%) és a művészettörténet (14,5%). Amíg a szépirodalomban az elmúlt évben az arány háromszorosra növekedett, a társadalomtudományban és az irodalomtörténetben jelentékeny (5—6%-os) csökkenés következett be. A szépirodalom aránya emelkedésének egyik kétségtelen oka a nagyszámú irodalmi fejtörő és pályázat, amelyhez nagyon gyakran forgatják a különböző vers-gyűjteményeket, prózai antológiákat és összegyűjtött műveket.

Az olvasóteremben használt raktári kötetek kétharmada magyar nyelvű, egyharmada pedig idegen nyelvű mű. (Ebből 3,1% orosz, 14,2% német, 5,6% angol, 4,4% olasz nyelvű.)

A folyóiratolvasóban használt napilapok és folyóiratok szakok szerinti megoszlása — ugyancsak reprezentatív felmérés alapján — azt mutatja, hogy általános folyóiratok és napilapok az összes forgalom 55%-át, a társadalomtudományi folyóiratok 21,7%-át teszik ki. Valamivel több mint 5—5%-át képviselik a forgalomnak az alkalmazott tudományokkal, a művészetekkel, továbbá az irodalommal foglalkozó folyóiratok. A használt időszaki termékeket 58,5%-ban magyar nyelven, 2,3%-ban orosz, 20,9%ban német, 10,5%-ban angol és 5,2%-ban francia nyelven olvassák.

A nyilvános szolgálat dolgozói elkészítették az osztály részletes kezelési szabályzatát. Folytatták a klerikális irodalom és a okkultista könyvek selejtezését; kb. 150 olyan művet vontak ki a forgalomból, amelyet (nem kutatási céllal) elég gyakran kerestek.

A SZERZEMÉNYEZÉS EGYBEVETÉSE A KÖLCSÖNZÉSSEL

	1960		1961	
	szerzemé-nyezett	kölcsön-zött	szerzemé-nyezett	kölcsön-zött
	kötetek százalékos aránya			
Szépirodalom	15,9	39,0	13,9	37,0
Társadalomtudomány	24,2	13,7	24,2	16,0
Történelem	6,4	7,1	6,9	6,9
Irodalomtörténet	3,6	5,2	1,0	5,1
Művészettörténet	10,5	7,1	10,1	7,2
Földrajz	4,9	5,2	5,4	5,1
Életrajz	7,0	6,3	7,0	5,6
Bölcselet	2,6	4,4	2,3	4,9
Természettudomány	3,4	3,0	3,1	2,8
Általános művek	15,1	0,6	18,6	0,8

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának szerzeményezése és könyvtári kölcsönzése egybevetéséből megállapítható, hogy a szépirodalmi könyvek szerzeményezése és kölcsönzése egyaránt csökkent. A társadalomtudományi könyvek forgalma emelkedett és ezáltal közelebb került a szerzeményezés magas arányához. A művészettörténeti anyag forgalma kevésbé a kölcsönzésben, mint inkább az olvasótermekben mutatkozik. A történelemben az arányok azonosak, az irodalomtörténet terén pedig rendkívül elmaradt az évi szerzeményezés a forgalom méreteihez képest. Ezek a számok figyelmeztetők a következő évi munka számára.

A Nyilvános Szolgálat a beszámoló évében jelentősen megnövelte könyvtárközi kölcsönzési forgalmát, ezzel is hozzájárulva a kutatók könyvellátásához. 253 esetben 622 kötet könyvet kölcsönöztek más könyvtárakon keresztül, csaknem kétszeresét az egy év előtti mennyiségnek.

A Budapest-gyűjtemény vállalta a vidéki könyvtárak helyismereti munkájának támogatását. Egy dolgozója ennek érdekében Békéscsaba, Kaposvár, Pécs megyei könyvtárait, Szeged és Székesfehérvár egyetemi és városi könyvtárait látogatta meg.

Tájékoztató munka

A könyvtári tájékoztató tevékenység több osztályunk munkakörében szerepel. A nyilvános szolgálat az általános és a technikai tájékoztatás munkáját végzi, a Budapest-gyűjtemény a budapesti és urbanisztikai kérdésekre vonatkozó felvilágosításokat, a bibliográfia és propaganda-osztály pedig az archívum anyagával kapcsolatos irodalomtörténeti felvilágosításokat adja.

A Nyilvános Szolgálat tájékoztató munkája

A tájékoztatás iránti igény a beszámoló évében tovább nőtt. Kisebb és nagyobb munkákat igénylő reference-kérdések írásban, személyesen és telefonon nagy számban érkeztek a könyvtárba. A nyilvános szolgálat referensei minden kérdésre igyekeztek választ adni, vagy az érdeklődőt a megfelelő válaszadó intézményhez irányítani.

Nagyobb írásbeli tájékoztatót készítettek a 10 éves úttörő mozgalomról, anyagot dolgoztak ki a középiskolai tanulmányi verseny társadalomtudományi témáihoz, a Vakok Szövetsége Braille-könyvtárának és magnetofonszalagra rögzített ún. hangos-könyvtárának kiegészítéséhez, a balkán háborúk és az osztrák-magyar monarchia kapcsolatáról, a Duna irodalmáról, stb.

A reference szolgálatot rendszeresen felkeresik a fővárosi lapok munkatársai és szerkesztőségei, az MTI, a Rádió, különféle iskolák és intézmények. A rendszeres érdeklődőkhöz csatlakozott a beszámoló időszakában többek között a Magyar Televízió is. Gyakran kérnek tájékoztatót — olvasóiknak való továbbításra — a kerületi könyvtárak dolgozói is.

A nyilvános szolgálat fogadja a könyvtárat felkereső látogatócsoportokat is. Tapasztalatcserén voltak könyvtárunkban a Széchényi Könyvtár olvasószolgálatának dolgozói, több megyei, járási és üzemi könyvtár munkatársai. Csoportos látogatáson voltak nyolc iskola osztályai, négy könyvtárostanfolyam hallgatói, három TIT által szervezett látogatócsoport. A külföldi látogatókat is a nyilvános szolgálat dolgozói kalauzolták.

A Budapest-gyűjtemény tájékoztató munkája

A különgyűjtemények reference szolgálata, — mint már jeleztük — Budapest történetének anyagát, adatait közli az érdeklődőkkel.

A beszámoló évében pedagógusok, újságírók és nagy számban diákok fordultak kérdésekkel az osztályhoz. Igen örvendetes a tanuló ifjúság érdeklődése a főváros múltja iránt,

amely KISZ-pályázatokkal, iskolai feladatokkal, „nyomolvasással", és egyéni érdeklődéssel függ össze.

A feltett reference-kérdések többek között: az Angyalföld, a Józsefváros, Csepel történeti anyaga, Budapest népművelése múltjáról szóló adatok, egyes középületek története, a Margithíd csővezetékének építése, a Margithíd kiszélesítése, a régi Budapest egészségügyi viszonyai stb.

A bibliográfia és propaganda osztály tájékoztató munkája

Az osztály reference munkája elsősorban a már említett archívum anyagára támaszkodik. Felvilágosításért fordul ide mindenekelőtt a nyilvános szolgálat reference szolgálata — amikor saját kézikönyvtári anyaga elégtelennek mutatkozik a kért felvilágosítások megadályozására — részben pedig és természetesen nagyobb számmal külső érdeklődők. Így fordult az archívum anyagához például a SZOT kultúrosztálya, midőn kulturális díjkiosztásukhoz ennek alapján vizsgálták felül a számbajöhető írókat. A Szerzői Jogvédő Iroda felvilágosítást kért, hogy milyen magyar könyveket érdemes külföldre lefordításra javasolni. Az Európa kiadó rendszeresen érdeklődik külföldi regények lefordítása előtt a róluk szóló nyugati recenziókról. Az ÁKV propaganda osztálya, a Népszava szerkesztősége, a Kossuth könyvkiadó, tudományos kutatók, egyetemi tanárok fordulnak rendszeresen kérdésekkel az osztályhoz. Az utóbbi időben főiskolai, sőt középiskolai hallgatók is számosan tesznek fel kérdéseket részben tanulmányaik kiegészítése céljából, részben különféle pályázatok megoldása érdekében. Ilyen reference kérdések többek között: irodalmi kritikánk mai állása, a mai költészet, újabb drámairodalmunk, több megjelent regény recenzióiról (pl. Kárpáti rapszódia, Sötét jelek, Brooklini bátrak), Bródy Sándor írásairól, a mártír írókról, a Magyarországon bemutatott külföldi drámák szerzőinek külföldi recenzióiról stb.

A könyvtár reference-munkája tehát a beszámolási évben is komoly eredményeket ért el. A nagyszámú hivatalos és magánérdeklődő egymaga is rámutat arra, mennyire szükség volna a könyvtár által már javasolt nyilvános tájékoztató részleg (az ún. „S'il vous plaît-szolgálat") megindítására. Minimumként azonban le kell szegezni az irodalmi archivum mielőbb megvalósítandó nagyobb propagandának szükségességét.

Bibliográfiák és egyéb kiadványok készítése

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadványainak száma a beszámoló évében is magas volt, szinte vetekedik egy kisebb könyvkiadó évi produktumával. A kiadványok elkészítésében, szerkesztésében a központi könyvtár különböző osztályai vettek részt. Természetszerűleg elsősorban a bibliográfia és propaganda osztály az, amely e területen élen jár, sőt sok más osztály által készített anyag szerkesztésének vagy sokszorosításának lebonyolítását is végzi.

A bibliográfia és propaganda osztály kiadványai

A) Tudományos kiadvány

1. Ács Tivadar — Gátiné Pásztor Mária: Magyarok és a Risorgimento (Szerk. Szász Károlyné) Bp., Magyar Risorgimento Emlékbizottság — Hazafias Népfront — Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 1961. 207 old. Nyomtatott, B/5 form. 1000 pld. (Tanulmányok. Új sorozat 12. [XXXV])

B) Biobibliográfiák

2. Kiss Lajos. Összeáll. Tóbiás Áron. Biobibliográfia. Bp., FSzEK, 1961. 33 old. Rotasoksz. 500 pld.

3. Ernst Thälmann. Összeáll. Ecsedy Andorné — Gáliczky Éva. Biobibliográfia, Bp., FSzEK, 1961. 28 old. Rotasoksz. 500 pld.
4. Szerb Antal. Összeáll. Tóbiás Áron. Biobibliográfia. Bp., FSzEK, 1961. 64 old. Rotasoksz. 500 pld.

C) Ajánló bibliográfiák

5. Hogyan népszerűsítsük az antiklerikális irodalmat? Összeáll. Ecsedy Andorné—Gáliczky Éva. Ajánló bibliográfia. Bp., OSzK—FSzEK, 1961. 152 old. Nyomtatott, A/5 form. 9000 pld.
6. Legyetek éberek! (Antifasiszta művek ajánló bibliográfiája.) Összeáll. Szalai György. Bp., FSzEK, 1961. 302 old. Nyomtatott, 1000 pld. A/5 form.

D) Röplap-bibliográfiák

7. Árnyék Európán. Összeáll. Vészi Éva. Bp., FSzEK, 1961. 6 old. Very-Tiper soksz., 1000 pld. (A SZOT 5000 pld-ban utánnyomta.)
8. A bolgár irodalom kistükre. Összeáll. Tóbiás Áron. Bp., FSzEK, 1961. 5 old. Rotasoksz., 200 pld.

E) Ajánló albumok

9. Szép könyvek a természetről. Ill. Összeáll. Csomor Tibor. Bp., OSzK—FSzEK, 1961. 68 old. Rotasoksz. 1500 pld.
10. Mit olvassunk a technika történetéről? Összeáll. Csomor Tibor. Bp., FSzEK, 1961. 48 old. Rotasoksz. 100 pld.
11. Népek hazája nagyvilág. (Igaz hazafiság, proletárnemzetköziség irodalma.) Összeáll. Vészi Éva. Bp., FSzEK, 1961. 46 old. Rotasoksz. 150 pld.
12. Képzőművészetekről mindenkinek. Összeáll. Csomor Tibor. Bp., FSzEK, 1961. 105 old. Rotasoksz., 150 pld.
13. Szállj költemény. Összeáll. Vasvári István. Bp., 1961. 115 old. Rotasoksz. 200 pld.
14. A tűz csiholói. (Írók, nagy gondolkodók a forradalmakról.) Összeáll. Vasvári István. Bp., 1961. 105 old. Rotasoksz. 200 pld.

F) Egyéb kiadványok

15. Fakszimilék régi május 1.-i dokumentumokról. 22 röplap. Bp., FSzEK, 1961. Rotasoksz. 600 pld. (A Politikai Csoportfőnökség utánnyomta.)
16. Könyvtári Híradó. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár közlönye. Szerk. Vasvári István. 1961. 1—12 szám. Számonként 24—36 old. Rotasoksz. Számonként 200 pld. (V. évf.)
17. Olvasta már? (Folyóiratcikk-ismertető.) Megjelent 12 alkalommal 1—2 oldalon. Rotasoksz. Számonként 50—50 pld.

A bibliográfia és propaganda osztály a fentieken kívül több kisterjedelmű (1—2 oldalas) röplap-bibliográfiát jelentett meg: Mit olvassunk a napfogyatkozásról?
Mit olvassunk az űrhajózásról és a csillagászatról?
Jó reggelt Afrika
El a kezekkel Kubától
Hazánk tájai
Bartók Béla — címekkel. Rotasoksz. Számonként 200—200 pld.

Az osztály dolgozói az év folyamán több bibliográfiával, kiadvánnyal készültek el, amelyek azonban még nem kerülhettek kiadásra. Ezeket — tájékoztatásul — az alábbiakban soroljuk fel: Tolsztoj emlékkönyv. (Összeáll. Tóbiás Áron.) — Stendhal. (Összeáll. Benjámin László.) — Elfelejtett könyvek, melyeket érdemes elolvasni. 2. rész. (Összeáll. Vasvári István.) — Városok, műemlékek. (Összeáll. Csomor Tibor.) — Az élővilág származása. (Össze-

áll. Csomor Tibor.) — Thomas Mann. (Összeáll. Győri György.) — Radnóti Miklós. (Összeáll. Botári Gyula.) — A gyarmati kérdés irodalma. (Összeáll. Szőkéné—Mitru.) — Hrenkova: Gyermekkönyvtári kézikönyv. (Szerk. Szász Károlyné.) E 9 elkészült és lektorált, szerkesztés alatt álló munka a korábban felsorolt, már megjelent kiadványok mellett rámutat arra a széleskörű irodalmi és szerkesztőmunkára, amely a beszámoló időszakában a bibliográfia és propaganda osztályon folyt.

A Budapest-gyűjtemény kiadványa

18. Nyilas Márta: Pest—Buda a 18. század költészetében. Ill. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 1961. 100 old. 17 t. Nyomtatott, A/4 form. 1000 pld. (Tanulmányok. Új sorozat 7. [XXX.])

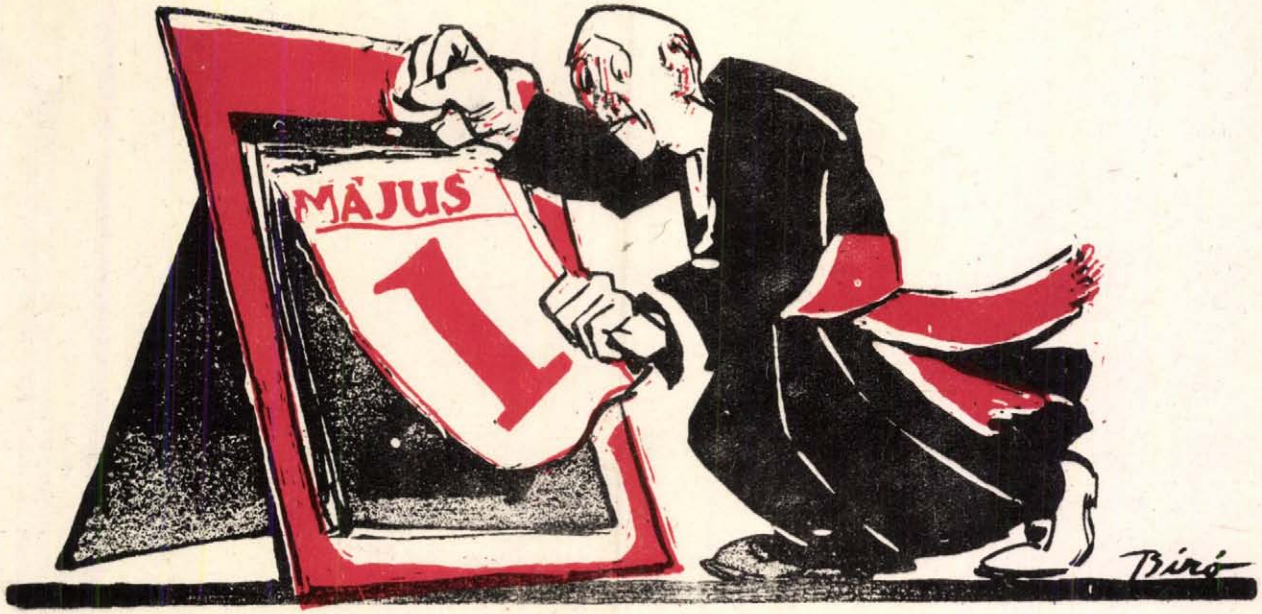
Az osztály dolgozóinak legnagyobb jelentőségű feltáró munkája a befejezés alatt álló 6 kötetes Budapest története bibliográfia. (Az Évkönyv más területén ezzel részletesen foglalkozunk.)

A feldolgozó osztály által készített kiadványok

19. Újabb külföldi szerzemények. (Tudományos és ismeretterjesztő művek.) 1960. 4. füzet. (Összeáll. a Feldolgozó Osztály Katalogizáló csoportja Gordon Erzsébet vezetésével.) Bp. FSzEK, 1961. 158 old. Rotasoksz. (907 címfelvétel.) 320 pld.
20. Név- és szakmutató a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár újabb külföldi szerzemények 1960. 1—4 füzetéhez. (Összeáll. ua.) Bp., FSzEK, 1961. 83 old. Rotasoksz. 320 pld.
21. Újabb külföldi szerzemények, stb. 1961 1. füzet. (összeáll. ua.) Bp., FSzEK, 1961. 133 old. Ratosoksz. (700 címfelvétel.) 320 pld.
22. Ua. 1961. 2. füzet, 143 old. (750 címfelvétel) 320 pld.
23. Ua. 1961. 3. füzet, 147 old. (745 címfelvétel.) 320 pld.
24. Kurrens folyóirataink. 1961. (Összeáll. Nagy Emilné) Bp., FSzEK, 1961. 136 old. Rotasoksz. (546 címfelvétel) 320 pld.
25. Diafilm-katalógus. Összeáll. Draskovits Emma — Szederkényi Olga. Bp., FSzEK, 1961. 55 old. Nyomtatott, 3000 pld.

A kerületi könyvtárak osztályának kiadványai

26. Király Lászlóné: Állományfejlesztés és kölcsönzés a kerületi könyvtárakban. Módszertani útmutató. Bp., FSzEK, 1961. 37 old. Rotasoksz. 100 pld.
27. Mikó Zoltán: A kerületi könyvtárak propaganda munkája. Módszertani útmutató. Bp., FSzEK, 1961. 33 l. Rotasoksz. 100 pld.
28. Kondor Miklósné: A katalógusok helyzete és készítési problémái a kerületi könyvtárakban. Módszertani útmutató. Bp., FSzEK, 1961. 30 l. Rotasoksz. 100 pld.
29. Bikácsi Lászlóné — Hargitai Nándorné: Az olvasószolgálat főbb kérdései a gyermekkönyvtárakban. Módszertani útmutató. Bp., FSzEK, 1961. 31 old., 5 t. Rotasoksz. 100 pld.
30. Dobos Piroska: Áttérés a szabadpolcos rendszerre a kerületi könyvtárakban. Módszertani útmutató. Bp., FSzEK, 1961. 27 old. Rotasoksz. 100 pld.

Biró Mihály rajza (1912). „Fakszimilék régi május 1-i dokumentumokról" c. kiadványunkból

Az osztály a fentieken kívül a következő kisebb kiadványokat készítette: A 91-es szak selejtezésre javasolt könyvei (4 old.)

Könyvtári munkánk javításával készülünk az SzKP XXII. kongresszusára. (6 old.)
Útmutató a kerületi könyvtárak 1962. évi tervkészítéséhez. (5 old.)
„Amit jó tudni az olvasónak". (Könyvtári tájékoztató.) (8 old.) Nyomtatott.

Központi kiadványok

31. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. VII. 1958—1959. (Szerk. Tiszay Andor.) Bp., FSzEK, 1961. 202 old., Nyomtatott, Fr. 4. form. 500 pld.
32. Dobos Piroska: Az igénykutatás problémái és módszerei a közművelődési könyvtárakban. Bp., FSzEK, 1961. 129—144, [145], Nyomtatott. (Tanulmányok. Új sorozat 8. [XXXI.]) (Klny. az Évkönyvből)
33. Bikácsi Lászlóné: Gyermekkönyvtáraink néhány problémája. Bp., FSzEK, 1961. 165—175 old. Nyomtatott. (Tanulmányok. Új sorozat 9. [XXXII.]) (Klny. az Évkönyvből)
34. Gátiné Pásztor Mária: Türr tábornok és a népnevelés. Bp., FSzEK, 1961. 176—188 old. Nyomtatott. (Tanulmányok. Új sorozat 10. [XXXIII.]) (Klny. az Évkönyvből)
35. Tiszay Andor: Könyvtárunkkal kapcsolatos képdokumentumok a Magyar Tanácsköztársaság idejéből. Bp., FSzEK, 1961. 8. t. Nyomtatott. (Tanulmányok. Új sorozat 11. [XXXIV]) (Klny. az Évkönyvből)
36. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1960. évi jelentése. 87 old. Rotasoksz. 80 pld.
37. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1962. évi munkaterve. 16 old. Rotasoksz. 40 pld.
38. A FSzEK 1961. I. félévi jelentése. 21 old. Rotasoksz. 40 pld.

Elkészült, de nyomdai okokból a következő évben jelenik meg a FSzEK Évkönyve 1960-as kötete.

Propagandamunka

A *könyvtárpropaganda*, vagyis a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárának népszerűsítése a lakosság körében általánosságban nem napirenden levő feladat, hiszen könyvtáraink nagy többsége könyvállományához és könyvtárosainak kapacitásához képest a maximális olvasólétszámot szolgálja ki. Könyvtáraink látogatottsága csupán néhány peremkerületben maradt el még a maximális telítettség mögött; ezért csupán ezen a területen beszélhetünk könyvtár-propagandáról, mint aktuális feladatról. A könyvtár-hálózat fejlesztésének — a 4 új kerületi könyvtár és a további 3 új kerületi fiók megnyitásának — éppen az adja meg a jelentőségét, hogy lehetőséget nyújt új olvasók szervezésére.

A bibliográfia és propaganda osztály a beszámolási időszakban ezen még befogadóképes kerületi könyvtárak és állomások részére olvasótoborzás céljából 9 alkalommal biztosított nyomtatott plakátokat, esetenként 3—600 példányban, összesen kb. 4500 darabot. A plakátok a közeli könyvtár szolgáltatásait ismertették a környék lakossága számára. Hasonló célból kb. 50 alkalommal szórólapot, meghívókat stb. készítettek, együttesen kb. 45 000 példányban.

Az osztály dolgozói a kerületi könyvtárak népszerűsítése érdekében sorozatosan — kb. 45 alkalommal — szerveztek filmvetítést, a könyvtárakhoz vonzva a környék főleg fiatalkorú lakóit.

A budapesti sajtót, rádiót és televíziót az osztály látja el a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár eseményeit ismertető tudósításokkal. A napilapokban sorozatosan jelentetik meg ezenkívül a könyvtárak zárvatartására, megnyitására stb. vonatkozó tájékoztató közleményeit.

Végül — de nem utolsó sorban — a propaganda osztály dolgozói biztosítják a kerületi könyvtárak számára azokat a visszahívó leveleket, rajzos lapokat, amelyekkel a lemorzsolódó felnőtt- és gyermekolvasókat keresik fel és hívják vissza az olvasók sorába.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár neve alatt szerepelnek azok a vándorkiállítások, amelyeket az osztály a főváros (és gyakran a vidék) üzemeiben, vállalatainál, intézményeiben rendszeresen vándoroltat.

A könyvpropaganda jelentős eszköze könyvtárunkban a könyvkiállítások rendezése. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1961-ben, hasonlóan a korábbi évekhez, az irodalom és a tudományok egyes kérdései, a politika legfőbb területei felé irányították olvasóink figyelmét könyvkiállításaival is.

Központi nagy kiállítások:

1. A fejlődés története (1960. dec. 28-tól — 1961. jan. 30-ig)
2. Az élő Tolsztoj (1961. febr. 11-től — márc. 14-ig)
3. A rovar-ábrázolás története (márc. 18-tól — ápr. 1-ig)
4. Budapest története a Budapest-gyűjtemény képeiben (ápr. 12-től — május 6-ig)
5. A szovjet űrhajózás története (május 10-től — jún. 2-ig)
6. Európa vigyázz! (aug. 23-tól — szept. 30-ig)
7. Európa festészete (okt. 4-től — okt. 17-ig)
8. Moszkva (okt. 18-tól — nov. 14-ig)
9. A bolgár művészet reprodukciókban és könyvekben (dec. 2-től)

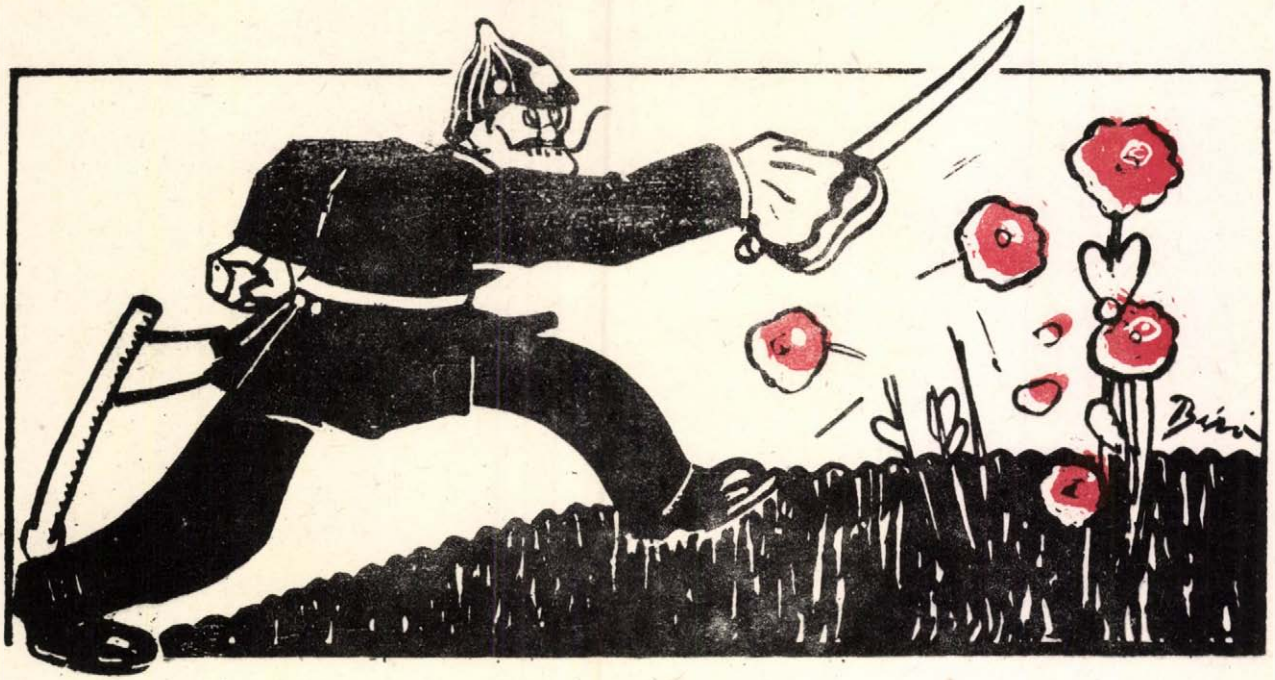
A kiállítások rendezésénél különféle kül- és belföldi szervekkel léptek kapcsolatba. Így a bolgár kiállítást a Bolgár Kultúrával együttműködve készítették el; a Tolsztoj kiállítást 120 külföldi íróval s tudóssal és 80 magyar íróval való levelezés alapján állították össze. „A fejlődés története"-t a Budapesti Növény- és Állatkert, „A rovar-ábrázolás története"-t pedig a Természettudományi Múzeum tudományos dolgozóinak segítségével rendezték meg. Ez együttműködés néha — rajtunk kívül álló okokból — azzal jár, hogy nem tudjuk a tervezett határidőket tartani. Így pl. a Képcsarnokkal és a Vietnami követséggel együtt tervezett kiállítások rendezése ez okból elmaradt.

Vándorkiállítások

A könyvtár munkatársai által a korábbi években rendezett kiállítás-anyagok propagandaértékét úgy használjuk ki, hogy a különféle üzemek, intézmények kulturális szerveinek kölcsönözzük vándorkiállításként. Mint már jeleztük, a beszámoló évében 131 helyen került megrendezésre 27 kiállításunk.

A fejlődés története. Többek között a Georgiu-Dej hajógyárban, a MOM Kultúrotthonában, az Egyesült Gyógyszer- és Tápszergyárban, összesen 23 helyen állították ki.

10. Az ember származása. Többek között 5 kerületi könyvtárban, összesen 7 helyen.
11. Budapest szocialista fejlődése. 8 helyen, pl. KISTEXT, Lőrinczi Fonó, Budapesti Konzervgyárban.

Biró Mihály rajza (1912) „Fakszimilék régi május 1-i dokumentumokról" c. kiadványunkból

12. A Moszkvai Puskin Művészeti Múzeum remekei. 3 helyen, köztük egy kerületi könyvtárban,
13. Bartók Béla. 4 helyen, köztük 2 könyvtárban,
— Európa vigyázz! 6 helyen, köztük a Hungária Vegyiműveknél és a Péterffy utcai kórházban,
14. Dosztojevszkij. 1 helyen (Művész mozi),
15. Irinyi János. 1 helyen,
16. A Német Demokratikus Köztársaság. 4 helyen, köztük a Csepel Vas- és Fémművekben (a SzOT kultúrosztálya jelenleg is vándoroltatja),
17. A világpolitika görbetükörben. 11 helyen, köztük a Lőrinczi Hengerműben, a XVIII. ker. Hazafias Népfrontnál és 1 könyvtárban,
18. A francia impresszionizmus. 4 helyen, köztük a Radnóti gimnáziumban és a Bagi Ilona Kultúrotthonban,
19. Csehov. 1 helyen,
20. Liszt Ferenc. 1 könyvtárban,
21. Daumier. 3 helyen, köztük a Csepeli Munkásotthonban és a József Attila művelődésházban,
22. A Román Népköztársaság, az Állami Biztosítóban,
23. Kína művészete. 3 helyen, köztük a Csepeli Vas- és Fémműnél és a Zalka Máté gimn.-ban,
24. Indonézia művészete és mai élete, 2 gimn.-ban,
— Moszkva. 6 helyen, közte 3 könyvtárban,
25. Lenin a képzőművészetben. 3 helyen, köztük 1 könyvtárban,
26. DIVSZ kiállítás. 10 helyen, köztük a Május 1 Ruhagyárban, és a KISZ-titkári iskolán,
27. Mit adott a 15 év a gyermekeknek? 3 helyen, köztük 1 könyvtárban,
— A szovjet űrhajózás története. 2 helyen,
28. A XIX. század orosz festészete. 6 helyen, köztük 2 gimn.-ban, 1 könyvtárban,
— Európa festészete. 4 helyen, köztük a Beloiannisz Híradástechnikai Gyárban és a XX. ker. Kultúrotthonban,
29. A világ grafikusai a békéért. 12 helyen, köztük 9 Komárom-megyei helységben és 2 könyvtárunkban,
30. Ernst Thälmann. 1 könyvtárban,
— Az élő Tolsztoj. 1 filmszínházban került bemutatásra.

Egyéb propaganda-munkák

A bibliográfia és propaganda osztály dolgozói biztosították a kerületi könyvtárak számára — a vándorkiállítások mellett — a helyi kiállítások feliratait, dekorációit. Hasonlóképpen dekorációs eszközökkel látták el az újonnan megnyílt könyvtárakat. E tevékenység során csaknem 1200 feliratot és 199 grafikai plakátot készítettek. Hasonlóképpen dekorációs anyagot biztosítottak a munkásmozgalmi és nemzeti ünnepek alkalmával is a könyvtáraknak.

Az osztály dolgozói valamennyi gyermekkönyvtár részére színes katalógus-használati utasítást csináltak. A Móra Ferenc könyvkiadóval közösen a gyermekkönyvtárakat népszerűsítő könyvjelzőket készítettek.

A kerületi könyvtárak irányítása; módszertani munka

Az immár 46-ra növekedett kerületi könyvtárak és 34-re szaporodott fiókkönyvtárak széles hálózatát szakmai szempontból közvetlenül a kerületi könyvtárak osztálya irányítja. Munkája többoldalú: az irányító- és módszertani tevékenység mellett a létesítendő könyvtárak számára való szerzeményezés, s a szakmai oktatás feladatát is végzi.

A kerületi könyvtárak irányítása

A kerületi könyvtárak osztálya szoros kapcsolatot tart fenn a könyvtárak mellett a kerületi tanácsokkal is, amelyek területén a könyvtárak működnek. A kerületi tanácsok gyakran foglalkoznak a könyvtári munka tartalmi kérdéseivel és — a községfejlesztési alappal kapcsolatban — sokszor anyagi problémáival is. A kerületi könyvtárak osztályának dolgozói a jelentés évében részt vettek a IV., VII. és a XVII. kerület tanács-értekezletein, melyek a könyvtárak ügyeit tárgyalták. Kilenc kerület (II., IV., IX., XII., XIV., XVI., XIX., XX. és XXII.) népművelési osztályával tárgyalták meg a könyvtárak problémáit. A XI. és XVII. kerületi párbizottságokon a kerületi könyvtárak politikai munkájáról tárgyaltak.

Új könyvtárvezetők beállítása — a kerületi tanácsokkal való megbeszélés alapján — a beszámoló évében nyolc esetben következett be (ebből 4 új könyvtárban). A könyvtárak általános szakmai felülvizsgálata két esetben történt a beszámoló időszakában (12-es és 23-as könyvtárakban).

A kerületi könyvtárak közvetlen irányítása 1960-ig az osztály munkatársainak instruktori tevékenysége révén történt. A beszámolási időszakban azonban az általános instruktori feladatoktól mentesíteni kellett a munkatársakat annak az érdekében, hogy azok jobban tudjanak megfelelni a módszertani feladatoknak. Ettől kezdve külön munkatárs végzi az igazgatási, személyzeti és instruáló feladatokat. Ez az átszervezés még jobban kidomborította a kerületi könyvtárak munkájában már korábban is érvényesülő azon elvet, hogy a könyvtárvezetők önállósága minél határozottabban érvényesüljön. Az osztály szorgalmazta a tapasztalatcseréket, a kölcsönös látogatások száma megnőtt, bár tartósabb tapasztalatcserére személyzet-hiány miatt az idén sem volt lehetőség.

Az év folyamán valamennyi könyvtárat meglátogatták az osztály dolgozói, némelyiket — felülvizsgálat, vezetőváltozás, munkaértekezlet, vagy szakmai kutatás céljából — többször is. A 2—3 havonként készített könyvtárlátogatási terv biztosítja a kerületi könyvtárak ellenőrzését.

Az osztály dolgozói nagymértékben járultak hozzá az egyes kerületi könyvtárak szabadpolcos rendszerűvé való átalakításához, továbbá a három műszaki részleg megszervezéséhez. Hasonlóképpen kezdeményezték a negyedik parkkönyvtár megnyitását a Margitszigeten.

A kerületi könyvtárak osztálya dolgozói anyagot gyűjtöttek új könyvtári normák kidolgozására. Tervbe vették, hogy 1962-ben több területen erre építik a kerületi könyvtárak munkáját. A beszámoló évének elején elkészült kezelési szabályzatot a Fővárosi Tanács Népművelési osztálya csak ideiglenesen hagyta jóvá.

Örvendetes fejlődés, hogy a gazdasági osztály külön felelőst biztosított a könyvtárak gazdasági, számszaki ellenőrzésére.

Az év folyamán kedvező kapcsolat alakult ki — a felsőbb szervek tárgyalásai nyomán — a Szakszervezetek Budapesti Tanácsának kulturális előadójával. A Vasas Szakszervezet könyvtári referensének közreműködésével az osztály dolgozója vezette a Könyvhét alkalmával a Vasas üzemi könyvtárosainak és szocialista brigádvezetőinek ankétját. Hasonlóképpen szorosabb kapcsolat alakult a Csepeli Vasmű könyvtárvezetőjével is.

A jó munkakapcsolat folytatódott a kerületi könyvtárak osztálya és a KMK módszertani osztálya között is. Egyik munkatársuk nálunk tanulmányozta a gyermekkönyvtári munkát. Az osztály munkatársai részt vettek az országos könyvtárosi módszertani értekezleten, továbbá több vidéki könyvtárosi megbeszélésen.

A könyvállomány fejlesztése

Az évek óta kialakult rendelési tanácsadás a beszámoló időszakában is gerincét képezte a kerületi könyvtárak állományfejlesztése irányításának. Sajnálatos, hogy a Kollektor nem tudja a rendelési jegyzékek folyamatos küldését biztosítani, ami zavarja a tanácsadás munkáját. Az osztály a hálózat állomány-alakulásáról tanulmányt készített, amelyet az igazgatói tanács és a kerületi könyvtárosok kollektívája is megtárgyalt.

A LÉTESÍTENDŐ KÖNYVTÁRAK RAKTÁRAI SZÁMÁRA A KÖVETKEZŐKÉPPEN TÖRTÉNT A SZERZEMÉNYEZÉS:

Származás	1960	1961	1960	1961
	darab		százalék	
Vásárlás	8 488	5 970	35,2	46,3
Ajándék, csere, kruda	17	162	0,0	1,3
Fiókokból duplum	15 635	5 899	64,8	45,7
Központból hálózatnak	—	865	—	6,7
Összes gyarapodás	24 140	12 896	100,0	100,0

A raktárak szerzeményezésének korábban kétharmadát, a beszámoló évében pedig csaknem felét a hálózatból beszállított duplum-anyag képviselte.

A RAKTÁRAK SZÁMÁRA TÖRTÉNT KÖNYVVÁSÁRLÁS ADATAI A KÖVETKEZŐK:

	1961-ben		1960-ban
	Ft érték	Kötet	Kötet
Hálózati duplum raktár számára	—	—	284
Létesítendő fiókok számára	143 675	5 896	6598
Liszt F. téri gyermekkönyvtár számára	2 032	74	1606
Összesen	145 707	5970	8488

ENNEK ALAPJÁN A HÁLÓZATI RAKTÁRAK KÖNYVÁLLOMÁNYA A KÖVETKEZŐKÉPPEN ALAKULT:

	1960. XII. 31-i könyvállomány	1961		
		gyarapodás	csökkenés	állomány XII. 31-én
Hálózati duplumraktár	32 656	6 926	15 400	24 182
Létesítendő fiókok	25 515	5 896	6 093	25 318
Liszt F. téri gyermekkönyvtár	3 429	74	3 503	—
Összesen	61 600	12 896	24 996	49 500

A létesített könyvtárak számára 9596 kötet könyvet adtak át. A csökkenés további része az év folyamán a kerületi könyvtárak anyagából történt leválasztásokból, továbbá tanácsi engedély alapján történt ajándékozásból és selejtezésből származik.

Az új fiókkönyvtárak állományának kialakításához alapjegyzéket bocsátott az osztály a kerületi könyvtárak rendelkezésére.

A kerületi könyvtárak osztálya a jelentés évében is nagy gondot fordított a könyvtárosok és kiadók kapcsolatainak erősítésére, így az Európa-, a Kossuth- és egy alkalommal a szépirodalmi kiadók képviselőivel rendeztek vitát.

Olvasószolgálat és propaganda munka

Az olvasószolgálat egyik legfontosabb elvi kérdéseként a szabadpolcos rendszerre való áttérést vizsgálták meg. Az erre vonatkozó módszertani útmutató 1961 végén készült el.

A Fővárosi Tanács utasítására az év folyamán jelentést állítottak össze a hálózat szépirodalmi forgalmáról. Ezzel kapcsolatban hozta a Tanács Végrehajtóbizottsága a már korábban említett határozatát a szocialista eszmeiségű szépirodalmi művek jegyzékének összeállításáról. Kezdeményezték a szépirodalmi művekre vonatkozó statisztika későbbre tervezett reprezentatív vizsgálataihoz egy a régitől eltérő csoportosítást.

Az osztály figyelemmel kísérte az ismeretterjesztő művek forgalmának alakulását és a Híradóban közölt elemző cikkekben további ösztönzést nyújtott a kerületi könyvtárak dolgozóinak az ismeretterjesztő művek arányának további javításához.

Módszertani munkát végeztek a 15—26 éves fiatalokkal való foglalkozás, s a József Attila olvasómozgalomnak a kerületi könyvtárakban való további javítása érdekében. Új színt képviselnek az olvasószolgálat szempontjából a kerületi könyvtárakban jelentékeny számban alakult ifjúsági művelődési körök.

Az SzKP XXII. kongresszusa alkalmával módszertani levél hívta fel a kerületi könyvtárosok figyelmét az olvasókkal való egyéni és csoportos foglalkozásra. A címjegyzékben felsorolt szovjet könyvek forgalmát figyelemmel kísérték, és az eredményeket értékelték.

Az 1961-es könyvhét alkalmával a Kossuth klubban írók, kiadók és könyvtárosok találkozóját szervezték meg és a könyvhét jelentőségére módszertani útmutatóban hívták fel a figyelmet. A Mezőgazdasági Könyvhónap sikere érdekében is tevékenykedtek.

Gyermekkönyvtári munka

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyermekkönyvtári tevékenységének a beszámoló időszakában legjelentősebb eseménye a két, felnőtt-könyvtártól függetlenül működő gyermekkönyvtár megnyitása volt. Az 1-es és 2-es gyermekkönyvtár megnyitását igen gondos munkával készítették elő az év első felében. Hasonlóképpen munkaigényes feladat volt a 43-as könyvtár külön épületben elhelyezett gyermekrészlegének megnyitásra való előkészítése. Mindhárom gyermekkönyvtár jó eredményeket ért el, és a legnagyobb és legkedvezőbb feltételek között dolgozó 1-es gyermekkönyvtárba a megnyitást követő félév alatt 3000 gyermek iratkozott be. Az önálló gyermekkönyvtárak mellett természetesen folyamatos irányítást biztosítottak a kerületi könyvátrak gyermekrészlegei számára. Ellenőrizték az állományfejlesztést, különös gondot fordítva az ismeretterjesztő gyermekkönyvek vásárlására. A gyermekkönyvtári katalógus továbbfejlesztését is figyelemmel kísérték és minden könyvtárba eljuttatták a katalógus kezelésére vonatkozó útmutató táblákat.

A gyermekkönyvtári olvasószolgálat színvonalának emelésére fektették a kerületi könyvtárak gyermekkönyvtári előadói a legnagyobb figyelmet. Cikkeket, módszertani tanulmányokat írtak az Évkönyvbe „Könyvállomány és olvasószolgálat" címen; továbbá 5 könyvtárra terjedő felmérés elemzést „Az olvasószolgálat főbb kérdései" címmel, amelyet szakmai vitán is megtárgyaltak.

Az olvasószolgálati munka színvonalának emelését bizonyítja az ismeretterjesztő művek forgalmának növekedése a gyermekkönyvtárakban.

A jelentés évében kezdődött meg a gyermek-ajánlócímjegyzék előkészítése. Az annotált és illusztrált címjegyzék kb. 1000 művet ölel majd fel.

Sikereket ért el a gyermekkönyvtárak jobb elhelyezésére és korszerűsítésére fordított munka. 9 gyermekkönyvtárban és részlegben szabadpolcos rendszerre tértek át. A 12-es könyvtár külön épületben elhelyezett gyermekrészlege egy későbbi önállósítás perspektívájával külön cím- és csoportos leltárkönyvet fektetett fel állományáról.

A gyermekkönyvtári módszertani munka kiterjedt a különböző gyermekfoglalkoztatások szervezésére. Ezek között kiemelkedik az SzKP XXII. kongresszusa tiszteletére indított pályázat, amelyről másutt részletesebben lesz szó.

A gyermekkönyvtári munka növekedésével szükség volt egy második gyermekkönyvtári előadó beállítására is. E tény egyben azt is jelzi, mint növekszik a gyermekkönyvtári munka jelentősége.

A kerületi könyvtárak oktatási és továbbképzési munkáját a későbbiekben külön tárgyaljuk.

II. KERÜLETI KÖNYVTÁRAK

A KERÜLETI KÖNYVTÁRAK FŐBB ADATAI

	1960	1961
Ker. könyvtárak száma	42	46
Fiókkönyvtárak száma	31	34
Könyvtári állomány[1]	1 055 336	1 144 576
Beiratk. olv. száma[2]	102 808	129 092
Kölcsönzők[3] és helyben olvasók száma	1 568 683	1 715 796
Kölcsönzött kötetek és diafilmek. száma	4 598 108	4 937 769

[1] Könyvek és diafilmek együttes száma
[2] A dia-kölcsönzésre beiratkozottakkal együtt.
[3] Diafilm kölcsönzőkkel együtt.

A közölt adatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi hálózatának jelentékeny fejlődéséről számolnak be. 4 kerületi könyvtárral és 3 kerületi fiókkönyvtárral (amelyeket korábban saját kezelésű könyvállomásnak neveztünk), összesen tehát 7 könyvtárral szaporodott a hálózat, vagyis csaknem 10%-kal, egyetlen év alatt. A könyvtári állomány tiszta gyarapodása 8,5%, a beiratkozott olvasóké pedig 25%-os. Az olvasó- és könyvforgalom valamivel alacsonyabban nőtt e számoknál, miután az új létesítmények csak év közben,

A hálózat fejlődésének indexszámai

többen az év végén kapcsolódtak be, s így ezek forgalma a teljes évi forgalomnak csupán töredékét képezi. A kölcsönzők és helyben olvasók száma 9,4%-os, a kölcsönzött köteteké

AZ EGYES KERÜLETI KÖNYVTÁRAK FŐBB ADATAI 1961-BEN

Kerület	Kvt. sz.	Könyvállomány	Beiratkozott olvasók	Kölcsönzők	Kölcsönzött kötetek
		száma az év végén		száma az év folyamán	
Hálózati raktár		49 500			
I.	11	33,046	2 846	37 210	119 530
	20	22 116	1 914	24 600	80 276
II.	37	28 287	5 103	64 991	189 605
III	8	36 999	2 974	34 516	111 006
	21	13 669	1 601	17 447	55 193
	33	9 492	611	9 182	29 087
IV.	28	40 636	5 603	60 919	202 417
	41	11 588	1 264	17 956	49 202
V.	1	36 264	3 600	38 334	120 388
	14	28 980	3 307	42 303	139 208
VI.	10	44 610	3 833	39 644	161 192
	1 gy.	10 162	3 079	26 320	64 670
VII.	2	42 857	5 812	64 024	206 153
	22	19 721	2 469	35 994	137 268
VIII.	9	52 396	6 468	81 507	240 987
	44	28 142	4 518	55 620	170 766
	3	29 248	2 505	38 729	119 922
IX.	39	24 034	3 313	39 676	115 083
	26	20 996	3 001	31 572	108 481
	23	18 568	1 563	23 367	72 756
X.	12	33 140	3 200	38 948	134 270
XI.	6	41 598	6 054	63 463	203 900
XII.	38	22 352	3 096	33 672	112 534
XIII.	7	30 670	2 255	26 215	89 944
	19	24 175	2 627	31 871	104 338
	4	22 768	3 041	38 983	123 348
	2 gy.	4 551	1 137	12 299	27 018
XIV.	18	30 268	3 461	38 042	120 423
	5	16 142	1 960	22 364	74 508
	43	10 893	1 774	16 750	46 346
XV.	29	16 674	1 931	25 494	78 528
	34	14 896	1 378	16 947	60 487
XVI.	32	28 430	3 029	42 565	160 229
XVII.	36	22 450	2 401	26 308	100 072
	40	13 576	1 334	17 676	63 731
XVIII.	24	20 676	2 926	28 866	96 071
	31	10 064	1 575	18 872	54 438
XIX.	25	26 260	3 800	59 434	194 499
	16	8 188	1 840	7 599	23 301
XX.	27	26 287	3 119	34 552	107 187
	35	15 446	2 024	25 128	70 624
XXI.	42	17 546	2 128	26 815	91 648
	30	14 529	1 490	20 557	63 621
XXII.	13	22 982	2 151	25 658	96 161
1. sz. mozgó könyvtár	15	5 764	1 004	13 280	46 955
2. sz. mozgó könyvtár	17	5 443	943	13 347	47 262
Összesen 1961-ben		1 107 079	127 062	1 509 616	4 884 633
1960-ban		1 028 246	100 807	1 387 010	4 534 770

és diafilmeké pedig 7,2%-os emelkedést mutat. A kölcsönzött könyvtári egységek száma erősen megközelíti az 5 milliót.

Az előbbi táblázatban felsorolt olvasó- és kötetforgalom magába foglalja a felsorolt kerületi könyvtárakhoz tartozó fiókkönyvtárak adatait is. A fiókkönyvtárak azonban, a hálózat kiegészítő részét képezve, külön vizsgálatot is érdemelnek. Hasonlóképpen a hálózat szerves részét képezik a társadalmi kezelésű kölcsönzőhelyek, melyek — egy-egy termelőszövetkezetben, iskolában, kultúrotthonban stb. elhelyezve — jelenleg még csekély forgalmat bonyolítanak le, de törekvésünk e forgalom állandó növelése.

A KERÜLETI FIÓKKÖNYVTÁRAK ÉS TÁRSADALMI KEZELÉSŰ KÖLCSÖNZŐHELYEK TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSE A KÖVETKEZŐ:

Kerület	Ker. fiókkönyvtár	Társ. kez. kölcsőhely
	száma	
II.	2	1
III.	2	3
IV.	1	—
V.	—	1
IX.	2	1
X	3	1
XI.	2	—
XII.	1	1
XIII.	1	3
XIV.	2	—
XV.	1	—
XVI.	2	4
XVII.	4	2
XVIII.	2	3
XIX	2	—
XX.	3	—
XXI.	1	1
XXII.	3	—
	34	21

Mint látható, a fiókkönyvtárak és a társadalmi kezelésű könyvállomások minimális kivétellel a munkás- és peremkerületekben működnek, ahol hozzájárulnak a könyvtárak könnyebb megközelítéséhez.

A FIÓKKÖNYVTÁRAK FORGALMA (1961)

	Könyvállomány	Beiratk. olv.	Kölcsönzött köt. (kb).
34 kvállomáson	58 712	8715	328 351
1 állomáson átlag	1 728	286	9 650

Az egy-egy fiókkönyvtárra jutó könyvállomány tehát megközelíti a 2000-et, ami egy kisebb lakókörlet kielégítése szempontjából jelentékeny mennyiség. (Ezen belül a többség 1000 kötet körüli állományú fiók.)

Az összes fiókkönyvtárak könyvállománya az egész hálózatának 5,3%-át teszi ki. Az olvasó- és könyvforgalomban való részvételük még ennél is magasabb: a beiratkozott olvasók 6,9%-át, a kölcsönzött köteteknek pedig 6,8%-át képviselik.

A TÁRSADALMI KEZELÉSŰ KÖLCSÖNZŐHELYEK FORGALMA (1961)

	Könyvállomány	Beiratk. olv.	Kölcsönzött köt. kb.
21 kölcs. helyen	3363	1115	12 200
1 kölcs. helyen átlag	160	64	581

A társadalmi kezelésű kölcsönzőhelyek jelenleg még csekély jelentőségét az összes és az egy-egy, ilyen jellegű kölcsönzőhelyre jutó állomány és forgalom alacsony számai egyaránt mutatják. A beszámoló évében az ilyen kölcsönzőhelyekre juttatott könyvállomány az egész hálózat állományának csupán 0,3%-át , a beiratkozott olvasók 0,9%-át és a kölcsönzött kötetek számának ugyancsak 0,3%-át képviseli.

Itt vizsgáljuk meg a beszámoló évében felállított parkkönyvtárak forgalmát is.

A PARKKÖNYVTÁRAK KÖLCSÖNZÉSE (1961)

Kölcsönzőhely	Felnőtt	Gyermek	Összes
	kölcsönzések száma		
Kun Béla tér	821	2320	3141
Városmajor	315	632	947
Csajkovszkij park	352	803	1155
Margitsziget	1598	710	2308
Összesen	3086	4465	7551

A parkkönyvtárak látogatói többségben gyermekek voltak, egyedül a Margitszigeten nagyobb a felnőtt olvasók száma, mint a gyermekeké. A parkkönyvtárak elhelyezése természetesen megszabja a forgalmat. Ahol gyermekjátszótér közelében van elhelyezve, ott elsősorban gyermekek és ahol — mint a Margitszigeten — felnőtt sétány közelében, ott a felnőttek olvassák elsősorban.

A PARKKÖNYVTÁRAK KÖNYVTÁRI FORGALMA (1961)

Kölcsönzőhely	Kölcsönzött darab						
	Felnőtteknek			Gyermekeknek			Összesen darab
	Könyv	Folyóirat	Együtt	Könyv	Folyóirat	Együtt	
Kun Béla tér	441	953	1394	4566	977	5543	6 937
Városmajor	164	842	1006	470	418	888	1 894
Csajkovszkij park	128	403	531	881	295	1176	1 707
Margitsziget	177	1399	1576	443	267	710	2 286
Összesen	910	3597	4507	6360	1957	8317	12 824

A felnőttek elsősorban a hamar átfutható folyóiratokat részesítik előnyben, a gyermekek inkább a könyveket. A parkkönyvtárak csaknem 13 000 darabos könyvtári forgalmában kb. fele részben folyóiratot kölcsönöztek, ami rámutat ennek a különleges kölcsönzési formának jellegzetességére.

A forgalmazott könyveknél — igen érdekesen — nagyobb számban találjuk az ismeretterjesztőket, mint a szépirodalmi anyagot.

Ha a forgalom a beszámoló évében nem is túlságosan nagy — bár magasabb, mint a társadalmi kezelésű kölcsönző helyeké — a parkkönyvtárak eddigi tapasztalatai azt mutatják, hogy érdemes fejleszteni ezt a kölcsönzési formát is.

A KERÜLETI KÖNYVTÁRAK ÁLLOMÁNYNAGYSÁGÁNAK MEGOSZLÁSA A KÖVETKEZŐ:

Állomány-nagyság	A kategóriába eső könyvtárak		
	száma	százalékos megoszlása	
		1961	1960
10 000 kötet alatt	5	11	11
10—20 000 kötet között	14	30	33
20—30 000 kötet között	16	35	30
30—40 000 kötet között	6	13	21
40 000 kötet fölött	5	11	5
Összesen	46	100	100

A HÁLÓZATNAK A LAKOSSÁG KÖNYVELLÁTÁSÁVAL KAPCSOLATOS JELENTŐSÉGÉT AZ ALÁBBI MUTATÓSZÁMOK KÉPVISELIK:

Év	Könyvtárak száma[1]	Egy könyvtárra jut		Ezer lakosra jut		Ezer 6—14 éves lakosra jut gyermek olvasó
		km² terület	1000 lakos	kötet	beiratk. olvasó	
1960	73	7,2	25,0	563	55	151
1961	80	6,6	23,1	601	69	209

[1] A kerületi könyvtárakhoz és mozgókönyvtárakhoz számolva a fiókkönyvtárakat is.

Az összlakosság 6,9%-a, a gyermeklakosság 20,9%-a beiratkozott olvasója tehát könyvtárunknak.

A hálózati könyvállomány és a szerzeményezés

A KERÜLETI HÁLÓZAT KÖNYV- ÉS KÖNYVTÁRI ÁLLOMÁNYA A KÖVETKEZŐKÉPPEN FEJLŐDÖTT:

	Állomány dec. 31-én	
	kötet	index
A) Ker. könyvtárak könyvállománya		
1960	966 646	100,0
1961	1 057 579	109,2
B) Összes hálózati könyvállomány[1]		
1960	1 028 246	100,0
1961	1 107 079	108,6
C) Teljes könyvtári állomány (dia és folyóirat állománnyal együtt):		
1960	1 055 336	100,0
1961	1 144 576	108,4

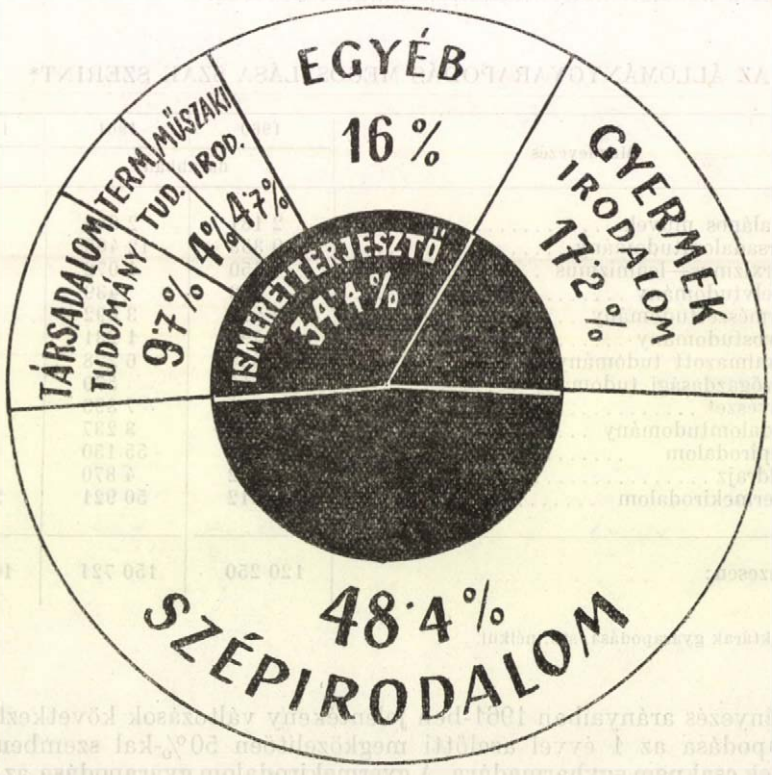
[1] A kerületi könyvtárak és a hálózati duplumraktárak összes állománya.

A könyvállomány tehát 8,6%-kal emelkedett.

A KÖNYVÁLLOMÁNY SZAKOK SZERINTI MEGOSZLÁSA*

Szakszám	Megnevezés	1960	1961	1960	1961
		darabban		százalékban	
0	Általános művek	10 735	13 402	1,0	1,3
1,2,3,9,	Társad. tud (fil.tört.)	92 637	102 478	9,7	9,7
3 K	Marxizmus—leninizmus	19 234	19 969	2,0	1,9
4	Nyelvtudomány	4 172	4 574	0,4	0,4
5	Természettudomány	30 664	33 160	3,2	3,1
61	Orvostudomány	9 076	9 892	0,9	0,9
62—64/69	Alkalmazott tudomány	45 148	49 831	4,7	4,7
63	Mezőgazdaság	7 964	8 286	0,8	0,8
7	Művészet	51 588	58 059	5,4	5,5
8	Irodalomtudomány	31 139	33 738	3,2	3,2
	Szépirodalom	480 422	510 831	49,7	48,4
91	Földrajz	27 133	30 764	2,7	2,9
	Gyermekirodalom	156 734	182 595	16,3	17,2
	Összesen:	966 646	1 057 579	100,0	100,0

* A hálózati duplum-raktárak állománya nélkül.

A kerületi könyvállomány megoszlása

A könyvek három fő csoportja közül valamivel csökkent a szépirodalmi művek, változatlan volt az ismeretterjesztő művek és növekedett a gyermekirodalom aránya. A fenti növekedések és csökkenések azonban az 1%-on belül mozogtak.

A hálózati könyvállomány összes gyarapodása a beszámoló évében 163 617 kötet volt. Ennek megoszlása a következő volt:

Származás	1960	1961	1960	1961
	darab		százalék	
Vásárlás	120 023	127 222	79,5	77,8
Egyéb módok (ajándék, csere, stb.)	30 689	36 395	20,5	22,2
Összesen:	150 772	163 617	100,0	100,0

A vásárlás — mint állandóan — az összes szerzeményezés háromnegyedét meghaladta. Az „egyéb módok"-on szerzeményezett kötetek között áthelyezés is szerepel, pl. a hálózati duplumraktárból a kerületi könyvtáraknak átadott kötetek.

AZ ÁLLOMÁNYGYARAPODÁS MEGOSZLÁSA SZAK SZERINT*

Szakszám	Megnevezés	1960	1961	1960	1961
		darabban		százalékban	
0	Általános művek	2 181	2 840	1,8	1,9
1,2,3,9	Társadalomtudomány	10 358	12 465	8,6	8,2
3 K	Marxizmus—leninizmus	650	1 072	0,5	0,7
4	Nyelvtudomány	262	439	0,2	0,3
5	Természettudomány	2 413	3 692	2,0	2,5
61	Orvostudomány	1 491	1 231	1,2	0,8
62—64/69	Alkalmazott tudomány	2 635	6 278	2,2	4,2
63	Mezőgazdasági tudomány	446	579	0,4	0,4
7	Művészet	6 401	7 893	5,3	5,2
8	Irodalomtudomány	2 503	3 237	2,1	2,1
	Szépirodalom	56 156	55 150	46,8	36,7
91	Földrajz	4 142	4 870	3,4	3,2
	Gyermekirodalom	30 612	50 921	25,5	33,8
	Összesen:	120 250	150 721	100,0	100,0

* A hálózati raktárak gyarapodása, stb. nélkül.

A szerzeményezés arányaiban 1961-ben jelentékeny változások következtek be. A szépirodalom gyarapodása az 1 évvel azelőtti megközelítően 50%-kal szemben visszaesett a szerzeményezések csaknem egyharmadára. A gyermekirodalom gyarapodása az új beszerzések egynegyedéről viszont egyharmadára növekedett. Az ismeretterjesztő művek gyarapodásának aránya nem egészen 2%-kal növekedett. A gyermekkönyvek arányának gyarapodása örvendetes, s ezt indokolja a két új gyermekkönyvtár megnyitása is.

A könyvvásárlás — amely 1961-ben a szerzeményezésnek csaknem 78%-át képviselte - a következőképpen alakult a hálózatban (1961):

43. sz. új könyvtárunk a XIV. kerületben.

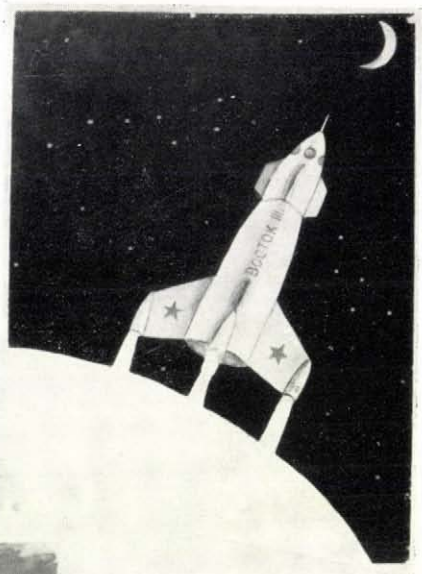

XIX. kerületi (16. számú) új könyvtárunk

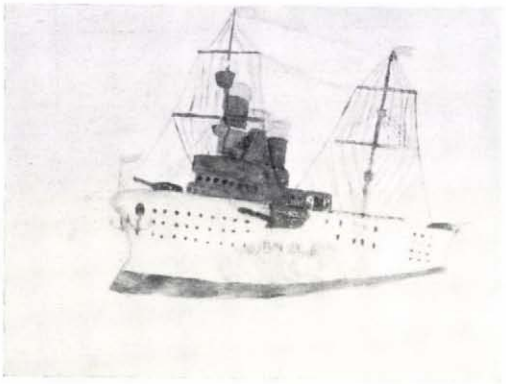
Margitszigeti és városmajori parkkönyvtáraink életéből

Az SzKP XXII. kongresszusára kitűzött gyermekrajzpályázatunk díjnyertes képei. Rácz Vilmos, Domián András, Juhász Ferenc, Szlakovszky Kati, Bereczky Károly és Popovics Lujza ált. iskolai tanulók művei.

	Ft	Kötet	Százalék	
			1961	1960
a) Hálózati keretből:				
ker. kvt. oszt. keretéből	145 707	5 970	4,8	6,8
ker. könyvtárak keretéből	2 280 171	100 246	78,7	68,5
b) Központi könyvtár keretéből	13 828	821	0,6	0,3
c) Kártérítési összegből	189 665	8 325	6,5	8,4
d) Községfejlesztési alapból	270 571	11 860	9,4	16,0
Összesen	2 899 942	127 222	100,0	100,0

A vásárlások fedezésének több mint 80%-a a költségvetési keretből történt; ennek oka elsősorban az, hogy jelentősen csökkent a beszámoló évében a kerületi könyvtárak községfejlesztési alapjából a könyvtáraknak juttatott összeg. 1960-ban ez az összeg 450 000 forint volt, a beszámoló évében pedig csupán 270 000 forint, vagyis 180 000 forinttal, 40%-kal csökkent. 50 000 forinttal kisebb a kártérítési összegből vásárolt könyvek száma is.

A költségvetési keret megnövekedése azonban ezt a kiesést nemcsak hogy eltüntette, hanem a bevásárlási összeget 100 000 forinttal megnövelte.

A könyvvásárlásra fordított összegből 687 720 forint, vagyis az egész keret csaknem 24%-a a gyermekkönyvtári bevásárlásokra esik.

A hálózat folyóirat-beszerzésére 97 640 forintot fordítottak. Az év folyamán 9982 db diafilmet vásároltak és a diafilm-állomány 37 072 darabra emelkedett.

ÁLLOMÁNYCSÖKKENTÉS A FŐBB SZAKCSOPORTOKBAN

	kötet		Állománycsökkenés százalékban	
	1960	1961	1960	1961
Összes hálózati csökkenés*	74 069	59 788	100,0	100,0
Ebből:				
Társadalomtud.—ok (1, 2, 3, 9)	6 182	3 069	8,3	5,1
Alkalmazott tud.—ok (62—64/69)	3 266	1 593	4,4	2,7
Szépirodalom	34 381	23 670	46,5	39,7
Gyermekkönyvek	21 069	25 138	28,5	42,3

* A hálózati duplumraktár, stb. csökkenése nélkül.

Az állománycsökkenés legnagyobb csoportja a beszámoló időszakában a gyermekirodalom volt, maga mögé szorítva a szépirodalmat, amely 40% alá csökkent.

A hálózati csökkenés fent kimutatott összegéhez járul a hálózati duplumraktárak 24 996 db (már tárgyalt) csökkenése, vagyis az egész állománycsökkenés összesen 84 784 db volt.

Az állomány-csökkentés tervszerű munkáját (duplumosítás, selejtezés, profil-idegen anyagok kiemelése stb.) nagy mértékben elősegíti majd a központi címjegyzéknek a beszámoló évében való elkészülte. Számolunk az elkövetkezendő években a könyvállomány inkurrens részének kivonása során az állomány 25—30%-os csökkenésével.

A szerzeményezés 163 617 darabjával szemben mutatkozó 84 784 kötetes csökkenés figyelembevételével a könyvállomány tiszta gyarapodása 1961-ben 78 833 kötet.

Beiratkozott olvasók

A beszámoló évében jelentékenyen növekedett a beiratkozott olvasók száma. Ez az emelkedés sokkal magasabb, mint az olvasó- és könyvforgalom növekedése. Ennek főoka az, hogy az év folyamán újonnan alakult új könyvtáraink sok új beiratkozót vonzottak, de mivel a könyvtárak megnyitása év közben történt, ez új olvasók még viszonylag kis olvasóforgalmat bonyolítottak le.

A BEIRATKOZOTT OLVASÓK SZÁMA

	1960	1961
	év végén személy	
Felnőtt	76 108	92 351
14 éven aluli	24 699	34 711
Összesen	100 807	127 062

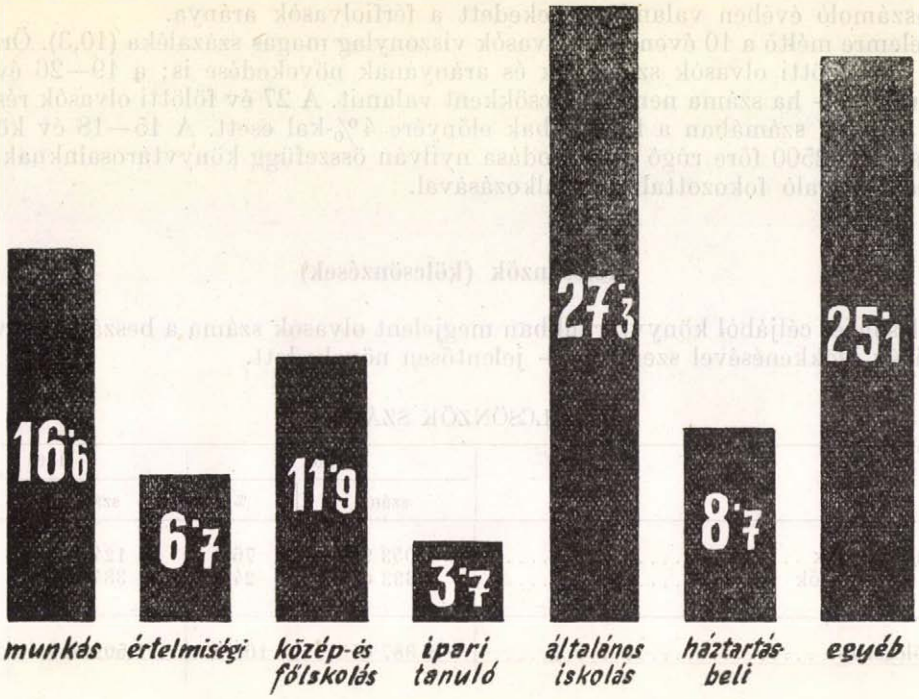
A beiratkozott olvasók számának igen nagymérvű (26%-os) emelkedése mögött főleg a 4 új kerületi könyvtár és a 3 fiók megnyitása rejlik.

A felnőtteknél sokkal gyorsabban növekedett a gyermekolvasók aránya (40% fölött). A gyermekolvasók száma az újonnan megnyitott két gyermekkönyvtárban és az új gyermekrészlegben 5064 volt. A gyermekolvasók 1961-ben az összes olvasók 27,8%-át képviselték, holott egy évvel ezelőtt még csak 24,5%-ot. A gyermekolvasók számának és arányának jelentős emelkedése összefügg a legfiatalabb iskolai korosztálynak ez évekre eső nagyarányú emelkedésével is, bár időbeli eltolódással, mert hiszen az iskolába a 6-ik életévben lépnek a gyermekek, a könyvtárba pedig a 7—8-ik évben.

A BEIRATKOZOTT OLVASÓK FOGLALKOZÁSA

Foglalkozás	1960	1961	1960	1961
	számban		%-ban	
Munkás	16 527	21 093	16,4	16,6
Paraszt	140	200	0,1	0,2
Pedagógus	2 331	2 763	2,3	2,2
Egyéb értelmiségi	3 984	5 743	4,0	4,5
Közép- és főiskolai tanuló	12 066	15 189	11,9	11,9
Ipari tanuló	3 578	4 673	3,6	3,7
Háztartásbeli	11 180	11 025	11,1	8,7
Általános iskolai tanuló	24 699	34 711	24 5	27 3
Egyéb	26 302	31 665	26,1	24,9
	100 807	127 062	100,0	100,0

A beiratkozott olvasók foglalkozási arányában jelentősebb változás egyedül az általános iskolai tanulók arányának növekedése, amely a háztartásbeliek és az „egyéb" foglalkozásúak rovására történt. A munkásolvasók száma 4500-al növekedett, s minimálisan emelkedett az összlétszámban való arányuk is.

A beiratkozott olvasók foglalkozása (Hálózat)

AZ OLVASÓK MEGOSZLÁSA KORUK ÉS NEMÜK SZERINT

	Férfi	Nő	Együtt
10 évig	6 705	6 365	13 070
10—14 év között	11 880	9 761	21 641
15—18 év között	10 262	9 231	19 493
19—26 év között	6 837	6 796	13 633
27 év felett	25 554	33 671	59 225
Összesen	61 238	65 824	127 062

AZ OLVASÓK MEGOSZLÁSÁNAK SZÁZALÉKOS ARÁNYA (1960)

	Férfi		Nő		Együtt	
	1960	1961	1960	1961	1960	1961
10 évig		5,3		5,0		10,3
10—14 év között*	13,3	9,3	11,1	7,7	24,4	17,0
15—18 év között	7,3	8,0	6,5	7,3	13,8	15,3
19—26 év között	5,6	5,5	5,6	5,3	11,2	10,8
27 év felett	21,3	20,1	29,3	26,5	50,6	46,6
Ösrzesen	47,5	48,2	52,5	51,8	100,0	100,0

*) 1960-ban itt soroltuk fel a 10 év alattiakat is.

A beszámoló évében valamit növekedett a férfiolvasók aránya.

Figyelemre méltó a 10 éven aluli olvasók viszonylag magas százaléka (10,3). Örvendetes a 15—18 év közötti olvasók számának és arányának növekedése is; a 19—26 év közötti olvasók aránya — ha száma nem is — csökkent valamit. A 27 év fölötti olvasók részesedése az összes olvasók számában a fiatalabbak előnyére 4%-kal esett. A 15—18 év közötti olvasók csaknem 2500 főre rúgó gyarapodása nyilván összefügg könyvtárosainknak az ezzel a korosztállyal való fokozottabb foglalkozásával.

Kölcsönzők (kölcsönzések)

A kölcsönzés céljából könyvtárunkban megjelent olvasók száma a beszámoló évében — a korábbi év csökkenésével szemben — jelentősen növekedett.

A KÖLCSÖNZŐK SZÁMA:

	1960		1961	
	szám	%	szám	%
Felnőtt kölcsönzők	1 053 939	76,0	1 124 852	74,5
Gyermek kölcsönzők	333 071	24,0	384 764	25,5
Összes kölcsönzők	1 387 010	100,0	1 509 616	100,0

A kölcsönzők száma 8,9%-os emelkedést mutat. Ezen belül több mint negyed részt a gyermekkölcsönzők képviselnek. 1961-ben a gyermekkölcsönzők aránya másfél %-kal növekedett a felnőtt kölcsönzők rovására.

Az olvasói intenzitás (vagyis az 1 beiratkozott olvasóra eső kölcsönzések száma) 1960-ban 13,8, 1961-ben 11,8 volt. Egy olvasó tehát nem egészen tizenkétszer fordult meg évi átlagban a könyvtárban. A mutatószámnak az egy évvel ezelőtti arányhoz való csökkenése azt mutatja — amire a már beiratkozott olvasók számával kapcsolatban is rámutattunk — hogy az új könyvtárak év közben bekapcsolódó olvasói természetszerűleg kevesebbszer látogattak a könyvtárakba, ami csökkentette az arányt.

A könyvtár látogatóinak egy része a helybenolvasásokból került ki. A kerületi könyvtárak olvasó-helyiségei a beszámoló évében is jelentős forgalmat bonyolítottak le.

KERÜLETI OLVASÓHELYSÉGEK

	1960	1961
Olvasótermek száma	20	16
Kölcsönzői olvasóhelyek	36	38
Gyermek olvasótermek	2	3
Gyermek-kölcs. olv. helyek	21	21
Összesen	79	78

Kerületi könyvtáraink helyiség-nehézségeire mutat, hogy csökkent az olvasóhelyiségek száma; még inkább mutatja ezt, ha az olvasótermek számának alakulását nézzük, amely néggyel — az összes olvasótermek egyötödével — csökkent. Ezek az olvasótermek áldoza-

tul estek annak a kényszernek, hogy egyes könyvtárakban a kölcsönzőhelyiség bővítése — pl. a szabadpolcra való áttérés — érdekében meg kellett szüntetni azokat. A helyi olvasás szempontjából természetesen a külön helyiségben elhelyezett olvasótermek jönnek elsősorban számba és ezért a kölcsönzőkben elhelyezett olvasóhelyek kettővel való emelkedése annál kevésbé jelentős, mert ezek felénél is nagyobb számban, (24-ben) 10-nél kevesebb ülőhellyel rendelkeznek. A gyermekkölcsönzők nagy többségben (16 olvasóhely) ugyancsak 10-en aluli az ülőhelyek száma. Helyzetünk nehézségét mutatja, hogy az olvasóhelyek csökkenésében mutatkozó folyamat már évek óta tart. Egyedül a gyermek-olvasótermek száma növekedett az új gyermekkönyvtárak megnyitása következtében.

OLVASÓI ÜLŐHELYEK

	1960	1961
Olvasóteremben	374	359
Kölcsönzőhelységben	319	398
Gyermek-olvasóteremben	37	100
Gyermek kölcsönzőhelyiségben	166	162
Összesen	896	1019

Az olvasói ülőhelyek — bár számuk nőtt a beszámoló évében — a fentihez hasonló képet mutatnak. Az olvasótermekben csökkent, a kölcsönzőhelyiségekben növekedett az ülőhelyek száma. Egyedül a gyermekolvasótermekben van jelentős javulás.

OLVASÓTERMI LÁTOGATÓK:

	1960		1961	
	szám	%	szám	%
Felnőtt látogatók	112 579	67,6	127 958	65,5
Gyermek látogatók	53 939	32,4	67 396	34,5
Összes látogatók	166 518	100,0	195 354	100,0

Az olvasótermi látogatók száma 1961-ben 17,2%-kal nőtt, ami összefügg az olvasóülőhelyek számának növekedésével, egyben azonban — különösen az esti órákban — zsúfoltságot is eredményezett az olvasótermekben. Sajnálatos, hogy kerületi könyvtáraink az olvasótermek forgalmára nagyobb súlyt annál kevésbé sem tudnak helyezni, mert két könyvtár kivételével, sehol sincs lehetőség olvasótermi felügyelő beállítására. (Ez egyben bizonytalanná teszi a forgalomra vonatkozó statisztikai adatokat is.)

A könyvtárakat látogató kölcsönzők és az olvasótermi látogatók együttes száma 1 715 796 volt a beszámoló évében, vagyis 9,4%-kal több, mint egy évvel korábban.

Kölcsönzött kötetek

A beszámoló évében tovább növekedett a könyvforgalom.

A KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK SZÁMA:

	1960		1961	
	szám	%	szám	%
Felnőtteknek kölcsönzött kötetek	3 624 446	79,9	3 813 866	78,1
Gyermekeknek kölcsönzött kötetek	910 324	20,1	1 070 767	21,9
Összes kölcsönzött kötet	4 534 770	100,0	4 884 633	100,0

A kölcsönzött könyvek számában 8%-os az emelkedés. Csaknem 2%-kal emekedett a gyermekeknek kölcsönzött kötetek százalékos aránya.

Az olvasási átlag — vagyis az egy beiratkozott olvasóra eső kölcsönzött kötetek száma — 1960-ban 45, 1961-ben 38,4 kötet volt. A mutatkozó csökkenés oka — mint eddig is láttuk — az év közepén újonnan bekapcsolódó olvasók magas száma.

A FSzEK egész hálózatában az állomány egy könyvére jutó kölcsönzött kötetek száma (vagyis a könyvek forgási sebessége) 1960-ban és 1961-ben egyaránt 4,41 volt.

Egy kölcsönzés alkalmával — egyszerre — átlagosan 3,2 könyvet adtunk kölcsön. (Egy évvel azelőtt 3,3-et). E számok szerint eredményes az a törekvésünk hogy egy-egy kölcsönzésre átlagosan 3 könyvet adjunk az olvasónak. (A 0,1-es csökkenés a több, mint 1,5 milliós kölcsönzési szám mellett 150 ezer kötetet jelent!)

A KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVEK SZAKSZERINTI MEGOSZLÁSA

Szakcsoport	1960	1961	1960	1961
	számban		százalékban	
Szépirodalom	2 810 770	2 852 331	62,0	58,4
Ebből:				
Új magyar	693 021	(408 785)*	15,3	(15,5)**
Régi magyar	596 401	(312 937)*	13,1	(11,8)**
Világirodalmi klasszikus	655 771	(344 747)*	14,5	(13,1)**
Szovjet irodalom	186.484	(112 878)*	4,1	(4,2)**
Népi demokratikus irodalom	121 990	(71 376)*	2,7	(2,7)**
Egyéb irodalom	557 103	(293 185)*	12,3	(11,1)**
Ismeretterjesztő	813 676	961 535	17,9	19,7
Ebből:				
Ideológiai politikai	163 618	201 747	3,6	4,1
Műszaki irodalom	70 414	89 989	1,6	1,9
Mezőgazdasági irodalom	10 528	12 349	0,2	0,3
Természettudomány	101 242	138 693	2,2	2,8
Egyéb ismeretterjesztő	467 874	518 757	10,3	10,6
Gyermekirodalom	910 324	1 070 767	20,1	21,9
Ebből:				
Szépirodalom	774 306	869 946	17,1	17,8
Ismeretterjesztő irodalom	136 018	200 821	3,0	4,1
Összesen	4 534 770	4 884 633	100,0	100,0

* I. és IV. negyedévi reprezentatív adatok.
** Kiszámított százalékos arány.

Évek óta törekszik könyvtárunk kollektívája növelni a kölcsönzött ismeretterjesztő könyvek arányát. Beszámolónk évében ezt a törekvést jelentős siker koronázta. Az egész könyvforgalomban a felnőtt szépirodalom arányának tendenciája a nem egészen kétharmadról a feléhez közeledik, a felnőtt ismeretterjesztő a valamivel több mint egyhatodról megközelítette az egyötödöt, a gyermekirodalom aránya pedig az egyötöd fölé emelkedett.

Még plasztikusabban mutatkozik e fejlődés, ha külön vizsgáljuk a felnőtteknek és a gyermekeknek kölcsönzött könyvek százalékos megoszlását.

A FELNŐTTEKNEK KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVEK %-OS ARÁNYA

	1960	1961
Szépirodalom	77,5	74,6
Ebből:		
Új magyar	19,1	19,8
Régi magyar	16,5	15,1
Világirodalom klasszikusai	18,1	16,7
Szovjet irodalom	5,1	5,4
Népi demokratikus irodalom	3,4	3,4
Egyéb irodalom	15,3	14,2
Ismeretterjesztő	22,5	25,4
Ebből:		
Ideológia politikai	4,5	5,2
Műszaki irodalom	1,9	2,4
Mezőgazdasági irodalom	0,3	0,4
Természettudományi irodalom	2,9	3,6
Egyéb irodalom	12,9	13,8
Összesen	100,0	100,0

Eszerint a felnőtt kölcsönzésnek jelenleg valamivel kevesebb, mint háromnegyed részét képviseli a szépirodalom és valamivel több mint egynegyed részét az ismeretterjesztő irodalom. Ez utóbbi arány emelkedése biztató kiindulópontot jelent az ismeretterjesztő könyvforgalom arányának további növelése felé.

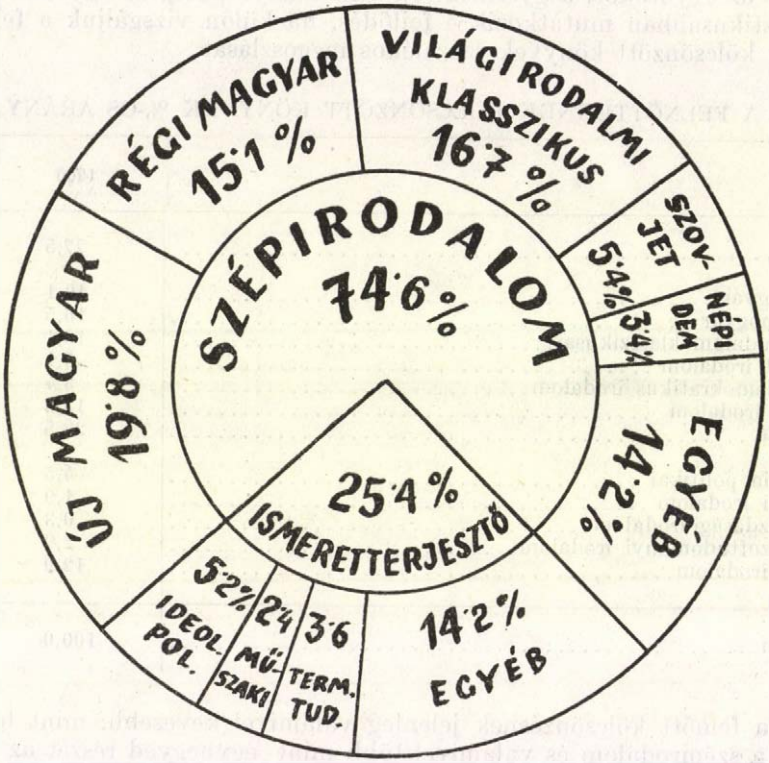
A szépirodalom egyes csoportjai között tovább növekszik az új (mai) magyar írók könyveinek százalékos részesedése; jelenleg már megközelíti az összes felnőtt kölcsönzés ötödét, a kölcsönzött szépirodalmi könyvek 27%-át. Növekedett a szovjet irodalom és változatlanul áll a népi demokratikus irodalom aránya. E három politikailag fontos szépirodalmi csoport együttesen a szépirodalom 38,4%-át képviseli, s ez az arány az elmúlt évben 2,7%-kal növekedett. Az egész felnőtt irodalomban e három csoport aránya 28,6%.

A felnőtteknek kölcsönzött ismeretterjesztő anyag minden csoportjának aránya emelkedést mutat.

A KÖLCSÖNZÖTT GYERMEKIRODALOM SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA

	1960	1961
Gyermek szépirodalom	85,1	81,3
Gyermek ismeretterj. irod.	14,9	18,7
Együtt	100,0	100,0

A kölcsönzött gyermekkönyveknél is jelentős javulás következett be az ismeretterjesztő irodalom előnyére. Ez utóbbi csaknem eléri a gyermekeknek kölcsönzött könyvek egyötödét a korábbi évben elért egyhetedes aránnyal szemben. Ez az eredmény is az erőfeszítések továbbfolytatására biztat.

A hálózatban a felnőtteknek kölcsönzött könyvek aránya

A SZERZEMÉNYEZETT ÉS KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK EGYBEVETÉSE

	1960		1961	
	Szerzemé-nyezett	Kölcsön-zött	Szerzemé-nyezett	Kölcsön-zött
	kötetek százalékos megoszlása			
Szépirodalom	46,6	62,0	36,7	58,4
Ismeretterj. irodalom	28,0	17,9	29,5	19,7
Gyermekirodalom	25,4	20,1	38,8	21,9
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

A szerzeményezés és a kölcsönzés arányainak egybevetése ez arányok további közelenését, vagyis a szerzeményezés további javulását mutatja. A gyermekkönyvek vásárlásádak ugrásszerű növekedését az új gyermekkönyvtárak könyvvel való ellátása indokolja.

Diafilm-kölcsönzés

Korábban ismertettük azt az összefüggést, amely a felsőbb hatóságok rendelete által a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hatáskörébe került diafilm-kölcsönzés és könyvtári dolgozóink túlterheltsége között fennáll. A hálózati könyvforgalom további növekedése újabb nehézségekkel súlyosbította ezt az állapotot és ennek hatásai mutatkoznak a diafilm-kölcsönzés alább közölt számaiban.

A hálózat 23 kerületi könyvtára foglalkozott (1 kivétellel minden kerületben) diafilm-kölcsönzéssel.

DIAFILM-ÁLLOMÁNY

	1960	1961	1960	1961
	száma		százalék	
Mese- és játékfilm	10 695	12 895	39,5	34,8
Ismeretterjesztő film	16 395	24 177	60,5	65,2
Összesen	27 090	37 072	100,0	100,0

A diafilm-állomány tehát 37%-kal növekedett a beszámoló évében. Az arány még inkább az ismeretterjesztő filmek előnyére tolódott el.

A diafilm-kölcsönzésre beiratkozottak száma a beszámoló évében 2030 volt. (29-cel több mint egy évvel korábban.) A diafilm-kölcsönzések száma ugyanakkor 10 825 volt. 1960-ban a kölcsönzők száma 15 155 volt, vagyis a beszámoló évében a csökkenés 28,5%-os.

DIAFILM KÖLCSÖNZÉS

	1960	1961	1960	1961
	száma		százalék	
Mese- és játékfilm	51 101	42 775	80,7	80,5
Ismeretterjesztő film	12 237	10 361	19,3	19,5
Összesen	63 338	53 136	100,0	100,0

A kölcsönzött diafilmek száma tehát a beszámoló évében 16%-kal csökkent. Az ismeretterjesztő filmek kölcsönzési aránya minimálisan javult a tavalyihoz képest.

DIA-ÁLLOMÁNY ÉS FORGALOM ÖSSZEHASONLÍTÁSA (1961)

	Dia-állomány	Dia-forgalom
	%-ban	
Mese- és játékfilm	35,1	80,5
Ismeretterjesztő film	64,9	19,5
Együtt	100,0	100,0

A mese- és játékfilmek forgási sebessége 3,3 (vagyis több mint háromszor fordult meg egy-egy film átlagosan az év folyamán) ugyanakkor az ismeretterjesztő filmek forgási se-

bessége 0,4 (vagyis e kultúrpolitikai szempontból jelentősebb filmfajta 1—1 példánya csak két és félévenként egyszer kerül kölcsönzésre).

Mind a forgalom csökkenése, mind pedig a megoszlás hátrányos aránya aláhúzza azt a tényt, hogy hálózatunk könyvtárosai nem tudnak kellő időt fordítani a diafilm-kölcsönzésre. Nyilvánvaló, hogy mindaddig, míg a diafilmek kölcsönzése érdekében személyzeti erősítést nem kapunk, a helyzet nem, vagy csak minimálisan javulhat, legnagyobb erőfeszítéseink ellenére is.

Olvasószolgálat és propagandamunka

A beszámoló évében az olvasószolgálati munka egyik középponti kérdése a szabadpolcos rendszerre való áttérés, illetve az ezzel kapcsolatos feladatok megoldása volt. Ugyan akkor széleskörű kísérletezés folyt a hálózatban a legjobb egyéb olvasószolgálati módszerek kialakítása érdekében. Könyvtárosaink az olvasók önállóságra nevelését és érdeklődésének magasabb színvonal felé való irányítását is feladatuknak tartották.

A kerületi könyvtárak dolgozói — a központi irányítás elveinek megfelelően — mind nagyobb súlyt helyeztek az ismeretterjesztő irodalom kölcsönzésének növelésre. Az erre vonatkozó törekvések eredményeit a korábbi adatok ismertették.

A kerületi könyvtárak dolgozói fokozottan törekedtek arra, hogy az olvasóknak egyes — a könyvtárak nevelő munkája szempontjából jelentékeny — rétegeivel való foglalkozást elmélyítsék. Így a fiatalokkal való foglalkozás sok kerületi könyvtár olvasószolgálati munkájának egyik központi kérdésévé vált. Egymás után alakultak a könyvtárakban fiatal olvasókat összefogó művelődési körök. E körök rendszeresen tartották üléseiket és általános művelődési programot állítottak össze. Sok könyvtár foglalkozott külön az ipari tanulókkal és az általuk olvasott irodalmat rendszeresen figyelte. Más kerületi könyvtárak az általános és középiskolai tanulók iskolai dolgozataival, érettségivel, felvételi vizsgákkal stb. kapcsolatos anyagról tartottak tájékoztató előadásokat.

A munkás-kerületekben a könyvtárak súlyt fektettek a munkás-olvasók létszámának növelésére és olvasmányaik színvonalának emelésére. Fokozottan foglalkoztak a műszaki irodalom terjesztésével is. Ezt a törekvést bizonyítja a három munkás-kerületi könyvtárban — Kőbányán, Újpesten és Kispesten — felállított, illetve felállítandó könyvtári műszaki részleg is.

A mezőgazdasági kerületekben a könyvtárak a helyi termelőszövetkezetekhez, a tanácsok mezőgazdasági osztályaihoz fordultak agitációs segítségért és címanyagért, hogy a paraszti lakosságot nagyobb mértékben bekapcsolják olvasóik körébe.

Elmélyült — és különösen a gyermekkönyvtárak megnyitása óta — sokoldalúbbá vált a gyermekkönyvtárak olvasószolgálati tevékenysége is. Ennek következtében a gyermekkönyvtári kölcsönzésben is jelentkezik a kölcsönzött ismeretterjesztő művek arányának jelentős növekedése. A könyvajánlás módszereinek megjavítása érdekében a gyermekkönyvtárak már szabadpolcos rendszerrel épülnek és ezenkívül 7 további gyermekrészleg vezette már be a szabadpolcos kölcsönzést. A gyermekkönyvtárak növelték a csoportos foglalkozásokat is.

A beszámoló évében a könyvtári propaganda-munka keretében a könyv-kiállítások, a könyvtárban rendezett előadások és egyéb rendezvények hosszú sorát szerveztük.

A könyv-kiállítások száma 13%-kal magasabb a beszámoló évében, mint 1960-ban. Ezen belül a gyermekek számára rendezett könyv-kiállítások száma 24%-kal emelkedett.

A központi propaganda osztály több kiállítás képanyagának összeállításával és a kerületi könyvtárakba való eljuttatásával segítette a hálózati kiállítások rendezését. Így készítette el Ernst Thälmann, Gorkij, Dosztojevszkij, Liszt Ferenc emlék-kiállítások képanyagát, továbbá „Az ember származása" kiállítás anyagát is. Ezen kívül nagyszámú feliratot készített, amelyeket a kiállítások címfeliratként használtak fel a kerületi könyvtárakban.

	1960	1961
Felnőttek számára	833	916
Gyermekek számára	276	341
Együtt	1109	1257

A kerületi könyvtárak kiállításainak óriási többsége azonban helyi kezdeményezésből jött létre. A kerületi könyvtárosok részben a kerületi igények, szükségletek (a tanács kultúrprogramja, a Népfront, a Nőtanács stb. feladatai) szerint állítják össze kiállításaik tervét és anyagát. Így egyik kerületi könyvtár évi kiállításai a következők voltak: Lenin halálának 37. évfordulója; Ehrenburg születésének 70. évfordulója; A Szabad Nép megjelenésének 19. évfordulója, Budapest felszabadulása; A magyar—szovjet barátsági és együttműködési szerződés aláírásának évfordulójára; Nagy barátunk a Szovjetunió címmel, Bessenyei György halálának 150. évfordulójára; A nők napja alkalmából; a 48-as pesti forradalom emlékére; a Tanácsköztársaság kikiáltásának 42. évfordulójára; hazánk felszabadulásának ünnepére; Ember a világűrben; A Gyarmati Ifjúság Napján; Május 1; Rippl-Rónai születésének 100. évfordulóján; a Nemzetközi Gyermeknapra; a pedagógus-napra; Gorkij halálának 25. évfordulóján; Titov űrrepülése alkalmából; Augusztus 20; A második világháború kitörésének évfordulóján; Árnyék Európán címmel; Kezdődik az iskola; Ünnepi könyvhét; A néphadsereg napján; Az NDK nemzeti ünnepére; Az SZKP XXII. kongresszusának tiszteletére; A XXII. kongresszus eseményei címmel, naponta változott aktuális anyaggal; Liszt Ferenc születésének 150. évfordulóján; Kosztolányi Dezső halálának 25. évfordulójára; November 7.; Engels születésének 140. évfordulójára; József Attila halálának 24. évfordulójára; Amundsen 50 éve érte el a Déli sarkot címmel; Sztrókai Kálmán születésének 70. évfordulójára (14-es kvt.).

Más könyvtárak sok azonos témájú kiállítás mellett egyéb kiállításokat is produkáltak. Például: Dosztojevszkij halálának 80. évfordulójára; Tiltakozás a kubai agresszió ellen; Hemingway halála alkalmából; természettudományos könyvanyagból való kiállítás; Leonhard Frank halálára; Anatole France műveiből; Szántó György halálára; Kultúrtörténeti kiállítás; a Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség budapesti tanácskozása alkalmából; Szegény könyvek panaszai címmel könyvkiállítás. (3-as kvt.); Martin du Gard; Értsünk a filmhez; a könyvtár antiklerikális könyveiből való kiállítás; A berlini kérdés; Legújabb zenei könyveinek című kiállítás (18-as kvt.); Eötvös kiállítás; Pavlov; Bartók Béla; Willy Bredel; Kazinczy; Ősz az irodalomban; Ady Endre; Legszebb könyveink; Borítéklap kiállítás (28-as kvt.) stb. stb.

A gyermekkönyvtárak, ill. gyermekrészlegek hasonló tárgyban rendeztek könyvkiállításokat. Egyéb kiállításaik: Az Úttörő Szövetség 10. évfordulója alkalmára készült gyermekrajzokból; Lukács Ágnes grafikus gyermekrajzaiból (1-es gyermekkvt.); Anyák napja; Gyermeknap; Tanévnyitó; Ismerjük hazánk szép tájait; Télapó; Ismerkedjünk a technikával (2-es gyermekkvt.) stb stb.

A gyermekkönyvtárak, illetve gyermekrészlegek kiemelkedő jelentőségű szervezése volt az SZKP XXII. kongresszusa tiszteletére indított pályázat, amelyet 38 könyvtárban szerveztek meg. A pályázat keretében javasolt könyvekből kiállításokat, fejtőröket rendeztek. Több mint 2000 gyermek vett részt a pályázatokon, 2637 pályaművet adtak be (dolgoratot, verset, rajzot, albumot, barkácsmunkát stb.). A verseny időszaka alatt 645 gyermek iratkozott a könyvtárakba és a jutalomosztó ünnepségeken több mint 3000-en vettek részt.

A kiállítások mellett előadások, rendezvények szervezése a legjelentősebb további propagandamunka a könyvtárakban.

ELŐADÁSOK

	Előadások	
	száma	látogatók száma
Felnőtteknek rendezett	243	12 218
Gyermekeknek rendezett	368	21 884
1961-ben összesen	611	34 102
1960-ban összesen	422	27 155

Az előadások száma 45%-kal, látogatóinak száma 26%-kal magasabb a beszámoló évében, mint a korábbi esztendőben. Az előadások részben egy-egy aktuális kulturális, vagy politikai eseményről, részben pedig a kerületi könyvtár valamelyik író, művész vagy tudományos felkészültségű olvasója részéről való előadásból áll.

Így például előadás az ünnepi könyvhétről, tartotta Szalai Károly a Móra Kiadó lektora; „Afrika—Afrika" címmel a gyarmatosításról; a József Attila olvasómozgalom keretében Mikszáth a Különös házasság című regényéről; az előadások után azok anyagával egybevágó filmet vetítettek (7-es kvt.). „Film, színház" címmel; Muzsika; Ismerkedés a művészetekkel; Irodalmi fejtörő; Hazánk szép tájai; Baráti országok szép vidékei; Író-olvasó találkozó Várnai Zsenivel (23-as kvt.) Tolsztojról és a Háború és békéről a Nőtanáccsal közös rendezvény; Író-olvasó találkozó Szabó Magdával; Fiataloknak: dr. Barna László-vezette vita magánerkölcs és ifjúkori szerelem problémái címmel: Kilényi Mária íróval való beszélgetés; Megbeszélés a József Attila mozgalomról; Filozófiai vita a nacionalizmusról; Vallás és humanizmus (44-es kvt.).

A beszámoló évének propagandamunkája tehát mind mennyiségben, mind minőségben maga mögött hagyta az előző évi tevékenységet.

Csehszlovákiában készült emléklap. „Fakszimilék régi május 1-i dokumentumokról" c. kiadványunkból

Csehszlovákiában készült emléklap. „Fakszimilék régi május 1-i dokumentumokról" c. kiadványunkból

III. A KÖNYVTÁR GAZDASÁGI SZERVEI

Gazdasági osztály

A gazdasági osztály évente rendszeresen elkészíti zárszámadását, ezért itt csupán néhány főbb számadatra korlátozódunk.

A KÖNYVTÁRI KÖLTSÉGVETÉS FŐBB TÉTELEI. (TELJESÍTÉS)

Tételek	1960	1961	1960	1961
	Összeg Ft-ban*		százalékban	
Éves költségvetés összesen	14 455 245	15 111 882	100,0	100,0
Személyi kiadások	6 927 585	7 401 235	47,9	49,0
Dologi kiadások	7 527 660	7 710 647	52,1	51,0
Ebből könyvbeszerzés	2 639 704	2 873 883	18,3	19,0
könyvkötés (külső)	662 316	713 012	4,6	4,7
saját kiadvány	174 577	148 148	1,2	1,0
szakmai nyomtatvány	96 307	55 507	0,7	0,4
berendezés	437 819	393 415	3,0	2,6
felújítás	434 742	—	3,0	—
egyéb dologi kiadás	3 082 195	3 526 672	21,3	23,3
Index Összes kiadás	100,0	104,0	—	—
Személyi kiadás	100,0	106,9	—	—
Könyvbeszerzés	100,0	102,5	—	—

* A Fővárosi Tanács népművelési osztálya által engedélyezett módosítással.

A könyvtár költségvetési főösszege a beszámoló évében 4%-kal múlta felül a korábbi év megfelelő adatát. Nagyobb mértékben emelkedett a személyi kiadások összege és így ennek aránya az éves költségvetésben 1,1%-kal növekedett. A költségvetés struktúrája a kisebb szerkezeti módosulások ellenére változatlan maradt. Felújításra 1961-ben nem kaptunk keretet, növekedett azonban a beruházási keret:

BERUHÁZÁS

	1960	1961
	forintban	
Berend. tárgyak	292 600	676 000
Építés	235 000	145 000
Együtt	527 600	821 000

Ehhez járul még az 1 395 000 forintnyi községfejlesztési alapból vásárolt, illetve legyártott berendezési tárgyak mennyisége. A berendezési tárgyakra fordítható keret magas összege az újonnan megnyitott könyvátrak bútor-rendelései fedezetét szolgáltatja.

A könyvbeszerzésre fordított költségvetési keret 2,5%-kal emelkedett a beszámoló időszakában a korábbi helyzettel szemben.

A KÖNYV-, STB. BEVÁSÁRLÁS MEGOSZLÁSA (KÖLTSÉGVETÉSBŐL)

	Központ	Hálózat	Együtt
Állami Könyvterjesztő Vállalat	313 900	2 032 427	2 346 327
Szabad (antikvár) vásárlás	201 112	150 096	351 208
Folyóirat	78 700	97 648	176 348
Együtt	593 712	2 280 171	2 873 883

A költségvetésből folyó könyvbevásárlások nem egészen 82%-a az Állami Könyvterjesztő Vállalattól, 12%-a antikváriumokból való vásárlásra esett, a fennmaradó 6%-ot folyóirat vásárlására fordították.

A KÖNYVTÁR BEVÉTELEI. (TÉNYSZÁMOK)

	1960	1961
Könyvtárhasználati díj	209 510	289 603
Késedelmi díj	344 181	380 141
Együtt	553.691	669 744
MÉH-nek történő eladás	5 386	8 900
Fotóból	5 254	9 232
Bírói felvételek	190	—
Bibliográfiai bevételek	6 046	34 143
Olvasófüzet eladásából	16 074	10 867
Egyéb bevételek	1 096	53 563
Együtt	34 046	116 705
Összesen	587 737	786 449

Jelentősen — csaknem 34%-kal — növekedett a bevételek összege. Különösen a könyvtárhasználati díj növekedett (38%-kal) ami összefügg a beiratkozott olvasók jelentékeny méretű növekedésével. A kisebb tételek között feltűnő a bibliográfiai kiadásaink eladásából befolyt összegek növekedése, amely a beszámoló időszakában csaknem meghatszorozódott. A házi foto olvasóknak való szolgáltatásából eredő bevételei csaknem megkétszereződtek. Az „Egyéb bevételek" jelentékeny emelkedésének főtétele ugyancsak kiadványunk („A mi könyveink") eladásából származó bevétel volt.

KÖNYVVÉDELEM, PERLÉSEK. KÉSEDELMI DÍJ FIZETÉS:

	1961
a) Központ	15 772 —
b) Hálózat	364 369 —
Együtt	380 141 —

14%-kal emelkedett a késedelmi díjak összege. A központban jelentékenyen — csaknem 50%-kal — emelkedett a késedelmi díjakból befolyt összeg.

A könyvtárnak a beszámoló évében való költségvetési kiadásaiból egy-egy beiratkozott olvasóra eső összeg 107,60 Ft volt. Az év folyamán a bevételekből egy-egy olvasóra viszont 5,60 Ft jutott. Így 1961 egész időszakára a könyvtár egy-egy beiratkozott olvasójára átlag 102 forint kiadás esik.

	1960	1961
Perlések száma	3 257	2 355
Ebből: végrehajtással	2 407	1 819
fizetésletiltással	850	536
Elintézett esetek száma	2 654	1 060
Visszahozott könyvek száma	6 642	1 598
Elveszett könyvekért befizetett kártérítés (Ft)	253 418	156 700*

* Az év folyamán (korábbi tételekből is) befolyt 189,665 Ft.

1961-ben a befizetett kártérítések összege kb. egyharmaddal esett.

A perlések számának és eredményének csökkenése egyrészt abból származik, hogy a régi, (évek óta elmaradt) perlések száma folyamatosan csökkent; másrészt abból, hogy valamelyest javult — éppen a korábbi perlések hatására — az olvasói fegyelem; végül — de nem utolsó sorban — az is hozzájárul e csökkenéshez, hogy az elmúlt évben a személyi nehézségek következtében jelentősen csökkent a perlési csoport létszáma s így a komplikáltabb perlési ügyek lebonyolítása késedelmet szenved.

A perlések anyagi eredménye az év folyamán a következőképpen alakult:

a visszahozott könyvek értéke	84 596,— Ft
elveszett könyvekért befolyt	156 700,— „
Együtt:	241 296,— Ft

A gazdasági osztály a központi házipénztárban és több kerületi könyvtárban tartott ellenőrzést a könyvhasználati késedelmi díjak és a diafilmek kölcsönzési díjainak kezelésével kapcsolatban. A beszámoló évében 41 ellenőrzés folyt le, melyekből 10 eset két-, illetve több napos volt. Szúrópróbaszerűen ellenőrizték (az év folyamán 15 esetben) a könyvtárak tüzelőanyag nyilvántartását is.

Beruházás, felújítás, karbantartás stb.

Az új könyvtárak bebútorozására és a régi könyvtárak bútorzatának, felszerelésének felújítására az osztály a beszámoló évében 2 737 285 forintot költött. A szükséges bútorok beszerzése, legyártása a fennálló kapacitáshiány következtében komoly gondot okozott és a budapesti gyárakon és KTSZ-eken kívül gyakran vidéki üzemekhez kellett — és sokszor itt is eredménytelenül — fordulni.

A gazdasági osztály közvetlen feladata volt az év folyamán megnyitott négy kerületi könyvtár és három fiókkönyvtár helyiségének használható állapotba helyezése és bebútorozása. Ugyancsak az osztály gondja a már előkészületben levő új kölcsönző állomások megnyitásra alkalmassá tétele 1962-re.

A gazdasági osztály a beszámoló idején úgyszólván minden könyvtár felújítása, tatarozása stb. ügyében tevékenykedett. Jelentékeny modernizálás, korszerűsítés — mindenekelőtt szabadpolcos kölcsönzési rendszerre való átállás — hét könyvtárban, könyvtár-költöztetés 2, gyermekrészleg különválasztás 3, modernizálás 1 könyvtárban történt az esztendőben.

A könyvtár technikai berendezései

Jelentéseinkben mindig újra és újra visszatérő megállapítás az, hogy könyvtárunk műszaki szempontból rendkívül elmaradott könyvtár. Ez mind a központra, mind a hálózat kerületi könyvtáraira vonatkozik.

A központi könyvtárosok több tapasztalatcserét végeztek a mikrofilmezés, raktározás stb. kérdésében (Országos Széchényi Könyvtár, Országos Műszaki Könyvtár stb.) abból a célból, hogy gyakorlatban is ismerjék technikai helyzetük megjavításának lehetőségét.

A mikrofilmezés például nemcsak a könyvvédelmet (a legértékesebb könyvek tűzbiztos raktárba való elhelyezését) szolgálná, hanem egyben nyomasztó raktári helyzetünk enyhítését is.

TECHNIKAI FELSZERELÉSEK[1]

	központban		hálózatban	
	1960	1961	1960	1961
	darab			
Vetítőgép (film)	1	1	1	1
Epidiascop	1	1	—	—
Dia-vetítő	2	2	26	27
Magnetofon, lemezjátszó	3	3	3	3
Rádió	4	4	1	1
Televízió	1	1	1	1
Ormig-sokszorosítógép	1	1	—	—
Stencil-sokszorosítógép	1	1	—	—
Rominor rotaprint sokszorosítógép	1	1	—	—
Irógép	38	38	45	49
Padlókefélőgép	7	7	19	24
Porszívó	4	4	6	6
Hangerősítő berendezés	1	2	—	—
Számológép	5	5	—	—

[1] Fotoeszközökön kívül.

A számok a beszámolási évben alig változtak. Így például a hálózat diavetítő készülékei csupán egy darabbal növekedtek. Néhány írógép és padlókefélőgép képviseli ezenkívül a technikai felszerelések gyarapodását az elmúlt évben.

Könyvkötészet

A könyvtár könyvkötési munkáit a házi könyvkötészet és külső könyvkötő vállalatok végezték.

A HÁZI KÖTÉSZET FŐBB MUNKÁI (DB)

	1960			1961		
	Közp.	Hálóz.	Össz.	Közp.	Hálóz.	Össz
Új kötés	644	255	916	814	560	1 374
Karton kötés	7 374	—	7 374	15 225	93	15 318
Javítás	629	19 597	20 226	669	24 079	24 748
Aranyozás	39 637	—	39 637	38 676	—	38 676
Táskakészítés	15 800	46 650	62 450	8 500	29 350	37 850
Táskázás	11 043	1 608	12 651	7 933	1 188	9 121
Kölcsön tasak	—	63 600	63 600	—	67 950	67 950

Jelentősen megnőtt az új kötés és javítás mennyisége. Az 1960-as évvel szemben ez 23,5%-ot emelkedett. A kartonkötés is csaknem kétszeresre nőtt. E főtételek mellett szereplő egyéb termelési tételekben változatlan volt a teljesítés, illetve egyetlen tételnél (táskakészítés) jelentékeny csökkenés következett be.

KÜLSŐ KÖTÉSZETRE ADOTT MUNKÁK (DB)

	1960			1961		
	Közp.	Hálóz.	Összesen	Közp.	Hálóz.	Összesen
Új kötés	879	—	879	1413	—	1 413
Javítás	119	16 059	16 178	498	16 380	16 878
Együtt	998	16 059	17 057	1911	16 380	18 291

A külső üzemeknek kötészetre adott munkák mennyisége minimálisan emelkedett a beszámoló évében. A könyvkötészetre juttatott keretösszeg nem engedte meg, hogy a több év előtti (30 000 db körüli) könyvmennyiséget adhassuk külső kötésre.

A külső kötészetre adott munkák kerete 132 133 forint volt. A központi könyvek külső kötési átlagára 60—70 forint, a hálózati könyveké pedig 35 forint volt.

A különgyűjtemények osztálya többek között 72 régi értékes könyvet restauráltatott a beszámoló évében. Így elmondható, hogy az utolsó két év során sikerült a különgyűjtemények könyvállományát negyrészt rendbehozni.

A beszámoló évében köttetett összes könyvek száma a következő volt (új kötés és javítás együtt):

házi kötészet	26 122 db
külső kötészetek	18 291 „
Együtt	44 413 db

Ez a mennyiség a korábbi év kötéseivel számben 16%-os emelkedést jelent, messze marad azonban a könyveink állagvédelme szempontjából szükséges mennyiség mögött.

IV. A KÖNYVTÁR SZERVEZETI ÉS SZEMÉLYI ÜGYEI

A könyvtár központjában több szervezeti változás következett be a beszámolási évben. Májusban egyesítettük a bibliográfia és a propaganda osztályt és ide került a nyilvános szolgálattól a foto-műhely is. (Augusztus hóban). A referenc-szolgálat ugyanakkor újra a nyilvános szolgálat részévé vált.

A hálózat szervezetében jelentékeny változás történt a két gyermekkönyvtár megnyitásával. Az eddigi egységes kerületi könyvtári hálózat mellett ily módon megvetettük a gyermekkönyvtári hálózat alapjait. Az év folyamán több kerületi könyvtár gyermekrészlegét külön épületbe költöztettük, és ezek az önálló helyiségekben levő részlegek a jövőben önálló gyermekkönyvtárrá alakulnak át, növelve a gyermekkönyvtári hálózatot.

A könyvtár igazgatósága a beszámoló évében rendszeresen összehívta a könyvtár elvi és gyakorlati kérdéseinek megtárgyalására a központi osztályvezetőkből és a kerületi könyvtárak több meghívott vezetőjéből álló igazgatósági tanácsot.

A KÖNYVTÁR KÖZPONTI OSZTÁLYAI

	1960	1961	Vezetője 1960. XII. 31—én
	létszám XII. 31—én		
Igazgatóság	7	6	Révész Ferenc h. Tyroler Gyula
Feldolgozó osztály	18	19	Dr. Szász Károly
Nyilvános szolgálat	22	22	Marót Miklós
Budapest-gyűjtemény	13	14	Dr. Zoltán József
Bibliográfia és propaganda osztály	15	15	Pataki Ferenc
Kerületi könyvtárak osztálya	12	16	Dobos Piroska
Gazdasági osztály	35	36	Egeresi Zoltán
Házi kötészet	21	21	Svientek Sándor
Együtt	143	149	

Az osztályok személyi létszámában jelentősebb változás csupán a kerületi könyvtárak osztályán történt. A központ dolgozóinak állománya a beszámoló évében 6 fővel gyarapodott.

Winter Pálné személyében betöltöttük a személyzeti vezetői posztot.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR DOLGOZÓINAK MUNKAKÖRI BESOROLÁSA 1961. DECEMBER 31-ÉN:

Kulcs-szám	Munkakör	Központ	Kerületi kvtárak	1961 összesen	1960 összesen
701	Igazgató	1	—	1	1
702	Igazgató helyettes	1	—	1	1
703	Gazdasági vezető	1	—	1	1
706	Tud. osztályvezető	5	—	5	6
707	Tud. csoportvezető	7	—	7	5
708	Tud. főmunkatárs	36	48	84	77
710	Tud. munkatárs, könyvtáros	26	54	80	74
712	Tud. techn. munkaerő	1	—	1	1
713	Segédkönyvtáros	8	65	73	64
715	Közgyűjt. munkaerő	7	31	38	38
716	Adm. vezető	3	—	3	1
717	Adm. ügyint. I.	3	—	3	3
718	Adm. ügyint. II.	6	—	6	6
721	Műszaki II.	10	—	10	13
722	Műszaki III.	14	—	14	18
723	Kisegítő	7	—	7	6
724	Kisegítő II.	13	2	15	15
	Összesen	149	200	349	330

1961-ben tehát 19 fővel emelkedett a könyvtár dolgozóinak létszáma. A fenti állományba tartozó dolgozók létszáma mellett az állományon kívüli dolgozók száma a beszámoló évének végén:

	Központ	Hálózat	Összesen
Könyvtári munkatkörben	5	52	57
Egyéb munkakörben	9	22	31
Együtt	14	74	88

Az állományon kívüli (félnapos) dolgozók száma az egy évvel korábbihoz képest nem növekedett, hanem kettővel csökkent.

Az állománybeli dolgozók 19 fővel történt gyarapodása nagy többségben az új könyvtárak személyzetére jut. E gyarapodás különben sem közelíti meg a beiratkozott olvasók számában mutatkozó ugrásszerű, 25%-os növekedést. A diakölcsönzés külön terheit is figyelembe véve, úgy érezzük, rá kell mutatnunk arra hogy könyvtárosaink túlterhelése a beszámoló évében tovább növekedett.

1961-ben kitüntetett munkatársak

A beszámoló évében több dolgozónk kapott kitüntetést, illetve jutalmat felettes hatóságainktól. Így Uray Béla „Kiváló népművelő" kitüntetést nyert a művelődésügyi minisztertől. Dr. Mentes Bélánét és Szőke Tibornét jó munkájuk elismeréséül felszabadulásunk 16. évfordulóján „Szocialista kultúráért" emlékéremmel tüntették ki. Júniusban Tyroler Gyula igazgatóhelyettes ugyancsak „Szocialista kultúráért" emlékérmet kapott.

Svientek Sándort, könyvkötészetünk vezetőjét, a művelődésügyi miniszter „kiváló dolgozó" kitüntetésben részesítette.

Sarlós Kálmánt, a 41-es kerületi könyvtár vezetőjét a művelődésügyi miniszter dicsérő oklevéllel tüntette ki.

Egeresi Zoltánnak, a könyvtár gazdasági vezetőjének a Fővárosi Tanács felszabadulásunk ünnepén pénzjutalmat adott.

Az igazgatóság a könyvtár több mint kétszáz dolgozóját jó munkájuk elismeréséül, pénzjutalomban részesítette.

Dolgozóink iskolai végzettsége és könyvtárosi szakképzettsége

A KÖNYVTÁROSI MUNKAKÖRBEN DOLGOZÓK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE

Főfoglalkozásúak	Egyetem v. főisk. végzetts.	Középisk.	Ált. isk.	Összesen
Központ	59	22	3	84
Hálózat	89	67	11	167
Együtt	148	89	14	251
%-ban	59,0	35,5	5,5	100,0
Állományon kív. dolg.	12	38	7	57
%-ban	21,0	66,7	12,3	100,0

KÖNYVTÁROSI SZAKKÉPZETTSÉG (1961)

Főfoglalkozásúak	Egyetemi v. főisk.	Középisk.	Alapfokú	Szakképz. nélk.	Összesen
Központ	34	14	7	29	84
Hálózat	67	44	24	32	167
Együtt	101	58	31	61	251
%-ban	40,3	23,1	12,3	24,3	100,0
Állományon kív. dolgozók	3	7	6	41	57
%-ban	5,2	12,3	10,5	72,0	100,0

A könyvtárosi munkakörben dolgozó főfoglalkozásúak csaknem 60%-a főiskolai végzettségű. Könyvtárosi szakképzettsége a központban és a hálózatban együtt a dolgozók 75,7%-ának van. A szakképzettség nélküli 61 dolgozó között több olyan — a könyvtárban régen alkalmazásban álló — könyvtáros van, aki tíz évnél hosszabb ideje végzi jelenlegi felelős munkáját. Az alapfokú szakképzettségű (technikai minimummal rendelkező) könyvtárosok nagy többsége a hálózatban dolgozik.

Az állományonkívüli könyvtáros beosztású dolgozók kétharmada középiskolai végzettségű és csaknem háromnegyede szakképzettség nélküli.

A beszámoló időszakára vonatkozólag külön vizsgáltuk a gyermekkönyvtárakban és -részlegekben dolgozó könyvtárosok iskolai végzettségét és iskolai szakképzettségét.

A GYERMEKKÖNYVTÁRAKBAN ÉS -RÉSZLEGEKBEN DOLGOZÓK SZÁMA

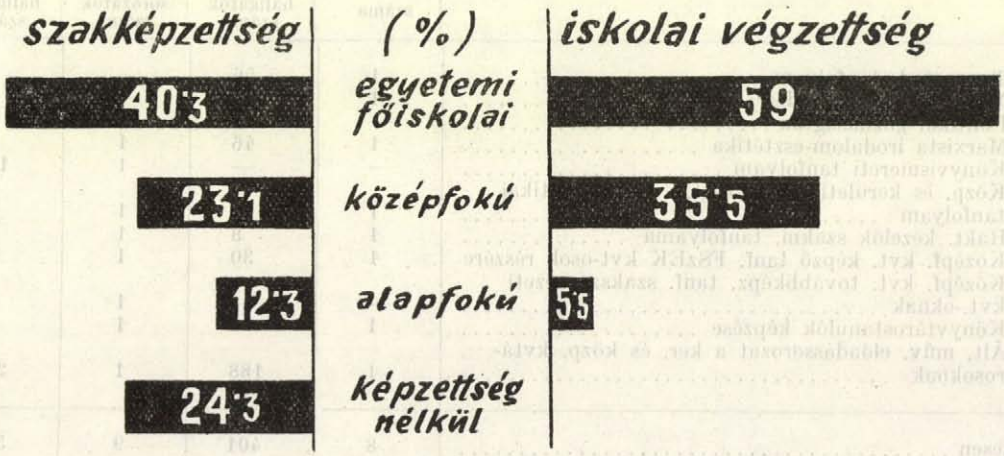
Könyvtárosi munkakörben főfoglalkozásúak	40
Könyvtárosi munkakörben állományon kív.	10
Együtt	50
Egyéb munkakörben főfoglalkozásúak	3
Egyéb munkakörben állományon kív.	1
Összesen együtt	54

A GYERMEKKÖNYVTÁRAKBAN ÉS -RÉSZLEGEKBEN DOLGOZÓ KÖNYVTÁROSOK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE

	Egyet. v. felsőfokú	Közép-iskola	Általános iskola	Együtt
Főfoglalkozásúak	12	24	4	40
Állományon kív.	1	9	—	10
Együtt	13	33	4	50
%-ban	26,0	66,0	8,0	100,0

A GYERMEKKÖNYVTÁRAKBAN ÉS -RÉSZLEGEKBEN DOLGOZÓ KÖNYVTÁROSOK KÖNYVTÁROSI SZAKKÉPZETTSÉGE

	Egyet v. felsőfokú	Középfokú	Alapfokú	Szakképz. nélk.	Összesen
Főfoglalkozásúak:	12	19	6	3	40
Állományon kiv.	1	3	—	6	10
Együtt	13	22	6	9	50
%-ban	26,0	44,0	12,0	18,0	100,0

Könyvtárosaink szakképzettsége és iskolai végzettsége

A gyermekkönyvtárosok adatait az előbbi összesített számadatokból emeltük ki.

Mindenekelőtt azt kell megállapítani, hogy sok könyvtáros nem egész munkanapját dolgozza le gyermekrészlegekben, hanem dolgozik a felnőtt részlegekben is. A gyermekkönyvtárak személyi ellátottsága tehát legkevésbbé sem olyan előnyös, mint ahogy a fenti számokból látszik. A gyermekkönyvtárosok kétharmad része középiskolai végzettségű és csupán 18%-a nélkülöz minden szakképzettséget, ami sokkal jobb arány, mint amit az egész hálózatban látunk.

A nem könyvtárosi munkakörben dolgozók nagy többsége — mint műszaki dolgozó (könyvkötő stb.) és segédmunkás — általános iskolai végzettséggel rendelkezik.

EGYÉB (NEM KÖNYVTÁROS) MUNKAKÖRBEN DOLGOZÓK

	Egyet. v. főisk.	Közép-iskola	Ált. isk.	Együtt
Főfoglalkozásúak:				
Központ	2	10	53	65
Hálózat	—	—	33	33
Együtt	2	10	98	98
%-ban	2,0	10,2	87,8	100,0
Állományon kív.	—	2	29	31
%-ban	—	6,5	93,5	100,0

Oktatás, továbbképzés

Az oktatás feladatát a kerületi könyvtárak osztálya végzi.

Tanfolyamok, előadássorozatok megnevezése	Az év folyamán befejezett tanfolyamok		Az év utolsó napján folyamatban lévő tanfolyamok, előadások	
	száma	hallgatók száma	sorozatok száma	hallgatók száma
1. Term. tud. tanfolyam	1	56	—	—
2. Marx.-leninizm. kérdései tanfolyam	1	26	—	—
3. Politikai gazdaságtan	—	—	1	32
4. Marxista irodalom-esztétika	1	46	1	54
5. Könyvismereti tanfolyam	—	—	1	104
6. Közp. és kerületi rakt. kezelők ideol. politikai tanfolyam	1	43	1	54
7. Rakt. kezelők szakm. tanfolyama	1	8	1	8
8. Középf. kvt. képző tanf. FSzEK kvt-osok részére	1	30	1	33
9. Középf. kvt. továbbképz. tanf. szakszervezeti kvt.-oknak	—	—	1	40
10. Könyvtárostanulók képzése	1	4	1	4
11. Ált. műv. előadássorozat a ker. és közp. kvtárosoknak	1	188	1	220
Összesen	8	401	9	549

Jelentékenyen emelkedett az előadássorozatok száma.

Az egyes tanfolyamok hallgatói számának emelkedése összefügg a könyvtáros-létszám emelkedése mellett a tanfolyamok iránti fokozottabb érdeklődéssel. A központi és kerületi raktárkezelők politikai továbbképzésébe bekapcsoltuk a központi takarító személyzetet is.

A természettudományos tanfolyamot — amely már ötödik éve folyt, s már az általános ismeretekkel alig követhető részletkérdésekkel foglalkozott — egyenlőre megszüntettük, s helyébe indítottuk a könyvtárosi szempontból igen fontos könyvismereti tanfolyamot. A marxizmus-leninizmus világnézeti tanfolyam helyett — amely az elmúlt évben lezárult — 3 éves politikai gazdaságtan tanfolyamot kezdtünk a beszámoló évében.

Mint már korábban is közöltük, a kétéves középfokú könyvtárosképző tanfolyam befejeződött. 31 hallgató tett záróvizsgát, illetve képesítőt a Művelődésügyi Minisztérium küldöttei előtt. A küldöttek egyhangúan megállapították, hogy a hallgatók sikeresen kapcsolták egybe a megtanult elméleti anyagot mindennapi gyakorlati munkájukkal; a tanfolyam igen hasznosnak bizonyult. A végzett hallgatók közül hárman kaptak piros oklevelet — kétévi végig kitűnő eredményük elismeréséért — és további tizenhárman végeztek jeles eredménnyel.

A beszámoló évének őszén elindítottuk második középfokú könyvtárosképző tanfolyamunkat — melyet ez alkalommal 2 és fél évre terveztek — ugyancsak a KMK által kidolgozott tematika alapján. Ez alkalommal a hallgatók indulási létszáma 33 volt.

A Fővárosi Tanács kívánságára ugyanekkor indítottuk be a szakszervezeti könyvtárosok számára a középfokú könyvtárosképző tanfolyamot, heti két alkalommal tartott foglalkozás mellett. Kezdőlétszám 40 fő.

Ugyancsak a beszámoló évének nyarán fejeztük be négy könyvtárostanulónk kétéves tanfolyami oktatását. Az ősz folyamán újból négy tanulót választottunk ki az erre jelentkező 33 érettségizett fiatal közül és megkezdtük ezek két és féléves oktatását.

Szakmai viták, tapasztalatcserék stb.

A szakmai képzés egyik formáját a szakmai viták képviselték. 1961-ben a következő szakmai vitákat rendezték:

1. Az Európa Kiadó néhány 1960-as kiadványáról
2/*a* Az új könyvtárosokkal való foglalkozás
   b A Könyvtáros c. folyóirat szerkesztésének problémái
3. Könyvállomány és kölcsönzés alakulása 1958—1960-ban
4. Ifjúsági olvasók és a József Attila olvasómozgalom
5. Írók, könyvtárosok, könyvkiadók találkozója
6/*a* A Könyvhét ünnepének feladatai
   b Beszámoló a berlini könyvtárak tapasztalatairól
7. A féléves munka értékelése
8. A Kossuth Kiadó éves terve
9. A szépirodalmi kiadók 5 éves terve
10. A katalógusok helyzete és a könyvtárosok feladatai
11. A szépirodalom forgalmazása. A Fővárosi Tanács VB határozatának ismertetése.

A gyermekkönyvtárosok számára külön három alkalommal öt témából rendeztek szakmai vitákat:

1. Csoportos foglalkozások módszerei
2/*a* Katalógusok fejlesztése
   b Az SZKP XXII. kongresszusa tiszteletére pályázat hirdetése
3/*a* Az olvasószolgálat főbb kérdései a gyermekkönyvtárakban
   b Varga Balázs: A gyermekkönyvtárak helyzete a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban.

A beszámolás évének tapasztalatcseréi és tanulmányi útjai a következők voltak:

1. Az egyetemi Könyvtár raktárába a központi raktárkezelők részvételével
2. A Gorkij Könyvtárba
3. Az Országos Műszaki Könyvtár fotolaboratóriumába
4. Az Országos Széchényi Könyvtár feldolgozó osztályába
5. A Hittudományi Főiskola teremkönyvtárának tanulmányozása
6. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi könyvtárába a kerületi könyvtárosok részére
7. Tapasztalatcserét szerveztünk a kerületi könyvtárak osztálya munkatársai és néhány kerületi könyvátros részére: Egerbe, Miskolcra, Szegedre, Kaposvárra, Békéscsabára, Szekszárdra, a felnőttek és gyermekek között végzett könyvtári munka tanulmányozására.
8. Tanulmányi kirándulások:
   a) A Nemzeti Múzeumba a fejlődéstörténeti kiállítás megtekintésére
   b) Az Ipari Vásárra
   c) A Budapesti Történeti Múzeumba. (Újkori osztály, Kiscell).

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár oktatási programjába tehát a beszámoló időszakában nagyobb számú hallgatót kapcsoltunk be, gondoskodva könyvtárosaink szakmai és világnézeti továbbfejlesztéséről.

*

Könyvtárunk a beszámoló évében eredményesen fejlesztette tovább tevékenységét. Dolgozóink 1962-ben tovább kívánják fokozni az eredményeket, meglevő kerületi hálózatunk mellett, több újonnan megnyitandó fiókkönyvtárra és nagy számban beállítandó új társadalmi kezelésű állomásra támaszkodva.

RÉVÉSZ FERENC
igazgató

POLGÁR ERZSÉBET

Nehéz, küzdelmes élete szép példája az emberi magatartásnak, hűségnek, amely őt kulturális hivatásához és eszméjéhez, a kommunista mozgalomhoz fűzte.

Mennyi nélkülözés, szegénység, családi gond felhőzte be ifjú éveit! A fiatal leány hiába szeretett volna tanulni, 14 éves korában már iparművészeti műhelyben, majd papírgyárban volt munkásnő. Az egyre tűrhetetlenebb szorongatású élet juttatta el a munkásmozgalomhoz már 18 éves korában. 1944-ben Auschwitzba hurcolták; ebben az évben édesanyját ugyanott pusztították el.

Erzsi hazatérte után nyomban bekapcsolódott az új élet építésébe. 1948-ig egy varrodában dolgozott, azután a SZOT-nál. 1951-ben került könyvtárunkhoz. Először a Mester utcában dolgozott, majd a kispesti területi könyvtár vezetője lett. Ezt követően előbb a központ módszertani, majd bibliográfiai osztályán tevékenykedett. Szorgalom, becsület, lelkiismeretesség jellemezték. Élete utolsó három évében — már súlyos betegen — a pártfőiskolai könyvtár vezetőjeként és az OSZK nyilvános szolgálatának munkatársaként dolgozott.

Emlékét kegyelettel őrizzük.

SÁROSI ISTVÁNNÉ

Negyvenhárom évet töltött el könyvtárunkban, ahol még Szabó Ervin munktársaként kezdett dolgozni és élete végéig munkájában példaképének tekintette őt.

Mélységes emberségére, a haladó eszmék iránti fogékonyságára jellemző a fehér terror kezdetén tanúsított magatartása. 1919 nyarán-őszén a Fővárosi Könyvtár számos dolgozóját vetette börtönbe az ellenforradalom. Sárosi Istvánné egy pillanatig sem fordított hátat régi munkatársainak, vigasztalta, bátorította őket s otthonába nem egyszer vendégül hívta a börtönből szabadultakat.

Lelkiismeretessége, szorgalma szinte határtalan volt. Sulyos betegsége utolsó szakaszában is még felkelt, leküzdve a nagy fájdalmakat, bement a könyvtárba, hogy segítsen, hogy hasznossá tegye magát.

SCHEIBER MÁRIA

Jó felkészültségű könyvtáros, nagytudású művészettörténész volt.

Vannak emberek, akik túlélik a barátok, munkatársak emlékezetében a szűkre szabott élet határait. Ilyen volt Scheiber Mária is. Aki értékelte nagy tudását, becsülte egyenes őszin-

teségét, az meg is őrzi emlékezetét. Nem fogja felejteni fáradhatatlanságát. Emlékezni fog különböző orgánumokban — így Évkönyvünk hasábjain is megjelent — mélyenszántó, értékes tanulmányaira.

Ifjú lélek volt Scheiber Mária. Azzá tette a szép és igaz iránti lelkesedése. Azzá a betegséget leküzdő akaratereje: halálos betegen is a könyv — az emberi szellem — szerelmese maradt.

Fájdalommal veszünk búcsút tőle és megőrizzük emlékét.

TERSÁNSZKY JÓZSI JENŐNÉ

Itt dolgozott közöttünk a szép és nehéz időkben, a felszabadulást követő esztendőkben. A 11-es könyvtárnak volt a vezetője.

Kifogyhatatlanul leleményes volt az olvasótoborzásban, a könyvtári munka új módszereinek kidolgozásában. Kísérletezett a szabadpolcos rendszerrel is. Igaz elhivatottsággal végezte munkáját, nemcsak mint az irodalom lelkes híve és nagy látókörű ismerője, nemcsak mint a kiváló haladó magyar író felesége, hanem úgy, mint olyan ember, akit a szocializmus eszméje hevít, a kommunizmus hite sarkall.

Felejthetetlen marad számunkra színes, érdekes egyénisége, szellemessége, ragyogó humora s az érzelmeknek, szenvedélyeknek az a lobogása, amely őt annyira jellemezte.

DR. VÁGFALVY DEZSŐ

Könyvtárunk régi munkatársa volt. 1913-ban lépett a főváros szolgálatába; Szabó Ervin munkatársai közé tartozott. 1927-től kezdve két évtizeden át a nyilvános szolgálat vezetője volt. Kötelességtudása, felkészültsége és könyvismerete az olvasók körében is népszerűvé, megbecsültté tették. Érdemeket szerzett a könyvtári tizedes osztályozás továbbfejlesztésében.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtártól ment nyugdíjba, azonban a nyugalom éveiben is féradhatatlan maradt. Megszervezte az Írószövetség könyvtárát; nagy hozzáértéssel és ügyszeretettel vezette azt élete utolsó tíz évében

ZSADON ANTALNÉ

Nemcsak hirtelen távozása után jöttünk rá, hogy nagyon szerettük — ezt mindig tudtuk. Nemcsak azért szerettük, mert munkáját nagy szorgalommal, sőt túlzás nélkül mondhatjuk, lelkesedéssel végezte — csak úgy ragyogtak a padlók, az íróasztalok, mindíg volt egy kis virág, amit szeretettel gondozott —, hanem azért is, mert mindig volt számunkra egy-egy emberi melegségű, kedves szava. Öntudatos volt, nem alázkodott meg senki előtt és emberséges.

Hűséggel őrizzük meg emlékét!

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ELŐTÖRTÉNETÉBŐL*

I. Mikor alapították a könyvtárat?

1900-ban indították meg a *Magyar Minerva* című évkönyvet. Ez széleskörű adatgyűjtés nyomán a hazai könyvtárakat és múzeumokat vette számba, s az első olyan kézikönyv, amely 696 magyar testvérintézet között egy „fővárosi könyvtár"-ról is említést tesz és néhány sorban keletkezésére is utal. A Magyar Minerva 1900-as kötete szerint a szóban forgó gyűjteményt *1893*-ban alapították. De a Magyar Minerva harmadik kiadása, az 1903—1904-es kötet már úgy tudja, hogy a fővárosi könyvtár *1870*-ben keletkezett, az ötödik, az 1912—1913-as kiadás viszont mindkét előző adatot megcáfolva, *1850*-et jelöli meg a könyvtáralapítás éveként. — 1930-ban adták közre a Magyar Minerva hatodik, egyszersmind utolsó kötetét. Ebben hasábos történeti visszapillantás foglalkozik a fővárosi könyvtár múltjával, de arra a kérdésre, hogy mikor keletkezett, ezúttal nem kapunk választ.

Azt hihetnénk, hogy a főváros egyik legsajátabb kiadványában, a *Budapest székesfőváros statisztikai évkönyvében*, amely a könyvtárakat számba véve, azok születési dátumát is közölte, nagyobb következetességgel találkozunk. — Nem így van. A statisztikai évkönyv 1898—1901-es kiadása tud először a fővárosi könyvtárról, s az alapítás évének *1892*-t tekinti. Az 1903-as kötet viszont *1873*-at, a húszas évek végétől megjelenő folyamok pedig *1895*-öt jelölik meg.

A fővárosi könyvtár múltjáról először az intézmény 1931-es évkönyvében jelent meg egy vázlat *Kelényi* Béla tollából. („A Fővárosi Könyvtár története"). Ez a 20 lapos összefoglalás gondosan megkerüli a kérdést: mit tekintsünk a Könyvtár alapítási évének.

E bizonytalanság ellenére úgy tűnik, hogy a húszas években mégis lehetett valami elképzelés az alapítási évről, 1923-ban ugyanis több újság „az *ötvenéves*" *fővárosi könyvtárt* méltatta. Így például az Új Nemzedék című lap 1923. szeptember 27-i számában a következő cím alatt jelent meg egy cikk: „*Ötvenéves a fővárosi könyvtár*". Az Esti Kurir 1923 október 31-i száma „*Jubilál a fővárosi könyvtár*" címen értékeli a „*félévszázados*" intézményt. Ebből az következne, hogy 1923-ban *1873*-at minősítették a keletkezés esztendejének.

---

* Az alábbiakban a szerzőnek „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története" című készülő munkájából a könyvtár előtörténetére vonatkozó részeket közlünk. Azon fejezeteket választottuk ki, amelyek a kérdés eddig kevéssé feltárt anyagát tárgyalják. E korszakkal foglalkozó eddigi fontosabb írások: 1.) *Kelényi* Béla: A Fővárosi Könyvtár története — A Fővárosi Könyvtár Évkönyve 1931. 35-42 old. (Kelényi Gárdonyi Albert kéziratára hivatkozva igen sok levéltári dokumentum anyagát használja fel, de a lelőhelyeket sehol nem adja meg, Gárdonyi eredeti jegyzeteit viszont elveszettnek tekintik.) 2.) *Kőhalmi* Béla: A Fővárosi Könyvtár megszervezésének előzményei és története 1904-ig. Kézirat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjában, 1954. 5-20 old. 3.) *Turányi* Kornél: Pest-városi közkönyvtár létesítésének terve (1868-1873) — Magyar Könyvszemle 1959. 287-290 old. 4.) *Turányi* Kornél: Toldy Ferenc javaslata a pesti közkönyvtár létesítésére (1868.-Dokumentum) — A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1958-1959. 105-107 old.

Csakhogy a következő évben ismét napvilágot lát egy írás, mégpedig az esztendő közepén, 1924. június 22-én a Budapesti Hírlapban. A cikk szerzője maga a könyvtár igazgatója, *Kremmer* Dezső, ezúttal is a *félszázados* jubileumot méltatja „*Egy ötven éves fővárosi intézmény*" című lírai hangú írásában. Eszmefuttatásából arra kell következtetnünk, hogy ekkor már *1874*-et vette a könyvtár indulási évének.

Meg kell jegyeznünk, hogy az 1923-as és az 1924-es jubiláns cikkek egy szóval sem indokolták: mi is volt az az 1873-as illetve 1874-es aktus, amelynek „ötvenéves" fordulóját ünneplik, azaz mit tekintettek az alapítás mozzanatának.

A közelmúltban ismét sor került az ötvenéves fővárosi könyvtár ünneplésére. Erről részletesen a könyvtár 1949—1954-es évkönyve ad számot „*A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fennállása 50. évfordulójának ünneplése*" címen. Nyilvánvaló, hogy ezúttal *1904*-et tekintették a könyvtár létrehozatala évének. — Már itt megjegyezzük: a „*harmadik*" *félévszázados jubileum* alkalmával röviden meg is indokolták, hogy milyen esemény fordulójáról van szó. Erre az indokolásra alább térünk vissza.

Mégis maga a könyvtár, amely 1954-ben még 1904-et minősítette alapítási évnek, 1959-ben „Könyvtárosok Kiskönyvtára" címen sorozatot indítva a kötetek címlapjára a következő szövegű emblémát készíttette: „Városi Könyvtár *(1896—1919)* — Fővárosi Nyilvános Könyvtár *(1920—1944)*" — tehát 1896 és 1920. — ezek az adatok, mint látjuk, az összes előzőknek ellentmondanak.

Az eddig elmondottakból is világos: az utolsó 50—60 esztendő szakirodalmában *zavarbaejtően sok az „alapítási év"*.

Ennek a bizonytalanságnak az eredménye, hogy világszerte elterjedt és forgatott tekintélyes külföldi enciklopédiák és lexikonok is egymástól eltérő adatokat közölnek, valahányszor a fővárosi könyvtár alapítási évéről esik szó. Az angol World's Libraries and Librarians c. enciklopédia pl. 191. lapján foglalkozik Budapest városi könyvtárával, és közli, hogy azt *1900*-ban hozták létre. — A hatalmas német könyvtártudományi munka, a Milkau—Leyh-féle Handbuch der Bibliothekswissenschaft III. részének második kötete (1957-es kiadás) 534. oldalán viszont ezt mondja a fővárosi könyvtár keletkezéséről:

> „Die Stadtbibliothek Budapest . . .
> wurde *1893* als Fachbibliothek des
> Städtischen Statistischen Amtes
> begründet"

— vagyis a Milkau—Leyh-féle kézikönyv 1957-ben úgy tudja: *1893*-ban alapították Budapest városi könyvtárát, mint — ujból tévesen értelmezve — statisztikai hivatali szakkönyvtárat.

Ha most a különböző forrásokból nyert „alapítási dátumokat" egymás mellé állítjuk, a következő számsort kapjuk:

1850., 1870., 1873., 1874., 1892., 1893., 1895., 1896., 1900., 1904., 1920.

További kutatásokkal talán még újabbakat is találnánk.

Mint látható, a feltételezett időpontok kereken hetven esztendős távon mozognak. — Könyvtárnál, kiváltképp ilyen fiatal intézménnyel kapcsolatban elég ritkán tapasztalható ekkora bizonytalanság, hiszen sokkal idősebb gyűjtemények, több évszázados, sőt évezredekkel ezelőtt működött könyvtárak keletkezési időpontját is megközelítő vagy éppen évnyi pontossággal sikerült már meghatározni a tudománynak. — Gondoljunk csak az Országos Széchenyi Könyvtárra; senki nem vonja kétségbe, hogy 1802-ben alapították, vagy az ennél régebbi budapesti Egyetemi Könyvtárra. — Századokon át tartotta magát az Egyetem Könyvtár alapításával kapcsolatos 1635-ös dátum (csak legújabban történt egy kísérlet ennek cáfolására). De példának hozhatjuk Nürnberg városi könyvtárát —, melyet a németek szerint 1445-ben hívtak életre. — Lyon városi könyvtárának alapításánál a franciák mindössze három évi bizonytalanságot engedélyeznek (1527—1530). Mi több: a régészek hosszú idő

óta megegyeznek abban, hogy az ókori Róma első nyilvános könyvtárát Asinius Pollio időszámítás előtt pontosan 37-ben alapította az Atrium Libertatison a két évvel korábban (39-ben) zsákmányolt könyvanyagból.

Száz, háromszáz, ötszáz sőt kétezer esztendős könyvtáraknál egyetlen születési évet, vagy alig néhány évnyi ingadozást látunk, a fővárosi könyvtárnál azonban tizenegyet, melyek 70 éves távon mozognak.

Mivel magyarázható ez a nagyfokú ingadozás Budapest városi könyvtárával kapcsolatban?

A bizonytalanság okát abban leljük meg, hogy a fővárosi könyvtárat *több*, már korábban is *a város birtokában volt könyvgyűjtemény egyesítésével* hozták létre, s hol az egyik, hol a másik régebbi könyvtár születési évét vették alapul.

A könyvtár múltjával foglalkozó *eddigi írások az alábbi három nagyobb gyűjteményről tudnak:*

1. Az úgynevezett *„Pest-városi Frank Könyvtár"*. Ez a közel 14 000 kötetes anyag Frank Ignác pesti jogtudós végrendelete folytán *1850-ben* került a város tulajdonába.
2. *A fővárosi statisztikai hivatal szakkönyvtára.* Ezt a hivatali gyűjteményt 1870-ben alapították, végül
3. *1892-től* kezdve a főváros főlevéltárosa tett lépéseket egy *„fő- és székvárosi könyvtár"* megteremtésére, és erőfeszítéseinek eredményeként a kilencszázas évek elejéig a *levéltár falai közt* alakult ki egy elég tekintélyes könyvgyűjtemény.

Mindezekkel a gyűjteményekkel, melyek körvonalai a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi állományában ma is kimutathatók, a továbbiakban még részletesen foglalkozunk, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a felsorolt „alapítási" dátumok túlnyomó többsége a fenti könyvtárakhoz kapcsolódott, ott is gyakran téves évszámokhoz.

Feltehető, hogy akik a fenti dátumokat vették alapul, úgy vélekedtek: a múlt századi gyűjtemények egyike vagy másika azonos a fővárosi könyvtárral. Ilyen meggondolások alapján rögzíthették 1850-et is, mint az első olyan *ismert* könyvtár alapítási időpontját, amely a város birtokában volt.

Ha azonban a legrégibb hivatali gyűjteményeket tekintenénk a mai fővárosi könyvtár elődének, még távolabb kellene visszamennünk. Újabb kutatásaink ugyanis azt bizonyítják, hogy már 1850 előtt is volt könyvtára a fővárosnak; erről a következő fejezetben adunk számot.

A könyvtár fejlődésének egészét mérlegelve, mi *az 1904-es dátumot tartjuk helyesnek.* A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1949—1954-es Évkönyvében számos érvet hoztak fel annak alátámasztására, hogy miért éppen 1954-ben ünnepelték az intézmény fennállásának ötvenéves jubileumát. Hivatkoztak arra többek között, hogy a könyvtár megalakulása „hosszú folyamat eredménye volt", hogy 1904-ben választották Szabó Ervint könyvtárossá, és ugyanebben az évben nyitották meg az olvasóknak a gyűjteményt. Ezeket az érveket igen jelentőseknek tartjuk, több kiegészítéssel, pl. hogy Szabó Ervin hivatalba lépésével egyidejűleg kapott először önálló személyzetet a fővárosi könyvtár. S ami a legszembetűnőbben különbözteti meg az 1904-ben megnyitott könyvtárat elődeitől: a gyűjtemény ebben a minőségében azért új, mert az összes korábbi gyűjtemények, illetve azok maradványai összeolvasztásából keletkezett. A főváros vezetősége 1903-ban mondotta ki ugyan a régebbi könyvtárak egyesítését, de ez csak 1904-ben fejeződött be.

Mindehhez hozzá kell fűznünk, hogy bár az 1904 előtti anyagokat nem azonosítjuk a fővárosi könyvtárral, mégis foglalkoznunk kell azok históriájával. Mindazt amit róluk elmondunk a könyvtár előtörténetének tekintjük.

II. Budapest legrégibb városi könyvtárairól

A magyar főváros 1904 előtt volt városi könyvtárairól szólva mindenekelőtt emlékeztetnünk kell egy különben közismert körülményre: Budapestről csak 1873 óta beszélhetünk, *1873* előtt viszont *három városról, Pestről, Budáról és Óbudáról* kell szólnunk; ezek egyesítését 1873-ban hajtották végre.

A fenti tényből nyilvánvalóan az következik, hogy az *1873 előtti budapesti városi könyvtárak után három irányban kell nyomoznunk:* Pesten, Budán és Óbudán.

És mielőtt tovább mennénk, még egy tudott történeti tényt kell kiemelnünk, azt, hogy a magyar főváros a XI. században kezdődött fejlődésvonala 1541—1686 között, a török megszállás alatt megszakadt, ráadásul mindazt, amit a másfélszázados török megszállás megkímélt, elpusztították a nyugati koalíciós seregek 1686-ban, amikor felégették és a földdel tették egyenlővé a várost. — 1686 után, mondhatjuk, egy új Pest-Buda jött létre a régi helyén.

A városi könyvtár szempontjából ez annyit jelent, hogy amíg szerencsésebb sorsú magyar és külföldi városok háromszáz-négyszáz, sőt ötszáz éves városi könyvtárakkal dicsekedhetnek, Budapestnek, ha voltak ősrégi, a török megszállás előtti városi könyvtárai — úgy azokról csak elméletileg beszélhetünk, mert a tárgyi emlékeknek nyomát sem találjuk.

De annak előrebocsátásával, hogy a középkori és a mai Budapest könyvtárai között semmi szerves kapcsolat sem képzelhető el, mégis, éppen ezen a helyen, érdemes, sőt kötelességünk néhány szó erejéig kitérőt tennünk annak a kérdésnek vizsgálatára, hogy vajon lehettek-e egyáltalán a XVI. század előtti Pest-Budának városi könyvgyűjteményei?

Ha más városok példáit tekintjük, erősen valószínűnek tűnik, hogy a középkori Budapestnek is voltak városi könyvgyűjteményei.

Mindenekelőtt két *magyar* város, *Bártfa* és *Kőszeg* több száz éves könyvtárainak példáját idézzük.

Bártfa egykori szabad királyi város könyvtáráról elég bő híradásokkal találkozunk, közülük a legfontosabbak *Myskovszky* Viktornak a múlt század nyolcvanas éveiben készült monográfiái, melyek részletesen leírják Bártfának XV. század végi—XVI. század eleji és máig fennmaradt egykori városi könyvtárának maradványait és könyvszekrényét.

A másik fontos közlés: *Thaly* Kálmán „Kőszeg város könyveinek lajstroma 1614-ből" c. cikke (Magyar Könyvszemle 1894.), amelyből kiderül, hogy Kőszegnek is volt a XVI. század legelején egy viszonylag jelentős városi könyvtára.

Az iménti eknél sokkal gazdagabb, bővebb tájékoztatásokkal találkozhatunk más országok középkorvégi és XVI. századi városi könyvtárairól a külföldi szakirodalomban. Így például *Milkau* és *Leyh* már említett nagy „Handbuch"-ja (1940-es kiad. 3. köt. 280 old.) közli, hogy *Hamburg* városa még 1338—1345 között Avignonban vásároltatott Heinrich Burgland városbíró számára jogi műveket. *Braunschweig* városi tanácsa 1414-ben ugyanúgy járt el, hogy Konstancába utazó írnokát megfelelő irodalommal ellássa. *Nürnberg* városi könyvtárának alapítását egyesek 1443-ra, mások 1445-re teszik, *Frankfurtét* és *Mainzét* 1484-re, *Lyonét* 1527—1530 közé, *Szt. Gallenét* 1536-ra stb.

A felsorolt példák akkor kapnak jelentőséget, ha Buda és Pest középkori fejlettségi fokára emlékeztetünk, arra, hogy Buda már Zsigmond (1387—1437) uralkodásának utolsó szakaszában megelőzte az ország többi jelentősebb városait, Esztergomot, Székesfehérvárt, Sopront, Bártfát, Kőszeget, Győrt stb. — Zsigmond korának kutatója, *Horváth* Henrik szerint megelőzött egyes jelentősebb nyugati városokat is, pl. Nürnberget, Bázelt stb. (ld. H. H. cikkét a Napkelet 1930. évfolyama 527—534. oldalán), mert Buda — Pest, Óbuda és a Margit sziget együttes lakossága ekkor (az itteni 1436-os házösszeírást figyelembe véve) 28 000 körül lehetett, szemben a felsoroltakkal, amelyek általában 8000—10 000 lakost számláltak. — Az összehasonlítás szempontjából még fontosabb a magyar főváros Mátyás-kori fejlettségének foka. Mátyás uralkodása alatt (1458—1490) válik a szabad királyi város rangjára emelkedett Pest és a szabad királyi főváros szerepét betöltő Buda az ország igazi központjává. Gazdagságuk messze felülmúlja a többi magyar városokét. Pest és Buda az ország legnagyobb adófizetői, Pestet ekkor veszik körül fallal, az újabb kiváltságokhoz jutott testvérvárosoknak önálló községi igazgatásuk van.

Igaz, hogy Buda, Pest és Óbuda XV. század végi, XVI. század eleji könyvkultúrájának fejlettségéről elsősorban Mátyás király Corvina könyvtáráról sok mindent tudunk, arról viszont semmit, hogy volt-e Pest és Buda városi tanácsainak is könyvtára. A felsorolt hazai és külföldi példák alapján azonban Budapest akkori állapotát mérlegelve, mégis joggal feltételezhetjük, hogy legkésőbb a város 1526 szeptemberében a törökök által végrehajtott felégetése előtti évekig létrejöttek ilyen gyűjtemények és talán 1526- és 1541 között, Buda végleges török megszállása előtt, ismét kezdett alakulni városi könyvtár.

Annyi bizonyos, hogy ezeknek a feltételezett középkori könyvtáraknak már nehezen fogja bárki is a nyomát megtalálni.

1686-tal kezdődik a modern Budapest kialakulása. A városi élet kereteit már a XVIII. század elején megteremtik, az egyre bonyolultabbá váló közigazgatáshoz létrejönnek a különböző hivatalok. Feltehető, hogy a tanács Pesten, Budán, esetleg Óbudán is már a XVIII. században beszerez feladatai ellátásához szükséges könyveket, de a városi könyvtárról szóló első adatok csak a XIX. század első feléből maradtak ránk.

A XVIII—XIX. század fordulóján már Pest, Buda és Óbuda egyaránt népes, fejlődő helység, együttes lakosságuk meghaladja a félszázezer főt. Városi könyvtárakat, mint említettük, három irányban kell keresnünk, Pesten, Budán és Óbudán.

* * *

A leghamarabb Óbudával végezhetünk, mert sajnos semmi adatot sem sikerült találnunk egyelőre arról, hogy volt-e hivatali könyvtára Óbudának. Csupán elméletileg állíthatjuk, hogy lehetett ilyesmi a XVIII. században már önálló közigazgatással rendelkező mezőváros hivatalában is. Ezt a feltételezést valószínűsíti, hogy Óbuda két testvérvárosának, Budának és Pestnek adatszerűen is kimutathatók egykori városi könyvtáraik 1873 előtt.

* * *

Buda szabad királyi főváros egykori városi könyvtáráról az eddigi szakirodalomban még sehol sem esett szó, de a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár központi állományában a 20.205/1—26 raktári szám alatt mindjárt két polcnyi olyan könyvet találunk, amelyet belső címlapján a következő szövegű, Buda legutolsó címerével ellátott körbélyegző nyoma olvasható.

BUDA SZ. KIR. FŐVÁROS TANÁCSA

A sorozat kétséget kizáróan *Buda városának egykori tanácsi könyvtárából* „szivárgott át" a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár anyagába, mégpedig csaknem bizonyosan az 1873-as városegyesítés következtében. A budai tulajdon-pecsét mellett ugyanis minden esetben ott találjuk a következő bélyegző nyomát:

„Budapest Főváros Statisztikai Hivatala 1873."

A statisztikai hivatal könyvtára 1870-ben alakult és 1873 után egy ideig ez volt Budapest egyetlen városi könyvtára. Nyilvánvaló, hogy ha Buda egykori tanácsi könyvtárát, vagy annak egy részét megtartották, úgy az egyesítés után (ha a város valamelyik hivatalában nem akarták visszatartani), az örökölt könyveket a statisztikai hivatal könyvtárának adták át. Ennek eredményeként kerülhetett be az utóbbi, az 1873-as évet feltüntető pecsét a budai könyvekbe is.

A szóban forgó sorozat címe: „Sammlung aller K. K. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780... zu dem Handbuch aller unter Regierung des Kaisers Joseph des II. für K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Chronologischen Ordnung", Bécsben jelent meg 1780—1788 közt Georg Mössler könyvkereskedő gondozásában. — A 26 kötetből kettő az idők során elkallódott. A meglevő 24-ből háromban, mégpedig az 1., a 2. és a 14. kötetben nem találjuk Buda város tulajdonpecsétét, ám kevés az okunk kételkedni, hogy az eredeti sorozathoz tartoztak és csupán valami ismeretlen okból (esetleg gondatlanságból) maradt el lebélyegzésük, mert kötésük, színük, állapotuk hajszálra azonos a pecsételt példányokéval.

A régi városi tanácsi (hivatali) könyvtárak világszerte jellegzetes tartozékai a városi ügyintézéshez, bíráskodáshoz, pereskedéshez stb. sűrűn használt joggyűjtemények, amelyek, ezt külföldi példák sokasága bizonyítja, elsősorban tekinthetők a modern városi könyvtárak elődeinek. Buda tanácsi könyvtárának szóban forgó sorozata is jogi vonatkozású anyag, XVIII. századi törvénygyűjtemény, s az a körülmény, hogy csaknem valamennyi példány borítólapjának belső oldalára régi kézírással a tartalommutatót is beragasztották, arra enged következtetni, hogy a budai tanács hivatalában forgatták is a köteteket.

De nemcsak az idézett „Sammlung..." 21 darabja viseli a tulajdonbélyegző nyomát, hanem a fővárosi könyvtár központjának más könyvei is. Megtalálhatjuk ezt a pecsétet a 17331/1—2 raktári szám alatti két kötetben, ezek szintén jogi művek. Frank Ignácnak 1845-ben Budán kiadott főmunkája, címe: A közigazság törvénye Magyar Honban. — A központ Budapesti Gyűjteményében is szerepel egy jogi gyűjtemény, a Wenzel Gusztáv által szerkesztett és 1856-ban Budán kiadott Budai regesták, melynek helyszáma: B 943/11. Ebben is ott találjuk az egykori budai tanács körpecsétjét.

A felsorolt tényezőket összegezve állapítjuk meg, hogy a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyik őse Buda szabad királyi főváros régi tanácsi könyvtára volt.* E hivatali gyűjtemény keletkezéséről, életéről nincsenek adataink — minden valószínűség szerint szokványos hivatali kézikönyvtárról, esetleg nagyobb gyűjteményről volt szó, amely bizonyára a budai tanács várbeli épületében volt elhelyezve. Nincs kizárva, hogy a fővárosi könyvtár jelenlegi központjában még más budai tulajdonpecséttel ellátott példányok is vannak, ennek felderítésére azonban további tíz- és tízezer kötet darabonkénti átvizsgálására lenne szükség. Tekintve, hogy az idézett sorozatban is mindjárt 21 kötet támasztja alá feltételezésünket, ezt már bizonyító erejűnek tartjuk.

* * *

Levéltári adatok segítségével juthatunk nyomára *Pest szabad királyi* város régi, *1850 előtti hivatali könyvtárának.*

Az első nyomravezető Pest város tanácsülésének 1831-es kötete, melynek *szeptember* 24-i tanácsülési jegyzőkönyvéből tudjuk meg, hogy e napon a tanács többek közt egy könyvajándék ügyével is foglalkozott. *Patachich* József a Budapest várostörténészei által ma is sokat forgatott „Szabad Királyi Pest városának leírása" című 1831-ben kiadott könyve volt a szóban forgó ajándék, amelyből a szerző egy példányt „kenyéradójának" (Patachich városi hivatalnok volt) „a Nemes Tanácsnak kötelező tisztelettel" felajánlott.

A tanácsülés foglalkozott ezzel a nemes gesztussal és „Végzés"-t hozott az ügyben. A „Végzés" Patachich nagy érdemének megemlítése mellett kimondja, hogy

> „a bémutatott könyvnek... beadott példázata a tanácsnak könyvtárába eltétetni rendeltetik."

A végzés másolatát, mint érdemes elismerést Patachich könyve címlapjának belső oldalán csaknem betű szerinti hű kivonatban is közreadta.

Az idézett szövegből azt látjuk, hogy a tanács mint ismeretes gyűjteményre utal a saját könyvtárára. Hol tartották ezt az anyagot? Nem tudjuk. Schmall Lajos Adalékok Budapest székes-főváros történetéhez című 1899-ben kiadott munkájának I. kötetéből (283 old.), ismeretes, hogy a régi, az 1842 előtti városháza ugyanott foglalt helyet, ahol a későbbi, a mostani városháza közvetlen előde. Ez pedig a Belvarosi Plébániatemplom háta mögött a Váci utca vonalában állt. Az 1831-ben már meglevő városi könyvtár minden bizonnyal ebben az 1842 előtti városházában kapott otthont. A városháza beosztásáról Schmall Lajos ad leírást, eszerint az épületben többek közt volt egy tanácsterem, ügyvédi iroda, egy szoba a bizottságok számára s a városi iroda, amelyben a levéltárat is elhelyezték. A régi városi hivatali könyvtár feltételezhetően ezek egyikében állhatott, az elhelyezés szempontjából mindenekelőtt a tanácsterem és a levéltár jöhet számításba. Ami számunkra lényeges: *1831-ben már működött egy pest városi könyvtár* és legalább egy kötetét, az említett ajándékot — cím szerint ismerjük.

Újabb adalék ugyancsak a Fővárosi Levéltárban található, mégpedig a IX 75/857 szám alatt. Ez az akta 1858. február 22-én egy nagyobb könyvleltározásról ad jelentést, amelyet a megelőző hetekben az akkori (a réginek a helyén 1842—1844 közt épített) kétemeletes városházán hajtottak végre. A leltározásra a már említett „Frank-könyvtár" elszállítása miatt volt szükség. Ekkor kiderült, hogy a „Frank-könyvtár" anyaga mellett, melyet

egy 1850-ben készített lajstrom alapján ellenőriztek, másik városi könyvtár maradványaira bukkantak. A német nyelvű jelentés szerint:

> „A katalógusban már felvett műveken kívül találtak még néhány könyvet, amelyeket az eltelt [értsd: 1850-óta eltelt] idő alatt részben magánosok ajándékoztak a városi könyvtárnak, részint a tanácsteremben már korábban őrzött könyvek voltak. Ezek egy részét, szám szerint 60 darabot külön jegyzékbe véve szintén elszállították... [Találtak még] több hivatalos lappéldányt és más a városházát illető könyvet, melyeket egykor a tanácsterem szekrényéből helyeztek le a könyvtárszobába... továbbá 10 könyvet kemény kötésben, ezek kormányrendeletek, birodalmi törvénykönyvek, melyeket az *egykori városi könyvtár részére szereztek be.*" (Kiemelés tőlem - R. L.)

Az 1831-es adatból mindössze azt tudjuk meg, hogy Pest városának már akkor volt könyvtára, hogyan keletkezett, hol tartották, kik kezelték, illetve használták ezt a könyvtárat, milyen művekből állott? — minderről semmit sem tudunk. Az 1858-as irat már bővebben beszél az akkor feltalált régi, 1850 elején már kétségtelenül megvolt könyvtárról. Az aktából megtudjuk, hogy ezeket a könyveket részint a tanácsterem egyik szekrényében, részint egy külön könyvtárszobában tartották. A leltárból valamiféle képet kapunk az anyag összetételéről is. A városi közigazgatáshoz és igazságszolgáltatáshoz szükséges jogi, törvénykezési könyvek voltak benne. — Nincs kizárva, hogy az 1831-es gyűjtemény 1850-ig tovább élt —, a kettő egy és ugyanaz. — A két adat egybevetéséből óvatos következtetéssel is mindenesetre ahhoz az eredményhez eljutottunk, hogy *Pest városának 1850 előtt volt* olyan *hatósági-hivatali könyvtára*, amilyenhez hasonlókról hazai és külföldi városi könyvtárak történeteiben olvashatunk.

* * *

Így tehát kimondhatjuk, hogy a régi Pest és Buda városi tanácsainak már a múlt század közepén, illetve első felében voltak tanácsi könyvtárai, melyek egésze, vagy legalább is egy kis töredéke utóbb „átszivárgott" a mai Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár állományába.

Ennyi az, amit a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár múlt század közepéig terjedő „őstörténeté"-ről a rendelkezésre álló kevés adat és az analógiák alapján elmondhattunk.

III. „Pest városi Frank-könyvtár"

Gazdag levéltári és más anyag, mellettük számos tárgyi dokumentum segít hozzá a fővárosi könyvtár harmadik ősének, annak az 1850-es keletkezésű nagy gyűjteménynek a megismeréséhez, melyet közel negyedszázadon át, 1850—1874 között legtöbbször „Pestvárosi Frank-Könyvtár" néven emlegettek.

Mielőtt a gyűjtemény sorsával közelebb megismerkednénk, ejtsünk néhány szót magáról Frank Ignácról — a névadóról.

Frank Ignác személye komoly figyelmet érdemel mind Budapest kultúrhistóriájában, mind a budapesti egyetem jogi karának történetében. Életéről, tevékenységéről számos méltatást találunk már a múlt század közepétől kezdve, ezeket először Szinnyei József foglalta össze nagy művében, a „Magyar írók élete és munkái" című sorozatának III, 1894-ben kiadott kötetében. Legutoljára Eckhart Ferenc, a neves polgári történész egészítette ki az adatokat a budapesti egyetem jogi karának levéltári forrásai alapján (ld. Eckhart Ferenc: A Jog- és Államtudományi kar története 1667—1935. Bp. 1936. 341—394 old.)

E híradásokból tudjuk, hogy az 1788-ban Szatmárnémetiben szegénysorsú polgári családban született Frank Ignác 1810-ben szerzett a pesti egyetem jogi karán doktori címet és ugyanitt 1827-ben lett egyetemi tanár. Kiváló képességeinek már korán jelét adta, a

pesti egyetem egy 1831/1832-es „hivatalos informatio"-ja szerint a magyart, latint, németet, franciát, olaszt, görögöt és a „tót" nyelvet egyaránt jól beszélte. 1829-ben jelent meg fő műve, a „Principia Juris Civilis Hungarici", mely Eckhart Ferenc szerint „úgyszólván feleslegessé teszi mindannak az ismeretét és tanulmányozását, amit előtte írtak e tárgyról". Valóban ez a könyv magyarra átdolgozva, („A közigazság törvénye Magyar Honban"), igen elterjedt lett. Fentebb utaltunk arra, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Buda szabad királyi főváros tanácsi Könyvtárától is örökölt egy példányt Frank e munkájából. A tudós jellemzéseként idézzük Eckhart Ferenc értékeléséből a következőt: Frank élete főművében „a szellemi és erkölcsi függetlenség számos olyan jelét adta, amilyent hasztalan keresnénk kortársai munkáiban".

Témánk számára különösen fontos, amit Frank Ignác könyvgyűjtő szenvedélyéről tudunk. E szempontból jellemző adalék a G. L. Feldmann-féle múlt századi német útikalauz „Pesth und Ofen" című kötetének *1844*-es kiadása, amely a híres pestbudai magánkönyvtárak, Jankovich Miklós, Horváth István, Fáy András és Károlyi György gyűjteményei mellett *már Frank Ignác nagy könyvtárát* is a magyar főváros *kulturális nevezetességeként* tartja számon.

Frank Ignác az egyetemen is nagy megbecsülésnek örvendett, már a harmincas években átmenetileg betölti a jogi kar igazgatói tisztét, de éppen a forradalom és szabadságharc alatt válik igazán jelentőssé személye. Eötvös József, az első független magyar kormány kultuszminisztere 1848. május 4-i leiratában egyetemi reformterv készítésére szólítja fel a törvénytudományi kart, melynek igazgatója, Frank Ignác dolgozza ki a számos merész gondolatot tartalmazó reformtervezetet, utolsó jelentős művét. Ugyanő szövegezi meg az egyetemi kar által a forradalmi kormánynak teendő esküt. Windischgrätz csapatainak bevonulása után Frank szorult helyzetbe kerül, taktikázik; mikor a forradalmi seregek visszafoglalják Budát, 1849. május 29. után, a forradalmi kormányhoz ír hódoló feliratot, de már nagyon óvatoskodó hangnemben. A Pesti Hirlap 1849. június 22-i számában radikális oldalról éles támadás éri Frankot, aki erre lemond igazgatói megbizatásáról, azonban Horváth Mihály kultuszminiszter visszatartja.

Haynau bevonulása után Frank Ignácot felelősségre vonják, de végül igazolják, sőt Bécsbe rendelik, hogy a magyarországi jogügyekkel foglalkozó bizottság munkájában résztvegyen. De már ekkor súlyos lelki válságba kerül, revolverrel öngyilkosságot kísérel meg, búskomorságba esik, 1850 március 4-én a bécsi „Am Peter"-en levő negyedik emeleti lakása ablakából az utcára veti és a következeten halálra zúzza magát.

A pesti egyetem nevében az éppen Bécsbe érkező két professzor, *Virozsil* Antal és *Csausz* Márton bontja fel Frank Ignác mindössze egy lap terjedelmű 1850 március 1-ről keltezett végrendeletét és nagy csodálkozással látja, hogy a tudós nagyértékű könyvtáráról rendelkező második pont így hangzik:

> „Meine Bibliothek in Pest legire ich der Pester Stadt als Anfang einer städtischen Bibliothek."

— azaz Frank Ignác professzor kollégái előtt teljesen érthetetlen „ötlettel" nem az egyetemre, mégcsak nem is a Nemzeti Múzeum Széchenyi — Könyvtárára hagyta kincset érő könyveit, hanem Pest városára, hogy ezzel egy leendő városi könyvtár alapjait vesse meg.

Úgy látszik, a két pesti tudós nem volt nagy véleménnyel az örökös kultúrpártoló szándékait illetően, de a testamentumon változtatni nem lehetett. Virozsil professzor mindenesetre nyomban Geringer Károly osztrák helytartóhoz fordult és kérte: utasítsa Pest városát, miképpen járjon el „az égből pottyant" ajándékkal. Figyelmeztesse a magisztrátust, hogy a könyvtárt a nyilvánosság, a tudományos világ rendelkezésére kell bocsátani —, megfelelő helyiséget kell biztosítani és kötelezni kell a várost, hogy készíttessen jegyzéket a gyűjteményről.

Mindez 1850-ben történt, a könyvtártörténet számára sorsdöntő évben, abban az esztendőben, amelyben az angol parlament, illetve a kormány, részben a megelőző idők forra-

dalmi mozgalmaiból okulva, részben a polgárság más érdekeit szolgálva, augusztus 14-én útjára bocsátotta a modern városi könyvtárépítést valósággal forradalmasító könyvtári törvényét („Public Library Act"). Ennek előzményeivel, jelentőségével utalásszerűen még foglalkozunk.

Pest városa rövidesen átvette Frank Ignác értékes hagyatékát, de a továbbiakban sajnos igazolta azokat az aggályokat, amelyeket az egyetem tudós férfiai az új gazda jövendő magatartásához fűztek.

A könyvek átszállítása Frank pesti otthonából a Városházára rövidesen megtörtént, de azután egyszerűen nem tudták, mit kezdjenek a kinccsel. Értékről lévén szó, mindenesetre leltárba vették és ez a folió kötetbe kötött kézírásos lajstrom, melynek tetejére gondos kalligráfiával felírták, hogy

„Néhai Frank Ignácz jogtanácsos által Sz. K. Pest Városának Végrendeletileg hagyományozott könyvtár Névjegyzéke 1850"

a Fővárosi Levéltárban a 17798/9/1850 szám alatt a mai napig feltalálható. A lajstrom készítése után azonban az anyagot ládákba rakva a Városháza egy „könyvtárszobá"-nak kinevezett helyiségében leraktározták s utána a jelek szerint igyekeztek megfeledkezni róla.

Nézzük meg mindenekelőtt a 175 lapra terjedő jegyzéket, hogy képet kapjunk a gyűjtemény összetételéről.

Ragadjunk ki néhány szerzőt, illetve címet a becslésünk szerint 5000—6000 művet felölelő jegyzékből. Mielőtt azonban ezt tennénk, meg kell jegyeznünk, hogy mutatónkban, mely csak halványan jelezheti a gyűjteményt, nem tüntetünk fel jogi-államtudományi munkákat, ez utóbbiakból ugyanis még lesz alkalmunk példákat hozni. Azt is előre kell bocsátanunk, hogy a hatalmas címanyag minden tartalmi rendezés nélkül következik a lajstromban. A Frank-könytár problémája, lévén a múlt század harmincas-negyvenes éveinek egyik legjelentősebb pesti magángyűjteményéről szó, önálló tanulmányt igényelne, ennek kidolgozására nem vállalkozhatunk. Az itt következő szerzőket, címeket a lajstromban lapszám szerint haladva emeltük ki:

Lexikonok:	Diderot-D'Alembert: Encyclopédie-je 39 kötet Buday Magyarország Lexikona 3 köt. Karabinszky: Lexikon von Ungarn.
Könyvészet:	Schrettinger Martin: Handbuch der Bibliothekswissenschaft Bibliographie-Anzeiger 1834—1840 Vogt: Cathalog. librorum variorum.
Filozófia:	Bacon, Campanella, Maimonides, Erasmus, Kant, Leibniz, Hegel, Schopenhauer művei, Budai: De ateismo et superstitione.
Nyelvészet:	Murko: Slovenische Sprachlehre, Szir nyelvtan, Remusat: Grammaire chinoise, Gesenius: Hebräische Sprache, Grimm: Deutsche Grammatik. A magyar nyelv rendszere, Gyarmathy: Okoskodni tanító magyar nyelvészet, Kalmár: Prodromus linguae Hungariae.
Magyar irodalom:	Baroti Szabó Dávid, Vörösmarty, Csokonai, Himfy, Ányos Pál, Berzsenyi, Kazinczy Virágh Benedek, Gvadányi, Édes Gergely, Révay Miklós stb. műveiből.
Világirodalom:	Aristophanes, Aesopus, Homeros, Pindaros, Plautus, Ovidius, Seneca, Juvenalis, Dante, Goldoni, Manzoni, Shakespeare, Milton, Scarron, Le Sage, Béranger, Montesquieu, Goethe, Schiller, Klopstock, Lenau Balzac stb. műveiből.
Vegyes:	Lehrbuch der Meterologie, Dictionnaire de l'amour, Geschichte der Physik, Über die mongolischen Völkerschaften, Respublica Moscoviae, Voyage de Chine, Oxenheimer: Die Schmetterlinge von Europa, Sulcer: Geschichte der Insecten stb.

Már az itt felemlített címek, szerzők is elárulják, hogy Frank igen sokoldalú érdeklődéssel rendelkezett és könyvtára, a jogi anyag zömét leszámítva, jól megfelelt volna egy Pest város műveltebb rétegeit szolgáló közkönyvtár alapjának.

Erről a gyűjteményről a következő évtizedekben is sokan és sokszor tesznek említést, közülük az egyikkel, Toldy Ferenc neves irodalomtörténészével, aki utóbb mint az Egyetemi Könyvtár igazgatója a Frank-könyvtárt is kezeli, e helyen kell foglalkoznunk. Toldy a Fővárosi Levéltárnak a Frank Könyvtárra vonatkozó anyagában (IX 75/1857-Pest város tanácsi iratok-szám alatt) őrzött 1861. október 9-i feljegyzése azt állítja, hogy

> „a gyűjtemény összalkotásánál fogva miután legeslegnagyobbrészt classica litterariából, jog- és történeti munkákból áll a reáltudományokra pedig csak igen mellesleg terjeszkedik ki, polgári könyvtárnak nem illik. . ."

Nos, a jegyzék felületes tanulmányozása után is meggyőződéssel állíthatjuk, amit utóbb Toldy Ferenc is elismert, hogy a jogi munkák egy részét leszámítva, melyek tárgyuknál fogva szakkönyvtárba valók, Frank könyvtárának legalább egy része nagyon is alkalmas lett volna „polgári könyvtár" céljaira és aligha kétséges, hogy a hagyatékozó éppen azért jelölte ki a várost örökösének.

Az 1850-es lajstromot lapozgatva, százával találkozunk olyan címekkel, melyeket a mai Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi katalógusában is felfedezhetünk. A címek százaiból következtethetünk további ezrekre. Beszerezte ezeket a könyveket a város akkor, amikor a Frank-Könyvtár már nem volt birtokában, pénzen vásárolta utóbb más helyről, mert a később életre hívott fővárosi könyvtárban szükség volt rájuk.

Annyi bizonyos, hogy *Pest városa* csak kerek hét esztendővel a leltározás elvégzése után kezdett újból foglalkozni az addig ládákban álló Frank-Könyvtárral és azzal az előterjesztéssel fordult a kultuszminiszterhez, hogy engedélyezze a *gyűjteménynek az Egyetemi Könyvtárban való ideiglenes elhelyezését.* — 1857. március 22-én meg is érkezik a miniszteri engedély.

1857 elején történt ez és, hogy miért következett be a fordulat, azt csak sejthetjük. Nem lehetetlen, hogy az értékes anyag használatától megfosztott kutatók is sürgették a könyvtár használatba helyezését, még valószínűbb azonban, hogy a kezdeményezés éppen az Egyetemtől indult ki, részben ugyanaz a *Virozsil* Antal professzor szorgalmazta, aki 1850 márciusában Frank végrendeletét felbontotta, részben a könyvtár igazgatója, Toldy Ferenc járt el az ügyben. Toldy ugyanis, mint a városi magisztrátus tagja, a községpolitikában is szerepet játszott.

Ismét a Fővárosi Levéltár már említett iratcsomója ad felvilágosítást arról, ami 1857-től történt.

1857. június 9-i leiratában kérdezi meg a kultuszminisztérium az egyetemet: hajlandó-e megadott feltételek mellett a Frank-Könyvtár őrzését vállalni és *Virozsil* Antal válaszol az egyetem nevében 1857. július 2-án. E levelezés eredményeként születik meg a következő pontokra épülő egyezség:

1. Az egyetem kezességet vállal a gyűjtemény épségéért.
2. A könyvszekrényekről a város gondoskodik.
3. Ha a város a Frank testamentum szellemében saját községi könyvtárat alapít, az Egyetem köteles visszaszolgáltatni a gyüjteményt.

1857. augusztus 1-én Pest városa gazdasági hivatala már biztosítja a pénzt a szekrények készíttetéséhez, szeptember 25-ig a helytartótanács is engedélyezi az átadást. *1858 január 16-án* került sor a Frank-Könyvtár *ünnepélyes átadására* az Egyetemi Könyvtárban. Az átadás lebonyolítása végett 1857 végén, 1858 legelején bolygatták meg — közel nyolc esztendős szendergése után, — a Frank-Könyvtárat, hogy a régi, az 1850-es katalógus segítségével újból számbavegyék és pontos, ellenőrzött leltár alapján szállítsák át az Egyetemi Könyvtárba.

Az idevonatkozó iratcsomóból (Fővárosi Levéltár Pest város tanácsi iratok IX 75/857) a legfontosabb számunkra az a jelentés, mely a városi könyvtárban az átadást megelőző revízió eredményét tűnteti fel. — Az előző fejezetben idéztünk már ebből az 1858. február 22-i keltezésű dokumentumból annak újabb alátámasztására, hogy Pest városának már

1850 előtt is volt könyvtára. Ezúttal bővebben ismertetjük a dokumentumot, mert az viszonylag kimerítő képet ad az 1858-ig e téren kialakult helyzetről:

A német nyelvű jelentés (a negyvennyolcas forradalom bukása után 1860-ig német volt az egyedüli hivatalos nyelv Pest-Budán) közli, hogy

1. a Frank Könyvtár átadásának előkészítéseként 1858. február 22-ig befejezték a városi könyvtár számbavételét,

2. az 1850-es katalógust az állománnyal egybevetve, a jegyzékben pontatlanságokat találtak, így egyes esetekben kevesebb, más esetekben több könyvre bukkantak, mint amennyi a katalógusban szerepelt.

3. az 1850-es jegyzékben szereplő könyveken kívül találtak még:

a) *magánosok által* időközben („mittlerweile") a *városi könyvtár gyarapítására* („zur Vermehrung der städtischen Bibliothek") *ajándékozott* műveket.
b) Olyan anyagot, amelyet korábban a tanácsteremben őriztek („früher in Magistratssaale aufbewahrt gewesene Bücher")
Ez utóbbi könyvek egy részét (számszerint 60 darabot) átvette az Egyetemi Könyvtár.
c) Iskolai és gyermekkönyveket, disszertációkat, iskolai értesítőket.
d) Frank Ignác néhány személyi okmányát (diploma stb.), kéziratait, kalendáriumokat.
e) Frank acélkardját, ágyneműjét.
f) Frank műveiből mintegy másfélszáz többletpéldányt.
g) Számos régi hivatalos újságot és a városház hivatalnokait illető könyveket, melyeket egykor a tanácsterem szekrényéből a könyvtárszobába helyeztek át („welche aus dem Kasten des Magistratssaales einstweilen ins Bibliothekszimmer hinterlegen waren")
h) A kormány és birodalmi rendeletek 10 bekötött kötetét („10 Stück steifgebundene Bücher Regierungs und Reichsgesetzblätter")
i) Egy könyvtári tulajdonpecsétet („Auch das Sigill, oder vielmehr Stammsigill")
j) Végül egy csomag régi kottát.

E változatos listából ki kell emelnünk az *a)* pontot, melyből megtudjuk, hogy 1850 után híre mehetett Frank Ignác nemes gesztusának és példáját mások is követték, abból a tévhitből kiindulva, hogy alakulóban van a városi könyvtár, a *b)* a *c)* és a *g)* pontokat, melyekből egy a Frank-Könyvtártól függetlenül kialakult, a jelek szerint eléggé zilált állapotban levő, de mégis használt városi hivatali könyvtár körvonalai bontakoznak ki.

A jelentésből azt is megtudjuk, mi lett a további sorsa a felsorolt könyveknek, illetve egyéb tárgyaknak.

A Frank-anyagot teljes egészében átszállították az Egyetemi Könyvtárba, a hivatali könyvanyagból is hozzácsatolták mindazt, amit az Egyetemi Könyvtár hajlandó volt átvenni, összesen 60 darabot, a gyermek- és iskolai könyveket, disszertációkat a Josephinum-árvaháznak szánták, Frank személyes okmányait, kéziratait, a kalendáriumokat a Nemzeti Múzeumnak. Acélkardját és egyéb ingóságait elárvereztették s a befolyt összeget egy leendő városi könyvtár alapjaként letéteményezték („zu Gunsten des städtischen Bibliotheksfondes"), Frank műveinek többes példányait makulatúraként Eggenberger Ferdinand könyvkereskedőnek adták el és a befolyt 56 Ft-ot szintén a könyvtáralaphoz csatolták. A birodalmi és kormányrendeletek gyűjteményéről úgy intézkedtek, hogy azok a városi levéltárban kapnak helyet. — A könyvtár tulajdonpecsétjének őrzésével a városi reáliskolát bízták meg. A régi kottákat a zenei konzervatóriumnak juttatták.

Egy 1858 augusztus 10-én kelt iratból tudjuk meg, hogy az említett tízkötetes törvénygyűjtemény végül a levéltár helyett a városháza tanácstermének könyvesszekrényébe került vissza.

A nagy kiárusítás, árverezés és ajándékozási hullám után végül mégis maradt egy mag: a törvénysorozat és az eladásokból befolyt összegek.

* * *

Pest város nemes tanácsa bizonyára úgy hitte, hogy hosszú időre letette a gondot és felelősséget, amit Frank Ignác végrendeletével nyakába zúdított. Nem sokkal utóbb kiderült, hogy még korai az öröm.

Már az átadás évében, pontosan 1858. október 9-én Toldy Ferenc, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, levélben közli, hogy a város által rendelkezésére bocsátott nyolc könyvszekrény kevés, még háromra van szüksége a végleges elhelyezéshez, hogy a gyűjtemény áttekinthető elhelyezést nyerjen. Arról, hogy teljesítette-e a tanács Toldy kérését, vagy nem, nincs adatunk, de kötegnyi feljegyzés maradt fenn a város egy másirányú kötelezettségéről: a Frank-Könyvtár rendezését és tisztántartását ellátó egyetemi-könyvtári raktáros, névszerint *Dobocsányi* Ignác szolgálatainak havonkénti díjazásáról.

Az első ilyen dokumentum Toldy Ferenc *1861. október 8-i* kérvénye, amelyben mindenekelőtt röviden vázolja a könyvtár addigi sorsát, átadásának históriáját. Említést tesz arról, hogy az anyagot tudományszakonként rendezték, külön állították fel és elkészítették teljes névkatalógusát. A gyűjtemény

> „azóta használtatik is, nemcsak helyben, az olvasóteremben, hanem a város tisztelt lakói által haza is kölcsönöztetik."

Toldy ezek után rátér a lényegre:

> „Egy ily nagy gyűjteménynek folytonos tisztántartása, évenkint darabonkénti tisztogatása, a kölcsönzött könyvek gyakori elvitele s hazahozatala a *könyvtárszolgát* terhelik, ki hivatalon kívüli idejének egy részét is kell, hogy e foglalatosságokra szánja. E tekintetből bátor vagyok a Tekintetes Tanács méltányosságához folyamodva kérni, méltóztassék Dobocsányi Ignác egyetemi könyvtárszolgának tetemesen megnövekedett fáradságánál fogva egy kisded hónapi rendes díjt, 5- vagy 6- vagy 7 forintban kirendelni."

Toldy ezen felül egy újabb kérvényben a raktári munkák mellett könyvkötői feladatokat ellátó Dobocsányi utóbbi címen való honorálását is kérte.

Úgy látszik a nemes tanácsot gondolkodóba ejtette az a körülmény, hogy van egy nagy könyvtára, amely de facto nem az övé, de a tulajdonosi cím fenntartásáért most már rendszeres dézsmát kell fizetnie és visszásnak találta ezt a helyzetet. Erre kell következtetnünk abból az 1861. október 11-i keltezésű jegyzőkönyvből, mely szerint Polgár Dezső tanácsnokot, a sérelmi bizottság elnökét utasították: „derítse ki... azon feltételeket, amelyek alatt a könyvtárt átadták és szükség esetén... terjesszen elő véleményt arról, valjon nem lenne-e célszerű a szóban forgó könyvtárat, vagy legalább annak egy részét átvenni és a Reáliskola egyik termében felállítani".

Az utóbbi megoldást bizonyára drágábbnak találták, mint Dobocsányi honoráriumának folyósítását, ezért végül havi öt forintot szavaztak meg könyvtárkezelési címen és fedezték a könyvkötői kiadásokat is.

Ezzel az áldozatkészséggel aztán ismét hosszú esztendőkre elintézték a könyvtár kérdését. Egészen 1874-ig, amikor is a gyűjtemény ügyét véglegesen rendezték, ismétlődnek évről évre Toldy kérelmei Dobocsányi ügyében és a városi tanács esetenkénti végzései az évi 60 Ft, valamint a kötési költségek kiutalásáról. Ha figyelembe vesszük, hogy az Egyetemi Könyvtár e raktárosa, Dobocsányi Ignác évi 300 Ft fizetést élvezett (ld. Máté Sándor: A Budapesti M. Kir. Tud. Egyetem Könyvtára. 1896. 11. old.), a fizetés 20%-át kitevő 60 Ft nem is látszik kevésnek.

Volt már tehát a városnak egy tiszteletbeli könyvtárosa Toldy Ferenc személyében, egy fizetett könyvtárkezelője — csak éppen a könyvtár volt gyakorlatilag a másé.

* * *

Ami az Egyetemi Könyvtárt illeti, a maga részéről betartotta az 1858-as megállapodást: a nála letéteményezett könyvhalmazból élő könyvtárat teremtett és nem feledkezett meg arról, hogy csak ideiglenesen bocsátották azt rendelkezésére. Példa erre a könyvtár egyik őrének, *Márki* Józsefnek 1865-ben megjelent, a „Címmutató a M. Kir. Egyetem s Pest város könyvtárának... jogi és állami összes műveihez" című bibliográfiája. — Ez, mint

látjuk, már címlapján is hangsúlyozza, hogy a város könyvtárát idegen állománynak tekintették. A könyvecske előszavában pedig a következőket olvashatjuk:

„Nemcsak egyetemi könyvek címjegyzékét, hanem a dicső emlékezetű m. kir. egyetemi volt jogtanár Frank Ignác Pest városának hagyományozott s jelenleg az egyetemi könyvekkel a roppant, de már kissé rokkant templomszerű teremben elhelyezett körülbelül 14 ezer kötetre menő mindnek idevonatkozó címtartalmát is magokban foglalják".

A címjegyzék, mely 93—111, majd ennek folytatása, az 1869-ben kiadott 2. füzet 113—156. lapjain sorolja fel a Frank-Könyvtár jogi és államtudományi állományát, az idézet szerint „mindet", újabb, a levéltári jegyzéknél könnyebben áttekinthető, mert szakrendi tájékoztatás a Frank hagyatékról, pontosabban annak egy részéről.

Ami meglepő: a szakbibliográfia mindössze kereken 2000 jogi művet sorol fel a Frank-Könyvtár állományából, pedig ezt maximálisan 4000—5000 kötetre tehetjük. Ha elfogadjuk, amit Márki József állított, hogy a jegyzék a Frank-Könyvtár jogi anyagát teljesen kimerítette azt a következtetést kell levonnunk, hogy Frank Ignác 14 000 kötetes könyvtárának legfeljebb 30—35%-a volt szigorúan vett jogi és államtudományi anyag, 65—70%-a, azaz kereken 9000—10 000 kötet viszont nem. Ez újabb érv amellett, hogy a Frank-Könyvtár zöme nagyrészt megfelelt annak a célnak, amelyre egykori tulajdonosa szánta.

* * *

A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején már többekben érlelődik a gondolat: nem lehetne-e a Frank-Könyvtár segítségével egy városi közkönyvtárat teremteni. Ez az eszme a korszaknak már szinte a levegőjében volt.

A múlt század ötvenes-hatvanas éveiben a világ két legfejlettebb kapitalista államában, Angliában és az Egyesült Államokban már hatalmas lendülettel bontakozott ki az a nagy községi (városi) közkönyvtári mozgalom, melynek elindítójaként az angol parlament által 1850-ben hozott könyvtári törvényt („Library Act", „Ewart Bill") szokták emlegetni. A mozgalom lényege: azon városok, amelyekben a képviselőtestületnek legalább kétharmada kívánja, állandó könyvtári adót vethetnek ki polgáraikra, és így biztos anyagi bázist teremthetnek nyilvános könyvtárak („public library"-k) létrehozására. — Angliában a mozgalom eredményeként már 1850-től kezdve (először Winchester városában) sorra megvetik az alapját az új típusú könyvtáraknak, a legnagyobb visszhangot Manchester, a hatalmas gyárváros nagy közkönyvtárának 1852-ben végrehajtott megnyitása váltja ki. *Manchester* püspöke, a polgármester, a lordok és egyéb méltóságok mellett *Bulwer*, *Thackeray* és *Dickens*, a híres írók is ott vannak a megnyitáson, az utóbbiak beszédeket is mondanak. Egymást túllicitálva hangoztatják, hogy a polgárság a *munkásság* kulturális igényeinek kielégítésére hozta meg „áldozatát". — 1886-ig Angliában 133 város teremtette meg a maga „public library"-ját.

A teljesség kedvéért, s mert erről eddig az idevonatkozó irodalomban még nem esett szó, utalunk, bár csak egészen röviden, arra, hogy a hatalmas burzsoá országok polgárságát korántsem filantrop szándékok vezették, amikor kezükbe vették a munkások művelődésének ügyét.

A „public library" mozgalom történetét tárgyaló *polgári irodalom is* (Minto, J. D. Brown művei) foglalkozik azzal, hogy a múlt század első felében az angol munkásszervezetek, elsősorban a chartisták már megkezdték a maguk olvasóköreinek, önképző egyleteinek kialakítását. Azt viszont csak *Engels* írta meg A munkásosztály helyzete Angliában (1845) című munkájában, hogy ezeket az olvasóköröket „a burzsoázia igen veszedelmeseknek tartotta." — Nyilvánvaló az összefüggés az 1848/1849-es — egész Európán végigszántó forradalmi mozgalmak, az 1848-as nagy chartista felkelés és a burzsoázia 1849 után felébredt „humanizmusa" között. — Nyilvánvaló, hogy az angolszász burzsoázia a *maga jól felfogott érdekében* mutatott „nagylelkűséget" 1849 után — többek között a „public library" mozgalom elindítása-

kor. Ezáltal elérte, hogy részben maga intézhette a művelődés ügyét, kivéve azt a munkásszervezetek kezéből. De ezen túlmenően szüksége is volt a technika gyors fejlődése miatt nagyobb számú képzett munkásra s ez a körülmény is hozzájárult „nagylelkűségéhez".

Annyi bizonyos, hogy az angolszász könyvtári mozgalom eredményeiben hasznos volt s Lenin nem véletlenül írt még 1913-ban is elismerően az angol—amerikai „public library"-ról.

A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben — persze sokkal alacsonyabb fokon, mint a fejlett nyugati államokban, Magyarországon is hasonló tünetekkel találkozhatunk. Kialakulóban vannak az első munkásszervezetek, közülük a legelső, a pesti nyomdászoké, kik már 1865-ben megteremtik a maguk könyvtárát. 1868-tól kezdve több más munkásolvasókör is létrejön s ezzel párhuzamosan egyes előrelátó burzsoá politikusok a Dickenshez hasonló filantropokkal szövetkezve maguk is lépéseket tesznek, hogy „felülről" vegyék kézbe ezt az ügyet. Különösen az 1867-es kiegyezés, ez az ország fejlődését bizonyos fokig meggyorsító, ugyanakkor torz irányba terelő, súlyos visszahúzó erőkkel terhelő „kényszerű kompromisszum" indított meg bizonyos pezsgést a népművelés terén — ám ez az élénkség csak átmenetinek bizonyult. *Eötvös* József kultuszminiszter már 1867. július 3-án körrendeletet bocsátott ki, amelyben felhívta a községeket, hogy alakítsanak önkéntes népművelő egyesületeket. Ennek nyomán még 1867-ben 24 egyesület alakult az országban, — de azok csakhamar elsorvadtak. — Ugyancsak *Eötvös* József kezdeményezésére 1868-ban megszavazták a XXXVIII. törvénycikket, mely a kötelező állami népoktatást írja elő —, az 1945-öt megelőző közel nyolc évtized alatt azonban e törvény maradéktalan végrehajtására nem kerülhetett sor. — 1868 szeptemberében *Türr* István, a szabadságharc egyik neves vezére Baján népművelő kört hív életre. Példáját számos más városban, Kecskeméten, Szegeden, Szabadkán, Aradon követik. *Eötvös* József még 1868-ban országos mozgalom indítására szólítja fel Türrt, aki Budapestre jön, *Irányi* Dániellel, *Garay* Jánossal és még számos ismert személyiséggel 1870 februárjában megalakítja a Központi Népoktatási Kört. Rövidesen létrejön ennek helyi szerve a *Pesti* (utóbb: Budapesti) *Népoktatási Kör*. Ezek az intézmények állami, városi és magántámogatást is kapnak, széles körű, tömegeket átfogó nevelőmunkát azonban sohasem tudtak kifejteni.

Ezekben az években, 1868 és 1872 között egyszerre *két kísérlet* is történik egy *pesti városi könyvtár* megteremtésére — *a Frank-hagyaték felhasználásával* — mind a két kísérlet papíron marad. De ezek a próbálkozások, meddőségük ellenére, már a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár előtörténetébe tartoznak.

Mind a két törekvés kombinációba vette Pest városának már meglevő, az Egyetemi Könyvtár által kezelt Frank-Könyvtárát.

Az *első* ilyen *kísérlet*ről már többször is szó esett. Először *Gárdonyi* Albert levéltári kutatásai nyomán *Kelényi* Béla emlékezett meg róla a Fővárosi Könyvtár 1931-es Évkönyvében, másodszor *Kőhalmi* Béla, s legújabban *Turányi* Kornél foglalkozott vele a Magyar Könyvszemle 1959-es évfolyamában, és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1958—1959-es Évkönyvében (lásd a bevezető lábjegyzetet).

Ennek az első kísérletnek, melynek részletes leírását ezúttal mellőzzük, *Toldy* Ferenc volt az elindítója, aki 1868 elején kimerítő és korszerű tervet dolgozott ki egy polgári könyvtár létesítésére s ebben a Frank-Könyvtár nagy részének felhasználását is javasolta. Toldy tervéből, mint azt az idézett források már bemutatták, semmi sem lett.

Elkerülte eddig a figyelmét a fővárosi könyvtár múltjával foglalkozó szerzőknek egy *másik*, jobb sorsra érdemes *próbálkozás*, melyről most röviden meg kell emlékeznünk.

Ez a *Türr-féle mozgalom részét alkotó Pesti Oktatási Kör*ből indult ki. A vállalkozásról *Gyulay* Béla: A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története (Bp. 1896?) című könyvében olvashatunk. Belőle megtudhatjuk, hogy a Pesti (utóbb Budapesti) Népoktatási Kör alapjait Türr István és Irányi Dániel rakták le 1870 májusában s hogy a Kör első választmányának tagjai közt *Táncsics* Mihály, *Békey* Imre, a pest-városi tanács tanügyi tanácsnoka, *Irányi* Dániel és az elnöki tisztet betöltő *Türr* István mellett ott volt a Kör későbbi titkára, *Maár* Péter.

Maár Péter a szövegezője és aláírója a Pesti Oktatási Kör *1871. november 28-án* kelt

és Pest város tanácsához eljuttatott javaslatának, amely többek közt az alábbiakat tartalmazza:

„Pesten mindeddig létező könyvtáraink jobbára elavultak, vagy olyan művekkel telvék, melyek a népművelődés céljaira alig használhatók fel... Pest városa pedig birtokában levő Frank-Könyvtárának mindeddig nem vehette hasznát senki..."

Majd egy 9000 kötetes könyvtár vásárlását javasolja és hozzáteszi:

„Ez utóbbi könyvtár megvásárlása után a Népoktatási Kör Pest városa hatóságával tehetné magát érintkezésbe a Frank-féle könyvek felhasználása és egy városi nyilvános könyvtár felállítása iránt."

Maár Péter a következő buzdító sorokkal zárja előterjesztését:

„Indítványom támogatására talán nem is szükséges érintenem, miszerint Nyugat-Európa legkisebb városaiban is léteznek már hasonló célú könyvtárak, melyek máris a népművelődést nagy mértékben előmozdították."

* * *

Maár javaslata elsikkadt, Pest város vezetői azonban más okokból rövidesen mégis foglalkozni kezdtek a polgári könyvtár ügyével. A közvetlen indítóok: a *Frank-Könyvtár részéről fenyegető „veszedelem"*. (Az idevonatkozó iratokat l. Fővárosi Levéltár Pest város tan. ir. VIII. 59/869 és I. 2780/874 szám alatt)

A tárgyalás alapja: *Toldy* Ferenc 1868-as könyvtárépítő terve lett. Ezen a javaslaton az utolsó feljegyzés 1868. március 28-ról kelteződött, most, 1872-ben a tervezet hátlapjára vezették rá a tanügyi bizottság újabb, 1872. július 19-én a könyvtár ügyében tartott értekezletének kivonatát. Ebből megtudjuk, hogy a bizottság, „elengedhetetlenül szükséges"-nek tartja a városi könyvtár megépítését, hogy miért jutott ez éppen akkor eszébe, arra fényt vetnek a következő sorok, melyek szerint az intézmény életrehívását a bizottság

„annál is inkább elodázhatatlannak tartja, mert... a *Frank féle könyvtár* az egyetem épületének legközelebb várható építkezése folytán a városnak elhelyezésre *vissza fog adatni*" (Kiemelés tőlem. — R. L.)

Ez volt hát a „veszedelem", amely felébresztette szendergéséből a könyvtárra vonatkozó aktacsomót, a gond, amely 1850 óta ki tudja hányadszor ráébresztette „kínos kötelességére", a nagylelkű tudós hagyatékával járó felelősségére Pest város vezetőit. Az Egyetemi Könyvtár önálló otthonának megteremtése küszöbön állt és az ajándék, melyet idegen kezekre bíztak, a jelek szerint ismét a város nyakába fog szakadni, mert nyilvánvaló, hogy a vendéglátó intézmény saját falai között új életet akar kezdeni és az ideiglenesen megoldott, a függőben maradt kérdéseket, köztük a Frank Könyvtár ügyét is, véglegesen óhajtja rendezni.

S most úgy látszott, hogy a hatóságokban csak úgy buzog a tenniakarás. — Az 1868-as Toldy-tervezet hátlapjára rávezetik az 1872. július 19-i tanügyi bizottsági ülés által készített újabb tervezetet, benne egy *ideiglenes* és egy *végleges* megoldás: helyezzék el ideiglenesen a közeljövőben visszakerülő Frank-Könyvtárt és egyéb városi könyvanyagot valamelyik újonnan épülő városi iskola „netán üres helyiségébe". Építsék meg a könyvtár méltó és végleges otthonát a Kétnyúl utca és az Oroszlán utca (ma: Szamuely utca és Török Pál utca) sarkán levő telekre, ott ahol pillanatnyilag a városi közraktár van, melyet máshová kell majd telepíteni. Készítsék el az épület költségvetési tervét, biztosítsanak könyvgyarapításra és a megfelelő személyzet díjazására 1873-tól évi 10 000 forintot stb.

A javaslattal az 1872. szeptember 11-i közgyűlés is foglalkozik, különbizottságot küld ki, a tanügyi bizottságnak a Kétnyúl utcai telekre vonatkozó tervét elveti és a különbizottságot, melynek megint *Toldy* Ferenc az elnöke (tagjai: *Királyi* Pál, *Ballagi* Mór, *Steiger* Gyula, *Tavaszy* Endre, *Vecsey* Sándor, *Forgó* István, *Horváth* János), utasítja, hogy szakértők bevonásával szemeljen ki „egy díszes könyvtári épület állandó helyéül egy minden tekintetben

célszerű helyet". — A törvényhatóság könyvbeszerzésre egy fillért sem szavaz meg, javaslatot kér a könyvtári épület költségeire, a Frank-Könyvtár és más városi könyvek elhelyezésére pedig a tanácsnak ad szabad kezet.

Mindez a buzgóság, a szép szavak ellenére, felettébb komolytalannak látszik és valójában az is. — Pest hatóságai és képviselőtestülete helyzetüket már csak ideiglenesnek érezhetik, hiszen 1872-ben már befejezett tény a három város: Pest, Buda és Óbuda egyesítése, melynek végrehajtása után, ha viszonylag kisebb szavazati aránnyal, de a két testvérváros küldötteinek is beleszólási joga lesz a Pest vezetői által kidolgozott tervek végrehajtásába.

A könyvtárra vonatkozóan mindenesetre zavarbaejtően gazdag elképzelésekkel fog találkozni Budapest 1873-ban megalakuló törvényhatósága.

Az ideiglenes megoldás kidolgozását Pest város tanácsa a tanügyi bizottságra ruházza, amely 1872. október 28-i tervezetében egész sereg iskolát, meglevőt és olyanokat is, amelyek még megépítésre várnak, sorol fel, mint a könyvtár esetleges átmeneti otthonát. — A Toldy Ferenc elnökletével értekező kiküldött bizottság a végleges könyvtárépület megépítésére a városi Dologház telkéből kihasítandó részt javasolja.

Hogy mindez csupán formális aktagyártás volt, azt legjobban Pest város törvényhatósága egyik utolsó, az 1873. július 23-án tartott közgyűlésének határozata leplezte le. Ez a határozat kimondta, hogy most már nem óhajt foglalkozni a könyvtár kérdésével, hanem annak érdemleges elintézését a szervezés alatt álló új fővárosnak, *Budapest közgyűlésének* engedi át.

Eközben az Egyetemi Könyvtár új otthonának építése megkezdődött, gyors léptekben haladt előre, közeledett az idő, amikor a Frank-Könyvtár dolgában az utolsó szót kellett már kimondani. Negyven éves szolgálata után éppen ekkor, 1873 végén vonult nyugdíjba az Egyetemi Könyvtár nagynevű igazgatója, *Toldy* Ferenc, aki mint láttuk, a fővárosi könyvtár eszméjét oly lelkesen felkarolta. Toldy utóda, *Horváth Árpád* 1874. január 18-án lépett hivatalába és a jelek szerint nem tanusított különösebb megértést abban a tekintetben, hogy az átszervezés megrázkódtatásaival küzködő Budapest hatóságainak türelmi időt adjon a Frank-Könyvtár kérdésében.

Budapest törvényhatósága mindenesetre elég frissen tűzte napirendre a fővárosi könyvtár problémáját, *Királyi* Pál bizottsági tag 1874. január 31-én papírra vetett beadványát 1874. február 4-én tárgyalta Budapest újdonsült képviselőtestülete, és lévén a dolog roppant sürgető, a „hagyományoknak" megfelelően ezúttal is bizottságot küldött ki javaslattételre. A bizottságban most is ott látjuk *Toldy* Ferenc nevét, aki egyetemi könyvtári állásától elbúcsúzva, továbbra is tagja maradt a város képviselőtestületének, de most nem Toldy, hanem *Békey* Imre, a tanügyi osztály vezetője az elnök, a tagok között a tudomány világából ismert egyéb jeles férfiak neveit is felfedezhetjük, köztük *Hunfalvy* Pálét, *Apáthy* Istvánét, *Havas* Ignácét, *Ballagi* Mórét.

Ami a bizottság javaslatát illeti, ez már semmiképp sem válik díszére az aláíróknak. Alig 18 nappal a közgyűlés által adott megbízás után, tehát 1874. február 22-én született meg az előterjesztés, amely, miután rövid visszapillantásban vázolja a fővárosi könyvtár körül 1850 óta zajló eseményeket, a következő javaslattal állt elő:

> „Tekintettel arra, hogy nevezett könyvtár nagyobbrészt jogi és itt is inkább kútforrási ... tekintettel arra, hogy fővárosunkban máris három nagyobb könyvtár létezik t. i. a nemzeti múzeumi, az académiai és az egyetemi és több kisebb, de folyton gyarapodó társulati és egyleti ... ezek mellett egy külön városi könyvtárt fölállítani, ennek épületet emeltetni, kezelési, fenntartási és gyarapítási költségeit fedezni, majdnem céltalannak tűnnék fel, tekintettel továbbá arra, hogy a végrendelet erre vonatkozó része ... semmi akadályt nem képez ... a bizottmány a kérdéses könyvtárnak ... az Egyetemi Könyvtárnak leendő végleges odaajándékozását hozza javaslatba, mivel hogy a fővárosnak netáni ajándékát nemcsak az egyes köteteken látható városi színes pecsét, hanem a könyvtári épület valamely kiválóbb helyiségében bizonyára felállítandó márványtáblára vésendő felirattal is megörökítené..."

Az esetleg háborgó lelkiismeretek megnyugtatására a bizottság azt is konstatálja, hogy az Egyetemi Könyvtár is nyilvános közkönyvtár, a könyvek ott is hozzáférhetők lesznek. — Ami az elheverő városi kötelespéldányokat illeti, itt további vizsgálatot javasoltak. Mint látjuk, a bizottság sommásan akarta elintézni a városi könyvtár ügyét, az ítélet elhamarkodottságára abból is következtethetünk, hogy a Frank-Könyvtárt összetételénél fogva is alkalmatlannak találták a célra. A bizottság szerint ez „nagyobbrészt jogi és itt is inkább kútforrási" anyag és az még annak is ellentmond, amit Toldy Ferenc 13 évvel korábban írt. Toldy ugyanis, mint láttuk 1861-ben a Frank-Könyvtárt így jellemezte: „Legnagyobbrészt klasszicus literaturából, jog és történeti munkákból áll".

A városi tanácsnak úgylátszik kapóra jött a javaslat és jóváhagyással terjesztette ezt a közgyűlés elé. Az 1874. április 8-iki közgyűlésen azonban még elég nagy számban ellenezték a javaslatot, további vizsgálatot kívántak. A városi könyvtár gondolatát nem ejtették el és *indítványozták, hogy a Frank-Könyvtárat egyelőre a főváros statisztikai hivatalában helyezzék el.* — Itt kapcsolódik először össze a Frank-Könyvtár és a statisztikai hivatali könyvtár története. — A közgyűlés emellett azt az eshetőséget is latolgatta, hogy az Egyetemi Könyvtár talán új, tágasabb otthonában mégis hajlandó lenne a régi állapotnak megfelelően őrizni Pest város, most már Budapest főváros Frank-Könyvtárát, míg létrejön a fővárosi könyvtár. — Ezért arra is utasítást adott, kérdezze meg a tanács, van-e lehetőség a tulajdonjog fenntartására. Emellett arra is gondoltak, hogy a város valamelyik intézményébe szállítják át a gyűjteményt, de ez a terv elesett.

Az átirat el is ment az Egyetemi Könyvtárhoz. — A válasz egyértelmű és határozott volt. Horváth Árpád igazgató ugyanis ezt hozta a tanács tudomására:

> „...hivatalos kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy az említett könyvtárnak az új könyvtárban eszközlendő további ideiglenes kezelése saját Egyetemi Könyvtárunk érdekeivel merőben ellenkezik... A leggyengédebben szólva a drága pénznek s a még drágább időnek bűnös pazarlása fogna lenni..."

Horváth Árpádnak az egyetemi tanács által is támogatott május 15-iki átirata tehát válaszút elé állította a tanácsot; az Egyetemi Könyvtár építése befejezéséhez közeledik, döntést sürget, vagy elviszik, vagy odaajándékozzák a könyvtárat. — A hatóságok most már újabb nyomatékos érvet kapnak ahhoz, hogy szabaduljanak a könyvtáralapítás gondjától. Még egy aggodalmuk volt: nem jelentkeznek-e *Frank örökösei, nem zúdítanak-e pereket a nyakukba a hűtlen sáfárkodás miatt.* — A város jogügyi bizottmánya szeptember 14-iki véleményezésével igyekezett ezeket az aggodalmakat is eloszlatni:

> „A végrendelet második pontja meghatározza ugyan a hagyományozás célját, de anélkül, hogy a főváros kötelességévé tétetnék a hagyományt csupán ezen és nem más célra fordítani és ezért a végrendelet megállapítása nem bír a meghatározás (módus) kellékével... meggyőződésünk szerint az örökösöknek semminém ű igény formálására jogalapjuk nincsen..."

Elhárult tehát a legfőbbnek tekintett akadály is az elől, hogy szabaduljanak a gondtól. Most már sokoldalú indokolással kerülhetett a közgyűlés elé a javaslat és *1875. március 11-én* a főváros *közgyűlése 209/875 szám alatt* meg is hozta „históriai értékű" döntését:

> „...tekintve, hogy a főváros jelenlegi pénzhiánya közt sem könyvtári épületet nem emeltethet, sem a Frank-féle gyűjteménynek könyvtárrá kiegészítésére és folytonos gyarapítására szükséges összegeket e célra nem folyósíthatja, tekintve hogy ... a kérdés végleges megoldása ... további halasztást nem tűr, a *Frank-féle könyvtárt a pesti magyar tudományegyetem könyvtárának adományozni határozza el* azon oknál fogva is, minthogy az elidegenítés által eredeti rendeltetésétől különben sem vonatik el".

Az indokolás önmagában is a város akkori vezetői elleni vádirattal ér fel. Az 1874. és 1875. éveknek a Pesti könyvnyomdában napvilágot látott városi zárszámadásait („Budapest főváros zárszámadása és vagyonleltára") tanulmányozva, a különböző csoportok és a végösszesítés egyaránt tíz-százezer koronás többletekről tanúskodnak, a közgyűlés mégis nemcsak az egyszeri, bár kétségtelenül jelentősebb összeget követelő könyvtárépület emelésének tervét vetette el „egyszer s mindenkorra", de még a Frank Könyvtár ideiglenes elhelyezésének tervét is — az ezzel járó viszonylag csekély kiadások miatt. És aligha találunk még egy várost, amely a múlt század közepe óta olyan indokolással dobjon el magától egy könyvgyűjteményt, hogy az másutt is teljesítheti rendeltetését.

Ugyanez a törvényhatóság a lakosság érdekeit és Frank Ignác emlékét sértő akcióból még erkölcsi hasznot is akart húzni, mert idézett határozatában kimondta: az átadás egyik feltétele, hogy

> „úgy Frank Ignác neve, mint Budapest főváros közönségének jelen ténye, mellyel a Frank-féle könyvtár átengedtetik, az egyetemi könyvtár épületében megfelelő helyen és módon megörökíttetik".

Ezenkívül, mint az azt követő lapokon részletesen bemutatjuk, az átadás feltételeként jelölték meg, hogy a Frank-gyűjtemény egy csekély — korábban kijelölt — hányadát adják vissza a városnak.

A közgyűlés „jószívű" döntéséhez csak a miniszteriális áldás hiányzott. 1878. június 2-i keltezéssel megérkezett *Trefort* Ágoston kultuszminiszter jóváhagyása is, melyet egy „Budapest szabad királyi város közönségének" továbbítandó kegyelmes köszönet is kísért.

Néhány héttel később, pontosan *1875. július 4-én* került sor a végleges *odaajándékozás ünnepi aktusára.* Az egykori városvezetőségre kevés dicsőséget hozó akcióról tanúskodik az Egyetemi Könyvtár emeleti olvasótermének bejáratától balra elhelyezett, ma is látható nagy márványtábla, melyen a következő szöveget látjuk:

„BUDAPEST FŐVÁROS HATÓSÁGA A FRANK
TANÁRTÓL ÖRÖKÖLT XIV EZER KÖTETÉT
NAGYLELKŰEN AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRNAK
AJÁNDÉKOZTA.
MDCCCLXXV"

Az idézett iratokból elég világosan kitűnt, hogy szó sem volt itt nagylelkűségről, ellenkezőleg, a közművelődés célját szolgáló kiadásokkal kapcsolatos zsugoriságról. Az emléktábla a közgyűlés idézett döntésénél mégis hívebben jellemezte a helyzetet, mert nem a „székesfőváros közönségé"-t, hanem csupán a város hatóságát jelölte meg ajándékozóként. Azt a törvényhatóságot, amelynek az 1873-as városi alkotmány szerint — hogy csak egyetlen jellemző adatot említsünk —, pontosan a felét, azaz 200 küldöttét Budapest 1200 legnagyobb adófizetője közül kellett választani. A kiegyezés utáni időkben az „enrichissez vous", a minél gyorsabb meggazdagodás szelleme uralkodott el az ország és a főváros vezetői körében. A nagy „gründolások", nagy panamák korszaka ez. Az „ügyesek", akik az élen jártak ebben, *mindennel törődtek csak éppen a közműveltség emelésével nem.*

Ami az odaajándékozott könyvek további sorsát illeti — egy ideig még számon tartja az emlékezet, melyik részlege is az Egyetemi Könyvtár állományának az, amely Budapest közönségének „nagylelkűségéből" jutott az intézmény birtokába. A Magyar Könyvszemle első, 1876-os évfolyamának 113. oldalán olvashatjuk „Az Egyetemi Könyvtár felállítása" című cikkben: „Az emeleten az udvar felé eső folyosón a főváros által adományozott Frank-féle könyvtár van felállítva" —, utóbb ez már csak a könyvtárnak ajándékozott és az állományba beolvasztott gyűjtemények egyike, melyről az Egyetemi Könyvtár múltjáról készült visszapillantásokban néhány sor erejéig illő megemlékezni.

Szinnyei József, a nagy magyar bibliográfus például a Fővárosi Lapok 1887-es év-

folyamának 94.—97. számaiban közölt „Könyvtári emlékek" című irásában így „méltatta" az ajándékozás aktusát:

„Ha egynémely hazafi áldozatkészségéből könyvtárt alapítva tenne is valamit, azt se becsülik semmire. ...A főváros se ment jó példával elől, midőn a 14 000 kötetből álló Frank-féle könyvtárt, melyet Frank Ignác Pest városának hagyott, a város pedig miután nem tudott, vagy nem akart abból városi könyvtárat alapítani, az egyetemi könyvtárnak ajándékozta. — Itt legalább használják..."

Végül már ilyen csendes feddésekre sem érdemesítik a dolgot, megmaradt a tábla, egy kissé szégyentábla is, egy szomorú, a kultúrát semmire becsülő kornak emléke.

IV. „Polgári könyvtár" helyett statisztikai szakkönytár (1870—1903)

Pest, majd az egyesített Budapest városvezetőségének magatartása a hatvanas évek végén — hetvenes évek elején évtizedekkel hátráltatta a városi nyilvános könyvtár megteremtésének ügyét. Az erre irányuló jószándékú, lelkes tervek az irattárba vándoroltak, ebben az időszakban kótyavetyélik el Frank Ignác kitűnő gyűjteményét. A jelzett évek mégis jelentősekké válnak az 1904-ben életrehívott fővárosi könyvtár számára, egyrészt azért, mert akkor rakják le az alapjait annak a *statisztikai hivatali könyvtárnak*, amely később tekintélyes gyűjteménnyé fejlődve beoovadt a mai intézménybe, másrészt ugyancsak ebben az időszakban kimentenek egy *kicsiny, de értékes töredéket a Frank-Könyvrárból* s ez is egyik alkotó elemévé lesz a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak.

Mindkét mozzanatról bő levéltári illetve nyomtatott forrásanyag maradt ránk. A *főváros statisztikai hivatalának könyvtáráról* számos *levéltári dokumentum* és egyéb elszórt adatok mellett a következő fontosabb híradások érdemelnek említést: *Weisz* (utóbb Földes) Béla: „*Das Statistische Bureau der Hauptstadt Budapest.*" (az 1876-ban Budapesten tartott IX. Nemzetközi Statisztikai Kongresszus résztvevői számára készült útmutató.) — *György* Aladár híres könyvtártani munkája, az 1886-ban megjelent „*Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*", amely kerek képet ad a gyűjtemény akkori (1885-ös) állapotáról is, *Thirring* Gusztáv: „*Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának története*" (1894), mely egy fejezet erejéig a könyvtár 1870—1894-es útját ismerteti, *Kőrösy* József: „*Visszapillantás a statisztikai hivatal könyvtárának 33 éves fennállására*" című a Budapest Főváros Statisztikai havi füzetek sorozata 1903-as évfolyamában megjelent dolgozata, végül az a hatalmas *könyvmennyiség*, amely a fővárosi könyvtár központjában az egykori hivatal tulajdonpecsétjével van ellátva.

* * *

A városi *statisztikai hivatal* könyvtárának nyomát kutatva, szóljunk először a legfontosabbról, azokról a *könyvekről*, melyek onnan származnak és a mai fővárosi könyvtár részét alkotják. Az intézmény központjának a raktárában *százával* találhatunk olyan tulajdonbélyegzővel ellátott példányokat, melyek az egykori Pest városi statisztikai hivatal gyűjteményére emlékeztetnek. A Pest város címerét is feltüntető pecsét szövege:

„PEST SZ.K.VÁROS STATISZTIKAI HIVATALA"

Ennél sokkal nagyobb számban, *ezrével* akadhatunk olyan művekre, melyekben egy később beütött bélyegző nyomait fedezhetjük fel:

„BUDAPEST FŐVÁROSI STATISZTIKAI HIVATALA 1873"

— a körpecsét közepén Budapest 1873 utáni címere.

A fentebb felsorolt források segítségével pontosan rekonstruálható a kétféle tulajdonbélyegző keletkezése. A pecsétek a *könyvtár két* fejlődési szakaszát, mégpedig az *1870-től 1873*-ig, majd az *1873-tól 1903-ig* terjedő periódusokat idézik.

A statisztikai hivatal eredetileg mint Pest város szerény méretekben életrehívott adatgyűjtő szerve létesült. Az ösztönzést az 1869-i III. törvénycikk adta, amely 1870-re országos népszámlálást rendelt el. Pest ekkor már gazdag, pezsgő életű város, mely 200 000 lakosával olyan nagyvárosokat előz meg, mint Brüsszel, Amsterdam, Stockholm, Koppenhága és az első, modern követelményeknek megfelelő népszámláláshoz megfelelően kell felkészülnie. — 1869. október 27-én Pest város tanácsa különbizottságot küld ki a feladat előkészítésére és megfelelő apparátus létesítését határozza el. Az akkor megszervezett statisztikai hivatal élére egy fiatal, ambiciózus nemzetgazdászt, a 25 éves *Kőrösy* Józsefet (aki addig mint a Pesti Napló munkatársa szerzett magának nevet) jelöli. — 1869. december 2-án a közgyűlés mondja ki az utolsó szót, a szükséges költségeket megszavazza, Kőrösy személyét elfogadja.

A tettvágytól buzgó és igen tehetséges Kőrösy külföldi útját elhalasztva lát neki a szervező munkának, a hivatal mellé nyomban egy könyvtár alapjait is lerakja és a város közgyűlése a könyvtár céljaira első hozzájárulásként 400 Ft-ot (800 koronát) szavaz meg, a következő évekre pedig 150—150 Ft-ot (300—300 koronát) biztosít.

A gyűjtemény 1870—1873 közti, azaz Budapest egyesítéséig megtett több mint három éves útjáról mindössze ennyi felvilágosítást kapunk az említett könyv- és folyóirat-forrásoktól. — Az első *korabeli* híradás nyomán azonban világosabb kép alakul ki a könyvtár kezdeti időszakáról: Budapest első statútuma, azaz a Buda, Pest, Óbuda és a Margitsziget egyesítését kimondó *1872. évi törvénycikk alapján* készült *„Budapest főváros törvényhatóságának szervezete"* című alaptörvényről van szó. Ez már első megfogalmazásban foglalkozik a statisztikai hivatal könyvtárával. A statútum 75. §-a arról intézkedik, hogy *minden, a fővároshoz érkező könyv, rajz stb. „a hivatal könyvtárába rendes sorjegyzék mellett bekebelezendő"*. A 79. § kimondja, hogy

> „A hivatal keretében szakkönyvtár áll fenn, melynek gyarapítására évenként 250 forint a házi pénztárnál folyóvá tétetik. A könyvek beszerzését az igazgató saját felelőssége mellett teljesíti és azok jegyzékét utólagosan a tanácsnak beterjeszteni köteles."

— végül a 81. § szerint:

> „A statisztikai hivatal könyvtára a fővárosi bizottsági tagok, városi tisztviselők, hivatalnokok és szakférfiak rendelkezésére áll, a könyvek azonban csak a hivatali helyiségen belül használhatók."

Amint látjuk, rövid három esztendős fejlődés után a Kőrösy József vezette statisztikai hivatali szakkönyvtár már *a város könyvtára* szerepét töltötte be, hiszen ezért jelölték ki a fővároshoz bizonyára nem csekély számban befutó könyvküldemények gyűjtőhelyéül, ezért foglalkozott vele az egyesített Budapest alkotmánya külön paragrafusokban. — A városi könyvtár fejlődéstörténete szempontjából azt is lényeges fordulatnak kell tekintenünk, hogy ezúttal volt már végre egy olyan gyűjtemény, amely ha nem is Budapest lakosságát, de az olvasóknak mégis egy szélesebb körét szolgálta: a város alkalmazásában álló „szakférfiakat" és a törvényhatósági bizottság tagjait.

Ennyi, amit a statisztikai hivatal könyvtára fejlődésének első szakaszáról tudunk s még az a nem elhanyagolható adat, hogy az 1873-tól egész Budapest szolgálatába állított hivatal könyvtári *költségvetését* az addig 150 Ft-ról *250 Ft-ra emelték*, ami a perspektivikusan megnövekedett feladatokat tekintve, a Pest városánál már tapasztalt Budapest vezetőitől „hagyományként" átvett szűkkeblűségről árulkodik.

Itt jegyezzük meg: a könyvtár e kezdeti időszakáról, jóllehet statisztikai intézmény gyűjteményről volt szó, igen kevés statisztikai adat maradt ránk. Az olvasóforgalmat a gyűjtemény egész fennállása alatt mindössze egyszer közölték, kezdetben az állomány-

gyarapodást is csak időszakonként, viszont az irattári anyagban és a nyilvánosságnak szánt jelentésekben sűrű a panasz amiatt, hogy a könyvszerzésre 1873-ban megszabott 250 Ft-ot soha többé nem emelték.

Az 1874—1875-ös évek nevezetes eseményeket jeleznek a statisztikai hivatal könyvtárának históriájában. A gyűjtemény sorsa ekkor szövődik össze a Frank-Könyvtáréval. Láttuk, hogy 1874 elején még az a gondolat is felbukkant: a Frank-Könyvtárt egy városi könyvtár felállításáig helyezzék a statisztikai hivatal könyvtárába, de ezt a tervet rövidesen elejtik. Fontosabb ennél, hogy 1874-ben két feladatot is ruháznak a statisztikai hivatalra, az egyik: e hivatalnak kell *kiválasztania az elajándékozás előtt a Frank-Könyvtárnak azt a részét, melyet érdemes a városnak visszatartania.* A másik feladat: *a város birtokában levő és az oda folyamatosan beérkező egyéb könyvanyag ügyének rendezése.*

Ez utóbbi feladat megvilágítására röviden szólnunk kell az akkori köteles-példányos rendszerről. 1867-ben az „alkotmányos élet helyreállításával", ahogyan az ország függőségének szentesítését nevezték, életbeléptek a régebbi törvények, közülük az 1848 XVIII. törvénycikk, az úgynevezett „sajtótörvény". Ez többek között kimondta, hogy a Magyarországon megjelenő minden nyomdatermékből két-két példányt a helyi, a községi „közvádlónak" (újabb kifejezéssel: ügyésznek) kell netáni sajtóvétség esetére beszolgáltatni s a közvádló a szükséges idő eltelte után a község (város) elöljárójának (polgármesterének) továbbítja a már elévült anyagot.

A törvény értelmében már 1867 óta rendszeresen gyülemlett a kötelespéldányos anyag a városnál, amelyet ideiglenesen a városháza egyik harmadik emeleti szobájában tároltak, majd a Kétnyúl (ma Szamuely) utcai városi közraktárban tartottak.

A Frank-Könyvtár kapcsán ezt a kérdést is rendezni akarták és a megoldást ebben az esetben is Budapest egyetlen könyvtárral is rendelkező városi szervétől, a statisztikai hivataltól várták. (Az idevonatkozó iratokat l. a Főv. Levéltárban Pest város tan. ir. VIII. 59/869 és I. 2780/874 szám alatt.)

Mindkét feladat végrehajtását a statisztikai hivatal vezetőjére, *Kőrösy* Józsefre bízták.

Az első idevonatkozó irat: a fővárosi tanács 1874. június 9-i ülésének határozata, mely felhívja Kőrösy Józsefet, hogy

> „mielőbb terjessze be azon könyvek jegyzékét, melyeket a Frank-féle városi könyvtárból egy felállítani tervezett statisztikai könyvtár részére használhat és adjon a maga részéről is az iránt véleményt, mi történjék a beérkezendő egyéb könyvek és nyomtatványok kezelése és hol leendő elhelyezése kérdésében."

A tanácsi utasítás itt tájékozatlanságból vagy elírás folytán beszél a „tervezett statisztikai könyvtár"-ról, hiszen, mint láttuk, ez a könyvtár négy év óta megvolt.

Kőrösy József 1874. június 17-én kelt válaszában a tanács tudomására hozta, hogy a könyvek kiválasztásához meg fogja vizsgálni a Frank-Könyvtárnak az Egyetemi Könyvtárban készített katalógusát, ami pedig a köteles példányokat illeti, e kérdésben csak akkor nyilatkozhat, ha az évek óta felgyűlt anyagot már rendezték. A rendezéshez viszont egy díjnok alkalmazását kéri. Kőrösy 1874. augusztus 7-i jelentéséből megtudjuk, hogy a tanács teljesítette kérését és a felvett díjnok már meg is kezdte munkáját. Ennek eredményeként ugyanazon év november 26-án Kőrösy eljuttatta a *köteles példányok ügyében* kidolgozott *javaslatát* a városhoz. Ebben először is azt kívánja, hogy a köteles példányok beküldésének hatékony ellenőrzése végett kötelezzék a nyomdákat pontos nyilvántartás vezetésére. — Ami a városhoz érkező anyag felhasználást illeti, a következő tervvel állt elő: tekintve, hogy a köteles példányok esetleges sajtóvétségekben való eljárás miatt futnak be a városhoz, tartsák azokat együtt fél-fél évig, illetve minden naptári év végéig, a határidő leteltével a 2-2 példány egyikét küldjék meg a nemzeti múzeumnak, a másodpéldányokat pedig tartalmuk-értékük szerint osztályozva osszák szét különböző intézmények között. Itt első helyen a statisztikai hivatal könyvtára jön szóba: a legértékesebb nyomtatványok közül a hivatal számára használható anyagot e hivatali könyvtárnak adják, a közigazga-

tási anyagot a jövőben még felállításra kerülő közigazgatási könyvtár részére ugyancsak a statisztikai hivatalban tárolnák. Ez utóbbi anyagról a statisztikai hivatal félévenként jegyzéket nyújtana be a tanácsnak. — A város számára nem használható könyvek közül az arra alkalmasakat iskolai-tanári könyvtárakhoz, illetve gyermekkönyvtárak felállítására, gyarapítására fordítsák. — Ami egyik célnak sem felel meg, azt az Egyetemi Könyvtárba küldenék. — Ugyanezt az eljárást kell alkalmazni a beterjesztés időpontjáig már felgyűlt köteles példányoknál, melyek rendezését az említett díjnok végezte el.

1874. december 12-én jelenti Kőrösy József: a Kétnyúl (Szamuely) utcai raktárban levő kötelespéldányok feldolgozását befejezték. 280 művet, 400 darabot rendeztek, s az anyag zömét a statisztikai hivatalba vitték át, hogy a tervezett módon készítsék elő a könyvek átadását.

Kőrösy József a fenti előterjesztés előkészítésével egy időben járt el a *Frank-Könyvtárból kiválasztandó anyag* ügyében is. A katalógus megtekintése után 1874. július 6-i keltezéssel nyújtotta be javaslatát, amelyben öt csoportba sorova összesen *335 mű visszavételét kéri.* — A műveket felsoroló címjegyzéket *nem sikerült megtalálni*, de megmaradt a Kőrösy József által készített összesítés, amely az alábbi tárgykörbe csoportosítja a műveket:

45 munka — a közigazgatás, városi alkotmányok, egyéb városi ügyek,
88 munka — a nemzetgazdaságtan és pénzügytan,
135 munka — az államtudomány és statisztika,
37 munka — a jogtudomány,
30 munka — egyéb tárgykörből lenne átadandó a statisztikai hivatal könyvtárának.

Az összesítés „munká"-kat sorol fel, ezért feltehető, hogy nem 335 kötetről, hanem jóval többről van szó.

Kőrösy utóbbi javaslatával (a közgyűlés 1874 február 4-i ülésén kiküldött) *Békey* Imre elnöklete alatt álló *bizottság* foglalkozott, tehát az a bizottság, mely elsőként vetette fel az elajándékozás gondolatát.

A *bizottság* fél esztendő múltán, 1874 őszén engedékenyebb volt, 1874. október 24-i előterjesztésében ugyanis fenntartva az elajándékozásra vonatkozó eredeti javaslatát, belement abba, hogy *„mintegy 300-ra menő munkát*, melynek kihasításával a könyvtár egészben véve becsben mit sem szenved" vegyenek vissza az Egyetemi Könyvtártól. — Önmagában furcsa, hogy a *város* érdekeinek *képviselői* oly féltő gonddal *vigyáztak az Egyetemi Könyvtár érdekeire*, nehogy a visszaveendő könyvek folytán valami kárt okozzanak. Furcsa ez azért, mert a Frank-Könyvtár tartalma szerint nem volt egységes, pontosan körülhatárolható jellegű könyvtár, hanem egy széles érdeklődési körrel bíró jogtudós magángyűjteménye, — Még furcsább, hogy míg *Kőrösy* József *335 művet* jelölt meg, a *bizottság* csupán *„mintegy 300-ra"* szállította le ezek számát (a további iratok szerint valóban történt csökkentés — végül is *326-ban egyeztek meg).* Vajon miért ellenezte egy városi szerv azt, hogy minél több könyvet tartsanak meg a város tulajdonában, ha már akad egy hivatal, amely az őrzést, gondozást elvállalja? — A kérdésre nem tudunk felelni.

A legfurcsább azonban a bizottság fenti előterjesztésében az az indoklás, amelyet a fentiekhez fűz. Eszerint ugyanis a „mintegy 300 mű" visszatartását pártfogolják,

> „hogy így a fővárosnak még a legtávolabbról se látszassék megcsorbíttatni az érdeke".

Vajon volt-e valaki, aki józan mérlegelések után elhitte, hogy ha az egész ajándékozás helyessége kétségbe vonható, akkor „mintegy 300" mű, azaz 14 000 kötetből jó esetben 1000 kötet (6—7%) visszatartásával most már a legmesszebbmenően megvédték a város érdekeit? — Arra kell gondolnunk, hogy ezzel az okoskodással a város több felelősségérzettel rendelkező hivatalnokait akarták leszerelni.

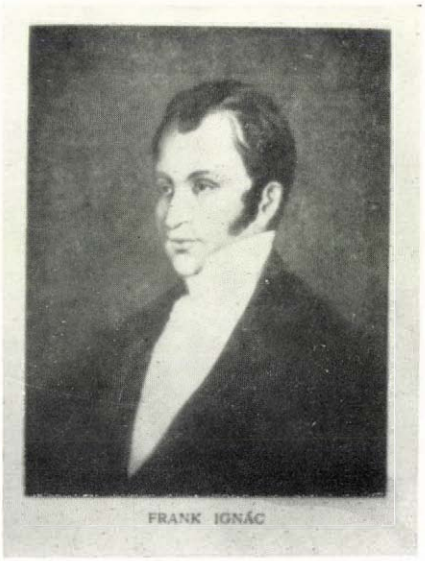
A főváros *tanácsa Kammermayer* Károly polgármester elnöklete alatt foglalkozott a

A régi pesti városházában helyezték el Pest első ismert könyvtárait

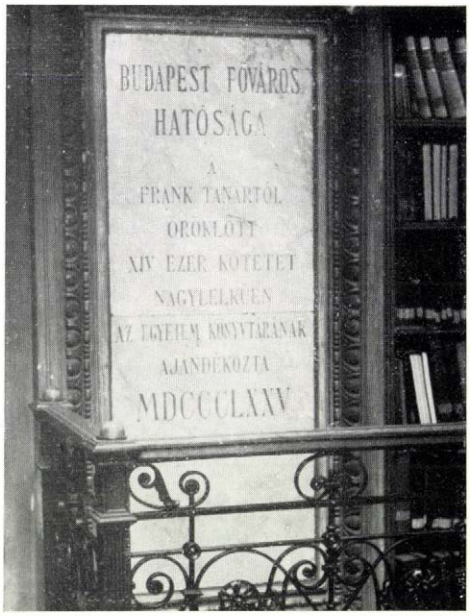
Kőrösy József (1844—1906). A fővárosi könyvtár első igazgatója (1904—1906).

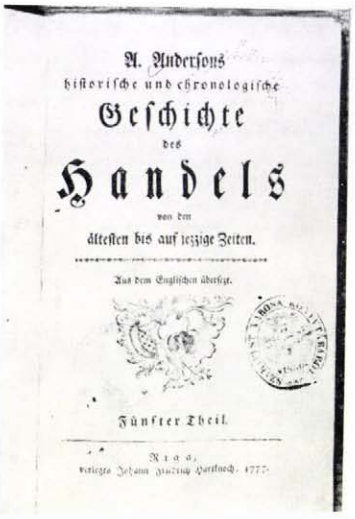
Frank Ignác (1788—1850). Pest városára hagyományozta nagyértékű könyvtárát

A Frank-könyvtár lajstromának címkéje (1850.)

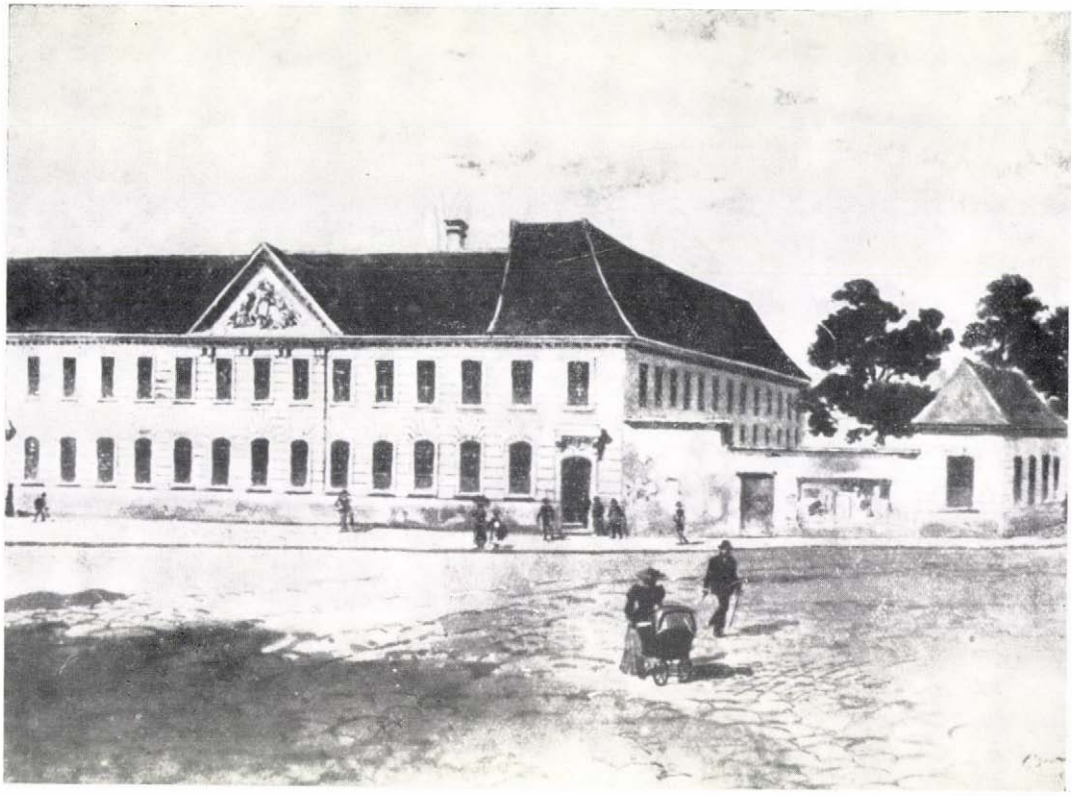
Az Egyetemi Könyvtár nagy-olvasó termében ma is meglevő emléktábla

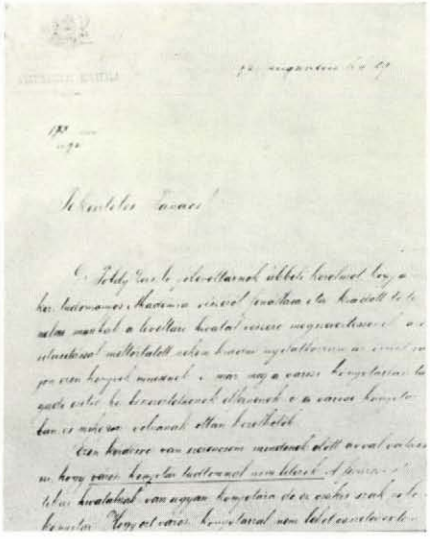

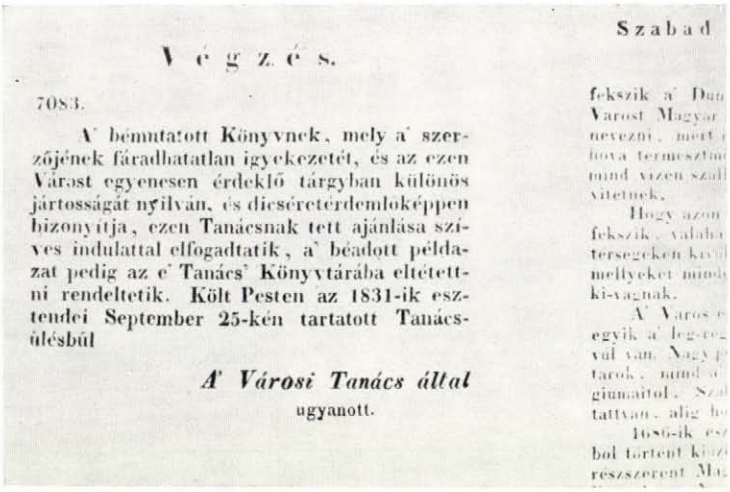
Néhány címlap könyvtárunk legrégibb állományából Pest város 1850-es tulajdonpecsétjével

Az Egyetemi Könyvtár a Ferenciek terén; 1858—1875-ig itt őrizték a Frank-könyvtárat

Körösy József a fővárosi tanács szűkkeblűségét okolja, hogy a fővárosnak nincs könyvtára

Végzés.

7083.

A' bémutatott Könyvnek, mely a' szerzőjének fáradhatatlan igyekezetét, és az ezen Várost egyenesen érdeklő tárgyban különös jártosságát nyilván, és dicséretérdemloképpen bizonyitja, ezen Tanácsnak tett ajánlása szíves indulattal elfogadtatik, a' béadott példazat pedig az e' Tanács' Könyvtárába eltétetni rendeltetik. Költ Pesten az 1831-ik esztendei September 25-kén tartatott Tanácsülésbül

A' Városi Tanács által

ugyanott.

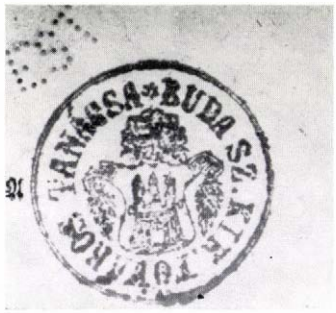
Szabad

fekszik a' Du
Várost Magyar
nevezni, mert
hova természetü
mind vizen szál
vitetnek.

Hogy azon
fekszik, valaho
tersegeken kiv
melyeket mind
ki-vagnak.

A' Város e
egyik a' leg-re
vul van. Nagy p
tarok, mind a'
giumaitol. Szá
tattvan, alig h
1686-ik esz
bol történt ki
részszerent Ma

Végzés 1831-ből, amelyben már szó esett a „tanácsi könyvtár"-ról

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár legrégibb állományában található tulajdon-pecsétekből

javaslatokkal és azokat, csekély változtatásokat eszközölve, 1875. február 20-i ülésén *jóváhagyólag* terjesztette a közgyűlés elé.

Az *1875. március 11-i közgyűlés*, mely mint láttuk, a Frank-Könyvtár elajándékozásában mondotta ki az utolsó szót, ugyancsak egészen *jelentéktelen módosításokkal hagyta jóvá* azokat az előterjesztéseket, amelyek végső soron Kőrösy Józseftől származtak. A közgyűlés döntése értelmében tehát a *Frank-Könyvtár* tulajdonjogának *átruházása előtt* a Kőrösy József által kiválasztott műveket, számszerint *326 munkát*, „egy fővárosi közigazgatási könyvtár alapításáig" a *statisztikai hivatal könyvtárához kell* az egyetemnek *visszaszolgáltatnia* s a *sajtótermékek* köteles példányait beküldésük után fél-fél esztendeig a városi *közraktárban* kell *őrizni*, majd a már *ismertetett módon szétosztani*, egyben ugyancsak a Kőrösy József által tett előterjesztés alapján kötelezni kell a nyomdákat, hogy termékeikről pontos nyilvántartást vezessenek.

* * *

A törvényhatóság döntésével tehát *326* olyan *munka került a fővárosi statisztikai hivatal könyvtárába*, amelyet első tulajdonosa, *Frank* Ignác eredetileg is egy városi (bár nem hivatali szak-) könyvtárnak szánt. A visszaszolgáltatott művek jegyzéke elkallódott, így azt sem lehet megállapítani, hány kötetről volt szó. Mégis, egyes adatok segítségével részben rekonstruálható az az anyag, amelynek értékes voltáról már csak azért sem lehet kétségünk, mert a statisztikai hivatal múltjával foglalkozó összes írások különösen kiemelik ezt a körülményt. Így például Weisz (Földes) Béla már említett 1876-os füzete („Das Statistische Bureau der Hauptstadt Budapest") is hangsúlyozza, hogy a Frank-Könyvtárból „a régebbi nemzetgazdasági és államtudományi irodalom számos értékes darabját" nyerték. *Thirring* Gusztáv kerek húsz esztendővel utóbb (1894-ben) írott visszapillantásában is kiemeli a 326 műből álló „jelentékeny gyarapodás"-t, megemlékezik róla *Kőrösy* József 1903-as, a statisztikai könyvtár 33 éves fejlődését méltató írásában, mi több, Földes Béla még *kerek 60 esztendő múltán* is érdemesnek tartja, hogy „A Fővárosi Statisztikai Hivatal bölcsőkorából" (1934) című emlékezésében egy bekezdés erejéig beszéljen a Frank-Könyvtárból nyert anyagról: „Nagy nyereség volt, hogy *Frank* Ignácnak, a kiváló jogtudósnak a főváros tulajdonába került gazdag könyvtárából államtudományi állomány a hivatalnak engedtetett át. Ezáltal számos nagyértékű és ritka könyv, így a Custodi-féle gyűjtemény, a statisztikai szempontból különösen nagyértékű Recherches statistiques de la ville de Paris, a Diderot—D'Alembert-féle enciklopédia stb." jutott a statisztikai hivatal könyvtárába — idézi az esetet Földes 1934-ben.

Nos, ez utóbbi, már néhány címet is feltüntető tájékoztatás birtokában és annak a ténynek az ismeretében, hogy a fővárosi statisztikai hivatal könyvtára csaknem maradéktalanul beolvadt az 1904-ben életrehívott fővárosi könyvtárba, tehát a mai gyűjtemény alkotóeleme lett, keressük a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi állományának katalógusában az imént említett címeket, de azokat vagy nem leljük, vagy a címek mögött álló könyveket nem tudjuk azonosítani a Frank-gyűjtemény maradványaival. (A nagy francia enciklopédiából pl. két sorozata is van a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának, de egyik sem a Frank-hagyatékból való).

De ha más úton kutatjuk ezt az „ősállományt", akkor nagy tömegben sikerül — legalább egy részének — nyomára bukkanni.

A könyvtár központjának nyolcadrét anyagát a 10 000 számmal indulva dolgozták be, tehát az „ősállományhoz" tartozó nyolcadrét könyveket mindenekelőtt ezen a tájékon kell keresnünk, s valóban meg is leljük őket. Tüzetesebb vizsgálat után ugyanis tucatjával találunk olyan könyveket, melyek eredete nem lehet kétséges, mert beléjük van ütve a

„Sz: K: PEST VÁROSA KÖNYVTÁRÁBÓL 1850"

szövegű bélyegző. Biztos, a Frank-hagyatékot ezzel pecsételtette végig a város 1850 tavaszán-nyarán. Hogy ezek a könyvek a statisztikai hivatalon keresztül jutottak el mai helyükre, azt bizonyítja, hogy csaknem az összes 1850-es pecsét mellett ott találjuk a statisztikai hivatal 1873-as évszámmal ellátott bélyegzőjének nyomát is.

Anélkül, hogy teljességre törekednénk, adjuk meg a következőkben egy sor olyan műnek a helyszámát, amelynél semmi kétségünk sem lehet, hogy a Frank-hagyatékból kerültek a fenti áttételek útján eredeti rendeltetési helyükre, a fővárosi könyvtárba, mert bennük van az 1850-es bélyegző nyoma:

11 186,	12 967/1—4,	13 613,*	14 127/1—2
14 425,	14 851/1—7,	14 903,	14 904,
14 974/1—3,	14 976,	16 214/1—2,	16 327,
16 603,	17 309/1—7,	17 401/1—45,	17 531,
18 311,	19 061/1—3,	18 668,	18 985,
19 042,	19 194,	21 730/1—2,	22 087,
22 088/1—3,	22 091,	22 093,	22 111/1—4,
22 145,	22 147,	22 148,	22 151,
22 153,	22 181,	22 183,	22 189,
22 191,	22 244/1—2.,	22 276,	22 490,
22 509,	22 517,	22 567,	22 669/1—4,
22 675/1—4,	22 922/1—5,	26 902/1—2,	27 806/1—5,
27 814/1—6, stb.			

*-gal jelöltük az 13 613-as raktári számot, mert a mögötte levő könyvben az 1850-es tulajdonpecsét en kívül a statisztikai hivatal pecsétje helyett ezt találjuk: „Gróf Zichy Jenő könyvtárából." — Ez a könyv tehát nem az 1875-ben visszaszolgáltatott 326 művel jutott a fővárosi könyvtárhoz, hanem egy későbbi akció útján, gróf Zichy Jenő hagyatékával, mely 1912-ben került a fővárosi könyvtárba. — A Zichy-gyűjteménnyel a maga helyén még bővebben foglalkozunk, itt csak annyit jegyzünk meg: aligha lenne könnyű feladat tisztázni, miképpen jutott Frank 1850-ben városi tulajdonban volt gyűjteményének e példánya Zichy gróf tulajdonába. Nincs kizárva, hogy az Egyetemi Könyvtárból került ki valahogyan, mégpedig még 1875 — a végleges tulajdonba vétel — előtt, mert az Egyetemi Könyvtár pecsétjét nem találjuk rajta.

A felsorolt, kereken félszáz raktári szám, ugyanannyi műnek, összesen mintegy *másfélszáz kötet*nek jelenti a helyszámát. A helyszámok által fedett címek *maradéktalan fesorolását szükségtelennek látjuk,* mert a Frank-Könyvtárról 1850-ben felvett lajtrom többet mondott az eredeti gyűjtemény jellegéről, mint a fenti, az 1875-ben átvett *töredék* (326 mű) *töredéke.* Mégis, főként Kőrösy József 1875-ben végrehajtott válogatásának jellemzésére felemlítünk néhány címet. — Már a raktári számok is elárulják, hogy Kőrösy 1875-ben igyekezett *nagyobb sorozatokat* is *„visszaszippantani"* a 326 mű keretében. Közülük a legterjedelmesebb a 17 401/1—45 szám alatti *negyvenöt kötet,* a maga korában bizonyára nagy becsben álló olasz közgazdasági szöveggyűjtemény: *Scrittori classici italiani di economici politici,* amelyet Milánóban, az 1800-as években adtak ki. Látunk két *hétkötetes* sorozatot is: a 14 851/1—7 szám alatt szintén gazdasági tárgyú művet, az *Andersons historische und choronologische Geschichte des Handels von den ältesten bis auf jetzige Zeiten* című, angolból németre fordított és Rigában 1779-ben kiadott kereskedelem-történetet találjuk. A 17 309/1—7 szám alatt Gaetano *Filangieri* olaszból franciára fordított és Párizsban 1796-ban kiadott, hétkötetes jogelméleti munkája áll, címe: *La science de la legistation.* — Kőrösy 1874-es jellemzésének megfelelően sok nemzetgazdasági, államtudományi és pénzügyi könyvet is választhatott, erre mutatnak a következő címek (a címek előtt a raktári szám): 11 186: *Mill: Elemente der Nationatökonomie,* Halle, 1824., 14 425 *MacCulloth: Grundsätze der potitischen Oekonomie,* Stuttgart, 1831., 14 976: *Busch* J. G.: *Über Banken und Münzwesen,* Hamburg, 1801., 17 311/1—2: *Malthus: Versuch über die Bedingungen und Folgen der Volksvermehrung* című műve, 21 409/1—3: G.F.E. *Lotz:* Handbuch der Staatswissenschaft, (Erlangen, 1838), 21 410: *Lueder:* Nationaloekonomie (Jena, 1820), 21951/1—6: *Martineau:* Contes sur l'économie politique (Bruxelles, 1834), 22 097/1—5; *Machiavelli* Karlsruheban 1832-ben kiadott főműve az államról — német nyelven, 29 064/1—7: Joseph *Appel:* Münzen und Medaillen (Wien, 1825.) stb.

Nagy számban kap képviseletet ebben az anyagban a jogtudomány. A példák: 14 903: H. L. *Jakob:* Grundsätze der Polizeigesetzgebung (Halle, 1837), 16 603: *Hullmann:* Römische Grundverfassung (Bonn, 1832), 17 531: *Acta* Diaetalium Posoniens. anni MDCXVIII (Buda—Kassa 1792.), 19 061/1—3: *Vangerow:* Pandekten-Vorlesungen, 19 077/1-7: *Savigny:* Das Recht des Besitzes (Giessen, 1822), 19 078/1-6: *Savigny:* System des heutigen Römischen Rechts (Berlin, 1841), 19 083/1—3: M. *Vattel:* Les droits des gens (Bruxelles, 1839), 19 143/1—2: *Bentham:* Grundsätze des Civilrechts, 22 096/1—9: *Pastoret:* Histoire de la legislation. — Szép számmal akad olyan könyv is, mely bizonyára a Kőrösy által „egyéb tárgykör"-be soroltak közül való, így a 14 851/1—2 alatt *Reuege:* Gesammelte Schriften — filozófiai és esztétikai —, a 21 730/1—2 alatt egykorú leírás Törökországról (D. *Urquart:* La Turquie, Bruxelles 1837.), a 22 088/1—6 számú hatkötetes sorozat Párizs-leírása a harmincas évekből, a 42 005/1 F.Chr.J. *Fischer:* Geschichte des teutschen Handels (Hannover, 1793), az 53 809/1—3 *Anton:* Geschichte der Landwirtschaft (Görlitz, 1800.) — Antikvitások is felfedezhetők a Frank hagyatékból, mint az 1650-es kiadású *Bodini* De Republica c., 18 985 helyszámú könyv stb.

A helyszámokból látjuk, hogy a Frank-Könyvtár maradványai főként a mai központi gyűjtemény 10 000-es—30 000-es helyszámú raktári állományában kerültek besorolásra, ez azonban nem jelenti azt hogy a könyvtár más részlegében nem találhatunk az 1850-es örökségből való példányokat. Másutt is rejtőznek ilyenek, példa erre Schrettinger a múlt században híres könyvtártani műve, a Handbuch der Biblio-

thekwissenschaft 1834-es kiadása, amely a fővárosi könyvtár könyvtártani különgyűjteményében található a 0200/22 helyszám alatt.

Mindent egybevetve, mi is megerősíthetjük a fentebb idézett megállapításokat, melyek szerint a Frank-gyűjteményből visszavett anyag értékes része volt a fővárosi statisztikai könyvtárnak, értékesnek tartották azt a könyvtár 1904-es alapításánál is, amikor a különböző örökségekben nagy selejtezést végezve, a Frank hagyaték e töredékét megkímélték és átvették a fővárosi könyvtár állományába, s ma, több mint nyolc évtized múltán, magunk is a jó sáfárnak kijáró elismeréssel emlékezünk *Kőrösy* Józsefre, aki az utolsó pillanatokban megmentette a jövendő fővárosi könyvtár számára ezt a néhányszáz művet.

* * *

Visszatérve a fővárosi statisztikai hivatal könyvtárának históriájára, az iménti változásokat mérlegelve megállapíthatjuk, hogy a Frank Könyvtár számára végzetes *1875-ös esztendő a hivatali könyvtár szempontjából kedvező* eredménnyel zárult. Nemcsak a *326 mű* átvétele, hanem a közgyűlésnek az a (márciusi 11-i) döntése is elősegítette a gyűjtemény fejlődését, mely szerint a statisztikai hivatalnak, minden más intézményt megelőzve van *válogatási joga* az ügyészi *kötelespéldányokból.*

Weisz (Földes) Béla 1876-ban megjelent füzetében már arról ad hírt, hogy a könyvtár 1800 művet vallhat magáénak s ezek az országok és a tárgy kombinációjából alakított rendszer szerint vannak felállítva. Közli, hogy növedéki naplót is vezetnek, elkészült a betűrendes katalógus, megkezdték a szakkatalógus felállítását. Külön térképtárat is berendeztek, az aprónyomtatványokat részint dobozokban, részint rekeszes szekrényekben tárolják. A gyűjtemény a hazai és külföldi statisztikai szakmunkákon kívül főként budapesti vonatkozású könyvekből áll.

Már az 1876-os híradás kiemelte, hogy a könyvtár széleskörű csereakciót folytat. — 1877-től a „Budapest főváros statisztikai havi füzetei" című sorozat negyedévenként jelentette a könyvtár gyarapodását, cím szerint felsorolva a műveket és megjelölve azokat a hazai és külföldi intézményeket, melyekkel kiadványcserét folytatnak. Később már az egyes daraboknál is feltüntették, hogy honnan, mely városból, országból stb. érkeztek. A „Havi füzetek" e közléseiből megtudjuk, hogy a századforduló táján már Oroszországtól Dél-Amerikáig úgyszólván minden fejlett állam hivatalaival kapcsolatot létesített ez a fővárosi intézmény.

A könyvtár fejlődéséről szóló minden egyes összefoglalás, híradás kiemelte, hogy a gyarapodás igazi alapja nem az a rendkívül csekély, mindössze 250 forintos vásárlási keret, melyet a város biztosított, hanem az ingyenesen érkező könyv és folyóirat-küldemények. Ehhez azonban hozzá kell fűznünk: a széleskörű kiadványcserét az tette lehetővé, hogy magának a statisztikai hivatalnak publikációs lehetőségeiről viszonylag bőkezűen gondoskodott a főváros, nyomdai költségekre kezdettől fogva a könyvbeszerzés összegének 12-szeresét, háromezer forintot bocsátott a hivatal rendelkezésére.

György Aladár 1886-ban megjelent úttörő jelentőségű könyvtárstatisztikája (Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. 141. old.), amikor a gyűjtemény akkori állapotáról hozott „pillanatfelvételt", néhány új adattal is gazdagította a statisztikai hivatal könyvtáráról addig kialakult képet. E szerint

> „Az 1870-ben alakult fővárosi statisztikai hivatali könyvtárban a könyvtárnoki tisztet Zeleny Ferenc mellékesen végzi, s a könyvkötésekről és más dologi kiadásokról az általános alapból intézkednek. A könyvtár egy teremből és két szobából áll, tartalmaz 3639 művet 8298 kötetben, melyből 5000 statisztikai munka. Kölcsön nem adnak, de helyben idegenek is olvasnak... Kőrösy József igazgató a nevére érkező könyvek legnagyobb részét átengedi. A könyvek beszerzésénél különösen az elméleti statisztika, a demográfia és a főváros tanácsi szakosztályainak adminisztratív igényei vétetnek tekintetbe".

A György Aladár-féle statisztikai felvétel az anyag nyelvi megoszlását is feltüntette. A könyvtárban első helyen a német nyelvű könyvek szerepelnek (1624 darab), csak ezután

a magyar nyelvűek (1005 darab). Téma szerint: az anyag zöme, összesen 5153 kötet jogi, statisztikai, államtudományi. — György Aladár körkérdésében az olvasóforgalom iránt is érdeklődött, így a statisztikai könyvtár kivételesen ezt az adatot is feltüntette 1884-ben 50 olvasó 400 kötetet forgatott meg.

A kilencvenes évek legelején merül fel ismét egy — *közigazgatási jellegű — fővárosi könyvtár* létesítésének gondolata. A kezdeményezés érdeme *Rácz* Károly törvényhatósági bizottsági tagé, aki 1891 végén az 1892-es év költségvetését tárgyaló pénzügyi bizottságban sürgeti a városi közigazgatás anyagának rendszeres gyűjtését, hogy az a bizottsági tagoknak, hivatalnokoknak rendelkezésére álljon. — A fővárosnak ekkor már több, a hetvenesnyolcvanas években kialakult hivatali (mérnöki, tisztiorvosi stb) könyvtára van, de a város ügyintézői, akik felkarolják Rácz Károly javaslatát, a *statisztikai hivatal könyvtárára gondolnak*, melyet ezúttal is alkalmasnak tartanak a leendő fővárosi könyvtár anyagának gyűjtésére.

A fővárosi könyvtárral kapcsolatos döntések, melyeket 1875-ben hoztak, már régóta elavultak, feledésbe mentek. A másfél évtized alatt megnőtt, bonyolultabbá lett városi apparátusban nincs gazdája a könyvtárügynek. A tanács 1891. november 19-i ülésén pártfogásába veszi Rácz Károly javaslatát s a Fővárosi Levéltárban őrzött 44.604 és 44.838/1891 VI. sz. határozatával részletes terv kidolgozására a VII. ügyosztályt hívja fel, „hogy az . . . a könyvtár berendezésére mielőbb javaslatot tegyen". — A terv nem készült el, a jelek szerint azért nem, mert az ügyosztály nem tartja „illetékesnek" magát ebben az ügyben.

Úgy látszik, az elkövetkező időkben átmenetileg mégis elterjed a városi hatóságok körében az a felfogás, hogy a statisztikai hivatal könyvtára „a fővárosi könyvtár". Ezt bizonyítja az a levelezgetés, amely 1892—1893-ban a hivatal és a tanács, illetve a hivatal és a polgármester közt megindul s melynek dokumentumait a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának Budapesti Gyűjteményében őrzött régi irattári anyagban (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Könyvtártörténeti Iratok — FSzEK. Kvt.-tört. Ir.) találjuk meg.

E dokumentumokból kiderül, hogy mekkora zűrzavar uralkodott városi körökben a fővárosi könyvtár kérdése körül, ugyanakkor Kőrösy József ez ügyben beadott jelentései a fővárosi statisztikai hivatal könyvtárának állapotára is fényt vetnek.

A dolog teljes megértéséhez már e helyen kell utalnunk arra, amivel részletesen másutt foglalkozunk, hogy éppen 1892-ben teljesen önkéntes kezdeményezéssel a főváros egy másik fontos hivatalának vezetője, *Toldy* László *főlevéltárnok* is *gondol egy városi könyvtár létesítésére*, mégpedig egyelőre a *Fővárosi Levéltár keretein belül*. Toldy László erre irányuló törekvésének egyéb nyomát egy 1892. augusztus 25-i iratában találjuk. Ebben Kőrösy József jelenti a tanácsnak, hogy Toldy László főlevéltárnok azzal fordul hozzá: engedje át a statisztikai hivatal könyvtárában levő francia megyei okmánytár-gyűjteményt. Kőrösy válasza:

> „Tekintettel arra a körülményre, hogy hivatalunk könyvtára szakkönyvtár, minden idegen szakmabeli munka könyvtárunkat csak terheli. . . Saját könyvtárunk rendezése és rendbentartása máris oly munkát ró ránk, hogy avval például jelenleg is meglehetős hátralékban vagyunk. . . az említett francia munkákból egész nagy rakások hevernek évek óta a földön, anélkül, hogy azok lajstromozásához hozzáfogtunk volna."

Kőrösy a továbbiakban beleegyezését adja, hogy ha a levéltár akarja, ám vigye el ezt az idegen anyagot.

Alig négy nappal később ismét nyilatkoznia kell Kőrösynek. — Toldy László főlevéltáros ugyanis azt a javaslatot tette a Tanácsnak, hogy az a levéltár részére vásárolja meg az Akadémia történelmi kiadványait. A tanács erre ismét Kőrösyhez fordult s azt tudakolta, nincsenek-e már meg a statisztikai hivatal „fővárosi könyvtár"-ában ezek a kiadványok. Kőrösy nyilván türelmét veszítve 1892. augusztus 29-i válaszában így nyilatkozott:

> „Ezen kérdésre van szerencsém mindenekelőtt avval válaszolni, hogy városi könyvtár tudtommal nem létezik. A fővárosi statisztikai hivatalnak van ugyan

könyvtára, de ez csakis szak- és kézikönyvtár. Hogy ezt városi könyvtárral nem lehet összetéveszteni, az már gyenge dotációjából is kitűnik. Frankfurt városa például a városi könyvtár gyarapítására évenként 12.000 márkát költ, Budapest fővárosa a statisztikai hivatal könyvtárára előbb évi 150 és később 250 forintot, mely összegnek több mint felét szakfolyóiratok előfizetése veszi igénybe. Ha dacára ennek sikerült ezen kézikönyvtárat oly fokra emelni, hogy az az ország könyvtárai között kiváló **helyet** foglal el, ezt csak annak köszönhetjük, hogy külföldről... ingyen érkeznek be szakmunkák".

— majd kijelenti, hogy hely- és személyzethiány miatt sem vállalná a hivatal számára érdektelen akadémiai kiadványok befogadását, de nagyon helyesli, hogy más fővárosi, a mérnöki, tisztiorvosi, levéltári stb. hivatalok a maguk szakkönyvtárát szükséges irodalommal gyarapítsák.

Paródiába illő, hogy Kőrösy mindkét vétóját szem elől tévesztve, a hatóságok még jó ideig próbálkoznak nála hasonló ügyekben. — 1892. november 30-án például a polgármester címére érkezett Koppenhága város könyvküldeménye. A dán főváros 1892-es évi nyomtatott költségvetése volt az ajándék, melyet megint „a létesítendő fő- és székvárosi könyvtárban leendő elhelyezés" végett Kőrösyhez irányítottak. Kőrösy december 10-i beadványban tiltakozik és megismétli a korábban kifejtett ellenérvét. — 1892. október 27-i, ugyancsak a polgármesterhez címzett beadványában a francia közoktatási minisztériumnak ezúttal is a polgármesterhez érkezett és változatlanul hozzá továbbított két csomag könyve elfogadását utasítja vissza.

A fővárosi könyvtár ügyével kapcsolatos elképesztő tájékozatlanságról ad képet az a hivatali „labdázás", amelynek nyomait Kőrösy ez utóbbi előterjesztésének felzete tükrözi. Íme az ügyosztályok, amelyek egymáshoz küldözgették — főként az „illetékesség" tisztázatlansága miatt, Kőrösy aktáját:

1892. nov. 8.: *VII. ügyosztály* Sacher [Bárczy] István jelzésével: vissza Kőrösynek
1892. nov. 11.: *Kőrösy:* vissza VII. ügyosztálynak
1892. nov. 21.: *VII. ügyosztály:* I. ügyosztálytól kéri az előiratokat
1892. nov. 28.: *I. ügyosztály:* megküldi az előiratokat
1892. dec. 27.: *VII. ügyosztály: illetékes intézkedés* végett az egészet I. ügyosztályhoz teszi át
1893. jan. 5.: *I. ügyosztály:* „illetékességből a VII. ügyosztályhoz teszi át"
1893. jan. 9.: VII. ügyosztály: „minthogy a segédhivatalok s így a levéltár helyiségeinek felhasználása fölötti rendelkezés az elnöki és személyi ügyosztály hatáskörébe tartozik, az *illetékes Elnöki A.* ügyosztályhoz tétetik át" (Itt is Sacher [Bárczy] István aláírása)
1893. jan. 12.: *Elnöki ügyosztály: „Végleg kivezetendő"*

A Kőrösy 1892. október 27-i beadványának felzetéből látható fenti aktatologatás is eléggé nyilvánvalóan mutatja: a kilencvenes évek elején nagyobb a közömbösség és tájékozatlanság a városi könyvtár kérdésében, mint húsz évvel korábban, Pest városa életének utolsó szakaszában, azaz 1867—1873 között.

Egy ideig még szó esik arról, hogy mégis a statisztikai hivatal könyvtára vállalja a leendő városi *(közigazgatási)* könyvtár anyagának gyűjtését. Kőrösy József is hajlik később a feladat ellátására. 1893. február 14-i előterjesztésében konkrétan fel is sorolja, mely külföldi folyóiratokat javasol e célra megrendelni, de azután lassan „elalszik" az ügy, nyilván mert Kőrösy kifejtette: a könyv- és folyóiratbeszerzéshez pénzügyi fedezet is kell...

1894-ben töltötte be a statisztikai hivatal és könyvtár fennállása 25. évét. Ebből az alkalomból írta *Thirring* Gusztáv már említett rövid visszapillantását. A gyűjtemény ekkor már kiépített szakkatalógussal rendelkezett, 64 folyóiratot járatott (ezek egy részét Kőrösy József igazgató rendelte saját költségén), 48 város küldte meg időszaki kiadványait, a könyvtár állománya 14 790 kötet.

Mint említettük, a főváros statisztikai havi közleményeiben időről időre feltüntették az új szerzeményeket, amelyekből láthatjuk, hogy változatlanul a statisztikai és államtudományi könyvek áll'ak az gyarapítási politika előterében.

Újabb „pillanatfelvétel" készült 1899-ben, az *1900*-ban megindított múzeumi és könyvtári útmutató a *Magyar Minerva* számára. E közlésből ismét érdekes adatokat nyerünk.

A statisztikai hivatal könyvtára a Deák Ferenc utca 2. alatti Fővárosi Vigadó öt helyiségében állt. 1899 májusában 20 185 kötettel rendelkezett, a könyvtárt *Dobján* László hivatalnok kezelte s ezt külső érdeklődők is használhatták a hivatalos órákban, reggel 8-tól délután 2-ig. Olvasóhelyiség nem volt, de 10 olvasónak helyet tudtak adni a hivatali szobákban. A gyarapításra változatalanul az 1873-ban megállapított 500 korona (250 Ft) állt rendelkezésre. Figyelemre méltó változás: a könyvtár hagyományos gyűjtőkörét 1899-ben már ki akarja terjeszteni, éspedig mint olvashatjuk: „*Különösen a Budapestre vonatkozó művek gyűjtését tűzte ki feladatául*".

Erősen valószínű, hogy ennek a törekvésnek a hátterében már a Fővárosi Levéltárban Toldy László kezdeményezésére időközben létrejött „fővárosi könyvtár"-ral való versengés húzódott meg. A versengés, amely utóbb, 1900—1903 közt a főváros legfelsőbb vezetőit is foglalkoztató tusakodássá fajult, akörül folyt, hogy ki legyen a leendő városi könyvtár gazdája: a levéltár-e, vagy a statisztikai hivatal.

A *Kőrösy* József statisztikai hivatali igazgató és *Toldy* László főlevéltáros közti „*párbaj*" részleteit másutt ismertetjük, de e helyen kell utalnunk arra, ami ebből a háborúskodásból a statisztikai hivatal könyvtárának fejlődéstörténetéhez szolgáltatott újabb adatokat.

Kőrösy József a maga részéről ugyanis igyekezett megvédeni a hivatalában több mint három évtizeden át épített könyvtárat, eközben több beadványban a könyvtárra vonatkozóan is újabb értékes közléseket hozott. Így 1900. október 17-én a város vezetői által életrehívott könyvtári albizottsághoz intézett egy beadványt (FSZEK Kvt.-Tört. Ir.-Stat. Hiv. kvt. iratai 1902. nov. 25. melléklet 17—18 old.) Itt egy fejezet terjedelemben ír „A statisztikai hivatal könyvtára tartalmá"-ról. Azt bizonyítja, hogy a statisztikai hivatali könyvtár a hivatal feladatainak megfelelően 87 és fél %-ában közigazgatási műveket tartalmaz és csupán 5 és fél %-ban szorosan vett statisztikai és az ahhoz kapcsolódó földrajzi munkákat, a fennmaradó 7 és fél % jogi, történelmi és vegyes anyag.

Ugyanabban az iratban közli, hogy 1900 októberében kereken 25 000 munkából áll a gyűjtemény, melynek értéke 50—60 ezer forintra becsülhető, jóllehet a főváros az eltelt 30 év alatt alig 8 000 forintot költött rá. „Mindehhez hozzászámítandó azon 400 (!) kötet, melyet magunknak a fővárosi Frank Könyvtár többezernyi kötetéből ezen könyvtár elajándékozása alkalmával kiválasztottunk". (Az itt szereplő 400-as szám feltétlenül pontatlan, hiszen, mint fentebb láttuk, a Frank-könyvtárból származó 326 mű között nemcsak sok 3—7 kötetes, hanem egy 45 kötetes sorozat is akadt).

A következő, ugyancsak a főlevéltáros „konfiskálási" kísérletével való harcban született, már rendkívül éles, szenvedélyes, polemikus irat 1902. november 18-áról kelteződött. Kőrösy József Toldy Lászlónak egy egész halom „finom csomagolás"-ban felhozott vádjával száll vitába. A vádnak egy része személy szerint Kőrösy ellen irányult, másik része a könyvtár vezetési módszereit kifogásolta.

Mi az, ami a statisztikai hivatali könyvtár megítélése szempontjából ma is érdekes ebből az emlékiratból? A könyvtártörténeti irattárban őrzött és a tanácshoz intézett beadvány megállapítja, hogy 1902-ben a statisztikai hivatal könyvtára Budapest leggazdagabb közigazgatási anyagát képviseli, de a szerző hozzáteszi:

> „Bizony, ezt csak egy-két bizottsági tag tudhatta, aki hozzánk eltévedt. A közgyűlésnek alig volt alkalma a könyvtár létezéséről tudomást venni; a szegényes dotáció. . . kérelmünk dacára nem volt felemelhető, így pld. mi 50 koronába kerülő munkát már meg sem szerezhettünk. . . A hatóság nem igen törődött a statisztika könyvtárral és így azt, hogy itt kész közigazgatási könyvtárral már is rendelkezik, nem is sejtette."

Kőrösy ugyanebben az emlékiratban arról is szól, hogy a mostoha bánásmód és az érdektelenség ellenére olyan korszerű anyagot sikerült összegyűjtenie, hogy jeles tudósok, így pl. Lenhossék Mihály orvosprotesszor, Budapesten egyedül az ő könyvtárában találta meg a tudományos munkájához szükséges forrásokat.

Ami különösen fontos számunkra: Kőrösy József ebben az emlékiratban mondja el a fővárosi könyvtárral kapcsolatos álláspontját. A tanács tudomására hozza, hogy fenntartja 10 évvel korábbi nézetét: a fővárosi statisztikai hivatal nem hivatott, nem is kötelezhető arra, hogy egy *önálló* nagy nyilvános fővárosi könyvtárat gondozzon. Ugyanakkor kijelenti: most (1902-ben) *kényszerűségből* és mert bizonyos előnyökhöz juthat, kész arra, hogy a statisztikai hivatal részlegeként annak könyvgyűjteményét, mint közigazgatási könyvtárat közkönyvtárrá alakítsa. Ha ezt megteszi, a következő előnyökhöz jut: 1. megszűnne az a veszély, hogy „konfiskálják" a hivatal könyvtárát, 2. helyiségeket, személyzetet és az addigi nyomorúságos dotáció helyett, megfelelő anyagi kereteket is kapna a nyilvános könyvtárrá alakított statisztikai hivatali gyűjtemény —, annak következtében, hogy 1892 óta a város vezetőinek felfogása a fővárosi könyvtárral kapcsolatban már megváltozott.

A kilencszázas években már a legkomolyabb formában tárgyaltak a fővárosi könyvtár megteremtéséről. Lassan befejezett ténnyé válik, hogy ennek egyik alapja a fővárosi statisztikai hivatal akkor már számottevő könyvgyűjteménye lesz. A fővárosi könyvtárat nyilvános közigazgatási és várostörténeti gyűjteményként a statisztikai hivatal keretében Kőrösy József igazgatása alatt kívánják megteremteni. 1903 elején a kérdés eldől és *Kőrösy* József ez alkalomból írja meg a már idézett „visszapillantás"-át a gyűjtemény 33 éves (1870-től 1903-ig tartó) fejlődéséről. Elégtétellel állapította meg, hogy hasonló tekintélyes szakkönyvtárat külföldi nagyvárosok se igen tudtak felmutatni, az anyag négyötöde közigazgatási, 13%-a statisztikai, kereken 32 000 kötetet foglal magában, jóllehet a főváros a 33 esztendő alatt mindössze 17 000 koronát fordított rá, a gyűjtemény 60 000—70 000 korona értékű. A többletérték elsősorban abból adódik, hogy a külföld bőkezűen árasztotta ingyenes kiadványait, de emellett egyes hazai ajándékozók is elősegítették a könyvtár fejlődését. Maga *Kőrösy* József 2650 kötettel gazdagította a gyűjteményt, *Királyi* Pál volt főjegyző a Pesti Napló teljes sorozatával, *Pollák* Henrik közegészségügyi tanácsnok és maga a *fővárosi tanács* is számos könyvet ajándékozott.

1903-ban fejezi be tehát Pest városa, majd *Budapest első hivatali szakkönyvtára* a létét, hogy a *következő évben* mint *az új fővárosi könyvtár egyik alkotóeleme* kezdjen új életet.

Előttünk áll tehát a gyűjtemény 33 éves históriájának vázlata, melyből egy eleven, a kor követelményeinek megfelelő szakkönyvtár élete bontakozik ki körvonalaiban.

A gyűjtemény históriáján végigpillantva úgy érezzük, a fejlesztés érdemét elsősorban *Kőrösy* Józsefnek kell tulajdonítanunk. Kőrösy találékonyságának és buzgóságának tulajdonítható az az eredmény is, hogy határozott célkitűzéssel gyarapítva az anyagot az utóbb már nevetségesen csekélynek tűnő dotáció ellenére sikerült egy minden tekintetben jelentős könyvtárat teremtenie, mely beolvasztása után értékes alapot adott a fővárosi könyvtárnak.

Remete László

A SASHALMI KERÜLETI KÖNYVTÁR TÍZ ESZTENDEJE

(1951—1961)

I. ÉLŐ KÖNYVTÁRAK

Előszó helyett

Vajon valljuk-e még ma is Vörösmarty elkeseredett felkiáltását: „Országok rongya: könyvtár a neved!" (Gondolatok a könyvtárban) — vagy pedig ma már egészen másképp gondolkozunk a könyvtár hivatásáról és jelentőségéről? Vörösmarty tollára az adta az idézett szigorú szavakat, hogy abban az időben, a nagy magyar műveletlenségben, a könyvtár úgyszólván gyökértelen volt; csak gyűlt-gyűlt, gyarapodott, dagadt az anyaga — és menthetetlenül elavult, hiszen nem volt mögötte olyan olvasótömeg, amely az önmagában halott anyagot éltette és frissítette volna.

Kereken száz esztendő múlt el a költő pesszimista nyilatkozata óta s bízvást elmondhatjuk, hogy szavai mára már elavultak, éppen úgy, mint a halott könyvtárak anyaga, amelyből végül is „országok rongya" lett. A kultúrforradalom feltámasztotta a halott könyvtárakat, mert felismerte a széles néptömegek vágyát a művelődésre, új módszerekkel mozgósította még az eddig közömbösöket is az olvasásra és ezzel megteremtette az új könyvtártípust — az élő könyvtárat.

Sehol sem figyelhető meg oly tisztán és világosan az imént említett mozgósítás, mint a főváros mai peremkerületeiben, így például a mostani XVI. kerületben. Negyven évvel ezelőtt, amikor magam is ideköltöztem Mátyásföldre, ez a terület még az ősi Cinkota község része volt, kezdetleges vidéki telep, ahol a kulturális érdeklődés legfeljebb a felszín alatt élt, de ha élt is, a sok mostoha külső körülmény s a kormányzat népellenes kultúrpolitikája mesterségesen elzsibbasztotta. Mikor engem a Tanácsköztársaság összeomlása mint hajótöröttet partra vetett, magam is ezen a peremterületen találtam menedéket; s mikor láttam az itteni lakosság elmaradottságát, méltó akartam maradni ahhoz a szerephez, amelyet betöltöttem a Közoktatásügyi Népbizottság osztályvezetőjeként és úgy gondoltam, hogy elmulaszthatatlan kötelességem az ellenforradalom legnehezebb éveiben megtenni a magamét a nép művelése és felemelése érdekében. Ekkor itt a lakásomon egy budapesti kölcsönkönyvtár segítségével kölcsönkönyvtárat alapítottam, a saját szépirodalmi könyvtáram beolvasztásával. Tudtommal területünkön ez volt az első könyvtár.

Hadd mondjam meg mindjárt: könyvtáramat a részvétlenség és közömbösség egész rövid idő alatt megölte. Akkor itt még nem volt gimnázium, nem volt ipari munkásság (mindössze a Hitelbank MÁG gyára dolgozott és gyártott drága pénzen évente — mondjuk — tizenkét autót), csak Tennisz-Klub volt az előkelő és pénzes villatulajdonosok részére. Ugyan kinek volt itt szüksége könyvtárra? Vagy egyáltalán könyvre? Annak a társadalomnak kulturál's szükségletét bőven kielégítették a Singer és Wolfner bestsellerjei, az Athenaeum és a Pesti Hírlap szélhámos és silány sorozatai és a Franklin Társulat részletre árusított klasszikusai és díszkönyvei.

Ez a világ eltűnt örökre. Azóta óriási utat tettünk meg: a tespedésből, a pállott ernyedtségből, az áporodott börtönlevegőből kitörtünk s egészen természetesnek találjuk, hogy egy-egy peremkerületben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak három fiókja is működik s ezek mellett nem egy nagy vállalatnak tízezer vagy húszezer kötetes könyvtára él és dolgozik, szakértő könyvtárosok vezetésével, s ezer meg tízezer olvasó igényeit elégíti ki, nemcsak kifogástalanul, hanem lelkesen is.

Aki például ma, itt a XVI. kerületben az Ikarus-gyár pompás könyvtárát használja, vagy a Szabó Ervin Könyvtár sashalmi és rákosszentmihályi gazdagon fölszerelt könyvtárait, máris tudhat arról: milyen hosszú utat tett meg ennek a területnek a lakossága és milyen kemény harcokat vívott, amíg végre a mai magas szinten tudja kielégíteni a kerület művelődési igényeit.

Ezért a kerület Szabó Ervin könyvtára mostani tízéves ünnepe nemcsak a mi ünnepünk és büszkeségünk, hanem országos viszonylatban is fokmérője szocialista hazánk kulturális fölemelkedésének.

Ezt az ünnepet én magam nemcsak mint az első kölcsönkönyvtár alapítója, nemcsak mint olvasó, hanem mint író is lelkesen és boldogan köszöntöm. Meggyőződésem, hogy a könyvtárra nemcsak az olvasóknak van szükségük, hanem az íróknak is: alapos olvasottság és műveltség nélkül jó író el sem képzelhető; csak az taníthat másokat, aki maga is szüntelenül tanul és művelődik. A bölcs római író, Seneca mondta: „Olvasás nélkül olyan az ember, mintha elevenen eltemették volna."

Éppen ezért azt hiszem, hogy a tízéves fennállását ünneplő XVI. kerületi Szabó Ervin Könyvtár egyik fontos feladata, sőt hivatása mozgósítani a kerület íróit és művészeit is, hogy saját műveikről is, terveikről is, az irodalmi kérdésekről is elmondják beszámolójukat, véleményüket és hogy az időszerű kulturális eseményekről tájékoztassák a kerület olvasóközönségét.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy immár negyven év távlatából értékelhetem a mostani XVI. kerület kulturális haladását, és úgy érzem, hogy velem együtt a Szabó Ervin Könyvtár lelkes és szakértő dolgozói is elmondhatják tízéves munkájukról Vörösmarty nagyszerű költeményének zárósorát: „Ez jó mulatság, férfimunka volt!"

Révay József dr.

író, az irodalomtudomány doktora.

II. A KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE

A kerület történelmi fejlődése

Árpádföld, Mátyásföld, Rákosszentmihály és Sashalom, — e községeket melyekből 1950-ben megalakult Budapest XVI. kerülete, egy évszázaddal ezelőtt hiába kerestük volna a leírásokban. Csupán az ugyancsak a kerülethez tartozó Cinkota nagyközség nevével találkozhattunk volna és a részletesebb művekben azzal, hogy Csömör községhez tartozik Pusztaszentmihály. A kerület településeit Pest, majd a naggyá növő Budapest közelsége hozta létre, együtt fejlődtek vele, míg végül beleolvadtak.

A gödöllői dombvidéknek nyugati lankáin pedig már történelmünk első századaiban is voltak falvak. Az ország központjában helyezkedtek el a honfoglaló törzsek és a hadászatilag és kereskedelmileg oly fontos pesti révtől már akkor is a mai Kerepesi út vonalán vezetett az út az északi országrészek és az erre fekvő szomszéd országok felé. Írásos emlékünk e korból nagyon kevés, Cinkota neve a Képes Krónikában található, Salamon király és a hercegek 1074-beli mogyoródi csatája leírásában. Csömör és Szentmihály neve a XV. század derekán készült oklevelekben olvasható először.

Mátyás király és a cinkotai kántor esete pedig, aki furfangossága jutalmául azt kérte, hogy náluk az itce kétszer akkora lehessen, mint másutt, nemcsak legismertebb anekdotáink egyike, de virágzó mezőgazdaságról is tanúskodik. Ezután egyszer-egyszer szerepelnek még falvaink a török defterkönyvekben, egyre csökkenő lélekszámmal, egyre nehezebben kipréselt adóval, míg azután a töröktől felszabadult ország 1690-es összeírásában Cinkota, Csömör és Szentmihály már lakatlan helyek...

Ennél nem sokkal többet tudunk a régmúltról és majdnem ilyen röviden áttekinthetjük a következő másfél századot is. A földesurak osztozkodása után területünk birtokosai között találjuk a Wattay, Grassalkovich, Sina, Boronkay, Lukács és Cinkotán legtovább a Beniczky és Pejacsevich családokat. A kihalt vidéken munkaerőre is szükség volt, így kerültek a két községbe felvidéki szlovák jobbágy és zsellér telepesek. Ők küzdöttek a homokos, kavicsos talajjal, a mocsarakból támadó járványokkal, az otthonaikat feldúló idegen zsoldos hadakkal, igyekeztek jogaikat védeni a birtokos nemesekkel szemben.

A XVIII. század közepén a környék egyetlen nevezetessége, hogy a Pest—Hatvan—Kassa-i postakocsi első állomása a Cinkotai Nagyitce. Jóformán tíz kilométernyire sincsen Pest-Budától, de mit számít ez, hiszen még a két testvérváros is jóformán csak nagyobb falu. S mikor a főváros fejlődése a reformkorban már megkezdődött, a feudális kötöttségű vidéken akkor sem változott semmi. Kazinczy Ferenc 1828-ban utazott át vidékünkön Pest felé mentében. Így ír erről: „Egyenesen vont út viszi az utast egész Kerepesig. 'S a' szekérút mellett balra, két sor olasznyár között megyen a' gyalogló. Itt már sejti az idegen, hogy Metropoliszhoz közelít. De túl Kerepesen ismét pusztaság veszi-elő, az egész táj' birtokosai távol lakván innen, nem ismerik kötelességnek díszt adni annak, a'mi nekik hasznot ád." De ne csak az írót hallgassuk meg. Fényes Elek a kiváló demográfus 1837-ben

gy foglalja össze a legfontosabb tudnivalókat: „Cinkota határának legnagyobb része homokos, de elég termékeny, bora meglehetős, legelője juhtartásra alkalmatos." „Csömör főkincse híres fejér bort termő szőlőhegyében áll." „Szent Mihály puszta a pesti határ mellett. Nagy majorság, juhtenyésztés." Cinkota lakosainak száma 953, Csömöré 1019, Szentmihályé pedig 52.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején megmozdult ez a tájék is. A falvak felszabadult jobbágyai közül sokan siettek a zászlók alá. A Beniczkyekkel rokon Bathyány Lajos miniszterelnök és haladó szellemű nemesi barátai többször megfordultak a cinkotai kastélyban. A hadi események során pedig szoros kapcsolatba került a község a szomszédos Pesttel. Az 1849 április 6-i isaszegi csata után Cinkota határában törte meg Aulich tábornok Jellasich csapatainak utolsó ellenállását. Itt táborozott le seregével és itt fogadta 24-én a pesti tanács küldöttségét, amely kérte, hogy a honvédek vonuljanak be a városba.

A levert szabadságharc után a külföldi tőke haszon lehetőségeket látott Magyarországon. Ezekben az évtizedekben megindult a kapitalista fejlődés. Az iparosodó Pest és Buda, majd Budapest közelsége végleg megszabta mai kerületünk fejlődésének irányát. A pesti országúton hajnalonként már nemcsak a piacra árut szállító parasztok kocsijai löcögtek, de elindultak, szalonnával a zsákjukban vagy szerszámosládával az oldalukon azok is, akiket a föld már nem tartott el s a város gyáraiban és építkezésein kerestek munkát. Valóságos új népvándorlás volt ez. A falvakból özönlöttek Pestre, a távoli országrészekből öttek Pest környékére. A városban drágák voltak a telkek, szigorúbbak az építési szabályok, öbb az adó, a munkásoknak semmi remény, hogy polgárjogot kapjanak. Így sokan a környék falvaiban telepedtek le, sőt új községeket alapítottak. A kertes házak jobban emlékeztetnek az elhagyott régi otthonra, s valami kis lehetőséget nyújtottak arra, hogy a munkaért megtoldják a gyümölcsfák és a konyhakerti növények terményeivel. A tőke ebben a népvándorlásban is jó üzletet talált. A szentmihályi puszta tulajdonosa az 1860—70-es években a Belga Bank. Parcelláztatta a földeket és házhelyként adta el a letelepülőknek. Cinkota földesurai Mátyásföld és Sashalom területén parcelláztak. A jó keresetet nem vették meg a kisebb tőkések sem, akik nagyobb tagban megvásárolt föld-területüket tovább parcellázták. Sashalom első jelentősebb építkezése például Ehmann kocsmáros parcellázott földjein indult meg. Így megérthetjük, hogy miért oszlott annakidején annyi különböző telepre a vidék: Árpádföld, Annatelep, Ilonatelep, Erős telep, Vida telep stb. és miért járunk ma is annyi szabályosan kihúzott egyenes utcán kerületünkben.

Az egyes részek fejlődése különbözőképpen alakult, de a hatóerők azonosak voltak. 1888-ban pöfögő mozdonytól húzva végigzakatolt a Kerepesi úton, Cinkotáig, az első helyiérdekű vonat, de 1911-ben már villamos motorok vontatták a szerelvényeket. A vasút megélt a személyszállításból, mert míg Budapesten a lakosság 1835-től 1900-ig „csak" nyolcszorosára nőtt, addig mai kerületünk területén tizenháromszorosára gyarapodott: 13 800 ember lakott itt. Nézzük meg most már a további éveket is. Míg 1941-ig a főváros népessége csak felével sem nőtt, kerületünké megháromszorozódott: 43 500 lakost számláltak össze abben az évben Cinkotán, Sashalmon, Rákosszentmihályon és Mátyásföldön. Mert ne hagyjuk ki, hogy 1902-ben Rákosszentmihály, 1923-ban Sashalom és 1933-ban Mátyásföld vált önálló községgé. Jegyezzük fel végül, hogy 1960-ban Budapest főváros XVI. kerülete lakóinak száma 53 404.

Kerületünk lakói zömének itteni élete tehát valóban nem régi, kevesen vannak csak közöttük az egykori szlovák telepesek utódai. A létükért való küzdelem azonban nekik sem volt könnyebb, mint az új földre telepített parasztoknak. Nem járunk a régi múltban, ne keressük a bizonyítékokat poros oklevelekben vagy sárguló könyvekben. Egy 1941-ben készült tanulmányban találhatjuk a következő foglalkozási statisztikát: Cinkota: 44% munkás, 18% paraszt, Rákosszentmihály: 52% munkás; Sashalom 52% munkás és Mátyásföld 71% munkás. Az utóbbi község történetét a felszabadulásig jellemezte az, hogy nagypolgárok alapították a 80-as években, a Nyaralók Egyesülete. Mátyásföldön 6—800 négyszögöles telkek voltak a telkek, önkormányzata volt a lakosoknak és nagyon szigorúan megnézték, hogy kiket fogadnak maguk közé.

A nyaralók polgárainak kivételével a munkáscsaládok mellett nehéz volt a sorsa a többi „helyi lakosnak", alkalmazottaknak, altiszteknek, kishivatalnokoknak is. Évtizedekig törleszteni kellett a telek és a ház árát. A felszabadulás utáni hároméves terv esztendeiig minden második lakásban petróleum világított, folyóvíz csak az előkelő Mátyásföldön volt, külön vízműből; csatornázásról, gázról szó sem volt. A HÉV árai a munkásfizetésekhez magasak voltak, nagyon sokan jártak be gyalog, majd a 30-as években kerékpáron a pesti gyárakba.

Területünk települései igazi „alvó községek" voltak. A gyárak, üzemek az iparosodó Budapesten lehetőleg az olcsó vízi út, a Duna mellé, vagy legalább is az államvasút tehervpályaudvarai közelébe telepedtek. Vidékünk kiesett a forgalomból, kimaradt a nagyipar fejlődésből. A századfordulón csak kisebb jelentőségű, néhány munkást foglalkoztató gáz gyárat és fonalfestőt találunk Cinkotán, asztalosárugyárat Szentmihályon. Az első világhá ború idején katonai céllal létesítették Mátyásföldön az első nagyobb üzemet: a Magya Általános Gépgyárat. Repülőgépeket készített. A gyár munkásai beírták nevüket a ma gyar munkásmozgalom történetébe. Közöttük dolgozott Mosolygó Antal, az 1919-e magyar Tanácsköztársaság egyik vezetője, a Kommunista Párt egyik megalapítója. Neki é harcostársainak köszönhető, hogy 1918 elején az elsők között szervezték meg Mátyásföldö a munkástanácsot, a proletárforradalom hónapjaiban pedig jó munkát végeztek a direktóriu mok a kerület községeiben. Végrehajtották az államosítást, az úri villákba munkásokat he lyeztek el, felmérték a lakosság szociális helyzetének megjavítására szükséges legfontosabl teendőket. A Budapesti Munkástanács kétszer is foglalkozott a peremvárosok és községel Budapesthez történő csatolásával, a megvalósulásra azonban már nem kerülhetett sor.

Nehéz idők következtek ezután mindenütt, kerületünkben is. Úgy látszott, hogy min den marad a régiben, sőt, még rosszabb lesz. A sashalmi hadikórház barakkjaiba menekülö költöztek s jöttek ide a fővárosból kilakoltatottak is. A község lakáshelyzetét nyugodta lehetett együtt említeni a Mária Valéria teleppel, a Kiserdővel, a budafoki barlanglakások kal. Rákosszentmihály nevezetessége e korban, hogy a peremközségek között itt a legnagyob a népsűrűség, a legmagasabb a gyermekhalandóság. Sok ezer ember adta fel álmait a kistulaj donosi függetlenség illúziójáról! A félfeudális állapotokra jellemző volt a cinkotai paraszt bérlők harca Pejacsevich grófnővel a munkáért, a kenyérért.

Mégsem ment azonban minden úgy, mint régen. A munkások, akik már megízlelték szabadságot, harcoltak. Egymást követték a sztrájkok a Gépgyárban, amely személyautó készítésére tért át. Eredeti feladatából csupán Európa egyik legkorszerűtlenebb repülő tere maradt meg, a mátyásföldi közforgalmi repülőtér. A harcokat, ha nem élnének ma sokak ban személyesen is az élmények, a korszak lapjaiból is felidézhetnénk. Íme a címek: Vas- é Fémmunkások Lapja, 1925, június: „A Magyar Általános Gépgyár munkásai beszüntették munkát." Kommunista, 1929, április: „Munkások, mi történik Mátyásföldön." Népszava 1933, január: "A sashalmi bíró úr revolverrel fenyegetődzik." A termelést azután 1933-ba teljesen leállították. A gazdasági fellendülés rövid időszakában, a 30-as évek végén viszon egy másik üzem, az Uhri testvérek karosszéria gyára, a mai Ikarus őse kezdett megerősödn

A könyvtár történetéről akarunk beszélni, de ennyit el kellett mondanunk kerületün történetéről, hogy mai helyzetét mégis megértsük. A felszabadulás utáni évekről külön köny vet kellene írni. Megkíséreljük mégis, hogy e munka keretében vázoljuk azt a hatalmas fe lődést, mely szocialista hazánk építése során kerületünkben is teljesen megváltoztatta a egykori községek elmaradt viszonyait.

A villanyhálózat 12 km-rel bővült.

A HÉV mellett négy autobuszjárat áll rendelkezésre és a belső kerületek alig félói alatt megközelíthetők.

A kerület négy nagyüzemének — Ikarus, Elektronikus Műszer Gyár, Kórházi Berend zések Gyára, Autóalkatrész gyár — termékei az egész világon ismertek. Az utolsó tíz évbe a kerületben működő boltegységek száma 72-ről 233-ra emelkedett.

A múltban a mátyásföldi fényűző villákban két-három főre jutott nyolc-tíz tágas szob a sashalmi barakk-épületekben nyolc-tíz főre jutott egy-két kicsiny helyiség. Ma az egyko Ehmann telep helyén a kor kívánalmainak megfelelő lakótelep épül. Az elmúlt tíz év alatt

összkomfortos lakás épült Cinkotán napfényes helyiségekkel, 1274 új ház épült OTP kölcsönnel vagy magánerőből. Az új házakból egész utcasorok alakultak, mint pl. a Katóka utca Sashalmon, vagy a 417-es utca Rákosszentmihályon. Idézzük az Esti Hírlap 1961. nov. 5-i számából: „Az ország legtakarékosabb emberei a XVI. kerületben laknak. Míg országos viszonylatban 1956 óta tízszeresére, addig ebben a kerületben tizennyolcszorosára emelkedett a lakosság betétállománya .... A takarékosság eredménye, hogy 1958 óta 666 családi ház épült a kerületben s még idén 240 készül el."

A kerület filmszínházai szélesvásznú filmek vetítésére is alkalmasak. Az új vagy korszerűsített iskolákban a szocialista erkölcs szellemében nő fel az új magyar generáció. Mozgalmas úttörő élet, a középiskolai KISZ-szervezetek jó munkája teszi tartalmassá az ifjúság életét.

A rákosszentmihályi és cinkotai „Aranykalász" Tsz is hozzájárul mezőgazdasági kultúránk fejlesztéséhez.

Rendkívül elmaradott régi községekből kialakult kerületünk legjobb úton halad, hogy az elkezdett munka folytatása eredményeként fővárosi színvonalra emelkedhessék.

Művelődés, könyvtárügy a multban és jelenben

Azt mondtuk, alvó községek voltak a települések. Nos, a kultúránál jobban semmi sem ludt a vidéken. Egy 1900-as kimutatás szerint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében az rástudatlanok aránya 46% volt. Ha figyelembe vesszük helyzeti előnyüket és a település ellegét, kerületünk községeiben csak néhány százalékkal lehetett jobb az arány. Minden özségben volt egy-egy elemi népiskola, melyeket a távolabbi telepekről a gyerekeknek olyan örülmények között kellett megközelíteniük, mint az alföldi tanyavilágban: poros vagy sáros osszú utakon.

Cinkotán 1866-tól, illetve új épületében 1905-től működött a Gazdasszonyok Egyesületének internátusos polgári leányiskolája, melyben, mint a megye monográfiájában olvashatuk, „a középosztály gyerekei közül" nevelik a lányokat. Sashalom és Szentmihályon a 20-as vekben alakult poglári iskola, az előbbi azonban néhány esztendő múlva megszűnt, az utóbbi edig fennállásának egész ideje alatt helyiség-gondokkal küzdött. A cinkotai iskolát tanítóképzővé alakították. A fiúk és lányok sorsa így azonos lett, akik nem jutottak be a kis szentihályi polgáriba, azok kereskedelmibe, ipariskolába vagy polgáriba egyaránt Zuglóba, Kőányára vagy a főváros még távolabbi részeibe járhattak. A 3000 lakosú Mátyásföld úrigyereeinek azonban 1932-ben megalapították a gimnáziumot.

S az iskolák, még így is, a művelődés helyi lehetőségeinek felső határát jelentették. két mozi igazi kültelki intézmény volt, több esztendős filmekkel. A szentmihályi Nagykaszinó gy a mátyásföldi Lawn Tennis Egyesület klubháza kártyacsaták és pletykák tanyája, a unkások számára hozzáférhetetlenek. A szentmihályiak büszkék arra, hogy vándor-színrsulatok rendszeresen látogatják, szabadtéri előadásokat tartanak, de a társulatok a kisolgári igényeknek megfelelő legkönnyebb múzsák szolgálatában állottak. Budapest közelge semmit sem jelentett. Nem mehettek színházba, operába vagy moziba azok, akik ha a gy árát még ki is szorították volna egyszer-egyszer, hajnalban keltek, hogy elérjék a vonat, délután kerültek haza s energiáik zömét felemésztette a lét alapfeltételeinek, az ennivaló-ik, víznek, világosságnak, fűtőanyagnak előteremtése. A lehetőségek korlátozottsága azun lassan az igények elsorvadásához is vezetett.

Könyvtárról semmilyen írott emlék nem szól, lehet, hogy Endre László járásában még más községeknek látszatnak megküldött néhányszáz kötetes, „erkölcsnemesítő" könyvet tartalmazó népkönyvtárakat sem osztották ki. A cinkotai képző könyvtára — az egyetn nyilvántartott gyűjtemény kerületünkben — a maga 772 kötetével az ország legszegényesebb iskolai könyvtárai közé tartozott. Révay József az előszóban megírta azt, hogy az ő nyvtáralapítási törekvése hogyan bukott meg a részvétlenségen. Nagyobb sikere volt egy shalmi magánkönyvtárnak, mely közel egy évtizedig osztogatott könnyű műfajú irodalmat.

A sashalmi Szociáldemokrata Párt egy ládában hordozta magával könyvtárát, mindig abba a vendéglőbe, ahol működését megtűrték. A haladó irodalom javát azonban itt is, mint szerte az országban, ahogy Várkonyi Imre, kerületünk egyik veteránja elmondta, csak kézről kézre adták egymásnak a tagok. Így pislogtak a művelődés mécsei a rákosi dombokon.

Mennyire megváltozott azóta minden! Ma már a tanítás kezdetét jelző csengő hangjaira a kerületben tizenhárom iskolában várják a tanulók az óra kezdetét. Két iskolában, a mátyás földi Corvin Mátyás-ban és a szentmihályi Zalka Máté-ban gimnazisták, Cinkotán szintén középiskolások is: a 12 évfolyamos iskola tanulói. Négy nagyobb és több kisebb művelődés otthon műsoraiban válogathat a lakosság. A leghíresebb az Ikarus gyár művelődési otthona, amely szakköröknek és különböző tanfolyamoknak is helyet nyújt, nagy előadótermében pedig az igényes színházi előadások is megtarthatók. Három mozi működik a kerületben, de vetítenek a művelődési otthonokban is. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat két boltot tart fenn, egyet Sashalmon, egyet Rákosszentmihályon.

. Nem jelent az sem gondot, ha valaki a főváros belső területére akar bejutni — akár kul túráért is. Egy villamos járat, két HÉV-vonal és három autóbusz járat segítségével aránylag gyorsan megközelíthető a nagy kiterjedésű kerület bármelyik pontja.

A Magyar Nemzet 1949. augusztus 9-i száma rövid hírben számolt be egy nevezetes eseményről kerületünk életében; megnyílt az első nyilvános könyvtár: „Mátyásföldön is fiók könyvtárat nyit a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár a Magyar—Szovjet Társasággal egyetértően. Az MSZT tagjai tagsági igazolványuk felmutatása mellett kölcsöndíj fizetése nélkül használhatják a könyvtárat." Mai fogalmaink szerint inkább kis könyvállomásnak tekinthetnénk ezt a kezdeményezést, de ne feledjük el, hogy ez volt az a korszak, amikor minden eszközt, legkisebb lehetőséget is fel kellett használni az elmaradt művelődéspolitikai tennivalók pótlására. A szervezőmunka lelke Révay József volt, a gyűjtemény könyvtárosa, társadalmi munkában, Meskó Barna dramaturg. A könyvtár, ideiglenesen, számot is kapott, néhány hónapig viselte a 21 sz. Szabó Ervin Könyvtár nevet.

Ezzel a néhányszáz kötetes könyvtárral együtt kell megemlítenünk, hogy a régi karosszériagyár egyik szobácskájában már 1947-ben várta 200 kötet könyv a munkásokat. Ez volt az alapja a mai több mint 12 000 kötetes Ikarus gyári üzemi könyvtárnak.

A 32. sz. kerületi Szabó Ervin könyvtár

A felszabadulás utáni első esztendők gyors intézkedései után az első ötéves tervben már kidolgozott művelődéspolitikai elvek alapján épült ki a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár hálózata. A tanács népművelési osztálya biztosította a fedezetet a berendezésre és a könyvek beszerzésére. Központilag dolgozták fel a könyvanyagot és látták el a felszereléssel a közművelődésnek ezeket az új intézményeit, az első olvasók így már egy ízlésesen berendezett és szakmailag megfelelően ellátott könyvtárba léphettek be. Bennünket most elsősorban az 1951-es esztendő érdekel, ekkor nyílt meg a pestújhelyi, a békásmegyeri, a budafoki, a soroksári, a rákoskeresztúri, a VIII. ker. kálvária-téri és júliusban a sashalmi könyvtár. Annak idején szinte jelképként tekintették a könyvtárosok, hogy éppen a peremvárosokban mindenütt volt kocsmákat építették át könyvtárrá, és bódító alkohol helyett a hatalmat jelentő tudást osztva helyiségekben. Sashalmon is így volt, a már említett központi fekvésű Kantler vendéglő (Bacsy-Zs. u. 26.) épületébe került a 32. sz. fiókkönyvtár. A könyvtár gazdája a kerületi tanács népművelési osztálya volt. Az első években a könyveket még központilag juttatták a könyvtárba, 1953-tól kezdve, napjainkig, a kerületi könyvtárosok maguk szerzeményeznek, hiszen ők ismerik legjobban a meglevő anyagot és az olvasók igényeit. 1957 tavasza óta könyvtárunk azonban szervezetileg a Szabó Ervin könyvtár központjához tartozik.

A megnyitás napján 5000 kötet könyv állt a könyvállványok polcain, de az első esztendő végén már 8230 kötet volt a könyvtár állománya. Igaz, hogy ennek a kötetszámnak 70%-a ismeretterjesztő irodalom volt és a szépirodalom kedvelői nem mindig találhattak kellő választékot. A könyvek beszerzésére fordított évi átlagos 50 000 forintos keret biztosította, hogy

lépést tudjunk tartani a könyvkiadással és olvasóink igényeivel. 1961. év elején 27 500 könyv várta a könyvtár olvasóit. Ez a szám év végére 28 500-ra emelkedett. Különösen 1960-ban — kiemelkedő 80 000 forintból — sikerült nagyon sok régen várt könyvet beszereznünk. A mai állománynak több mint a fele szépirodalom.

A könyvállomány alakulása.

Könyvek száma felnőttek részére:	1955 dec. 31.	15.518
	1960 dec. 31.	23.063
	1961 dec. 31.	23.703

év	Szépirodalom	Ismeretterjesztő irodalom
1957	8 991	8 311
1958	9 804	7 954
1959	11 464	8 555
1960	13 230	9 833
1961	13 391	10 313

E számok alakulása azt mutatja, mint törekedtünk a szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvek helyes arányait elérni az évek folyamán.

A szépirodalom százalékszámai az egész felnőtt állományhoz viszonyítva a következőképpen alakultak:

1957	42%
1958	46%
1959	48%
1960	49,8%
1961	50%

1961. évben végeztük el az állományelemzést. Az elemzés során megvizsgáltuk 6494 könyv forgalmát. (Ebből 4101 volt szépirodalom.)

Munkánk eredménye részleteiben a következő:

Szak	Állomány összesen	raktárban volt	Senki sem olvasta	1—10 alkalommal olvasott könyvek	10—20 alkalommal olvasott könyvek	20—50 alkalommal olvasott könyvek	50-en felüli alkalommal olvasott könyvek
000—008	215	111	74	15	18	4	—
100—170	173	137	31	92	7	7	—
200—290	72	48	5	35	7	1	—
300—340	855	535	228	242	32	32	1
500—590	432	347	18	177	100	50	2
601—640	897	521	95	381	13	32	—
700—796	865	701	51	429	187	32	2
920—990	531	492	106	231	99	51	5

A legnagyobb forgalmat az első csoportból — általános tudományos munkák — az Univerzum sorozat könyvei érték el. A legtöbbet 30—40 alkalommal kölcsönöztük. Igen népszerű még a Kultúra Világa.

A második csoport (filozófia) könyvei iránt is van érdeklődés, de véleményünk szerint, még mindig kevés a filozófia történetével, filozófia fogalmakkal foglalkozó népszerű mű. Igen

népszerűek: Herzen, Descartes, Filozófia alapjai c. munkák s a legújabbak közül Király: Mi a spiritizmus c. könyve.

Az antiklerikális művek (200—290) forgalma évről évre emelkedést mutat. Ez részben propagandamunkánk eredménye, részben annak köszönhető, hogy a kiadók egyre több, jobban megírt könyvet juttattak el hozzánk. Az egyes művek forgalma a következő képet mutatja:

Ákos: Természeti vallások	4 példány van	19-en olvasták
Gurjev: Az istenhitről	3 példánya van	8-an olvasták
Häckel: Van-e élet a halál után	2 példány van	16-an olvasták
Trencsényi: Görög-római mitológia	2 példány van	19-en olvasták stb.

A vallásellenes tárgyú művek mellett másik fontos szak a természettudomány (500), mert egyik kiegészíti a másikat. A fenti táblázat is mutatja az anyag jó kihasználtságát. A raktárban levő anyag 50%-át 10-nél többen vették kézbe s csak 18 olyan munka volt, amit senki nem olvasott. (Pl. Magyarország állatvilága, Howarc: Házilégy, Gluscsenko: A növények vegetatív hibridizálása stb.)

Általában keresettek voltak a népszerű orvostudományi munkák, melyekből sajnos kevés van. (610. szakszám.)

A műszaki irodalom nem a legjobban kihasznált, ami elsősorban az anyag elavultságából adódik. Napjainkban, mikor a műszaki fejlődés mérföldes lépésekkel halad előre, még egy-két évvel ezelőtt megjelent művek sem mindig elégíthetik ki az érdeklődő olvasókat.

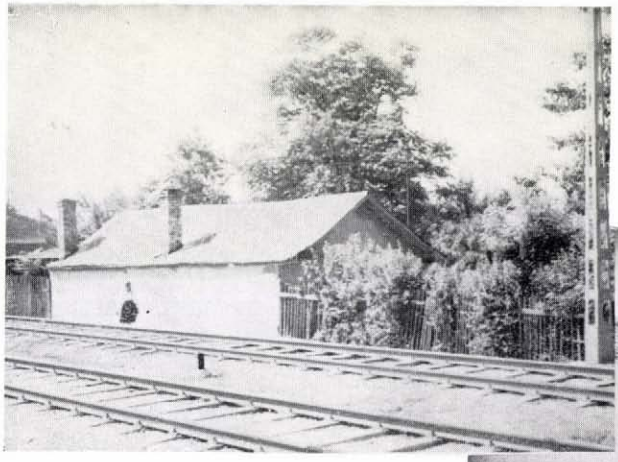
A raktárban levő szépirodalmi anyag kihasználtsága a következő képet mutatja:

Fajták	Állomány	Raktárban	Kiadva	Senki sem olvasta	1—10-en	10-nél többen	50-nél többen
					olvasták		
Új magyar	2015	1205	810	106	552	489	58
Régi magyar	1443	716	727	46	237	332	101
Világirodalom	1149	697	452	39	246	337	75
Szovjet	919	732	186	54	362	292	24
Népi dem.	404	290	114	19	156	111	4
Egyéb	1177	461	716	40	213	189	19
Összesen	7107	4101	3005	304	1766	1750	281

Olvasóforgalom:

KÖCSÖNZÉSEK ÉS KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK SZÁMA FELNŐTTEK RÉSZÉRE

év	Kölcsönzők száma	Kölcsönzött kötetek száma
1957	18 806	67 387
1958	20 596	80 532
1959	23 658	93 485
1960	28 509	108 016
1961	30 165	115 716

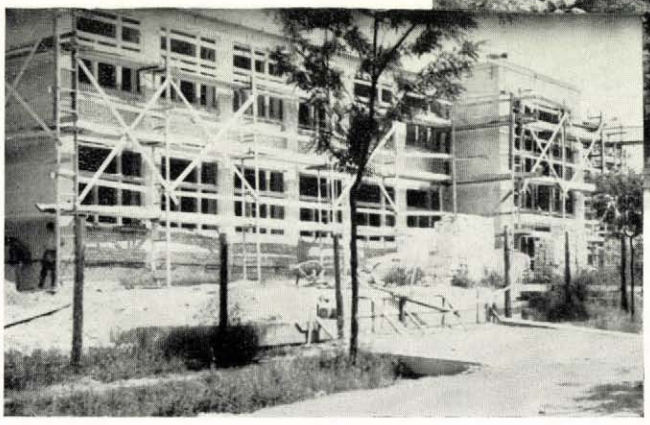

A régi . . .

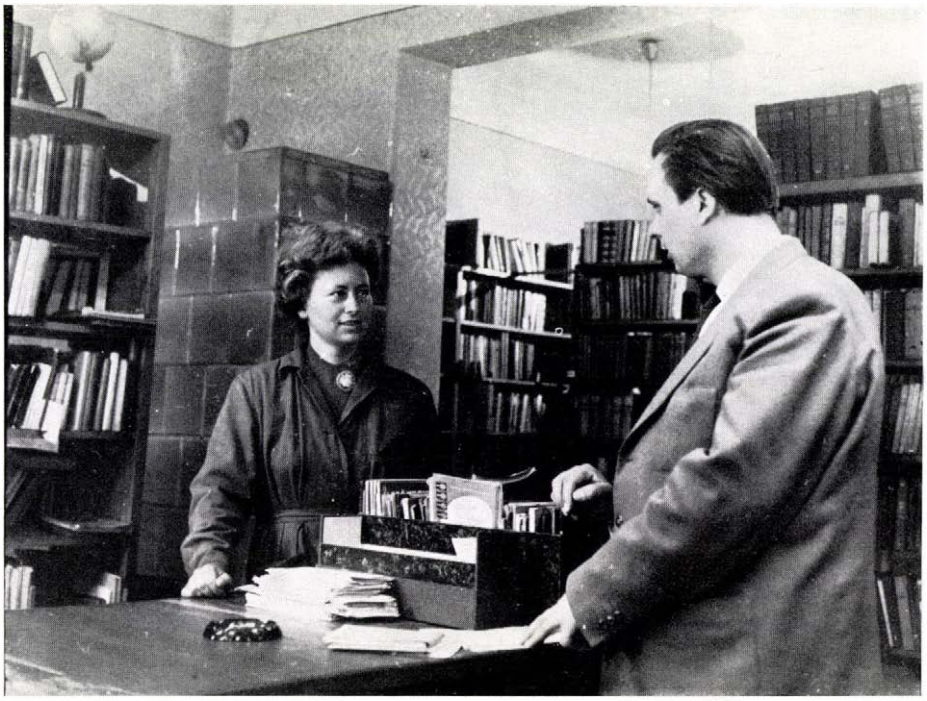

. . . és az uj Sashalom

A sashalmi 32. sz. Szabó Ervin könyvtár

Képek a könyvtár életéből

A könyvtár gyermekrészlege

A FELNŐTTEK SZÁMÁRA KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK, MŰFAJ SZERINT

Év	Szépirodalom	Ismeretterjesztő irodalom	
1957	56 380	11 007	16,5%
1958	65 016	15 516	19,3%
1959	75 269	18 216	20 %
1960	86 369	21 647	21,5%
1961	88 233	27 483	23,5%

Az ismeretterjesztő irodalom évenként emelkedő tény- és százalék-számai mögött a könyvtár munkatársainak tudatos törekvése mutatkozik meg. Az olvasók elsődleges szépirodalmi irányú érdeklődését igyekeztünk többoldalúvá tenni a kor kívánalmainak megfelelően.

A szépirodalomból kedveltek a magyar klasszikusok: Eötvös, Mikszáth, Móricz művei. Helyes is ezek olvasása, mert bemutatják, hogy milyen volt az élet hazánkban a felszabadulás előtt. Évekig probléma volt, hogy a tanuló ifjúság számára nem állt kellő példányszám rendelkezésre, az utóbbi évek könyvkiadása azonban már biztosítja, hogy ezek a könyvek is mindenkihez eljussanak.

A szépirodalom statisztikája bontásban azt mutatja, hogy a legjobban keresett könyvek az új magyar irodalom művei.

Nézzük pl. az 1961. év III. negyedében kikölcsönzött könyvek számadatait:

Új magyar	Régi magyar	Világirod. kl.	Szovjet	Népi dem.	Egyéb
5429	4627	4711	2820	1202	4671

A mai írók, Illés Béla, Szabó Pál, Sásdi Sándor, Fehér Klára, Mesterházi Lajos stb. művei a mi életünket tükrözik, a szovjet regények, Solohov, Erenburg, Alexej Tolsztoj, Siskov, Kuznyecov stb. könyvei a szocializmus építését, sőt ma már a kommunizmus útját mutatják be az olvasóknak. De könyvtárosaink nagy számban adják olvasóink kezébe a klasszikusok, Balzac, Maupassant, Hugo, Mann, Dickens stb. remekműveit és a mai modern, haladó írók alkotásait: Hemingway, Maltz, Dürrenmatt, Brecht, Amado, Vercors stb. könyveit.

Ismeretterjesztő anyagunkkal elsősorban a diákoknak és a munkás és műszaki beosztású dolgozóknak tudunk széleskörű segítséget nyújtani tanulásukhoz és szakmai továbbképzésükhöz. Az ideológiai művek beszerzésével olvasóink politikai továbbképzését segítjük. Nagy keresletnek örvendenek könyvtárunkban az útleírások és az életrajzok, valamint a zenei és egyéb művészeti könyvek. Mindezt a statisztika is bizonyítja. Olvasóink egy év alatt elvittek 143 000 kötetet, ebből 81 692 kötet volt szépirodalom, 22 638 ismeretterjesztű mű és 38 670 ifjúsági könyv.

A könyvtáros egyik fontos munkája, hogy elébe menjen az olvasók igényeinek. Így törzsolvasóinkat írásban értesítjük bizonyos művek beszerzéséről és ezt a célt szolgálták a könyvtár kiállításai is. Kiállításaink mindig nagy érdeklődést keltettek. Évente többször mutattuk be új beszerzésű könyveinket. Kisebb könyvbemutatókat rendeztünk aktuális politikai eseményekhez vagy évfordulókhoz kapcsolódva is. Különösen szentmihályi könyvállomásunkon van erre lehetőség, ahol szép olvasótermünkben kivilágítható vitrinek állanak. Érdemes felidézni néhányat az elmúlt tíz esztendő kiállításaiból: A tudomány új utakon, Van-e élet a bolygókon?, Hetvenöt éves az Operaház, Ismerd meg hazádat!, Az élet keletkezése stb. Reprezentatív kiállítással ünnepelte a könyvtár 1959-ben a Tanácsköztársaság 40 éves évfordulóját, az MSZMP VII. kongresszusát, 1960-ban a Nemzetközi Nő-

nap ötvenéves évfordulóját stb. Könyvtárunk szervezésében nyíltak meg azok a nagyobb kiállítások, melyeket központunk bocsátott az Ikarus gyár művelődési otthonának rendelkezésére. Ilyenek voltak: Daumier, a világhírű francia karikaturista rajzai; a francia impresszionista festők reprodukciói és a nemzetközi politikai plakátkiállítás. E kiállításokat többezren tekintették meg.

Kiállításokon hívta fel az olvasásra azok figyelmét a könyvtár, akik még könyvtárunkat nem látogatták. 1951. augusztus 20-án kezdtük el ezt a munkát a mátyásföldi sportpályán és a mátyásföldi HÉV-megállónál készített kis bemutatókkal. Folytattuk ezt a propagandát a tanács épületében a kerületi mozikban, a tömegszervezetek székházaiban megrendezett kiállításokkal. Alkalmi bemutatókat tartottunk tanácstagi beszámolókon és lakóbizottsági üléseken is. Különösen az első években könyvtárosaink fáradságot nem kímélve járták a kerületet, hogy először a könyvtár létezésére hívják fel a lakosság figyelmét. A propagandamunkának erről a módszeréről még ma sem mondhatunk le, hiszen olvasóink létszámával sohasem lehetünk elégedettek. Még mindig sokan vannak, akik szeretnének olvasni, de még a könyvtárról sincsen tudomásuk. Kerületünk ma is megmaradt nagyrészt „alvó" kerületnek. A dolgozók nagy többsége a kerületen kívül jár munkába, a legutóbbi népszámlálás szerint nálunk a legnagyobb a háztartásbeliek aránya. Sokan, nagyon sokan még nem tartják igényüknek az olvasást. Olvasószerző munkánk előtt még korlátlan lehetőségek állanak.

A könyvtár gyakorlatában, más kerületekben is jól bevált módszer volt a kölcsönzőállomások létesítése. 2—300 kötetet, megfelelő arányban összeválogatva, eljuttattunk a távolabb fekvő városrészekbe úgy, hogy tanácsi kirendeltségnél, tömegszervezet helyiségében tároltuk és a hét egy vagy két napján társadalmi munkában dolgozó könyvtárosok kiadták a könyveket az olvasóknak. Ilyen gyűjteményeket juttatott 1953—54-ben a sashalmi könyvtár Árpádföldre, Mátyásföldre, Rákosszentmihályra és Cinkotára. A cinkotai állomásnak például 1954-ben 218 olvasója volt. A Petőfi-kertben a lelkes aktíva, Schmelczer Béla, az állomást a saját lakásán kezelte a legnagyobb odaadással. A kerület kisipari szövetkezeteiben is voltak a könyvtárnak könyvei letétben (Elektron KTSZ, Cipőjavító és Fodrász KTSZ). Egy-egy könyvszerető szövetkezeti dolgozó kb. három hetenként cserélte az anyagot. Az olvasólétszám „maximális" volt, a dolgozók 80%-a olvasta az értékes és színvonalas könyveket, sokan közülük így ismerkedtek először igazán az irodalommal.

Rákoszentmihályról külön kell megemlékeznünk. Kerületünk lakosságának közel a fele lakik itt s jogosan kérték, hogy nekik önálló könyvtáruk legyen. 1955-ben már tanácsülés is foglalkozott ezzel a kérdéssel. 1956-ban sikerült a Rákosi út 129. alatt egy volt raktárt megszerezni s ideiglenes bútorokkal megnyílt az állomás. Két év múlva került egy szomszédos szoba is, a tanács biztosította a berendezés költségét és 1959 márciusában több mint 6000 kötet könyvvel megnyílt a 32. sz. kerületi könyvtár saját kezelésű állomása. 1960 végén több mint 9000 kötete és közel 1100 olvasója volt.

FELNŐTT OLVASÓK MEGOSZLÁSA

Év	Munkás	Értelmiségi (ped. tisztv.)	Alkalm.	Főisk. középisk.	Háztart. egyéb	Összes:
1951 VII.-XII.	56	26	22	89	81	274
1955	310	123	96	330	250	1109
1960	357	344	144	332	545	1853
1961	466	421	155	541	682	2265

Írók, művészek, előadások a könyvtárban

A kerületi könyvtár sokrétű tevékenységének minden ágával próbálkoztunk már a megnyitás évében. 1951 őszén a sashalmi művelődési otthon nagyterme megtelt érdeklődőkkel. Móricz Virág jött el, hogy édesapjával kapcsolatos emlékeiről beszéljen. 1952-ben

Vasvári István író tartott előadást, 1953-ban pedig Reményi Béla látogatott el könyvtárunkba. Később már figyelembe vettük olvasóink kérését és azokat hívtuk meg, akiknek műveit elsősorban olvassák. Így járt nálunk Szabó Pál, Tersánszky J. Jenő, Balázs Anna, Bihari Klára, Jobbágy Károly, Molnár Gábor. Emlékezetes előadásokat rendeztünk a József Attila évforduló alkalmával. Ezen közreműködtek a Színművészeti Főiskola növendékei és a termet több mint 300 ember töltötte meg. Gobbi Hilda, Ladomerszky Margit, Berczy Géza szerepeltek Csehov estünkön. Heine verseit 110 hallgató előtt szavalták. Rákosszentmihályon az irodalom szóbeli népszerűsítését magas színvonalon kezdtük. Palotai Erzsi, Jancsó Adrienne mondták el a verseket az első esten. Emlékezetesen szép előadást tartott Hajdú Istvánné a világirodalom remekműveinek nőalakjairól.

A szépirodalom népszerűsítése mellett nem hanyagoltuk el az ismeretterjesztő irodalom propagandáját sem. Előadást rendeztünk az agy működéséről, s utána levetítettük a Pavlov kutatásairól készített filmet. Nagy érdeklődéssel hallgatták a fiatalok dr. Wiesinger előadását a mély tenger életéről. Jól sikerültek élménybeszámolóink, melyeken külföldön járt olvasóink számoltak be útjukról. Beszéltek a Szovjetunióról, Franciaországról és Németországról. Befejezésül álljanak itt annak az előadássorozatnak a címei, melyet a közelmúltban indítottunk Rákosszentmihályon: „Van-e élet a halál után?", „Volt-e kezdete és lesz-e vége a világnak", „Út a csillagok felé", „Felfedező úton az emberi test birodalmában", „Utazás három világrészben".

A könyvtár fennállásának úgyszólván minden esztendejében tartottunk olvasóértekezletet. A legutóbbi előtt kérdőíveket is osztottunk ki, hogy még jobban megismerjük olvasóink kívánságait. Olvasóink általában megelégedéssel nyilatkoztak a könyvtár munkájáról. Leggyakoribb bírálatuk nem lepett meg bennünket: az új könyvek kis példányszáma miatt panaszkodtak. Hiába, tudomásul kell venni, hogy a sikeres új könyveket egy esztendő folyamán 12—15 olvasó kezébe tudjuk adni, s ha több példányban szerezzük be, akkor is csak 60—80 olvasó jut hozzá. A legtöbb kérdőíven szerepelt az a kérés, hogy olyan katalógust is készítsen a könyvtár, melyet haza lehet vinni és így otthon lehet a könyvek között válogatni. 1960-ban ezt a kérést is teljesíteni tudtuk, mert 5 forintért mindenki megvásárolhatja a könyvtár központjának kiadásában megjelent „A mi könyveink" című jegyzéket. A jegyzék a könyvtárak alapvető könyveinek listáját nyújtja, könyvtárunk állománya ennél gazdagabb. Az értekezleteken azután szóban is értékes javaslolatokat kaptunk olvasóinktól. Az összejöveteleket színessé tettük azzal, hogy egy-egy szavalattal művészek szerepeltek: Bulla Elma, Turgonyi Pál, Gyimesi Pálma.

Gyermekolvasók. Diafilm

Külön örömet, de külön gondot is jelentettek mindig a kerület könyvtárosainak ifjúsági olvasóik. Az induló esztendők gyors munkája után már megvalósíthattuk, hogy a 14—18 éveseket érdeklő és nekik ajánlható könyveket külön polcon tároltuk. Feljegyzéseket készítettünk érdeklődésükről, kéréseikről és véleményükről. Egyéni és csoportos beszélgetésekkel hívtuk fel figyelmüket azokra az új könyvekre, melyeket haszonnal forgathatnak. Segítséget nyújtottunk tanulmányaikhoz is könyvek ajánlásával és kiselőadásokkal.

A Tanácsköztársaság évfordulójára a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szavalóversenyt rendezett. A kerületi könyvtárak vállalták a selejtezők lebonyolítását. Meglepően szép szavalatokat hallhattunk kerületünk diákjaitól és ifjúmunkásaitól. Az I. díjat Onódi Éva, az Ikarus gyár dolgozója nyerte, a II. díjat a gimnázista Baranyai Ibolya, a harmadik Újszászi Anna és Albert Erzsébet lett holtversenyben, szintén gimnáziumi tanulók. Onódi Éva a budapesti döntőben is jutalmat kapott.

Külön fejezet a könyvtár munkájában a legifjabb, 14 éven aluli olvasókkal való foglalkozás. Említettük, hogy már a megnyitáskor volt gyermekrészlegünk, valójában azonban ez csak azt jelentette, hogy külön polcokon álltak az ifjúsági könyvek. A gyerekeknek a felnőttekkel egyidőben, ugyanannál a pultnál kölcsönöztünk. 1959-ben azután az egykori

olvasószobát átalakítottuk külön ifjúsági könyvtárrá. A fiúk és lányok ettől kezdve már a saját könyvtárukba jöhettek, a könyvtáros néni csak velük foglalkozott, sokkal inkább magukénak érezték a gyűjteményt.

Az ifjúsági könyvek számának alakulása az utolsó öt évben:

1957	3616
1958	3775
1959	3939
1960	4631
1961	4726

A 14 éven aluli olvasók száma hullámzást mutat. A könyvtár megnyitását követő félév alatt 605 gyermek iratkozott be. 1955-ben 1075 a 14 éven aluliak száma, majd 1960-ban 719 és 1961 évben 764. Feltehető, hogy a könyvtár nyitásának idején először a minden új iránt fogékony fiatalok iratkoztak be nagy számmal. Ez a szám néhány évig emelkedő tendenciát mutatott, majd az ifjú olvasók felnőtt hozzátartozói és azok ismerősei, barátai is eljutottak könyvtárunkba. Kialakult a felnőttek és 14 éven aluliak megközelítően reális létszáma.

A 14 éven aluliak kölcsönzéseinek és a kölcsönzött köteteknek száma az utolsó öt évben:

Év	Kölcsönzők száma	Kölcs. kötetek száma
1957	8 935	23 722
1958	8 610	26 661
1959	9 765	33 566
1960	11 946	35 043
1961	12 400	44 513

A könyvtáros munkájának eredményét csak akkor tudja lemérni, ha például a pedagógusok örömmel számolnak be hogy egy-egy tantárgyban mennyire emelkedett a tanulmányi színvonal, amikor a tárgykörből könyveket adtunk a gyerekek kezébe, vagy más módon foglalkoztunk velük. Sok egykori ifjú, ma már komoly, kereső felnőtt olvasó lelkében élnek a benyomások, amiket a könyvtár egy-egy ifjúsági előadásán, fejtörőjén, vagy kirándulásán szereztek. Emlékeztetőül elevenítjük fel a megnyitás esztendejében szervezett kirándulást az Állatkertbe, ahol Csaplina: A mi állatkertünk című könyvének megbeszélése után az Állatkert egy dolgozója az állatok életéről számolt be a gyerekeknek. Több filmvetítéssel élénkített előadás hangzott el Iljin: „Hogyan lett az ember óriás" című művéről. Ifjúsági fejtörőinket rendszerint a kerület felkért pedagógusai vezették le. Egy alkalommal azonban Horváth Péter főiskolás aktívánk segített ebben a munkában. A már említett szavalóversenyen külön indultak az általános iskolások. Első díjat kapott közülük Disztl Gabi, második díjat Vereczkei Mihály, harmadik díjat Szabó Piroska.

Nagy lelkesedéssel vettek részt könyvtári gyerekeink a VII. Kongresszus tiszteletére rendezett rajzversenyen. A rajzok mesés, tarka, kedves világot varázsoltak a sashalmi művelődési otthonba a kiállítás két hete alatt. A szentmihályi Béla-utcai iskola a könyvtár olvasótermében tartotta meg rendszeresen irodalmi körét. Tartalmas és értékes önképzőköri élet folyt ebben a körben, a vezető tanár irányításával szolgálták a szép magyar beszéd ügyét, együttesen beszéltek meg költői műveket, meghallgatták és értékelték egymás szavalatait. Az ifjúsági könyvtáros kapcsolata az iskolákkal és a nevelőkkel jó. A tanévek kezdetén értesíti a fiatalokat a könyvtár nyitvatartásáról, az osztályfőnöki órákon ismerteti a

könyvtár munkáját. 1959-től a kerületi iskolák tanulmányi felügyelője Eszterág Albert tanár kérésére ajánló jegyzéket készítettünk az általános iskolások irodalmi és történelmi tanulmányaihoz kapcsolódó könyvtári könyvekről. Szentmihályi könyvtárunk közvetlen a pedagógusokat segítette azzal a bibliográfiával, amit az országjárások lebonyolításához készített a könyvtár földrajzi, történelmi és helyismereti értékű szépirodalmi műveiről.

1958 áprilisában kezdődött meg a könyvtárban a diapozitív filmek, a népszerű diafilmek kölcsönzése. Indulásul a Művelődésügyi Minisztériumtól közel 300 tekercset kaptunk, mai állományunk pedig már több mint 1200 tekercs. Kölcsönzött filmjeink száma évi átlagban eléri az ötezret. Statisztikánk nincsen róla, de nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy a sötét őszi-téli délutánokon kerületünk minden ötödik, hatodik kis családi házában megjelennek a vetítőgép sugarában a népmesék kedvelt hősei, a történelem és a művelődés nagy alakjai. Könyvtárunk is tart havonta kétszer diafilm vetítést mese- és ismeretterjesztő filmekből egyaránt. 40—50 ifjú törzsvendég látogatja az előadásokat, de nagyon sokszor leülnek a közönség soraiba a gyermekeket kísérő szülők is.

Ez az érem egyik oldala, a másik oldal kevésbé kedvező képet mutat. A könyvtárosnak sok idejét elrabolja a diafilmek kölcsözésével járó munka, ami nem is tartozik feladatkörébe. A nyilvántartással, kölcsönzsésel járó munka és az ezzel kapcsolatos óriási gazdasági feladatok elvégzése, más fontos, sőt a diafilmek kölcsönzéséhez viszonyítva nagyobb jelentőségű könyvtárosi teendőket szorít háttérbe.

A kérdést közelebbről megvizsgálva, arra a megállapításra jutunk, hogy a diafilmek kölcsönzése nem fokozza, hanem csökkenti az olvasás iránti érdeklődést. Nem egyszer találkoztunk olyan ifjú olvasóval, aki az ajánlott könyvek közül több értékes művet a következő meggondolással utasított vissza: Láttam a mű diafilm változatát, így a könyv már nem érdekel.

Összegezve: A könyvtáros nevelő munkáját nem segíti ez a munka, viszont fölösleges technikai munkatöbbletet jelent számára. Elgondolkoztató, hogy éppen a könyvtáros adjon ilyen rövid — elmélyült tanulmányozásra alkalmatlan, az eredeti művet távolról sem helyettesítő — alkotást a fiatal olvasó kezébe.

Meg kell említeni önkéntesen dolgozó ifjú olvasóinkat, a könyvtár aktíváit. A könyvtár megnyitása előtt is sok közelben lakó gyermek segített a rendezgetésnél és a könyvek bélyegzésénél. A könyvtárral szemben lakó Halász Sándor operaénekes gyermekeit mindig ott találtuk a könyvtárban, ha dolgos kézre volt szükség. László Béla, Petzkay Endre, Halmi Gabi, Varga Marika, Drágus Évi Sashalmon, Frank Erika, Lakcsik Viki, Nemesi Marika, Horváth Péter és a többiek Rákosszentmihályon fáradhatatlanul, minden szabad idejükben lelkesen siettek a könyvtár munkatársainak segítségére. Segítettek a technikai munkák elvégzésében is, de a szervezésben, új olvasók tájékoztatásában is készséggel támogatták a könyvtárt.

Társadalmi Tanács

A XVI. kerületi Szabó Ervin könyvtár mellett már a könyvtár létesítése után hamarosan kialakult egy lelkes emberekből álló csoport, mely segítő munkájával nagymértékben hozzájárult a könyvtár célkitűzéseinek megvalósításához.

A csoport tagjai kicserélődtek, a csoport elnevezése az évek folyamán változott, de munkájuk lényege az indulástól napjainkig változatlan maradt. Klopfer Nándorné, 1954—55-ben mátyásföldi könyvállomásunk vezetője, fáradtságot nem ismerve vitte a könyveket a mátyásföldi olvasóknak, Bernovits Károlyné, a XVI. ker. házkezelőség adminisztrátora széleskörű propagandamunkát fejtett ki az olvasószervezés és előadásainkra a közönségszervezés munkájában. Szeicz Alma pedagógus, Eszterág Albert pedagógus, tanulmányi felügyelő, Nemes Béláné, Kelemen Lajosné, Poór Kornélné, Tóth Dezsőné, Pusztainé, Pluhárné pedagógusok, Gvardián László szerszámkészítő részben tömegszervezeti és lakóbizottsági gyűléseken hívták fel a lakosság figyelmét a könyvtárra, részben rendszeres, pontos munkával segítették a könyvtári feladatok elvégzését.

A társadalmi tanács javaslataival segítette a munkaterv kialakítását, következetes és folyamatos propagandamunkával hozzájárult az olvasótábor növeléséhez, beteg és távollakó könyvtári tagokhoz eljuttatta a könyvtár könyveit. Figyelemmel kísérte az olvasók kívánságait, továbbította ezeket a könyvtárhoz.

A társadalmi tanács tagjai segítségével a könyvtár nevelő munkája széles körben terjedhetett el.

Az irodalmi előadások, ismeretterjesztő rendezvények, író-olvasó találkozók iránti érdeklődés felkeltésében, könyvkiállítások látogatásának megszervezésében tevékeny részt vettek a társadalmi tanács tagjai.

* * *

Tíz esztendő történetéről igyekeztünk beszámolni. Úgy érezzük, nem végeztünk rossz munkát. A statisztikai adatok számszerű eredményeinket tükrözik.

Tegyük ehhez még hozzá azt, hogy a tényleges olvasók száma kerületünkben sokkal nagyobb. Egyrészt nem kevés azoknak az olvasóknak a száma, akiknek családjában a hazavitt könyveket többen is olvassák. Másrészt nem pontosan ismeretes, de több száz körül mozog a társadalmi munkában kezelt könyvtárak olvasóinak száma. Különösen az utóbbi esztendőkben foglalkoztunk sokat azzal, hogy a kerület Szabó Ervin Könyvtára és üzemi könyvtárai egymást segítve lássák el olvasnivalóval a lakosságot. Az üzemi könyvtárak könyvanyaga ma már kielégítőnek mondható, de a könyvtárosok, az egy Ikarus gyár kivételével társadalmi munkások, személyük is gyakran változik, szakképzettségük nem mindig kielégítő. Könyvtárunk tanfolyamot rendezett részükre, tapasztalatcserére hívta őket, és a jövőben is feladatának tekinti segítésüket. Annak ellenére, hogy a statisztikai adatok szerint a munkásolvasók száma a legnagyobb olvasóink között, nem lehetünk megelégedettek sem a saját, sem az üzemi könyvtárak területén. Cinkota és Rákosszentmihály közel 3000 főnyi paraszti lakossága is alig találta meg eddig könyvtárunkat.

Büszkék vagyunk azonban a Petőfi-kerti olvasóknak az egész fővárosban egyedülálló kezdeményezésére. A Tanács javaslatára társadalmi munkában nem kevesebbet vállaltak, mint egy önálló könyvtárépületnek felépítését. Iparosok, értelmiségiek és diákok dolgoztak az épületen. 1962 októberében kölcsönzővel, raktárral és olvasóteremmel megnyílt a könyvtár. Kell-e több bizonyíték ahhoz, hogy milyen lelkesedéssel várják ma már a mi kerületünkben a műveltséget terjesztő könyveket.

Egy negyedévszázaddal ezelőtt mély kavicsbánya gödör választotta el egymástól Rákosszentmihályt és Sashalmot, lakatlan földek húzódtak Mátyásföld és Cinkota között. Még nagyobbak voltak a társadalmi különbségek, melyek Szentmihály kispolgárait elválasztották Sashalom szükség-lakótelepen élő munkásaitól, vagy Mátyásföld polgárait Cinkota parasztjaitól. A társadalmi választóvonalak sokszor egy helységen belül, a családi lakóházak kerítéseinek mentén húzódtak. Budapest fejlesztési tervében kerületünk továbbra is kertes beépítésű családi negyed marad. Könyvtári munkánknak célja, hogy ezekben a házakban művelt, olvasott dolgozók lakjanak. Ahogy betemetjük a bányagödröt és beépítjük a mezőket úgy tűnjenek el a lakosok között a műveltségi színvonalbeli különbségek is.

Simon Lászlóné, Kurunczy Lajosné, Marót Miklós

A BUDAPEST GYŰJTEMÉNY KÖNYVTÁRI FELADATAI

A „Budapest gyűjtemény" munkájának továbbfejlesztésénél elsősorban a főváros lakóinak, a gyűjtemény használóinak igényeiből indulunk ki, mindamellett figyeljük a hasonló jellegű városi könyvtárak működését is, hogy munkájukból bizonyos tanulságokat levonhassunk.

Ha a külföldi városokban folyó helyismereti munkát tanulmányozzuk, a legváltozatosabb képet kapjuk. Sok nagyvárosban kizárólag levéltárban és múzeumban folyik helyismereti gyűjtés. Anglia városi könyvtárai viszont a levéltárak és múzeumok szerepét is magukra vállalják. A szovjet könyvtárak igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a helyismereti munkának, különösen fontosnak tartják a helyismereti bibliográfiák készítését. Nem is annyira a helyismereti irodalom beszerzésére, külön gyűjtemény felállítására törekszenek, mint a másutt meglevő anyag feltárására. A mi vidéki könyvtáraink is a helyi bibliográfiák elkészítését tartják főfeladatuknak, annál is inkább, mert a múlt század végén és a század elején a jól megszervezett megyei levéltárak és városi múzeumok megelőzték őket a helyi anyag összegyűjtésében.

A Fővárosi Könyvtár helyismereti gyűjteményének szerencsésebb a múltja. Anélkül, hogy mélyebb történeti elemzésbe bocsátkoznánk, vázolni kívánjuk a gyűjtemény fennállása óta történt lényegesebb változásokat.

A „Budapest gyűjtemény" mint a könyvtár önálló részlege még Szabó Ervin igazgatása idején

1912 és 1914 között alakult.

A gyűjtemény alapja a Fővárosi Statisztikai Hivatal és a városháza kézikönyvtára, ezek kezdeti helytörténeti gyűjtése volt. Szabó Ervin a helyismereti részleg megszervezésekor az akkori legkorszerűbben dolgozó könyvtárak, az angol „Public library"-k helyismereti gyűjteményeinek példáját tartotta szem előtt. A „Public library"-k működésének alapja az 1850-ben hozott könyvtári törvény volt. Ennek értelmében a városok lakóikat könyvtári adó fizetésére kötelezhették és az így befolyó összegekből tarthatták fenn a községi könyvtárakat. A könytárak vezetői minden módon igyekeztek a könyvtárak hasznosságáról a város vezetőségét és az adófizető polgárokat meggyőzni és a színvonalas közművelődési könyvtár megteremtésén kívül feladatuknak tartották a helyismereti, helytörténeti különgyűjtemények felállítását. Minthogy a múzeumok és levéltárak létalapja kevésbé volt biztosítva, az angol községi könyvtárak levéltári és múzeumi anyagok gyűjtését is rendszeresítették, annak érdekében, hogy a felmerülő igényeket minél tökéletesebben kielégíthessék. A könyvtárak használói igen gyakran vették igénybe a könyvtárak dokumentumanyagait birtokpereik eldöntésénél — az olvasók anyagi érdekeinek előmozdítása pedig a könyvtárak népszerűségének egy fontos forrása volt. A közelmúltban felvetődött az a követelés, hogy a közművelődési könyvtárak levéltári anyagukat adják át a levéltáraknak. Ezzel a

követeléssel szemben az angol könyvtárak hivatkoznak azokra a jó eredményekre, amelyeket a helyi dokumentumok megszerzésében, megőrzésénél és főleg felhasználásánál elértek. Kifejtik, hogy a kutatóknak is csak előnyös, ha a könyvanyagot és a levéltári anyagot egy helyen találják meg és rámutatnak arra is, hogy a helyismereti anyag a levéltárakban csak kevés kutató számára hozzáférhető. — Ez a vita számunkra azért érdekes, mert a mi könyvtárunk és a Fővárosi Történeti Múzeum gyűjtési területe között vannak érintkezési felületek. Metszetgyűjteményünket 1950-ben át is adtuk a Történeti Múzeumnak. Egyes Budapest-kutatók felvetették azt a gondolatot, hogy helyes volna a levéltár, könyvtár és múzeum egyesítése. Ez a megoldás néhány kutató számára talán előnyös lenne, de lényegesen nagyobb veszteséget jelentene, ha a helyismereti könyvgyűjtemény nem egy nagy közművelődési könyvtár osztályaként működne és ezáltal megfosztatnék tömegkapcsolataitól és azoktól az előnyöktől, amit a közös könyv- és folyóiratanyag jelent, s amelyeket ily módon a könyvbeszerzésnél és szakszerű rendezésnél élvez.

Az angol városi könyvtárak sokrétű munkájához hasonlóan könyvtárunkban is megkezdték még az első világháború időszakában a könyv-, folyóirat, térkép-gyűjtésen kívül a helyi vonatkozású apró-nyomtatványok, plakátok, újságkivágások gyűjtését.

A Horthy-korszak, mint az egész ország fejlődésében, a különgyűjtemény sorsának alakulásában is törést okozott. A konszolidáció után könyvtárunk az ország egyik legjobbban dotált könyvtára, a különgyűjtemény személyzeti létszáma kielégítő, könyvbeszerzésre is jelentős összegek állnak rendelkezésre. A főváros vezető tisztviselői közül többen, számos törvényhatósági bizottsági tag maga is „Budapestiensa"-gyűjtő és szívesen támogatja a könyvtári külön-gyűjteményt. Az évkönyvek tanúsága szerint ebben a korszakban a könyvtár főfeladatának tekintette, hogy a régebbi múltra vonatkozó irodalmat — a lehetőségekhez képest teljességre törekedve — beszerezze. Elsősorban inkunábulumokat és a XVI., XVII. századbeli művek beszerzését tűzték ki célul. Ma az a benyomásunk, hogy a könyvtárosok, amikor értékes könyvekről beszéltek, alig tettek különbséget a piaci ár és a könyvtári érték között. Elsősorban a drága pénzen vett könyveket emlegetik az évkönyvekben a könyvtár gyarapodásáról szólva. Szemléletük alig különbözött az amatőr-gyűjtőkétől, akik ebben a korszakban gazdag emberek, s vagyonukat értékálló módon kívánták befektetni. Amikor a könyvtár tisztviselői a belföldi és külföldi antikváriumokkal felvették a kapcsolatot, hogy a B. gyűjtemény számára könyveket vásároljanak, magángyűjtőknek is gyakran segítséget nyújtottak hiányaik kiegészítésével kapcsolatban, felhívták figyelmüket egy-egy kedvező könyvajánlatra. Egyébként magának a könyvtárnak is több vezető tisztviselője „bibliofil-gyűjtő" volt. Az akkor beszerzett régi könyvanyagot vizsgálva ma már gyakran nem is értjük, mi az a budapesti vonatkozás, amely a vételt indokolta. Úgy látszik, elegendő volt, ha egy régi és ritka könyvben Buda neve előfordult, hogy budapesti vonatkozásúnak ítéljék. Jellemző erre a szemléletre az, ahogyan az 1936-os évkönyvben a B. gyűjtemény két ősnyomtatvány beszerzésével dicsekszik. Az egyik Galeotte *Liber de homine* c. könyve, amelyet egyidőben Hess nyomtatványnak tartottak, de Fitz József megcáfolta ezt a hiedelmet. „Mégis szerzőjének személye miatt tágabb értelemben vett budapesti vonatkozású művek közé sorolható". A másik mű: Mayn és Brant III. Miksa császár házassága alkalmából tartott beszéde, valószínűleg 1494-ben jelent meg. „E mű Mátyás királyra, mint «rex gloriosissimus»-ra való utalása miatt foglal helyet gyűjteményünkben" — írják.

E hibák ellenére el kell ismernünk, hogy sikerült a legfontosabb XV., XVI. és XVII. századi budapesti vonatkozású nyomtatványok megszerzése. Saját koruk és a múlt század irodalmát azonban már nem ugyanilyen szenvedéllyel gyűjtötték.

Megindult ebben a korszakban a budapesti vonatkozású irodalom feltárása is. A legnagyobb jelentőségű ezekkel a munkákkal kapcsolatban a budapesti történeti vonatkozású bibliográfiák és tanulmányok sorozatának megjelentetése. A könyvtár dolgozói az annotált bibliográfiák igen hasznos szerkesztési módszereit dolgozták ki. E bibliográfiák nagy részét ma is használjuk tájékoztató munkánkban és módszereikből tanultunk. A bibliográfiák tárgyválasztásánál is a múltbafordulást látjuk. A korszak legparádésabb, legnagyobb apparátussal elkészült kiadványai a Buda visszavívásának évfordulójára 1936-ban megjelent és

az egykorú irodalmat és képzőművészeti ábrázolásokat felsoroló bibliográfiák voltak. Ezek a szépen kiállított, komoly tudományos felkészültséget igénylő munkák lényegesebb új adatokat nem szolgáltattak történészeinknek. 1886-ban a visszavívás kétszázadik évfordulóját már nagy pompával ünnepelte meg a kiegyezéskori Magyarország. Kiállítás, történelmi munkák, bibliográfia készült és a kor tudósai igyekeztek tanúsítani „gutgesinnt"-ségüket azzal, hogy a Habsburgok 1686-os haditettének történetét dicsőítették. Az 1936-os kiadvány az agresszív német fasisztáknak népszerűsítésére volt alkalmas. Az 1790-es országgyűlés másfélszázados évfordulója 1940-re esett. A könyvtárnak birtokában volt Ballagi gazdag 1790-es röpiratgyűjteménye, melynek publikálását az évforduló is, a politikai helyzet is aktuálissá tette volna. Némán haladtak el az évforduló mellett — nyilván nem tartották kívánatosnak, hogy e németellenes mozgalomról sok szó essék.

Örökségként végeredményben sokrétű és nagyrészt rendezett budapesti vonatkozású könyv- és nyomtatványanyagot vettünk át, és a feltárás kidolgozott módszereit. Mindez alap lehetett arra, hogy a hibákat, fogyatékosságokat kiküszöbölve, korszerű, szocialista igényeknek megfelelő helytörténeti munkát végezzünk.

A felszabadulás után

azonnal nem indulhatott meg a munka. Az első években a B. gyűjtemény fejlesztése háttérbe szorult; sürgősebb feladat volt a kerületi könyvtárhálózat kiépítése. Nagyobb lendülettel, személyzeti létszámmal, vásárlási kerettel csak 1954-ben kezdett dolgozni a Budapest gyűjtemény. Ekkor kezdődött az átfogó, részletes, folyóiratcikkanyagra kiterjedő Budapest történeti bibliográfia anyaggyűjtése is. Ez a nagyszabású munka, amelynek során egész könyvállományunkat átvizsgáltuk, sőt a budapesti nagykönyvtárak állományát is használtuk, a főváros irodalmának tudományos és népszerű célokra történő feltárásán kívül számos tanulságot hozott számunkra. Munkatársaink — akik nagyrészt csak rövid ideje dolgoznak osztályunkon — alaposan megismerték a főváros történetét, irodalmát. Gyűjteményünk hiányaira is így derült fény. A rendkívül munkaigényes bibliográfiai anyaggyűjtés miatt kénytelenek voltunk ugyan más munkákat elhalasztani, mégis úgy hisszük, hogy a bibliográfia elkészülte után hozzásegít ahhoz, hogy legfontosabb feladatainkat: a tájékoztatást, szerzeményezést, az időszerű helyi irodalom propagálását magasabb szinten oldjuk meg.

Egyik legbonyolultabb feladat a helyes szerzeményezés. Raktárunk korlátozott befogadóképessége miatt is el kell döntenünk, mit értünk „budapesti vonatkozás"-on. Melyek azok a budapesti vonatkozású művek, ameleyket feltétlenül be kell szereznünk — ha másként nem, fotokópiában vagy mikrofilmen — és melyek azok a művek, amelyknek feltárásával meg kell elégednünk — tudva azt, hogy melyik könyvtárban hozzáférhetők. Szem előtt kívánjuk tartani azt az elvet, hogy az az irodalom, amely fővárosunk szempontjából fontos adatokat tartalmaz, könnyen hozzáférhető legyen, továbbá fontosnak tartjuk azt is, hogy propagatív célokra alkalmas, színes szemléltető anyag legyen birtokunkban. De ezeknek az elveknek alkalmazása az egyes könyvekre még mindig nem teljesen tisztázott. Nehéz több évtizedre megállapítani, hogy kutatóinknak mire lesz valóban szükségük.

Annak érdekében, hogy a helytörténet kutatóinak szemléltető anyagot biztosítsunk fektettük fel 1959-ben fényképgyűjteményünket. Ma már közel 10 000 tárgykör szerint rendezett fénykép áll könyvtárunk olvasóinak rendelkezésére. A fotók nagyrésze a mai fővárosról készült — a Magyar Foto felvételei —, de magánosoktól történt vásárlásaink révén sok érdekes múlt századbeli, századeleji kép került birtokunkba. A gyűjteményt ma elsősorban könyvillusztrációk kiválogatásánál használják, filmesek felhasználták történeti miliő kialakításához. Kiállításaink rendezésénél is gyakran felhasználjuk képeinket.

Feltűnő hiányossága gyűjteményünknek Budapest kapitalista fejlődésére, a gyárak, ipartelepek történetére vonatkozó irodalom. Szabó Ervinék gyűjtése nyomán rendelkezünk a fővárosi munkásmozgalom kezdeteire vonatkozó irodalommal, de a két világháború közötti korszakról munkásmozgalmi nyomtatványanyagunk igen szegényes. Egyes területeken hiá-

nyaink magyarázata az, hogy nem jelent, vagy alig jelent meg a kérdésre vonatkozó irodalom. Az esetben, ha várostörténeti kutató ilyen témát feldolgozott, de kézirata nem kerül kiadásra, akár azért, mert a kiadók nem látnak megfelelő érdeklődést a téma iránt, akár azért, mert a kézirat, noha értékes anyagot tárt fel, nem alkalmas kiadásra — szívesen megvásároljuk kéziratát. Ezzel egyrészt könyvtárunk látogatóinak érdekeit szolgáljuk — másrészt elérjük azt, hogy a város történetének kutatói nem vesztik el kedvüket, s munkájuk nem válik értelmetlenné, a közönség elé kerül.

Az elkövetkező években fontos feladat lesz gyűjteményünk anyagának rekatalogizálása. Közel fél évszázada felfektetett betű- és szakrendi katalógusunk hibás, szempontjai helyenként elavultak. A rekatalogizálás során földrajzi katalógus is készül és így a városunk egyes kerületeire, nevezetesebb tájegységeire vonatkozó irodalom együtt lesz megtalálható. Tájékoztató szolgálatunk majd a jó katalóguson, képkatalóguson, bibliográfián kívül különböző kimutatásokra is támaszkodhat, amelyeket a felmerülő szükségletek szerint készítünk el. (Betűrendes kimutatás az utcaváltozásokról, üzemek címváltozásairól, eseménynaptár stb.).

Olvasóink tájékoztatására adtuk ki 1959- és 1960-ban *Budapest a tanácsköztársaság idején a korabeli sajtó tükrében*, *Budapest munkásmozgalma 1919—1945* és *Budapest szocialista fejlődése* címmel bibliográfiáinkat, melyekben elsősorban folyóirat- és napilap cikkanyagot ismertettünk. Ezeknél a kiadványainknál figyelembe vettük a kerületek történetét feldolgozó kutatók igényeit és az egyes kerületek történetére vonatkozó cikkeket külön fejezetekben mutattuk be. A Szovjetunió könyvtárai a hazafias nevelés szempontjából igen fontosnak tartják a helyi vonatkozású szépirodalmi bibliográfiák készítését. A mi osztályunkon is folyik a magyar szépirodalom feldolgozása. Ennél a munkánál — habár teljességre nem törekszünk — nemcsak saját könyvanyagunkra támaszkodunk. Elemző, jegyzetelt címfelvételeink segítségével kimutatást adunk a város nevezetesebb tájai — egyes városrészek, utcák — szépirodalmi megörökítéséről. Választ tudunk adni majd arra is, hogy a város történetének egyes eseményeiről, jellegzetes életéről nagy költőink, íróink hogyan emlékeztek meg.

Tájékoztató szolgálatunk tökéletesítése azért is fontos, mert a helyismereti kérdések iránt az érdeklődés egyre növekszik. Tudományos kutatók, újságírók, TIT-előadók, versenyre készülő diákok és nyomolvasó úttörők keresnek fel bennünket. Gyűjteményünk munkáját úgy kell megszerveznünk, hogy ezeknek a különböző szintű, sokfajta érdeklődési körű olvasóknak igényeit pontosan és gyorsan kielégítse. Feladatunknak tartjuk, hogy a főváros lakosságának legszélesebb rétegeiben felkeltsük az érdeklődést a város története iránt, és ezért fontos és értékes olvasónak tartjuk mind a tudóst, az újságírót — aki népszerű formában ismerteti városunk történetének egy részletét —, mind a kisdiákot, aki a helytörténeti kutatás során kap kedvet az elmélyült tudományos munkához, sőt azt a látogatónkat is, aki egy rejtvény megoldása érdekében hajlandó könyvanyagunkban böngészni.

A „Budapest gyűjtemény"-nek ez a feladata teljesen összhangban van a központi könyvtár nyilvános osztályának feladatával, amelyet mint magas szintű társadalomtudományi jellegű közművelődési könyvtárat hasonló összetételű olvasóközönség keres fel.

Gyűjteményünknek, mint az ország legjobban felszerelt, legnagyobb múlttal rendelkező helyismereti könyvgyűjteményének, fontos feladata a vidéki könyvtárak helyismereti munkájának segítése. Úgy gondoljuk, országos feladat elvégzése alól nem vonhatjuk ki magunkat, hiszen mi vagyunk arra a leghivatottabbak. Országos érdek, hogy a vidéki városok, kisvárosok vonzóereje növekedjék, megszűnjön az a szemlélet, hogy „csak Budapesten lehet élni". Márpedig a jó helytörténeti munka hozzájárulhat az egészséges lokálpatriotizmus kifejlődéséhez, ahhoz hogy a helység lakói szeressék városukat.

Természetesen nem hanyagolható el a hozzánk közelebb eső feladat sem, a kerületi könyvtárak helyismereti munkájának támogatása. Csak a kerületi hálózat útján folyhat a helyismereti irodalomnak nagyszámú olvasóra kiterjedő propagandája. Eddigi kapcsolatunk a kerületi könyvtárakkal nem volt rendszeres. Egyes feladatok megoldásához adtunk segítséget. (Pl. egy egy kerületben megrendezett helytörténeti kiállításhoz, vagy egy-egy

évforduló megünnepléséhez). De ezzel nem elégedhetünk meg. El kell érnünk azt, hogy a kerületi könyvtárosok a helyismereti irodalom propagálását a szocialista nevelőmunka szerves részének tekintsék. Rendszeres együttműködést kell kiépítenünk és együtt ki kell alakítanunk azokat a módszereket, amelyekkel elérhetjük, hogy Budapest lakói jól megismerjék városukat, természeti és építészeti szépségeit, technikai létesítményeit, hagyományait.

Az angol kisvárosok helytörténeti gyűjteményeinek könyvtárosai büszkék, ha munkájuk eredményeként egy-egy telekspekuláns magasabb áron tudja értékesíteni ingatlanát. A két világháború között a „B."-gyűjtemény könyvtárosai a magyar „kultúrfölényt" igyekeztek régi nyomtatványaikkal bizonyítani. Mi azt szeretnénk elérni, hogy fővárosunk lakói Budapest történetének ismeretében értsék meg a társadalom fejlődésének törvényeit, becsüljék meg azt a munkát, szorgalmat, tudást, amely a várost a mai formájában a történelem során létrehozta.

Az egyes városok helytörténeti gyűjteményei más és más időben, más és más feltételek között alakultak ki, mint ahogyan a városok is különböző időben és különböző feltételek között fejlődtek. Kevés olyan főváros van, mint Budapest, amely az ország lakosságának majdnem egyötödét felöleli. Irodalmi és régészeti emlékek bepillantást engednek a város többezeréves múltjába. Színes és változatos Pest-Buda története. A reformkor magyarja büszkén emlegette Budát, Lajos és Mátyás udvarát — a régi nemzeti dicsőség emlékeit. Szeretnénk azt, hogy minden magyar ember büszkén beszéljen a fővárosról, ahol Petőfi vezetésével a márciusi ifjak a függetlenség és demokrácia alapjait rakták le, ahol 1919-ben a tanácsköztársaság hősei a világon elsőként csatlakoztak az októberi forradalom eszméihez és ahol ma a gyárakban, a tudományos intézetekben a kommunizmus alapjainak lerakását készítik elő.

Könyvtárunk sok szempontból szerencsés és — nehézségeink ellenére — előnyös helyzetben végzi a helyismereti munkát, éppen azért szeretnénk azt úgy végezni, hogy eredményeinkből más könyvtár is tanulságot meríthessen.

Nyilas Márta

AZ ÖNÁLLÓ KERÜLETI GYERMEKKÖNYVTÁRAK ELSŐ TAPASZTALATAI

Magyarországon a felszabadulás előtt a Fővárosi Könyvtár hálózatában gyermekkönyvtárügyről alig beszélhettünk. Csupán néhány könyvtár mellett működött gyermekkönyvtári részleg. A felszabadulás után a közművelődési könyvtár-ügy fellendülésével párhuzamosan az illetékesek felfigyeltek a gyermekkönyvtárügy elmaradottságára is. Egyre-másra létesültek új könyvtárak, amelyekben már gyermekrészlegek is helyet kaptak.

A gyermekolvasók számának rohamos növekedése szükségessé tette, hogy ezzel a problémával behatóbban foglalkozzunk. A kerületi könyvtárak osztályán nem mindig biztosították a kellő súlyt a gyermekkönyvtárak ügyének. 1960-ig a gyermekkönyvtári szakelőadó — annak ellenére, hogy a gyermekrészlegek száma rohamosan szaporodott — munkaidejének csak egy részét fordította erre a fontos feladatára. 1960-ban azonban a gyermekkönyvtári munka sokrétű feladatai elkerülhetetlenné tették, hogy a szakreferens e területen függetlenné váljék, sőt 1961 őszétől már 2 munkatárs látja el ezt a feladatot.

Felvetődött az a gondolat, hogy — mint külföldön — önálló gyermekkönyvtárakat, sőt gyermekkönyvtárhálózatot létesítsünk. Megfelelő anyagi fedezet és főleg megfelelő helyiség híján azonban erre csak 1961-ben kerülhetett sor. Még ma is vitatott kérdés egyesek részéről, vajon szükséges-e egyáltalán önálló gyermekkönyvtárak létesítése. A gyermekkönyvtári részlegek leválasztása nem csökkenti-e a kerületi könyvtárak jelentőségét, hatósugarát? Sok könyvtárvezetőben merültek fel ezek a kérdések. A könyvtárak olvasólétszáma és könyvállománya valóban csökken a leválasztással, azonban a felnőtt könyvtárnak maradt megnövekedett helyiség több felnőtt olvasót vonz majd a könyvtárba. Ugyanakkor a gyermekekkel való foglalkozás speciális problémái vitathatatlanná teszik a gyermekkönyvtárak önállósításának szükségességét. Több kerületi könyvtárban adva vannak ennek előfeltételei, mivel a gyermekrészlegek máris külön helyiségben működnek; kettőnek külön leltárkönyve van. Csak gazdasági ügyei közösek a felnőtt könyvtárakkal.

Mindezek a kérdések eddig elméleti jellegűek voltak, s azokra a két első önálló gyermekkönyvtár közel egy éves működése adta meg a választ.

A két első gyermekkönyvtár előkészítő munkálatai

Könyvtárak előkészítése általában bonyolult, sokrétű feladat. Az 1. sz. gyermekkönyvtár létesítésének előkészületei már 1958-ban megkezdődtek. Az OTP 1958-ban kezdett a Liszt Ferenc tér 6. számú ház építéséhez, amelyben — sok vita után — a könyvtár is helyet kapott. A terveket Weichinger Károly a Műszaki Egyetem professzora és Virág Csaba a Műszaki Egyetem tanársegéde készítette. A tervrajzokat az Országos Könyvtári Szakbizottság különböző szakosztályai is felülvizsgálták és jóváhagyták. A könyvtár alapterülete 320 m². Ez ú. n. teremkönyvtár, amely 3 részre tagozódik: egy kölcsönzőre és két olvasóteremre, külön az alsó, külön a felső tagozatosok számára. A három részt csak függöny választja el egymástól.

A 600 000,— Ft értékű berendezés és felszerelés igen korszerű és (néhány apró hibától eltekintve) célszerű is. A gyermekméretű színes bútorok, szabályozható polcok, modern mintájú függönyök igen kellemes benyomást gyakorolnak gyermekre és felnőttre egyaránt.

A Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtár önálló költségvetéssel és személyzettel rendelkező kerületi könyvtár. 6 dolgozója van, ebből 4 könyvtáros és 2 raktárkezelő, akik egyben a ruhatárosi teendőket is végzik. Ú. n. „gyakorló könyvtár", amelynek az általános feladatokon kívül perspektívában még célkitűzése az is, hogy a hálózat új gyermekkönyvtárosait a munkába bevezesse.

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár kerületi könyvtárak osztálya már 1959-ben kezdte válogatni és feldolgozni a könyvanyagot a könyvtár számára. Mintegy 3000 kötet gyűlt így össze, míg 1960 decemberében a könyvtár vezetője teljes munkaidejében hozzákezdett a további feldolgozó munkához. Áprilisban még egy könyvtáros kapcsolódott be az előkészítő munkálatokba, majd további segítséget kaptunk. A Népköztársaság útján levő 10. sz. könyvtár gyermekrészlege megszűnt — funkcióját a Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtár látja el — és használható könyvanyagát bedolgoztuk a gyermekkönyvtár számára. A megnyitás előtt elkészítettük a könyvtár betűrendes és tematikus katalógusát, ezenkívül ajánló albumokat és kis-katalógusokat.

A könyvtár 1961. június 3.-án ünnepélyes keretek közt nyílt meg. A megnyitóbeszédet Veres József, a Fővárosi Tanács elnöke tartotta igen sok vendég jelenlétében.

Míg az 1. sz. gyermekkönyvtár előkészületei közel 3 évig tartottak, a 2. sz. gyermekkönyvtár félévi előkészítő munka után nyílt meg. Megelőzte tehát az 1. sz. — még előkészítés alatt álló — Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtárat.

Tekintsük át röviden a 2. sz. gyermekkönyvtár megnyitás előtti történetét:

1959-ben a XIII. kerületi Sallai Imre u. 52. sz. alatt OTP társasház épült, amelynek földszintjén 124 m² területen 5 helyiségből és mellékhelyiségekből álló könyvtárat létesítettek. Örvendetes maga a tény, hiszen azt bizonyítja, hogy a kulturális élet fellendülésével a könyvtár már helyet kap az általános tervezésben is. Kár, hogy a könyvtár központja csak akkor értesült az új könyvtár-helyiségről, amikor a házkezelőség felszólította lakbérfizetésre. A könyvtár vezetősége megállapította, hogy az épület beosztása, méretei, nem nagyon alkalmasak könyvtár céljaira. Az eredeti terv szerint felnőtt- és gyermekkönyvtár nyert volna itt elhelyezést. A tervezés pontosan megjelölte az egyes szobák rendeltetését. Nyilvánvaló volt, hogy ez az elképzelés irreális, hiszen a helyiség még egymagában a felnőtt-könyvtár követelményeinek sem felel meg. Ennek köszönhető, hogy — más megoldás nem lévén — a FSZEK vezetősége úgy döntött, itt gyermekkönyvtárat hoz létre. Így vált lehetővé, hogy a XIII. kerületben nyíljon meg elsőnek önálló kerületi gyermekkönyvtár.

A könyvtár berendezését a Kiállításokat Kivitelező Ipari Vállalat tervezte és készítette el 150 000,— Ft-os költséggel. A kölcsönzőt, olvasótermet, előadótermet, szakköri szobát és ruhatárat modern, színes bútorokkal rendeztük be.

1961. februárig a könyvtár vezetője fél-, majd teljes munkaidejét a létesülő új gyermekkönyvtár feladatainak megoldására fordíthatta. Az előkészítési munkákban további három — részben félnapos — dolgozó vett részt. A beszerzési és bedolgozási feladatokon kívül még szervezési munkákat is kellett végezni. A könyvtár körzetében levő általános iskolák végiglátogatása, az ünnepélyes megnyitó előkészítése ennek az időszaknak a feladata volt.

1961. április 1.-én a XIII. ker. Tanács VB elnökhelyettese, Takács István elvtárs ünnepélyes keretek között átadta a könyvtárat rendeltetésének. A megnyitás után 4 dolgozóval kezdtük meg a munkát: egy egésznapos és még egy félnapos könyvtárossal egy ruhatárossal és egy félnapos takarítónővel.

Olvasóforgalom

Számítottunk arra, hogy mindkét könyvtár sok gyermekolvasót fog vonzani. Elképzeléseinket azonban a valóság túlszárnyalta, mint azt az alábbi táblázat bizonyítja.

Hónap	1. sz. könyvtár		2. sz. könyvtár	
	Beiratkozók sz.	Kölcsönzők sz.	Beiratkozók sz.	Kölcsönzők sz.
Április	—	—	434	901
Május	—	—	603	1 372
Június	1360	3 098	768	1 655
Július	1700	3 115	859	1 336
Augusztus	1987	3 828	922	1 432
Szeptember	2300	3 601	982	1 335
Október	2651	4 453	1063	1 544
November	2918	4 367	1108	1 414
December	3079	3 858	1137	1 310
Összesen		26 320		12 299

Az 1. sz. gyermekkönyvtárban az olvasók száma nap mint nap rohamosan emelkedett. Ez a rohamos fejlődés elsősorban a könyvtár reprezentatív jellegének tulajdonítható, de nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a 10. sz. könyvtár gyermekrészlegének megszűnésével párhuzamosan a könyvtár gyermekolvasóinak egy része (626 gyermek) is ide iratkozott. Érdekes, hogy nemcsak a VI. és VII. kerületből, de még a peremkerületekből is iratkoztak be gyermekek. Dec. 12-én ünnepeltük a 3000.-ik beiratkozott olvasónkat.

A gyermekek különféle családi környezetből kerültek ki. Sok közöttük értelmiségi származású, sok alkalmazotti, de sok a munkás-származású is. Érdemes lenne megfigyelni — bár ez körültekintőbb munkát igényel — hogy a családi környezet mennyiben befolyásolja a gyermek olvasmányait, kulturális igényét.

A 2. sz. gyermekkönyvtárban 800-ra terveztük az év végéig beiratkozott olvasók számát. Ezt a számot már júliusban elértük. Könyvtárunk a volt „Új-Lipótváros" és Angyalföld határán fekszik. Olvasóink nagy része értelmiségi családból származik, sok az alkalmazott, kevesebb a munkásgyerekünk. Ez annak is tulajdonítható, hogy a XIII. kerület zsúfolt munkáslakta részén a 7. sz. könyvtár gyermekrészlege működik és a munkásgyerekek — mivel ott laknak — túlnyomórészt azt veszik igénybe. (A közeljövőben éppen ezen a területen alakul meg a 3. sz. gyermekkönyvtár.) Októberben írtuk be könyvtárunk ezredik olvasóját. Rögtönzött ünnepség keretében ajándékkönyvet adtunk át neki.

Könyvállomány és könyvkölcsönzés

Kezdetben mindkét könyvtár aránylag kevés könyvvel rendelkezett és egyik legfontosabb feladatunk a könyvanyag minél gyorsabb ütemű fejlesztése volt.

Az 1. sz. gyermekkönyvtárnak a megnyitáskor 5925, a 2. sz. gyermekkönyvtárnak 2924 könyve volt a következő bontásban:

Szakcsoportok	1.sz. könyvtár Kötet	%	2. sz. könyvtár Kötet	%
Képes	435	7,3	268	9,2
Mesés	963	17,1	451	15,4
Állattörténet	106	1,8	54	1,8
Gyermekvilág	857	14,5	531	18,4
Történelem	591	10	302	10,3
Kalandos tört.	637	10,7	248	8,5
Életrajz	101	1,7	52	1,8
Vers	284	4,8	137	4,6
Színdarab	31	0,5	10	0,3
Serdülő	534	9—	249	8,5
Idegennyelvű	26	0,4	—	
Összesen	4565	77,8	2302	78,8

Szakcsoportok	1. sz. könyvtár Kötet	%	2. sz. könyvtár Kötet	%
Ált. tudományos 0—2	65	1,1	27	0,9
Ifj. mozgalom 3	85	1,4	62	2,1
Nyelv 4	23	0,4	20	0,7
Term. tud. 5	362	6,1	134	4,6
Technika 6	241	4	95	3,2
Művészet, sport 7	296	4,3	109	3,7
Irodalomról	86	1,5	37	1,3
Földrajz, tört. 9	202	3,4	138	4,7
Összesen	1360	22,2	622	21,2

Érdemes felfigyelni a két könyvtár induló könyvállományának hasonló összetételére. A szerzeményezést egymástól függetlenül végeztük, a százalékarányok mégis csaknem azonosak. Ez sajnos nem egészen a tervszerű meggondolás eredménye, hanem a könyvpiacon fellelhető anyag is befolyásolta. (Az eltérés, amely mutatkozik, ti. főleg annak tulajdonítható, hogy az 1. sz. gyermekkönyvtár állománya a vásárláson kívül még a 10-es könyvtár gyermekkönyv-anyagának nagy részével is gyarapodott.)

Ha elképzeléseinknek megfelelően állítottuk volna össze a könyvanyagot, több történelmi, kalandos és életrajzi regényt szereztünk volna be, főleg a „gyermekvilág" rovására, mivel ebben a szakcsoportban irodalmilag kevéssé értékes művek viszonylag nagy számban találhatók. Az ismeretterjesztő irodalom vonalán a 3-as, 8-as és 9-es szakcsoport fejlesztése lett volna lényeges. Ilyen meggondolásokkal szerzeményeztünk az év folyamán, ennek ellenére sem sikerült az aránytalanságokon lényegbevágóan segíteni. A könyvkiadás ugyanis nem fedte pontosan elképzeléseinket.

Az év folyamán szerzeményezett könyvanyag megoszlása:

Szakcsoportok	1. sz. könyvtár Kötet	%	2. sz. könyvtár Kötet	%
Képes	208	4,9	92	5,7
Mesés	425	10	146	8,9
Állattörténet	83	1,8	19	1,2
Gyermekvilág	789	19,6	239	14,7
Történelem	427	10	142	8,7
Kalandos tört.	611	14,4	154	9,5
Életrajz	55	1,2	31	1,9
Vers	103	2,3	43	2,6
Színdarab	18	0,3	24	1,5
Serdülő	285	6,5	150	9,2
Idegennyelvű	—			
Összesen	3004	71,0	1040	63,9

Szakcsoportok	1. sz. könyvtár Kötet	%	2. sz. könyvtár Kötet	%
0—2	127	3	63	3,9
3	78	1,8	19	1,2
4	12	0,2	28	1,7
5	241	5,7	124	7,6
6	230	5,5	94	5,8
7	306	7,2	124	7,6
8	37	0,8	14	0,9
9	202	4,8	121	7,4
Összesen	1233	29	587	36,1

Hasonlítsuk össze a két könyvtár állományának összetételét az egész évben kölcsönzött kötetek forgalmával.

Szakcsoport	1. sz. könyvtár		2. sz. könyvtár	
	Kötet	%	Kötet	%
Képes	4544	7	2787	10,6
Mesés	9295	14,3	3855	14,6
Állattörténet	882	1,4	260	1,
Gyermekvilág	10287	15,9	5190	19,6
Történelem	7892	12,3	3123	11,9
Kalandos tört.	10183	15,8	3342	12,7
Életrajz	724	1,2	404	1,5
Vers	997	1,5	283	1,1
Színdarab	293	0,4	179	0,7
Serdülő	5216	8	1458	5,5
Idegennyelvű				
Összesen	50313	77,8	20881	79,2

Szakcsoport	1. sz. könyvtár		2. sz. könyvtár	
	Kötet	%	Kötet	%
0—2	624	1	285	1,1
3	568	0,8	278	1,1
4	55	—	94	0,4
5	4182	6,5	1356	5,1
6	3067	4,8	980	3,7
7	2917	4,5	890	3,4
8	433	0,6	240	0,9
9	2511	4	1331	5,1
	14357	22,2	5454	20,8

Amint látjuk, a könyvanyag és a kölcsönzött kötetek %-aránya között nagy eltérés nem mutatkozik. Ha azonban tüzetesebben elemezzük a számokat, megállapíthatjuk, hogy előző állításunk indokolt volt és olvasóink igényei szerint is sokkal több kalandos történetre, történelmi regényre, sőt természettudományos és technikai könyvre is lenne szükségünk, mivel ezeknek a szakcsoportoknak a forgási sebessége a legnagyobb. Más oldalról vizsgálva a kérdést láthatjuk, hogy pl. a verseskönyvek kihasználtsága nem megfelelő. A versek fokozottabb olvastatása érdekében próbálkozások már eddig is történtek. Az 1. sz. gyermekkönyvtárban pl. a kisgyermekeknek szánt verseskötetek egy részét a képeskönyvek közé helyeztük. Ez emelte ugyan a verseskötetek forgalmát, de a valódi célt nem értük el. Feltehető ugyanis, hogy a gyermekek a képek és nem a versek miatt vitték el a könyvet. A 2. sz. gyermekkönyvtárban a megszabott 2 szépirodalmi könyv mellett költeményeket még vihetnek a gyerekek. Ezek a módszerek azonban még nem közelítik meg a lehetőség határait. Tervbe vettük, hogy csoportos foglalkozások, kiállítások és más könyvtári módszerek segítségével igyekszünk megszerettetni a költészetet.

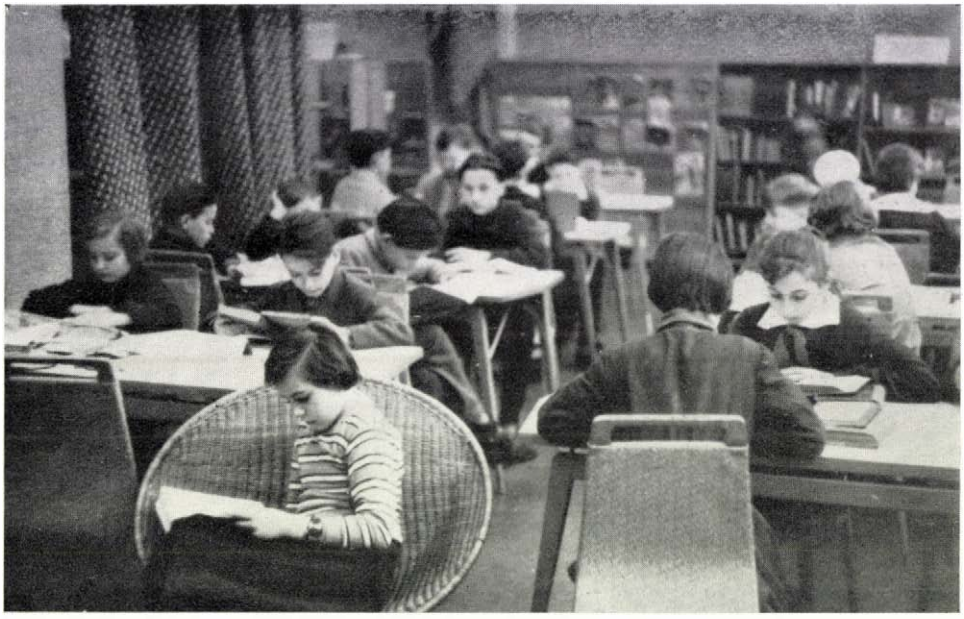
Bár törekedtünk a könyvanyag változatossá tételére, mégsem áll elég nagy választék a gyerekek rendelkezésére. Mindkét gyermekkönyvtárban kb. 1500-féle könyv található. Tekintve, hogy korcsoportonként és egyénenként is különböző a gyerekek érdeklődési köre, ez a választék bizony kevés. Ezen a hiányosságon az egyes művek viszonylag nagy példányszáma sem segít. Ezért lesz olyan lényeges a serdülő szakcsoport anyagának a bővítése. A FSZEK gyermekkönyvtári szakbizottsága foglalkozik ezzel a kérdéssel. A hálózat gyermekkönyvtárosai számára lista készül, amely tartalmazni fogja a serdülő korosztály részére alkalmas olyan klasszikus és egyéb szépirodalmi továbbá ismeretterjesztő műveket, melyek eddig nem jutottak el hozzájuk.

Az ismeretterjesztő anyag forgalmának alakulása

A legnagyobb fejlődés mindkét könyvtárban talán az ismeretterjesztő irodalom forgalmának gyarapodásában tapasztalható.

Az 1. sz. gyermekkönyvtárban az ismeretterjesztő irodalom forgalma júniusban csak 18,4% volt, később fokozatosan emelkedett és decemberben elérte a 25%-ot. A hét hónap összesített eredménye pedig 22,2%.

Hasonlítsuk össze a júniusi és decemberi forgalom statisztikai adatait:

Telt ház a Liszt Ferenc téri 1. számú önálló gyermekkönyvtárban

Az 1. sz. gyermekkönyvtár két olvasója

A 2. számú önálló gyermekkönyvtár mindennapi munkája

A 2. sz. gyermekkönyvtár szakköri foglalkozása

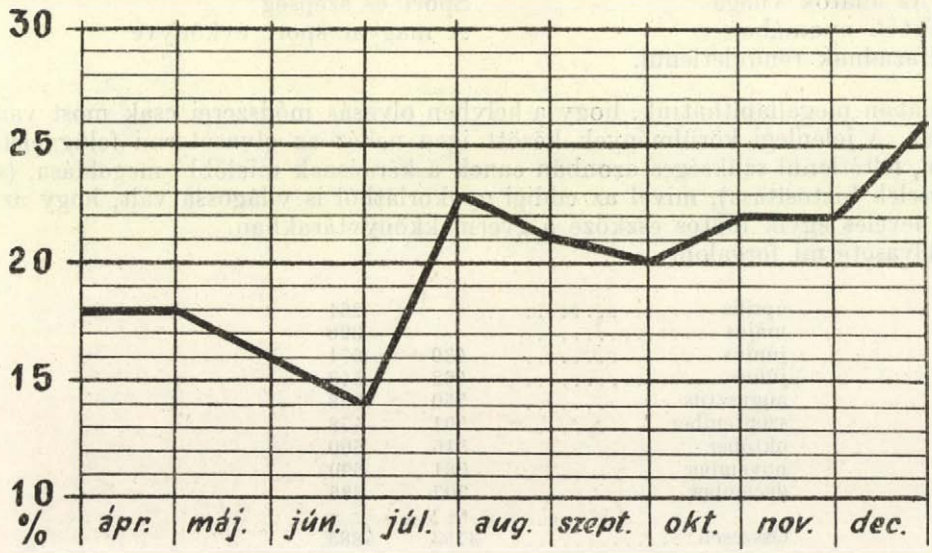
	Június Kötet	%	December Kötet	%
Képes	596	7,8	656	7
Mesés	1154	15,1	1230	13
Állattörténetek	102	1,3	128	1,4
Gyermekvilág	1112	14,7	1564	16,6
Történelem	1018	13,4	1130	12
Kalandos tört.	1363	17,9	1332	14,1
Életrajz	97	1,3	96	1
Vers	76	0,4	161	1,7
Színdarab	29	0,5	42	0,4
Serdülő	722	9,5	734	7,8
Összesen	6269	81,6	7073	75—

	Június Kötet	%	December Kötet	%
0—2	59	0,8	111	1,2
3	38	0,5	101	1,1
4	4	—	8	0,1
5	345	4,9	676	7,2
6	302	4,5	498	5,3
7	276	3,6	470	5
8	37	0,5	61	0,6
9	271	3,6	423	4,5
Összesen	1332	18,4	2348	25—

A legnagyobb érdeklődés a természettudományos és technikai művek iránt mutatkozott. Ezért lenne szükség — mint már jeleztük — minél több ilyen témájú könyvre. Nem lehetünk azonban elégedettek a 3.-as szakcsoport (ifjúsági mozgalom) forgalmával, ugyancsak alacsony a forgalma a 8.-as szakcsoportnak (írókról, könyvekről) is. Ez részben annak tulajdonítható, hogy ezekben a szakcsoportokban a könyvanyag igen szegényes, különösen, ami a választékot illeti. Felmerül a kérdés, nem lenne-e helyes az eddig csak kézikönyvtár számára vásárolt ilyen témájú könyveket nagyobb példányban beszerezni?

A 2. számú gyermekkönyvtárban az indulásnál — kevés könyv lévén — csak két művet adtunk egy-egy kölcsönzéskor: egy szépirodalmit és egy ismeretterjesztőt. Ez az arány azonban hamarosan eltolódott, mivel az olvasók nagyrésze alsótagozatos volt. Az első hetek sokirányú munkája következtében nem figyeltünk fel az ismeretterjesztő állomány kihasználatlanságára. A kerületi könyvtárak osztálya hívta fel figyelmünket az ismeretterjesztő könyvek nagyon alacsony (16%) kölcsönzési arányára a félévi zárlatkor. Ekkor kezdtünk tudatosabban foglalkozni az ismeretterjesztő művek propagálásával, kiállítások, vetítések és főleg személyes beszélgetések útján. A kölcsönözhető kötetek számát is emeltük 4 darabra. Így is hosszú hónapok munkájába telt, míg elértük az átlagos 20%-ot.

Az ismeretterjesztő irodalom forgalmának alakulása a könyvtár megnyitásától év végéig:

A 2. sz. gyermekkönyvtár ismeretterjesztő irodalma forgalmának %-os alakulása

Olvasótermi kölcsönzés

A jó gyermekkönyvtári munkának egyik feltétele a külön olvasóterem. Sok gyermek szívesen tölti szabadidejének egy részét a könyvtárban. Különösen fontos lenne az olvasóterem előnyeinek kiaknázása az 1. sz gyermekkönyvtárban, mivel a kézikönyvtár máris gazdag anyaggal rendelkezik. Az első hónapokban a tömeges beiratkozások és a sok adminisztrációs munka miatt nem tudtunk ezzel a kérdéssel érdeme szerint foglalkozni. Gátolta az olvasótermi munkát az a tény is, hogy az olvasóteremben a világítás nem megfelelő. Az olvasótermi forgalom a férőhelyek számához viszonyítva jelenleg alacsony, de ha lehetővé válik az olvasótermi felügyelet akkor biztosra vehető, hogy a kézikönyvtárat sokkal intenzívebben használják majd a gyerekek.

Az ifjúsági kézikönyvtáron kívül pedagógusok és gyermekkönyvvel foglalkozó intézmények számára olyan kézikönyvtár gyűjtését kezdtük meg, amely (a terv szerint) az alapvető pedagógiai munkákat és minden olvasáspedagógiával foglalkozó művet tartalmaz majd. A pedagógusok és könyvtárosok számára megkezdtük az ifjúsági könyvtárakról és könyvekről szóló újságcikkek, recenziók, tanulmányok gyűjtését is. Az anyagot (sajnos nagyon hiányosan) a Sajtófigyelő Szolgálat bocsátja rendelkezésünkre. Ezeknek gyűjtésével az a célunk, hogy egy helyen legyen megtalálható az ifjúsági könyvanyag, a könyvkritikák és az alapvető pedagógiai irodalom.

A 2. sz. gyermekkönyvtár olvasóterme elég kicsi, mindössze 16 személy befogadására alkalmas, de kihasználtsága maximális. Sajnos kisebb olvasóinkat nem tudjuk külön elhelyezni. Egy teremben lehet olvasni, rajzolni, sakkozni, stb. Itt helyeztük el a 184 kötetes kézikönyvtárat. Lexikonok, térképek, érdekes és vonzó külsejű és tartalmú könyvek zsúfolódnak a polcokon. Tíz féle ifjúsági folyóiratot böngészhetnek itt a gyerekek. Szükséges lenne itt is, hogy a nyitvatartási időben egy könyvtáros az olvasóteremben tartózkodjék. A felügyeleten kívül ennek nagy jelentősége lenne a gyerekek olvasásának irányításában, a kézikönyvek használatának megtanításában. Sok értékes természettudományos és művészeti kézikönyv nem kerül a gyerekek kezébe már azért sem, mert a zsúfoltság következtében nem tudjuk az anyagot kellőképpen feltárni.

A gyerekek spontán érdeklődése alapján leggyakrabban olvasott kézikönyvek:

Liener: Autótípusok
Brehm: Az állatok világa
Békés: Petőfi nyomában
Békés: Hazádnak rendületlenül.
Aradi: Száz kép a magyar történelemből
Sport és szépség
A magyar sport évkönyve

Általában megállapíthatjuk, hogy a helyben olvasás módszerei csak most vannak kialakulóban. A jelenlegi körülmények között igen nehéz az olvasótermi felügyeletet megvalósítani, feltétlenül szükséges azonban ennek a kérdésnek mielőbbi megoldása, (személyzeti feltételek biztosítása), mivel az eddigi gyakorlatból is világossá vált, hogy az olvasóterem a nevelés egyik fontos eszköze a gyermekkönyvtárakban.

Az olvasótermi forgalom:

április	—	261
május	—	398
június	430	671
július	468	543
augusztus	550	858
szeptember	501	478
október	516	600
november	581	690
december	707	386
Összesen	3753	4885

Propagandamunka

A propagandamunka legfontosabb területe az olvasótoborzás. Az 1. sz. gyermekkönyvtár megnyitásának híre olyan nagy port vert fel, hogy erre nem volt szükség. A rádió, a televízió és a sajtó több ízben foglalkozott a könyvtárral, és ez igen sok beiratkozót, vendéget vonzott. A közeli iskolákból, de messziről a peremkerületekből is jelentkeztek pedagógusok és különféle gyermekcsoportokat hoztak a könyvtár megtekintésére; az év folyamán 13-at. Sok vidéki könyvtáros is eljött hosszabb-rövidebb tapasztalatcserére. Sokan csak egy-két órára, de pl. a veszprémi és szentendrei gyermekkönyvtárosok a mi katalógusunkról készítették el saját gyermekkönyvtáruk katalógusait. Külföldi látogató is bőven akadt. Jártak a könyvtárban szovjet, cseh, lengyel, svéd, osztrák, amerikai könyvtárosok és pedagógusok is. A vendégkönyv bejegyzései arról tanúskodnak, hogy a könyvtár a legnagyobb mértékben megnyerte tetszésüket. Ulrich Fried osztrák ifjúsági vezető pl. a következőket írta a vendégkönyvbe: „Nagy örömmel, de nem minden irigység nélkül néztem szét szép könyvtárukban. Osztrák ifjúsági vezető vagyok, és így mindig szívügyem volt a ponyvairodalom elleni harc..." Egyik román vendégünk pedig a következőket írta: „Ezt a könyvtárat úgy ahogy van, szívesen elvinném Bukarestbe."

Az olvasótoborzáshoz hasonlóan a csoportos foglalkozások rendezésénél is alig van gondunk szervezésre. Az olvasóteremben 100 gyermek számára tudunk helyet biztosítani, de az első nagyobb szabású rendezvényen 300 gyermek vett részt.

December 31-ig 10 csoportos foglalkozást rendeztünk:

1. Alakuló aktíva-ülés	26	résztvevő
2. Szalay Lenke és Szepes Mária ankétja	40	,,
3. Dienes András előadása filmvetítéssel	300	,,
4. A repülés története és a rádió működése c. filmek vetítése előadás keretében	105	,,
5. Mesefilmek vetítése	150	,,
6. Földrajzi filmek vetítése	145	,,
7. A „Mit tudsz a Szovjetunióról" c. pályázat értékelése	130	,,
8. „Hősiesség és kalandosság" c. vita Csertői Oszkár vezetésével	50	,,
9. Szellemi vetélkedő	120	,,
10. Télapó ünnepség	200	,,
Összesen	1266	,,

A könyvtár 12 m hosszú kirakati ablakkal rendelkezik, amely mögött széles párkány húzódik. Itt rendeztünk az év folyamán négy kiállítást.

1. A megnyitó alkalmával tematikus könyvkiállítás
2. Az Úttörő Szövetség 10. évfordulója alkalmából gyermekrajz-kiállítást.
3. Kiállítás Lukács Ágnes grafikus rajzaiból, amelyeket a könyvtárban, a könyvtár életéről készített.
4. Kiállítás november 7. tiszteletére.

Az SZKP XXII. Kongresszusa tiszteletére a FSZEK gyermekkönyvtárai pályázatot hirdettek, melynek célja a Szovjetunió megismertetése, és a szovjet könyvanyag fokozottabb terjesztése volt. A pályázatra sok rajz, barkácsmunka, dolgozat, album, stb. érkezett. A szovjet irodalom forgalmának emelkedésén kívül a pályázatnak egyik eredménye az volt, hogy azok az olvasók, akik beneveztek, intenzívebben kapcsolódtak be a könyvtár munkájába, életébe.

A 2. sz. gyermekkönyvtár propagandamunkáját nagymértékben gátolja a *helyhiány*. Az előadóterem befogadóképessége a tűzoltóparancsnokság határozata alapján 35 fő. A rendezvényeket ezért nem tanácsos propagálni.

A XIII. ker. tanács az év folyamán 7 alkalommal keskenyfilm-vetítést tartott a könyvtárban, azonkívül tartottunk fejtörőt, könyvismertetést, játékdélutánt és egy alkalommal kísérleti jellegű mesedélutánt. Ennek érdekessége az volt, hogy miután a gyerekek meghallgatták a mesét, azonnal eljátszották. Előre elkészített jelmezeket kaptak (pl. a két vándorlegény csákót és tarisznyát, a kis hangyák csápokat, a királylány koronát, stb.) Az alsó tagozatos kis olvasók meglepő ügyességgel és fantáziával adták vissza, sőt kerekítették ki a mesét és egyben jól szórakoztak.

A könyvkiállítások és előadások száma az év folyamán negyedévi bontásban:

Negyedév	Kiállítások	Rendezvény	Résztvevők
II.	7	4	110
III.	3	6	265
IV.	2	7	345
összesen:	12	17	720

A nagyobb kiállítások témái:

Április 4.
Május 1.
Pedagógusnap
Gyermeknap
Tanévnyitó
November 7.
Télapó
Az állatok világa
Ismerkedjünk a technikával
Ismerjük meg hazánk legszebb tájait.

Új szerzeményeinket rendszeresen kiállítottuk. A kiállítások sorában kiemelkedő jelentősége volt a Szovjetunió XXII. Pártkongresszusa tiszteletére rendezett „Űrhajós kiállítás"-nak, amelyet az előadóteremben rendeztünk és több héten át sok gyermek és felnőtt megtekintett.

Szakköri munka

A gyermekkönyvtári foglalkozás kevés helyen terjed ki szakköri tevékenységre. A 2. sz. gyermekkönyvtárban lehetőség nyílt arra, hogy külön helyiséget rendezzünk be szakköri szobának. Kísérletképpen műhelyasztal, kiállítási vitrin, különböző asztalok és szerszámok várták itt a gyerekeket. A szakköri foglalkozások nehezen, tapogatózva indultak meg, de az idők folyamán olyan kedveltté váltak, hogy a szoba kicsinek bizonyult, ki kellett bővíteni az előadóteremmel.

A szakköri foglalkozásokat, — melyeket a könyvtár vezetője irányít — hetenként egy alkalommal tartjuk, 6—15 gyermek részvételével. A munkához szükséges újabb szerszámokat, anyagokat (reszelő, fúró, ollók, festék, textilféleség) a propagandapénzből fedezzük. A szakköri foglalkozás a könyvtár propagandamunkájának szerves részévé vált. Az igényeknek megfelelően alakultak ki a barkácsoló, kézimunka, rajzoló csoportok. A kézimunka-foglalkozásokon a kézikönyvtár népművészeti könyvei alapján hímzéseket készítettünk, kartonlapokból kivarrott könyvjelzőket. Kedvelt a gyerekek körében a gyurmázás. Kicsik és nagyok egyaránt szívesen formázzák meg plasztilinből az ismert mesefigurákat és egyéb elképzeléseiket. Sokat rajzolnak, festenek. A heti másfél órai foglalkozást keveselték a gyerekek, ezért tettük lehetővé, hogy a szakköri foglalkozásokon túlmenőleg az olvasóteremben is rajzolhassanak. Ennek eredményeképpen több mint ezer rajz gyűlt össze. Egyes ilyen illusztrációk „megrendelésre" készülnek; a könyvkiállításokat teszik változatossá.

A legnehezebben meginduló csoport a barkácsoló szakkör volt. Az építkezésből megmentett hulladékfával indultunk; eleinte nagyon is ötletszerűen. Később meghatározott program alapján dolgoztunk. A kiállításokhoz felhasználjuk a gyermekek által készített barkácsmunkákat, főleg a mese és regényalakokat (Kacor király, János vitéz, Háry János stb.). A szabadpolcos kölcsönző könnyebb rendbentartása érdekében őrlapokat készítettünk. Ezeket a táblákat furnérlemezből vágjuk, különböző színűre festjük és lakkozzuk.

Karácsonyra a könyvtár fenyőfáját saját készítésű díszekkel: csillagokkal, játékokkal díszítettük fel. Eddigi legnagyobb közös munkánk egy kétméteres könyvvédelmi tabló összeállítása sok lombfűrészmunkával, rajzzal és szöveggel.

Szakköri foglalkozás keretében bevezettük a könyvek védőanyaggal való bevonását is.

A szakköri szobában hetenként irodalmi foglalkozás is van: a Hegedűs Gyula utcai általános leányiskola irodalmi szakköre a magyar tanár vezetésével itt tartja összejöveteleit. A szakkör minden tagja olvasónk. Rendszeresen ellátjuk őket a kívánt irodalommal. Kérésükre vetítéseket is tartunk, de az ilyen foglalkozásokat hozzáférhetővé tesszük többi olvasónk részére is.

Feldolgozómunka, katalógusok

A megnyitás után mindkét könyvtárban egyik legfontosabb feladat a könyvanyag minél gyorsabb ütemű fejlesztése volt. Az 1. sz. gyermekkönyvtár a kezdeti 5925 kötetről 10 162 kötetre a 2. sz. gyermekkönyvtár pedig 2924 kötetről 4551 kötetre emelte állományát. A gyarapodás tehát december 31-ig

1. sz. gyermekkönyvtár	*2. sz. gyermekkönyvtár*	
4237	1627	kötet.

A betűrendes és tematikus katalógusokon kívül az 1. sz. gyermekkönyvtár elkészítette a pedagógiai kézikönyvtár, a 2. sz. gyermekkönyvtár pedig az olvasótermi kézikönyvtár katalógusát. Mindkét könyvtár sorozati katalógust készített a fontosabb ifjúsági sorozatokról (Ifjúsági Kiskönyvtár, Búvár, stb.).

A legkisebbek számára a mesés és képeskönyvek borítólapjainak felhasználásával nagyalakú albumokat készítettek.

Az 1. sz. gyermekkönyvtár ezenkívül 8—10 éves gyermekek számára az ismeretterjesztő irodalom anyagából egy másik albumot is készített, amelyben a színes képeken kívül minden könyvcím mellett néhány soros annotáció is szerepel. A szöveget igyekeztünk érdekessé, gyermekszerűvé tenni. Pl.

KI TALÁLKOZOTT MÁR GYEREKRUHÁS VADMALACOKKAL?
KI LÁTTA A BÉKÁT HANYATTVÁGÓDNI?
KI HALLOTT A REPÜLŐ DRÁGAKÖVEKRŐL?

Aki végigolvasta ezt a könyvet.

ENGEL—HARDT: A TERMÉSZET CSODÁI

Vagy:

„100 000 fontot kap,
aki kitalálja,
hogyan szállítható
az idő?

Így hangzott az angol parlament hirdetése 1714-ben. És tengernyi ember hozzálátott a nehéz munkához. Az időt elszállítani nem annyi, mint bort vagy borsot szállítani. Hajófenékben nem lehet elrejteni, hordóba nem lehet begyömöszölni.

Megfogták mégis az időt?
Sikerült!
De hogyan?

Megtudhatod, ha elolvasod *ILJIN: HÁNY ÓRA?* c. könyvét"

A felső tagozatosok részére három kis tematikus dobozkatalógust készítettünk:

„Hősökről beszélnek" c. történelmi művekről,
„Ember a világűrben" c. amely technikai és fantasztikus könyvek jegyzékét tartalmazza,
„Mit tudsz a Szovjetunióról?" c. amelyben a pályázathoz ajánlható könyvanyagot gyűjtöttük össze.

A tapasztalat azt mutatja, hogy az annotált albumot és a kis katalógusokat is igen szívesen nézegetik, forgatják a gyermekek.

* * *

Általános következtetésként levonhatjuk, — bár a két gyermekkönyvtár rövid időszakra tekinthet vissza — hogy *az önálló gyermekkönyvtárak létrehozása feltétlenül szükséges volt.* A gyermekolvasók számának rohamos emelkedése az önálló gyermekkönyvtárakban arra mutat, hogy nagy az igény erre a könyvtártípusra. A kulturált környezet, a sok szép könyv, — amelyek közül szabadon válogathat — nem téveszthetí hatását a gyermekre. Sok szülő újságolta örömmel, hogy gyermekének magatartása előnyére változott, amióta könyvtárba jár. Elmélyültebb az olvasmányaiban, játékaiban egyaránt. A gyermekek jól érzik magukat a könyvtárban és azt úgyszólván második otthonuknak tekintik, erre legjobb bizonyíték az a tény, hogy mindkét könyvtárban nagyon kismértékű volt 1962 elejéig az olvasók lemorzsolódása.

Az önálló gyermekkönyvtárakban — megfelelő ellátottság esetén — a gyermekekkel való egyéni és csoportos foglalkozás sokkal intenzívebb lehet, mint a gyermekkönyvtári részlegekben. Ez annak köszönhető, hogy az önálló gyermekkönyvtárban nem oszlik meg a könyvtáros gondja a gyermek és felnőtt-olvasó között. A könyvtáros teljes energiája, szaktudása és — nem utolsó sorban — a teljes költségvetés is kizárólag a gyermekek érdekeit szolgálja. Ezért lenne szükség minél több önálló gyermekkönyvtárra. A könyvtári munkának ez az igen fontos területe méltán igényelheti magának a felnőtt könyvtárral azonos előnyöket.

Barta Andrásné — Kepes Ágnes

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR TUDOMÁNYOS ÉS ISMERETTERJESZTŐ KÖNYVANYAGÁNAK FORGALMA

A könyvtári dolgozók munkájának célját és értelmét jelentik azok az egyszerű számok amelyek egy-egy negyedév, félév, vagy esztendő végén az olvasók kezébe adott kötetek számát jelzik. Régebbi könyvtárakban e számok több könyvtárfejlesztő nemzedék munkájának eredményét mutatják, sőt, egyszerű vagy bonyolultabb áttételekkel egész korszakok művelődéspolitikai törekvéseit és a társadalom műveltségi színvonalát is tükrözik.

Tervszerű könyvtárpolitikához az egyszerű forgalmi statisztika adatai — kölcsönzők és kölcsönadott könyvek száma — nem elegendők. Még kisebb könyvtárakban is szükséges, hogy feladatainak teljesítéséhez a könyvtáros megvizsgálja a kölcsönadott könyvek megoszlását szakok, nyelvek, egyes nemzeti irodalmak és irodalmi korszakok szerint, hiszen csak ilyen elemző munka segítheti a további helyes szerzeményezést és selejtezést. Még a legrészletezőbb forgalmi statisztika is csak szűk távlatot ad, mert nyitva hagyja azt a kérdést: mi a sorsuk, mennyire élnek azok a könyvek, amelyek évtizedek alatt a raktárakban tíz vagy százezres kötetszámra gyarapodtak, hiszen az évi statisztikák a könyvek könyvtári életkorát nem veszik számba.

Alacsonyabb kötetszámú közművelődési könyvtárakban a raktári anyagot elemezni és a munka nyomán a hiányokat pótolni vagy a felesleges anyagot az állományból kiiktatni viszonylag egyszerűen megoldható feladat. E könyvtárak anyagának egyetlen célt kell szolgálnia: a forgalmazást. Tudományos könyvtárakban a forgalmazás mellett a megőrzés is alapvető kérdés. Az elvégzendő számos feladat mellett valószínűleg ezért nem kerített még sort egyetlen tudományos könyvtárunk sem raktári anyaga forgalmazottságának elemzésére. Nem állanak ehhez a munkához rendelkezésükre a megfelelő technikai adottságok sem.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának, az ismert okok következtében, különleges helye van nagy könyvtáraink között. Közel hat évtizede kölcsönöz ismeretterjesztő és tudományos műveket, ugyanakkor több tudományág alapkönyvtára: a megőrzés és a forgalmazás szempontjai tehát a könyvtár szervezetében egyenértékűek. Különleges helye van a könyvtárnak a közművelődési könyvtárak között azért is, mert néhány megyei könyvtár és régebbi budapesti kerületi könyvtár néhány ezer kötetes régi anyaga mellett egyedül őrizte meg és kölcsönözte folyamatosan több mint fél évszázad könyvtermését. (E folyamatosságnak előnyei, de problémái is voltak. Az értékes könyveket megkapták nálunk a kutatók, de a felgyülemlett áltudományos művek vonzották a régi beállítottságú, kispolgári műveltségű és ízlésű olvasókat.)

A könyvtár szerzeményezési politikája többször változott, helyesebben társadalomtodományi profiljának értelmezése nem egyszer módosult, de az ismereteknek ezen a területén, egészen az utolsó évtizedig az egyetlen kölcsönző könyvtár volt. Hozzátehetjük ehhez még azt is, hogy a tervszerű gyarapítás mellett az évtizedek folyamán sok vitatható értékű könyv került a raktárba, mint ajándék, csere és kötelespéldány. A könytár anyagának összetételét már elemeztük 1955-ös felmérésünkben (FSZEK Évkönyve 1955 p. 39—55.), most az anyag forgalmazottságának kérdéseit vizsgáltuk.

Szükséges volt ez a munka azért, mert a tudományok állandó fejlődése és differenciálódása a könyvtáraktól is megköveteli profiljuk állandó csiszolását. Ennek a munkának konkrét részei az új anyag helyes szerzeményezése, és az eddigi gyűjtemény bizonyos részeinek leválasztása és átadása. Mindezeket csak úgy lehet helyesen megvalósítani, ha állandó kapcsolatban állunk más könyvtárakkal és a lehetőséghez mérten jól ismerjük az olvasók igényeit. Ilyen igénykutatásnak tekintettük ezt a felmérést.

1.

A könyvek kölcsönzöttségének kérdését két oldalról lehet megközelíteni: a könyvek és az olvasók felől. Az utóbbi vizsgálat, személyi lapok, törzslapok, kérdőívek stb. segítségével, óhatatlanul egy bizonyos időszakra korlátozódik, de választ ad arra, hogy az olvasók milyen rétegei milyen könyveket olvastak. Ennek vizsgálata a központban még nem történt meg, de feltétlenül sort kell rá kerítenünk. Egyelőre tudomásul vesszük, hogy, — a tanulókkal együtt, — olvasóink csaknem 60%-a szellemi foglalkozású, sőt 80% körül jár, ha a nyugdíjasokat és az alkalmazottak egy részét is ideszámoljuk. Ez az arány évtizedek óta változatlan. A *könyvekből indultunk tehát ki és azt vizsgáltuk, hogy raktárunk könyveinek különböző csoportjai milyen forgalmi képet mutatnak.*

Kölcsönzésünk túlnyomó többsége természetszerűen a monografikus nyolcadrét anyagból tevődik össze. Ez az anyag, — a szépirodalom kivételével, — kb. 185 000 kötetből áll. Vizsgálatunk során 4095 könyvet, az anyag 2,8%-át néztük át. Ezt a könyvanyagot, a könyvtár történetének megfelelően, időrendben négy korszakból vettük:

Az alakulástól 1919-ig (35 000 kötet)	455 kötet	1,3%
1919-től 1945-ig (70 000 kötet)	1018 kötet	1,5%
1945-től 1952-ig (30 000 kötet)	600 kötet	2,0%
1952-től 1961-ig (50 000 kötet)	2022 kötet	4,0%

Az 1952-es határt azért választottuk, mert ettől az évtől vásárolt a könyvtár nagy példányban közművelődési anyagot és ebben az évben sokszorozódott meg beíratkozott olvasóinak száma.

Hogy a reprezentatív felvételt lehetőleg ne torzítsák az egyes könyvcsoportok azonos nemű művei, a raktár tizenhat különböző helyéről vettük adatainkat. Ez a módszer jónak bizonyult a teljes anyag tükrözésére, mert felvételünk eredményeit összevetettük az 1955-ös felmérés más módon (katalógusok, helynaplók, új szerzemények jegyzéke) szerzett képével:

	Az 1955-ös felmérésnél:	Az 1961-es vizsgálatnál:
	könyvanyagunk aránya szakok szerint	
3-as szak	44%	40%
9-es szak	15%	19%
8-as szak	10%	8,2%
7-es szak	6%	10,6%

A további sorrend mindkét helyen: 6-os, 1-es, 2-es, 5-ös és 4-es szak. (A százalékszám változásait a vezető szakoknál erősen befolyásolja a teljes anyagban szereplő s vizsgálatunkból kiesett 0-ás szakú folyóirat, lexikon és bibliográfia anyag.) A nyelvi statisztikában szintén igazolódott reprezentatív felvételünk, ha figyelembe vesszük a Budapest Gyűjtemény zömmel magyar nyelvű közel 40 000 kötetének elhagyását:

	Az 1955-ös felmérésnél:	Az 1961-es vizsgálatnál:
	könyvanyagunk aránya	
magyar	44 %	31,7%
német	30 %	35,0%
angol	8,4%	11,1%
francia	8,0%	9,4%
egyéb	9,6%	4,1%
orosz	—	8,7%

A szokásos évi szak-statisztikában használt felosztást kevésnek tartottuk vizsgálatainkhoz, ezért tovább tagoltuk:

A filozófia szakból külön vettük a 15-ös lélektant és a 17-es erkölcstant. A vallásos művektől elválasztottuk a 211-es, ateista szakcsoportot. Szükségesnek tartottuk a 30- és 309-es szak, a szociológia és kultúrtörténet szétválasztását. A 32-es szaknál a pontosabb meghatározás céljából az általános politikai művek mellett kiemeltük a 323-as belpolitikát, a 325-ös gyarmatügyet, és a 327-es külpolitikát. Különvettük a közigazgatástól a 355-ös hadügyet. A 6-os szakból a 61-es orvostudományt, a 63-as mezőgazdaságot és a fokozódó érdeklődésre való tekintettel a 64-es, (háztartástan) szakot. A 7-es szakba sorolandó képzőművészeti művektől elkülönítettük a 77-es fotóművészetet, a 78-as zenét, a 792-es színházművészetet és a teljesen különböző 796-ot, a sport szakát. Végül, a történelem szakban külön vizsgáltuk a magyar, (9.439) és a világtörténelmet. A felvett könyveket így harminckilenc szakcsoportba osztottuk.

1911-ben, az új raktári rend felállításakor a könyveket ellátták piros és fehér könyvkártyákkal. Ez a rendszer azóta is folyamatos. A kártyákra minden kölcsönzést feljegyeztek, ha új kártyák készültek, összesítve írták fel az előző kölcsönzések számát. Így vált lehetővé a könyvek forgalmazottságának visszamenőleges vizsgálata. Külön statisztikáztuk a régi könyvek felszabadulás előtti és utáni kölcsönzését.

A felvétel hibaforrásai közül csak hármat emelünk ki. A könyvek tartalmát minden esetben egy szakszámmal kellett kifejezni. Bármennyire tisztáztuk is a szempontokat, előfordulhatott, hogy a gyors áttekintés után nem a döntő szakszámot írta fel a felvételt készítő, vagy azonos lehetőségek közül különböző esetekben mást-mást választott. Bármennyire is változatlan helyszámokon áll a könyvtár anyaga, évtizedek során éppen a legkeresettebb könyvek elvesztek, elhasználódtak s pótlásuk, ha azonos helyszámra történt is, nem tüntetheti fel a visszamenőleges forgalmazottságot. Végül, a könyvtár történetének különböző szakaszaiban egyes könyvcsoportokat nem kölcsönöztek, vizsgálatunk pedig az olvasótermi használatra nem terjedhetett ki.

2.

Vizsgálatunk első része az inkurrenciára vonatkozott. Megnéztük, hogy a könyvtár történetének különböző szakaszaiban beszerzett könyvekből mennyi az eddig soha nem kölcsönzött könyvek aránya. Az eredményt így foglalhatjuk össze:

Az alakulástól 1919-ig (455 vizsgált kötet)	61 könyv	13%
1919-től 1945-ig (1018 vizsgált kötet)	126 könyv	12%
1945-től 1952-ig (600 vizsgált kötet)	151 könyv	25%
1952-től 1961-ig (2022 vizsgált kötet)	662 könyv	32%

Tudományos könyvtárban természetesnek találhatjuk a könyv könyvtárban töltött idejének és az anyag használtságának fordított arányát. Több évtized alatt többször kerülhet kölcsönzésre a könyv, mint kevesebb időn belül. Természetes viszont az is, hogy az új anyag nagy része iránt jelentősebb az érdeklődés, mint a régebbi iránt. 1961 decemberében az olvasóknál kölcsön levő összes könyvek a fenti négy csoportból a következő arányban oszlottak meg:

1. csoport	3%
2. csoport	12%
3. csoport	16%
4. csoport	69%

Tanulságul már most is leszűrhetjük, hogy bizonyos könyvek már a könyvtárba besorolás pillanatában holt anyagnak számíthatnak a belátható időn belül való kölcsönzés

szempontjából, bár végképp holtnak még az ötven esztendeje soha nem kölcsönzött könyve sem mernénk nevezni; a többi könyv pedig, az évek múltával, egyre elhalóbb érdeklődésse találkozik. A valóságban természetesen a helyzet ennél a leegyszerűsített képletnél sokka bonyolultabb.

A legrégebbi anyagban az inkurrens könyveknek közel a fele a jog és a közgazdaságta köréből való. Nézzük meg például, egymás mellől választva nyolc, soha nem kölcsönzöt közgazdasági könyvnek az adatait, raktári jelzettel:

Hirsch: Die Gegenseitigen Hülfskassen. Berlin, 1875. 1304
Bredt: Die Besteuerung nach der Leistungfähigkeit. Leipzig, 1912. 1305
Leonhardt: Das Sparwesen in der Stadt Offenbach. Leipzig, 1911. 1306
Loewenstein: Geschichte des württembergischen Kreditbankwesens. Tübingen, 1912. 1307
Siebenbürgisch-sachsischen Landwirtschaftsverein 1845—1895. Hermannstadt, 1895. 1308
Bagnell: Economic and moral aspects of the liquor business. New-York. 1912. 1310
Silvers: Single tax a fallacy. É. n. 1912. 1310
Maury: Les valeurs francaises depuis dix ans. Paris, 1912. 1314

E kimondottan pénzügytani jellegű, nagyrészt helyi vonatkozású műveket tehát soha nem kölcsönözték. Nézzünk négy példát a jogból:

Biddaer: Loi communale. Bruxelles, 1908. 3002
Schneider: Das preussische Gesetz über tragbarer Krankheiten. Breslau, 1907. 3005
Mundell: The operation of the corn laws. London, 1831. 3005
Mertens: Grundsätze des gemeinen Lehnrechtes. Freiburg, 1789. 3021

Községi jogi művek, amelyekre nem volt szüksége a korabeli városi apparátus dolgozóinak, és jogtörténeti értékű munkák. Végül két példa e kor állományának közigazgatási anyagából:

Müller: Die Gast- und Schankwirtschaftspolizei in Preussen. Halle, 1908. 3006
Report on the tuberculosis question. London, 1908. 3015

A két háború közötti anyagban, — a könyvtár közben, a húszas évek közepétől általános tudományos gyűjtőkörű lett, — már csak egynegyed része a soha nem kölcsönzött könyveknek a jogi és közgazdasági anyag. A többi soha nem kölcsönzött könyv egyenlően származik azokból a szakokból, amelyeket viszont gyakran kölcsönöztek. Nem is szaporítjuk ezért a 34-es és 38-as szakból vett példákat, nézzük meg az ellenforradalmi időkben erősen felfuttatott vallásos irodalmat. Soha nem kölcsönzött könyvek a 2-es szakból:

Solowjov: Die Erzählung von Antichrist. Luzern, 1938. 99784
Fangen: Une Révolution dans la chrétienté. Paris, 1937. 99787
Wegmann: Das Rätsel der Sünde. Bern, 1937. 99816
Tóth: Csiszta molodezs'. Bp. 1942. 99823
Grigely: De concordia philosophiae cum religione. Buda, 1746. 99826
Bálintné: Felszabadító önmunkálkodás. Bp. 1942. 99839

Nézzünk meg néhány soha nem kölcsönzött könyvet oly szakokból, amelyeknek forgalmazottsága egyébként erős. 1-es szak:

Szápáry: Magnetismus. Graz, 1850. 90010
Vogt: System des Gleichgewichts und Gerechtigkeit. Main, 1802. 90048

Két régi okkult jellegű mű.

Czigány Árpád: Letteratura ungherese. Milano. 1892. 80234
Karl: Sully Prudhomme. Leipzig, 1907. 80256

Magyar irodalom olasz nyelven, francia irodalomtörténet németül, nem csodálható, hogy huszonöt éve nem volt olvasójuk.

Történelem: találtunk kilenc nem kölcsönzött kötetet, mind nem kölcsönözhetőek voltak: 1756, 1776, 1791, 1792-es kiadások. Két német nyelvű mű kölcsönözhető lett volna:

Rückert: Geschichte des Mittelalters. Stuttgart, 1853. 45100
Jacobi: Geist der griechische Geschichte. Berlin, 1884. 45061

E régi munkák talán még német könyvtárakban is olvasatlanul fekszenek.

Összefoglalva tehát, a felszabadulás előtt gyűjtött kb. 10 000 kötetnyi soha nem kölcsönzött könyv jellegét: körülbelül *felerészben 1850 előtti kiadású*, tehát a könyvtár szabályai szerint nem kölcsönözhető könyvek. A többi 5000 kötet kb. *negyedrészben jogi és közgazdasági mű*. Közismert egyrészt, hogy Magyarországon volt ugyan aránylag a legtöbb joghallgató, de a végzettséget a hivatalnoki pályához igyekeztek megszerezni, valóban jogtudománnyal csak kevesen foglalkoztak; másrészt e tudományágak kutatóinak mindig rendelkezésére állt két szakkönyvtár, a budapesti Egyetemi Könyvtár és a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára. Közművelődési olvasókat e kérdések kevéssé foglalkoztatták. A fennmaradó olvasatlan kötetek megoszlanak a jórészt érdektelen tisztviselőknek kötelességszerűen vásárolt várospolitikai anyag, az ajándék- és csereképpen küldött lokális értékű könyvek, — zömmel Németországból — és a nyelvi nehézség miatt nehezen megközelíthető munkák (latin, olasz, szláv nyelvek) között. A magyar nyelvű könyvek között csak elvétve található nem kölcsönzött kötet.

A felszabadulás utáni nyolc esztendő anyagából, amint a fejezet elején a táblázatban láttuk, a kölcsönzetlen könyvek aránya megkettőződött. Kétségtelen, hogy esztendők teltével ez az arány csökkeni fog, hiszen az előbbi csoportban 16—50 év kölcsönzése alapján vizsgálódhattunk, itt már csak 9—16 év mérlegét készíthetjük el. De nem vitathatjuk, hogy az 1949-től meginduló szépirodalmi beszerzés és a magyar nyelvű ismeretterjesztő anyag 8—10 példányos raktárba helyezése sok egyéb, könyvtáron kívül ható erő mellett megemelte ugyan beíratkozott olvasóink létszámát: 1948-ban 2721, 1952-ben 5803, de, csak ezekben az esztendőkben, a raktárba kb. 7500 kötetnyi, tíz év alatt még kölcsön nem adott könyvanyagot hozott. Hozzájárult még ehhez a polgári tudomány művelőinek sokrétű válsága és éppen a könyvtárban gyűjtött szakokban, a társadalomtudomány különböző ágaiban, az átértékelések mellett a kutatómunka háttérbe szorulása. Bizonytalankodtak a könyvtár rendeléssel foglalkozó munkatársai is, megindult az orosz nyelvű könyvek beszerzése, melyeknek egy része még ma is várja a nyelvet most tanuló fiataloknak a tudományok művelői közé kerültét. Az orosz nyelvvel együtt bővült az anyag nyelvi megoszlása a népi demokratikus országok nagyrészt ajándékba küldött könyveinek bedolgozásával. Lássunk néhány példát tehát ezen évek óta máig olvasatlan könyveinkből.

Többpéldányosak:

Grümm: China heute. Wien, 1951. 4 példány 330033
A Német Demokratikus Köztársaság kulturális fejlődése. Bp. 1951. 4 példány 330034

Ajándékba küldött könyvek:

Der Rákosi Process. Berlin, 1951. 333175
Roller: Anul revolutionar 1848. Bucuresti, 1948. 333147
Kim Il Sung: The great liberation war. Pyongyang, 1951. 333146

Még ezekből az évekből is találunk olvasatlan jogi, közjogi és közgazdaságtani műveket:

Sztyepanov: A vezető kolhozkáderek nevelése. Bp. 1949. 322032
Frey: Die Bestrafung von Kriegsgefangenen. Wien, 1948. 322058
Reutt: L'expérience sioniste. Alger, 1948. 322065
Balance of international payments of the US. Washington, 1950. 330089
Handbuch des deutschen Bundestages. Stuttgart, 1949. 333129

Akadnak művek, a legkülönbözőbb szakokból, leginkább egy-kettő, amelyek eddig egyszerűen még nem találták meg az érdeklődő olvasót:

Godechot: La révolution de 1848 á Toulouse. Toulouse 1948. 330106
Wellesz: A history of Byzantine music and hymnography. Oxford. 1949. 332921
Portrait miniatures. Cleveland, 1951. 330041
Kloos: Theater im gesellschaftlichen Umbruch. Dresden, 1951. 333028
Portal: L'Oural au XVIIIe siécle. Paris, 1950. 332900

Végül nem hallgathatjuk el azokat a tévesen beszerzett műveket, melyek nem nagyszámúak ugyan, de kivétel nélkül az olvasatlan könyvek számát növelik:

Jugyin-Kaplan: Az ipari beruházások kérdései, különös tekintettel a gépipari beruházásokra. Bp. 1952. 332201
Horváthi: Bányamentés. Bp. 1952. 333011
Russian: Műszaki normák meghatározása az öntőiparban. Bp. 1952. 333014

Az utolsó nyolc év anyagának vizsgálatánál csak nagy óvatossággal beszélhetünk holt könyvekről. A megvizsgált könyvek között vannak olyanok is, amelyek összesen két-három esztendeje, sőt csak néhány hónapja állanak raktárunkban. Az előző könyvcsoportok vizsgálatánál nyert következtetésekből sokat átvihetünk erre az anyagra is. 1955—56-ig még folytatódott a 8—10 példányos beszerzés, természetesen vásároltuk az orosz könyveket, — közben pedig megalakult és működött a Szabó Ervin Könyvtár szovjet osztálya, és a Gorkij könyvtár, — változatlanul fennállt a bizonytalanság a külföldi rendelésben. Csupán 1958 után beszélhetünk a profil határozottabb kialakításáról.

Megállapításaink bizonyítására példaként említhetjük, hogy a 8—52 000-es helyszámon felmért 238 kölcsönzetlen kötet között 95, tehát 39% az orosz nyelvű mű, jórészt brosúrák.

Érdemes e korból a könyvtár gyűjtőkörének szempontjából megtekinteni a kölcsönzetlen műveket. Az 1954-ben beszerzett 8—10 000 jelzetű 70 vizsgált kölcsönzetlen könyvből 41, a 8—41 000 jelzetű 1959-ben beszerzett 258 vizsgált kölcsönzetlen könyvből 145, végü az 1961-ben beszerzett és kölcsönzetlennek talált 238 könyvből 111 tartozik a 3-as, illetve 9-es szakba. Nézzünk néhány példát, az orosz nyelvű könyvek nélkül, sorba véve a szakokat; előbb az 1954-es könyvekből:

Boriszov: Kapcsolat a néppel a kommunista párt erőforrása. Bp. 1954. 8—10250
Mao Tse-tung: Strategic problems of China's war. Peking, 1954. 8—10004
Cservenkov: Válogatott cikkek és beszédek. Bp. 1954. 8—10384

Olyan művek, melyek nem voltak az oktatásban kötelezők, illetve megjelentek magyar fordításban is.

32

Es lebe Frankreich. Partisanenbriefe. Berlin, 1952. 8—10442
Harvey: Consultation and cooperation in the Commonwelth. London, 1952. 8—10338

Az elsőnek francia eredetije, illetve magyar fordítása is van, az utóbbi úgy látszik abból a csoportból való, amelynek még nem akadt kutató olvasója.

34

Tury: Az ipari termelőszövetkezetek jogi kérdései. Bp. 1954. 8—10278

36

Wilson: The war on world poverty. London, 1953. 8—10327

Csak sajnálhatjuk, hogy ez az érdekes kérdést tárgyaló könyv még nem volt kölcsönözve, úgy, mint a következő:

37

Kleinschmidt: Jugend in Gefahr. Berlin, 1954. 8—10017

38

Diebold: Trade and payments in Western Europe. New-York, 1952. 8—10339
Economic development of Iraq. London, 1952. 8—10335

Újra előjönnek tehát a keresetlen közgazdasági művek.

Végül, a történelmet tekintve, vannak nyelvileg nehezen megközelíthető művek, pl.:

Dokumenty o protilidové a protinárodni politice Masaryka. Praha, 1953. 8—10182

Fokozott védelem alatt állottak, vagyis öt évig nem volt a katalógusban cédulájuk pl. az alábbi könyveknek:

Dunbar: India and the passing Empire. New-York, 1952. 8—10330
Fatemi: Diplomatic history of Persia. New-York, 1952. 8—10132

A legutolsó évek könyveit vizsgálva, a „történeti" szempont helyett csak az lehetett a kérdés, hogy mai szerzeményezési politikánk helyes-e. A tapasztalatok alapján erre feltétlenül igenlő választ kell adnunk. Az 1959. évi gyűjtőkörbe vágó anyagból csak az alábbi, minden kommentár nélkül is világos példákat adhatjuk a máig egyelőre olvasatlan könyvekre:

Vorwärts und nicht vergessen. Erlebnissberichte. Berlin, 1958. 8—41272
Flüchtlingspolitik der Schweiz. Bern, 1957. 8—41584
Dorfman: Labor relations in Norway. Oslo, 1957. 8—41585
Riege: Die Rolle der Wahlen in der DDR. Berlin, 1958. 8—41692

Példák, ugyancsak az 1959-es beszerzésből, a gyűjtőkörtől távolabb álló közművelődési, kölcsönzetlen anyagra;

2

Karrenberg: Verantwortung für den Menschen. Stuttgart, 1957. 8—41265

Nyugatnémet evangélikus szellemű szerzők tanulmányai.

6

Armstrong: Television viewers handbook. London, 1954. 8—41382

A népszerű „Teach yourself" sorozatból, de csak angliai készülékekhez ad tanácsot.

63

Schofield: Teach yourself bee-keeping. London, 1958. 8—41460

Szintén a sorozatból, melyet egészében megvettünk, méhészet Anglia körülményei között.

7

Lambotte: Hans Memling. Wien, 1939. 8—41305

Nem kölcsönözhető, lengő színes mellékletekkel.

Zontscheva: Zanko Lavrenov. Sofia, 1958. 8—41281

A kevéssé ismert nemzeti művészeteknek még nincsen mindig közönsége.

809

Kupferschmidt: Saltykow-Stschedrien. Philosophisches Wollen. Halle, 1958. 8—41283

Csak szaktudósokat érdeklő filológiai dolgozat.

Az 1961-ben beszerzett és még nem kölcsönzött művek közül csak a magyar nyelvűeket néztük meg. Itt már nem is holt könyveket kereshettünk, hanem csak azt vizsgálhattuk

hogy melyek a nehezebben forgalomba lendülő könyvek. Magunk is meglepődtünk, amikor csak egy-két könyvet találtunk a kölcsönzetlen, de alig néhány hónapja a könyvtárban álló magyar könyvek között:

Láng: A statisztika története. Bp. 1913.	8—52625
Borsy: A Nyírség természeti földrajza. Bp. 1961.	8—52598
Pápay: Versenyben a szocialista brigádok. Bp. 1961.	8—52626
Székely: Padlóburkolás. Bp. 1961.	8—52116

A többi mind legfeljebb egy-két íves különlenyomat, tájékoztató füzet, útmutató stb. volt.

Összefoglalva tehát az inkurrencia kérdését. 1961 végén a könyvtár monografikus nyolcadrét, tehát általában kölcsönözhető anyagában több mint *30 000 kötet volt, amelyet még nem kölcsönzött ki olvasó.* Ennek kb. a fele az utolsó tíz év beszerzéséből származik. A kölcsönzetlenségnek három nagy okát találtuk és igyekeztünk fentebb példákkal is bizonyítani. A kölcsönözetlenség nagyjából arányosan oszlik meg a három ok következtében.

Először: a könyvtár szabályai, könyvvédelmi és politikai okokból számos könyvcsoportot kizárnak a kölcsönzésből vagy csak olvasótermi használatukat teszik lehetővé. Ismét utalunk tehát az olvasótermi forgalom jelentőségére.

Másodszor: a nyelvi megközelíthetetlenség, a legújabb időkben különösen az orosz könyveknél, de régebbi anyagunkban is találtunk számos más példát, egyelőre érdektelenné teszi az olvasó számára jó néhány ezer könyvünket.

Harmadszor: — s ennél az oknál találhatjuk a legbonyolultabb összetevőket, — a könyvtár beszerzési illetve megőrzési tevékenysége nem találkozik az olvasók érdeklődésével. Ennek a jelenségnek fontosabb konkrét okaira az egyes csoportok megvizsgálásánál igyekeztünk már rámutatni, de megállapíthatjuk, hogy különböző árnyalatait, könyvtáron belüli és kívüli okait szinte csak művenként lehet külön-külön érzékelni. Csak ilyen módon, könyvenként, lehet az inkurrens anyag bármiféle szűrésére vállalkozni.

3.

A kölcsönzöttség intenzitásának kérdését is megvizsgáltuk felvételünk nyomán. A vizsgált 4095 könyvet kölcsönözték 22 678 alkalommal. Átlagban ez kötetenként 5,4 kölcsönzést jelent. Ennek az átlagnak azonban csak eszmei jelentősége van, — még akkor is, ha leszámítjuk a soha nem kölcsönzött könyveket és így 7,3 kötetes átlagot kapunk, — hiszen ötvenéves raktári könyvek sorsát vetjük össze egyévesekkel. Ha korszakonként vizsgáljuk a kölcsönzöttséget, más-más átlagot kapunk. Az 1919-ig beszerzett könyvekre átlag 7,5 kölcsönzés jut, az eddig nem kölcsönzött könyveket leszámítva 8,6. A két háború között beszerzett könyvekre 10,1 illetve 11,6. A felszabadulás utáni nyolc évben 5,6 illetve 7,4, végül az utolsó nyolc évben 2,7 illetve 4,0 kölcsönzés. Az átlagok egymásutánsága: 8,6—11,6—7,4—4,0 több összetevő eredménye, nem utolsó sorban a beszerzéstől eltelt időtől függ, de tényezőit a továbbiakban még megvizsgáljuk. A kölcsönzött és kölcsönzetlen könyvek figyelembevételével végzett számítások közötti különbség: 1,1—1,5—1,8—1,3 azt bizonyítja, hogy az egyes korszakok anyagában nem egyenlően oszlott meg a kölcsönzés, amint ezt az inkurrencia vizsgálatánál már láttuk.

Az eszmei jelentőségű átlag azonban változatlan jellegű, ha azt nézzük, hogy a könyvtár régi könyveinek kölcsönzöttsége már csak rendkívül lassan emelkedik, viszont állandóan gyarapodik a gyűjtemény az újabb és csak nehezen kölcsönzésre kerülő anyaggal.

Az egyes szakok kölcsönzöttségének átlaga viszont az időtől már nagyrészt független s ezért is érdemes megnézni:

az	1-es	szak	minden	kötetére	jut	11,4 kölcsönzés
az	5-ös	„	„	„	„	7,5 „
a	6-os	„	„	„	„	7,4 „
a	91-es	„	„	„	„	6,8 „
a	4-es	„	„	„	„	6,5 „
a	8-as	„	„	„	„	6,4 „
a	9-es	„	„	„	„	6,2 „
a	2-es	„	„	„	„	5,9 „
a	92-es	„	„	„	„	5,6 „
a	3-as	„	„	„	„	4,3 „
a	7-es	„	„	„	„	4,0 „
a	0-ás	„	„	„	„	1,5 „

A fenti sorrend nagyjából ellentétes a könyvtár állományának megoszlási sorrendjével. A 4—5—6-os szakokból jórészt csak alapvető, sokat keresett könyveket vásárol a könyvtár, s a kisebb választékból többször viszik ugyanazokat a könyveket. (A 6-os szakból kiemelkedik a 10,2 kölcsönzési átlagú 61-es szak.) Az állományban szintén nem kiemelkedő mennyiségű filozófia nagy forgalmazottságát elsősorban a pszichológia okozza, melynek minden kötetére 23,9-es kölcsönzési átlag jut!

A 3—7—8—9-es szakokból áll a legtöbb könyv raktárunkban, érthető tehát, ha egy-egy könyvre kevesebb kölcsönzés jut. A 2-es szak az állományban kis mértékben szerepel és forgalma sem túlságosan nagy. A vallásos könyvekre 5,7, az ateista művekre 7,6 kölcsönzés jut.

A 3-as szak részletesebb vizsgálatánál azt találjuk, hogy kiemelkedik a művelődéstörténet 8,6-os kölcsönzési átlaggal, a néprajz 5,9-cel, a külpolitika 5,3-mal és a szociológia 5,3-mal. Elmarad az átlagtól két szak, amelynek jelentős mértékű beszerzéséről csak az utolsó másfél évtizedben beszélhetünk: a marxizmus 2,8-cal és a gyarmatügy 1,4-gyel.

A 9-es szakban a magyar történelmi könyvek átlagos olvasottsága 10,8 alkalom, a világtörténelmieké 5,1.

Nyelvi szempontból a kölcsönzöttség intenzitását a nagyobb plaszticitás kedvéért csak az egy alkalomnál többször kölcsönzött könyveknél vizsgáltuk. Alanti számaink tehát azt mutatják, hogy a könyvtár könyveinek egy-egy különböző nyelvű kötetére, amelyet legalább két alkalommal kölcsönvettek, hány kölcsönzés jut:

magyar	14,8	kölcsönzés
angol	12,4	„
német	9,0	„
egyéb	8,6	„
francia	7,5	„
orosz	2,2	„

A két világháború között beözönlött és olvasatlan német nyelvű könyvek, a forgalmi statisztikával szemben, a harmadik helyre szorítják a német nyelv olvasottságát. Az egyéb nyelvű könyvek kiugrását a rendkívül forgalmazott nyelvkönyvek (olasz, spanyol, eszperantó, arab stb) okozzák.

4.

A kölcsönzöttség intenzitásának vizsgálatánál már láttuk, hogy a nagy átlagban hogyan oszlik meg szakok szerint az egyes csoportok forgalma. A könyvtárost legjobban érdeklő kérdés azonban mégis csak az, hogy az *egyes könyvek forgalmazottsága milyen mérvű*, hiszen a beszerzésnél egyes könyvekről kell döntenie s az olvasó kérdésére is egyes könyvek nyújtják a megfelelő választ.

Első pillanatra meglepő, de érthető jelenség, hogy az *egy alkalommal kölcsözött könyvek* aránya jóval kisebb, mint a soha nem kölcsönzött könyveké. Nézzük meg a beszerzés történetének megfelelő ismert csoportok szerint:

Az alakulástól 1919-ig	egyszer kölcsönözve	10,9%
1919-től 1945-ig	„ „	7,7%
1945-től 1952-ig	„ „	7,0%
1952-től 1961-ig	„ „	16,0%

Ez azt bizonyítja, hogy ha a könyv találkozik az olvasói igényekkel már ritkán viszi el csak egy olvasó. Van amelyik csak néhány évre, esetleg néhány évtizedre, de bekerül az olvasói forgalom áramába. Az egy esetben kölcsönzött könyveket viszont általában úgy tekintjük, mint a már vizsgált ún. holt anyag meg-megmozdulását.

A könyvek zöme a táblázatban már felsorolt átlagnak megfelelően, — a fél évszázad tapasztalata alapján, — 5—8 alkalommal került kölcsönzésre. Reprezentatív százalékaink alapján közel 130 000 kötetet sorolhatunk ebbe az átlagba. Érdemes azonban felfigyelni azokra a könyvekre, amelyek ezen *átlag felett tűnnek fel jóval magasabb kölcsönzési számukkal.* Tanulmányunkban korlátozott a példák felsorolásának lehetősége, ezért az egyes csoportokból csak a legmagasabb kölcsönzésű művekre hozunk fel példákat. A legrégibb könyvek közül harminc alkalomnál többször kölcsönözték a következőket:

Navarrai Margit: Heptameron (németül) 128 kölcsönzés
France, Anatole: La vie littéraire. 87 kölcsönzés
Der Hodscha Nasreddin. 66 kölcsönzés

A régi elvek szerint, csak a klasszikussá érett, irodalomtörténeti vagy szociológiai, néprajzi értékű szépirodalmat vásárolták, lehetőleg eredeti nyelven. Ez a beszerzés, láthatóan találkozott az olvasók igényeivel s ezek a könyvek vezetnek a kölcsönzésben.

Spencer: Einleitung in das Studium der Sociologie. 67 kölcsönzés
Freud: Die Treumdeutung. 66 kölcsönzés
George, Henry: Progress and poverty. 61 kölcsönzés
Boutroux: Tudomány és vallás. 60 kölcsönzés
A Károlyi család oklevéltára. 59 kölcsönzés
Rodin: Beszélgetések a művészetről. 59 kölcsönzés
Tessedik: A paraszt ember Magyarországban. 1786. 58 kölcsönzés
Peter, Walter: Görög tanulmányok. 55 kölcsönzés
Eucken: Az élet értelme. 52 kölcsönzés
Fógel: II. Ulászló udvartartása. 49 kölcsönzés
Freud: Eine Kindheitserinnerung. 48 kölcsönzés
Marczali: A legújabb kor története. 48 kölcsönzés
Szántó Mihály: Nemzetközi magánjog. 44 kölcsönzés
Jaurès: Études socialistes. 43 kölcsönzés
France: L'anneau d'amethyste. 42 kölcsönzés
Bebel: Charles Fourier. 41 kölcsönzés
Arnauné: La monnaie, le crédit et le change. 40 kölcsönzés
Tugan-Baranowsky: Geschichte der Handelskriesen in England. 40 kölcsönzés
Francé: Der heutige Stand der darwin'schen Frage. 35 kölcsönzés

Itt jegyezzük meg, hogy 1945 előtt egyedül könyvtárunkban kölcsönöztek — természetesen megválogatva az olvasókat — a marxizmus klasszikusainak munkáiból. Példaként említünk néhány felszabadulás előtt gyakran kölcsönzött Marx-művet:

Marx, Karl: Capital (angol nyelven) — (1929—1941-ig) 14 kölcsönzés
Critique de l'èconomie politique — (1914—1941-ig) 18 kölcsönzés
Bérmunka és tőke (1930—1941-ig) 11 kölcsönzés

A marxista irodalom olvasottságát a fenti számok azonban nem tükrözik teljességgel, mert e régi kiadások köteteinek nagyrésze időközben elveszett, a könyvkereskedői forgalomból hiányzó ezen műveket az olvasók megtartották.

Folytathatnánk előbbi példáinkat, de felesleges azt bizonyítani, hogy mit jelentett a kor szellemi fejlődésében Marx, Jaurès, Bebel, milyen kérdésekre adtak választ Spencer, George, Freud, France, Rodin tanulmányai, a történettudomány milyen színvonalát képviselték Peter, Fógel, Marczali művei. S a Városi Könyvtár — mint láttuk — ilyen műveket

bocsájtott elsősorban olvasói rendelkezésére. (Hangsúlyozzuk itt, hogy számos más, fontos névvel azért nem találkozunk, mert vizsgálatainkat könyvanyagunknak csak bizonyos kiragadott részeiből folytattuk.)

Koránt sem mondhatjuk ezt így el a két háború közötti könyvtárpolitikáról. A húszas évek közepén megvalósított átalakulás általános gyűjtőkörű könyvtárrá kétségtelenül sok értékes, művészettörténeti, irodalomtörténeti, földrajzi és természettudományi művet hozott a könyvtárba. Rendkívül felhígította azonban a könyvanyagot az úgynevezett tudománynépszerűsítő könyvek sora. Nem bocsátkozunk ezek megjelenésének, a kispolgári színvonalra emelt népkönyveknek történetével, de létükkel és olvasásukkal a mai napig is számolnunk kell. A két háború között szaporodtak el könyvanyagunkban a hitbuzgalmi könyvek és a modern lélektan tetszetősnek tűnő vadhajtásai: grafológia, spiritizmus, kiromancia, asztrológia stb.

Nézzük meg e korból is a harminc alkalomnál többször kölcsönzött könyveket.

Megkíséreltе a könyvtár az egyetemi tankönyvek beszerzését. Ezek a maguk idejében soha nem állottak a raktárban, amíg érvényben voltak, állandóan kölcsönözték őket, pl:

Heller: Közgazdaságtan. 5 példány. 145 kölcsönzés
Kunter: Könyvvitel: 102 kölcsönzés
Szántó: Belorvostan. 63 kölcsönzés
Lederer: Középkori pénzüzletek. 60 kölcsönzés

Ezután következnek a már említett, nem egyértelműen pozitív értékű tudománynépszerűsítő művek:

Van de Velde: A tökéletes házasság. 102 kölcsönzés
Völgyesi: Ember és állathypnosis. 109 kölcsönzés
Müller: Minden az arcunkra van írva. 110 kölcsönzés
Noszlopi: Világnézetek lélektana. 87 kölcsönzés
Perlaky: Életbátorságra vezérlő kalauz. 60 kölcsönzés
Frobenius: Schicksalkunde. 44 kölcsönzés

E tárgykörökben a valóban tudományos értékű műveket sem mindig a témával hozzáértők forgatták, nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a tudományos könyveknek is megvolt a maguk divatja:

Adler: Emberismeret. 127 kölcsönzés
Licht: Sittengeschichte Griechenlands. 82 kölcsönzés
Adler: Individuálpsychologie. 65 kölcsönzés
stb. stb.

Népszerűvé váltak a tudománytörténetek, különösen a természettudományok, az orvostudomány és a technikai felfedezések története:

Cholnoky: A föld megismerésének története. 109 kölcsönzés
Nansen: Nebelheim. 66 kölcsönzés
Reichenbach: Atom und Kosmos. 61 kölcsönzés
Sigerist: Grosse Ärzte. 44 kölcsönzés
Van Loon: Du und die Erde. 42 kölcsönzés
Dörrie: Triumph der Matematik. 41 kölcsönzés
Kruif: Men against the death. 39 kölcsönzés

Ne feledjük, alig több mint 2000 beiratkozott olvasója volt ebben az időben a Fővárosi Könyvtárnak. Ez a néhány ezer, nagyrészt értelmiségi olvasó, valóban érdeklődött a modern tudomány és társadalom kérdéseit vizsgáló könyvek iránt, melyekhez hasonlók ma már országszerte minden közművelődési könyvtárban megtalálhatók. A tudományos érdeklődést bizonyítja az is, hogy a könyvtár eredeti profiljához tartozó társadalomtudományi könyvek között sok példát találunk a magas kölcsönzöttségre:

Gregorovius: Geschichte der Stadt Rom. 129 kölcsönzés
Kálti Márk képes krónikája 69 kölcsönzés

Sándor Pál: A történelmi materializmus története. 55 kölcsönzés
Maurois: Die Geschichte Englands. 43 kölcsönzés
Szabó István: A magyarság életrajza 62 kölcsönzés
Spengler: Politische Schriften.: 35 kölcsönzés
Lübke: Strassen und Plätze in Stadtkörper. 37 kölcsönzés
Schmidt: Geographie der Wirtschaft. 33 kölcsönzés
Rusznyák: A nő a modern társadalomban. 31 kölcsönzés stb. stb.

Minden más tudományág szakkönyveiből is találhattunk sokat forgatott anyagot:

Aquinoi Tamás: Somme théologique. 49 kölcsönzés
Andree: Mohammed. 33 kölcsönzés
Fluck: Unsere Heilpflanzen. 31 kölcsönzés
Genthon: Bernáth Aurél. 43 kölcsönzés
Gregor: Kulturgeschichte der Oper. 31 kölcsönzés
Móra Ferenc emlékkönyv. 55 kölcsönzés

Mielőtt áttérnénk a felszabadulás utáni nagyobb forgalmú anyag vizsgálatára, szólnunk kell még arról, hogy fenti adataink a máig lebonyolított kölcsönzésekig terjednek. Némileg módosul a kép, ha azt is vizsgáljuk, hogy melyek *azok a könyvek, amelyek 1945-ig forogtak, azóta azonban nem kölcsönözte őket olvasó.* E vizsgálatnál nem holt, hanem történeti értékűvé vált könyvekről beszélhetünk.

Az 1919-ig beszerzett és megvizsgált 455 kötetből 160 kötet, azaz 34,9% a felszabadulás előtt egynél több alkalommal volt kölcsönözve, azóta azonban nem vitték el. A legszembetűnőbb ez a jelenség a politikai, a jogi és a közgazdasági műveknél. 27 jogi könyvre 1945 előtt 201, 1945 után 8 kölcsönzés esik, 25 politikai könyvre 1945 előtt 162, 1945 után 25 kölcsönzés, végül 75 közgazdasági műre 1945 előtt 428, 1945 után 65 kölcsönzés. Lássunk néhány példát a régen nagyforgalmú könyvekből:

Schreiber: Die gesetzliche und polizeiliche Regelung der Milchverkehrs in Deutschland. 25 régi kölcsönzés
Malonyai: Az 1911. évi magyar házassági törvény. 15 régi kölcsönzés
Törvényjavaslatok a régi magyar polgári perrendtartásról. 12 régi kölcsönzes
Chamberlain: Kriegsaufsätze. 10 régi kölcsönzés
Tugan-Baranowsky: Geschichte der Handelskriesen in England. 40 régi kölcsönzés
Pratt: The work of the Wall Street. 16 régi kölcsönzés

A például felhozható könyvek nagyrésze azonban régen is csak 2—5 alkalommal volt kölcsön.

A többi szakban a kölcsönzés 1945 után általában negyedére, ötödére csökkent. Legkevésbé avult a nyelvészet, a képzőművészet és minden olyan mű, amely már eredetileg is történetnek íródott: művelődéstörténet, történelem, irodalomtörténet.

A két háború közötti anyag felszabadulás utáni forgalma csupán egyharmadával csökkent (a vizsgált 1018 könyvet 6154 alkalommal kölcsönözték 1945 előtt és 4199 alkalommal 1945 után.) Csupán 16% a történetivé vált anyag arányszáma.

A csökkenés nem egyenlően oszlik meg a szakok között. A 32-es jelzetű politikai könyvek forgalma a harmadára csökkent (34 könyv, 241 régi kölcsönzés, 69 új) a jogi, közgazdasági és vallási könyveké a felére. Nagyjából azonos mértékben kölcsönözték ki ugyanakkor az irodalomtörténeti és történelmi munkákat (irodalomtörténet 49 kötete 316 kölcsönzés 1945 előtt, 293 kölcsönzés 1945 után; történelem 97 kötete 586 kölcsönzés 1945 előtt, 448 kölcsönzés 1945 után.)

E csoportból inkább azokra a könyvekre érdemes példákat felhozni, *amelyeket többször kölcsönöztek ki a felszabadulás után, mint előtt:*

Cloeter: Häuser und Menschen von Wien. 2 régi, 4 új kölcsönzés
Katz: Drei Gesichten Luzifers. 25 régi, 40 új kölcsönzés
Gerő: Nőtartás. 3 régi, 15 új kölcsönzés
Ludendorff: Urkunden der obersten Heersleingung. 5 régi, 15 új kölcsönzés
Dvihally: A budai szőllőművelés. 5 régi, 10 új kölcsönzés

Ora libro. (Eszperanto könyv) 4 régi, 11 új kölcsönzés
Ortvay: A magyarországi Duna-szigetek. 5 régi, 18 új kölcsönzés
Naegeli: Differentialdiagnose in der inneren Medizin. 9 régi, 21 új kölcsönzés
Tölgyesi: A pozsonyi barokk építészet. 1 régi 7 új kölcsönzés
Halász: Az értelem keresése. 9 régi, 19 új kölcsönzés
Huxley: The letters of Lawrence. 9 régi, 15 új kölcsönzés
Rédei: Magyar tragédia: Lovassy László. 7 régi, 32 új kölcsönzés
Holtzmann: Geschichte der sächsischen Kaiserzeit. 1 régi, 17 új kölcsönzés
Geyl: The Netherlands divided. Semmi régi, 4 új kölcsönzés.
Grieben Reiseführer, Dresden. 1 régi, 11 új kölcsönzés

Szinte művenként, külön-külön lehetne beszélni arról, hogy milyen okok miatt élnek ma is ennyire ezek a könyvek. Általánosságban csak azt állapíthatjuk meg, hogy a megfelelő színvonalon megírt ismeretterjesztő és alapvető tudományos művek iránt az érdeklődés 2—3 évtized után is élénk.

E kitérő után a felszabadulás utáni nyolc évben beszerzett és legnagyobb forgalmú könyveket nézhetjük meg. Ezek 10—15 éves kölcsönzöttsége azért is érdekes, mert a legjobban jelezhetik számunkra jelenlegi beszerzéseink sorsát. Példáinkat a húsz alkalomnál többször kölcsönzött művekből merítjük.

Egészen új fogalomként kezelhették a könyvtárosok a különböző színtű ideológiai oktatás kötelező olvasmányait. Példányszámuk egy-egy aktualitás idején soha sem lehetett elegendő. Közülük kerülnek ki a leggyakrabban kölcsönzött művek:

Dimitrov: Munkásosztály a fasizmus ellen. 112 kölcsönzés
Hegel: Esztetika. 186 kölcsönzés
stb.

A kötöttebbé vált egyetemi oktatás egyes szakjainak is megvoltak a maguk kötelező olvasmányai:

Lefévre: Descartes. 44 kölcsönzés
Karsai—Pamlényi: A fehér terror. 48 kölcsönzés
Tyimofejev: Orosz irodalom története. 119 kölcsönzés
stb.

Az oktatáson kívül is magas volt az érdeklődés a mai kor kérdéseit tárgyaló munkák iránt:

Lukács: Polgári filozófia. 42 kölcsönzés
Heine: Vallás és filozófia. 31 kölcsönzés
Patomkin: Geschichte der Diplomatie. 35 kölcsönzés
Burchop: Mit hozhat az atomenergia. 42 kölcsönzés
Broda: Atomenergia felhasználása. 46 kölcsönzés
A Magyar írók I. kongresszusa. 49 kölcsönzes

Az ismeretterjesztő irodalom olvasói olyan régebbi kérdések felé is fokozottabb érdeklődéssel fordultak, amelyek érintik a változó társadalom mai kérdéseit, vagy új megvilágításban vizsgálhatók:

Mann: Freud, 36 kölcsönzés
Gaál Gábor: Valóság és irodalom. 22 kölcsönzés
Elekes: Hunyadi. 24 kölcsönzés
Marót Károly: Homeros. 49 kölcsönzés
Párizsi kommün. 32 kölcsönzés

A felvázolt pozitív képnek azonban rá kell mutatnunk negatív oldalára is. E nagy példányban megjelent művek úgyszólván kivétel nélkül megtalálhatók voltak a kezdetben néhány száz, később jó egynéhány ezer kisebb-nagyobb közművelődési könyvtárban is. Könyvtárunk központja, néhány példányával, csak egyike volt a sok könyvtárnak, amely ezeket kölcsönözte. A magyar nyelvű népszerű, vagy általánosan keresett könyvek területén ma is csak nagyon szerény szerepet tölthetünk be.

A bizonytalankodó szerzeményezési munka ellenére is találhatunk e korból többször kölcsönzött, kutatónak értékes, idegen nyelvű társadalomtudományi műveket:

Stokes: La guerre de l'intelligence. 8 kölcsönzés
Mead: Male and female. 30 kölcsönzés
Allen: Statistics for economists. 24 kölcsönzés
Feis: The road to Pearl Harbor 26 kölcsönzés
Wilcsek: Önköltségcsökkentés. 29 kölcsönzés
Homér: A bútor története. 54 kölcsönzés
Kodály: Magyar népzene. 60 kölcsönzés
Ghirsman: L'Iran. 22 kölcsönzés
Werd: The history of the Gold Coast. 9 kölcsönzés
James: Latin America. 36 kölcsönzés
Pourtalés: La vie de Franz Liszt. 18 kölcsönzés

(A német nyelvű könyvek e korból természetesen még erősen csökkent számúak.)

Ne feledkezzünk meg arról, hogy éppen ebben az időben nagyon élt a könyvtár régi anyaga, a könyvtár egyik vonzereje volt a bevezetőben már említett folyamatosság. Még az új beszerzések között is olvasottá váltak az emberek tudatában élő és gondolkodásukat foglalkoztató régebbi társadalmi ideológiát hirdető művek:

A Korán szemelvényekben. 34 kölcsönzés
Szentiványi: Szentírástudomány. 36 kölcsönzés
stb.

Az utolsó nyolc év anyagának első feléről a fentiekhez hasonló tanulságokat tudunk levonni. A legtöbbet kölcsönzött könyvek élén a kötelező olvasmányok állanak, majd csatlakoznak hozzájuk a népszerű ismeretterjesztő művek. A szépirodalom beáramlásával természetesen jogos volt az olvasók igénye, hogy az ő érdeklődésüknek megfelelő szintű ismeretterjesztő irodalmat is beszerezze a könyvtár. Ez a döntés, tehát, — akárhogy magyarázzuk a jelenséget, — egy kerületi könyvtár teljes kiépítésének útjára vitte a központi könyvtárat. Ennek a feladatnak azonban sem apparátusával sem helyi adottságaival nem tudott megfelelni. Kisegítette ugyan az épülő közművelődési hálózatot, de erre a szerepére a szaporodó könyvtárak mellett egyre kevesebb szükség volt.

Először 1954-ben vitatta meg a könyvtár ezeket a kérdéseket és változtatott beszerzési politikáján. Nem tartozik ide ennek megvitatása, csak néhány gondolatot emelünk ki: A közművelődési könyvtárak még hosszú évekig nem vásárolnak idegen nyelvű anyagot, ha módjuk lenne is, vannak olyan ismeretterjesztő könyvek, amelyekből elég egy-egy példány: a könyvtár társadalomtudományi jellegét fenn kell tartani, hiszen még a népszerűsítő művek területén sem kísérelheti meg a természettudományok és az alkalmazott tudományok minden ágának felölelését; a nagy példányszámban igényelt oktatási jellegű könyvekkel csak elenyésző mértékben tud hozzájárulni a főváros lakosainak ellátásához, inkább olvasótermében biztosítja állandó használhatóságukat. Gyorsan kell reagálnia a könyvtárnak a gyűjtőkörén belül eső új igényekre: pl. az elmúlt években utikönyvek, utikalauzok, a felszabaduló gyarmati országokat ismertető művek, új művészeti irányzatok, a fellendülő honismeret igényei stb., stb.

A tudományos gyűjtőkör területén, — 1958-tól rendelettel szabályozva, — a könyvtár folytatta a szociológia, ennek kiegészítő tudományai és az újkori történelem, valamint az urbanisztika szerzeményezését.

Tükrözze e változást, hogy a fenti címekhez hasonlóan, a vizsgálat anyagából az 1959-ben beszerzett és leggyakrabban kölcsönzött könyvek jegyzékét ismertetjük.

Szocializmus politikai gazdaságtana. 55 kölcsönzés
Kulin: A távcső világa. 51 kölcsönzés
Gáldi: Román nyelvkönyv. 42 kölcsönzés
Tolnai Gábor: Évek, századok. 21 kölcsönzés
Galla: Cselgáncs. 17 kölcsönzés
Walter: Von der Musik. 19 kölcsönzés
Révész: Mosolygó muzsika. 19 kölcsönzés
Steindorff: Die Kunst der Ägypten. 28 kölcsönzés
Bardtke: Handschriften am Toten Meer. 24 kölcsönzés

Rousseau: Társadalmi szerződés. 22 kölcsönzés
Dunn: Teach yourself japanese. 21 kölcsönzés
Vermes: Relativitáselmélet. 20 kölcsönzés
Otto: Stundenholz und Minarett. Eine Entdeckungsfahrt. 19 kölcsönzés
Muck: Atlantis. 17 kölcsönzés
Ortega: Der Mensch und die Leute. 17 kölcsönzés
Szergejenko: Pompeji. 16 kölcsönzés
Corbridge-Patkoniewska: Polish. 16 kölcsönzés
Huxley: Collected essays. 14 kölcsönzés
Lindemann: Allein über den Ocean. 12 kölcsönzés
Fischer: Von der Notwendigkeit der Kunst. 12 kölcsönzés
Hsin Pao-yang: Enqué tes rurales. 12 kölcsönzés
Jünger: An der Zeitmauer 13 kölcsönzés
Eppler: Rommel ruft Kairo. 13 kölcsönzés
Schelsky: Die skeptische Generation. 13 kölcsönzés
Mirgeler: Geschichte Europas. 11 kölcsönzés
Fischl: Idealismus, Realismus und Existentialismus. 11 kölcsönzés
Warnes: American life. 11 kölcsönzés
Nenni: La guerre d'Espagne. 10 kölcsönzés

Az olvasók száma ez időben változatlan maradt! Tehát a magyar művelődési és tudományos életben kialakuló szélesebb körű érdeklődés és sokrétűbbé vált kutatás tükröződik a könyvtár forgalmában.

A szorosan vett gyűjtőkörünkbe tartozó könyvek természetesen nem kiugró, de egyenletes forgalmáról még egy újabb ellenőrzéssel is meggyőződhetünk. Újabb külföldi szerzeményeink 1958-as évfolyamának 2. számából megvizsgáltunk 33 idegen nyelvű szociológiai munkát s megállapítottuk, hogy ezeket összesen 95 esetben kölcsönözték. Csupán egy angol, két német és három orosz nyelvű mű nem volt még senkinél. 28 kölcsönözhető történelmi művet 67 esetben vittek el, hét orosz, egy-egy francia, angol, német és latin mű nem volt senkinél.

Az 1961-es év beszerzéseinél csak azt vizsgálhattuk, hogy milyen jellegű művek kölcsönzése indul meg a leggyorsabban. Megállapítottuk, hogy a magyar nyelvű könyvek kerültek leghamarabb és leggyakrabban az olvasók kezébe!

Stilisztikai tanulmányok	8	kölcsönzés,
Lechner J: Lechner Ö.	7	,,
Darwin: Az ember származása	15	,,
Hajós Allergiás betegségek	6	,,
Karsai: „Országgyarapítás" országvesztés	15	,,
Makosch: Mai Japán	21	,,

Akadnak azonban gyorsan nagy forgalomba lendülő idegen nyelvű művek is:

Kaplan: Leisure in America. 8 kölcsönzés
Chaplin: My father. 8 kölcsönzés
Ashford: From atoms to stars. 9 kölcsönzés

Nem zárhattuk le a forgalmazottság vizsgálatát anélkül, hogy *a napi forgalmat* is tüzetesebben át ne néztük volna. Emlékeztetünk arra, hogy a könyvtár ismeretterjesztő és tudományos könyveinek kölcsönzöttsége a következőképpen alakult:

1938-ban	kölcsönöztek	47 491	kötetet
1949-ben	,,	36 052	,,
1952-ben	,, kb.	35 230	,,
1957-ben	,,	38 642	,,

Ezután következett, a változatlan, sőt emelkedő összforgalom mellett a tudományos és ismeretterjesztő forgalom emelkedése:

1959-ben	kölcsönöztek	46 705	kötetet
1960-ban	,,	47 995	,,
1961-ben	,,	49 181	,,

Csak az utolsó esztendőben haladta meg tehát a könyvtár jelentősebben a háború előtti utolsó év ismeretterjesztő és tudományos könyvforgalmát. Minden adottságunk megvan ahhoz, hogy ezt a megkezdett utat folytassuk, együttműködve ésszerűen a másfél évtized alatt kifejlesztett és nagyrészt nyilvánossá vált tudományos könyvtárakkal, amelyek olvasóink egy részét elvitték.

A kerületi könyvtárak az 1961. év folyamán a felnőtteknek kölcsönadtak közel 1 000 000 ismeretterjesztő könyvet. Szerény hozzájárulás volna ehhez központunk 50 000 kötete. Példáinkon és a történeti áttekintés során azonban láthattuk, — ha nem is törekedtünk megkülönböztetésre, — hogy a központban kölcsönzött szakkönyvek nagyrésze tudományos szintű munka, illetve olyan ismeretterjesztő mű, amely származási helyénél, régiségénél vagy értékénél fogva különbözik a kerületi könyvtárak anyagától. Hozzátehetjük még azt is, hogy a közművelődési könyvtárak állományában is meglevő könyveink feltárása is jóval diferenciáltabb a központi könyvtárban.

Felvételünknek megfelelően a tudományos könyvek forgalmi statisztikáját is tovább bontottuk 2 hét megfigyelt anyagában. A következő képet kaptuk:

0-ás szak	Általános művek	27	kötet	1,0%
1-es szak	Filozófia, pszichol.	191	„	7,3 „
2-es szak	Vallási irod.	79	„	3,0 „
3-as szak	Társadalomtud.	673	„	25,6 „
4-es szak	Nyelvtudomány	73	„	2,8 „
5-ös szak	Természettudomány	111	„	4,4 „
6-os szak	Alkalm. tud., Techn.	195	„	7,6 „
7-es szak	Művészet, sport	300	„	11,4 „
8-as szak	Irodalomtud.	232	„	8,8 „
9-es szak	Történelem	252	„	9,5 „
91-es szak	Földrajz	266	„	10,1 „
92-ás szak	Életrajz	221	„	8,5 „
	Összesen:	2 622	„	100,0 „

A tovább bontott szakok:

1-as szak	Filozófia	134	kötet	5,1%
15-ös szak	Lélektan	49	„	1,9 „
17-es szak	Erkölcstan	8	„	0,3 „

A lélektani műveknek már nincsen meg az a nagy vonzóerejük, amit a kölcsönzöttség intenzitásának vizsgálatánál láttunk.

2-es szak	Vallási művek	68	kötet	2,6%
211-es szak	Atheista művek	11	„	0,4 „

A vallásos, illetve hivő szerzők művei e szakban kölcsönzöttebbek, mint az ateista művek. Elsősorban a neves szerzők: Ágoston, Aquinói Tamás, a modernebbek közül Papini, Chesterton, Schütz stb. forognak és a különböző egyháztörténetek. (A vallás kérdéseivel foglalkozók még a vidéki közművelődési könyvtárakon keresztül, könyvtárközi kölcsönzés révén is hozzánk fordulnak.)

3 K szak	Marxizmus	66	kötet	2,5%
30-as szak	Társadalomrajz	150	„	5,7 „
309-es szak	Művelődéstört.	22	„	0,9 „
31-es szak	Statisztika	6	„	0,2 „
32-es szak	Politika	42	„	1,6 „
323-as szak	Belpolitika	29	„	1,1 „
325-ös szak	Gyarmatügy	6	„	0,2 „
327-es szak	Külpolitika	14	„	0,5 „
33-as szak	Társadalmi mozg.	47	„	1,8 „
34-es szak	Jog	73	„	2,8 „
35-ös szak	Közigazgatás	5	„	0,2 „
355-ös szak	Hadügy	41	„	1,6 „
36-os szak	Szociális intézm.	1	„	0,0 „

37-es szak	Pedagógia	32 kötet	1,2%
38-as szak	Közgazdaság	75 „	2,9 „
39-es szak	Néprajz	64 „	2,4 „

Ezt a képet egészen pozitívnak fogadhatjuk el. A kölcsönzött szakkönyvek egynegyede tartozik a társadalomtudományi szakba. A vezetőhelyen áll a szociológia, a második a politika, amely a 3 K-ból és 32-es szakból áll.

6-os szak	Műszaki könyvek ált.	106 kötet	4,1%
61-es szak	Orvostud.	56 „	2,2 „
63-as szak	Mezőgazdaság	13 „	0,5 „
64-es szak	Háztartás	20 „	0,8 „

A technikai és egészségügyi könyvek mellett elenyésző a mezőgazdasági és háztartással foglalkozó könyvek arányszáma.

7-es szak	Képzőműv. általában	300 kötet	5,2%
77-es szak	Fotó	21 „	0,8 „
78-as szak	Zene	56 „	2,2 „
792-es szak	Színház	35 „	1,3 „
796-es szak	Sport	50 „	1,9 „

A képzőművészetek után az érdeklődésben a zene következik, ez is indokolja könyvtárunk törekvéseit egy zenei könyvtár létesítésére.

9	Világtörténet	166 kötet	6,3%
9 439	Magyar történet	86 kötet	3,2%

Gyűjtésünknek megfelelően a világtörténelem iránt kétszeres az érdeklődés a magyar történelemmel szemben.

A 91-es szakot az úti-könyvek — már említett — forgalma lendítette fel.

A kölcsönzések vizsgált anyagának nyelv szerinti megoszlása a következő:

magyar	67,4%	francia	5,5%
német	15,6%	olasz	0,9%
angol	9,1%	orosz	0,6%
		egyéb	0,9%

Vizsgálódásunk során sok kérdésünkre kaptunk választ. Munkánkat azonban folytatni kívánjuk: megnéznénk, hogy olvasóink különböző kategóriái egy megadott időszakban milyen könyveinket kölcsönözték. A két vizsgálatból együttesen alakulhat ki a megfelelő kép központunk olvasószolgálatának munkájáról.

D.-né Jámbor Mária — Marót Miklós

Az anyaggyűjtésben részt vettek:
Holló Ferencné és *Zöldi Péterné*

SZABADPOLC-RENDSZER A KERÜLETI KÖNYVTÁRAKBAN*

A kerületi könyvtárak az utóbbi években nagyot változtak. Sok könyvtárunk lett szebb, tágasabb, néhány új könyvtárunk is nyílt. Fejlődtek a könyvtári munka részterületei és egésze is. A mi könyvtárainkban a felszabadulás óta mindig az olvasó állt a középpontban — érte történt minden —, de az olvasók számának növekedése, a zsúfoltság, a technikai felszerelés hiánya következtében ez a „minden" egyre kevésbé felel meg a növekvő követelményeknek.

A munka jobb feltételeinek megteremtése — az olvasók közvetett eszközökkel történő befolyásolása — érdekében 1956—58 között tanulmányoztuk a kirakat és válogatóasztal szerepét a könyvajánlásban és 1958-ban módszertani levél is jelent meg e tárgyban.[1] Ezzel egyidőben szaksajtónkban vita indult több baráti ország, elsősorban az NDK-ban és Csehszlovákiában elterjedt szabadpolcrendszerű könyvtárak munkájáról, arról, hogyan teremthetők meg ennek feltételei nálunk is.[2] Közel két éve, hogy lezajlott a kerületi könyvtárvezetők plénumán az első módszertani vitánk a szabadpolcrendszerről.[3] Akkor csak néhány könyvtárunk kezdeti stádiumban levő kísérleteiről számolhattunk be, s további tanulmányozást, tapasztalatgyűjtést tűztünk ki feladatul. A legfőbb tanulsága e vitának az volt, hogy a könyvtárvezetők kívánták az áttérést, s tolmácsolták olvasóik kívánságát is, akik után a szabadpolcrendszer, a szabad válogatás, a böngészés lehetőségéért szálltak síkra. E vita eldöntötte, hogy most már az új körülmények között kell az olvasószolgálat feltételeit és biztosítékait megteremteni. Az új módszerek kialakítása csak hosszú kísérletező, kutató munka eredménye lehet. Tanulmányunkkal ehhez kívánunk hozzájárulni.

Bevezetőben terminológiai kérdéseket kell tisztázni. A kirakat, a válogatópolc, a részleges szabadpolc és a szabadpolc-rendszer összefüggéseire, illetve arra a lényegbevágó különbségre utalunk, mely e könyvajánló *módszerek* és a szabadpolc-*rendszer* között kimutatható. A továbbiakban a kerületi könyvtárak jelenlegi helyzetét elemezzük s az áttéréssel kapcsolatos tapasztalatokról számolunk be. Végül módszertani kérdések keretében meghatározzuk tennivalóinkat a szabadpolc-rendszerre való áttérés biztosítása és az olvasószolgálati munka színvonalának emelése érdekében.

I. A könyvajánló módszerek és a szabadpolc-rendszer

„A kirakat és a válogatóasztal szerepe a könyvajánlásban" c. módszertani levélben e segédeszközöket kizárólag a zártpolcrendszerű könyvtárakban elemeztük. A kirakat és a válogatóasztal a szabadpolc-rendszer mellett is alkalmazható és ajánlatos módszer. A rész-

* A hasonló címen megjelent módszertani levél átdolgozott változata.
[1]. A kirakat és válogatóasztal szerepe a könyvajánlásban. Bp., 1958. FSzEK Módszertani Osztálya, 26. p.
[2]. A könyvtáros 1957. 1. sz. — 1958. 1. sz.
[3]. Vita a szabadpolcról a Szabó Ervin Könyvtárban. = A könyvtáros, 1959. 3. sz.

leges szabadpolc, amely ma már igen sok könyvtárunkban megszokott a válogatóasztal előnyeit használja fel nagyobb mértékben, azt ti., hogy adott állományrészt, vagy az állomány leginkább ajánlható részét teszi az olvasók számára hozzáférhetővé. Jól bevált módszer ez akár a szocialista szépirodalom, akár az ismeretterjesztő irodalom népszerűsítésére. A még zártpolc-rendszerrel dolgozó könyvtárak olvasói segítségével megismerkedhetnek a szabad válogatás örömével. Előkészítésnek, átmenetnek tekinthető.

A szabadpolc-rendszerről igen gyakran mint könyvajánlási módszerről esik szó s sokan általában valami új módszernek tekintik. Hogy világosan láthassuk új feladatainakat, tisztázni kell e kérdésben álláspontunkat.

A szabadpolc-rendszer nem új. A századfordulón alakult angolszász közművelődési könyvtárak szabadpolc-rendszerrel létesültek, a skandináv városi könyvtárak is így kezdték működésüket. Az a körülmény, hogy hazánkban az 1910-es években megnyílt első fővárosi közkönyvtárakban nem ez a rendszer honosodott meg, összefügg azzal a vitával, amely a szabadpolc-rendszer és általában a közkönyvtári feladatok körül az időben Németországban folyt. Ez a vita a zártrendszerű közkönyvtárak kiépítésével zárult, s a főváros könyvtárügyének első szervezője, Szabó Ervin e német tapasztalatokat vette át. Ezt bizonyítja Dienes László dr. tanulmánya is. Idézve Walter Hoffmant írja: „A könyv felütése és megtekintése az egyszerűbb olvasónak alig mond többet, mint a címe a katalógusban, az elhatározó aktus kivitelében *a könyvtáros segítségét nem pótolja*".[4] Kétségtelen, amit a szabadpolc-rendszerből az addig létesített könyvtárakban tapasztalhattak, s amit máig is a kapitalista országok szabadpolcrendszerű könyvtáraiban az olvasókkal való foglalkozás terén láthatunk, nem győzhette meg és ma sem győzheti meg a könyvtárosokat a szabadpolc-rendszer előnyeiről. E helyeken a könyvtáros „az elhatározó aktus kivitelében" nem segített és ma sem segít. E könyvtárakban a dolgozó tömegek kulturális nevelése, politikai felvilágosítása, a könyvtáros népnevelő szerepe nem merült fel, s ma sem merül fel. Éppen ezért miközben látjuk e könyvtárakban a szabadpolc-rendszer előnyeit a könyvtár szervezésében, berendezésében, építésében — tudnunk kell, hogy az olvasókkal való foglalkozás tekintetében új, a megváltozott körülményeknek megfelelő feladattal állunk szemben.

A szabadpolc-rendszerben mai viszonyaink között a könyvtári munka egyszerűsítését, és új, még ki nem alakított, de feltétlenül kialakítható olvasószolgálati módszerek alkalmazásának lehetőségét kell látnunk. A szabadpolc-rendszer tehát nem tekinthető új rendszernek, de új módszerek kialakítását teszi szükségessé a változatlanul kötelező könyvtári nevelő munka érdekében. Nem volna helyes magában a szabadpolc-rendszerben új módszert látni, mert azt a tévhitet kelthetnénk, hogy ez önmagában a könyvtári munka magasabb színvonalát jelenti. Számunkra mércének csakis a szocialista nevelőmunkában elért eredmények fogadhatók el. Ezért a szabadpolc-rendszerben az új és a régi, bevált — itt is használható — módszerekkel *elérhető nagyobb eredmények, a kulturáltabb könyvtári munka, az olvasók önállósága gyors növekedésének lehetősége* üdvözölhető.

„A szabadpolc-rendszerű könyvtár olyan könyvtár, amelyben az olvasók előtt nyílt az út a könyvállomány felé és amelyben az olvasó kihasználva a tájékoztató apparátust és egyénileg konzultálva a könyvtárossal, önállóan keresheti és találhatja meg a neki szükséges könyveket."[5] E meghatározást mi is elfogadhatjuk. Jelzi azt az alapvető követelményt, amelyet soha nem hagyhatunk figyelmen kívül, amikor a szabadpolc-rendszer hazai terjesztésére törekszünk, azt ti., hogy a könyvtáros konzultációs szerepe és a tájékoztató apparátus sokoldalú kiépítése elengedhetetlen. A tájékoztató apparátus keretében minden állományfeltáró munka beleértendő, s ilyen értelemben a régebbi kirakat és válogatóasztal szerepe — az állomány kisebb részének kultúrpolitikai, nevelési célokból való előtérbe állítása — változatlan marad a szabadpolc-rendszerre való áttérés után is. A forma ugyan változik, hiszen üvegezett kirakat az ajánláshoz nem szükséges, s a válogatóasztal helyét is felváltja az ún. könyvbölcső — lényegében azonban célját és módszerét illetően nincs

[4] Dienes László: Walter Hoffmann könyvtári törekvései. Bp., 1916. Lantos. 20. p.
[5] Über die Arbeit in Freihandbibliotheken. Berlin, 1957. Zentralinstitut für Bibliothekswesen. 6. p.

különbség. Minden olyan mérés, amely a könyvanyag tematikus összeállításának és előtérbe helyezésének hatását vizsgálta a szabadpolcrendszerű könyvtárakban, ennek igen jó eredményeit bizonyította, mint ahogy hasonló mérések ezt bizonyították a zártrendszerű könyvtárakban is.

A szabadpolc-rendszer térhódításával egy időben a könyvtárosok a szocialista országok mindegyikében élesen elhatárolták magukat a szabadpolc-rendszer liberális értelmezésétől, a burzsoá könyvtárosok által hangsúlyozott ún. objektivitástól, amely kizárólag a könyvállomány összeválogatása alapján irányítja az olvasók könyvválasztását. Erre az elhatárolásra nálunk is szükség van. Vissza kell utasítani minden olyan véleményt, amely a létszámmal való takarékossághoz keres indokolást a szabadpolc-rendszerben, hiszen a sok időt és a magasszínvonalú könyvtárosokat igénylő nevelő munkára változatlanul szükség van. Intő figyelmeztetés a cseh szaklapban olvasott kritikai megjegyzés: „Az adott helyzetben a szabadpolc-rendszer a szokatlan túlterhelés leküzdésének örömmel fogadott eszközévé vált," — továbbá — a „szabadpolc-rendszer számos átgondolatlanságra és elmélyült tanulmányozás hiányára való vonása — megrögződött."[6]

A szabdpolc-rendszer új értelmezése, a szocializmust, a kommunizmust építő ember nevelése szempontjából alkalmas könyvtári szervezet kialakítása — a berendezéssel, az állománnyal, a könyvtárosokkal szemben új követelményeket állít. Milyen mértékben tutunk eddig ezeknek a követelményeknek eleget tenni, mit mutatnak tapasztalataink — ezzel foglalkozunk a következőkben.

II. Az áttérés tapasztalatai

Sajnálatos tény, hogy amikor az első szabadpolc-rendszerű könyvtárunkat (a 22-es számút) megnyitottuk 1957. nov. 7-én, zajlott ugyan a vita a szabadpolc-rendszerről, de sem megfelelő szakirodalom, sem komoly külföldi tapasztalatok nem álltak rendelkezésünkre. Az a felfogás, amely akkor vezetett bennünket, ti., hogy a legjobb és politikai, kultúrpolitikai céljainkat leginkább szolgáló állományészt tegyük az olvasók számára hozzáférhetővé — egy olyan helyiségben, ahol ennél többre már eleve nem volt lehetőség — nem volt alkalmas arra, hogy a szabadpolc-rendszer szocialista értelmezéséből fakadó feladatokat felismertesse és megoldásukra ösztönözzön. Nem volt más a helyzet a csillaghegyi könyvtárban sem. Itt nem volt szükség a kölcsönzési rendszer megváltoztatására s az állomány szisztematikus átfésülése sem történt meg. E helyett a rendelkezésre álló polcokra kihelyezték az állomány leghasználhatóbb részét és ezzel a szabadpolc-rendszert bevezetni véltük. Egyik helyen sem készítettek az olvasók tájékoztatására külön segédeszközöket, s a bibliográfiák használata sem lendült fel. El kell ismerni, hogy minderre vonatkozólag az 1958 tavaszán Prágában folytatott tanulmányutunk sem adott különösebben eligazítást. Az ott látott kerületi könyvtárak mind szabadpolc-rendszerűek voltak, de a könyvtárak állománya legtöbb helyen kisebb volt, mint a mi kerületi könyvtáraink állománya. A 22-es könyvtárunkban, ahol válogatással kerültek szabadpolcra a könyvek, nem volt kevesebb könyv a szabadpolcon, mint egyik vagy másik prágai könyvtárban. Az ott talált katalógusok olyan használaton kívüli állapotban voltak, hogy a magunk munkájában sem léptünk fel a kívánatos határozottsággal a szabadpolc-rendszerű könyvtárak katalógushasználata érdekében.

A szabadpolc-rendszerre való áttérés szervezeti és módszertani követelményeit a 2-es könyvtárban kellett volna igazán érvényesíteni, ennek elmaradása máig is érezteti hatását. Az áttérés alapvető feltétele olyan térkialakítás, amely a könyvtár áttekintését lehetővé teszi. Ebben a könyvtárban ez nem lehetséges, vagy legalábbis a kétszeri átalakítás után sem megoldott. További feltétele az állomány összetételének, arányainak megfelelő kiala-

[6] Cejpek, J.: Tizenöt éve szolgálják a könyvtárak a szocialista kultúrát. = Knihovnik, 1960. 5—6 sz. 131—143. p. (OSzK Ford. 2502. sz.)

kítása és megtisztítása minden elavult és felesleges műtől. A 2-es könyvtárban ez sem történt meg. Jelenleg használhatatlan állapotban van katalógusuk, s amikor a könyvtár megnyitásáról kellett dönteni, nem ragaszkodtunk ahhoz, hogy katalógusok nélkül ne nyissanak. Az olvasók közül néhányan ugyan hiányolják a katalógust, de a nagy többség, mindazok, akik most böngészés útján választanak könyvet, nehezen nevelhetők majd a katalógus rendszeres használatára. Bár az utóbbi időben például a bibliográfiák igénybevételének szorgalmazásával egy lépés történt a szabadpolc-rendszerű könyvtárak új olvasószolgálati módszereinek kialakítására, az e rendszerből fakadó minden következtetést még nem vontuk le.

Az első lépések mellett s ezzel lényegében egyidőben, néhány könyvtárban részleges szabadpolc-rendszerrel, ill. válogatópolccal kezdtek dolgozni. Így a 35-ös, a 14-es, a 20-as, 13-as könyvtárakban kisebb mértékben, a 18-as, 19-es könyvtárakban nagyobb arányban helyeztek szabadpolcra könyveket s a 18-as könyvtárban még bizonyos térátalakítás is történt. Érdekes színfoltot jelentett az átalakítások, átszervezések során a 12-es könyvtár szabadpolc-részlege, amely kirárólag az ismeretterjesztő irodalom egy részének szabad válogatását biztosította. A könyvtár vezetője megfigyeléseit közölte „A könyvtáros"-ban. Ebben az ismeretterjesztő irodalom forgalmának emelkedését bizonyítja. Különösen jelentős a zártrendszer mellett elfekvő műveknek többszöri kölcsönzése.[7] A berlini tapasztalatok is arról győztek meg, hogy az ismeretterjesztő művek szabadpolcra helyezése ezek forgalmát növeli. Ezért szorgalmazzák ott — nálunk következetesebben — hogy ahol a szabadpolc-rendszerre való áttérés feltételei nincsenek meg, a részleges szabadpolc-rendszerre való áttérés ne az állomány egy általában válogatott részével, hanem éppen az ismeretterjesztő irodalommal történjen.

A 11-es könyvtárban (kényszerű átköltözés következtében) állományának csak kisebb része maradt. Ez a válogatott állományrész képezi jelenleg a szabadpolc-rendszerű könyvtár egész állományát. Ilyen értelemben ez a könyvtár állománya tekintetében eléri a maximálisat, egész könyvtárban levő állománya szabadpolcon van. Mégsem tekinthető ideálisnak a helyzet, nemcsak azért, mert a szűk helyiségviszonyok a munkát akadályozzák, hanem mert a nagyszámú olvasótábor a kis állományból nem választhat megfelelően. Katalógusuk természetesen az állomány e kis részéről nincsen, s ezért az olvasó még e kis állományrészben sem tájékozódhat.

A 28-as számú könyvtár vezetője beszámolt „A könyvtáros"-ban azokról a kedvező feltételekről, amelyek között megfelelő helyiség és berendezés birtokában a munkát megkezdhették. Utal azonban arra, hogy az állomány megtisztítása a felesleges elavult művektől itt sem történt meg.[8] A szabadpolcra helyezett könyvek számának korlátozása az ismeretterjesztő irodalom szabadpolcra helyezésének akadályává vált. Így történt, hogy a szabadpolcra például a társadalomtudományi irodalomnak csak kisebb része került. A természettudományos és műszaki irodalmat a könyvtár polcainak bővítésével, önálló részleg alakításával szabaddá tették az olvasók számára, a társadalomtudományi irodalom nagyobb része azonban csak a polcok további bővítése útján kerülhet az olvasók elé. Ebben a könyvtárban erre is van mód, máshol a szabadpolcok bővítése helyhiány miatt nem lehetséges. E problémával küzd a 44-es, az 5-ös, az 1-es, a 26-os számú könyvtár is. E könyvtárak berendezése, a polcok elhelyezése már megfelel a szabadpolc-rendszer követelményeinek, az állomány megtisztítása azonban e helyeken sem történt meg. Látnunk kell azt is, hogy e könyvtárak egy részében az állomány megtisztítása után sem lesz különösebb lehetőség újabb polcok beállítására, s ezért az ajánlható állomány egésze ezután sem kerülhet majd szabadpolcra.

Más a helyzet a 43-as számú könyvtárunkban, amelynek tervezése még 1958 előtt indult meg. Itt módunk lett volna mind az állomány, mind a berendezés tekintetében ideális szabadpolc-rendszerű könyvtárat kialakítani, mégis az állomány egy részét terveztük a szabadpolcokra. E pillanatban ez még nem okoz zavart. A viszonylag kevés olvasó így

[7] Csernák Béláné: Ismeretterjesztő művek ajánlása egy részleges szabadpolcos könyvtárban. A könyvtáros, 1961. 9. sz 531—533. p.

[8] Gönczi Imre: A szabadpolc és az olvasó. = A könyvtáros, 1961. 3. sz. 133—136. p., 4. sz. 211—213. p.

is megfelelően elégítheti ki igényét. A könyvtár eredményei igen jók. Később gondolnunk kell a szabadpolcok bővítésére, ami viszont új térkialakítási munkát is feltételez.

A szükség más végletet produkált a 16-os sz. könyvtárunk berendezésénél. Itt raktári rész egyáltalán nincs — szabadpolcon mintegy 3000 kötet könyv fér el. A 7000 kötetes állomány többi része olvasónál van. De mi történik, ha még ezer könyvet beszerez ez a könyvtár?

Ugyancsak szabadpolc-rendszerű könyvtárként indult új helyiségében a 37-es könyvtár. Sajnos, bármilyen jó benyomást kelt a modern világítás, az új bútor, nem feledtetheti velünk, hogy alapvető követelmények hiányoznak. Nincs egyáltalán ruhatár, szűk a válogatási lehetőség, s e nagyforgalmú könyvtár egyáltalán nem hat korszerűen, amikor egymás hegyén-hátán tolonganak az olvasók.

Szabadpolc-rendszerű 1945 óta, alakulásától kezdve a két mozgókönyvtár. Állományukat kurrensen tartják, folyamatosan a központba küldik fölösleges könyveiket. E két könyvtár munkája tehát nem tipikus, segédeszközökkel nem is rendelkeznek — módszereik nem általánosíthatók.

Az áttérés eddigi eredményeinek és problémáinak statisztikai vonatkozásait mutatja az 1961. évi adatok alapján a következő táblázat: 15 szabadpolcos és 23 zártpolcos könyvtár adatait figyelembevéve az egyik rendszerből a másikba az év folyamán áttérő 8 könyvtár adatai nélkül a következő a kép:

	Összes kölcs. köt.	Ismeretterj.		1, 2, 3, 9-szak		5-szak	
		szám	%	szám	%	szám	%
Szabadpolcos .	1 344 549	326 036	24,3	72 571	5,4	48 699	3,6
Zártpolcos	1 984 028	506 428	25,6	110 150	5,5	74 930	3,8
	Összátlag:		25,4		5,2		3,6

Nem vonunk le ugyan általános érvényű következtetést abból, hogy milyen arányú az ismeretterjesztő művek kölcsönzése, de mint ismeretes ennek a művelődéspolitikai irányelvek alapján is megvan a maga jelentősége. A fenti számok azt mutatják, hogy az ismeretterjesztő művek kölcsönzésében a szabadpolcos könyvtárak nem érték el az évi átlagos eredményt. A politikai és természettudományos irodalom forgalmának adatai azonban bizonyítják, hogy e lényeges csoportokban átlagos, vagy átlagosnál jobbak az eredmények.

Még inkább megerősíti elképzeléseinket a szabadpolc-rendszerű könyvtárakban elérhető sikereket illetően, ha hét 1961-ben szabadpolcos, de 1958-ban még zártpolcos könyvtár adatait hasonlítjuk össze a többi könyvtár adataival.

Megnevezés	Ism. terj.		Pol. ideol.		Természettud.	
	%-os megoszlása					
	1958	1961	1958	1961	1958	1961
A 7 könyvtár átlaga	18,9	24,4	1,8	5,4	2,0	3,6
A többi könyvtár átlaga	20,0	25,4	2,15	5,2	2,14	3,6
Az összes könyvtár átlaga	19,8	25,4	2,0	5,2	2,1	3,6
A 7 könyvt. az összátlag %-ban	95,5	96,0	90,0	104,0	95,0	100,0
A többi könyvt. összátlag %-ban	101,0	100,0	100,0	100,0	102,0	100,0

A fentiekből kiderül, hogy a fejlődés üteme a szabadpolcos könyvtárakban gyorsabb mint a zártrendszerű könyvtárakban, mivel a kölcsönzési átlag százalékszámaihoz viszonyítva a 7 szabadpolc-rendszerre áttért könyvtár megfelelő kölcsönzési átlagai előnyösebben alakulnak, mint a többi könyvtáraké.

Az áttérés történeti áttekintéséből és a statisztikai összehasonlításból arra következtethetünk, hogy az áttérés az esetek többségében kedvezőtlen feltételek között történt. E körülmények és a módszertani kérdések addigi kidolgozatlansága miatt a szabadpolc-rendszer előnyei hálózatunkban még nem érvényesülhettek maradéktalanul.

Az 1961-es év módszertani feladatai között első helyen állt a szabadpolc-rendszerű könyvtárak munkamódszereinek tanulmányozása, s elemzések, reprezentativ mérések segítségével a legjobb módszerek összegyűjtése. Tapasztalatcserék, módszertani viták lendületet adtak a szabadpolc-rendszerű könyvtárak munkájának s ezévben sikerült 3 könyvtárban az eddiginél jobb feltételek között az áttérést megszervezni. E három könyvtár adatai már 1962 első hónapjaiban bizonyították, hogy az eredményeket messzemenően fokozni lehet.[9]

III. Módszertani kérdések

Az eddigiekből következik, hogy a módszertani kérdéseknek a szabadpolc-rendszerre való áttérés jelenlegi szakaszában igen nagy a jelentőségük. A következőkben ezekkel foglalkozunk: 1. Az állomány és elhelyezése, 2. Az olvasókkal való foglalkozás, 3. A munkatársak felkészültsége és a munka szervezete, 4. Állományvédelem.

Ha meggondoljuk, hogy az 1949/52 közötti sok hibával járó könyvkivonás óta, szervezett, központilag jóváhagyott könyvkivonás lényegében nem történt, — fogalmat alkothatunk a könyvtárosok problémáiról, amikor dönteniök kell a könyvek szabadpolcra helyezéséről. Moszkva egyik kerületi könyvtárában, amelyet 1953-ban nyitottak 25 000 kötettel és felesleges anyagát folyamatosan leválasztották, 1958-ban, amikor szabadpolcos átszervezésre sor került, többezer kötetet vontak ki. Feltehető, hogy ilyen arányú könyvkivonás nálunk is indokolt lenne. Megfelelő gondos előkészítéssel, tervszerű munkával kell kiválogatni a szabadpolcra való anyagot, válogatással eldönteni, mi az, ami bizonyos meggondolások miatt nem kerülhet szabadpolcra, de a könyvtárban kell hogy maradjon és mi az, aminek nincs helye a könyvtárban. A jelenlegi helyzet, amikor minden egyes esetben újra kell dönteni, semmiképpen sem megnyugtató.

Az áttéréssel egyidőben az *állomány arányainak és összetételének kialakítása* is gondot okoz. Az állomány felülvizsgálata után meg kell találni a helyes arányt a szabadpolcra helyezett szépirodalmi és ismeretterjesztő művek között. Véleményünk szerint a kihelyezett könyveknek mintegy 40%-a ideológiai, politikai és egyéb ismeretterjesztő mű lehet.

Az arány megállapítása mellett magának az *elhelyezésnek* is igen nagy a jelentősége. A szépirodalom szerző szerinti betűrendes felállítása általában elfogadott. Prágában e művek között népszerű politikai irodalmat találtunk. Jó eredményeket ért el ezzel a 22-es sz. könyvtár is. A könyvtárak zöme tematikus felállítással kísérletezik, s ilyenkor ismeretterjesztő és szépirodalom keveredik. Az ismeretterjesztő irodalom tematikus csoportosításban, vagy a decimális rendszert követő módon található a szabadpolcon. A decimális rendszer mellett szól, hogy a katalógusok szerkesztésének elve érvényesül a szabapolcra helyezésben és az olvasó a katalógusok tanulmányozása útján segítséget kap a szabadpolcon való eligazodáshoz. A decimális rendszer azonban sok vonatkozásban ellentmond propagandacéljainknak. Bár sok bírálat érte e szakrendszert, mindeddig nem változtattuk meg s nem volna helyes, ha az állomány elhelyezésében e propagandacéljainknak ellentmondó rendszert követnénk. Ezért még azt is vállalva, hogy a katalógus és a szabadpolc-rendszer szakrendje nem egyezik meg, az ismeretterjesztő irodalmat más csoportosításban kell felállítani. Két megoldás kínálkozik. A Szovjetunióban úgy döntöttek, hogy az 1, 2, 3, 9 szak irodalmát csoportosítják egymás mellé a szabadpolcra, ezt követően helyezik el az 5, 6 szakot s egymás mellett található a 7, 8 és 4 szak. Az NDK-ban részletesebb bontást alkalmaztak mind az állomány nyilvántartásában, mind a kölcsönzési statisztikában, mind a szabad-

[9] 1962. márc. havi statisztikai jelentés szerint e 3 könyvtárban az ismeretterjesztő művek forgalma 27, 30, illetve 31 % volt.

polcra helyezésben. A sorrend itt: Társadalomtudomány, ezen belül filozófia, jog, közigazgatás, közgazdaság, történelem és az időszerű események irodalma. Pedagógia, pszichológia, népművelés. Irodalomtudomány, művészet, nyelvtudomány. Földrajz, honismeret. Matematika, természettudomány, orvostudomány. Technika ipar, kereskedelem, közlekedés. Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat. Végül egyéb szakirodalom. Akár a Szovjetunióban alkalmazott, akár az NDK-ban rendszeresített felosztást alkalmaznánk, jobban követnénk az olvasók érdeklődési körét, politikai, kultúrpolitikai feladatainkat is jobban szolgálnánk. Meggyőződésünk, hogy ezzel az elhelyezéssel, valamennyi használható könyvünk felszabadításával — ha az olvasó tájékoztatására nagyobb gondot fordítunk — lényegesen jobb eredményeket érhetünk el.

A kialakított szakrendi és betűrendes könyvelhelyezés mellett — amint már utaltunk rá — a *könyvkiemelést*, könyv külön ajánlást a kirakat, ill. válogatóasztalnak megfelelő módszerek alkalmazásával lehet rendszeressé tenni. Az olyan tematikus elhelyezés, mint „Mesél a múlt", „Mai írók — mai emberekről", „A kémia csodái", továbbá az ajánló albumok csoportosításával megegyező könyvfelállítás, pl. „Népek hazája — nagyvilág", „Árnyék Európán" stb. kipróbált könyvajánlási módszer. A polcok középső két sorának e célra való felszabadítása, külön tárlók felhasználása, könyvbölcsők igénybevétele, mind járható út. A prágai Városi Könyvtárban éppen ebben az évben szervezték át úgy a munkát, hogy a könyvek külön ajánlását könyvkiemeléssel, e célra külön szerkesztett polcokon, külön konzultáns beállításával biztosítják. Az e célra gyártott állványok polcai között az adott téma katalógusának is van helye, a témáról készült bibliográfiákat is itt találhatja az olvasó és az állvány alsó polcai helyett fiókot találunk, amelyben a témára vonatkozó könyvek duplumpéldányait helyezik el. Ezzel biztosítják, hogy a menetközben elvitt könyveket folyamatosan pótolhassák.[10] A tematikus elrendezésnél vigyázni kell arra, hogy a kiemelt könyv több példányban legyen meg a könyvtárban. A legjobb könyvek népszerűsítéséről lévén szó, ez természetes is. Ebben az esetben a szakrendi vagy betűrendi helyen is mindig megtalálható a könyv. A politikai jellegű brosúrákat több könyvtárban a kölcsönzési adminisztrációt végző könyvtáros közelében lévő dobozba helyezik. Ez mindenképpen helyes, különösen, ha a könyvtárosnak ideje, kedve és tudása is van ezek ajánlásához.

Mind a betű- és szakrendi, mind a tematikus elrendezésnél az olvasó őrlappal, kusztosszal kereshet könyvet. Ezzel megakadályozzuk a könyvek túlságosan nagy keverését. Az olvasó az időlegesen választott könyv helyére az őrlapot teszi, s ha véglegesen nem választotta, megtalálja a könyv helyét. Ez a szovjet könyvtárakban javasolt módszer nálunk még kipróbálatlan, de nem kételkedhetünk abban, hogy bizonyos eredményeket a könyvtári rend védelmében ezzel is elérhetünk.[11]

A szocialista jellegű szabadpolc-rendszer előnye: az *igények teljesebb kielégítése, az állomány jobb kihasználása, az olvasók önállóságának növelése.* Mindennek mérése — nem általános érvénnyel, de jelzésszerűen — a kölcsönzött művek összetételének vizsgálatával lehetséges. A könyv kiválasztásának lélektani indítékait, az olvasás hatását, az ismeretek bővülésének ütemét természetesen számszerű adatokkal, méréssel nem állapíthatjuk meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kölcsönzött kötetek összetételének és egyéb számszerű adatoknak ne lenne tájékoztató szerepük az olvasókkal való foglalkozás színvonalának megítélésében. Sok könyvtárunkban hasonlították össze a szabadpolcra való áttérés utáni eredményeket az azt megelőzőkkel, s e számok pozitív képet adnak. A külföldi és hazai szaksajtó is sok példával bizonyítja, hogy az áttérés után a szabadpolc-rendszerű könyvtárakban kedvezőbb a kölcsönzött kötetek összetétele — több ismeretterjesztő, ezen belül több politikai, természettudományos, műszaki művet visznek el az olvasók. A fejlődés ütemének gyorsabb voltát e tekintetben mi is bizonyítottuk. Külön kiemelik és teljes joggal: a választás módja, a gondos beleolvasás valószínűsíti, hogy a könyv az olvasó igényének valóban megfelel, haszonnal olvashatja.

---

[10] Malek, R.: Wir wollen die Wirksamkeit der Arbeit mit dem Leser erhöhen. = Der Bibliothekar, 1961. 3. sz. 229—242. p.

[11] A szabadpolc-rendszer. A moszkvai és Moszkva-megyei közművelődési könyvtárak tapasztalataiból. Moszkva, 1958. Állami Lenin Könyvtár, 73 p. (OSZK Ford. 2236.)

A szabadpolc-rendszer előnye — nyilván az áttérés következetlensége miatt is, amiről már volt szó — még nem minden esetben mutatkozik meg. Ehhez az áttérés következetlenségeinek leküzdése mellett az új vagy az itt alkalmazható, régi, jól bevált módszerek állandó felhasználára van szükség. Világosan kell ezt látnunk éppen azért, hogy a lehetőségekkel mindenhol és jobban éljünk.

Jeleztük már, s most ismételjük, hogy a kölcsönzött kötetek összetételét, a kölcsönzött ismeretterjesztő művek arányát vagy az ismeretterjesztő művet kölcsönző olvasók összetételét s számát nem tekintjük az olvasókkal való foglalkozás egyedüli mércéjének. Kultúrpolitikai célkitűzéseink között e kérdésnek azonban igen nagy szerepe van, s ezért az ellenőrzés egyik módjának tartjuk reprezentatív mérések útján szerzett adatok elemzését.

1961 szeptemberében hat helyen, a számunkra különösen döntő korosztályú (15—26 évesig) olvasók olvasmányait elemeztük, három zárt- és három szabadpolc-rendszerű könyvtárban. Összesen 3195 olvasó 10 530 kötet könyv kölcsönzését vizsgáltuk. A vizsgált könyvtárak: 5, 18, 2 és 41, 8, 9-es könyvtárak. Örvendetes, hogy az összeredmény igen kedvező: a kölcsönzött könyvek 28,1 százaléka ismeretterjesztő mű, ami a félévi budapesti átlaghoz képest (24,3) jelentős eltolódást mutat, jelezve a fiataloknak az átlagosnál nagyobb érdeklődését az ismeretterjesztő művek iránt és azt is, hogy a könyvtárakban e korosztállyal intenzíven foglalkoznak. Ha az adatokat abból a szempontból nézzük, amit itt a leglényegesebbnek vélünk, ti. hogy az egyes könyvtárakban *az olvasók hány százalékánál van ismeretterjesztő mű*, a következő táblázatot kapjuk:

Könyvtár	Ism. terjesztőt olvasott	Összes olvasó	%	A könyvtár jellege
5	160	263	61,0	szabadpolc
18	254	537	47,0	szabadpolc
2	288	699	44,2	szabadpolc
41	130	243	52,8	zártpolc
8	255	498	51,0	zártpolc
9	516	955	53,0	zártpolc

A kép tehát nagyon egyenlőtlen. Míg az 5-ös könyvtárban az összes fiatalok olvasók 61 százalékánál van ismeretterjesztő mű, a 2-es könyvtárban csak 44.2 százaléknál. Bár a képet a 9-es könyvtár eredményei megbontják, mégis általánosítható, hogy a rendszertől függetlenül, kisebb könyvtárban jobbak az eredmények, mint a nagyobbakban. (A 9-es könyvtárban elért jó eredmény az évek óta működő „Ifjúsági-pult"-nak köszönhető, amely zárt rendszer mellett bebizonyította a leginkább alkalmas a fiatalokkal való intenzív könyvtári foglalkozásra.) A rendelkezésünkre álló egyéb adatok is e méréseket valószínűsítik. A szabadpolc-rendszerű 44-es sz. könyvtárban 1961. május 8-án 2373 felnőtt olvasó közül 1159-nél, tehát 48,5 százaléknál volt ismeretterjesztő mű. Egy szintén 1961-es vizsgálat megállapította, hogy a zártrendszerű, de részleges szabadpolccal rendelkező 12-es könyvtárban az olvasók 53 százaléka s az ugyancsak zártrendszerű, de lényegesen kisebb 23-as könyvtárban az olvasók 66 százaléka kölcsönzött ismeretterjesztő művet.

Nagy eltérés van a 15—26 éves férfi és nő olvasók ismeretterjesztő kölcsönzésének arányai között:

Könyvtár jellege		Ism. terj. olvasott	Összes olvasók	%
Szabadpolc	férfi	428	819	50,2
	nő	274	680	40,0
	együtt	702	1499	46,7
Zártpolc	férfi	470	799	59,0
	nő	441	897	49,0
	együtt	911	1696	53,1

Az összesített eredmények tehát egyelőre ebben a vonatkozásban nem bizonyítják a szabadpolc-rendszer fölényét. Biztatóbb képet kapunk, ha a munkások és ipari tanulók ismeretterjesztő könyvkölcsönzésének arányát vizsgáljuk.

15—26 ÉVES MUNKÁS ÉS IPARI TANULÓK KÖNYVKÖLCSÖNZÉSE

A könyvtár jellege		Ism. terj. olvasott	Összes olvasók	%
Szabadpolc	férfi	175	304	57,5
	nő	49	129	37,5
	együtt	224	433	52,0
Zártpolc	férfi	168	325	51,5
	nő	84	187	45,0
	együtt	252	512	49,1

A fiatal munkásolvasók tehát jól eligazodnak a szabadpolc-rendszerű könyvtárakban és az átlagosnál nagyobb mértékben kölcsönöznek ismeretterjesztő művet. Míg az összes férfiak szabadpolcról csak 50,2 százalékban, a munkásfiatalok 57,5 százalékban. A munkásnőknél ilyen előnyt a szabadpolc-rendszernél nem tapasztalunk, hiszen ők 37,5 százaléknyit kölcsönöztek szemben a 40 százalékos átlaggal. Összevetve a 46,7 százalékos és az 52,0 százalékos arányokat, megállapíthatjuk, hogy a munkásfiataloknak, azoknak, akiknek a legnagyobb segítséget kívánjuk adni, a szabadpoc-rendszer mellett megadhatjuk a kívánatos nagyobb segítséget.

A kölcsönzött ismeretterjesztő művek mennyisége és összetétele szintén egyik mércéje a könyvtár olvasószolgálati munkájának. Erre vonatkozó adataink is egyenlőtlenek mind a szabad- mind a zártpolc-rendszerű könyvtárakban.

15-26 ÉVES OLVASÓK KÖNYVKÖLCSÖNZÉSE

Kvtár jellege	az olvasók	Szép-irod.	Ismeretterjesztő irodalom							összes kötet
			1, 2, 3, 9	5	6	7	8	egyéb	összes	
szabadpolc	férfi	2021	169	119	158	178	47	189	860	2881
	nő	1800	115	32	49	103	57	103	459	2259
	együtt	3821	284	151	207	281	104	292	1319	5140
zártpolc	férfi	1746	206	91	159	150	72	231	909	2655
	nő	1990	205	79	62	149	104	146	745	2735
	együtt	3736	411	170	221	299	176	377	1654	5390
			százalékban							
szabadpolc	férfi	70,1	5,9	4,1	5,6	6,2	1,6	6,5	29,9	100,0
	nő	79,7	5,0	1,4	2,1	4,6	2,6	4,6	20,3	100,0
	együtt	74,3	5,5	2,9	4,0	5,5	2,2	5,6	25,7	100,0
zártpolc	férfi	65,8	7,9	3,4	6,2	5,6	2,4	8,7	34,2	100,0
	nő	73,0	7,4	2,9	2,2	5,5	3,7	5,3	27,0	100,0
	együtt	69,3	7,6	3,2	4,1	5,5	3,3	7,0	30,7	100,0

E táblázat többségében a zártrendszerű könyvtárak jobb eredményeit bizonyítja, de mutatkoznak itt a szabadpolc-rendszer előnyei is. A férfi olvasók az ismeretterjesztő irodalom több területén nagyobb mértékben választanak a szabadpolcról, így a természettudományos irodalomból 4,1 százalékot szabadpolcról s csak 3,4%-t zártpolcról. A művészeti

A szabadpolc-rendszerűvé átalakított pesterzsébeti 27. sz. könyvtár.

A 22. sz. könyvtár, első szabadpolcos könyvtárunk

Szabadpolcos fiókkönyvtár Pesterzsébeten

Annotált könyvek ajánlása könyvbölcsőn
(28. sz. könyvtár)

A könyvbölcső és a könyvbemutató kicsi felhasználása a 25. sz. könyvtár könyvajánlásában

A 27. sz. könyvtár szabadpolcos gyermekrészlege

A 2. sz. önálló gyermekkönyvtár szabadpolca

irodalomból (7-es szak) 6,2 százalékot választottak szabadpolcról és csak 5,6 százalékot kölcsönöztek zártpolcról. Ez nagyon is reális kép, éppen ezek a művek azok, amelyek beleolvasás alapján leginkább választhatók. A nőolvasók körében valamennyi kategóriában, kivéve a 8-as (irodalomtudomány) szakot, a zárt-rendszerű könyvtárakban választanak (ajánlás révén) több ismeretterjesztő művet. Az összesített eredmény, mely szerint szabadpocnál 25,7 százalékban, zártpolcnál 30,7 százalékban kölcsönöztek a fiatalok ismeretterjesztő műveket — jelzi a feladatot: a szabdpolc-rendszerű könyvtárak olvasószolgálati módszereinek kidolgozását.

15—26 ÉVES MUNKÁS ÉS IPARI TANULÓ OLVASÓK KÖNYVKÖLCSÖNZÉSE

Könyvtár jellege	Az olvasók	Szép-irod.	Ismeretterjesztő irodalom							Összes kötet
			1, 2, 3, 9	5	6	7	8	egyéb	Összes	
szabadpolcos	férfi	731	72	44	72	71	7	87	353	1084
	nő	337	20	4	7	13	6	18	68	405
	együtt	1068	92	48	79	84	13	105	421	1489
zártpolcos	férfi	746	59	29	70	49	11	113	331	1077
	nő	435	44	15	11	13	7	38	128	536
	együtt	1181	103	44	81	62	18	151	459	1640
			százalékban							
szabadpolcos	férfi	67,3	6,6	4,4	6,6	6,6	0,5	8,0	32,7	100,0
	nő	83,2	4,9	1,0	1,7	3,2	1,5	4,4	16,7	100,0
	együtt	71,8	6,2	3,2	5,3	5,6	0,9	7,0	28,2	100,0
zártpolcos	férfi	69,3	5,5	2,7	6,5	4,5	1,0	10,5	30,7	100,0
	nő	77,3	7,8	2,7	1,9	2,3	1,2	6,8	22,7	100,0
	együtt	72,0	6,3	2,7	5,0	3,8	1,1	9,1	28,0	100,0

E táblázat, s itt is elsősorban a férfiolvasók olvasmányait vizsgálva — a szabadpolc-rendszer fölényét mutatja. Az ideológiai-politikai művek, a természettudományos művek, a műszaki és művészeti irodalomból egyaránt többet választottak szabadpolc-rendszerben, mint zártpolcnál. Különösen értékes a természettudományos és műszaki irodalomból történt nagyobb arányú válogatásuk. Ez is bizonyítja, hogy a természettudományos és műszaki érdeklődés lényegesen felülmúlja a könyvtárosok által feltételezett igényeket; amit zárt-rendszer mellett a könyvtáros nem mer vagy nem tud ajánlani, azt elviszi a fiatal munkás és ipari tanuló a szabadpolcról.

E táblázatban figyelemre méltó, hogy a fiatal munkásnők igen kevéssé tudnak eligazodni a szabadpolcnál. Amíg a férfiak 32,7 százalékban választottak ismeretterjesztő művet, a nők csak 16,7 százalékban. A zártrendszer mellett ilyen nagy különbség nincsen, 30,7 százalék áll szemben 22,7 százalékkal. Túlzás nélkül arra következtethetünk, hogy ha a szabadpolcok mellett e fiatal munkásnőket a könyvtáros megtalálja, és kellő segítséget nyújt, az ismeretterjesztő művek közötti válogatás, lapozgatás élvezetére buzdít, érdeklődésüket fokozza — a zártpolcok mellett is tapasztalható különbség leküzdhető.

Ha mind e következtetéseket elfogadjuk és megerősítve látjuk ezeket a bevezetőben közölt adatokkal — még inkább törekednünk kell a szabadpolc-rendszer könyvajánló módszereinek kidolgozására és széleskörű alkalmazásukra.

Milyen módszerek alkalmazására gondolunk?

Az állomány elhelyezéséről már volt szó, de arról még nem, hogy *az elhelyezés módját ismertetni kell* minden olvasóval, s nem is egyszer. Anélkül, hogy lebecsülnénk olvasóinkat, tudhatjuk, igen nagy részüknek nem mond sokat a beiratkozás alkalmával szokványos két mondat:

„Nálunk szabadpolc-rendszer van. A könyvek szak- és betűrendben találhatók, és a katalógust is lehet használni". El kell ismerni, hogy a nagy forgalom idején az első tájékoztatás nem lehet alapos. Sajnos azonban az egyszer meg nem adott felvilágosítást később sem pótolják. Bár már megjelent „Amit az olvasónak jó tudni" című kis útmutatónk, ez nem helyettesítheti a rendszeres szóbeli tájékoztatást. Ahhoz, hogy *minden olvasót egyszer alaposan tájékoztassanak*, szükséges, hogy az olvasó tasakján jelezzék e tájékoztatás megtörténtét. Ha az olvasó tartozik 2 forinttal, a tasakon ott a jelzés, s ez helyes. De miért nincs feljegyezve a mi tartozásunk is? A tájékoztatásnak ki kell terjednie valamennyi segédeszköz bemutatására. Ehhez szükséges, hogy a jelenleginél sokkal több szemléltető tábla legyen a szabadpolcos könyvtárakban. Különösen a nagyobbakban lenne jó a könyvtár szolgáltatásairól térképet készíteni s a bejárathoz közel elhelyezni. A mozik férőhelyének térképét az előcsarnokban kifüggesztik. Mért nem mutatjuk be mi is, hol vannak a szépirodalmi művek, hol az ismeretterjesztő irodalom, milyen csoportot hol találunk, hol vannak és milyenek katalógusaink, bibliográfiáink, kézikönyvtárunk, folyóirataink stb. Változatlanul hiányzik a szerző szerinti tábla, amely megmutatja, hogy különböző szerzők műveit melyik polcnál találja az olvasó.

Az ún. első tájékoztatás mellett és azt követően a *segédeszközök használatának tanítására* kell a legnagyobb súlyt helyezni. A szovjet szakirodalomból arról értesülünk, hogy az olvasók csoportos foglalkozásainak keretében helyet kap a segédeszközök használatának tanítása is. Úgy gondoljuk, hogy a mi viszonyaink között elsősorban fiatalkorú olvasóink, önképzésben részt vevő munkások, munkásnők számára kellene így biztosítani, hogy minél előbb és önállóan igazodjanak el a könyvtárban.

A bibliográfiák, ajánló albumok, katalógusok igénybevételét az olvasó számára nélkülözhetetlenné tenni nagy távlati feladat, olyan aprómunka, aminek nem lesznek nagy, látványos eredményei, de nyomában az értékes irodalom kölcsönzésének nagymérvű emelkedése, az olvasó szellemi gazdagodása jár majd.

Kinek, mikor, mennyit és hogyan segítsünk?

Ezt kell eldönteni a szabadpolc-rendszerű könyvtárakban s a döntés nem könnyű. Hiszen olvasóink összetétele rendkívül sokrétű, a társadalom minden rétegét képviselik könyvtárainkban. A művelődéspolitikai irányelvek megszabják s a mindennap gyakorlatában ki is alakult, hogy a munkások, a pedagógusok s általában a fiatalok olvasására igyekszünk nagyobb gondot fordítani. Itt a kérdést azonban konkréten kell felvetni. Egyenként kell e kiemelt kategóriákba tartozó olvasók esetében dönteni, hogy vajon szükség van-e a rendszeres segítésre a könyvek kiválasztásához, vagy elegendő az alapos tájékoztatás, a könyvválasztás lehetőségének ismertetése. Meg kell találni végre azokat az olvasókat is, akiknek olvasótervre van szükségük, azaz hosszabb időre egy alkalommal irányíthatók. E döntéseket valamilyen módon rögzíteni is kell — megoldani, hogy a könyvtáros tudja kinek mit kell nyújtani s az olvasó is legyen tisztában azzal, mit kaphat a könyvtárostól. Ha az első tájékoztatás vagy az ezt pótló későbbi beszélgetés alkalmával e döntés megfogalmazódott, különböző színű olvasófüzetek, olvasótervek kézbeadása útján eligazodhat a könyvtáros.

Egy német könyvtáros számításai szerint a szabadpolc-rendszer bevezetése után az olvasók összlétszámához viszonyítva 19,5 százalék tartott igényt konzultációra. A 28-as és 44-es könyvtárakban végzett mérések szerint az olvasók 26,8 százalékának, illetőleg 47 százalékának nyújtottak segítséget. Úgy kell szervezni a munkát, hogy nem minden alkalommal, de mindenkinek, akinek erre szüksége van, legyen módja segítséget kérni, sőt legyen módunk segítséget adni, mert a kettő nem azonos. A mi olvasóinknak kb. a fele (a 8-as sz. könyvtár mérése alapján) zárt-rendszernél is önállóan választ, vagy választana, ha a kért könyv a raktárban lenne. Ennek a 50 százaléknak nyilvánvalóan nem szükséges az állandó közvetlen segítség a szabadpolc-rendszer mellett sem. Számukra első helyen áll a könyvtár tájékoztató szervezete (katalógusok, tematikus kartotékok, bibliográfiák, címjegyzékek), amelynek jelentősége a szabadpolc-rendszer esetében igen nagy. Jól szervezett tájékoztató apparátus nélkül nem lehet irányítani a szabadpolc-rendszerű könyvtár látogatóinak olvasását. Új szer-

zemények jegyzéke, tematikus kiállítások, faliújságok segítenek az önállóan tájékozódni tudó olvasóknak az irodalom kiválasztásában.

A gondot *csak* olvasóink másik 50 százaléka okozza. Megtalálni őket a könyvtári polcok előtt, folyamatos foglalkozással elérni, hogy tájékozatlanságuk megszűnjön, önállóan is megkeressék és megtalálják, ami fejlődésüket leginkább szolgálja — ez a feladat. Minden könyvtáros ismeri azokat az olvasókat, akik nagyon hálásak minden útbaigazításért, de ők maguk „nem akarják zavarni" a könyvtárost. Szabadpolc mellett még inkább törekednünk kell az ilyen olvasók felfedezésére és szerénységüket oldjuk fel alapos, baráti tájékoztatással. Fordítsunk nagy gondot azokra is, akik konkrét igénnyel fordulnak hozzánk és tanítsuk meg őket az önálló tájékozódásra a könyvtárban. Ne hagyjunk egyetlen olvasót se céltalanul és eredménytelenül bolyongani a szabadpolcok között. Ezeknek az olvasóknak segíteni nem egyéni szabadságuk korlátozása, nem okvetetlenkedés, hanem elsőrendű kötelesség. Velük szemben az olvasószolgálat ne legyen személytelen, ellenkezőleg, a könyvtáros személye legyen számukra az eligazodás és a fejlődés biztosítéka. Ebből a szempontból van jelentősége 43. sz. szabadpolcos könyvtárunk kísérletének. 25 munkásolvasó olvasmányairól vezettek személyi lapot. Az volt a céljuk, hogy megfigyeljék olvasóik érdeklődési körét s hogy olvasmányaikról beszélgetve lássák, hogy a kivitt könyvek mennyiben járultak hozzá műveltségük szélesítéséhez. A beszélgetések során úgy találták, hogy kevésbé tudták szavakba foglalni a lényeget, ami a könyvből megmaradt bennük. „Ezt a készséget — írja a könyvtár vezetője — biztosan ki lehet fejleszteni, ha gyakrabban módját tudja ejteni a könyvtáros, hogy az olvasott könyvekről elbeszélgessen velük. Az alap, az érdeklődés megvan, mert hiszen járnak könyvtárba. Itt lesz a könyvtáros feladata, hogy segítsen az élmény feldolgozásában és rendszerezésében". Törekedni kell arra, hogy a kölcsönzött könyveket valóban elolvassák s természetesen segíteni abban, hogy a művek valóban hassanak is. E probléma persze nem a szabadpolcrendszerrel függ össze, hiszen az olvasók egy része bizonyosan jobban tud választani a szabadpolcon kínált könyvekből. Éppen a zártrendszerű könyvtárakban tapasztaltuk nem egyszer, hogy az olvasó a visszahozott könyvre egyáltalán nem emlékezett. A könyvtári munka hatékonyságának fokozása megköveteli, hogy a segítséget éppen azoknak, akiknek erre a legnagyobb szükségük van, megadjuk.

Szólni kell a könyvtárlátogatók egy csoportjáról, a *fiatalokról*, akikkel eddig is nagy gonddal igyekeztek foglalkozni a könyvtárakban, bár nem mindig egyforma sikerrel. Említettük, hogy a legeredményesebb zártrendszer mellett a külön pultnál történő kölcsönzés, amikor a olvasó mindig azonos könyvtárossal találkozik, amikor a személyi lap minden kölcsönzéskor a könyvtáros kezébe lehet, s amikor a kölcsönös bizalom talaján befolyásolhatja a fiatalt olvasmányainak kiválasztásában. Nem jelenti ez a fiatalok semmiféle korlátozását, nem is érzik ezt, sőt, hálásak a segítségért. Több oldalról merült fel a kívánság: valamilyen formában biztosítsuk a szabadpolcrendszer keretei között is az „Ifi-pult" előnyeit. A 28-as, a 2-es és a kisebb szabadpolc-rendszerű könyvtárakban is külön polcra helyezték az elsősorban fiataloknak szánt könyveket. Amint a megfigyelések bizonyítják, némi előnnyel ez is jár.

Fokozni lehetne a fiatalokkal való foglalkozást, ha azonos színű olvasófüzettel látnánk el őket, amelyben a kölcsönzött műveket bejegyeznék. Ezzel kerülne a fiatal olvasó a polcok közé s ezt kérhetné el a könyvtáros az olvasótól, mielőtt a választásban segítene. E füzetet lehetne összeszedni csoportos foglalkozások, klubdélutánok előtt, amikor az olvasmány-élményekről beszélgethetnének. E füzet betétlapjaként használhatnánk az olvasónak szánt, közösen összeállított olvasótervet — ez szintén hatásosabbá tehetné a munkát. Ha volna hely, polc könyv és könyvtáros, külön teremben lehetne szervezni a fiatalok számára a kölcsönzést. A könyv visszavételét itt — a kiadás adminisztrációját viszont már központi helyen lehetne megoldani. Így biztosítható, hogy egy könyvtáros folyamatosan foglalkozzék a fiatalokkal a könyvek visszavételekor és a polc mellett, a személyi lap vezetésével, az olvasóterv folyamatos irányításával is segíthet, módja van a klubmunka szervezésére, a csoportos foglalkozások előkészítésére stb. E külön terem s az itt felállított könyvek nem jelentenék azt, hogy a fiatal olvasó máshonnan könyvet ne választhatna. Ha a fiatal olyan könyvet választ, amelyet a könyvtáros még nem javasolna, visszahozatalakor az a könyvtáros, aki egyébként is ismeri

olvasóját, beszélgethet vele és további tévedéseitől megóvhatja. Erre a javaslatra azonban még nem igen kerülhet sor, más, végleges megoldást a baráti országokban tudomásunk szerint sehol sem találtak, s jellemző, hogy valamennyi szovjet szakcikkben jelentkezik az aggodalom egyes olvasói csoportokkal, különösen a fiatalokkal való foglalkozás esetleges háttérbekerülése miatt.[12]

A könyvek forgalmának figyelése is jó eszköze az olvasószolgálati munka mérésének. A könyvek jobb elhelyezésével, csoportosításával, ismertetők, annotációk beragasztásával stb. a könyvtárosok további terhelése nélkül is lehet fokozni a politikai, kultúrpolitikai feladatainkat leginkább segítő művek forgalmát. A 26-os sz. könyvtárban 1961. május 2-án szabadpolcra helyezett könyvek kártyáit az utolsó kölcsönzés után lebélyegezték és 6 hónappal később ellenőrizték, hogy az eltelt időben milyen mértékben forgalmazták e műveket. (Nem terjedt ki a mérés valamennyi lebélyegzett műre, de a mérés eredményei így is érdekesek.)

A forgalmazás statisztikai bontásban

Hányszor	Új magyar	Régi magyar	Világir. klassz.	Szovjet	Népi dem.	Egyéb	Politika	Vallás	Term. tud.	Műszaki
—	11	1	7	10	5	9	32	17	36	25
1	72	24	41	28	20	38	12	4	36	31
2	83	69	44	49	29	37	21	4	36	29
3	84	67	63	55	22	54	15	5	23	16
4	55	59	49	36	14	52	9	1	24	7
5	73	52	51	16	12	34	9	1	11	4
6	48	38	46	7	2	28	5	—	14	—
7	53	22	12	7	3	14	7	1	8	2
8	13	11	16	—	6	8	3	—	4	—
9	10	7	9	—	—	4	2	—	2	—
10	1	1	2	—	—	1	—	—	2	—
11	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—

A legfeltűnőbb e táblázaton egyes természettudományos művek nagy forgási sebessége. Az Univerzum kötetek kedveltsége ezek szerint a legnagyobb népszerűségnek örvendő világirodalmi klasszikusokét éri el. Ez is bizonyítja, hogy a természettudományos irodalom iránt sokkal szélesebb körben van érdeklődés, mint ahogy eddig a zárt-rendszer mellett tapasztalható volt. Ennek megfelelően itt az ideje, hogy a szerzeményezésben is ennek a felfokozott érdeklődésnek kielégítésére törekedjünk s a legnépszerűbb természettudományos könyvekből ugyanannyi példányt vegyünk, mint egy-egy jó, értékes regényből. Erre, amint a példa mutatja, már most is igény mutatkozik, s ez az igény napról-napra nőni fog.

A táblázatból világosan kiderült, hogy a legkevésbé az ateista, antiklerikális művek forogtak. Minthogy ez minden egyéb vizsgálódásunkkal és a könyvtárosok napi tapasztalaival ellenkezik, feltételezhető, hogy itt e kedvezőtlen jelenséget nagymértékben e könyvek nem megfelelő elhelyezése okozta. A könyvtár kollektívája elemezve a táblázatot, gyorsan változtatott is a művek elhelyezésén. Nem hagyható figyelmen kívül az egyszer sem kölcsönzött könyvek sora. Érdekes, hogy a régi magyar szerzőknek csak egy műve, az új, magyar szerzők művei közül 11, a szovjet szerzők művei közül 10 maradt érintetlenül a polcokon. 36 természettudományos, 32 politikai mű sem került olvasóhoz. Vajon véletlen, vagy indokolt-e, hogy e művek fél évig nem találtak olvasóra? E kérdésre csak ott a 26-os könyvtárban adhatják meg a határozott választ. Tapasztalatok gyűjtése közben gyakran találkozhatunk véletlen könyvválasztásokkal. Az olvasmány megválasztásának esetlegessége a kívánt rendszerességgel szemben nagyon is élő veszély. Ebben az esetben is joggal tételezzük fel, hogy tudatosabb könyvelhelyezéssel, az egyes olvasók érdeklődésének tanulmányozásával előbbre lehet lépni az állomány kihasználása és az olvasás színvonalának emelése terén.

[12] Sztupnyikova, T. Sz.: A modern külföldi könyvtárak szabadpolcrendszerének kérdéséhez. (OSZK Ford. 2203.)

A könyvtáros jó munkájának eredményeit semmiképen sem lehet csak, vagy elsősorban a kölcsönzési statisztikával, vagy a könyvek forgásának sebességével mérni. A munka lényege az olvasók ízlésének, műveltségének, erkölcsi és politikai arculatának formálása. A könyvtáros és az olvasók között kialakult pedagógiai kapcsolat nyújtja e téren a legértékesebbet. Sok tapasztalatunk bizonyítja, hogy ez a pedagógiai kapcsolat a szabadpolc-rendszer kötetlensége révén gyorsan jöhet létre és maradandó hatású lehet. E pedagógiai kapcsolat révén a kölcsönzési statisztika, a könyvek forgási sebessége is kedvezőbben alakulhat.

A bibliográfiák, katalógusok, ajánló albumok használata mind az egyes olvasók részéről, mind a könyvtárosok részéről még igen elhanyagolt területe olvasószolgálati munkánknak. Az a néhány elemzés, mely e segédeszközök használatáról megjelent, jelzi, hogy komoly segítséget kapnának a könyvtárosok, ha mindenhol tervszerűen, folyamatosan igénybe vennék ezeket. A könyvek elhelyezésével kapcsolatosan a tematikus albumok használatáról már szó volt. Említettük a segédeszközök ismertetésének feladatát, amikor az első tájékoztatás jelentőségére hívtuk fel a figyelmet. Külön hangsúlyozni kell, hogy a zárt-rendszerű könyvtárak többségében alig használják a katalógusokat s ehhez, amint legutóbb a 10-es könyvtár munkaközössége is említette, a könyvtárosok még „elméletet" is gyártanak. A szabadpolc-rendszerű kölcsönzésnél, amely az olvasó nagyobb önállóságát tételezi fel, amikor az olvasó nem kényszerül s nincs is módja minden alkalommal a könyvtárostól könyvet, ill. tájékoztatást kérni — *a katalógus nélkülözhetetlen.* A mi általános könyvforgalmunk mellett legnagyobb könyvtárainkban sincs a könyvtár forgalmazható anyagának 40—50 százalékánál több a szabadpolcon. (Egyébként Berlinben végzett mérés bizonyítja, hogy a helyzet náluk sem sokkal jobb. Egyik könyvtárukban 45,7 százaléka a szépirodalmi műveknek és 11,8 szazaléka az ismeretterjesztő műveknek a vizsgálat alkalmával olvasónál volt.) Ezért az az olvasó, aki nem használja a katalógust, nem tudja az állományt áttekinteni. Zárt-rendszer mellett erre vonatkozólag nincs is illúziója, de szabadpolcnál tévesen azt hiheti, hogy ismeri mindazt, amiből válogathat. Megértetni az olvasóval, hogy a katalógus használata az ő művelődésének, szórakozásának is segítője — ez a nem könnyű feladat vár még ránk.

Többet kellene kísérletezni a *tematikus katalógusokkal.* Ha megszokja az adott téma iránt érdeklődő olvasó forgatni a kis tematikus katalógust, amelyben feltárjuk állományunkból mindazt, amire neki szüksége lehet, a nagy katalógust is szívesebben használja majd. Szakrendi és betűrendes katalógusaink jelenlegi állapota egyáltalán nem ösztönzi a kezdő olvasót arra, hogy rendszeresen igénybe vegye. Ezért is kell nagyobb kezdeményező kedvvel a tematikus katalógusokkal segíteni. Összeállításukhoz bármelyik, a központ által kiadott *ajánló album* (a tematikus katalógusok egyik változata) felhasználható. „Népek hazája — nagyvilág" „A technikáról mindenkinek", „Szép könyvek a természetről" címmel egyaránt készülhetnek. Kevés munkával — úgy gondoljuk — nagy eredményeket érhetünk el.

Sok helyen forgatják szabadpolc-rendszerű könyvtárainkban *„A mi könyveink"*-et, de nem elegen. Talán ennek használatát is lehetne egyéni foglalkozással úgy befolyásolni, hogy az olvasók ne a szerzők szerinti betűrendet kövessék a könyvek kiválasztásában.

Ha elkészülnek központilag az első *olvasótervek*, melyeknek egyéni színt minden könyvtáros és minden olvasó közösen adhat, mód lesz majd leszűrni ezek tapasztalatait is. A szovjet szakirodalomból tudjuk, hogy a kommunizmus építőinek ezrei, százezrei, az olvasóterv szerinti olvasást az önképzés kiváló eszközének tekintik. Ez mindenesetre a bátor kísérletezést teszi kötelességünkké. Szabadpolc-rendszer mellett ennek is nagyobb a jelentősége, mert zárt-rendszer mellett, legalábbis aki nagyon akarta, néhány olvasóval rendszeresen foglalkozhatott — minden kölcsönzési alkalommal találkozott velük. Szabadpolc mellett az egyszeri alaposabb beszélgetés, a színvonalasabb nevelőmunka lehetősége van adva — ebben rejlik előnye — de az alaposabb beszélgetésnek hosszabb időre kell iránymutatónak lennie. Ezért van az olvasótervnek és egyéb segédeszközök használatának fokozottabb jelentősége.

A segédeszközök elhelyezése igen alapos meggondolást kíván. Semmiképpen ne legyen szakrendi helyén a szabadpolcon, ott senki nem találja meg. A 28-as könyvtárban külön asztalon papír, ceruza, kíséretében találhatók az ajánló bibliográfiák, albumok. Külön a műszaki fülkében vannak a műszaki, természettudományos segédeszközök. A 2-es könyvtárban a polcok

mellé függesztik fel az ajánló bibliográfiákat. Új tervezésű polcainkon külön hely lesz a tematikus katalógusoknak s a „bölcsők" két oldalán az albumok, bibliográfiák számára tárlót szerkesztünk. Sokféle módszer van tehát ahhoz, hogy segédeszközeinket a könyvtár látogatói elé tárjuk, jelentőségükről meggyőzzük és használatára megtanítsuk olvasóinkat.

A segédeszközök használata mellett az *előjegyzések* száma feltétlenül megduzzad, hiszen a címjegyzékből, ajánló bibliográfiákból csak akkor találnak a szabadpolcon könyveket, ha igen nagy számban írnak ki címeket. Ne felejtsük el erre buzdítani olvasóinkat. Készségesen ajánljuk fel azonban — különösen, ha általunk is javasolt könyvről van szó — az előjegyzést. Gondoskodjunk arról, éppen úgy, mint zárt-rendszer esetén, hogy a fontos előjegyzett ismeretterjesztő, politikai műveket könyvtárközi kölcsönzés útján megszerezzük az olvasóknak. Semmiképpen sem fogadható el 6 heti előjegyzési idő pl. Marx: Tőke 1. kötetére. Az előjegyzések lelkiismeretes kezelése, az olvasó helyes irányú igényeinek gyors és előzékeny kielégítése, önmagában is segédeszközök használatára ösztönzi az olvasókat.

A szabadpolc-rendszerű könyvtárak feltétlenül megmutatkozó előnye a *napilapok* és *folyóiratok* olvasásának nagymértékű fellendülése, általában a helyben olvasás. Annak ellenére, hogy az áttérés a szabadpolc-rendszerre gyakran az olvasóterem feláldozásával történt, a napilapokat, folyóiratokat az áttérés után többen olvassák. A szabad térben elhelyezett asztalok, fotelek eredményesen hívogatják a várakozó olvasókat, akik néha órákat töltenek könyvek, folyóiratok olvasásával. Ezt tapasztaljuk még olyan olvasók esetében is, akik a külön olvasótermet sohasem látogatták. Ez az olvasás nem terjed ki a kézikönyvtár anyagának használatára — ehhez változatlanul külön olvasóterem és felügyelő kell. Az új folyóirat és napilap olvasóknak, a kölcsönzésre szánt könyvek alapos tanulmányozóinak kedvéért gyorsabb ütemben kell az áttérés feltételeinek megteremtésére törekednünk.

Közhelyként hat, hogy a szabadpolc-rendszer a könyvtárostól több tudást, alaposabb pszichológiai és pedagógiai ismeretet követel, mint a zártpolc-rendszer. *Az állomány egészében kell jól tájékozódnia*, bármelyik polc előtt áll meg, mindenhol tudni kell válaszolnia az olvasók kérdéseire. Értenie kell ahhoz, hogy a már tájékozódni tudó olvasótól megkülönböztesse a segítségre szorulót s kiválassza azokat, akikkel rendszeresen kell foglalkoznia. Nem volna helyes, ha teljesíthetetlen követelményeket támasztanánk önmagunkkal szemben, hiszen aki röviddel ezelőtt még zárt-rendszerű könyvtárban dolgozott, ma ott áll a szabadpolcok mellett. Átalakítani a bútort, átrendezni a helyiséget, ez egyszerűbb, bár ez sem könnyű feladat. Az állomány összetételének helyes arányait meghatározni már nehezebb, hosszabban tartó munka, de a legnehezebb és legtovább tart magunkat alkalmassá tenni a magasabb követelmények teljesítésére. Éppen, mert ismerik a követelményeket, a legfontosabb, hogy minden segítséget felhasználjanak teljesítésük érdekében a szabadpolc-rendszerű könyvtárban dolgozó munkatársak. *Az olvasószolgálati segédeszközök nekik szólnak elsősorban.* Könyvismertetések, szakmai folyóiratok állnak rendelkezésükre. Az olvasó előtt és az olvasóval együtt keressenek választ a kérdésre — nem kell a mindent-tudó polihisztor szerepét betölteni, hiszen minden józan ember tudja, hogy erre ma senki sem vállalkozhat. Nem szabad a pillanatnyilag teljesíthetetlen követelmények miatt eleve visszariadni az olvasókkal való foglalkozástól. Mindennapos felkészüléssel és gyakorlással az önbizalom is megerősödik és egyre inkább felnő minden könyvtáros a feladathoz: kialakul a könyvtáros és olvasó között a kívánatos pedagógiai kapcsolat.

A könyvtárosok felkészülése és felkészültsége befolyásolja a *munka szervezését.* A szabadpolc-rendszerű könyvtárban mód van a kölcsönzés adminisztrációját a könyvajánló munkától elválasztani. Különösen a nagyobb könyvtárakban körpultos berendezés mellett alakul a munka szervezete úgy, hogy egy munkatárs a visszahozott könyveket veszi át, egy a kiválasztott új könyveket adja ki, egy munkatárs a beíratást, hosszabbítást bonyolítja le (gyakran egyúttal olvasótermi felügyelő is) s egy-két munkatárs marad a polcok folyamatos töltésére, a könyvajánláshoz, az olvasókkal való foglalkozásra. E szervezet lényegében bevált, különbség csak a szolgálati beosztás menetközbeni forgása körül van. Kérdés, vajon minden könyvtáros minden munkakörben egyenlő mértékben vegyen-e részt, s rendszeresen, 1—2—3 órás forgással váltsák egymást, vagy — s ezt helyesebbnek tartanánk — a felkészültségbeni kü-

lörbség legyen hatással a beosztásra, a nagyobb tudásúak töltsenek hosszabb időt az olvasók körében. Ennek megítélése helyi feladat, mert a közvetlen olvasószolgálat gyakorlata e készséget fejlesztheti. Ezért úgy kell szervezni a munkát, hogy a könyvtárosok fejlődését menet közben biztosítsuk, ellenőrizzük. A könyvismeretet és az egyéni felelősséget is fokozza, ha egy-egy polcrész folyamatos töltéséért, adott szakon belül a könyvek kiemeléséért, kiállításáért egy-egy munkatárs hosszabb időn keresztül felelős. Az állomány egy részének alapos ismerete így nagyobb könyvtárakban a munkatársak között megoszlik, de az adott részben egy-egy munkatárs jobban tájékozódik, alaposabb, jobb tájékoztató munkát is végez.

Kisebb könyvtárban a kölcsönzési adminisztráció és a könyvajánlás nem válik el a szabadpolc-rendszerben sem. Miután az adatok azt mutatják, hogy a kisebb könyvtárakban az eredmények általában jobbak, arra gondolunk, hogy a szétválasztás sem feltétlenül kedvező. Szovjet szakcikkben határozottan állást foglalnak amellett, hogy a könyv visszavételének aktusát a könyvajánlással össze kell kapcsolni. Eszerint csak a könyvkiadás válhat mechanikussá, de még ott is a politikai, természettudományos brosúrákat tartalmazó doboz elhelyezését javasolják, hogy a szolgálatot teljesítő könyvtáros az olvasó figyelmét erre mégegyszer felhívhassa. Ha a fiatalokkal való foglalkozás már leírt módszerét valósítanánk meg, a könyvvisszavétel ebben az esetben a szovjet javaslatnak megfelelően összeolvadna az ajánló munkával.

Az áttérés megtervezése a könyvtár egész életét érintő feladat, ezért érdemes a terv összeállítására is nagy gondot fordítani.

A legtöbb időt igényli jelenlegi viszonyaink között a szabadpolc-rendszer számára alkalmas állomány összeállítása. Bármilyen központi segítséget kapnának is ehhez a könyvtárak — a munka zöme a helyi kollektívákra hárul. Elegendő időt kell szánni a már szabadpolcos könyvtárak munkamódszereinek, szervezetének tanulmányozására is. Ezt semmiképen sem helyettesítheti a néhány órás látogatás, mert ezzel csak futó benyomásokat lehet szerezni. A tapasztalatok összegyűjtését munkaértekezlet kövesse, ahol a szerzett tapasztalatok, a feldolgozott szakirodalom, a helyi viszonyok gondos mérlegelése alapján az áttérés minden vonatkozását megvitatják. E munkaértekezletek eredményességét fokozza és a későbbi problémák megoldását is segíti, ha a könyvtárral foglalkozó felsőbb szervek, intézmények képviselői is részt vesznek ezeken. Ki kell dolgozni az állomány elhelyezésének tervét és a tájékoztató apparátus biztosításához rögzíteni kell a tennivalókat (katalógusok ellenőrzése, bibliográfiák beszerzése, kézi-könyvtár felfrissítése stb.). A tervben legyen külön fejezet a propagandamunkáról (nyitás előkészítése, meghívók, röplapok, kiállítás, tájékoztató készítése, a szemléltető eszközök: feliratok, hirdetmények stb. biztosítása). Szerepeljen a tervben mint fontos előkészítő feladat az olvasószolgálat elemzésére szolgáló előkészületek, az eddigi adatok, ismeretek összegezése, s az új eredmények mérése.

Utoljára még az *állományvédelemről* kell szólni, bár ez a munkaszervezet és az egész könyvtári légkör függvénye is. Eddigi tapasztalataink szerint a szabadpolc-rendszer *nem* növeli a hiányt. Kisebb könyvtárban, ahol gondosan folyik az ellenőrző munka, semmivel sem múlja felül a hiány a zártrendszerű könyvtárakban évek óta tapasztalt könyveltűnést. Ha a könyvkiadás adminisztrációját úgy helyezik el, hogy azt csak a könyvtár elhagyása követhesse, megszüntethető volna a ruhatárnál a könyvkölcsönzés utólagos ellenőrzése, ami gyakran okoz kellemetlen vitát. Néhány olvasó a ruhatár használata ellen is tiltakozik, s van néhány könyvtárunk, ahol helyhiány, munkaerőhiány miatt ruhatárról nem gondoskodtunk. Több berlini könyvtárban sincs ruhatár. Ennek ellenére a továbbiakban is a szabadpolc-rendszerű könyvtárak elengedhetetlen tartozékának kell a ruhatárat tekinteni. Ez nemcsak állományvédelmi kérdés, hanem a könyvtár szolgáltatásainak jellegéből is következik. Ha azt szeretnénk, hogy az olvasó hosszabb időt — könyveket és folyóiratokat tanulmányozva — töltsön a könyvtárban, akkor ehhez ruhatárra is szükség van.

Az állomány védelmét a jó tapasztalatok mellett is, gondosan kell szervezni. Az első tájékoztatás alkalmával minden egyes olvasót fel kell szólítani az állomány védelmére is. A szabadpolc-rendszerű könyvtárban a ruhatároson, a könyvkölcsönzés adminisztrációját végző és konzultációt nyújtó könyvtároson kívül maguk az olvasók is védik az állományt.

Az állományvédelem hiányának, a kárnak minden jelét írásban kell rögzíteni, s kivizsgálni a hiba forrását (a berendezés hiányosságai, a gondatlanság, a rendetlenség stb.), intézkedni kell megszüntetéséről.

*

A szabadpolc-rendszerre való áttérés a kerületi könyvtárakban sok új, eddig ismeretlen feladatot ró mind a módszertani munkatársakra, mind a kerületi könyvtárak dolgozóira. Ezek közül befejezésül felsoroljuk a legfontosabbakat:

Az áttérés feltételeinek megteremtéséhez átfogó tervet kell kidolgozni valamennyi könyvtárunk számára: felül kell vizsgálni a könyvtárak helyiségviszonyait és ennek alárendelve kell dönteni az áttérésről. A régi, átalakításra váró és az újonnan tervezett könyvtárakban meg kell állapítani az állomány nagyságának határát, összhangba hozva ezt a helyiség méreteivel. Úgy kell számolni, hogy az állomány 2/5-e elhelyezhető legyen a szabadpolcokon, 2/5-e kölcsönzésre kerül, s kb. 1/5-e van raktárban — duplumpéldányok, a kötelező irodalom sok példánya, s a nem minden olvasó számára ajánlatos néhány mű. Ennek előfeltétele, hogy központilag biztosítsuk: kerületi könyvtárak csak kurrens könyvet tarthatnak, azaz a feleslegessé váló könyvektől folyamatosan megszabadulnak.

Könyvtáranként meg kell tervezni a szabadpolcos berendezést, az új térkialakítást, nagyobb könyvtárakban gondolva a fiatalokkal való külön foglalkozásra és az ismeretterjesztő irodalom különböző csoportjainak olvasóhelyekkel összefüggő felállítására.

Központilag biztosítani kell valamennyi szabadpolc-rendszerű könyvtárnak segédeszközöket: tájékoztató táblákat, színes feliratokat, színes könyvválasztó-testeket a témát jól érzékeltető képekkel, könyvjelzőket egy-egy témába vágó könyvek ajánlásával, olvasóterveket és tematikus katalógusokat.

A könyvtárakban kísérletezzenek az olvasótervek és a többi segédeszközök felhasználásával. Reprezentatív mérésekkel folyamatosan ellenőrizzék a különböző nemű, korú, foglalkozású olvasók könyvkölcsönzésének alakulását és törekedjenek arra, hogy a munkásokon és ipari tanulókon kívül a nőolvasók, munkásnők és háztartásbeliek könyvtári önállósága növekedjék.

Kutatni kell az önálló könyvválasztásra nevelés és az olvasás irányításának legjobb módszereit, személyi lap, olvasó-terv, színes olvasófüzet segítségével. A társadalmi szükségletből fakadó követelményeket és az olvasók egyéni igényeit figyelembe véve úgy kell az állományt csoportosítani, bemutatni, hogy az olvasót ezzel is a rendszeres, tervszerű, tudatos olvasásra tanítsák.

A szabadpolc-rendszerre való áttérés mai szakaszában főfeladatunk a bátor kísérletezés, a tapasztalatok gyűjtése, összegezése és terjesztése. A szabadpolc-rendszernek megfelelő új módszerek kialakításával a könyvtárak jó munkája még inkább értékes hozzájárulást jelent majd a tömegek ízlésének, műveltségének, erkölcsi és politikai arculatának formálásához.[13].

Dobos Piroska

[13] MSZMP művelődési politikájának irányelvei. Bp. 1962. OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 42. p.

A SZOVJET SZÉPIRODALOM FORGALMA A XXII. KONGRESSZUS IDŐSZAKÁBAN

Ha végigtekintünk az elmúlt évek könyvtári statisztikáin, évi jelentéseken és a reprezentatív felméréseken egyaránt, örömmel kell tapasztalnunk azt az egészséges fejlődést, amely az olvasók érdeklődési körének alakulásában végbement. Tükrözi ezt az ismeretterjesztő irodalom forgalmának növekedése, de a szépirodalmon belül az arányok megváltozása is. Az emberek mindinkább a mai problémák felé fordulnak, a fejlődés útját, perspektíváját és módjait kutatják, — ez az élő irodalom, így többek között a szovjet irodalom növekvő olvasottságában fejeződik ki leginkább.

Ez a könyvtárainkban tapasztalható jelenség szoros összefüggésben és kölcsönhatásban áll egész országunk társadalmi, politikai és kulturális arculatának változásával.

E tény a közművelődési könyvtárosokra felelősséget, feladatokat ró. Az irodalom nevelő és oktató hatását úgy kell felhasználniok, hogy a kézbeadott könyvekkel konkrét segítséget adjanak az olvasóknak mind érzelmi, mind gyakorlati életük problémáinak megoldásához.

Különös aktualitást biztosított a mai problémákkal foglalkozó könyvek ajánlása szempontjából a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusa. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata ez alkalomra felkészült, hogy a szovjet könyvek forgalmát ne csak növelje, hanem hatását is fokozza és azt is megvizsgálja, kik ez irodalom olvasói.

A szovjet irodalom olvasottsága

A jelenlegi helyzet megértéséhez rövid visszapillantást kell végeznünk. A szovjet irodalom szeretetének és értékelésének hagyományai vannak már az ellenforradalmi korszak idejéből. Több szovjet regényt haladó magyar kiadók is megjelentettek, más magyarnyelvű kiadásokat külföldről (Csehszlovákiából, Franciaországból stb.) hoztak be; e könyveknek mind a munkásosztály, mind a haladó értelmiség körében nagy sikerük volt. A felszabadulás után természetesen ez az érdeklődés szabadon tört elő, és egyre szélesebb körben terjedt. Ebben a fejlődésben bizonyos megállást idéztek elő a helytelen kiadói politika és irodalomkritikánk fogyatékosságai, amelyek lehetővé tették, hogy művészi színvonal tekintetében nem megfelelő művek kerültek előtérbe, sokszor pedig értékek sikkadtak el. Ennek következtében a külföldi és hazai polgári irodalmon nevelkedett olvasóközönség gyakran gátolta a haladás irányában álló, a realizmust, a szocialista eszmeiséget értékelő ízlés kialakulását. Olyan előítéletek születtek, amelyeket az ellenség igyekezett politikailag is meglovagolni, különösen az 1956-os ellenforradalom idején és után.

A politikai helyzet konszolidációja után az emberek gondolkozásában s így az irodalmi életben is mindinkább háttérbe szorultak a hibás nézetek. A statisztika évenkénti alakulása híven tükrözi ezt a folyamatot:

A SZOVJET IRODALOM RÉSZESEDÉSE A SZÉPIRODALOM ÖSSZFORGALMÁBÓL:

1956	1957	1958	1959.	1960	1961
9,1%	4,2%	5,0%	5,2%	5,1%	5,4%

Látszólag, a visszaeséshez viszonyítva, csekély a fejlődés. Az 1961-es adat százalékarányban messze elmarad az 1956-ostól, de abszolút számban megközelíti azt. A 9,1% 227 128 kötet, az 5,4% 205 945 kötet évi kölcsönzését jelenti. A százalékok és abszolút számok közötti aránytalanság rámutat arra, hogy az olvasók és a könyvállomány száma nagymértékben növekedett.

A mai forgalom emelkedő száma mögött egy másik megnyugtató tény is meghúzódik. Mint már említettük, a könyvkiadás színvonalában is megtörtént a javulás és ezzel párhuzamosan a könyvtári olvasószolgálati munka tartalma is megváltozott. A régebbi gyakorlatban nem volt ritka könyvajánlás helyett a rábeszélés, tehát a forgalom nem mindig egyezett az elolvasott könyvek számával. Ma a figyelemfelkeltés és árnyaltabb nevelőmunka váltotta fel a rábeszélést és ez is egyik meghatározója az olvasók érdeklődésében mutatkozó változásnak. Az olvasók igen gyakran mesélik el, hogyan hatott rájuk a könyv, így sor kerül sok kérdés tisztázására. Ezek a beszélgetések — különösen kezdő olvasók esetében —segítséget jelentenek a tudatosabb, elmélyültebb olvasás kifejlődésében.

Az előbbiekben említett — a kongresszus tiszteletére rendezett — figyelés segítségével ezeken az általános megállapításokon túlmenően részletesebb elemzést végezhetünk arról, mely művek forognak a legtöbbet, kik a közkedvelt írók.

43 könyvcímet tartalmaz a kerületi könyvtárak osztálya által figyelésre ajánlott könyvjegyzék. Vegyesen találjuk benne a szovjet irodalom klasszikus alkotásait és a közelmúlt jelentős történelmi, társadalmi változásait ábrázoló műveket. Augusztus és november között zajlott le a figyelés, amely az eddigiekben hasonló célra bevált „elemző könyvkártyák" segítségével történt. 25 könyvtár 1934 kötete 5.727 alkalommal forgott az adott időszakban.

A SZOVJET KÖNYVEK FORGALMÁNAK MEGOSZLÁSA MŰVEK SZERINT:

Író	Cím	Kölcsönzés
Solohov	Feltört ugar	304
Solohov	A hazáért harcoltak	288
Nyikolajeva	Útközben	288
Polevoj	Messze a front mögött	269
Polevoj	Egy igaz ember	217
Gorkij	Foma Gorgyejev	202
Fagyejev	Tizenkilencen	175
Msztiszlavszkij	Tavaszi madár a varjú	174
Szimonov	Nappalok és éjszakák	172
Verhovszkaja	Ifjú Volga	168
Groszman	Sztyepán Kolcsugin	146
Lácisz	Új partok felé	133
Panova	Messzi utca	133
Pausztovszkij	Nyugtalan ifjúság	128
Fegyin	Fivérek	122
	Együtt	2919

Az itt felsorolt könyvek 2919-es forgalma a figyelt könyvek összforgalmának több, mint 50%-a. Ez egyes könyvtárakban a többi könyv aránytalan elmaradását jelenti. Termé-

szetesen nem kell mindenütt további 28 műre gondolnunk, mert a könyvtárak a körülményeiknek és lehetőségeiknek megfelelően tetszés szerinti számú és című könyvet figyeltek.

Bár a felsorolásból kimaradt, nagy forgalmat ért el egyes könyvtárakban: Bubennov: Fehér nyírfa, Szejfulina: Asszonysors, Mai orosz elbeszélők, Konovalov: Források c. könyve. Sok olyan regénnyel találkozunk itt, pl. a most említett első kettő, amelyek kihasználtsága nem volt megfelelő, sokszor hosszú ideig porosodtak a polcon érdemtelenül, az olvasók kevéssé ismerték, a könyvtárosoknak gyakran elkerülték a figyelmét. A kongresszusi munka jelentős eredményeként könyvelhetjük el, hogy most az olvasók kezébe, méltó helyükre kerültek.

Amint a jelentésekből és a táblázatból megállapíthatjuk, tematika tekintetében széles körű az érdeklődés. Mégis középpontban áll a szocialista építést megelevenítő irodalom. Ezt bizonyítják a fenti számok, amelyekből kiderül, hogy a legsikeresebb három könyv közül kettő ilyen jellegű: Solohov: Feltört ugar (304 olvasónál volt), és Nyikolajeva: Útközben c. regénye (288 olvasónál volt). Utóbbinak különös jelentőséget ad, hogy éppen az 50-es évek problematikáját tárgyalja, a személyi kultusz szerepét és hatását tisztázza a szovjet ember mindennapi életében és ezen keresztül a nagy kollektív munka szempontjából is. Ebben a csoportban igen nagy az érdeklődés Panova: Messzi utca c. könyve iránt is, amely líraian és emberien old meg családi problémákat, remekül megmutatva a gyermeki lelkivilágot. Fegyin regénye az értelmiség fejlődését és különböző útjait járja végig. Azt hihetnénk, hogy ezt a könyvet elsősorban értelmiségiek keresik témája miatt. Örömmel állapítottuk azonban meg, hogy a művet a legszélesebb olvasórétegek forgatják, első helyen éppen a munkások.

A háborús regényeket két további csoportra bonthatjuk: a Honvédő Háborúval foglalkozó könyvekre és a ma már történelmi regény számba menő, polgárháborús, forradalmat megelevenítő regényekre. Mindkét csoport iránt nagy az érdeklődés, több okból. A közelmúlt érdekli az idősebbeket, akik átélték ezt az időt, de a Szovjetuniótól elzárva éltek, saját korukat nem tudták helyesen megítélni, mert nem ismerték a tényeket, nem tudták, hogy az eseményekről hozzánk eljutó kusza hírek mögött mi az igazság. A fiatalokat ez is, mint történelem érdekli. Természetesen nem elhanyagolható szempont, hogy az olvasók ezekben a regényekben az izgalmas kalandot is keresik, ezért fordulnak gyakran azzal a kéréssel a könyvtároshoz, hogy „valami jó partizánregényt kérek". Solohov, Polevoj, Szimonov könyvei ugyanakkor az eseményeken túl a háború hőseit és névtelen katonáit is bemutatják, ezek a jellemek pedig tanulságul szolgálnak számunkra. Nem véletlen, hogy a fiatalok körében olyan közismert és közkedvelt hős Mareszjev, a pilóta.

A történelmi regények sorában a legnagyobb forgalmat Fagyejev könyve érte el. Tulajdonképpen ez tekinthető az első partizánregénynek is.

A történelmi regényekről szólva fontos megvizsgálnunk, hogy akkor, amikor látjuk, hogy Fagyejev, Groszman, Pausztovszkij regénye milyen nagy forgalmat ért el, miért olvasták olyan kevesen pl. Szerafimovics: Vasáradat c. regényét, amely a polgárháború egyik izgalmas eseményét nagy művészi megjelenítő erővel ábrázolja. Feltétlenül az lehet az oka, hogy a könyvtárosok az ajánlásnál kisebb gondot fordítottak rá, az olvasók pedig nem hallhattak róla mostanában, mert évekkel ezelőtt jelent meg, új kiadása nem volt.

A szovjet irodalom forgalmáról nem lehet beszélni, ha nem említjük meg a figyelésből kimaradt alkotásokat. Pl. Solohov: Csendes Don, Emberi Sors, Gorkij: Anya, Artamonovok, A. Tolsztoj: Golgota, hogy csak a legnagyobbakat említsük. Ezek a művek állandóan forgalomban vannak, nagyon sokan olvassák és szeretik.

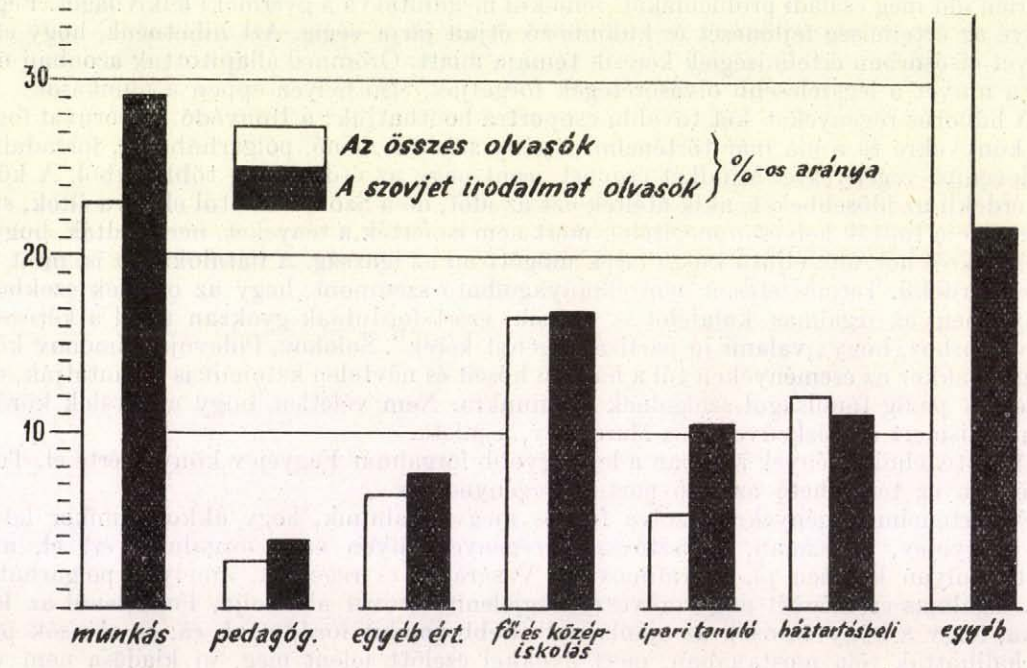
A szovjet könyvek forgalmának megoszlása olvasók szerint

Figyelemreméltó következtetéseket vonhatunk le a forgalmazott kötetek és a kölcsönzők foglalkozásának összefüggéséből. A könyvfigyelés eredményét összesítő jelentések tanúsága szerint a legnagyobb a szovjet könyvek népszerűsége a munkásolvasók körében. Különösen áll ez akkor, ha — néhány jelentés nagyon helyes megállapítása szerint — tekintetbe-

vesszük az „egyéb" kategóriába sorolt olvasók számát, amely nagy számban nyugdíjas munkást jelent.

A SZOVJET IRODALOM OLVASÓI:

Foglalkozás	Szám szerint	A szovjet irodalmat olvasók	Az összes olvasók
		százalékban	
Munkás	1671	29,0	23,0
Pedagógus	215	3,7	2,6
Egyéb értelmiségi	428	7,5	6,3
Főiskolás	128	2,2	16,5
Középiskolás	835	14,6	
Ipari tanuló	595	10,4	5,2
Háztartásbeli	621	11,0	12,0
Egyéb	1234	21,6	34,4
Összesen	5727	100,0	100,0

A szovjet irodalom olvasói

A fenti adalékok bizonyítják, hogy a munkások köréből kerül ki a szovjet könyvek legtöbb olvasója. Ez természetes is, hisz társadalmunk leghaladóbb osztálya, amely a leginkább érdeklődik a szocialista fejlődés kérdései iránt. A felmérésben elért 29%-os forgalom igen jó eredmény, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a beiratkozott olvasóknak csak 23%-a munkás.

Ugyanez a helyzet az ipari tanulóknál is. Az ő számuk a beiratkozottak 5,2%-a, de a figyelés alkalmával 10,4%-ot forgalmaztak. Már a könyvek vizsgálatakor szó volt az izgalmas, háborús könyvek közkedveltségéről. Ez a fiatal olvasóknál fokozottan érvényes. Az ilyen könyvek iránti igény nem feltétlenül párosul még tudatos olvasással ,— gondolok itt konkrétan a szovjet élet megismerésének határozott vágyára ,— de idővel azzá válik, és

addig is, mint fontos szempont játszik szerepet az előítéletek felszámolásában. A nevelésnek ez az indirekt útja a serdülő korosztálynál egyike a legcélravezetőbb módszereknek.

A pedagógusok képviselik könyvtárunkban a legkisebb olvasóréteget. Ennek azon kívül, hogy mint egy kiemelt foglalkozási ágnak, természetesen kisebb számú beiratkozott tagja lehet, az is oka, hogy a pedagógusok igényeit nem csak, és nem elsősorban a kerületi Szabó Ervin Könyvtár elégíti ki. Ennek ellenére a felmérésben viszonylag jó eredményt értek el, 3,7%-ot, a 2,5%-os beiratkozáshoz képest. Ez a szám azt mutatja, hogy a pedagógusok lépést tartanak a modern irodalommal, ami nevelői feladataik szempontjából nagyon fontos.

Különösen kiemelkedő eredményt az egyéb értelmiségi kategóriába tartozó olvasók nem értek el. Szépirodalmi könyvigényeik kielégítése szempontjából a kerületi könyvtáron kívül, annál lényegesen nagyobb mértékben könyvvásárlásuk jelentős. Szakkönyveket a tudományos könyvtárakban szereznek be, így viszonylag kis százalékban jutnak el területi közművelődési könyvtárba.

Ez fokozott mértékben vonatkozik a főiskolás olvasókra. Az ő esetükben azonban talán legkevésbé szabad belenyugodnunk ebbe. A szakfőiskolások esetében kísért a „szakbarbárság" réme, és ez ellen éppen a közművelődési könyvtáraknak kell felvenni a harcot. Segíteni kell főiskolásaink eszmei, esztétikai fejlődését, hogy ne csak jó szakemberekké, hanem általánosan képzett, művelt emberekké váljanak.

A középiskolásoknál számtalan problémával kell megküzdenünk. Az ő könyvvel való ellátásuk részben az iskolai könyvtárak feladata volna, ezek azonban feladatukat ma még hiányosan oldják meg. Így a kötelező olvasmányokon és az egész klasszikus irodalmon a kerületi könyvtárnak kell őket végigvezetnie, s a jelenlegi tanterv mellett viszonylag kevés alkalom jut a mai irodalom kézbeadására. Tudjuk, hogy ezeket a nehézségeket az iskolareform van hivatva megoldani. Az 1962-es tanterv már jórészt segített az arányokat kiegyenlíteni.

A háztartásbeli kategóriába sorolt olvasókra jellemző, hogy a beiratkozott olvasó rendszerint nem csak saját célra visz könyveket, hanem a család többi tagja számára is. Itt is szép eredménynek mondható a felmérésben kimutatott 11,0%, ha összevetjük a beiratkozottak arányával, amely 12,0%.

Az egyéb kategóriába tartozó olvasókról már szó esett. Az ő esetükben nagyon megnehezíti az elemzést a csoport heterogén volta. Részben érvényesül itt mindaz a szempont, amit eddig a felnőtt beiratkozottakról mondtunk. Ugyanakkor általában idős emberekről lévén szó, a szovjet irodalom olvasásában elmaradtak. Csupán 21,6% a felmérésben kimutatható könyvforgalom a 34,4%-os beiratkozási aránnyal szemben.

Az eddigiekben láttuk, hogy az összforgalomban foglalkozások szerint különbözőségek tapasztalhatók. Nem mondható el ugyanez az egyes művek esetében. A legsikeresebb könyvek minden kategóriában nagy olvasóforgalmat értek el.

A könyvtárak többsége nem mutatta ki külön a férfi és nőolvasók forgalmát. Ahol azonban ezt a bontást is elvégezték, ott érdekes következtetéseket vonhatunk le. A 8-as könyvtárban például, a legmagasabb számot elért munkás kategóriában 54 férfi és csupán 17 nő kölcsönzött figyelt könyvet. A nők csak az egyéb kategóriában kerültek többségbe. Művenként még érdekesebb az eredmény. Osztrovszkij: A vihar szülöttei c. könyvét pl. csak férfiak, Panova: Messzi utca c. könyvét pedig csak nők kölcsönözték. A többi regénynél ilyen végletes eltérés nincs, de általános következtetésként levonhatjuk, hogy ebben a könyvtárban több férfi olvasott figyelt szovjet könyvet, mint nő. Tartalmi szempontból jellemző, hogy a férfiak jobban vonzódnak a történelmi témákhoz, a nők pedig a társadalmi regényeket, főleg családregényeket kedvelik inkább. Egészséges fejlődésnek mondható, hogy a fiatalabb korosztálynál ezek az ellentétek egyre inkább elmosódnak, s nekünk fontos feladatunk, hogy a továbbiakban egyre inkább erre törekedjünk.

További feladataink

Miután a kongresszusi munka idején a szovjet könyvek forgalma az előző év azonos időszakához képest egyes számítások szerint 20—25%-kal emelkedett, meg kell állapítanunk, hogy jobb munkát végeztünk, mint az eddigiekben. Ennek az időszaknak a módszereit kell a továbbiakban is alkalmaznunk, illetve továbbfejlesztenünk. Ezek a módszerek és feladatok vonatkoznak a munkánk technikájára és tartalmára egyaránt.

Igen fontos szerepe van a szemléltetés jobb kihasználásának. Ha az értékes és jó könyveket szép borítólappal ott elhelyezzük, nagyon sok műről törölhetjük le a feledés porát. Erre érdekes példa volt a 8-as könyvtárban, ahol Szerafimovics: Erdőtűz c. novelláskötete egyszeriben kapós könyv lett, amint színes borítólappal a kirakatba került.

Egy könyv népszerűségében a címnek is *nagyon* nagy a jelentősége. Kevés kölcsönzőben ébreszt érdeklődést az a semmitmondó cím: Ivan Ivanovics. A könyv második kiadásban (a bratislavai kiadó gondozásában) a lényeget kifejező „Egy orvos élete" címen jelent meg, így már sokak fantáziáját megmozgatta, különös tekintettel az orvosregények közkedveltségére. Erre a szempontra a kiadók figyelmét is fel kell hívnunk.

Nagyon fontos továbbá, — és ez már a tartalmi munka sorába tartozik ,— hogy a szovjet szépirodalom bibliográfiáját a könyvtárosok minél többet forgassák. Nagyon sok olyan művel fognak találkozni, amelyek alkalmasak az ajánlásra és kevéssé forgalmazottak. Pl. Szjomuskin: Alitet eltűnik c. könyve,

Kazakevics
Siskov
Kaverin

Virta könyvei, de a sort még sokáig lehetne folytatni. Az ajánlás tartalmi javítása szempontjából nagyon helyes a 2-es könyvtár módszere, amennyiben a kongresszus előtt a kijelölt könyveket felosztották egymás között a könyvtár munkatársai és ki-ki egy néhányat elolvasott közülük, majd elmondták egymásnak a tartalmakat.

A szocialista eszmeiség terjesztésében a könyvtárosokat nagyon sok és szép feladat várja, nekünk arra kell törekednünk, hogy ezeknek a feladatoknak meg is feleljünk.

G. Ballagi Ágnes

OLVASÓSZOLGÁLAT A GYERMEKKÖNYVTÁRAKBAN

I. Az olvasószolgálat fejlődése

A közművelődési könyvtárhálózatban a szocialista társadalomban a gyermekkönyvtárak jelentősége szükségszerűen megnövekedett. A gyermekkönyvtár fontos szerepet játszik nemcsak a gyermekek műveltségének, ismeretanyagának gyarapításában, hanem természetesen a felnövekvő nemzedék erkölcsi és világnézeti nevelésében is. Ebből következik, hogy a gyermekkönyvtár munkájában legfontosabb az olvasóval való foglalkozás, a jó olvasószolgálat feltételeinek megteremtése.

Általában az olvasószolgálat kérdéseit tárgyaló régebbi és újabb szakirodalmat forgatva tapasztalhatjuk, hogy azok mégis csaknem kizárólag a felnőttek olvasószolgálatával foglalkoznak. Ennek okát a gyermekkönyvtárügy mostohább körülményeiben, viszonylag háttérben maradásában kell keresnünk. Különösen a Tanácsköztársaság bukásától a felszabadulásig hiányolhatjuk az új gyermekrészlegek létrehozását. 1919-ig öt könyvtárban kölcsönöztek gyermeknek, abból is kettőt a Tanácsköztársaság hozott létre, illetőleg készített elő. (6-os, 7-es könyvtár.) 1945-ben is mindössze hat könyvtárban kölcsönöztek gyermekek számára.

A gyermekek könyvvel való ellátása igazán csak a felszabadulás után indult meg nagyobb ütemben. Ma már 38 kerületi könyvtár foglalkozik gyermekekkel, még hozzá 24 külön helyiségben, 5 könyvtár elkülönített teremrészben tartja gyermekkönyvtári olvasószolgálatát. Csupán 9 könyvtár nem tudta még megoldani az elkülönített olvasószolgálatot. A 38 gyermekrészlegen kívül azonban 3 önálló gyermekkönyvtárunk is van. Ezek az előbbiektől abban különböznek, hogy nem kapcsolódnak gazdaságilag sem a felnőttek részlegéhez, önállóan végzik a könyvtár vezetésével, a szerzeményezéssel stb. járó feladatokat, tehát nem kapcsolódnak a felnőttek könyvtárához, hanem mint önálló gyermekkönyvtárak tartoznak a kerületi könyvtárak hálózatához. A gyermekkönyvtárak és részlegek jó része ma már szabadpolcos kölcsönzőszolgálatot tart fenn.

A felszabadulás előtti gyermekkönyvtárakról, a gyermekek olvasószolgálatáról szóló hazai irodalom elég szegényes. A fővárosi könyvtárhálózat munkájára vonatkozóak közül két nagyobb tanulmányt érdemes kiemelni. Az egyik Váradi Irma: Egy városi fiókkönyvtár kezdetei (Városi Szemle 1914.), a Százados úti fiókkönyvtár működéséről ad számot. A másik szintén a 3. sz. könyvtár gyermekrészlegéről írt beszámoló: Zsák Wilfried: A Fővárosi Könyvtár és ifjúsági olvasói c. munkája. (A Fővárosi Könyvtár Évkönyve VI. 1936.)

Váradi Irma cikkében figyelemre méltó az a megállapítás, hogy az ifjúsági könyvanyag „nagyon szegényes és hiányos", valamint az, hogy a „Lányok legkedvesebb könyvei" cím alatt Tutsek A. Cilikéje vezet. A lányok „Vernét egészen mellőzték" — írja a szerző. A kép még teljesebb, ha figyelembe vesszük, hogy az olvasott műveknek csak 6%-a volt ismeretterjesztő. Ebből is világosabbá válik, hogy különösen a lányok szempontjából milyen olvasószolgálati hagyományokkal kellett megküzdenünk. A kölcsönzőszolgálatot nehezítette az is, hogy a klasszikusok példányszáma jóval alacsonyabb volt a többinél.

Zsák Wilfried tanulmánya 1936-ban készült és részletes elemzését adja a könyvtár 100 napi kölcsönzésének. A gyermekek által kivitt könyvanyagot a gyermekek kora, neme szerint mutatja ki. Felsorolja a legnépszerűbb írókat és a legkeresettebb könyveket. A legkeresettebb írók között megtaláljuk klasszikusainkat. A rangsorolásból megállapítható, hogy a klasszikusok az akkor szabadpolcosan működő könyvtárban tért hódítottak a század eleji sok kétesértékű ifjúsági irodalom között. Az ismeretterjesztő irodalom forgalma a felmérés időszakában 14%-os, az évi átlag azonban alig haladja meg a 10%-ot.

A felszabadulás után a külföldi és hazai szaklapokban több kisebb, nagyobb cikk foglalkozik a gyermekkönyvtárakkal, azok helyzetével, helyiségviszonyaikkal, a könyvtárosok képzettségével stb. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár különösen az 50-es években hasonló tág teret enged évkönyveiben a gyermekkönyvtárak problémáinak, mint a kerületi könyvtárak, vagy a központ bármely fontos kérdésének. Az 1949—54-es évkönyv a kerületi könyvtárakban addig szokásos gyermekkönyvtári csoportos foglalkozásokról számol be, mely részben bepillantást nyújt a gyermekrészlegek olvasószolgálati munkájába is. Az 1958—59-es évkönyv „Gyermekkönyvtáraink néhány problámája" címmel foglalkozik az olvasók létszámhullámzásainak okaival, a könyvállomány és olvasólétszám összefüggésével, a gyermekolvasók igényeinek kielégítésével, a gyermekek számára megállapított kölcsönzési idő elégtelenségével és több fontos feladatot jelöl meg, melyek mind erősen összefüggenek a jó gyermekkönyvtári olvasószolgálat kialakításával. Az 1960-as évkönyv pedig már határozottan a kerületi könyvtárak gyermekkönyvállományával és olvasószolgálatával foglalkozik.

„A Könyvtáros" számtalan kisebb-nagyobb cikke mellett a „Magyar Könyvszemle" is hasábokat áldoz a gyermekkönyvtárügy népszerűsítése érdekében. Rácz Aranka: Gyermekkönyvtáraink helyzete (Magyar Könyvszemle 1959), valamint Bikácsi Lászlóné: A gyermekkönyvállomány vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban (Magyar Könyvszemle 1961. 3. sz.) c. cikkek e fontos lap hasábjain hangsúlyozzák a sajátos gyermekkönyvtári olvasószolgálat kialakításának szükségességét, a feltételek megteremtését.

Egyre több kisebb cikk foglalkozik már a gyakorlati munka részletkérdéseivel is. Pl. „Szabadpolcok az egri gyermekkönyvtárban" címmel (A könyvtáros 1961. jan.) Halmai Béláné elemzi a forgalmazott gyermekkönyvek csoportjait, értékeli a szabadpolcos olvasószolgálat előnyeit. Az Élet- és Irodalom több száma közöl gyermekek olvasmányait is tartalmazó cikkeket. Pl. Szabó Endre András: Ki mit olvas (1961. IX. 16.) és Mit mondanak az olvasók a mai magyar könyvekről? (1961. X. 7.) már nemcsak a felnőttek olvasmányaival, hanem azok közt a legnépszerűbb ifjúsági könyvekkel is foglalkozik. Ebben a cikkben a Statisztikai Hivatal által, 14 000 különböző foglalkozású lakos olvasmányai alapján történt felmérésről ír. Az élő magyar írók népszerűségi listáján a harmadik helyet Thury Zsuzsa nyerte, főleg a Francia kislány c. könyvével. A klasszikusok közül Benedek Elek vezet, de jelentős helyet foglal el Móricz, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi is. Gyakran szerepel Molnár Ferenc A Pál utcai fiúk c. művével és örvendetes, hogy Petőfi János vitéze is rangos helyet kapott a listán.

A „Mit mondanak az olvasók a mai magyar könyvekről" c. cikkében (Élet és Irodalom 1961. okt. 7.) az ÁKV által kibocsátott kérdőívekre adott válaszokból vonja le következtetéseit. Kár, hogy itt nem rangsorolja a népszerűbb írókat, számszerű eredményeket a gyermekek olvasmányairól nem tudunk meg, de egy-egy bájos — nem szokványos — válasz is ad bizonyos képet. A lányok között pl. népszerű Gergely Márta, a fiúk általában hiányolják a történelmi regényeket, „nagy az útleírások, fantasztikus regények és technikai könyvek iránti igény."

Ezekkel a kiragadott példákkal csak azt szeretnénk bizonyítani, hogy az érdeklődés ma már a felnőttek olvasószolgálata mellett a gyermek- és ifjúsági irodalom felé is fordult. Ezt igazolja az Élet és Irodalom több vitacikke a mesék létjogosultságáról, Földes Anna: Ifjúsági regényeink és a romantika c. (Élet és Irodalom 1961. IX. 30.) átfogó, a gyermekirodalom sok könyvéről értékes megállapításokat nyújtó cikk is.

A külföldi szakirodalom a hazainál is több figyelmet szentel a gyermekkönyvtári munkának. Említsünk meg néhányat azok közül, amelyek nagyobb mértékben az olvasószolgálattal foglalkoznak.

Izsevszkaja: Az önálló olvasásra való nevelés (Detszkaja Bibliotéka 1949) c. tanulmányában például részletesen fejtegeti a gyermekkönyvtári olvasószolgálat jelentőségét. „A kulturált olvasásra való nevelés az általánosan képzett és művelt emberek nevelésének nélkülözhetetlen feltétele" — írja majd rámutat arra, hogy a tudatos olvasás az ismeretek megszerzésének nélkülözhetetlen útja. Igen fontosnak tartja a könyv megismertetését, a címlap, a tartalomjegyzék, a bevezetés, előszó szerepének megmagyarázását és a helyes olvasás megtanítását. Lassú, alapos olvasásra buzdítja nemcsak élőszóban, de írásos anyagok által is a gyermekeket és fontosnak tartja a könyvben előforduló ismeretlen szavak értelmének tisztázását, térképhasználatot az útleírások olvasásánál és a feljegyzések készítését. Különböző jó tanácsokat ad az ismeretterjesztő művek olvasásához, pl.: fejezetenként kell értékelni a könyvet és a fontos részeket ismételten újraolvasni. A gyerekektől az olvasottakról véleményt szerinte csak szóban helyes kérni s ha az figyelemre méltó, a könyvtárosnak kell feljegyeznie. Különösen a kisebb gyermekek ne írják le véleményüket, mert ez elhalványul.

Zsivova Z. Sz. a pedagógiai tudományok kandidátusa (Moszkvai Állami Könyvtártudományi Intézet. A bibliográfia szerepe az olvasás irányításában, Bibliotekar Moszkva, 1959. 11. sz.) nagy jelentőséget tulajdonít az olvasószolgálati munkában az ajánló bibliográfiáknak. Fejlesztik a tanulók olvasási kultúráját, a könyv önálló kiválasztására serkentik őket.

Baumert Garhard: Gyermekirodalom és könyvtáros című (Der Bibliothekar, 1951. 8. f.) tanulmányában kifejti, hogy a gyermekkönyvtári munkát akkor tartja jónak, ha a szülők számára is tartanak előadásokat, felolvasásokat a gyermekirodalomról. Azt is tanácsolja, hogy a felnőttek könyvtárában állandóan legyen gyermekkönyvkiállítás a szülők nevelése érdekében. Az olvasószolgálatot a szülőkön keresztül is akarja biztosítani.

Trante Nilius: „Inhalt und Methoden des Aufbaus und der Erschliessung der Buchbestände in den Kinderbibliotheksseinrichtungen der allgemeinen öffentlichen Bibliotheken" (Der Bibliothekar Sonderheft März 1960.) címen megjelent hozzászólásában, melyet az NDK-ban 1959-ben lezajlott gyermekkönyvtári konferencián mondott el, kifejtette a könyvtárnak, mint kulturális intézménynek a szerepét. Hangsúlyozta, hogy a gyermeknek éreznie kell a vonzó, kulturális atmoszférát, tudatában kell lennie annak, hogy a könyvtár „kulturális érték". Majd az olvasmányról való beszélgetés módszereit vázolja. Nagy szerepet tulajdonít az analitikus lapnak, olvasónaplónak és a könyvtáros feljegyzéseinek. Külön hangsúlyozza az olvasóterem nevelőfunkcióját. Rámutat az iskola és a könyvtár nevelői funkciójának különbözőségére is.

Mindezeket a vázlatos ismertetéseket azért sorakoztattuk fel, hogy ha halványan is, de képet kapjunk az utóbbi években lezajlott változásról. A gyermekkönyvtári munka ma már közismerten előtérbe került és kezdi kivívni magának a felnőttekével egyenrangú fontosságú helyet. Ezt mutatja az is, hogy a szaklapok nagyobb helyet szentelnek ennek a kérdésnek, sőt több — a gyermekkönyvtárak problémáit tárgyaló — mű is megjelenik. 1960-ban nálunk is több hasznos kötet és cikkgyűjtemény jelent meg a gyermekkönyvtári munkáról a KMK Külföldi könyvtári szakirodalom c. sorozatában. A szervezeti kérdéseken kívül valamennyi foglalkozik a gyermekek olvasószolgálatával is. Eredménytelen volna e hasznos kiadványokat vázlatosan ismertetni, véleményünk szerint teljes terjedelmükben kell azokat minden közművelődési könyvtárvezetőnek és gyermekkönyvtári dolgozónak ismerniök. Ilyenek pl. Krupszkaja: A gyermekkönyvtárakról, McColvin: Közművelődési könyvtárak gyermekrészlegei, valamint „A gyermekkönvytári munka időszerű kérdései a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban" c. cikkgyűjtemény.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az elmúlt évek során igen sokat tett a gyermekkönyvtári olvasószolgálat megerősítéséért. Igaz ugyan, hogy a tárgyi és személyi feltételeket csak az újonnan megnyított önálló gyermekkönyvtárakban tudta biztosítani, a régebbiekben a gyermekrészlegek szűk nyitvatartási ideje, a személyzeti ellátatlanság és a megfelelő helyiség

hiánya továbbra is gátja maradt a jó olvasószolgálatnak. Mégis, a lehetőségek közt számos intézkedéssel segítette a gyermekkönyvtárak munkáját.

Legfontosabb volt az 1957—58-ban lezajlott — az országban az első — egyéves gyermekkönyvtárosi tanfolyam, melyen 33 dolgozó vett részt. A tanfolyam tematikájában jelentős helyet kapott az olvasószolgálat, több könyvismereti és pszichológiai előadás hangzott el, foglalkoztunk a serdülők olvasmányaival és több más kérdéssel.

Az olvasószolgálat megerősítésére elláttuk a gyermekkönyvtárakat tematikus és betűrendes katalógussal, valamint útmutatóval. A katalógus elkészítése és a szabadpolcos kölcsönzés térhódítása szükségessé tette a könyvállomány csoportjainak kialakítását. Erről a csoportosításról már az 1960-as évkönyvben hírt adtunk. (K. Drechsler Ágnes: Kiegészítő katalógusok a kerületi könyvtárakban — A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve VIII. 1962.) A könyvtárakban a katalógus használata, annak olvasószolgálati haszna külön fejezetet érdemelne.

A legfontosabb intézkedések egyike volt a könyvállomány fejlesztése. A gyermekkönyvállomány nem volt elég változatos és példányszámban sem volt kielégítő. 1959-ben a könyvállomány vizsgálatával párhuzamosan feltártuk a hibákat és megszabtuk a kerületi könyvtárak számára, hogy könyvbeszerzési összegüket milyen arányban kötelesek megosztani a felnőttek és gyermekek könyvállományának gyarapítására. A tervszerű szerzeményezés következtében számszerűleg és tartalmilag is megjavult a gyermekkönyvállomány. Gyors ütemben fejlesztettük pl. az ismeretterjesztő könyvállományt, hogy fokozni lehessen az olvasószolgálatban az ismereteket gyarapító művek olvastatását. Eredményként az ismeretterjesztő irodalom forgalma jelentősen emelkedett.

A fontosabb kérdéseket szakmai vitákon megbeszéltük a hálózat dolgozóival. Magára a gyermekkönyvtári olvasószolgálat vizsgálatára csak a könyvállomány erőteljes fejlesztése után, 1961-ben kerülhetett sor.

II. Mit olvasnak a gyermekek a kerületi könyvtárakban?

A gyermekkönyvtárakban kölcsönzött művek összetételére vonatkozóan 1961 végéig a statisztikai adatszolgáltatás nem ad tájékoztatást. A könyvtárakban tartott — rendes évi — felülvizsgálatok idején a gyakorlati tapasztalatok mellett reprezentatív felmérésekkel állapítottuk meg a kölcsönzött művek összetételét. Nagyon sok értékes tapasztalatot szereztünk a könyvállomány vizsgálata során is, amikor többek között az egyes könyvcsoportok, illetőleg művek forgalmát összevetettük az állományrész, vagy az egyes művek állományon belüli százalékarányával, példányszámával. 1961 nyarán öt gyermekkönyvtár olvasószolgálatát vizsgáltuk meg. (1. sz. gyermekkönyvtár, 3. sz., 8. sz., 38. sz., 43. sz. kerületi könyvtár.)

Az öt könyvtár kiválasztásánál arra ügyeltünk, hogy a könyvtárak jellege (szabadpolcos, zártpolcos) valamint területi elhelyezkedése tükrözze a hálózat különböző könyvtárait. Szándékosan választottunk tehát önálló gyermekkönyvtárat és gyermekrészlegeket, zárt- és szabadpolcos rendszerrel működő könyvtárakat, valamint szempontul vettük azt is, hogy Budapest különböző kerületeinek gyermekolvasói által kivitt olvasmányanyagot kapjunk. Így esett a választásunk a már előbb felsorolt könyvtárakra, melyek a III., VI., VIII., XII., és XIV. kerületben működnek. A teljesség kedvéért meg kell még jegyeznünk, hogy a könyvtárak különböző hosszú működésre tekintettek vissza. Az 1. sz. gyermekkönyvtár és a 43. sz. gyermekrészleg még csak 1—2 hónapja működött, míg a másik három részleg már több éve látta el hivatását. A két új gyermekkönyvtár jobb körülmények között, hosszabb nyitvatartási idővel dolgozott, míg a másik három több tapasztalattal rendelkezett, de rövidebb nyitvatartással kellett olvasószolgálati feladatait megoldani.

A vizsgálat a lejárati tasakokban található összes kikölcsönzött könyvek kártyái alapján történt. Ez az anyag kb. az egy hónap alatt kölcsönzött, valamint a régebben lejárt és még nem rendezett könyvanyag felvételét jelentette. A kölcsönző kártyás tasakok száma az öt

könyvtár aktív, kölcsönző olvasóinak számát adta. Az öt könyvtárban összesen 2453 gyermek által kivitt könyvanyag összetételét vizsgáltuk meg. Ez az olvasólétszám az egész hálózat 1961 félévéig beiratkozott gyermekolvasólétszámának kb. 10%-a volt. Ez a százalékarány — úgy gondoljuk — ha nem is teljes érvényűen, de megközelítően helyes következtetések levonására elegendő. Nyilvánvaló, hogy ha az öt könyvtár aktív olvasóinak számát a hálózat nem beiratkozott, hanem szintén aktív olvasóinak számához hasonlítanánk, ez az arány még kedvezőbb képet mutatna.

Mielőtt a kölcsönzött könyvek összetételét, az ismeretterjesztő és a szépirodalom forgalmát külön-külön megvizsgálnánk, vessünk egy pillantást az összesítő számadatokra.

Kvtár	Ker.	Aktív olv.	Kölcs. kötet összes	Kötet egy főre	Ism. terj. forg. kötetben	Ism. terj. forg. %-ban	A kölcsönzés rendje
3. sz.	VIII.	354	942	2,7	291	30%	zártpolcos
8. sz.	III.	257	821	3,2	131	16%	zártpolcos
38. sz.	XII.	372	984	2,6	229	23%	zártpolcos
43. sz.	XIV.	379	999	2,7	296	30%	szabadpolcos
1. sz.	VI.	1091	2622	2,4	543	21%	szabad polcos
Összesen		2453	6368	2,6	1490	23%	

AZ ISMERETTERJESZTŐ MŰVEK ARÁNYA ÉS OLVASOTTSÁGA

Az elmúlt évek folyamán az ismeretterjesztő művek aránya a kölcsönzésben jóval alacsonyabb volt a jelenleginél. (10—12%) Ez természetesen összefüggött a gyermekkönyv-állomány szegényességével is. Az 1959-ben végzett állományelemzés azt mutatta, hogy az egész könyvállománynak mindössze 12,8%-a volt ismeretterjesztő mű. Részben a tervszerűbb szerzeményezés, másrészt a könyvkiadás javulása következtében ez az arány fokozatosan javult. Segítette ezt a kitűnő Búvár sorozat megjelentetése, a gyermekenciklopédiák kiadása és nem utolsósorban a tudatos állományfejlesztés, az állományelemzés által feltárt hibák kiküszöbölése is. Az ismeretterjesztő állomány javulása lehetővé tette a tudatosabb olvasószolgálatot, a sokoldalú nevelésre való törekvést, a politechnikai oktatás segítését könyvtári eszközökkel. Ma már az egyes könyvtárak 18—20% ismeretterjesztő anyaggal rendelkeznek. Az újonnan létesülő könyvtárak anyaga ilyen szempontból még jobb, mert tervszerűen válogatták az egyes állománycsoportokat. Pl. az 1. sz. önálló gyermekkönyvtár működésének első hónapjában már 23% ismeretterjesztő könyvanyaggal, a 43. sz. könyvtár gyermekrészlege pedig 29%-kal rendelkezett.

Vizsgáljuk meg, milyen arányban vittek ismeretterjesztő műveket a fiú- és leányolvasók:

Könyvtár	Kölcs. fiú	Össz. olv. %-ban	Fiúk által vitt ism.* kötet	Fiúk által vitt ism.* %	Kölcs. lány	Össz. olv. %-ban	Lányok által vitt ism.* kötet	Lányok által vitt ism.* %	Ism. t. forg. össz.
3	188	53	161	53,6	166	47	130	43	291
8	135	52	90	69	122	48	41	31	131
38	199	53	147	64	173	47	82	36	229
43	195	51	164	54,6	184	49	132	45	296
1. sz. gy.	636	57	366	67,7	455	43	177	32,5	543
összesen:	1353	55	928	62,5	1100	45	562	37,5	1490

* Az összes általuk vitt könyvek %-ában

Láthatjuk, hogy az összes fiú- és leányolvasók aránya (55—45%) között nincs olyan nagy eltérés, mint az általuk vitt összes ismeretterjesztő művek aránya között. (62,5—37,5%.)

Azt is vizsgálnunk kell, hogy az aktív fiú- és lánykölcsönzők közül számszerűleg hányan vittek ismeretterjesztő műveket. Pillantsuk át az alábbi táblázatot:

Könyvtár	Össz. kölcs. fiú	Ismeretterj. művet vitt		Össz. kölcs. lány	Ismeretterj. művet vitt	
		fiú	%		lány	%
3	188	108	54	166	93	56
8	135	62	45	122	30	24,5
38	199	100	50	173	62	36
43	195	145	72,5	184	125	62
1. sz. gy.	636	284	44,6	455	141	31
összesen:	1353	699	—	1100	451	—
%	100	51,7	—	100	41	—

A táblázat azt mutatja, hogy az aktív kölcsönző fiúknak jóformán csak a fele (51,7%) vette igénybe az ismeretterjesztő műveket, a lányoknál ez az arány még rosszabb (41%). Az egyes könyvtáraknál még nagyobb eltérések tapasztalhatók. Nem elégedhetünk meg tehát azzal az egyszerű számítással, hogy az összes olvasókat vesszük alapul. Úgy sokkal kedvezőbbeknek tűnnek az adatok, míg így a reálisabb képet nyerjük.

Az ismeretterjesztő művek csoportjainak forgalma:

Könyvcsop.	Ismeretterjesztő forgalom			
	fiúk által	lányok által	össz. kötet	az össz. ism. t. %-ban
0—2	65	33	98	6,7
3	23	23	46	3,0
4	1	6	7	0,5
5	226	166	392	26,1
6	234	62	296	20,0
7	150	117	267	18,0
8	10	24	34	2,3
9	219	131	350	23,4
össz.	928	562	1490	100,0%

Ha az összesítő táblázat adatait vizsgáljuk, szembeötlő a 3-as szakcsoport alacsony forgalma. (A 4-es és 8-as szakcsoport is állományilag a leghiányosabbak közé tartozik.) Az állománycsoport szegénységén kívül hiba az is, hogy a meglevő könyvanyag sem eléggé színes. Az ifjúsági mozgalomról szóló könyvanyag kibővítése vissza-visszatérő probléma. A könyvkiadás sem tett eleget ezen a téren. Fontos nevelőmunkánkat azonban addig sem hanyagolhatjuk el, míg az újabb kiadványok megjelennek. Nevelőmunkánkban segítséget nyújtanak az Úttörőszövetség lapjai. Ahol olvasóteremmel rendelkeznek, nagyobb propagandát kell kifejteni e lapok népszerűsítésére. A szabadpolcos könyvtárakban pedig e fontos

könyvanyagot előtérbe kell helyezni. Általában a könyvanyag központi helyre való csoportosításával, a vonzó címlapú könyvek ügyes elhelyezésével gyakran érhetünk el eredményt.

Nagyon kevés a könyvtárakban a Leninről szóló irodalom. Sok helyen az ifjúság számára kiadott Zetkin—Milovidova: Az ifjú Lenin c. könyv is csak a felnőttek könyvtárában található, pedig ott amúgy is nagyobb a választék.

Jelentős mértékben, 26,1%-ban vitték a gyermekek a természettudományos könyveket. Ez a könyvcsoport eléggé változatos és bár sok elavult anyag is van közte, a Búvár sorozat nagy mértékben növelte népszerűségét. Ez az állományrész a könyvtárak többségében 20%-on felül szerepel az ismeretterjesztő állományban. (Pl. 43-as kvt. 24%, 1. sz. gyermekkvt. 26%).

A 6-os szakcsoport könyveit 20%-os arányban vitték, de technikai jellegű könyv jóval kevesebb van az előbbinél. Az 1. sz. gyermekkönyvtárban és a 43-as könyvtárban pl. 17—18%.

Mindkét szakcsoportnál meg kell jegyeznünk, hogy a lányok lényegesen kevesebbet vittek ezekből a könyvekből, mint a fiúk.

Az 5-ös és 6-os szakcsoportból vitt könyvek száma 688 kötet, ennek csak 32%-át vitték lányok. Nem indokolt ez a nagyarányú különbség, hiszen a Búvár sorozat kitűnő darabjai alkalmasak arra, hogy megnyerjék a lányok érdeklődését. Gondoljunk csak Iljin: Százezer miért-jére, Dózsa: Vadállatok között, Borhidi: Az erdő élete c. könyvekre. Az állománycsoport forgalma szempontjából a különbség a zárt- és szabadpolcos könyvtárak között nagyon kicsi. A szabadpolcos könyvtárakban az 5-ös és 6-os szakcsoportból a fiúk 69, a lányok 31% arányban vittek, míg a zártpolcosoknál 66—34% az eredmény. Ez azt mutatja, hogy a lányok érdeklődési körét még nem sikerült közelebb hozni az ismeretterjesztő művekhez. Csupán a 7-es szakcsoportnál van fordítva. A művészeti anyag iránti érdeklődés a lányoknál gyakran magasabb a fiúkénál. (A táblázat azért nem tartalmazza ezeket az adatokat, mert a 7-es szakcsoportban vannak a népszerű sportkönyvek és játékkönyvek is.)

Érdekes megfigyelni az alábbi táblázatot — a 8-as szakcsoport szempontjából is — mely a zárt és szabadpolcos könyvtárak kölcsönzött anyagát aszerint mutatja, mennyit vittek az ismeretterjesztő művek egyes szakcsoportjaiból a fiúk és lányok. A 8-as szakcsoport főképpen írókról és költőkről írt könyvet tartalmaz, életrajzi jellegüknél fogva különösen a lányok körében kedveltek. A szabadpolc mellett ez a szabad válogatás következtében meg is mutatkozik. A zárt polcosaknál azonban erősen az ajánló könyvtáros gondos olvasószolgálati munkáján múlik, hogy akár a fiúk, akár a lányok merítsenek ebből a könyvanyagból. A 9-es szakcsoport, a „Hazánkról és a nagyvilágról" c. mely földrajzot, útleírást és némi történelmi ismeretterjesztő anyagot tartalmaz, erősebben vonzza a fiúkat. Ez is megmutatkozik a szabadpolcos könyvtárnál, de kisebb mértékben a zártpolcosnál is, ahol a könyvtáros maga is természetesnek veszi, hogy fiú olvasóinak ebből a könyvanyagból gyakran ajánljon.

Táblázat az ismeretterjesztő könyvek forgalmáról:

a.) Zártpolcos könyvtárak

Ism. terj. csoportok	3. kvt.			8. kvt.			38. kvt.			össz.		együtt össz.
	f.	l.	össz.	f.	l.	össz.	f.	l.	össz.	f.	l.	
0—2	11	6	17	11	5	16	12	7	19	6	6	52
3	9	8	17	1	—	1	2	—	2	12	8	20
4	—	1	1	—	—	—	1	1	2	1	2	3
5	41	40	81	22	9	31	38	29	67	101	78	179
6	30	16	46	19	6	25	51	10	61	100	32	132
7	20	19	39	11	7	18	17	16	33	48	42	90
8	2	3	5	1	1	2	1	—	1	4	4	8
9	48	37	85	25	13	38	25	19	44	98	69	167
Összesen:	161	130	291	90	41	131	147	82	229	398	253	651

b.) Szabadpolcos könyvtárak

Ism. terj. csop.	43. kvt.			1. sz. gyerm.			össz.		együtt össz.	Ism. terj. össz. forg.
	f.	l.	össz.	f.	l.	össz.	f.	l.		
0—2	10	12	22	21	3	24	31	15	46	98
3	7	7	14	4	8	12	11	15	26	46
4	—	1	1	—	3	3	—	4	4	7
5	44	45	89	81	43	124	125	88	213	392
6	28	10	38	106	20	126	134	30	164	196
7	32	26	58	70	49	119	102	75	177	267
8	2	8	10	4	12	16	6	20	26	34
9	41	23	64	80	39	119	121	62	183	350
Összesen:	164	132	296	366	177	543	530	309	839	1490

Nem kívánunk valamennyi szakcsoporttal foglalkozni. A vizsgálat eléggé megmutatta, hogy jelenleg még nem minden könyvtár fordít gondot az ismeretterjesztő művek propagálására sem plakátok, sem feliratok nem segítik e művek népszerűsítését. Pedig a politechnikai képzés új feladatok elé állít bennünket. Sok könyvtárban magát a könyvtárost kell meggyőzni arról, hogy helytelen felfogás az ismeretterjesztő műveknek mint „fiús" könyveknek a kategorizálása. Ha a fiúk érdeklődése nagyobb is az ismereteket nyújtó művek iránt, annál inkább kell a lányok érdeklődési körét tágítani. A világnézeti, erkölcsi nevelés szempontjából a természettudományos művek is nagy szerepet játszanak. Már egészen fiatal olvasónak (fiúnak, lánynak egyaránt) igen hasznos és amellett élvezetes olvasmány a Mi világunk c. gyermekenciklopédia. Sikere az ismeretterjesztő művek között indokolt. A legtöbbet olvasott ismeretterjesztő művek ranglistáján vezető helyet foglal el. A Búvár könyvek értékét, népszerűségét mutatja, hogy pl. egyszerre egy gyerek többet is vitt belőle. Az 1. sz. gyermekkönyvtárban pl. egy 14 éves fiú kölcsönzésében ezek szerepeltek:

Komlódi: Amiről a lápok mesélnek
Aujeszky: Értsük meg az időjárást
Kocsis: „Csodálatos" élővilág?

A „Búvár" könyvek népszerűségét hirdeti az öt könyvtár kölcsönzött ismeretterjesztő műveinek rangsorolása is. A leginkább kedvelt ismeretterjesztő művekről az alábbi felsorolás nyújt képet:

22	lány	fiú
A mi világunk	7	15
21		
Tasnádi-Kubacska: Ősállatok nyomában (Búvár)	4	17
19		
Arszenyev: Őserdők fia	7	12
18		
Molnár: Jaguárországban	2	16
17		
Dózsa: Vadállatok között (Búvár)	5	12
16		
Engel-Hardt: A természet csodái	10	6
Kocsis: „Csodálatos" élővilág? (Búvár)	5	11
15		
Ákos: Ismeretlen világ: az állatok	8	7
Iljin: Százezer miért (Búvár)	3	12

Több ezer
gyermek- és ifjúsági könyv
vár rád

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN
KÖNYVTÁR
KERÜLETI
KÖNYVTÁRAIBAN

KERESD FEL
A TE KÖNYVTÁRADAT!

I. Krisztina krt. 87—89.
Szilágyi Dezső tér 5.
II. Török u. 7—9.
III. Mátyás király út 15.
Fő tér 2.
Békásm. Fő u. 41.
IV. Bajcsy-Zs. út 8.
Váci út 65.
V. Királyi P. u. 11.
Vadász u. 42.
VI. Liszt Ferenc tér 6.
VII. Rottenbiller u. 10.
VIII. Gutenberg tér 3.
Kulich Gy. tér 12.
Szörény u. 3.

Könyvjelző a gyermekkönyvtárak címeivel

	lány	fiú
14		
Engel—Hardt—Dathe: Anya és gyermeke az állatvilágban	8	6
12		
Kittenberger: Vadászkalandok Afrikában	4	8
12		
Komlódi: Amiről a lápok beszélnek (Búvár)	6	6
Lukácsné—Tarjánné: Matematikai játékok (Búvár)	3	9
A magyar sport kézikönyve	1	11
11		
Bán—Róbert: Felvétel! Indíts!	7	4
Dorohov: Törpék és óriások	4	7
József Jolán: A város peremén	8	3
Petur: Száguldó kerék	1	10
Zoltán: Egy fekete notesz titkai	4	7
10		
Artner: Ismerkedés a művészettel (Búvár)	6	4
Borhidi: Az erdő élete (Búvár)	3	7
Hitzinger: A holdbéli ember nyomában (Búvár)	5	5
Petur: A nagy kaland	4	6
Róna: Híres vadászkalandok	4	6
Szepesi—Lukács: Római riport	—	10
Székely: Élet, ember, világ (Búvár)	4	6

(Megjegyezzük: a fiúk és lányok számára írt évkönyvek egyes évfolyamai nem, de együttesen szintén számottevő helyet foglalnak el.)

Az ismeretterjesztő művek népszerűségét igazolják a kérdőívek által gyűjtött adatok is. 200 gyermektől kérdeztük meg, mely ismeretterjesztő művek voltak számukra a legtanulságosabbak. A kérdőívek ranglistáján is a „A mi világunk" szerepel az élen, s rögtön utána Iljin: Százezer miért-je következik.

A 3-as könyvtár egyik fiúolvasója ezt a választ adta: „Nekem az ismeretterjesztő művek tetszettek legjobban. Az szórakoztatott el engem az ő állatvilágával." Azután megnevezi három kedves könyvét. „Híres vadászok, Vadállatok között, Mondák állatvilága."

A kérdőívekre adott válaszok azonban még más tanulsággal is szolgálnak. Az egyik kérdés így szólt: „Mely ismeretterjesztő művek voltak számodra a legtanulságosabbak?" Erre a kérdésre 33 gyermek válaszolta: „Nem olvastam ilyeneket!" Egy részük valóban nem olvasott ismeretterjesztő művet, de akad köztük olyan is, aki nincs tisztában ezzel a fogalommal. Taktikai okokból sokszor a könyvtáros az ismeretterjesztő könyv fogalmát mellőzi. Úgy érezzük azonban, hogy ez nem helyes. Ha mi a gyermeket meg akarjuk tanítani az olvasás kultúrájára, az önálló választásra, meg kell ismertetnünk állományunk összetételével, fel kell hívnunk a figyelmét arra, hogy mit tanulhat a könyvekből és nem utolsósorban meg kell tanítanunk a katalógus használatára. Az ismeretterjesztő művek forgalmának ilyen fogásokkal való emelésére ma már nincs szükség. A sok érdekes, új ismereteket nyújtó könyvek gyakran felveszik a versenyt a szépirodalommal is.

Az állomány feltárása, az ismeretterjesztő szó fogalmának tisztázása könyvtárosi feladat. Helytelen lenne, ha a statisztika kedvéért ajánlanánk az ismeretterjesztő műveket. Tudatos olvasószolgálati munkával, kiállítások, előadások segítségével azonban megszerettetjük, egyenértékűvé tehetjük az olvasók szemében a szépirodalmi és ismeretterjesztő műveket, s ezáltal arányossá forgalmukat.

B) A SZÉPIRODALMI MŰVEK ARÁNYA A KÖLCSÖNZÉSBEN

A tárgyalt öt könyvtár kölcsönzésében a szépirodalmi művek aránya 77 százalék. Az egyes könyvtárakban természetesen az ismeretterjesztő művek forgalmától függően más és más a szépirodalom kölcsönzésének aránya.

Könyvtár	Felmért olvasók száma	Kölcsönzött köt. össz.	Szépirod.	%	Egy főre eső szépirod.
3	354	942	651	70	1,8
8	257	821	690	84	2,6
38	372	984	755	77	2,0
43	379	999	703	70	1,8
1. sz. gy.	1091	2622	2079	69	1,9
Összesen:	2453	6368	4878	77	2,0

Az egy főre eső kötetek száma — a táblázat szerint átlagosan 2 kötet — esetenként nagyon is változó. A felmérés alkalmával gyakran tapasztaltuk, hogy sokan visznek 1—1, mások pedig 6—8 kötetet is. Pl. az egyik könyvtárban egy 12 éves fiú egyszerre 5 kalandos történetet vitt és egy „gyermekvilág" csoportba valót. Egy 10 éves kislány egyszerre 8 meséskönyvet kapott. Ez helytelen. A gyermekeket nem szabad korlátozni abban, hogy hányszor látogassák a könyvtárat, akár naponta is eljöhetnek, sőt kívánatos, hogy az olvasótermet minél gyakrabban vegyék igénybe. Azonban vigyáznunk kell arra, hogy az egyszerre adott sok könyvvel felületes olvasásra ne adjunk alkalmat.

Általában éppen úgy, mint az ismeretterjesztő művekből, a szépirodalomból is a fiúk vittek többet. Csakhogy míg az ismeretterjesztőből 14%-kal, a szépirodalomból csak 4,5%-kal vittek többet a lányoknál. Érdekes az a tény, hogy a zártpolcos könyvtárakban a fiúk saját olvasói arányszámuknál magasabb, a lányok alacsonyabb arányban vittek szépirodalmi műveket. Ez a szabadpolcosaknál fordítva van. Ott a lányok igényeltek saját olvasói arányuknál magasabb arányban szépirodalmat.

Zártpolc:	fiú szépir. forg.	52,5% 53,2%	lány szépir. forg.	47,5% 46,8%
Szabadpolc:	fiú szépir. forg.	56,5% 53,2%	lány szépir. forg.	43,5% 46,3%

Ez azt mutatja, hogy a szabad válogatás a lányok olvasási intenzitását növeli, de az egyelőre még csak a szépirodalom irányában mutatkozik. A fiúk pedig magasabb arányban viszik mindkét helyen az ismeretterjesztő műveket, mert a sok színes ismeretet tartalmazó művek iránti érdeklődés náluk még a zártpolc okozta korlátokat is áttöri. Feltételezhető, hogy a szabadpolcrendszer mellett megfelelő olvasószolgálati munkával a lányok érdeklődésének szélesítése könnyebben vezet eredményre, mint a zártpolcos kölcsönzés lehetőségei között.

Tekintsük át a kölcsönzött könyvanyagot az egyes könyvtárak bontásában, mennyit vittek a fiúk és lányok, valamint összességükben is.

Táblázat a szépirodalmi művek kölcsönzéséről:

a). Zártpolcos könyvtárak

Szépir. csop.	3. sz. kvt.			8. sz. kvt.			38. sz. kvt.			Összesen		
	f	l	össz.	f	l	össz.	f	l	össz.	f	l	együtt
Képeskönyv	31	28	59	35	36	71	19	23	42	85	87	172
Meséskönyv	45	53	98	65	59	124	51	68	119	161	180	341
Állattört.	11	5	16	6	6	12	6	7	13	23	18	41
Gyermekvil.	54	90	144	64	102	166	70	112	182	188	304	492
Történelmi	72	49	121	74	42	116	82	48	130	228	139	367
Kalandos t.	99	34	133	104	38	142	111	40	151	314	112	426
Életrajz	3	7	10	7	3	10	14	13	27	24	23	47
Vers	5	6	11	2	3	5	4	3	7	11	12	23
Színmű	1	1	2	—	—	—	3	9	12	4	10	14
Felnőtt irod.	25	32	57	14	30	44	39	33	72	78	95	173
Összesen:	346	305	651	371	319	690	399	356	755	1116	980	2096

b) Szabadpolcos könyvtárak

	43. sz. kvt.			1. sz. gy. kvt.			Összesen			Mindössze
	f.	l.	össz.	f.	l.	össz.	f.	l.	össz.	
K	52	59	111	69	94	163	121	153	274	446
M	80	99	179	180	188	368	260	287	547	888
Á	12	5	17	22	18	40	34	23	57	98
GY	48	95	143	132	252	384	180	347	527	1019
T	46	24	70	234	87	321	280	111	391	758
Kt	90	29	119	362	107	469	452	136	588	1014
É	4	1	5	20	17	37	24	18	42	89
V	2	4	6	13	23	36	15	27	42	65
SZ	3	4	7	5	2	7	8	6	14	28
F. ir.	9	37	46	112	142	254	121	179	300	473
Összesen	346	357	703	1149	930	2079	1495	1287	2782	4878

Ha könyvtáranként vizsgáljuk a táblázatokat azt látjuk, hogy a szépirodalmi állománycsoportok közül a szabadpolcosokban a képes és meséskönyveken kívül legnagyobb forgalmat a gyermekvilág, történelem és kalandos történet című állományrészek értek el. (Megjegyzés: a 43. sz. könyvtárban a történelem csoportja azért alacsonyabb, mert gyöngébb állománnyal indult mint a többi könyvtárak.) A zártpolcos könyvtárakban a képes és meséskönyvek viszonylag alacsonyabb forgalma feltételezi a könyvtárosok bizonyos korlátozó tevékenységét.

Táblázat az öt könyvtár szépirodalmi műveinek forgalmáról:

könyvcsoportok	fiúk vitték:	lányok vitték:	össz. szépir. forg.	forgalom az össz. szépirod. %-ban
Képeskönyv	206	240	446	10
Meséskönyv	421	467	888	18
Állattörténet	57	41	98	2,0
Gyermekvilág	368	651	1019	21,0
Történelmi r.	508	250	758	15
Kalandos t.	766	248	1014	21,0
Életrajz	48	41	89	2,0
Vers	26	39	65	1,5
Színmű	12	16	28	0,5
A felnőttek irodalmából	199	274	473	9,0
összesen	2611	2267	4878	100,0%

Az állomány egyes csoportjainak forgalma a könyvtárak állományához és az állományrészt feltehetően igénybevevő gyermekek arányához viszonyítva az alábbi képet kapjuk: (A két szabadpolcos könyvtárban a csoportos leltárkönyvet, a három zártpolcosban pedig az állományelemzés adatait vettük alapul.)

könyvcsoportok	Állomány egészében %	Forgalom %	Feltehetően olvassák korban	Feltehetően olvassák %
Képes meséskönyv, Állattört.	30	30	10 évesig	37
Gyermekvilág	23	21	9—11 évesig	35
Történelem	12	15	12—15 évesig	47
Kalandos t.	16	21	10—13 évesig	56
Életrajz, Vers, Színmű	8	4	12—15 évesig	47
Válogatás a felnőttek irodalmából	11	9	13—15 évesig	36
összesen	100	100	—	—

A gyermekek olvasói aránya természetesen csak megközelítő képet ad, mert sohasem lehet az igényeket korhatárok közé szorítani. Azonban az állomány és a forgalom aránya biztos következtetésekre nyújt alkalmat.

A kölcsönzött művek csoportonkénti vizsgálata.

A *képes - és mesekönyvek* forgalma kielégítő. E művek fontossága, nevelőhatása, az anyanyelvi szókincs gyarapítása terén betöltött szerepe ma már ismeretes a könyvtárosok előtt. Állományunk is sokat fejlődött, jut belőle a kicsiknek és a mesét olvasni vágyó nagyobb gyermekeknek is.

A *kalandos és történelmi regények* forgalma magasabb, mint az állományhoz viszonyított aránya. Erősebb forgási sebességük miatt az ilyen könyvek hamarabb tönkremennek. Állandóan pótolni kell az újra megjelenő művek vásárlásával. A történelmi regényeknek igen nagy

szerepük van a hazafiságra való nevelés, történelmi múltunk, a fasizmus elleni harc megismertetése szempontjából. A legnépszerűbb könyvek jegyzékén a fantáziát fejlesztő kalandos történetek mellett a történelmi regények vezetnek. Fokozottabban kell tehát ezzel az állomány résszel törődnünk, ha nem akarjuk, hogy az állomány és a forgalom aránytalansága még tovább növekedjen.

Az *életrajzok és versek* igénybevétele feltűnően alacsony. Vizsgálat nélkül is jól tudjuk, hogy ez az állományrész szegényes, hiányos, de fel kell hívnunk a könyvtárosok figyelmét a meglevő anyag jobb kihasználására. A versolvasás megszerettetéséért sokat tehet a gyermekkönyvtár dolgozója. Több könyvtár, köztük elsősorban a 24-es, rendszeresen tartott a gyermekek számára verselőadásokat, verses-mesedélutánokat. De nemcsak csoportos foglalkozásokkal, hanem a szép, tartalmas verseskönyvek kiállításával, a katalógus jobb felhasználásával, bibliográfiák készítésével kell ezen a téren az olvasószolgálatot megjavítani.

A *serdülők számára* összeválogatott könyvanyag sok gondot okoz könyvtárainkban. A jelenlegi válogatás nem olyan vonzó, hogy ennek az állománycsoportnak kielégítő lehessen a forgalma. Általában az állomány fejlesztésében túl alacsonyra szabtuk a mércét, mintha csak félni kellene a 13—15 éves gyermekek kezébe adni a magyar és világirodalom több — már egészen fiatal korban is igényelt alkotását.

Zsivova Z. Sz. a Moszkvai Állami Könyvtártudományi Intézet munkatársa, a pedagógiai tudományok kandidátusa alábbi megállapításai is alátámasztják a mi hibánkat.

„A gyermekirodalom szovjet ajánló bibliográfiájának eredményeit elemezve alá kell húzni, hogy nem határolja el az iskolások számára kiválasztandó könyveket a gyermekirodalom kereteivel, hanem széles körben bevonja a gyermekek olvasásába az orosz és világirodalom klasszikusainak műveit, a szovjet és a jelenlegi haladó külföldi írók „felnőtt" irodalmának legjobb termését." (Id. mű)

Mc Colvin: A közművelődési könyvtárak gyermekrészlegei c. könyvében szintén hangsúlyozza, hogy a serdülők számára a gyermekkönyvtár állománya sok olyan könyvet tartalmazzon, amely a felnőttek könyvtárában is megvan.

Ezzel a kérdéssel függ össze az olvasók megtartása is. Felmérésünkből tudjuk, hogy míg az olvasók létszáma 13 éves korig egyenletesen emelkedik, 14 éves korban csökken. Ennek nemcsak az az oka, hogy ebben a korban sok helyen már átirányítják őket a felnőttek részlegébe, hanem az előbb említett probléma — a könyvállomány fejlesztésénél tanusított szűkkeblűségünk is. Nem csoda, ha a 14 évesek létszáma csökken az aktív olvasók között.

A könyvállomány szélesebb skálájú összetételét igénylik ebben a korban már a gyermekek és nagyon helytelen, ha érdeklődési körüket keretekbe kívánjuk szorítani. A serdülővel beszélgetni kell a könyvről, nem eltiltani az olvasástól. Ha a fiatal olvasó bizalmát a könyvtáros megnyeri, az legközelebb már elfogadja tanácsait.

A véleménykutató ívek tanusága szerint is bőven szerepelnek a gyermekek otthoni „legkedvesebb" könyvei között azok a klasszikusok, melyeket mi kirekesztünk a gyermekkönyvtárból, azzal a meggondolással, hogy még nem érti meg teljesen, majd elolvassa ezeket a műveket, ha felnőttek könyvtárát látogatja. Ilyenek voltak többek között Gorkij: Életem, Móra: Aranykoporsó, Hugó: Nyomorultak, Solohov: Emberi sors stb.

A 13—14 éves lányok körében sokak szerint csaknem törvényszerű a leányregények iránti nosztalgia. Ezt a feltevést a könyvtárakban gyűjtött anyag nem erősíti meg. Sőt, a véleménykutatások során is ezek a fejlődő lányok inkább a klasszikus irodalom kedvelését árulták el. Mint legkedvesebb könyveiket említik pl. Petőfi összes verseit, Móra Aranykoporsóját, van aki Jókait vallja magáénak. Egy 14 éves leány az alábbiakat sorolta fel otthoni legkedvesebb könyvei gyanánt: „Ha a világon mindenki ilyen volna", „Rózsa Sándor a lovát ugratja", „A három testőr". Az a feltevésünk, hogy a lányregények nagydobra vert igénye sokszor jobban él a könyvtárosokban, mint magukban az olvasókban. Az igaz, hogy a lányok sokkal inkább szeretik az érzelmekben gazdag műveket, de ha az olvasnivaló színvonalas, nem kifogásolják azt sem, ha alig van lány-szereplője. (Pl. Molnár: Pál utcai fiúk). A lányregények csoportját kiemelni és előtérbe állítani akár az állományban, akár a kata-

lógusban, olvasószolgálati hiba. Mi a lányok érdeklődését is szeretnénk tágítani. Az ismeretterjesztő művek között pl. még a fiúknál is szívesebben veszik a művészeti könyveket. A szépirodalom terén úgy tapasztaltuk, vonzzák őket az életrajzok. Azt gondoljuk, hogy a „Válogatás a felnőttek irodalmából" c. könyvcsoportunk felülvizsgálata és klasszikusokkal való megtöltése sokat segíthetne a serdülő lányok olvasószolgálati problémáin.

Hadd idézzük Benedek Marcell szavait (Az olvasás művészete Bp. 1957.): „A serdültebb ifjúságnak" szóló könyv ma már anakronizmussá vált, ez az ifjúság a felnőttek irodalmát olvassa. Egészen meghalt a „fiatal lányoknak" írt regény műfaja (Szabóné Nogall Janka, Tutsek Anna, stb.) Ez a műfaj annyi mindent takart el a való életből, örökös happy-endjével oly ízetlenné vált, hogy kenyérkereső pályára készülő lányok már nem találnak benne választ a maguk életének kérdéseire".

Szerencsére a Móra F. Kiadó által megjelentetett ún. „lányregények" már a mai életre nevelik a gyermekeket. Azonban erősen vitatható, hogy pedagógiai szempontból helyes-e ezeket a könyveket „Pettyes"-be öltöztetni és pl. még Akli Miklóst is beleszorítani. Vagy talán Thury Zsuzsa Zalai nyár c. könyve kevésbé volt érdekes, mint most „Pettyes"-ben a vele azonos Angéla?

Úgy gondoljuk, hogy a fiúk és lányok olvasmányának megválasztásában nem vezethetnek ilyenféle szempontok: „lányregény", „fiús könyv". Az a lényeges, hogy a nevelési célkitűzéseinket segítő, a gyermekek tudását szórakoztatva gyarapító irodalmi értékű műveket adjunk a gyermekek kezébe.

Az eddigiek során kölcsönzött szépirodalmi műveknek főképpen csoportösszetételét vizsgáltuk. Érdemes az ismeretterjesztő művekhez hasonlóan — olyan szempontból is áttekintenünk, mely művek voltak a legkeresettebbek, milyen regényeket, szépirodalmi műveket olvastak a gyermekek legszívesebben.

A köcsönzött szépirodalmi művek rangsora:

Szerző	Cím:	Vitte:		
		össz.	fiú	lány
Verne:	Hatteras kapitány	31	21	8
Gárdonyi:	Egri csillagok	30	18	12
Jókai:	Kőszívű ember fiai	26	13	13
Thury:	Angéla	24	4	20
Fekete:	A kék sziget	22	18	4
Marton:	Utazás a Vénuszra	21	19	2
Murányi—Kovács:	A kalóz lánya	21	13	8
Verne:	A tizenötéves kapitány	21	14	7
Verne:	Kétévi vakáció	21	12	9
Cooper:	Vadölő	20	12	8
Földes:	Mókuli	20	9	11
Molnár:	Pál utcai fiuk	20	14	6
Mügge:	A kalóz	20	19	1
Bogáti:	Az ágasvári csata	19	14	5
Bodó:	Brumi az iskolában	19	6	13
Szabó M.:	Álarcosbál	19	—	19
Szalay L.:	Mogyoró kinövi a kabátját	19	—	19
	A sárkánykirály palotája	19	15	4
Dékány:	Csempészek, hősök, kikötők	18	15	3
	Kalózok, bálnák, tengerek	18	16	2
Gárdonyi:	Láthatatlan ember	18	10	8
Vivian:	Robin Hood	18	13	5
Verne:	Sándor Mátyás	18	15	3
Verne:	Lángban álló szigettenger	18	15	3
Bogomolov:	Titkos küldetés	17	13	4
Kästner:	A repülőosztály	17	12	5
Kálmán:	Sicc összes kalandjai	17	14	3
Kipling:	A dzsungel könyve	17	12	5
Murányi—Kovács:	Garibaldi dobosa	17	15	2

Szerző	Cím:	Vitte:		
		össz.	fiú	lány
Szabó P.:	A két okos meg a bolondos	17	8	9
Verne:	A névtelen család	17	11	6
Defoe:	Robinson	16	11	5
Gavrilov:	Jegorka	16	8	8
Kriza:	Az álomlátó fiú	16	8	8
Lofting:	Doktor Dolittle utazásai	16	11	5
Michaelis:	Bibi és az összeesküvők	16	2	14
Révay:	Aranygyűrű	16	5	11
Scott:	Rob Roy	16	9	7
Szalay:	Mogyoró	15	—	15
Andersen:	Legszebb meséi	15	7	8
Botond—B.	Ezer év a Vénuszon	15	8	7
Beecher Stowe:	Tamás bátya kunyhója	15	8	7
Cooper:	Utolsó mohikán	15	13	2
Held:	Zora és pajtásai	15	7	8
Hauff:	Legszebb meséi	15	8	7
Hunyadi:	Fekete lovag	15	10	5
Kästner:	Május 35	15	11	4
Kovai:	Párbaj	15	11	4
Marton:	Zsóka meg a rossz fiú	15	3	12
Németh:	A Bíbor tenger partján	15	8	7
Noszov:	Hurrá, itt a nyár!	15	4	11
Simon—Németh:	Zsuzsi	15	6	9

A szépirodalmi művek rangsorolása nem tölthet el bennünket olyan örömmel, mint az ismeretterjesztő műveké, ahol az élvonalba került művek között a legjobbakat, leghasznosabbakat találtuk. Nem mondhatjuk itt sem, hogy az első 10—12 mű irodalmilag és nevelési szempontból nem a leghasznosabbak közé tartozik. Mégis, a kölcsönzött szépirodalmi művek cím szerinti áttekintése közben csaknem valamennyi gyermekkönyvtárban feltűnt és megdöbbentett bennünket néhány klasszikus és közkedveltnek tudott gyermekregény —a többi műhöz viszonyított — alacsony forgalma, vagy teljes hiánya. Hol vannak a Móra könyvek, a Kincskereső kisködmön, a Furfangos Cintula, hová lett a statisztikák éléről Gajdar: Timur és csapata, olvassák-e a gyerekek Móricz: Légy jó mindhalálig-ját és hová lettek Mark Twain ma is értékes regényei, a Huckleberry Finn és Tom Sawyer kalandjai?

A könyvtárakban tartott irodalmi fejtörők, a rajzversenyek győztes témái, — a legtöbbet megrajzolt jelenetek pl. a Timur és csapata valamely epizódja — arról győztek meg, hogy ezek a könyvek a legkedveltebb olvasmányai a 14 éven aluli gyermekeknek. Ez a vizsgálat fentieket nem támasztotta alá. Mi lehet ennek az oka? Vajon elfogadható-e, megnyugtató-e a könyvtárosoknak erre a kérdésre adott válasza: „A legtöbb gyerek már olvasta", „Ismerik", „Otthon megvan nekik" stb.? Belenyugodhatunk-e ebbe, mikor tudjuk, hogy minden évben újabb és újabb gyermekcsoportok nőnek fel a kezünk alatt s akik tavaly még csak a mesék világából merítettek, ma már szükségszerűen Móra Ferenc elbeszéléseit, Gajdar és Mark Twain regényeit olvassák. A legjobb ifjúsági művek olvasóközönsége sohasem fogyhat el. Másutt kell tehát keresni az okot. Megvizsgáltuk az említett öt könyvtár könyvállományát, vajon nem alacsonyabb-e a kérdéses könyvek példányszáma a többinél. Néhány példát említünk:

Kötet

53 Gajdar: Timur és csapata
57 Gárdonyi: Egri csillagok
33 Jókai: A kőszívű ember fiai
30 Mark Twain: Huckleberry Finn
41 Mark Twain: Tom Sawyer kalandjai
50 Molnár: Pál utcai fiúk

40 Móra: Kincskereső kisködmön
26 Móra: Furfangos Cintula
62 Móricz: Légy jó mindhalálig
32 Verne: Rejtelmes sziget
42 Verne: A kétévi vakáció

Bár a könyvek példányszáma különböző, egyiké sem olyan alacsony, hogy az indokolná lemaradásukat a forgalomban. Pl. Jókai: A kőszívű ember fiai c. könyvéből az öt könyvtárban összesen 33 példány volt, míg Móra: Kincskereső kisködmönjéből 40 kötet. Igaz ugyan, hogy a Kőszívű ember fiai kötelező olvasmány, de a vizsgálat a nyári időszakra esett, amikor a gyermekeket ez a szempont kevésbé befolyásolja.

Alaposabb vizsgálat céljából 25 gyermekrészlegben 4—4 gyermekkel (alsó, felső tagozatú fiú és leány) kérdőívet töltettünk ki, melyek válaszaiból részben feleletet is kaptunk a felvetett problémára. Összesen 200 gyermek 1635 mű megjelölésével válaszolt az alábbi kérdésekre:

1. Olvasmányaid közül melyek tetszettek legjobban?
2. Mely ismeretterjesztő művek voltak számodra a legtanulságosabbak?
3. Saját (otthoni) könyveid közül melyek a legbecsesebbek?

Az első kérdésre adott 735 válasz közül a legnépszerűbbek az alábbiak voltak:

34 Gárdonyi: Egri csillagok
15 Molnár: Pál utcai fiúk
12 Verne: A tizenötéves kapitány
11 Jókai: A kőszívű ember fiai
10 *Gajdar: Timur és csapata*
10 *Móricz: Légy jó mindhalálig*
10 Verne: Rejtelmes sziget
9 Verne: Kétévi vakáció
8 *Mark Twain: Tom Sawyer kalandjai*
7 Benedek: Világszép Nádszálkisasszony
7 Cooper: Vadölő
7 Ezeregyéjszaka
7 Hollós Korvin: A Vöröstorony kincse
6 Andersen legszebb meséi
6 Bogáti: Az ágasvári csata
6 Gárdonyi: Láthatatlan ember
6 Kästner: A két Lotti
6 Kipling: A dzsungel könyve
6 Révai: Aranygyűrű
6 Thury: Angela
6 Verne: Grant kapitány gyermekei
5 Cooper: Utolsó mohikán
5 Defoe: Robinson
5 Fekete Gy.: A kék sziget
5 Gavrilov: Jegorka
5 Gergely M.: A mi lányunk
5 Janikovszkij: Szalmaláng
5 Kasszilij: Vologya utcája
5 Mark Twain: Koldus és királyfi
5 Michaelis: Bibi
5 Verne: Némó kapitány
5 Verne: Sándor Mátyás, stb.

A legkedveltebb olvasmányok rangsorában tehát az elsők között szerepelnek a könyvtárakban kölcsönzött művek anyagából méltán hiányolt regények. Ez igazolja a könyvtárosok tapasztalatait, hogy a gyermekek nagy része ismeri és szereti Gajdar, Móricz és Mark Twain könyveit. Sem itt, sem a könyvtárak legnépszerűbb művei között nem találjuk azonban Móra Ferenc könyveit. Szinte hihetetlen, hogy a gyermekkönyvtárak „elfelejtett könyvei" között kell számontartanunk a „Kincskereső kisködmönt", a „Furfangos Cintulát" és a „Rab ember fiait". Vajon nem követünk-e el hibát, amikor a fontos és eredményes ismeretterjesztő előadások, a ma élő írók műveinek népszerűsítését előmozdító író-olvasó találkozók rendezése közben megfeledkezünk klasszikusainkról és adósok maradunk egy-egy csoportos foglalkozással pl. Móra Ferenc emlékezetének.

Kérdőívünk 2. kérdésére 382 ismeretterjesztő művet neveztek meg a gyermekek. Ezekkel a válaszokkal részletesen nem foglalkozunk, hiszen a könyvtárakban kölcsönzött anyag felmérésekor az ismeretterjesztő művek népszerűsége gyermekeink körében igazolódott.

A 3. kérdésre — Melyek (otthoni) saját könyveid közül a legbecsesebbek? — 618 választ adtak a gyermekek. A válaszok a felvetett problémákra világítanak.

A rangsorolás ugyanis az alábbi képet nyújtja:

34 Gárdonyi: Egri csillagok
20 Molnár: Pál utcai fiúk
11 Móricz: Légy jó mindhalálig
10 Cooper: Utolsó Mohikán
10 Cooper: Vadölő
9 Grimm: Legszebb mesék
9 Jókai: A kőszívű ember fiai
9 Verne: A kétévi vakáció
8 Andersen legszebb meséi
8 Verne: Rejtelmes sziget

stb.

Gárdonyi Egri csillagok-ja itt is az elsők közt szerepel. Ugyancsak megtaláljuk Molnár: Pál utcai fiúk c. művét is. A 3. kérdésre adott válaszok azonban nem bizonyítják azt a feltevést hogy a hiányolt művek, Mark Twain, Gajdar és Móra regényei otthon is megvannak a gyermekek könyvei között, vagy legalább is azt nem, hogy azok a legbecsesebbek számukra. Fontos könyvtári feladat tehát ezeknek a műveknek a népszerűsítése. Ne tévesszen meg, hogy sok gyermek számot tud adni e könyvek tartalmáról, hogy a csoportos foglalkozásokon, a versenyeken gyakran hangzanak fel ezek a művek, de még az a feltételezés sem, hogy a szülők megvásárolják gyermekeik számára. És ne töltsön el biztonsággal az olyan bájos jelenet sem, melynek az 1. sz. gyermekkönyvtár dolgozói voltak tanui 3000. olvasójuk beírása és ünnepélyes megjutalmazása alkalmával. Ott ugyanis megkérdezték az új olvasó III. osztályú kislányt, melyik a legkedvesebb könyve s ő hangjában csodálkozással (hogyan is lehet ilyet kérdezni!) habozás nélkül felelte: „Hát a Timur és csapata!"

A könyvtárakban gyűjtött adatok nem elég megnyugtatóak. Érdemes a könyvtárakban kísérletezni, vajon hány olyan nyolcadikos olvasónk van, aki még nem olvasta a fentebb említett műveket. Arra kell törekedni, hogy még a gyermekkönyvtár nyújtsa nekik azt az élményt, melyet e művek olvasása útján szerezhetnek. Bizonyos, hogy a felnőttek könyvtárába átkerülve nem térnek már vissza ezekhez a fontos gyermekregényekhez, ifjúsági művekhez. A gyermekkönyvtárnak kell tehát útravalóul adni fiatal olvasóinak a legjobb, pedagógiai szempontból is a legfontosabb irodalmat. Tekintsék a könyvtárosok olvasószolgálati kudarcnak, ha valamelyik VIII. osztályú olvasója a könyvtárból való kilépéséig nem ismerkedett meg pl. Móra Ferenc egyik-másik művével, vagy pl. Katajev: Távolban egy fehér vitorla c. regényével, Mark Twain: Huckleberry Finn-jével, Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig felejthetetlen regényalakjaival.

Mindent összevetve, legfontosabb tehát a tudatos olvasószolgálat mind a zártpolcrend-

szerű, mind a szabadpolcos könyvtárakban. Bár értünk el számottevő eredményeket, — különösen az ismeretterjesztő irodalom megszerettetése és az olvasás kultúrájára való nevelés terén, — még számos pedagógiai célkitűzést kell megvalósítanunk. Legfontosabbak könyvtárhálózati viszonylatban az alábbiak:

1. Az erkölcsi és világnézeti nevelés érdekében szorosabb kapcsolatot kell kiépíteni az Úttörőszövetséggel, annak kerületi szervezeteivel. A könyvtárak segítsék annak munkáját és saját feladataik elvégzéséhez kérjék az úttörővezetők segítségét. Az ismeretterjesztő művek szakcsoportjai közül külön gondot fordítsanak a 3-as szakcsoport, az ifjúsági mozgalommal foglalkozó művek olvastatására.

2. A gyermekkönyvtári dolgozók a technikai művek tanulmányozásával, valamint a politechnikai szakirodalom olvasása által még nagyobb tájékozottságra törekedjenek, hogy segíthessék a politechnikai oktatást könyvtári eszközökkel. Általában bátran merítsenek a felnőttek számára kiadott ismeretterjesztő anyagból is.

3. Tudatosan törekedjenek az olvasás kultúrájának terjesztésére és mind az ismeretterjesztő, mind a szépirodalom olvastatásának megkönnyítésére, a szabad válogatás, a tájékozódás segítésére tanítsák meg a gyermekeket a katalógus használatára.

4. A „Válogatás a felnőttek irodalmából" c. szépirodalmi csoportot ki kell bővíteni, hogy abban színvonalas klasszikus irodalmat bőven kapjanak a serdülő fiatalok.

5. Az olvasószolgálat színvonalasabbá tétele érdekében tovább kell bővíteni a nyitvatartási időt a gyermekkönyvtárakban és meg kell teremteni a személyzeti feltételeket, illetőleg jobb munkaszervezéssel kell egy-egy kerületi könyvtárban a gyermekkönyvtár, gyermekrészleg munkáját segíteni.

6. Budapest gyermeklakossága jobb könyvtári ellátása érdekében újabb önálló gyermekkönyvtárakat kell létrehozni, különösen azokban a kerületekben, ahol az iskolai könyvtárak is nagy nehézségekkel küzdenek, vagy egyáltalán nincsenek gyermekkönyvtárak.

7. Törekedni kell arra, hogy az olvasószolgálat színvonalát a gyermekkönyvtárosok továbbképzésével is emelhessük.

Végül hadd álljon itt néhány év statisztikája a gyermekkönyvtárak fejlődéséről. Bár az olvasók számában — különösen a naptári éves beiratkozásra való áttérésnél (1960-ban) — némi eltérés mutatkozik az egyenletes fejlődés sorában, a gyermekkönyvtárak fellendülésének legbiztosabb mutatója, a kölcsönzések és kölcsönzött kötetek száma egyenletesen emelkedik:

Év	olvasó	kötetforgalom	a kölcsönzések száma
1957	29 496	638 727	272 609
1958	29 652	734 547	303 310
1959	32 492	848 374	335 390
1960	24 699	910 324	333 071
1961	34 711	1 070 767	384 784

Bikácsi Lászlóné

Az adatfeldolgozás munkájában résztvett
Hargitai Nándorné

A táblázat számadatai bizonyítják az eddig kifejtett munka eredményességét és buzdítanak további erőfeszítésre a gyermekkönyvtárak jobb helyzete és újabb önálló gyermekkönyvtárak létrehozása érdekében. Úgy gondoljuk, a gyermekek erkölcsi, világnézeti nevelése, irodalmi műveltségük fokozása érdekében az iskola és az Úttörőszövetség mellett legtöbbet tehet a gyermekkönyvtár.

BUDAPEST TÖRTÉNETE BIBLIOGRÁFIÁJÁNAK TEMATIKÁJA

Szinte közhely már, hogy egy-egy jól szerkesztett szakbibliográfia regénynél érdekesebb olvasmány. Ezt a megállapítást azért szoktuk a szakbibliográfiákra korlátozni, mert az általános könyvészetek, pl. nemzeti bibliográfiák túlságosan szerteágazó anyagot ölelnek fel ahhoz, hogy egyetlen ember érdeklődését olvasmányként köthessék le.

Ma, amikor a helytörténeti kutatás — különösen a szocialista országokban — szinte reneszanszát éli, érdeklődésünk nem érdemtelenül fordul a szülőföldről szóló irodalom rendszerbe foglalása: a helytörténeti bibliográfia felé. Könyvtárunk ezen a téren tiszteletre méltó hagyományokra tekinthet vissza. A Budapesti Gyűjtemény által a két világháború között készített, egy-egy korszakra (Buda 1686. évi visszavívása, a szabadságharc) vagy témakörre (Aquincum, Budapest fürdői és forrásai) vonatkozó bibliográfiák időtállóknak bizonyultak és még ma is keresett kiadványok.

Az 1955 július 1-én újra önálló osztályként életre hívott Budapesti Gyűjtemény a Fővárosi Tanács megbízásából a fentieknél is nagyobb vállalkozásba — könyvtárunk életében talán az egyik legnagyobba — fogott Budapest történetének egészét felölelő bibliográfiai munkálataival.* Ezek a munkálatok most már utolsó szakaszukba léptek és azt reméljük, hogy a roppant — sok tízezernyi tétel — megfelelő rendszerbe foglalása után a bibliográfia testes kötetei aránylag gyors egymásutánban kerülhetnek az olvasók, a kutatók és általában az érdeklődők elé.

Ahhoz, hogy készülő bibliográfiánkat a „jól szerkesztett" és az „olvasmányos" bibliográfiák között emlegessék majd nemcsak a szakemberek, hanem mindazok, akik szeretik szocialista hazánk sokévszázados múltra visszatekintő és napjainkban egyre szépülő, fejlődő fővárosát, a lényegbevágó anyag — még a mammut-terjedelemnél is csak ilyesmiről lehet szó! — egybegyűjtésén kívül főleg kettőre van szükség: az anyagot a címeknél lehetőleg jobban feltáró — sajnos, csak utaló — annotációra és megfelelő rendszerezésre, tematikára. Ezúttal ezt az utóbbit szeretnénk ismertetni.

Köztudott, hogy az idők folyamán a bibliográfiai szakrendszerek is éppen úgy változtak, mint a könyvtáriak. Hiszen mindegyiküknek azonos a célja: a könyvekben megbúvó ismeretanyag lehető legalkalmasabb feltárása az olvasó részére. Attól kezdve, hogy Richard de Fournival a XIII. században elméleti rendszert kísérelt meg felállítani „Biblionomiá"-jában az írásművek számára, egészen a könyvtárunkban is alkalmazott Dewey tizedes rendszer változatáig a könyvtári és bibliográfiai rendszereknek szinte beláthatatlan skálája igyekezett ezt a célt megvalósítani.

A helytörténeti, szorosabban várostörténeti bibliográfia azonban már járatlanabb terület, alig találunk nagyobbszabású várostörténeti, helyismereti irodalomösszeállítást. Két

* A munka megindulása óta 1961 végig 47 078 kötetnyi forrásmunka feldolgozása történt meg, melyből 142 707 bibliográfiai felvételt készítettek az osztály dolgozói. A hatalmas munka a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete (Niederhauser Emil) lektorálása mellett folyik. 1961-ben megkezdődött az első kötet nyomdába adásának előkészítése.

külfödi példát mindenesetre szeretnénk megemlíteni. Az egyik a demokratikus Berlin városi könyvtárának irodalomjegyzéke: „Unser Berlin in Buch und Zeitschrift", A mi Berlinünk könyvekben és folyóiratokban. Ez, a hetedik évébe lépő vállalkozás folyóiratszerűen, havonként közli a kurrens anyagot. A Berlinre vonatkozó könyveket és folyóiratcikkeket a lehető legegyszerűbben, tíz fejezetben csoportosítja: 1. Általános és összefoglaló művek, történelem, néprajz (itt sorolja fel a térképeket, a munkásmozgalmi és aktuális politikai anyagot is.) 2. Egyes személyek. 3. Jog és közigazgatás, szociálpolitika és egészségügy. 4. Gazdaság és közlekedés. 5. Városkép, építkezés, parkok. 6. Tudomány és kultura, múzeumok, könyvtárak. 7. Építőművészet, szobrászat, festészet. 8. Zene, színház, irodalom. 9. Berlin a költészetben és a memoir-irodalomban. 10. Természeti kép, környék.

Mint a felsorolásból is kitűnik, a csoportosítás önkényes és meglehetősen áttekinthetetlen. Ezeket a hiányosságokat a jó név- és tárgymutató ellensúlyozza, amelyet ötévenként összesítve közöl a bibliográfia. Egyébként pedig nem túlságosan nagy anyagról van szó, hiszen csak a jelen irodalmát közli és ez a leglényegesebb eltérés a mi budapesti bibliográfiánktól. Közös vele viszont a könyv, illetve folyóiratcikk raktári jelzetének — ha a könyv vagy folyóirat nincs meg a városi könyvtárban, a másik könyvtárnak — közlése: az olvasót felmenti a raktári helyszám keresesétől.

Sokkal több rokonságot mutat a mi bibliográfiánkkal az a másik külfödi bibliográfia, amelyet ismertetünk: Gustav Gugitznak, Bécs neves néprajz-tudósának (Lieder der Strasse. Die Bänkelsänger im josephinischen Wien: Utcai dalok. Utcai énekesek Bécsben II. József korában; Das Jahr und seine Feste im Volksbrauch Österreichs: Az év és ünnepei Ausztria népi szokásaiban, 2 köt.; Von Leuten und Zeiten im alten Wien: A régi Bécs embereiről és napjairól; Altwienerisches: A régi Bécs életéből, stb.) Bibliographie zur Geschichte und Stadtkunde von Wien: Bécs történetének és városismeretének bibliográfiája c. munkája.

Maga a terjedelem is tiszteletet ébreszt: négy oktáv-kötetben, amelyek 12 év leforgása alatt, 1947—1958 között jelentek meg, közel 17 000 számozott tételt tartalmaz; ezeket megszámlálhatatlan számozatlan adat egészíti ki. Ha meggondoljuk, hogy mindez egyetlen ember munkája — egy élet munkája —, tiszteletünk csak nő a monumentális teljesítmény iránt.

Bennünket itt elsősorban az érdekel, hogyan birkózott meg Gustav Gugitz Bécsnek még Budapesténél is hatalmasabb irodalma rendszerezésével, milyen szakcsoportokba osztotta be anyagát.

Gugitz lényegében 12 szakcsoportot alkotott. 1. Történelem. (Összefoglaló művek, egyes történelmi tanulmányok, egyes történelmi korszakok, ünnepségek, a bécsi császári udvar, események és szokások.) 2. Történelmi segédtudományok. (Családtörténet, heraldika, pecsétek és címerek, érmek.) 3. Erődítmények és hadügy. (Erődítmények, polgári és császári hadiszertár, lovagi és harci játékok, polgárőrség, helyőrség, katonai díszelgések.) 4. Jogügy. (Jog- és alkotmánytörténet, törvénykezés.) 5. Művelődéstörténet. (Általában, egyház és vallás, művelődésügy, tudományos akadémia, egyetem, csillagvizsgáló, iskolaügy, könyvtárak, gyűjtemények, kiállítások, társulatok és egyesületek, művészet, zene, irodalom, színház, nyilvános szórakozások.) 6. Erkölcstörténet. (Étel, ital, lakás, ruházkodás, szórakozás, nemi élet, sport.) 7. Közigazgatás, szociális gondoskodás. (Általában, jóléti intézmények, szegénygondozás, kolduskérdés, gyermekgondozás, hajléktalanok menhelye, mentők, népkonyhák, egészségügy, temetkezés, temetők, kórházak, járványok és betegségek, fürdők, csatornázás. Közlekedés, posta. Világítás, elektromos- és gázművek. Lakásépítés, városfejlesztés- és szépítés. Fogyasztás, piac. Közbiztonság.) 8. Gazdasági élet, kereskedelem, ipar (Gazdaságtörténet, vásár, pénzügy, ár-bérkérdés, munkáskérdés, idegenforgalom. Egyes üzletek, egyes iparok.) 9. Néprajz. (Típusok, néphit, szokások, gyermekjátékok, mondák, idegen nemzetiségek.) 10. Természettudomány. 11. Klimatológia, meteorológia, természeti tünemények. 12. Varia és curiosa, azaz vegyes anyag.

A felsorolt 12 csoport az egész Bécsre vonatkozó anyagot öleli fel és az első két kötetet tölti meg. A 3. és 4. kötet Bécs 21 kerülete szerint az egyházi (3. kötet) és a világi topográfia (4. kötet) anyagát tartalmazza, tehát az egyházi épületek és intézmények, illetve a világi

épületek és intézmények (fogadók, kocsmák, stb)., továbbá az utcák, terek, dülők kerületenként csoportosított irodalmát.

Gugitz bécsi bibliográfiájának nem egy előnye van. Az egyes fejezetek élén az összefoglaló általános irodalmat közli, amikor csak lehet, időrendi sorrendet tart, megadja az egyes művek raktári jelzetét a városi könyvtárban stb. Sajnálatos hiányosságnak tartjuk azonban többek között azt, hogy a bibliográfia nem közli az egyes művek terjedelmét (oldalszámát) és nemcsak, hogy nem ad egyetlen esetben sem utaló annotációt, az egyes alfejezetek alá csoportosított, non pareil-jel folytatólagosan szedett adathalmaz csak lelőhellyel szolgál, címmel azonban már nem. Tehát az olvasónak meg kell tekintenie valamennyi, sokszor több száz lelőhelyet, ha tudni akarja, hogy konkréten miről van azokban szó, hiszen a bibliográfia csak azt jelzi a puszta lelőhelyek megadásával, hogy az illető alfejezet tárgyához kapcsolódó adatot vagy utalást talál azokban. Ez gyakorlatilag lehetetlenné teszi a sok munkával összegyűjtött, bár kisebb jelentőségű anyag használatát. Teljesen hiányzik a bibliográfiából az 1850 utáni hírlapi anyag: ennek feldolgozása már végkép meghaladta egyetlen ember erejét, azonban, mint a szerző előszavában közli, a városi könyvtár munkatársai már dolgoznak összegyűjtésén. Ha elkészülnek munkájukkal, értékesen tudják majd kiegészíteni Gugitz bibliográfiáját, amelyhez név- és tárgymutató is járul majd.

Amivel azonban végkép nem érthetünk egyet, az a bibliográfia szakbeosztása. Csak a bibliográfia második részének (3., 4. kötet) szerkezete mutat fel egységes, következetes vonalvezetést, az általános anyag (1., 2. kötet) beosztása következetlen, logikátlan, ide-oda csapongó csoportjaival teljesen önkényes. Nem kétséges, hogy — mutatókkal kiegészítve — így is hallatlanul nagy szolgálatot tehet és bizonyára tesz is a Bécs-kutatóknak. De éppen anyag elrendezésében számunkra inkább negatív tanulsággal szolgál, mint példaképpel.

Talán túlságosan is sokat időztünk Bécs történetének és városismeretének bibliográfiájánál, de ezzel is illusztrálni kívántuk, hogy a várostörténeti bibliográfia szakbeosztása nem jár kitaposott utakon. Budapest történetének bibliográfiájánál mindenesetre szeretnénk levonni azokat a tanulságokat, amelyeket az egyetlen, számunkra tekintetbe jövő, nagyobb szabású várostörténeti bibliográfia elénk tár. Főként a szakbeosztás terén szeretnénk elkerülni a Gugitz féle bibliográfia következetlenségeit és áttekinthetetlenségét.

Itt mindjárt előre kell bocsátanunk, hogy lényegesen kedvezőbb helyzetben vagyunk bécsi „testvér-"bibliográfiánknál, két okból is: anyaggyűjtésünket nem egyetlen ember végezte és ezért különösen folyóiratanyagunk lényegesen gazdagabb. Mintegy 1100 periodica feldolgozása áll mögöttünk; erre egyetlen ember munkája nem elegendő. Másrészt felhasználhatjuk és fel is kell használnunk a marxizmus-leninizmus alapelveinek útmutatását és segítségét; ezeknek tekintetbevétele eleve kizárja azt az iránytű nélküli bolyongást az egyes tárgykörök útvesztőjében, amely a fent vázolt bécsi tematikára sajnálatosan jellemző.

Bibliográfiánkban egyetlen metszővonalat alkalmazunk időbelileg: az anyagot 1686 előttire és 1686 utánira osztjuk fel. Ennek megfelelően két különböző tematikát szerkesztünk. A legrégibb időktől Buda visszavívásáig terjedő irodalom ugyanis jellegénél fogva más fogalomkörökhöz kapcsolódik, mint az új- és legújabb kor irodalma. Bibliográfiánkat ennek az utóbbi, az 1686 és 1950 közötti időre vonatkozó anyagnak a közreadásával nyitjuk meg, mivel ez iránt az irodalom iránt mutatkozik lényegesen nagyobb és sürgetőbb érdeklődés. A legrégibb időktől a török hódoltság végéig terjedő időre vonatkozó irodalmat, tehát a tulajdonképpeni első kötetet csak a 2—6 kötet közrebocsátása után jelentetjük meg. Éppen ezért ezúttal az 1686 utáni korszak tematikáját kívánjuk ismertetni.

Többszörös megfontolás és átdolgozás után, történész-bibliográfus szaklektorunk tanácsára és segítségével a nagy, átfogó főfejezetek számát minimumra, ötre csökkentettük: 1. általános rész, 2. gazdaság, 3. társadalom, 4. politika és közigazgatás, 5. kultúra. Ezzel biztosítani kívánjuk az irodalom áttekinthetőségét: a felsorolt főfejezetek egy-egy kötet anyagát teszik ki.

A korszak bibliográfiájának első (az egész sorozat második) kötete tehát az 1686—1950 közötti időre vonatkozó általános irodalmat tartalmazza: az összefoglaló műveket a baedekereket, a hazai és külföldi írók városleírásait, az egyes városrészek (Buda, ill. Pest és Óbuda),

majd az egyes kerületek irodalmát. Ezután következik a további topográfiai részletezés: útvonalak, a több évtizeden át napirenden volt városközpont kérdése, hídfők, utak, utcák, terek, lépcsők, bástyák, városkapuk, városfalak, Duna-part sétányok, kertek, parkok. Az állandó kiállítási terület kérdésének is elég tekintélyes irodalma van: ezzel zárjuk a topográfiai fejezetet. Ezután sorakoztatjuk fel a város fejlődését bemutató irodalmat: építkezés — Szépítő bizottság — Közmunkatanács — városesztétika, majd az ennek ellenkezőjét tárgyaló anyagot, az elemi csapások és háborús károk irodalmát. A Budapest történetének egészére vonatkozó, vagy több korszakot átfogó műveket, bibliográfiákat, továbbá a főváros természeti képét bemutató irodalmat a legkésőbb megjelenő első kötetben fogjuk közölni. Viszont függelékként a második kötetben adjuk közre az egészségügyre és a Budapest fürdővárosra vonatkozó irodalmat, részint azért, hogy amennyire csak lehet, arányosítsuk az egyes kötetek terjedelmét (ez természetesen nem valósítható meg eszményien, hiszen nyilvánvaló, hogy az általános rész jóval kisebb terjedelmet igényel, mint pl. a kultúra szerteágazó irodalma), részint, mert a többi főfejezetbe nehezen lenne beilleszthető.

A gazdaság című főfejezet témakörébe tartoznak a gazdasági intézmények (kamarák, szövetkezetek, ipari társaságok, kereskedelmi, mezőgazdasági intézmények), a közművek és közüzemek, az ipar a különböző fejlődési fokokon (kézművesipar, manufaktúra, gyáripar), a találmányok és szabadalmak, a mezőgazdaság, a kereskedelem különböző formái, az árufajták sokfélesége, a reklámügy, a pénz- és hitelügy (pénzintézetek, biztosító intézetek, tőzsde, zálogházak), végül a közlekedés.

Igen gazdag az az irodalom, amelyet a társadalom c. kötetben állítunk össze, hiszen fogalomkörébe nemcsak a népesedési viszonyok, az egyes nemzetiségek, a szociális gondoskodás különböző formái, a lakásügy, hanem az egyes társadalmi osztályok is beletartoznak. Természetszerűleg ebben a fejezetben csoportosítjuk a társadalmi élet megnyilvánulásainak (egyesületek, szórakozások, szórakozóhelyek), továbbá a néprajznak, a sportnak és az idegenforgalomnak az irodalmát is.

A politika és közigazgatás c. főfejezet azt az irodalmat tartalmazza, amely Budapest politikai központtá és uralkodói székhellyé válására, az országgyűlési életre, intézményekre, az igazságszolgáltatásra, a forradalmi mozgalmakra, ezen belül a munkásmozgalomra, a várospolitikára és városi közigazgatásra, valamint a katonai eseményekre és intézményekre vonatkoz'k.

A kultúra c. kötet az iskolánkívüli népművelés (többek között a könyvtárak, múzeumok), az oktatás és iskolák, a tudomány, a sajtó, az irodalom és irodalmi élet, a színművészet, a zene, a képzőművészet (építészet, szobrászat, festészet), az iparművészet, végül az egyházak és a vallási élet irodalmát mutatja be.

Tematikánk tehát nem terjed ki az egyes személyekre vonatkozó irodalomra, de a szépirodalomra sem, kivéve az olyan határeseteket, amikor egyes szépirodalmi alkotások: Gvadányi peleskei nótáriusa, Müller: Pest wie es leibt und lebt, stb., stb. egyúttal nélkülözhetetlen kortörténeti dokumentumok is. Az egyes személyekre vonatkozó irodalom, amelynek anyaga szintén együtt van, Budapesti bio-bibliográfia címen fog — terveink szerint — megjelenni, míg a szépirodalmi anyagot Budapest a szépirodalomban c. kötetünkben szeretnénk közreadni. A képanyagot szintén nem vetítettük ki külön bibliográfiánkban; ezt a budapesti ikonográfiát — több tízezernyi tételt — szintén külön szeretnénk megjelentetni, úttörő vállalkozásként. Mindhárom tervezett kiadvány egyébként Budapest története bibliográfiájának „melléktermékе": anyaggyűjtésük egy munkamenetben készült a bibliográfiáéval és csak kiegészítésre szorul.

Bibliográfiánk felépítésében, a vázolt tematikán belül, igyekeztünk, ahol csak lehetett, időrendi sorrendet alkalmazni; tapasztalatból tudjuk, hogy az ilyen, kronológikus rendben csoportosított anyag már magában is beszédes. A betűrendet csak akkor alkalmaztuk, ha az időrend lehetetlen, vagy értelmetlen, mint pl. az általános, vagy összefoglaló művek esetében. A közölt irodalom használatának megkönnyítése céljából saját könyvtárunkban meglevő művek esetében közöljük a raktári helyszámot, egyéb művek esetében az idegen könyvtár rövidített nevét (pl. OSzK), bár tudjuk, hogy a bibliográfia nem egyedi példányok össze-

állítását célozza. A helyszám közlésére azonban egyenesen szükség van akkor, ha monografikus művet koholt címmel vettünk fel azért, mert a kezdőszavak, vagy a rendszó (Méltóságos Polgármester Úr!; Proklamáció, stb.) semmit sem mondanak. Folyóiratok, hírlapok esetében helyszámot csak egy ízben, az ún. alapcédulánál közöljük: mivel azok betűrendben kerülnek a bibliográfiába, az utánkeresés nem okoz különösebb gondot.

Abból a tapasztalatból okulva, hogy milyen nehéz egy mutató nélküli bibliográfia kezelése és haszálata — az I. Tóth Zoltán-féle Magyar Történeti Bibliográfiának még máig sincs mutatója, a Kosáry-féle Bevezetés-nek a magyar történelem forrásaiba a használata még nehezebb volt a mutató megjelenése előtt — elhatároztuk, hogy névmutatót minden egyes kötethez készítünk. Ez némileg megkönnyíti majd bibliográfiánk használatát addig is, míg összesített név-, tárgy- és helymutatónk megjelenhetik.

Ezek előrebocsátása után közöljük Budapest története bibliográfiájának részletes tematikáját, mint kísérletet egy várostörténeti irodalom szakbeosztásához.

I.

ÁLTALÁNOS RÉSZ (1686—1950)

Összefoglaló művek

Városleírás, egyes városrészek

Általában
- Hazai írók
- Külföldi írók

Cím-, lak- és utcajegyzékek

Városrészek
- Buda
  - Általában
    - Egykorú
    - Nem egykorú
- Budai hegyek (l. még egyes kerületek)
- Pest
  - Általában
    - Egykorú
    - Nem egykorú
- Egyes kerületek
- I. ker. A Vár és környéke
  - Általában
  - Vár
  - Tabán, Rácváros
  - Gellérthegy (l. még Sétányok)
  - Vérmező
- II. ker. Krisztinaváros, Pasarét, Pesthidegkút, Rózsadomb, Víziváros (l. még Budai hegyek)
  - Általában
  - Krisztinaváros
  - Víziváros, Országút
  - Rózsadomb
  - Pasarét
  - Pesthidegkút
  - Máriaremete
- III. ker. Békásmegyer, Csillaghegy, Óbuda (l. még Budai hegyek)
  - Általában
  - Óbuda, Újlak
  - Aquincum — Római fürdő-telep
  - Csillaghegy, Békásmegyer
- IV. ker. Újpest
- V. ker. Belváros (l. még XIII. ker.)
  - Általában
  - A régi Belváros (l. még Hídfők)
  - A Lipótváros déli része
- VI. ker. Terézváros
- VII. ker. Erzsébetváros
- VIII. ker. Józsefváros
- IX. ker. Ferencváros
- X. ker. Kőbánya
- XI. ker. Albertfalva, Kelenföld, Kelenvölgy, Lágymányos (l. még Budai hegyek)
  - Általában
  - Lágymányos
  - Kelenföld, Kelenvölgy, Kamaraerdő
  - Albertfalva
- XII. ker. Farkasrét, Jánoshegy, Szabadsághegy, Zugliget (l. még Budai hegyek)
  - Általában
  - Farkasrét
  - Jánoshegy
  - Szabadsághegy, Széchenyi hegy
    - Normafa
  - Zugliget
- XIII. ker. Angyalföld, Lipótváros (l. még V. ker.)
  - Általában
  - A Lipótváros északi része
  - Angyalföld
  - Margitsziget
    - Egykorú
    - Nem egykorú
- XIV. ker. Rákosfalva, Zugló

Általában
Zugló
Rákosfalva
XV. ker. Pestújhely, Rákospalota
Általában
Rákospalota
Pestújhely
XVI. ker. Árpádföld, Cinkota, Mátyásföld, Rákosszentmihály, Sashalom
Általában
Árpádföld
Cinkota
Ehmann-telep
Mátyásföld
Rákosszentmihály
Sashalom
XVII. ker. Rákoscsaba, Rákoshegy, Rákoskeresztúr, Rákoskert, Rákosliget
Általában
Rákoscsaba
Rákoshegy
Rákoskeresztúr
Rákoskert
Rákosliget
XVIII. ker. Pestimre, Pestlőrinc
Általában
Pestimre
Pestlőrinc
XIX. ker. Kispest
Általában
Wekerletelep
XX. ker. Pesterzsébet, Soroksár
Általában
Pesterzsébet
Kossuthfalva
Lászlótelep
Pacsirtatelep
Soroksár
XXI. ker. Csepel
Királyerdő
XXII. ker. Baross Gábor telep, Budafok, Budatétény, Nagytétény,
Általában
Budafok
Baross Gábor telep
Budatétény
Nagytétény
Budapest környéke
Budapest és környéke egyesítése (Nagybudapest; l. még Várospolitika, egyes kerületek)
Útvonalak (l. még: A városfejlődést visszavető tényezők, háborús károk)
Általában
Városközpont
Hídfők
Általában
Lánchíd
Margithíd
Szabadsághíd
Erzsébethíd
Árpád híd
Utak, utcák, körutak
Terek
Lépcsők, közök
Bástyák
Petőfi híd
Halászbástya
Alagút l. Közlekedés
Hidak l. Közlekedés
Városkapuk
Általában
Buda
Pest
Városfalak
Duna-part (l. még Árvízvédelem, vízszabályozás)
Sétányok, kertek, parkok
Általában
Buda
Bástyasétány
Elipsz
Gellérthegy
Horváth kert
Ifjúsági park
Nádorkert
Városmajor
Egyéb budai parkok
Pest
Általában
Botanikus kert
Károlyi kert
Múzeum kert
Népliget
Orczy kert
Széchenyi sétatér
Városliget
Állatkert
Egyéb pesti parkok
Gyermekjátszóterek
Állandó kiállítási terület

Építkezés (l. még Lakásügy: Művészet, Építészet)

Általában
Lakástípusok
Lakótelepek és munkáslakások
Bérházak
Társasházak
Családi házak
Népházak, népszállók
Házépítő egyesületek (l. még az egyes kerületeknél)
Építéstechnika
Épületkarbantartás, berendezés, fűtés
Építési szabályzatok
Szépítő Bizottság
Fővárosi Közmunkák Tanácsa
Városrendezés, városesztétika, városkép (l. még Képzőművészt, Műemlékvédelem)
Általában
Utcaesztétika, utcakép (l. még Gazdaság; Hirdetés)
Virágos Budapest
Közvilágítás (l. még Gazdaság; Közművek)
Egykorú
Nem egykorú
Kongresszusok
Kiállítások

A városfejlődést visszavető tényezők

Elemi csapások
Általában
Földrengés
Tűzvész
Tűzoltás, tűzoltóság
Árvíz
Egyes árvizek
Az 1838. évi árvíz
Egykorú
Általában
Napi események
Károk, újjáépítés
Károsultak segélyezése
Nem egykorú
Árvizek 1838 után
Árvízvédelem vízszabályozás
Általában
Duna
Kotrógépek
Rákospatak
Ördögárok

Háborús károk (l. még Politika; 1848/49)

Kongresszusok, kiállítások

FÜGGELÉK

Egészségügy

Általában

Egészségügyi szabályrendeletek

Anya- és gyermekegészségügy
Általában
Anya- és csecsemővédő intézmények
Bölcsőde
Iskolai egészségügy: l. Társadalom, Gyermekvédelem

Munkásegészségügy

Betegségek
Általában
Egyes betegségek
Fertőző betegségek, járványok
Általában
Bőr- és nemibetegségek (l. még Társadalmi problémák; Prostitúció)
Gümőkór
Himlő
Influenza, náthaláz
Kanyaró
Kolera
Egykorú
Nem egykorú
Pestis
Tífusz, kiütéses tífusz
Vérhas
Vörheny
Egyéb

Gyógyszerek és gyógymódok
Orvosok működése (l. még Társadalom, Osztályok)
Általában
Egyes orvosok működése
Egyéb egészségügyi személyzet működése

Közegészségügyi intézmények (l. még Művészet, Építészet)
Általában
Egyes közegészségügyi intézmények
Mentők
Kórházak
Általában
Polgári kórházak
Közkórházak
Buda
Általában
Egyes kórházak
Pest
Általában
Egyes kórházak
Rókus-kórház (Pest megyei Tanács Semmelweis kórháza)
Egykorú
Nem egykorú
Klinikák
Rendelőintézetek
Szakgyógyintézetek
Alkoholbetegek kórháza
Elme- és ideggyógyintézetek
Gyermekkórházak
Járványkórházak
Rádiumkórházak
Reumakórházak
Szemkórházak
Tüdőbeteggyógyintézetek
Magángyógyintézetek
Általában
Egyes magángyógyintézetek
Katonai kórházak
Gyógyszertárak
Általában
Egyes gyógyszertárak

Köztisztaság
Általában
Utcák tisztántartása
Levegő tisztasága
Szemétlerakás, szemétszállítás
Köztisztasági Hivatal
Csatornázás l. Gazdaság, Közüzemek

Temetkezés (l. még Építészet)
Általában
Temetkezési intézetek
Halotthamvasztás, krematórium
Temetők
Általában
Egyes temetők

Farkasréti
Kerepesi
Németvölgyi
Óbudai
Rákoskeresztúri
Tabáni
Váci úti
Vízivárosi
Egyéb temetők
Sírok, síremlékek, mauzóleumok

Általában
Egyes sírok
Egészségügyi kongresszusok
Egészségügyi kiállítások

Budapest fürdőváros

Általában
Bibliográfiák
Szabályrendeletek
Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság
Fürdőváros Egyesület
Országos Magyar Népfürdő Egyesület
Fürdők, források
Általában
Egyes fürdők (l. még Művészet, Építészet)
Buda
Általában
Császár fürdő
Erzsébet sósfürdő
Gellért fürdő
Király fürdő
Lukács fürdő
Rác fürdő
Rudas fürdő
Egyéb budai fürdők
Pest
Általában
Dandár utcai fürdő
Diana fürdő
Erzsébet körúti fürdő
Hungária fürdő
Király utcai fürdő
Margitszigeti fürdő
Nyár utcai fürdő
Orosz gőzfürdő
Pesterzsébeti sósfürdő
Rumbach Sebestyén vasfürdője
Széchenyi fürdő
Egyéb pesti fürdők
Strandfürdők
Általában
Békásmegyer
Csepel
Csillaghegy
Lágymányosi strand
Palatinus starandfürdő
Pesterzsébet
Római fürdő
Szabadság strandfürdő
Egyéb strandok
Duna-uszodák, Duna-fürdők
Általában
Egyes fürdők
Források
Általában
Gellérthegy-tabáni források
Hungária-Juventus források
Margitszigeti forrás
Keserűvízforrások
Egyéb források
Kutak, vízvezetékek, vízellátás
Általában
Artézi kutak
Városligeti kút
Egyéb artézi kutak
Vízvezeték, Vízművek (l. még Gazdaság, Közművek)
Kongresszusok
Kiállítások

II.

GAZDASÁG

Általában

Általános és összefoglaló művek
Árkérdés
Élelmiszerárak
Tervgazdálkodás

Gazdasági intézmények

Kereskedelmi és Iparkamara
Szövetkezetek
Általában
Egyes szövetkezetek
Ipari intézmények, társaságok (l. még Egyes Iparágak, egyes gyárak)
Védegylet
Gyáralapító Társaság
Országos Iparegyesület
Ipartestületek
Egyéb ipari intézmények, társaságok
Kereskedelmi intézmények
Általában
Raktárak, közraktárak
Hűtőházak
Kereskedelmi társaságok
Pesti Gyapjútár Egyesület
Tudakozó irodák
Külkereskedelmi társaságok
Kereskedelmi Múzeum
Mezőgazdasági intézmények
Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE)
Növénytermelési Egyesületek
Szőlészeti és borászati egyesületek
Állattenyésztő egyesületek
Állattenyésztő Társaság l. OMGE
Termelőszövetkezetek
Egyéb

Közművek, közüzemek

Általában
Gázművek
Elektromos Művek
Vízművek (l. még Kutak, vízvezeték, vízellátás)
Csatornázás
Egyéb közüzemek

Ipar

Általában
Kézművesipar
  Céhes ipar általában
    Egyes céhek
    Kontár ipar
Tőkés ipar
  Általában
  Kisipar
    Általában
    Egyes iparágak a céhes ipar korától
      Ágyú- és harangöntő
      Arany- és ezüstműves
      Bádogos
      Borbély és fodrász
      Bőr- és bőrfeldolgozó
      Édesipar
      Építőipar
      Fafeldolgozó
      Fényképész
      Hangszerkészítő
      Háziipar
      Hentes, mészáros
        Közvágóhíd
      Jéggyártás
      Kárpitos
      Kéményseprő
      Kozmetikus
      Molnár
      Műszerész
      Nyomdák (l. még könyvkereskedés, könyvkiadás)
        Általában
        Egyes nyomdák
      Órás
      Pék
      Pipametsző
      Ruházati ipar
      Sörfőzés
      Szállító
        Hordár, boy
      Üvegműves
      Vendéglátóipar
        Általában
        Szálloda, vendéglő
          Általában
            Buda
              Általában
              Egyenkint
            Pest
              Általában
              Egyenkint
      Kávéházak
        Általában
        Buda
          Általában
          Egyenkint
        Pest
          Általában
          Egyenkint
      Cukrászdák
        Általában
        Egyenkint
      Eszpresszók, büfék
        Általában
        Egyenkint
      Egyéb iparágak
Manufaktura
Gyáripar
  Általában
Egyes iparágak a manufaktúra korától
    Agyag, porcelán
    Bőrkikészítő és -feldolgozó
    Bútor
    Dohány
    Édesipar
    Elektromos készülékek, -motorok, ízzók gyártása
    Élelmiszer
    Építőanyag
    Faárú
    Fémfeldolgozó (gép)
      Csepeli
      Fegyvergyár
      Ganz
      Hajógyárak
      Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyár (MÁVAG)
    Film
    Hangszer
    Híradástechnika
    Kocsi
    Malom
      Általában
      Pesti Hengermalom Társaság
      Egyéb malmok
    Papír
    Szesz, élesztő, sör, pezsgő
    Üveg
    Vegyészeti és műanyaggyárak
    Egyéb gyárak
Találmányok, szabadalmak
  Általában
  Feltalálók, szabadalombirtokosok A—Z
Ipari kiállítások
  Iparműkiállítás
  Országos kiállítás 1885
  Ezredéves országos kiállítás 1896
  Egyéb ipari kiállítások

Bányászat

Mezőgazdaság

Általában
Földkérdés
Földművelés
  Ipari növények

Kertészet, gyümölcstermelés
Szőlőművelés, borászat

Erdőgazdálkodás

Állattenyésztés
Lótenyésztés
Lóversenyek
Szarvasmarhatenyésztés
Sertés-, juhtenyésztés
Méhészet
Selyemhernyótenyésztés
Állategészségügy, állatvédelem

Vadászat (l. még Társadalom, Sport)

Halászat (l. még Társadalom, Sport)

Mezőgazdasági kiállítások
Általában
Gyümölcs és egyéb termény
Virág
Állat

Kereskedelem

Általában
Budapest, mint a kereskedelem középpontja

Külkereskedelem

Belkereskedelem
Általában
Vásárok
Országos kirakodó vásárok
Általában
Egyes vásárok
Hetivásár, piac
Vásárcsarnokok
Nagyvásártelep
Állatvásárok
Zsibárupiac
Árumintavásárok
Aukciók
Egyéb vásárok
Áruházak
Utcai árusítás, házalás
Közellátás
Községi élelmiszer üzemek (KÖZÉRT)

Árufajták
Ipari áruk
Arany, ezüst, ékszer
Bőr
Bútor
Élelmiszer l. Mezőgazdasági áruk
Fém- és hulladékkereskedelem és -gyűjtés
Használt cikk
Háztartási cikkek
Edény, porcelán, üveg
Könyv, kotta
Műkereskedelem
Optika, fotó
Ruházati cikkek
Cipő, lábbeli
Divatárú, rövidáru
Ruha
Szőrme
Textil
Tüzelő
Vasáru
Egyéb ipari áruk

Mezőgazdasági áruk
Állat
Gyapjú (l. még Kereskedelmi Társaságok, Pesti Gyapjútár Egyesület)
Selyemgubó
Dohány
Élelmiszer, ital
Növényi termények és termékek
Gabona, takarmány
Liszt, kenyér, péksütemény
Kertészeti termények és termékek
Mag, palánta, csemete, virág
Burgonya, zöldség, gyümölcs
Állati termékek
Hús, zsír
Tej, tejtermékek
Tojás
Fűszer, gyarmatáru
Italok (l. még Bor)
Ingatlan
Egyéb árufajták
Hirdetés, reklámügy

Pénz- és hitelügy

Általában
Pénzforgalom

Pénzverde, pénznyomda

Pénzintézetek
Általában
Bankok, takarékpénztárak
Pénzintézeteti Központ
Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete
Egyes bankok és takarékpénztárak
Belvárosi Takarékpénztár 1882
Budai Takarék és Előleg Egylet 1880
Budai Takarékpénztár 1846 l. Bp. Szfőv. Községi Tp. 1928
Bp-Erzsébetvárosi Tp 1893 l. Nemzeti Takarékpénztár és Bank RT 1912
Budapest Székesfővárosi Községi Takarékpénztár 1928
Bp-i Állatvásárpénztár RT 1907 l. Bp-i Takarék és Vásárpénztár RT 1907
Budapesti Könyvnyomdászok és Betűöntők Hitelszövetkezete 1876
Egyesült Bp-i Főv. Tp. 1869 l. Bp. Szfőv. Községi Tp 1928
Első Magyar Iparbank 1864
Hazai Bank RT 1894
Hazai Első Takarékpénztár l. Pesti Első Tp 1840
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete 1879
Magyar Agrár- és Járadékbank 1885
Magyar Általános Hitelbank 1867
Magyar Általános Takarékpénztár 1872
Magyar Földhitelintézet 1862
Magyar Hadi Hitelintézet 1914
Magyar Jelzálog Hitelbank 1869
Magyar Királyi Postatakarékpénztár 1886
Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank 1881
Magyar Nemzeti Bank 1924

Magyar Országos Központi Takarékpénztár 1872
Nemzeti Takarékpénztár és Bank RT 1912
Országos Központi Hitelszövetkezet 1898
Osztrák—Magyar Bank 1851 l. Magyar Nemzeti Bank 1924
Pesti Hazai Első Takarékpénztár 1840
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1841
Vásárpénztárak 1897 l. Bp-i Takarék és Vásárpénztár RT 1907
Egyéb bankok
Biztosító intézetek
Általában
Egyes biztosító intézetek
Ádria Biztosító Társaság (l. még A jégverés ellen . . .)
Első Magyar Általános Biztosító Társaság
Fonciere Pesti Biztosító Intézet
Fővárosi Biztosító
Gazdák Biztosító Szövetkezete Budapesten
Generali l. Triesti
Globe Életbiztosító Intézet
Gresham Biztosító Társaság
„Haza" Magyar Életbizt. Bank
Hermes Biztosító RT
Hungária Általános Biztosító Rt
A jégverés ellen kölcsönös bizt. magyar egyesület
New York Életbizt. Társaság
Pannonia Magyar Viszontbizt. Társaság
Patria l. Főv. Bizt.
Phönix Életbizt. Társaság
Triesti Általános Bizt. Társulat (Assicurazioni Generali)
Egyéb biztosítók
Tőzsde
Zálogházak

Közlekedés

Általában
Utak, útépítés
Utcaburkolás
Hidak
Általában
Egyes hidak
Repülőhíd, hajóhíd
Állandó híd tervei
Lánchíd
Általában
1832—1841
1842—1849
1850—1950
Margit-híd
Szárnyhíd
Déli összekötő vasúti híd
Szabadság-híd
Erzsébet-híd
Északi összekötő vasúti híd
Petőfi-híd
Kossuth-híd
Árpád-híd
Szárnyhíd
Szükséghidak
Egyéb hidak
Élmunkás-híd
Városligeti hidak
Budai Alagút
Egyéb alagutak
Kikötők
Rakodópartok
Hajózható csatornák
Általában
Helyi hajózható csatornák
Vidékkel összekötő csatornák
Budapest—fiumei csatorna
Duna—Tisza csatorna
Hajózás (l. még Árvízvédelem, vízszabályozás; Találmányok)
Általában
Helyi hajózás
Átkelés Pest-Buda között
Hajózási vállalatok
Egyes hajók
Postakocsi l. Posta
Vasút
Általában
Egyes vasútvonalak
Pályaudvarok
Egyéb vasúti berendezések
Sikló
Közúti vasutak
Általában
Lóvasút
Villamos
Viteldíj
Helyiérdekű Villamosvasút (HÉV)
Földalatti villamos
Gyorsvasút
Földalatti gyorsvasút
Trolibusz
Fogaskerekű
Úttörővasút
Bérkocsi
Társaskocsi
Autó
Általában
Autótaxi
Autóbusz
Távolsági autóbuszjáratok
Légi közlekedés (l. még Látványosságok, Sport, Találmányok)
Egyéb közlekedés
Közlekedési balesetek
Posta, postakocsi, gyorskocsi
Általában
Légiposta
Hírközlés
Általában
Távíró, telefon
Telefonhírmondó
Rádió
Televízió
Időjelzés
Közlekedési kiállítások

III.

TÁRSADALOM

Összefoglaló művek

Statisztika, demográfia

Általában

Természetes népszaporodás
- Általában
- Bevándorlás
- Kivándorlás

Nemzetiségek

Általában

Egyes nemzetiségek

Szociális gondoskodás

Általában

A népjóléti igazgatás szervei

Segélyakciók, (l. még munkanélküliség, közmunkák, ínségmunkák)

Hadigondozás, rokkantügy

Menekültügy

Nyomor (l. még pincelakások, nyomortanyák)
- Gyermeknyomor, gyermekbűnözés

Koldúsügy, adakozás

Gyermek- és ifjúságvédelem
- Gyermekvédelem
  - Általában
  - Társadalmi gyermekvédelem
  - Hatósági gyermekvédelem
    - Lelencügy
  - Gyermeküdültetés
- Ifjúságvédelem
  - Iskolai gyermekvédelem, egészségügy
    - Napközi otthonok

Munkásvédelem, balesetelhárítás

Szociális intézmények
- Általában
- Dolgozóház (l. még Politika, Igazságügyi hatóságok, dologház)

Melegedők

Menhelyek
- Rokkantházak
- Honvéd menház
- Népház, népszálló (l. még Lakásügy, népszálló)
- Munkásszállók
- Népkonyhák
- Szegényházak
- Szociális otthonok

Üdülés, nyaralás

Egyéb szociális intézmények

Gyermekvédelmi intézmények
- Általában
- Árvaházak
  - Általában
  - Fiúárvaházak
  - Leányárvaházak
- Gyermekmenhelyek
- Egyéb gyermekvédelmi intézmények

Ifjúságvédelmi intézmények

Munkásjóléti intézmények

Testi fogyatékosok intézményei
- Nyomorék gyermekek
- Vakok
  - Egykorú
  - Nem egykorú
- Süketnémák

Szellemi fogyatékosok intézményei

Jótékony egyesületek
- Általában
  - Buda
  - Pest
- Általános közjótékonysági
- Egyéb jótékony egyesületek
  - Vöröskereszt

Segélyző-, nyugdíj- és temetkezési egyletek

Segélyegyletek (l. még Politika, Munkásegyletek 1848—1918)
- Általában
- Egyes segélyegyletek

Nyugdíjintézetek
- Pensionale Institutum
- Egyéb nyugdíjintézetek

Temetkezési egyletek

Társadalombiztosítás (l. még egészségügyi intézmények)
- Munkásbiztosító pénztár
- Országos Társadalombiztosító Intézet
- Fővárosi Tisztviselők Segélyalapja
- Magántisztviselők Biztosítóintézete
- Egyéb

Alapítványok
- Eötvös-alapítvány
- Milléniumi alapítvány
- Rökk Szilárd alapítvány
- Egyéb alapítványok

Kiállítások

Lakásügy

Általában (l. még Építkezés)

Lakáspolitika

Lakásügyi hatóságok

Lakásrendeletek

Lakbérek és mellékjárandóságok

Lakáshiány, lakásforgalom

Szükséglakások

Pincelakások, nyomortanyák, barlanglakások
Lakáshigiénia

Társadalmi osztályok

Általában

Munkásság
- Általában
- A nagyipari munkásosztály helyzete
- Munkaügyi kérdések
- Munkaidő, munkaszünet
- Kereseti viszonyok, életszínvonal (általában és szakmák szerint)
- Munkaközvetítés
- Munkanélküliség (l. még segélyakciók)
- Közmunkák, inségmunkák (l. még segélyakciók)
  - Munkanélküliek egyéb segítése

Parasztság

Polgárság, burzsoázia

Nemesség, főnemesség

Értelmiségi rétegek
- Általában
- Tisztviselők
- Mérnökök, műszaki értelmiség
- Orvosok, egészségügyi személyzet
  - Gyógyszerészek
- Ügyvédek, jogászok
- Pedagógusok
- Tudósok
- Művészek
- Írók
- Újságírók
- Egyházi személyek
- Egyéb értelmiségiek

Társadalmi problémák
- Magyarosodás
  - Magyarosító egyesületek
- Zsidóemancipáció
- Nőkérdés, nőmozgalom
- Házasság, család
- Ifjúság
- Dohányzás
- Kábítószer
- Öngyilkosság
- Párbaj
- Prostitúció, nemi eltévelyedések
- Bűnözés
  - Panamák, visszaélések

Társadalmi élet

Általában

Típusok, életképek

Adomák

Társadalmi egyesületek
- Szabadkőművesek

Társaskörök, kaszinók
- Általában
- Egyes kaszinók
  - Budai Kaszinó
  - Nemzeti Kaszinó
  - Országos Kaszinó
  - Kereskedők Kaszinója
  - Egyéb kaszinók
- Egyes társaskörök, klubok
  - Otthon klub
  - Park klub
  - Kerületi társaskörök
  - Egyéb

Szórakozások, szórakozóhelyek
- Általában
- Korzó (l. még Duna-part)
- Kirándulások
- Bálok, mulatságok
  - Egykorú
  - Nem egykorú
- Társas táncok
- „Jótékonycélú" rendezvények
- Egyes szórakozóhelyek
  - Mulatók, orfeumok, varieték
  - Cirkusz
  - Látványosságok
  - Bábjáték
  - Lovasjátékok, karusszelek
  - Hecc-színház
  - Vidám-park
  - Vurstli
    - Városliget
    - Népliget
- Társas- és szerencsejátékok
  - Általában
  - Kártya
  - Lottó, sorsjegy
  - Egyéb

Néprajz

Általában

A magánélet szokásai
- Általában
- Ruházat, divat
- Lakás, étkezés, stb.

A közélet szokásai
- Általában
- Ünnepek, ünnepségek
  - Világi ünnepek
    - Szilveszter
    - Újév
    - Május 1
    - Szüret
    - Egyéb
  - Egyházi ünnepekhez kapcsolódó szokások
    - Búcsúk
    - Húsvét
    - Pünkösd
    - Úrnapja
    - Szent István napja
      - Egykorú
      - Nem egykorú
    - Halottak napja
    - Mikulás
    - Karácsony
    - Egyéb
- Folklore, néphagyomány
  - Általában
  - Babonák, hiedelmek

Népkönyvek, népballadák
Népies elnevezések (l. még Magyarosodás)
Fattyúnyelv, argot

Sport

Általában
Atletika
Birkózás
Céllövészet
Evezés
Golf
Kerékpározás
Korcsolyázás
Labdarúgás
Lovaglás
Polo
Repülés (l. még Közlekedés, repülés; Találmányok)
Sakk
Síelés
Természetjárás, turisztika
Torna
Úszás
Vadászat
Vívás
Egyéb
Sportkiállítások

Külföldiek Budapesten. Idegenforgalom

Általában
Vendégek
Idegenforgalom
Idegenforgalmi hivatalok

IV.

POLITIKA ÉS KÖZIGAZGATÁS

Általában

Budapest politikai központtá és uralkodói székhellyé válása
A központi hatóságok Budára, ill. Pestre költöztetése
A nádor és udvara Budapesten
Uralkodói látogatások
Az uralkodó család tagjai
Koronázások
Budapest a külpolitikai kapcsolatok színhelye
Külföldi államfők és államférfiak látogatásai

Országos és megyei intézmények
Országgyűlések
Választások
Választójogi harc
Választási küzdelmek és eredmények
Országos politikai pártok (munkáspártok l. Munkásmozgalom)
Országgyűlések
1686—1848 márc 15.
1848 márc. 15—1849
1849—1867
1867—1945
1945—1959
Országgyűlési élet
Országgyűlési intézmények
Helytartótanács
Kamara
Minisztériumok
Igazságszolgáltatás
Igazságügyi hatóságok
Bírák
Az igazságszolgáltatás működése, ítéletei
Fogház, dologház, börtön
Egyéb országos hatóságok és intézmények
Megyei hatóságok és intézmények

Forradalmi mozgalmak — munkásmozgalmak — ellenforradalmi elnyomás

Általában
A magyar jakobinusok mozgalma
Mesterlegény-mozgalmak
Az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc
Általában
1848 március 15
Népmozgalmak, a munkásság szerepe 1848 tavaszán és nyarán
A kormány Pesten 1848-ban
A szeptemberi fordulat
A főváros kiürítése
A főváros osztrák megszállás alatt
Budavár visszafoglalása
Pest bombázása
Buda ostroma
A főváros Buda visszafoglalása után
Az ellenforradalom időszaka

A budapesti munkásmozgalom 1848—1918

Általában
Előzmények l. Mesterlegény-mozgalmak
A párizsi kommün hatása, a hűtlenségi per 1871—1872
Sztrájkok, bérmozgalmak, tüntetések, népgyűlések
Március 15
Május 1
Általában
Időrendben
Munkásegyletek
Általában
Budapesti Munkásegylet
Általános Munkásegylet 1868—1873
Pártalakítási kísérletek, Frankel Leó hazatérése 1873—1880

Magyarországi Általános Munkáspárt 1880—1890
Szociáldemokrata Párt 1890—1918
Szakszervezetek
Nőmozgalom
Ifjúmunkás-mozgalom
Szövetkezetek
Kulturális mozgalmak
Munkássajtó
Nemzetközi kapcsolatok
Munkásszolidaritás
Politikai elnyomás
Az 1918-as polgári demokratikus forradalom
A KMP megalakulása
A Magyar Tanácsköztársaság
Általában
A két munkáspárt egyesülése
Gyűlések, tüntetések
A VörösHadsereg szervezése
A tanácshatalom gazdasági intézkedései
A tanácshatalom szociális intézkedései
A tanácshatalom kulturális intézkedései
A Tanácsköztársaság leverése, a fehérterror

A budapesti munkásmozgalom 1919—1944

Általában
KMP
Nőmozgalom
Ifjúmunkásmozgalom
Szociáldemokrata Párt
Tüntetések, népgyűlések
Szakszervezetek
Szövetkezetek
Kulturális mozgalmak
Munkássajtó
Munkásszolidaritás
Politikai elnyomás
Az ellenállási mozgalom
A fasiszta rémuralom
A szovjet hadsereg felszabadító hadműveletei
Budapest felszabadulása
A budapesti munkásság az újjáépítés élén
A munkáshatalom megteremtése

Politikai események

Általában
1686—1949.
Politikai egyesületek

Katonai események és intézmények

Általában
A Rákóczi-szabadságharc eseményei
Seregátvonulások, vezérek átutazása Budán és Pesten
Nemesi felkelések
Hadgyakorlatok
Katonai ünnepségek
Helyőrség
Különleges alakulatok
Katonai intézmények
Katonai egyesületek
Kiállítások

Várospolitika — városi közigazgatás

Általában
Önkormányzat
Általában
Buda, Óbuda
Egykorú
Nem egykorú
Pest
Egykorú
Nem egykorú
Budapest egyesítése
Az egyesítés évfordulói
Budapest az egyesítés után
Városi jog
Szabályrendeletek
Szabályrendeletalkotási jog
Polgárság, díszpolgárság
Városi tisztségek, tiszviselők
Általában
Buda, Óbuda
Pest
Budapest
Főpolgármester
Kormánybiztos
Az önkormányzat szervei
Községi választások
Községi választójog
Választási küzdelmek és eredmények
Tisztújítások, választások
Községi pártok
Városi tanács
Törvényhatósági Bizottság
Közgyűlések
Közigazgatási Bizottság
Egyéb bizottságok
Az önkormányzat hatóságai
Fővárosi ügyosztályok (hivatalok)
Műszaki igazgatás
Kerületi előljáróságok és a jelenleg Bp-hez tartozó peremvárosok közigazgatása
Városi tiszviselők képzése
Pénzügyek, a főváros háztartása
Általában
Városi költségvetés és zárszámadás
Városi jövedelmek
Általában
Adók
Vámok
Kölcsönök
Üzemek (l. még szak szerint)
Városrendészet
Általában
Házirend
Személyi rendészet
Polgárőrség
Rendőrség
Politikai rendőrség
Gazdasági rendőrség
Titkos rendőrség
Fogház, toloncház l. Igazságszolgáltatás, Börtönök
Egyéb biztonsági intézmények
Rendőrségi múzeum
Tűzoltóság l. Ált. rész
Légoltalom

V.

KULTÚRA

Általános rész

Általában

Könyvnapok

Kulturális kapcsolatok

Iskolánkívüli népművelés (l. még Munkáskultúra, irodalom, művészet)
- Általában
- Népművelési szervezetek és egyesületek
  - Fővárosi Népművelési Bizottság
- Kultúrotthonok, klubok
- Olvasóegyletek (l. még Könyvtárak)
- Tanfolyamok, előadássorozatok, szabadegyetemek, analfabéták oktatása
- Közművelődési egyesületek

Könyvtárak
- Általában
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
  - Általában
  - Központ
    - Különgyűjtemények
      - Budapesti Gyűjtemény
  - Fiókhálózat
    - Általában
    - Egyes fiókok
    - Gyermekkönyvtárak
    - Mozgókönyvtárak
    - Egyéb fiókkönyvtárak, állomások
  - Kulturális munka, kiállítások
  - Kiadványok
- Országos Széchényi Könyvtár
  - Különgyűjtemények
  - Kézirattár
  - Hírlaptár
  - Remota-osztály
  - Duplum
  - Kiadványok, kiállítások
- Egyetemi Könyvtár
- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
- Országgyűlési Könyvtár
- Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára
- Ráday Könyvtár
- Szakkönyvtárak
  - Általában
  - Gorkij Könyvtár
  - Hadtudományi Könyvtár
  - Műszaki Egyetem Könyvtára
  - Országos Műszaki (Technológiai) Könyvtár
  - Országos Pedagógiai Könyvtár
  - Orvostudományi könyvtárak
- Magánkönyvtárak
- Magán kölcsönkönyvtárak

Múzeumok
- Általában
- Helytörténeti múzeumok
  - Általában
  - Budapesti Történeti Múzeum
  - Aquincumi Múzeum
  - Eskü téri Múzeum
  - Halászbástya kőtár
  - Vármúzeum
  - Újkori Történeti Múzeum (Kiscell)
  - Legújabb kori Történeti Múzeum
- Fővárosi Képtár
- Országos jellegű múzeumok
  - Bélyegmúzeum
  - Hadtörténeti Múzeum
  - Iparművészeti Múzeum
    - Nagytétényi Kastélymúzeum
  - Keletázsiai Múzeum
  - Kereskedelmi Múzeum l. Gazdaság általában
  - Közlekedési Múzeum
  - Magyar Műszaki Múzeum
  - Magyar Nemzeti Múzeum
    - Általában
      - Egykorú
      - Nem egykorú
    - Egyes osztályok
      - Ásványtár
      - Éren- és régiségtár
      - Képtár
      - Néprajzi osztály (l. Néprajzi Múzeum)
      - Magyar Történeti Képcsarnok
  - Mezőgazdasági Múzeum
  - Népegészségügyi Múzeum (l. még Társadalmi Múzeum)
  - Néprajzi Múzeum
    - Szabadtéri Néprajzi Múzeum
  - Óramúzeum
  - Országos Tanszermúzeum
  - Parlamenti Múzeum
  - Petőfi Múzeum
  - Posta Múzeum
  - Szentföldi Múzeum
  - Szépművészeti Múzeum
    - Általában
    - Új Magyar Képtár
  - Színházi múzeumok
    - Nemzeti Színház
    - Operaház
  - Társadalmi Múzeum (l. még Népegészségügyi Múzeum)
    - Gyermektanulmányi Múzeum
  - Technológiai Iparmúzeum
  - Természettudományi Múzeum
  - Zsidó Múzeum
  - Egyéb múzeumok
    - Magángyűjtemények
      - Általában
      - Egyes magángyűjtemények
        - Ráth György
        - Zichy Jenő

Kongresszusok

Kiállítások

Oktatás, iskolák

Általában (l. még Kultúra általában)
- A tanulóifjúság lélekszáma és összetétele
- Egyes tantárgyak, a tanítás segédeszközei

Tanügyi igazgatás
Általában
Tankötelezettség

Óvodák

Alsófokú oktatás (l. még Nevelőintézetek)
Általában
Buda
Pest
Állami és községi iskolák
Felekezeti iskolák
Róm. kat.
Protestáns
Görög egyesült és nem egyesült
Izraelita
Magániskolák

Középfokú oktatás (l. még Szakoktatás, Nevelőintézetek)
Általában
Polgári iskolák és felsőbb leányiskolák
Állami és községi iskolák
I—XXII. kerület
Gimnáziumok és reáliskolák
Általában
Állami, községi és egyesületi iskolák
Felekezeti iskolák
Róm. kat.
Református
Evangélikus
Izraelita
Magániskolák

Felsőfokú oktatás
Általában
Tudományegyetem
Általában
Áthelyezése Budára, illetőleg Pestre
Alapítási és Budapestre helyezési évfordulók
Az egyetem elöljárósága és tanári kara
Az egyetemi ifjúság
Jogi kar
Orvostudományi kar
Klinikák l. Egészségügy, Kórházak
Bölcsészettudományi kar
Eötvös Kollégium
Botanikus kert l. Kertek, sétányok, parkok
Institutum Geometricum l. Műegyetem
Hittudományi kar
Műegyetem
Institutum Geometricum
József ipartanoda
Műegyetem
Közgazdaságtudományi Egyetem (l. még Műegyetem)
Kereskedelmi főiskolák
Állatorvostudományi főiskola (l. még Tudományegyetem, Orvosi kar)
Kertészeti Főiskola l. Szakoktatás
Ludovika Akadémia
Polgári iskolai tanárképző főiskola (Pedagógium)
Pedagógiai főiskola
Művészeti felsőoktatás
Általában
Képzőművészeti főiskola
Iparművészeti főiskola
Zeneművészeti főiskola
Színművészeti főiskola
Hittudományi főiskolák
Református Teológiai Akadémia
Görögkeleti hittudományi főiskola
Országos Rabbiképző Intézet
Egyéb főiskolák

Szakoktatás (l. még felsőoktatás)
Általában
Ipari szakoktatás
Általában
Iparitanuló-oktatás
Általában
Egyes iskolák
Ipari középiskolák
József ipartanoda l. Műegyetem
Politechnikum l. Műegyetem
Egyéb ipari szakiskolák, szaktanfolyamok
Kereskedelmi szakoktatás
Általában
Kereskedelmi tanuló iskolák
Kereskedelmi középiskolák
Kereskedelmi szaktanfolyamok
Gép- és gyorsírás
Mezőgazdasági szakoktatás (l. még Tudományegyetem, Bölcsészettudományi kar)
Katonai szakoktatás (l. még Ludovika Akadémia)
Közigazgatási és jogi szakoktatás (l. még Közigazgatás, Tisztviselők továbbképzése)
Pedagógiai szakoktatás (l. még Felsőfokú oktatás, Polg. isk. tanárképző főiskola, Pedagógiai főiskola)
Általában
Óvónőképzés
Tanítóképzés
Nevelőnőképzés
Pedagógus továbbképzés
Fővárosi Pedagógiai Szeminárium
Könyvtáros, levéltáros, múzeológus szakoktatás
Művészeti szakoktatás
Képzőművészeti szakoktatás (l. még Felsőfokú oktatás, Művészeti felsőoktatás)
Általában
Építészeti szakoktatás
Festészeti szakoktatás, rajziskolák
Szépírásoktatás
Szobrászati szakoktatás
Iparművészeti szakoktatás
Iparrajziskolák
Mintarajztanoda l. Képzőművészeti Főiskola
Zeneművészeti szakoktatás (l. még Felsőfokú oktatás, Zeneművészeti Főiskola)
Általában
Énekoktatás
Táncoktatás
Színészeti szakoktatás
Egyéb szakoktatás
Általában
Egészségügyi szakoktatás
Háztartási szakoktatás
Nyelvoktatás
Sportoktatás l. Sport

Különleges iskolatípusok és tanfolyamok

Erdei iskolák
Idegennyelvű iskolák
Egyéb

Nevelőintézetek, diákotthonok
Általában
Állami nevelőintézetek
Academia Theresiana
Eötvös Kollégium l. Tudományegyetem, Bölcsészettudományi kar)
Egyéb
Felekezeti nevelőintézetek (l. még Alsófokú oktatás, Középfokú oktatás)
Róm. kat.
Angolkisasszonyok
Református
Evangélikus
Görög egyesült és nem egyesült
Izraelita
Magánintézetek (l. még Alsófokú oktatás, Felsőfokú oktatás)
Leánynevelő intézetek
Diákotthonok
Népi kollégiumok
Győrffy István kollégium
Egyéb népi kollégium
Diákélet, diákmozgalmak
Általában
Diákjóléti intézmények
Alapítványok, ösztöndíjak
Politikai mozgalmak (l. még Politika)
Diákszervezetek
Önképzőkörök
Galilei kör
Egyéb szervezetek

Kongresszusok
Kiállítások

Tudomány

Általában (l. még Kultúra általában)

Tudományos társulatok és egyesületek
Általában
Magyar Tudományos Akadémia
Egykorú
Nem egykorú
Eszterházy Képtár l. Szépművészeti Múzeum
Szent István Akadémia
Egyéb tudományágak és egyesületek
Filozófia
Nyelvtudomány
Társadalomtudományok
Általában
Lélektan
Pedagógia
Néprajz
Jog- és közigazgatástudomány
Statisztika
Történettudomány
Régészet
Éremtan
Irodalomtörténet
Művészettörténet
Zenetörténet
Sajtótudomány
Természettudományok
Általában
Matematika
Fizika
Csillagászat
Kémia
Földtan
Biológia
Földrajz
Műszaki tudományok

Tudományos intézetek (l. még Kultúra általában)
Általában
Levéltárak
Országos Levéltár
Fővárosi Levéltár
Pestmegyei Levéltár
Történettudományi intézmények
Társadalomtudományi intézmények
Gyermeklélektani Intézet
Központi Statisztikai Hivatal
Fővárosi Statisztikai Hivatal
Természettudományi intézmények
Csillagvizsgáló
Meteorológiai Intézet
Kémiai intézmények
Földtani Intézet
Földrengési Obszervatórium
Biológiai intézmények
Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet
Könyvtárak l. Kultúra általában
Múzeumok l. Kultúra általában
Kongresszusok (tudományáganként, l. egyes tudományágak egyesületei)
Kiállítások

Sajtó

Bibliográfiák
Általános munkák
Általában
Műfaj, irányzat és nyelv szerint
Egyes sajtótermékek (A—Z)
Naptárak
Évkönyvek
Sajtószabadság
Általában
Cenzura
Kongresszusok
Kiállítások

Irodalom

Általában
A Budapestről szóló irodalom
Irodalmi élet (l. még Vendéglátóipar, Kávéházak)
Általában
Irodalompártolás
Pályázatok
Jutalmak
Szerzői jog
Irodalmi szalonok és társaságok
Külföldi kapcsolatok
Kongresszusok
Kiállítások

Színművészet

Általában
A magyar nyelvű színjátszás kezdetei
Egyes színházak

Nemzeti Színház
Általában
A Nemzeti Színház megalapítása
A Nemzeti Színház 1838—1949
A többi színház betűrendben
Színházi társaságok (Thália)
Német nyelvű színjátszás
Vidéki társulatok budapesti szereplése
Külföldi kapcsolatok
Nem hivatásos színjátszás
Bábjáték
Filmszínházak
Általában
Egyes filmszínházak
Kongresszusok
Kiállítások

Zene

Általában
Zenei élet
Általában
Zenepártolás
Zenei társaságok
Zenekarok
Kórusok
Hangversenyek
Opera
Általában
Balett
Kongresszusok
Kiállítások

Képzőművészet

Általában
Budapest a képzőművészetben
Képzőművészeti élet
Általában
Műpártolás
Általában
A főváros mint műpártoló
Díjak, jutalmak
Képzőművészeti társaságok
Pesti Műegyesület
Magyar Képzőművészeti Társulat
KUT
Egyéb társaságok
Építészet
Általában
Építészeti stílusok, egyes építészek munkássága
Műemlékvédelem
Egyes épületek és történetük
Általában
Középületek
Általában
Királyi palota
Egykorú
Nem egykorú
Várkertbazár
Helytartósági palota
Országház
Buda
Pest
Régi Országház
Új Országház
Minisztériumok
Állami Számvevőszék
Követségek
Megyeháza
Városháza
Buda
Pest
Régi városháza
Központi városháza l. Invalidus palota
Újvárosház
Új városháza terve
Előljáróságok
Igazságügyi épületek
Kúria
Régi Kúria
Új Kúria
Törvényszék
Járásbíróság
Egyes igazságügyi épületek
Pénzügyigazgatási és vámépületek
Katonai épületek, laktanyák
Általában
Újépület
Citadella
Egyéb katonai épületek
Rendőrségi és csendőrségi épületek
Tűzoltólaktanyák
Ipari épületek
Általában
Gyárak
Üzemek, műhelyházak
Újság- és nyomdapaloták
Kisüzemi épületek
Elektromos Művek
Gázművek
Vízművek
Vágóhidak
Vendéglátóipari épületek
Szállodák
Vendéglők, kocsmák
Kávéházak, büfék, eszpresszók, cukrászdák
Kereskedelmi és pénzügyi épületek
Áruházak, üzletek
Vásárcsarnokok, fedett piacok
Raktárak, hűtőházak
Biztosítóintézetek
Bankok
Tőzsdék
Lloyd-épület
Régi Lloyd-épület
Új Lloyd-épület
Zálogházak
Közlekedési és szállítmányozási épületek
Vasúti pályaudvarok
Úttörővasút
Villamos állomások
Autóbusz állomások
Garázsok
Villamos
Autó
Autóbusz

- Kikötőépületek
- Hajóállomások
- Légiforgalmi épületek
- Postaépületek
- Rádió- és televízióadó, studió
- Testületek, egyesületek épületei
  - Kereskedelmi és Iparkamara
  - Fővárosi Közmunkatanács
  - Köztelek
  - Egyéb testületek és egyesületek épületei
- Szakszervezeti és munkásotthonok
- Úttörőváros
- Jóléti intézmények épületei
  - Általában
  - Vakok Intézete
  - Siketnémák Intézete
  - Rokkantotthonok
  - Népszálló
  - Menhelyek, szociális otthonok
  - Gyermekmenhelyek, Lelencház
  - Árvaházak
  - Nyomorék Gyermekek Otthona
  - Egyéb jóléti intézmények épületei
- Egészségügyi épületek
  - Országos Közegészségügyi Intézet
  - Országos Mentőegyesület
  - Kórházak
    - Általában
    - Egyes kórházak
  - Klinikák
  - Szanatóriumok
  - Betegsegélyző (biztosító) intézetek
    - OTI
    - Székesfővárosi Alkalmazottak Segélyalapja
    - OTBA
    - MABI
    - MÁV
    - Egyéb intézetek
  - Rendelőintézetek, egészségházak
  - Temetői építmények
  - Egyéb egészségügyi épületek
- Fürdőépületek, strandfürdők, uszodák
  - Buda
    - Császárfürdő
    - Erzsébet sósfürdő
    - Gellért fürdő
    - Királyfürdő
    - Lukács fürdő
    - Rácfürdő
    - Rudasfürdő
  - Pest
    - Dandár utcai népfürdő
    - Diána fürdő
  - Hungária fürdő
    - Nyár utcai fürdő
    - Margitszigeti fürdő
    - Orosz gőzfürdő
    - Széchenyi fürdő
- Strandfürdők
  - Palatinus strandfürdő
  - Szabadság strandfürdő
  - Egyéb strandfürdők
- Duna-uszodák
  - Egyéb fürdők
- Sportépületek
  - Általában
  - Sportcsarnokok, sporttelepek
  - Stadion
  - Csónakházak
  - Jégpályák épületei
  - Lovarda
  - Lóversenyterek
  - Lövöldék
  - Sí- és szánkópályák
  - Turistaházak
  - Uszodák l. Fürdőépületek
- Kulturális intézmények épületei
  - Könyvtárak
    - Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
    - Országos Széchényi Könyvtár
    - Egyetemi Könyvtár
    - Műegyetemi Könyvtár
  - Múzeumok
    - Újkori Történeti Múzeum
    - Földtani Múzeum
    - Iparművészeti Múzeum
    - Mezőgazdasági Múzeum
    - Magyar Nemzeti Múzeum
    - Néprajzi Múzeum
    - Szépművészeti Múzeum
    - Technológiai Iparmúzeum
    - Egyéb Múzeumok
  - Oktatási intézmények épületei
    - Általában
    - Óvodák
    - Elemi és polgári (általános) iskolák kerületenkint
    - Középiskolák kerületenkint
    - Egyetemek
      - Tudományegyetem
      - Közgazdasági egyetem
      - Műszaki Egyetem
        - Általában
        - Régi épület
        - Új épület
    - Főiskolák
      - Kereskedelmi főiskola
      - Állatorvostudományi főiskola
      - Ludovika Akadémia
      - Képzőművészeti főiskola
    - Szakiskolák
      - Ipari szakiskolák
      - Kereskedelmi szakiskolák
      - Pedagógiai szakiskolák
    - Internátusok
- Tudományos intézmények épületei
  - Magyar Tudományos Akadémia
  - Országos Levéltár
  - Országos Statisztikai Hivatal
  - Csillagvizsgáló
  - Meteorológiai Intézet
  - Földtani Intézet
  - Fővárosi Növény- és Állatkert
  - Egyéb tudományos intézmények épületei
- Színházak, előadótermek
  - Általában
  - Buda
    - Budai Színkör
    - Várszínház

Egyéb budai színházak
Pest
Nemzeti Színház
Német Színház
Operaház
Egyéb pesti színházak betűrendben
Filmszinházak betűrendben
Hangversenytermek
Vigadók
Buda
Pest
Kiállítási helyiségek
Ernst Múzeum
Műcsarnok
Régi Műcsarnok
Új Műcsarnok
Nemzeti Szalon
Szórakozó helyek
Kultúrházak
Klubok, kaszinók
Kabarék, mulatók, tánchelyek
Cirkuszépületek
Vurstli
Ideiglenes épületek
Árusítóbódék
Kiállítási épületek
Légoltalmi óvóhelyek
Egyéb ideiglenes épületek
Emlékművek
Halászbástya
Pantheon
Erzsébet kilátó
Egyéb emlékművek
Lakóépületek
Általában
Egyes lakóépületek kerületenkint, azon belül az utcák betűrendjében
Bástyák, kapuk
Általában
Buda
Pest
Egyházi épületek
Általában
Római katolikus egyházi épületek
Általában
Egyes épületek
Buda
Általában
I. kerület
Mátyás templom
II. kerület
III. kerület
XI. kerület
XII. kerület
XXII. kerület
Pest
Általában
IV. kerület
V. kerület
Bazilika
Belvárosi péébániatemplom
Egyetemi templom
Ferences templom és rendház
Piarista rendház
Szervita templom és rendház
Egyéb V. ker. egyházi épületek
VI. kerület
Terézvárosi plébániatemplom
VII. kerület
Erzsébetvárosi plébániatmplom
Egyéb VII.ker. egyházi épületek
VIII. kerület
Józsefvárosi plébániatemplom
Rezső téri templom
Egyéb VIII. ker. egyházi épületek
IX. kerület
Ferencvárosi plébániatemplom
Örökimádás temploma
X. kerület
Szent László plébániatemplom
XIII. kerület
XIV. kerület
Domonkosrendi templom
XV. kerület
XVI. kerület
XVII. kerület
XVIII. kerület
XIX. kerület
XX. kerület
XXI. kerület
XXII. kerület
Görög egyesült és nem egyesült egyházi épületek
Általában
Buda
Pest
Református egyházi épületek
Általában
Buda
Pest
Calvin téri templom
Egyéb pesti ref. egyházi épületek
Evangélikus egyházi épületek
Általában
Buda
Pest
Deák téri templom
Unitárius egyházi épületek
Egyéb keresztény felekezetek és szekták egyházi épületei
Izraelita egyházi épületek
Általában
Buda
Pest
Mohamedán egyházi épületek
Egyéb vallások egyházi épületei
Szobrászat
Általában
Egyes szobrászok tevékenysége
Szobrok (l. még Építészet, Egyes épületek)
Általában
Szoborcsoportozatok
Egyes szobrok betűrendben
Szökőkutak, kútszobrok
Síremlékek l. Egészségügy, Temetők
Festészet (l. még Építészet, Egyes épületek)
Általában
Egyes festők működése
Kongresszusok
Kiállítások
Általában

Állandó kiállítási helyiségek
Ernst Múzeum
Könyves Kálmán
Műcsarnok
Régi Műcsarnok
Új Műcsarnok
A Műterem
Művészház
Nemzeti Szalon
Időszaki kiállítások
Hazai képzőművészet
Külföldi képzőművészet

Iparművészet

Általában
Ötvösművészet
Könyvkötés (l. még ipar, Könyvkötőipar)
Litográfia
Belső berendezés
Kerámia
Kongresszusok
Kiállítások
Általában
Egyes kiállítások

Egyházak, vallási élet

Általában
Római katolikus egyház
Általában
Egyházi intézmények
Általában
Plébániák
Szerzetesrendek, kolostorok
Általában
Egyes szerzetesrendek betűrendben
Szemináriumok
Egyházi egyesületek
Görög egyesült és nem egyesült egyház
Protestáns egyházak
Általában
Református egyház
Evangélikus egyház
Unitárius egyház
Egyéb keresztény vallások és szekták
Izraelita vallás
Mohamedán vallás
Egyéb vallások

Zoltán József

AZ AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA MAI PROBLÉMÁI

A szocializmus építése megköveteli, a fejlődő magyar könyvkiadás, a tudományos és közművelődési könyvtárak széles hálózata pedig lehetővé teszi, hogy az eddigieknél jobban segítsük a munkásosztály, az egész dolgozó nép műveltségi színvonalának emelését.

Az MSzMP művelődéspoltikai célkitűzéseivel megnövekszenek a könyvtárosok feladatai, hiszen az utóbbi években átalakult, gyökeresen megváltozott magának a műveltségnek a fogalma is. A felszabadulás előtt, de még néhány esztendővel ezelőtt is művelt embernek az számított, aki úgy-ahogy tájékozott volt a klasszikus szépirodalomban, ismert egy-két nyelvet és járatos volt a művészetek terén. A XX. század második felének roppant arányú technikai és tudományos fejlődése, a világról szerzett ismereteink hatalmas arányú kitágulása, a szocializmus építésének elméleti és gyakorlati problémái kiszélesítették, szinte szétfeszítették az eddigi műveltségi normát.

Mindezt méltán tükrözi az az oktatási reform, amely az általános iskolai oktatástól az egyetemeken túli továbbképzésig pezsgésbe hozta a szervezett állami oktatást. Ezenkívül százezrek képezik magukat önállóan és szabadegyetemeken, hogy egyrészt megszerezzék az alapismeretekhez szükséges tudást, másrészt állandóan növeljék ideológiai, szakmai és általános műveltségüket.

Ma minden könyvtárnak, könyvtárosnak megtisztelő feladata, hogy a dolgozó és tanuló tömegeknek az önképzéshez a leghatékonyabb segítséget s tájékoztatást nyújtsa. Ezt a támogatást hatékonyan, korszerűen nyújtja az ajánló bibliográfia. Ajánló bibliográfiáknak általában azokat a válogató bibliográfiákat nevezzük, amelyek azzal a céllal választják ki és ismertetik az írásműveket, hogy segítséget nyújtsanak a legszélesebb rétegek önképzéséhez, egy konkrét feladat megoldásához, egy a társadalom számára fontos kérdés megértéséhez.

Néhány elvi kérdés

Mielőtt a könyvtárak ajánló bibliográfiai tevékenységének elemzésébe kezdhetnénk, érdemes visszatekinteni az elmúlt évek ezirányú munkásságára.

Az ajánló bibliográfiai tevékenységet felszabadulásunk után a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kezdte meg.

Kötelezték erre a Szabó Ervin-i hagyományok és az ország legnagyobb közművelődési könyvtárának kommunista vezetői felismerték, hogy a kerületi hálózat olvasóinak nevelése, politikai irányítása szempontjából elengedhetetlen, hogy a Szovjetunióban bevált ajánló bibliográfiák hazai viszonyainkra alkalmazva rendelkezésre álljanak.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nagy érdeme, hogy önállóan kísérletezte ki a különböző ajánló bibliográfiai típusokat. Nem kívánok itt statisztikai adatokat felsorakoztatni,

* Az itt közölt munka első része az 1961. szeptember havi országos bibliográfiai munkaértekezleten vitaindító anyagként szerepelt.

meg kell azonban állapítani, hogy a könyvtár által kiadott ajánló bibliográfiák tárgyválasztásukat tekintve változatosak voltak, de túlnyomó részük politikai és szépirodalmi vonatkozású volt. Az ajánló bibliográfia elméleti megalapozásának hiányai megmutatkoztak abban, hogy az ajánló bibliográfiák kizárólag a könyvtárosok részére készültek és abban, hogy témaválasztásuk e szűk keretben mozgott és csak közvetve szolgálta a tervszerű önképzést.

Meg lehet állapítani azt is, hogy kezdettől fogva az ajánló bibliográfiák száma és a példányszám állandóan kevés volt. Talán az előbb említett jelenségek következménye az, hogy az ajánló bibliográfiák hatékonysága nem állott arányban a befektetett munkával.

Még sok könyvtáros sem ismerte fel — egészen máig — hogy a bibliográfia nélkül eredményesen nem tudnak dolgozni és érdekes jelenség, hogy a kevésbé művelt könyvtárosok, akiknek éppen a legnagyobb szükségük volna erre a segítségre, veszik azt a legkevésbé igénybe.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár példáját számos könyvtár követte.

Általános gyűjtőkörű tudományos könyvtáraink ajánló bibliográfiát rendszeresen nem készítettek. Amit elkészítettek, jellegében, formájában és témaválasztásában nem különbözött a Szabó Ervin Könyvtár által készített bibliográfiáktól.

Szakkönyvtáraink ajánló bibliográfiai tevékenységét máig a kísérletezés jellemzi, bár ez a kísérletezés eredményesnek látszik. Az O.M.K. például kezdeményezett egy ajánló bibliográfiai sorozatot, melyet nem folytatott, ennek oka az volt, hogy az ajánlott különböző színvonalú műszaki könyvek a műszaki műveltség különböző színtjein levő olvasók igényeit nem tudták kielégíteni, vagy pedig még az érdeklődést sem tudta felkelteni. Konkrét tartalommal a könyvtár ajánló bibliográfiai tevékenysége napjainkban telt meg, amikor ajánló bibliográfiákat ad ki a TIT József Attila Szabadegyetem előadásaihoz, valamint a műszaki műveltség könyvjegyzékei. Az OMgK ajánló bibliográfiai tevékenysége is újabb keletű és úgy látszik, e könyvtár felismerte azt a feladatát, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításának nagy művét az irodalomnak a legszélesebb rétegek felé való feltárása révén támogassa.

Közművelődési könyvtáraink az elmúlt tizenöt esztendő alatt számos ajánló bibliográfiát adtak ki. E bibliográfiák vizsgálata alapján a következő kép alakul ki:

a) Témaválasztásukat tekintve alig van ezek között olyan, amely nem általános jellegű érdeklődést hivatott kielégíteni és amelyik a speciális helyi érdeklődés kielégítését szolgálná.

b) Formáját tekintve általában e bibliográfiák a Szabó Ervin Könyvtár által meghonosított bibliográfiai formákat követik.

Meg kell azonban állapítani, hogy egyes vidéki közművelődési könyvtárak mintaszerű röplapbibliográfiákat készítettek.

II.

Vizsgáljuk meg tehát, hogy jelenleg mi a helyzet az ajánló bibliográfiák előállítása terén.

Amikor a KMK könyvtártudományi osztálya felmérte az 1960-as esztendő bibliográfiáit, a következőket állapította meg: „Az 1960-ra bejelentett 75 bibliográfia közül 1960-ban mindössze 19 jelent meg . . .” S ha e számszerűség mellett a bibliográfiák műfaji megoszlását nézzük, kiderül, hogy a megjelent kiadványok korántsem fedik az MSzMP művelődéspolitikai alapelveiben foglaltak hatékony propagálását.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy az egyes bibliográfiák nemcsak rendkívüli lassúsággal készülnek el, hanem a tematikát tekintve nem mindig a legfontosabb ismeretágakat dolgozzák fel. Aki végiglapozza az elmúlt év Magyar Nemzeti Bibliográfiáját, első ránézésre is megláthatja, hogy még mindig túlteng a szépirodalmat ajánló, sok esetben csupán annotált könyvjegyzéknek számító összeállítás, s a szakmai bibliográfiák közül csupán a mezőgazdasági jellegűek szerepelnek fontosságuknak megfelelően.

Örvendetes jelenség viszont az, hogy az elmúlt években az ország legfontosabb könyvtáraiban kialakultak a bibliográfiai munka műhelyei. Megfelelő tervezés és koordinálás után kialakulhatnak a helyes arányok és ezzel a kiadványok megjelentetése is egyenletesebbé válhat. Mindez biztatóan mutatkozhat az 1961. évi országos bibliográfiai előterv végrehajtása során.

1936 MÁJUS 1

Mazereel linometszete. „Fakszimilék régi május 1-i dokumentumokról" c. kiadványunkból

1936 MÁJUS 1

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,

Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!

Petőfi.

Az utóbbi években sokszor beszéltünk arról, hogy szükség lenne-e Országos Bibliográfiai Központ létrehozására. Véleményünk szerint éppen az elmúlt két-három év alatt annyira megerősödtek az egyes országos jellegű könyvtárak bibliográfiai osztályai (mint az Országos Mezőgazdasági Könyvtár, az új profilját szerencsésen kialakító Országgyűlési Könyvtár, valamint a régi hagyományaira támaszkodó Országos Széchenyi Könyvtár s a nemcsak fővárosi igényeket kielégítő Szabó Ervin Könyvtár), hogy nem egy nagylétszámú mammutközpont munkásságára, hanem csupán néhány ember operatív-koordináló szakmai irányítására van szükség. Emellett szól még az a tény, hogy a művelődési irányelveknek megfelelően az egyes felsőoktatási intézményeknél működő könyvtárak bibliográfiai osztályai, valamint a megyei könyvtárak olyan tudományos, illetőleg helytörténeti vonatkozású munkákba kezdtek, amit csupán a jelenlegi decentralizált körülmények között képesek mind növekvőbb sikerrel ellátni. (Érdemes lenne mérlegelni azt a gondolatot, hogy a megyei könyvtárak a jövőben elsősorban helytörténeti, illetve helyi jellegű munkásmozgalmi stb. vonatkozású bibliográfiák készítésével foglalkozzanak, míg általános érvényű ajánló bibliográfiákat nagy könyvtárak készítsenek.)

Az elkövetkezendő évek helyes bibliográfiai munkássága — a művelődéspolitikai tézisek hosszú időkre megszabott célkitűzéseinek megvalósítása érdekében — jórészt tehát a helyes tervezésen és egyeztetésen múlik. (Véleményünk szerint csak erélyes központi beavatkozással érhetjük el, hogy néhány éven belül elkészüljön valamennyi ismeretág ajánló bibliográfiája.) Ami viszont még nyugtalanító jelenség: a tudományos szakkönyvtárak éppen a roszszul értelmezett hagyományok, a szűk prakticizmus miatt nem fektetik mind szélesebb alapokra bibliográfiai munkásságukat, szigorúan veszik a határt a keveseknek szóló szakbibliográfiai és a mind több embert érdeklő ajánló bibliográfia között, holott a cél éppen az, hogy az általános műveltség kiterjesztésével ez utóbbi bibliográfiák is mind magasabb igénnyel készüljenek el. Két nagy „materiális" ismereteket terjesztő tudományos könyvtárunk: az Országos Műszaki Könyvtár és az Országos Mezőgazdasági Könyvtár szerencsésen megoldotta a maga szakterületén ezt a feladatot is.

Mentségül szolgál viszont, hogy elméletileg mindezideig nem dolgoztuk fel a bibliográfia legfontosabb, a szocializmus jelenlegi szakaszának legdöntőbb kiadványát, a tervszerű önképzés eszközét: az ajánló bibliográfiát.

III.

Fel kell vetnünk a kérdést: mit várunk az ajánló bibliográfiától. Az ajánló bibliográfia esetében, mivel az ajánló bibliográfia a nevelés, az irányítás eszköze, nem csupán arról van szó, hogy az olvasók spontán érdeklődését elégítsük ki megfelelő könyvek ajánlásával, hanem főleg arról, hogy ezt az érdeklődést felkeltsük és irányítsuk. Ebből következik, hogy az ajánló bibliográfiától azt várjuk, hogy a szocializmus építése szempontjából legfontosabb kérdéseket megvilágító, a szocializmus építését leghatékonyabban támogató tevékenység elsajátítását lehetővé tevő irodalom iránt az érdeklődést felkeltse és segítse az abban való elmélyedést.

Már a kérdés felvetésénél is számos probléma tűnik elő: milyen témák feldolgozására van leginkább szükség (a művelődéspolitikai irányelvek feldolgozásának sorrendisége) — milyen történeti, irodalomtörténeti, módszertani bevezetőt stb. írjunk (olyan jellegűt-e, mint az antiklerikális bibliográfia előszava, vagy inkább érzelemre ható, szuggesztív bevezetőt) — az adott témáról különféle színvonalú olvasók számára összeállított kiadványok szerkezete, tagolása (milyen ismereteket közöljünk a szerzőről, a korról, a mű előzményeiről s a téma mai élethez kapcsolatáról) — milyen bibliográfiákat kell feltétlenül annotálni és melyeket nem, milyen a jó annotáció, hogyan tudjuk a differenciált érdeklődésű olvasók igényeit kielégíteni stb., végül az önképzésnek milyen tartalmi elemeit támogassa az ajánló bibliográfia, melyek legyenek azok a szakmai ismeretek, amelyeket terjeszteni kívánunk.

A Szovjetunióban is megállapították, hogy olyan ajánló bibliográfiából, amely nem határozza meg, hogy pontosan „kinek" készült, szerkesztésében, felépítésében, a könyvek kivá-

lasztásában nincs tekintettel egy határozott réteg — korosztály, foglalkozási ág, iskolai végzettség — igényeire, siker nem várható.

Ezt a követelményt eddigi ajánló bibliográfiáink nem vették tekintetbe. Példaként említjük, hogy az antiklerikalizmusról eddig megjelent öt ajánló bibliográfia közül csupán egy jelent meg, amelyik kifejezetten a propagandisták, pedagógusok részére készült.

Természetesen, amennyiben egy ajánló bibliográfia egyetlen réteg számára készül, ez megszabja a bibliográfia szerkezetét, feldolgozásmódját stb.

Úgy gondoljuk, hogy a fenti néhány kulcskérdés (s még számos más probléma) eldöntésére nem elegendő néhány elméleti tézis felállítása, hanem hasznos lenne maguknak a bibliográfusoknak évenként néhányszor leülni, mindig más és más könyvtárban s a kölcsönző könyvtárosok, olvasók részvételével megvitatni mindezeket.

Az ajánló bibliográfia hazánkban szinte közvetlenül a felszabadulás után rohamos fejlődésnek indult, majd néhány év után kiütköztek a szűk prakticista szemlélet miatt e bibliográfiák elkészítésének elméleti, s felhasználásának gyakorlati problémái. Akkoriban sűrűn esett szó a műfaj „válságáról". Többen szem elől tévesztették azt a tényt, hogy az ajánló bibliográfia fontos kulturális és politikai célok eszköze. Arról vitáztak pl. hogy az olvasónak vagy a könyvtárosnak készítsük-e azokat stb. Az ilyen áltudományos viták nem vitték előbbre a bibliográfia ügyét. Sőt azt is eredményezték, hogy számos jó módszer, bevált és kedvelt kiadványsorozat feledésbe merült. (A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár írói életrajzsorozata stb.) Most, hogy a bibliográfiai munka megújhodásának vagyunk tanui, hasznos lenne az elmúlt 15 év minden értékét felhasználni. Ami pedig a bibliográfiák felhasználását illeti, a szocialista könyvtárakban könyvtárosok és a tervszerű önképzést folytató széles olvasói rétegek egyaránt szükségét érzik az ajánló bibliográfiáknak. Jogos tehát, az a kívánság, hogy e kiadványok a mind nagyobb számú fejlettebb olvasó közönségnek is segítségére legyenek.

Mindez viszont elméleti probléma marad mindaddig, amíg a tervezéstől az elkészítésen és előállításon át a felhasználásig meg nem vizsgáljuk — lehetőleg tudományos statisztikai módszerekkel — az ajánló bibliográfiák sorsát, legalábbis a legfontosabb kiadványokét. Nem tudjuk pontosan — legfeljebb sejtjük —, hogy egy-egy bibliográfia mennyire volt hasznos, kik használják és milyen eredménnyel stb. A Szovjetunióban is csak a legutóbbi időben kezdték el az ajánló bibliográfiák elterjedtségének vizsgálatát. A moszkvai Lenin Könyvtár bibliográfusai 1960-ban azt tanulmányozták, hogy a legfontosabb és legnagyobb példányszámban megjelent, szinte minden közművelődési könyvtárban nélkülözhetetlen 27 ajánló bibliográfia milyen sorsra jutott a szovjet könyvtárakban. A felmérést a kalugai terület 17 könyvtárában kezdték el. Mind a 27 féle bibliográfia egyetlen könyvtárban sem volt található. Sőt, igen sok fontos művet mindössze 1—5 könyvtárban találtak meg. A vizsgálat egyéb eredményeit nem ismerjük, de mindez önmagában is figyelmeztető. A Szovjetunióban nagy viták folytak mindeddig az ajánló bibliográfiák készítésének elméleti és felhasználásának gyakorlati problémáiról, amelyek eredményeképpen az ajánló bibliográfia ténylegesen az általános népművelési munka szerves részévé vált.

IV.

Mindeddig a bibliográfiakészítés és felhasználás kérdéseit a könyvtáros szemével néztük, még a szovjet példa is csupán arra szolgált, hogy egyrészt mennyire fontos az egyes bibliográfiák eljuttatása a könyvtárakba, másrészt még fontosabb, hogy könyvtárosaink ismerjék, használják, ajánlják azokat. Véleményünk szerint az ajánló bibliográfiák elterjesztésének nem csupán az a módja, hogy egyedül a könyvtáros használja, hanem — ehhez persze az szükséges, hogy jól ismerje olvasó közönségét — kölcsön is adja a megfelelő köteteket.

De nem ez az egyetlen módja az ajánló bibliográfiák felhasználásának. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi fiókjaiban már évekkel ezelőtt feltűnő helyre rakták és az olvasók rendelkezésére bocsátották a legfontosabb, a nagy példányszámban megjelent kiadványokat. (Mit olvassunk . . . hazánk történetéről, a világirodalom klasszikusairól, a kaland, a humor

mestereiről stb.) Sajnos nem történt meg a bibliográfiák felhasználásának tanulmányozása és a jó módszer egyre inkább formálissá vált. Pedig az olvasók széles táborának szüksége van az önképzésüket elősegítő ajánló bibliográfiákra. Hiszen mindazoknak, akik céltudatosan akarják magukat képezni, már a kezdetnél a következők nehezítik meg az elindulást: milyen témát válasszak? a kiválasztott témákból milyen könyveket olvassak el? Milyen fokozatossággal haladjak előre az ismeretek megszerzésénél? Ezekre a nem is egyszerű kérdésekre az ajánló bibliográfiáknak kell megadniuk a választ. Így segítheti az ajánló bibliográfia az olvasókat, hogy önképzés utján is kialakíthassák marxista-leninista világnézetüket, elmélyedhessenek egy-egy tudományágban és tájékozódhassanak a társadalmi élet, a tudományok és az irodalom legújabb jelenségeiben. Különösen fontos azok számára, akik abbahagyták tanulmányaikat az általános iskolánál, nem vesznek részt semmiféle szervezett iskolán kívüli oktatában, s ilyenformán a könyvtár számukra nemcsak szórakozást, időtöltést jelent, hanem a művelt emberré válás legfontosabb lehetőségét biztosítja.

V.

A szabadpolcos kölcsönzési rendszer térhódításával gyakran merült fel a kérdés: szükség van-e továbbra is ajánló bibliográfiákra? A szabad polc nem tölti-e be azok funkcióit? Éppenséggel fordítva áll a helyzet. A szabad polc nagyobb lehetőséget ad és nagyobb teret biztosít, szélesebb nyilvánosságot az ajánló bibliográfiának. Ha a könyvtárosnak elegendő bibliográfia áll rendelkezésére, szinte minden tudományághoz és ismeretkörhöz más és más, könnyű a dolga, hiszen éppen az ajánló bibliográfiák segítik hozzá, hogy a szabadpolcon a legmegfelelőbb kötetek sorakozzanak. Ugyis lehetne mondani, hogy így a szabad polc teljes egészében megtelik az ajánló bibliográfiák „vérével". S ha a könyvtáros az ajánló bibliográfiákat feltűnő helyre ki is teszi és az érdeklődőknek kölcsönzés közben elmondja, hogy a szabad polc „tartalomjegyzéke" a katalóguson kívül hol található, akkor hónapról-hónapra újabb olvasók térnek rá az ajánló bibliográfiák tervszerű használatára. Így kerülhető el, hogy böngészés közben egy-egy jó címlap, tartalomjegyzék mellékvágányra terelje a figyelmét.

A szabadpolcos kölcsönzésnél nemcsak az olvasó látóköre tágul, tudása gazdagodik, hanem a „rutinos" könyvtárosi munka is hamar lelepleződik. Még néhány évvel ezelőtt elegendő volt, ha a könyvtáros néhányszáz könyvet ismert. Ezeknek ajánlgatása, szinte behunyt szemmel való kézbeadása elegendő volt a jó munkához. Ma az olvasó a szabadpolcon elhelyezett könyvek ezreire kér felvilágosítást. Természetes, hogy a legjobb annotáció tanulmányozása sem pótolhatja még a könyvtáros számára sem az olvasmányélményt, dehát a könyvtáros sem ismerhet ezer meg ezer könyvet a legkülönfélébb műfajú könyvekből, tehát sokkal jobban rászorul, mint eddig, a legkülönfélébb ajánló bibliográfiák rendszeres használatára.

Fontos megoldani az ajánló bibliográfiák technikai előállításának és terjesztésének problémáit is, mert enélkül a legjobb kiadvány sem töltheti be hivatását. A bibliográfiákat készítő könyvtárak többsége csupán igen egyszerű, sokszor egyenesen primitív sokszorosítási apparátussal rendelkezik. Ilyenformán az is előfordul, hogy egy-egy nagyon jó ütőképes ajánló bibliográfia 50—100 példányban készül el. Így még a könyvtárak nagy részébe sem jut el belőle egyetlen darab sem, a könyvtáraknak csupán töredéke ismeri és használhatja, az olvasók körébe pedig egyáltalában nem jut el. Más esetekben papír nehézségek miatt késedelmeskedik egy-egy kiadvány.

A közelmúltban egyes központi könyvtárakat korszerű sokszorosító berendezéssel szereltek fel. Az országos irányító szervnek köteleznie kellene a könyvtárakat a legjobb, legszükségesebb, bibliográfiák sokezer példányszámú sokszorosítására. Központilag kellene megtervezni azt is, hogy a nyomdák is álljanak jobban a könyvtárak rendelkezésére, hogy nyomdai úton több kiadvány jelenhessék meg (ez a papír-kérdés megoldásának egyik módja) s a nyomdai átfutási idő is csökkenjen. Az aktuális eseményekhez kapcsolódó kiadványok viszont gyors xerox-rotaprint eljárással minden esetben elegendő példányban készülhessenek. Egyszóval a tervezés necsak a bibliográfiák egyeztetésénél szóljon bele az egyes könyvtárak mun-

kájába, hanem kísérje figyelemmel — körültekintő kooperatív munkával — a legfontosabb bibliográfiák technikai „megszületését" is.

Sajnos, az ajánló bibliográfiák megfelelő példányú sokszorosítása önmagában nem oldhatja meg problémáinkat, addig, amíg azok terjesztése — a könyvtárosokhoz és olvasókhoz való eljuttatása nincs kellőképp biztosítva. Tudunk olyan könyvtárakról, amelyeknek raktáraiban százával, ezrével hevernek igen fontos bibliográfiák. Egy könyvtár ereje kevés ahhoz, hogy „üzleteljen" kiadványaival. A munkával túlterhelt könyvtárosok nem szívesen vállalják az árusítással járó újabb pénzügyi adminisztrációt. Az Állami Könyvterjesztő Vállalatnak pedig nem kifizetődő a bibliográfiák terjesztése. Javaslatunk az, hogy a minisztérium rendeletben kötelezze a könyvtárakat, hogy a KMK által kijelölt legfontosabb bibliográfiákat valamennyi könyvtár szerezze be, olyan példányszámban, hogy kölcsönzésre is jusson belőle. Emellett tárgyalni kellene a Párt propaganda-anyag terjesztőivel, hogy a legfontosabb politikai természetű kiadványokat a propagandisták részére juttassák el. (Pl. a 9000 példányban megjelent antiklerikális bibliográfiát.) Mivel kiadványaink legnagyobb része a TIT előadók és a pedagógusok részére is hasznos, szükség lenne, hogy felsőbb szinten ezt a kérdést is megtárgyalják az illetékesek.

A bibliográfiák népszerűsítéséhez az is hozzátartozik, hogy a napi- és az időszaki sajtó rendszeresen beszámoljon a legértékesebb, legfontosabb kiadványokról, ehhez kérjük, felsőbb szinten a kulturális rovatok támogatását. E célból mindegyik könyvtár maga tartson fenn kapcsolatot a legfontosabb lapokkal. Szükséges még, hogy a kifejezetten a könyvvel és könyvtárakkal foglalkozó orgánumok rendszeres, állandó rovatot nyissanak a bibliográfiai munka céljaira. Ilyenformán a ÁKV Tájékoztatójá-ra, a Könyvtáros-ra és a A könyv-re, mint havonta rendszeresen megjelenő kiadványokra hárul az a feladat, hogy szélesebb olvasói réteg tudatába rögzítse mindazt, amit a bibliográfiáinkról tudni kell. (Elsősorban a nagy példányszámban megjelenő Tájékoztatóra gondolunk, amely túlzás nélkül mondhatjuk, százezrek kezébe kerül, s egy jól szerkesztett bibliográfiai rovat megsokszorozhatja propagandánk eddig elért eredményeit.)

Befejezésül az ajánló bibliográfiák műfaji kérdéseiről kellene beszélni. Véleményünk szerint az ajánló bibliográfia mint műfaj, rendkívül sokágú és sokfajta könyvpropaganda módszert rejt magában. Mint ahogy egy újsághoz hozzátartozik a vezércikk, politikai és napihír, riport, tudósítás, kommentár stb., ugyanúgy az ajánló bibliográfia népes csoportjába egyformán beletartozik a röplapbibliográfia, olvasóterv, ajánló-album, népszerű biobibliográfia, irodalmi műfajt ismertető keresztmetszet stb. A lényeg az, hogy mindegyik bibliográfia, még a legegyszerűbb és leggyorsabban készülő 1—2 lapos röplap-kiadvány is lelkiismeretes munkával, a megfelelő irodalom gondos kiválogatásával készüljön.

*

Eddig elsősorban az ajánló bibliográfiák elvi problémáival foglalkoztunk. Ezekután elkerülhetetlenül fontos megnézni a bibliográfiai osztály kiadványait: hogyan használják a kerületi könyvtárakban, milyen eredményeket értünk el és mik akadályozzák még mindig az eredményesebb munkát. Maga a bibliográfiai és propaganda osztály sem nélkülözhette tovább a kerületi könyvtárosok tapasztalatait, kritikai észrevételeit. A jobb munka szükségessé tette, hogy az osztály munkatársai 1961. októberében megvizsgálják az elmúlt években megjelent ajánló bibliográfiák sorsát. A bibliográfusok 24 kerületi könyvtárat látogattak meg és a könyvtárvezetőkkel közösen elemezték közös problémáikat. A meglátogatott könyvtárakat úgy választottuk ki, hogy a szerzett tapasztalatok tükrözzék az egész könyvtárban uralkodó helyzetet. Kérdéseinket a következő három fő kérdésre összpontosítottuk:

1. Az olvasószolgálati munkában hogyan hasznosítják kiadványainkat?
2. Mik akadályozzák az ajánló bibliográfiák jobb felhasználását?
3. A kerületi könyvtárak dolgozói milyen segítséget várnak a bibliográfiai és propaganda osztálytól, milyen javaslataik, kéréseik vannak?

A beszélgetéseket igyekeztünk úgy irányítani, hogy minden szépítés nélkül kapjunk választ kérdéseinkre. Tapasztalataink közül elsősorban azokat közöljük, amelyeket a vizsgált könyvtárak zömében hasonlóaknak találtunk, illetve a jelenlegi helyzetre jellemzőeknek véltünk.

Hogyan hasznosítják ajánló bibliográfiáinkat?

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a régebbi évekhez képest jelentős eredményeket értünk el. Pesszimizmusunk, hogy kiadványainkat nem, vagy csak alig használják, nem volt indokolt. A könyvtárosok nagy többsége felismerte, hogy az olvasószolgálati munkában nem nélkülözhetik a segédeszközök használatát. Sok könyvtárban az olvasókkal is megkedveltették a bibliográfiákat és egyre többen választják olvasmányaikat azok alapján. A javuló eredményeket részben annak tudhatjuk be, hogy a közelmúltban rendszeresen propagáltuk kiadványainkat, a módszertani osztály is gyakran ösztökélte a kerületi könyvtárvezetőket a bibliográfiák használatára, részben pedig annak, hogy az elmúlt évek során nagyon sok könyvtáros végezte el, vagy éppen most végzi a középfokú könyvtárosképző tanfolyamot, ahol alaposan megismerkedtek az ajánló bibliográfiákkal is, ahol rászoktatták őket azok használatára. Így egyre több könyvtáros egészen természetesnek veszi, hogy a rendkívül gazdag könyvkiadásban csak segédeszközökkel tud eligazodni. Persze becsapnánk önmagunkat, ha csak azt látnánk, hogy mennyivel jobb a jelenlegi helyzet a régebbihez képest. Sajnos ma is akad néhány olyan könyvtár, ahol nem sok gondot fordítanak kiadványainkra. Több könyvtárban a vezető íróasztalában, vagy csak a kézikönyvtárban találtuk meg a bibliográfiákat. Sőt olyan könyvtár is akad, ahol a múltban lényegesen többet törődtek az ajánló bibliográfiákkal. A 6-os számú könyvtárban 1956 előtt az olvasók elé helyezték a kiadványokat, pirossal aláhúzták az ott megtalálható művek címeit, az ismeretterjesztő könyvek mellé pedig odaírták a raktári jelzeteket. Ezeknek a bibliográfiáknak az állapota bizonyítja, hogy az olvasók gyakran forgatták. E jó kezdeményezést abbahagyták azért, mert néhány régi bibliográfia elavult. A bibliográfiákat pedig áthelyezték a kézikönyvtárba. Így az olvasók csak a katalógus alapján vehetnek azokról tudomást.

A könyvtárak zömében azonban töretlen a fejlődés, magas színvonalúan hasznosítják a bibliográfiákat. A 10-es számú könyvtárban 1961-ben megvizsgálták, hogy milyen hatása van az antiklerikális bibliográfiának. Az eddig csak szépirodalmat tartalmazó kirakat felerészét felszabadították és az említett kiadvány alapján ismeretterjesztő műveket helyeztek el, és naponta elemezték a forgalom alakulását. Ime az eredmény: 1961. augusztus 14—18.-ig (5 kölcsönzési napon) 91 ideológiai és politikai művet kölcsönöztek. Ezzel szemben augusztus 23.—29.-ig (szintén 5 kölcsönzési napon) amikor már a bibliográfia alapján rendezték kirakatukat 205 ideológiai és politikai művet kölcsönöztek. És még egy kedvező tapasztalatot szereztek: az új könyvek mellett egész sor évek óta méltatlanul raktárban porosodó mű is olvasóra talált. A felmérés statisztikai vizsgálata azt bizonyította, hogy elsősorban munkások kölcsönözték ezeket a könyveket.

A Boráros-téri könyvtárban az „Árnyék Európán" című röplapbibliográfia hatását kísérték figyelemmel. A kiadvány néhány példányát az érdeklődő olvasóknak kikölcsönözték. Az ismeretterjesztő kirakat egy részébe a bibliográfia alapján kiválasztott könyveket helyezték el. Ezzel egyidőben a kölcsönző pultra tették az „Árnyék Európán" példányait, és azokat is ajánlották az olvasóknak. Néhány nap alatt igen jó eredményeket tapasztaltak. Olyan olvasók, akik addig nem vették figyelembe az ismeretterjesztő kirakatot, most szinte felfedezték azt. Ez annál érdekesebb, mert régebben is voltak a kirakatban a német kérdéssel foglalkozó művek, de onnan csak azok választottak könyvet, akik egyébként is érdeklődnek a politikai irodalom iránt. Most viszont olyan nyugdíjasok és háztartásbeliek, akik régebben nem olvastak ilyen jellegű munkákat egymás után kérték az izgalmas politikai olvasmányokat. Sokan felhasználták az ajánló jegyzék kézbe adott példányait és amikor következő alkalommal cseréltek, már annak alapján határozott kéréssel mentek a könyvtároshoz. Kár, hogy ennek a vizsgálatnak nem ismerjük a statisztikai adatait.

A 28-as könyvtárban az „Elfelejtett könyvek, amelyeket érdemes elolvasni" eredményességét kísérték figyelemmel. Kiválasztották a jegyzékből azt a 22 művet, amely náluk is elfekvőnek minősült. A 22 mű 60 példányába beragasztották a bibliográfiából kigépelt annotációkat és elhelyezték a „Miről szól a könyv?" felirattal ellátott szabadpolcra. Az olvasó ezen a polcon olyan könyveket talál, amelyek ismertetéssel vannak ellátva, így könyvtáros segítsége nélkül is tájékozódhatnak a mű témájáról, szerzőjéről stb. Két héten keresztül figyelték ezeknek a műveknek a forgalmát. 10 kölcsönzési nap elteltével megállapították, hogy az „elfekvő" könyvekből 35-öt kölcsönöztek ki. Megfigyelték azt is, hogy elsősorban kevésbé művelt olvasók vitték el az így ajánlott műveket.

A többi könyvtárban — ha nem is tudtak ilyen részletesen beszámolni jó tapasztalataikról — is kedvező benyomásokat szereztünk. Kiadványaink nyomán sok ízléses kis kiállítást láthattunk. A 19-es könyvtárban Thälmann- és antiklerikális kiállítás, a 12-es és a 18-as könyvtárban a német kérdésről rendezett kiállítás fogadott bennünket. A 32-es könyvtárban a „Szép könyvek a természetről" alapján rendezett kiállítást láthattunk. A 19-es könyvtárban elmondták, hogy kiadványaink népszerűsítése céljából a bibliográfiákból készítettek kiállítást. Az 5-ös könyvtárban mint sok más helyen is bibliográfiák alapján rendezik a szabad polcot. Ez a hiányos, rövid felsorolás, hisszük, hogy egyre jellemzőbb lesz a kerületi könyvtárakra. Mindenesetre öröm a bibliográfiák készítőinek, hogy munkájukat így is hasznosítják.

Ha kevésbé látványos módon, de eredménnyel hasznosítják más könyvtárakban is kiadványainkat. Majdnem mindenhol, miként a fogorvosok várakozó szobájában a különböző képeslapok, úgy vannak elhelyezve a bibliográfiák, különösen az ajánló albumok az olvasók asztalkáin. Ezek a kiadványok — örömmel állapítottuk meg — a használattól piszkosak, gyűröttek. Az 5-ös könyvtárban körülbelül két óra leforgása alatt két olvasó is a „Szép könyvek a természetről" és a „Mit olvassunk a technika történetéről" kézbevett példányai alapján választották meg olvasmányaikat. Már említettük, hogy néhány könyvtárban rendszeresen kölcsönzik is kiadványainkat. Megállapítottuk, hogy a 32-es könyvtárban „A kaland mesterei"-t 5-ször, Jókai-t 4-szer, „Utazás a nagyvilágban"-t 3-szor stb. kölcsönözték ki az olvasók.

Sok jó tapasztalatunk közül még megemlítjük a következő követésre érdemes kezdeményezést: A 6-os könyvtár vezetője a könyvtárba kerülő fiatal könyvtárosokkal elolvastatja legfontosabb bibliográfiáinkat. A 39-es könyvtár dolgozói a különböző típusú és témájú bibliográfiák alapos ismeretére specializálják magukat. A 19-es könyvtárban mármár szokássá vált, hogy a beiratkozó olvasóknak a könyvtár használatának ismertetése során megmutatják a bibliográfiákat is és megmagyarázzák azok használatát.

Mivel a könyvtáraknak csak mintegy a felét látogattuk meg és azokat sem úgy válogattuk ki, hogy a valóságnál rózsásabb képet kapjunk, joggal remélhetjük, hogy még számos jó kezdeményezés van a kerületi könyvtárakban. Feladatunknak tartjuk, hogy ezeket is összegyűjtsük és az összes jó tapasztalatot módszertani levél formájában ismertessük a könyvtár minden dolgozójával.

II.

A felsorolt jó példákat csak kezdetnek tekintjük. Attól még messze tartunk, hogy eredményeinkkel elégedettek is lehessünk. A színvonalasabb munkát sajnos még mindig sok-sok megoldatlan kérdés gátolja. A legfontosabbakat ezek közül is számba vettük. Elsőként kell megemlítenünk a kerületi könyvtárosok túlterheltségét. Közismert tény, hogy kölcsönzési csúcsforgalomban egyenlőre meg kell elégedni azzal, hogy mechanikusan „szolgálják ki" az olvasókat. Ilyenkor arra már nem jut idő, hogy dolgozóink könyvtároshoz méltóan foglalkozzanak az olvasókkal, hogy irányítsák ízlésük fejlődését, hogy alakítsák világnézetüket. Ilyenformán arra sincs elegendő idő, hogy a felmerült bonyolultabb kérdéseket magas szinten válaszolják meg. A könyvtárosok ilyenkor többnyire műveltségüknek, memóriájuknak megfelelően fejből tájékoztatnak, alig van módjuk arra, hogy segédeszközöket

vegyenek segítségül. Meg kell mondanunk, hogy nagyon rossz könyvtáros az, aki a szükségből erényt akar csinálni és a tájékoztatásnak e módjára rendezkedik be. A mai könyvkiadás, az olvasók roppant széleskörű érdeklődése mellett ez a módszer elégtelen. De nemcsak az a baj, hogy a könyvtárosnak csúcsforgalomban nincs ideje kézbe venni a bibliográfiákat. Nagyobb baj az, hogy azokat sok könyvtáros nem ismeri eléggé. A 12-es és a 19-es könyvtár dolgozói — akik pedig szeretnének még kultúráltabb könyvtárosi munkát végezni — elmondották, hogy nincs elég idejük alaposan átnézni megjelent kiadványainkat. Így pedig a bibliográfiák használata nehézkessé válik. Javaslataik ésszerűek és megszívlelendők: a szombati tanulónapokon legyen kötelező a legújabb kiadványok tanulmányozása! A bibliográfiai osztály pedig a vaskosabb, a nehezebben kezelhető kiadványokhoz mellékeljen egy rövid, legfeljebb 1—2 oldalas „használati utasítást", ami tartalmazza a bibliográfia szerkesztési elveit, felhasználásának legésszerűbb módjait. Ilyenformán a jól tájékozott könyvtáros másodpercek alatt megkeresheti a szükséges adatokat, vagy éppen az olvasó kezébe adva meg is kedveltetheti a bibliográfiákat. A beszélgetések során felötlött az a gondolat is, hogy jobban ki kellene hangsúlyozni az ajánló bibliográfiák fontos propaganda-szerepét. Éveken át alig beszéltünk kiadványainkról, nem sokat törődtünk azzal, hogy mennyire veszik azokat igénybe. Kialakult az a helytelen szemlélet, hogy az ajánló bibliográfia a könyvtárosok számára készül, így nem válhatott általánossá, hogy az olvasóknak is kezébe adják. És ez a káros szemlélet, még mindig akadályozza a munkát, igaz egyre elszigeteltebben.

Más könyvtárakban másféle problémák gondolkoztatják el a könyvtárosokat. A 39-es könyvtár dolgozóinak az okozott gondot, hogy „A világirodalom klasszikusai" sorozatot a diákok nagyon szorgalmasan kölcsönözték és erre a pedagógusok megkérték a könyvtár dolgozóit, hogy tanulóknak ne adják kezébe. Ugyanis azt tapasztalták, hogy az annotált bibliográfiákból nagyon egyforma ízű tudást szereztek, sokan puskának használták azt. A pedagógusokkal ebben a kérdésben egyet kell értenünk, de vigyáznunk kell arra, nehogy mereven minden bibliográfiát elvonjunk a középiskolásoktól. Sőt, inkább arra kell törekednünk, hogy ezzel a korosztállyal kedveltessük meg elsősorban kiadványainkat. Ez a legegyszerűbb és a leghálásabb feladat. Ettől a korosztálytól várhatjuk azt, hogy felnőve is a bibliográfiák használói lesznek. Ez persze nem jelentheti azt, hogy lemondjunk más olvasói rétegekről. A bibliográfiai osztály kiadványainak jó része éppen propagandisták, népművelők, pedagógusok számára készül. Azt tartanánk ésszerűnek, ha a kerületi könyvtárosok meglévő bibliográfiákból elsősorban az említett olvasó rétegek igényeinek kielégítésére törekednének. Ugyanakkor nagyon fontos feladat a bibliográfiai osztálynak, hogy munkásakadémiák hallgatói és mindazok részére, akik önműveléssel iskolán kívül kívánják a középfokú műveltséget megszerezni, megfelelő ajánló bibliográfiák álljanak rendelkezésre.

A bibliográfiák egyik kényes szerkesztési problémája sok vitát okozott a felmérés során, milyen könyvek szerepeljenek kiadványainkban? A legjobbak a legnépszerűbbek, amelyeket ajánlás nélkül is olvasnak? Olyanok, amelyek nincsenek meg a kerületi könyvtárakban? Milyen lehet, milyen legyen ezeknek az aránya? E viták során a 19-es, a 24-es és a 29-es könyvtárban elmondták, hogy gyakran sok bosszúságot okozunk bibliográfiánkkal. Vagy azért bosszankodnak, mert sok olyan könyvet ajánlunk, amelyekre nagy olvasottságuk miatt már előjegyzést sem szívesen vesznek fel, vagy azért, mert az ajánlott könyv nincs meg a könyvtárban. Az ilyen bibliográfiákat vonakodnak az olvasók kezébe adni. A 3-as könyvtárban pedig újabb olvasótervek készítéséről igyekeztek lebeszélni bennünket. Azzal érveltek, hogy az olvasóterv akkor töltheti be funkcióját, ha az olvasó egy-egy témából az egyszerűtől a bonyolultig egymásután viheti haza olvasmányait. A könyvtáros viszont nem tudja mindig biztosítani a könyvek sorrendjét. Mi tehát a teendő? A válasz nem egyszerű. Nincsenek szabályok, amelyek betartásával megszabadulhatnánk ezektől a gondoktól. A tanulság inkább az, hogy a kölcsönző könyvtárosok és a bibliográfusok időnként vitassák meg egy-egy bibliográfiai típus felhasználásának a problémáit. És még ennél is fontosabb: az új kiadványok megtervezésébe is hadd szóljanak bele a kerületi könyvtárosok.

Több könyvtárban, különösen a 4-esben és a 28-asban azt kifogásolták, hogy az antiklerikális bibliográfiához módszertani levelet is mellékeltünk. Szeretnék odaadni az olvasóknak, de miért közöljük velük, hogy milyen módszerekkel akarjuk őket vallásos hiedelmeiktől megszabadítani? Ezért ezt a nagyon fontos kiadványt inkább a kézikönyvtárban őrzik. Itt is megjegyezzük, hogy ez a bibliográfia azok számára készült, akik antiklerikális propagandával foglalkoznak, tehát elsősorban könyvtárosoknak, propagandistáknak, pedagógusoknak. Az ő munkájukat pedig megkönnyíti a tartalmas módszertani bevezető. Ezeknek a rétegeknek feltétlenül ajánlani kell ezt a jól sikerült segédeszközt. Úgy látszik, hogy hibát követtünk el, amikor ezt nem magyaráztuk meg eléggé könyvtárosainknak. Ugyanakkor mi is láttuk, hogy az egyszerűbb olvasókhoz is közelednünk kell valamilyen népszerűbb antiklerikális kiadvánnyal. Ezért készítettük el az "Írók, nagy gondolkodók a vallásról" című ajánló albumot. Ezt a legtöbb könyvtárban az olvasók kezeügyébe helyezték és sokan választják meg belőle olvasmányaikat.

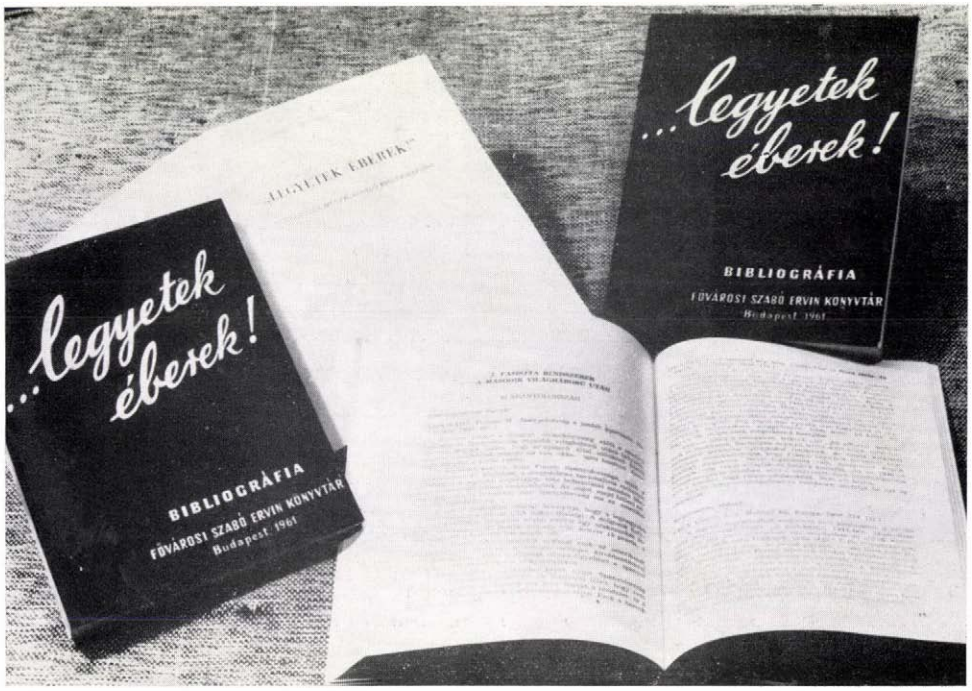
Sok könyvtárban panaszkodtak amiatt, hogy olyan kevés példányban kapják meg bibliográfiáinkat, hogy nem nagyon tudják azokat kölcsönözni. Tény, hogy az ajánló albumokból kezdetben mindössze 60—70 példányt készítettünk. Ez nagyon kevés, nem is fizetődik ki. Miután láttuk, hogy ez a kísérleti „műfaj" bevált, ma már 150—200 példányt készítünk belőle. Tudjuk, ez sem elegendő. Sajnos ezzel a példányszámmal eljutottunk teljesítőképességünk határához, kézi erővel ennél többet nem tehetünk. A nyomdai sokszorosítással készülő, általában ezer példányban megjelenő kiadványokból valóban több példányt kell a kerületi könyvtárak rendelkezésére bocsájtani. Ezekből az új kiadványokból most már 3—5 darabot, szükség esetén még többet is adunk az egyes könyvtáraknak. Így nemcsak a kézikönyvtár részére, hanem kölcsönzésre is jut belőle, sőt egy-két példány az olvasói asztalkára is elhelyezhető. A kerületi könyvtárak vezetőinek azt is javasoljuk, hogy az új bibliográfiákból csak 1—2 példányt leltározzanak be. Így az elveszett példányokért nem terheli őket felelősség. (Több helyen leltári felelősség miatt nem teszik kiadványainkat az olvasók keze ügyébe.

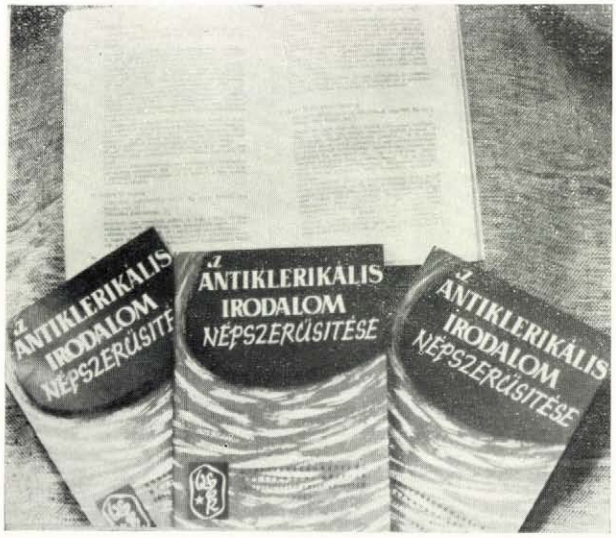
Majdnem minden meglátogatott könyvtárban szóltak arról, hogy a kiadványaink legyenek szebbek. Példának hozták fel a „Szép könyvek a természetről" című ajánló albumot, amit szívesen forgatnak az olvasók. Valóban, az ilyen ízléses kiállítású kiadvány kézbe véteti magát. Sajnos nincs lehetőségünk arra, hogy minden kiadványunk ilyen szépen illusztrálva jelenhessen meg. Gyakran kénytelenek vagyunk nagyon fontos kiadványokat mint például az SzKP XXII. kongresszusának tanulmányozásához készített röplap-bibliográfiát kezdetleges módon sokszorosítani.

A 6-os könyvtárban felhívták a figyelmünket arra, hogy az elmúlt évek során sok bibliográfiánk felett nem nyomtalanul múlott el az idő. Sokszor gondban vannak, ha azok használatára kényszerülnek, vagy azokat a katalógusban böngésző olvasók elkérik. Javasolták, hogy készítsünk egy módszertani levelet az eddigi bibliográfiákról és kellő értékeléssel igazítsuk el a könyvtárosokat a jó és a csak fenntartással forgatható bibliográfiák között.

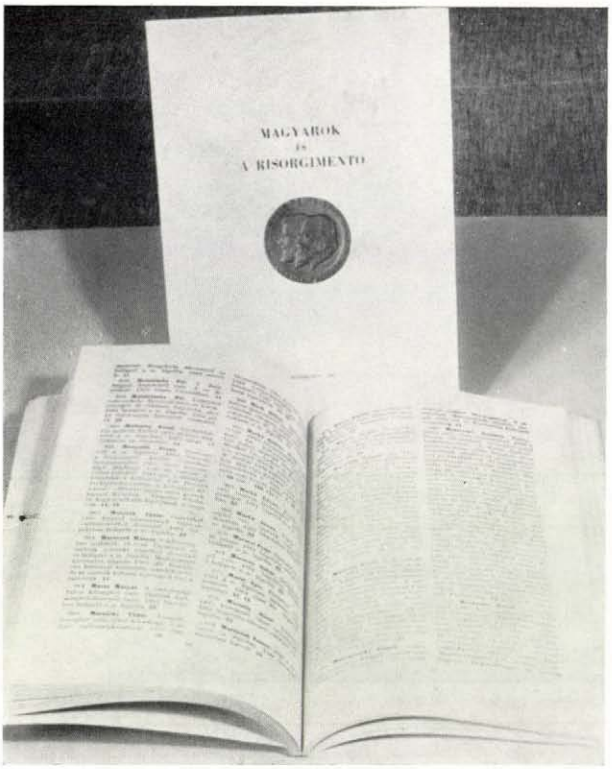
III.

A bibliográfiák iránti növekvő érdeklődést bizonyítják azok a kérések és javaslatok, amelyekkel elárasztottak bennünket. Érdemes ezek közül is néhányat megemlíteni. A 3-as könyvtár dolgozói azt tanácsolják, hogy elsősorban középiskolások és ipari tanulók részére készítsünk kiadványokat. Tapasztalatuk szerint ők veszik legszívesebben a könyvtárosok segítségét. Sokoldalú érdeklődésüket pedig nagyon nehéz megfelelő segédeszközök nélkül kielégíteni. Azt is hasznosnak tartanák, ha „A mi könyveink" című könyvjegyzéket a jövőben egysoros „eligazító" annotációval adnánk ki. Sok más könyvtárral együtt fontosnak tartják a 8-as szak rejtett anyagának bibliográfiai feltárását is. Sok könyvtárban kérték — máshol már szóltunk róla —, hogy az ajánló bibliográfiák a kerületi könyvtárak könyvanyagára épüljenek. Az 5-ös könyvtárban művészeti, zenei témák feldolgozását kérték és

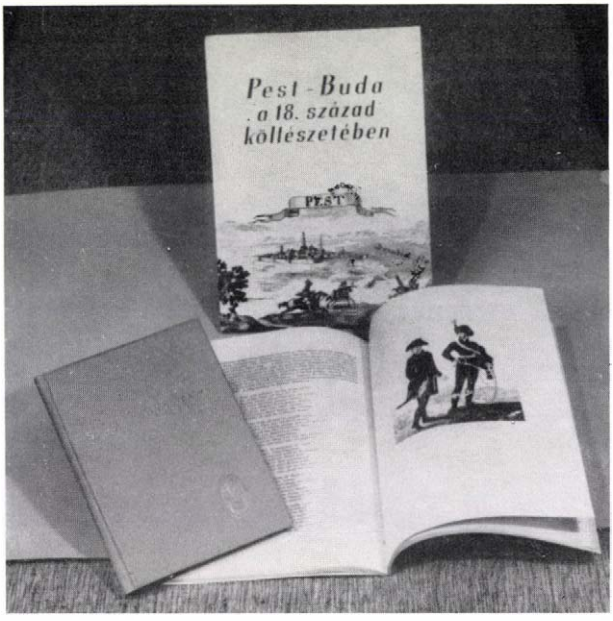
Két népszerű, politikai jellegű bibliográfiánk

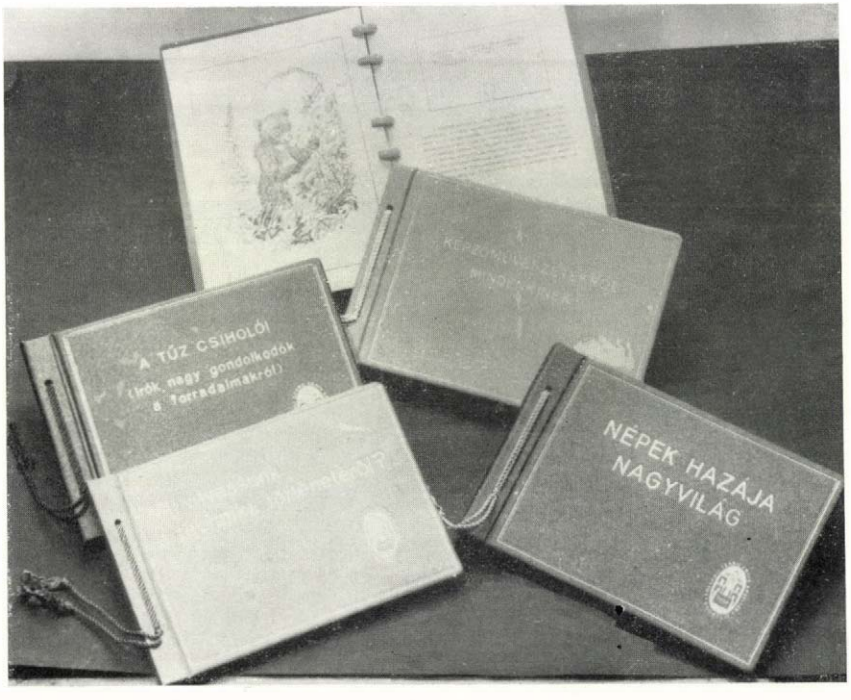
A Risorgimento évfordulójára megjelentetett történelmi kiadványunk

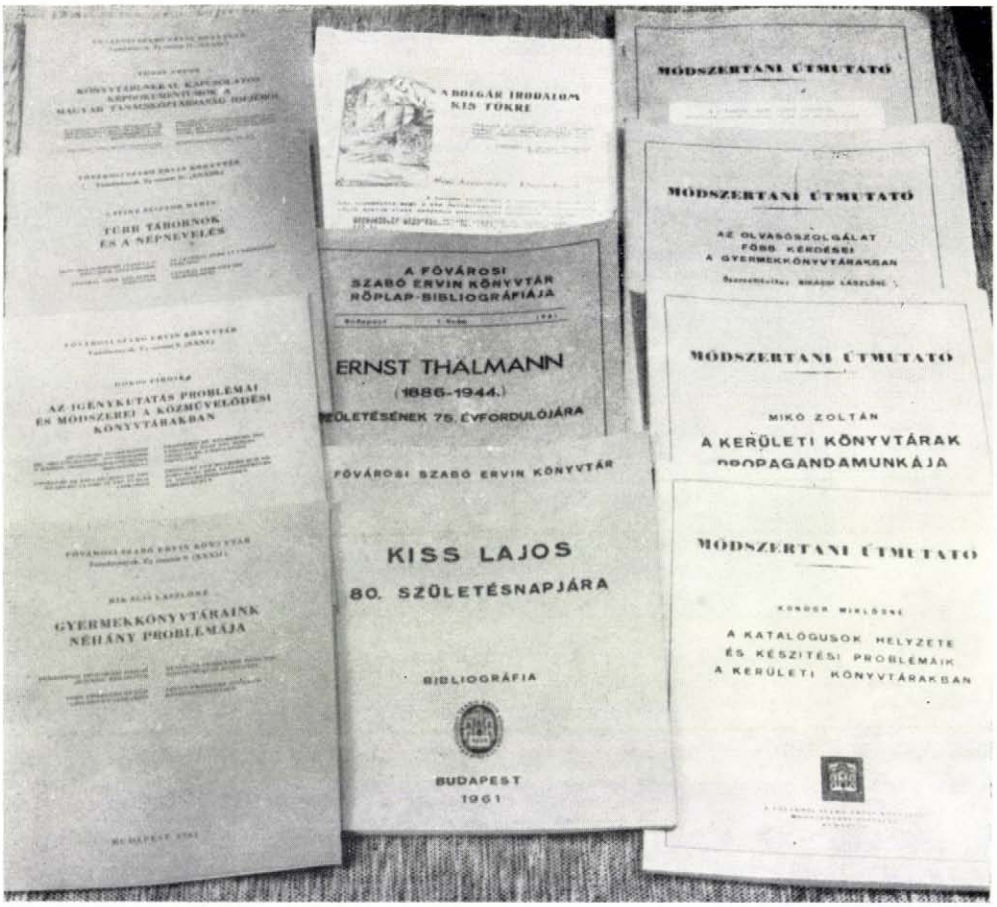
Fakszimilék a régi május 1-ék dokumentumairól

A régi és az új költészet kiadványainkban

Olvasóink szívesen forgatják ajánló albumainkat

Röplapbibliográfiák, módszertani útmutatók és egyéb könyvtári kiadványok

nagyon szükségesnek tartják, hogy a gyermek-ismeretterjesztő művekről is készítsünk kiadványokat. És mindezt sok példányban, hogy kölcsönözni is tudják. A 6-os könyvtár fontosnak tartja, hogy az érettségizők részére is készítsünk segédeszközöket. Az elmúlt években sokszor előfordult, hogy olyan érettségi tételek is voltak, amelyek a tankönyvekben nemigen szerepelnek. Ilyenkor csak komoly kutató munkával tudják a szükséges irodalmat előkeresni. Szeretnék, ha minden jelentős évfordulóra, politikai eseményre gyorsan reagálnánk. Olyan röplap-bibliográfiákat kérnek, amelyek egyúttal kiállítási forgatókönyvnek is használhatók. Ez a röplap az irodalomjegyzéken kívül tartalmazzon mottókat, versidézeteket és jelölje meg a könyvekben lévő kiállításra alkalmas képek jegyzékét is. A 12-es könyvtár dolgozói javasolják, hogy az igazgatóság kötelezze a könyvtárosokat a legfontosabb bibliográfiák tanulmányozására. Ettől joggal várhatnánk a kiadványok felhasználásának további javulását. Szükségesnek tartjuk, hogy központilag készítsünk olyan propaganda eszközöket, amelyek felhívják az olvasók figyelmét a bibliográfiák használatára. Nagyon örülnének olyan bibliográfiáknak, melyek a gyermekkönyvtárból a felnőttkönyvtárba átkerülő olvasók irányítását segítenék elő. A 19-es könyvtárban azt kérték, hogy a szépirodalmat ajánló bibliográfiák minden esetben tartalmazzák az adott témáról szóló legfontosabb ismeretterjesztő műveket is. A 32-es könyvtárban a „Szállj költemény"-en felbuzdulva, ahhoz hasonló kiadványt szeretnének a magyar drámairodalomról. A 38-as könyvtárban a politechnikai oktatást segítő röplapokat szeretnének. Szeretnék, ha a meseirodalom klasszikusairól is készítenénk bibliográfiát. Végül pedig a legtöbb könyvtár kérése: többet és jobban népszerűsítsük az új magyar és a szovjet irodalmat.

Tapasztalataink rövid felsorolását kezdeti lépésnek tartjuk. Sok elvi és gyakorlati kérdés, sok ellentmondás zavarja még munkánkat. További kísérletekre vizsgálódásokra, tapasztalatcserékre van még szükségünk, és minél több bírálatra. Többet kell foglalkoznunk módszertani kérdésekkel is. És a legfontosabb: a legszorosabban együtt kell működnünk a kerületi könyvtárosokkal. A közeljövő egyik legfontosabb feladata pedig az, hogy a könyvtárosok észrevételei után most már megismerjük az olvasók legkülönbözőbb rétegeinek a véleményét és igényét. Így remélhetjük, hogy a bibliográfiák egyre jobban, egyre eredményesebben töltik majd be népművelési funkciójukat, és a szocialista ember önképzésének nélkülözhetetlen segédeszközévé lesznek.

Pataki Ferenc

A TOLSZTOJ EMLÉKKÖNYV KELETKEZÉSE

1900-ban *Csehov* egyik levelében ezt írta Tolsztojról: „Nélküle nyáj lennénk pásztor nélkül, vagy kása, amelyben nehéz kiismernie magát az embernek".

Amikor félévszázaddal Tolsztoj halála után a nagy író életművét, hatását s szellemi kisugárzását vizsgáljuk, ezek a csehovi szavak jutnak eszünkbe. Ebből a megfontolásból intéztük Tolsztojra vonatkozó kérdéseinket a mai világirodalom legjobbjaihoz, hiszen egy nagy alkotóművész öröksége mindig sokrétű, gazdag árnyalású s feltétlenül váratlan felfedezésekkel biztató.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár *Tolsztoj Emlékkönyv*ének munkálatai 1960 nyarán kezdődtek, éppen a *tolsztoji örökség* felderítésére. Az Írószövetség, a könyvkiadók, a Szerzői Jogvédő Iroda, a színházak, a Nagyvilág folyóirat, a Magyar Pen Klub, különféle irodalomtörténeti kézikönyvek s Who is who-k segítségével alakult ki az a névsor és címlista, amelynek alapján elindulhattak a levelek a világ szinte valamennyi részébe a következő körkérdéssel:

„Világképének kialakulására és írói fejlődésére milyen hatással volt Tolsztoj életműve, illetőleg egyes művei?

Van-e közöttük olyan, amelyet különösen becsül és újra meg újra olvasni szokott?"

Nem publikált válaszok

Utólag megvallhatjuk, szorongással vártuk e „palackposta" eredményét. Vajon ki válaszol 1960 nyarán Budapestre, egy magyar könyvtár felhívására, Tolsztoj ürügyén szólva nemcsak a nagy íróról, hanem önmagáról is? Mi lesz a levelek sorsa, eljut-e a címzettekhez, felbontják-e azokat, vagy pedig egyenesen a papírkosárba kerülnek?

1960. június 17-én indultak el az első levelek, hogy azután egy hónap leforgása alatt oroszul, angolul, németül, franciául, olaszul, spanyolul, japánul, lengyelül és finnül — kinekkinek anyanyelve, vagy legjobban ismert második nyelve szerint — minden levél eljusson a címzetthez.

Június 28-án érkezett meg az első válasz *Theun de Vries* holland írótól, akit július 4-én *Cocteau*, 7-én *Maurois*, 8-án az osztrák *Csokor*, 9-én *Mauriac* s tovább *Maugham*, *Ionesco*, *Seghers* és *Caldwell* hosszabb-rövidebb, de minden esetben szívélyes hangú s értékes válasza követett.

A több mint harminc országot és hazánk fővárosát behálózó levelezés mintegy három hónap leforgása alatt bonyolódott le, miközben — tekintettel az írók nyári üdülésére, utazásaira — a Könyvtár még egy, „illedelmesen sürgető" levelet küldött szét mindazoknak, akiktől még nem kaptuk meg a *tolsztoji hívásra* a feleletet. Ebben a szintén tíz nyelven

---

* A Tolsztoj-emlékkönyv 1962-ben jelent meg. Mint kész kiadványról ezért a következő Évkönyv emlékezik meg. A cikk képmelléklete mutatvány az Emlékkönyvből.

Bartha László rajza. A Tolsztoj-Emlékkönyv illusztrációja

megfogalmazott körlevélben a többi között ez állt: „.. nehezen tudnánk nélkülözni az Ön válaszát, Tolsztojra vonatkozó gondolatait, amelyek egyrészt a nagy íróval, másrészt az Ön írói munkamódszerével, műhelyproblémáival kapcsolatosak. Annál is inkább számítunk közreműködésére, hiszen már eddig is Amerikától Japánig, Izlandtól Indiáig húsz ország szellemi kiválósága, több, mint száz író, művész és tudós vett részt e modern szellemi symposion-on, amely az élő Tolsztoj hatásával kapcsolatos."

Többen voltak olyanok, akik — különféle elfoglaltságukra hivatkozva — megígérték a közreműködést, de csak egy későbbi időpontban. *S. Quasimodo* Nobel-díjas olasz költő Milánóból ezt írta: „...Nagyon elfoglalt voltam az utóbbi időben s kell egy kis pihenés. Kérem, tudassa velem, melyik az utolsó terminus, hogy elküldhessem kéziratomat". *Albert Maltz*, aki az Egyesült Államokból Mexikóba költözött át, így írta le nyári programját: „...Utazásokat tettem Európába, hogy anyagot gyűjtsek egy könyvem számára. Első levelük akkor érkezett, amikor már nem voltam otthon. Követett engem Párizsba, Varsóba, de mindig akkor érkezett, amikor én már tovább utaztam. Most sok más levéllel együtt otthon találtam. Amint hazaérkeztem, megjött második levelük is. Őszintén szólva nem hittem volna, hogy még kívánják közreműködésemet a kötetük részére, de ha még nem késő, szívesen írok valamit. Kérem, tudassák ezt velem."

Maltz levelének vétele után táviratot küldtünk mexikói otthonába: „Nagyon várjuk közreműködését. Helyét fenntartottuk."

Pearl S. Buck Nobel-díjas amerikai írónővel is többízben váltottunk levelet. Az első két alkalommal Pennsylvániából titkárnője válaszolt, másodízben szinte kétségbeesve, hogy „Miss Buck még mindig nem fejezte be üzleti útját Japánban". Alighogy megérkezett ez a levél, rá néhány napra megkaptuk a körkérdésre Pearl S. Buck válaszát. Ugyanígy történt *Heisenberg* professzorral, a Nobel-díjas tudóssal, akinek a müncheni Max Planck Fizikai és Asztrofizikai Intézetbe címeztük levelünket. Egyik nap titkára közli velünk, hogy Heisenberg jelenleg még Amerikában tartózkodik, visszatérése után teljesen bizonytalan, mikor tud felgyűlt postájával foglalkozni — a következő napon viszont megérkezett a professzor levele.

A belga *Fred Germonprez* helyett előbb kiadója válaszolt, megnyugtava bennünket, hogy az író „készül" a tolsztoj kérdések alapos, tanulmány-szerű megválaszolására, de addig is mellékelten elküldik Germonprez fényképét, hátha arra is szükség lesz a *Tolsztoj Emlékkönyv*ben.

A legkedvesebb történet *Albert Schweitzer*-rel kapcsolatos. Már régen birtokunkban volt a század Nagy Öregének sajátkezű vallomása ifjúságának bálványáról, amikor titkárnője, Lotte Gerhold sajnálkozva közli, hogy Schweitzer doktor „élete kizárólag munkájáé, minden idejét a kórházban tölti el. Sohasem tud magának egy szabad estét találni, így sok levél marad megválaszolatlanul, amire sem ideje, sem ereje nem marad"

A több mint kétszáz levélre 110 író válaszolt, akik szinte valamennyien *Tolsztoj* személyében a világirodalom olyan középpontját látják, akit semmiképpen sem lehet elkerülni, ha napjainkban az irodalom sorsáról, vagy a regény jövőjéről vitát folytatnak.

A dialógus — Budapest és a világ több, mint harminc országának sok kiválósága között — ilyenformán megteremtődött, s lehetőséget, sőt felhatalmazást kaptunk arra, valamennyi részvevőtől, hogy *„Az élő Tolsztoj"* címmel közreadjuk Emlékkönyvünkben e vallomásokat.

De kik azok az írók, akiknek címére hiába ment el e *tolsztoji meghívó?* Sokan mentették ki magukat, de sohasem Tolsztoj nagyságát kétségbevonva, hanem saját elfoglaltságukra, kötelezettségeikre hivatkozva.

Maria Dabrowska lengyel írónő, aki a lengyel irodalom Thibault-család-ját teremtette meg regény-ciklusában, kedvesen válaszolt: „.. több, mint két hónapig tartó súlyos betegségem miatt csak most válaszolok. Megkértem a „Czytelnik" kiadónkat, hogy küldje meg Önöknek „Gondolatok a dolgokról és emberekről" c. könyvemet. Ebben található egyetlen Tolsztojról szóló írásom: „A lengyelek Tolsztoj alkotásában" címmel. Ha fel tudják használni, feljogosítom Önöket a közlésre. Igaz ugyan, hogy nem pontosan az Önök által feladott kérdésekre válaszol, de mindenesetre összefügg a lengyelországi Tolsztoj-évforduló-

val. Az Önök kérdéseire kevés a mondanivalóm, hiszen Tolsztoj műveit csak a harmincas évek végén ismertem meg, azaz abban az időben, amikor legfontosabb munkáimat már megírtam és már nyomtatásban is megjelentek. Külön Tolsztoj-tanulmány írására így nem tudtam magam rászánni, mivel még mindig gyógykezelés alatt állok. Nagyon legyengültem és csak nehezen térek magamhoz. Ahogy kissé erősebbnek érzem magam, azonnal folytatnom kell az elmaradt, több, mint három hónapja félbeszakított írói munkámat, mindazonáltal nagyon köszönöm, hogy gondoltak rám." Sajnos, a kiadó sürgetésünkre sem küldötte el a kért könyvet.

Krleza, a horvát írók nesztora s *Cosic*, a szerb próza erőteljes egyénisége, azt írták, hogy készülő köteteikkel kapcsolatban, melyet a nyomda is sürget már, nem látnak lehetőséget arrra, hogy bekapcsolódjanak — mint Cosic írja — ". . .az Önök Tolsztojjal kapcsolatos elmélkedésébe, legalábbis nem olyan módon, hogy az méltó lenne Tolsztojhoz és Önökhöz is."

Karaszlavov nevében a bolgár írószövetség titkársága válaszolt; „Levelüket akkor kaptuk meg, amikor Karaszlavov elvtárs külföldön volt. Most, hogy hazatért, olyan nagy az elfoglaltsága, hogy megakadályozza abban, hogy válaszoljon a Tolsztoj Antológiának kérdéseire. Kéri szíves elnézésüket".

André Malraux francia író a kulturális ügyek miniszteri tisztét tölti be. Titkárságától a következő levél érkezett: „Annak ellenére, hogy Monsieur André Malraux nagy érdeklődéssel viseltetik a nagy orosz író iránt, sajnos mégis képtelen válaszolni az Önök kérdéseire. Ugyanis Malraux úr miniszteri funkciói nem adnak erre időben lehetőséget, így alapelvnek kell tekintse, hogy egyelőre mindenfajta irodalmi tevékenységről lemond".

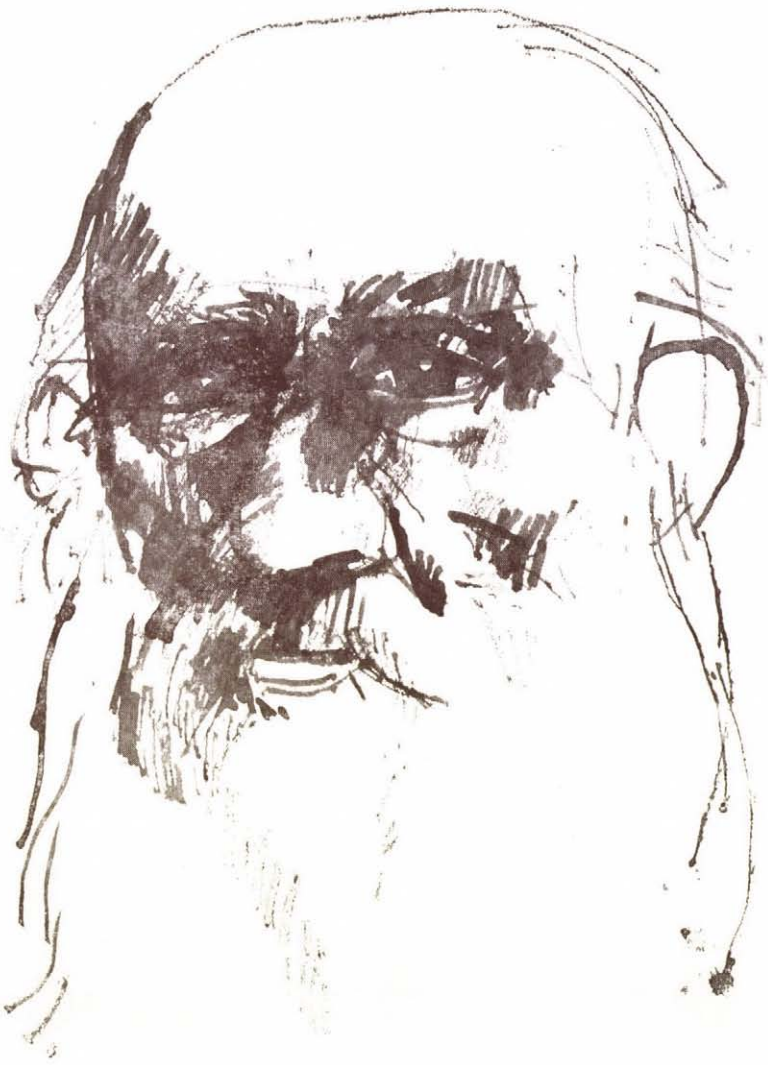
Ugyanígy kimentette magát a magas állami tisztséget betöltő *Jean Guéhenno* is, valamint *Eugene Guillevic*, a pénzügyminisztériumban tisztviselősködő költő, aki többek között József Attilát fordította franciára. A német írók közül *Heinrich Böll*, Finnországból *Mika Waltari*, Ausztráliából *Frank Hardy* küldött udvarias levelet. Az idős és beteg *J. C. Powys* helyett családja válaszolt.

Mao Dun, a híres kínai író, ki egyben művelődésügyi miniszter, *T. S. Eliot* Nobel-díjas angol költő, *John Osborne*, a „dühös fiatal", a világkörüli útjára indult amerikai *Steinbeck*, a Párizs és Genf között utazgató *Dürrenmatt* és a legmélyebb magányba húzódó, új regényén dolgozó *Erich Kästner*, mindannyian szerettek volna Tolsztoj-ról vallani, de idő hiányában nem vállalkoztak csupán elsietett válaszra.

A titokzatos *Traven* nyomait most sem sikerült felkutatni. Zürichben élő megbízottjához több levelet intéztünk, amire csupán a család válasza érkezett meg, hogy a teljhatalmú irodalmi képviselő kórházban van s hosszabb ideig kell ott tartózkodnia.

Visszajött a levél a sokat utazgató házaspár: *Jean Paul Sartre* és *Simone de Beauvoir* Párizs, Bonaparte-utca 42. szám alatti lakásáról. Nem kapta meg a levelet *Aldridge* angol regényíró és a Nobel-díjas svéd *Lagerkvist*. Visszajött Münchenből *Johannes Tralow*-tól a levél, felbontatlanul, aki a német Pen Klub egyik reprezentánsa. Nem sikerült nyomára bukkannunk a legnevesebb algériai írónak, *Mohammed Dib*-nek, aki nagyon is érthető okokból állandóan változtatta lakóhelyét. (A másik algériai író *Kateb Yacine* is emigrációból válaszolt). A legtragikusabb levél Rómába indult, hogy éppen azon a napon érkezzék el *Massimo Bontempelli*-hez, amikor a világsajtó már halálhírét jelentette.

Magyarországról a hazai írók, tudósok és művészek legjava megfogalmazta válaszát, hogy a közel száz éves honi hagyományokhoz híven az élő magyar irodalom is elmondja véleményét Tolsztojról. Néhányan hagyták csupán megválaszolatlanul kérdéseinket, a legérdekesebb választ az azóta elhúnyt, ma már klasszikusnak számító idős irodalomtörténész, *Horváth János* adta meg: „Szíves felszólításukra azért nem válaszoltam, mert nem volt szándékomban az Emlékkönyv számára nyilatkozatot fogalmazni. Újabban küldött, igen megtisztelő sürgetésükre is csak negatív válasszal szolgálhatok. Az én egész munkásságom ugyanis annyira szakmai jellegű, s oly kizárólagosan magyar vonatkozású, hogy csak annak túlbecsülésével lehetne a rendkívüli lángelme reám gyakorolt hatásáról egy nagy, ünnepélyes nyilvánosság előtt nyilatkoznom".

Tolsztoj. Kondor Béla rajza az Élet és Irodalom ünnepi számában

LEV TOLSZTOJ
IVAN ILJICS HALÁLA

Egy ünnepi Tolsztoj-kiadvány (1960)
Kondor Béla címlapja és illusztrációi (Ivan Iljics halála)

Az Olcsó Könyvtár Anna Karenina-kiadványa I.—IV. kötet
Csernus Tibor címlapjai

Az Emlékkönyv a közvéleményben

A levelezés megindítása csak egyik részét jelentette az *Emlékkönyv* munkálatainak, legalább ugyanannyi időt fordítottunk a „*Tolsztoj Magyarországon*" c. fejezet összeállítására. Hiszen úgy teljes a mai Tolsztoj-kép, ha az élő világirodalom értékelésén, dicséretén vagy bírálatán túl — ez mintegy keresztmetszetét adja a kötetnek —, az orosz íróknak, a mindenkori regényírás főszereplőjének egy nemzeti irodalomból előhívható képét is megmutatjuk — mintegy hosszmetszetben —, a múlt század hetvenes éveitől napjainkig, az első írás megjelenésétől az 1960-as esztendő emlékünnepségéig.

E dokumentum (bibliográfiával, színpadi művek jegyzékével és filmográfiával) akkor válik teljessé, ha nem csupán adatok szerepelnek, hanem szöveggyűjtemény-szerűen a legértékesebb és legérdekesebb írások, vallomások, kritikák s az egykorú helyszíni beszámolók is, magyar írók, újságírók tollából.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vállalkozására már a kezdetnél felfigyelt a magyar sajtó. A *Magyar Nemzet* 1960. október 9-i, vasárnapi számában „A világ írói Tolsztojról vallanak. Halálának 50. évfordulóján emlékalbumot adnak ki Budapesten" címmel és alcímmel kéthasábos tudósítás jelent meg az előmunkálatokról.

Az *Élet és Irodalom* 1960. november 18-i száma az Emlékkönyvről „A halhatatlan Tolsztoj. Készül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Tolsztoj Emlékköynve" címmel és alcímmel közölt részletes beszámolót s „Magyar írók vallomása Tolsztojról" címmel *Bóka László*, *Féja Géza*, *Fodor József*, *Illés Endre*, *Illyés Gyula*, *Gyárfás Miklós*, *Mesterházi Lajos*, *Mészöly Miklós*, *Molnár Géza*, *Németh László*, *Rónay György*, *Szöllősy Klára* és *Tatay Sándor* írását szerepelteti, azzal a megjegyzéssel, hogy mindezek teljes egészükben a Könyvtár *Emlékkönyvé*-ben találhatók majd meg.

A *Népszabadság* 1960. november 20-i, vasárnapi száma az író halálának 50. évfordulója tiszteletére a *Tolsztoj Emlékkönyv*ből közli *Kárpáti Aurél*, *Barta Lajos*, *Hidas Antal* és *Rideg Sándor* vallomását.

A *Gondolat*, a Rádió irodalmi hetilapja negyedórás külön műsort szentelt a készülő *Emlékkönyv*nek, idézve *Jean Cocteau*, *Kuo Mo Zso*, *Leonhard Frank* és *Illyés Gyula* prózai, valamint *Weöres Sándor* lírai vallomását.

A Magyar Rádió francia és német nyelvű rövidhullámú műsorában úgyszintén negyedórás külön adás hangzott el az *Emlékkönyv*ről.

A külföldön élő magyarok számára kiadott *Magyar Hírek*, a Magyarok Világszövetségének képes hetilapja hosszú cikkben közölte olvasóival a *Tolsztoj Emlékkönyv* hírét, elmondva keletkezésének történetét is.

A négy nyelvű *Magyar Export* gazdasági- kulturális szemle is megemlékezett a készülő kötetről.

A magyarországi *Tolsztoj Emlékünnepségek* elmúltával az *Élet és Irodalom*-ban, a Magyar Írók Szövetsége hetilapjában *Szabolcsi Miklós* felelős szerkesztő vezércikkében összegezte (1961. január 6-i szám) a tapasztalatokat. Megállapította, hogy „. . . a nagy klasszikus ünneplése nemzeti és ugyanakkor világméretű ügy volt, s ezt a jelentőséget nálunk mintha csak a Szabó Ervin Könyvtár ismerte volna fel."

Néhány héttel később, 1961 februárjában díszes meghívó vitte szét a hírt: „*A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bemutatja a Tolsztoj Emlékkönyv anyagát, melyben Amerikától Japánig — Izlandtól Indiáig több, mint harminc ország írói és szellemi kiválóságai tesznek vallomást az élő Tolsztojról*".

A kiállításról szinte valamennyi napi- és hetilap megemlékezett, bőségesen kommentálva a levelek bensőséges líraiságát, szellemes fordulatait s az ügyhöz méltó, olykor már irodalomtörténeti értékű megállapításait. A képeslapok — mint az *Ország Világ* is — egész oldalas fényképes beszámolót közöltek a kiállított levelekről, a levelező írók fényképeiről s idéztek a vallomásokból.

A *Könyvtári Híradó* módszertanilag két cikkben is értékelte ezt az új stílusú kiállítást. *Marót Miklós* cikkében ezt írja: „Megszoktuk, hogy tárlóinkban könyveket látunk és fa-

lainkat szintén nyomtatott anyagok, reprodukciók, vagy plakátok, esetleg fényképek borítják. Most szintén láthatunk néhány kisebb fényképet, egynéhány könyvet, zömmel azonban kéziratokkal találkozik a szemlélődő. Nagy újdonság ez egy olyan könyvtárban, amelynek kézirattára nincsen és nem is tartja feladatának, hogy ilyen jellegű anyagot rendszeresen gyűjtsön."

Zalai Zoltán lírai hevülettel ad beszámolót: „Nem egyszer néztem meg a lépcsőházon koszorúban végigfutó, ízlésesen elkészített és összeállított tablókat, és meglepődtem, valósággal elszédültem: micsoda nevek, micsoda fők néznek itt le rám, vallva arról, aki — hiába elcsépelt a szó, nincs más és őrá csak ez a jogos — óriás volt, még e nagy nevek karéjában is... Sok év óta ez talán a legmaradandóbb értékű kiállításunk."

A szaklapok és tudományos orgánumok közül a *Magyar Könyvszemle* 1961. 3. száma és az *Országos Széchényi Könyvtár Híradójának* 1961. 2. száma emlékezett meg könyvtárosi szemmel a kiállításról.

Az *Emlékkönyv* híre külföldön nemcsak azoknak az íróknak körében terjedt el, akik meghívottjai voltak ennek a Tolsztoj-ankétnak, hanem a távirati irodák jelentései alapján kaptunk érdeklődő leveleket — többi között — a Szovjetunióból, Indiából, Csehszlovákiából, Romániából.

Moszkva esti lapja, a *Vecsernája Moszkva* 1961. július 22-i száma bőséges tudósítást közölt a budapesti *Emlékkönyv*ről. A cikk nyomán egyik olvasójuk egyenesen a könyvtárnak írt, hogy az édesapja Tolsztoj kocsisa volt, sokat mesélt gyermekkorában a címét levetett grófról, ki parasztruhát húzott magára s leginkább parasztjai körében érezte jól magát.

Indiából a „Tolsztoj halálának 50. évfordulójára megalakult ünnepi bizottság" elegáns levélpapírján *Prabhakar Padhye* főtitkár küldött meleg üdvözletet s kívánt sok sikert a budapesti kezdeményezéshez. Megígérte egyben, hogy a bizottság rendezésében megtartandó *Tolsztoj-szemináriumok* anyagát megküldik, valamint azt az ünnepi folyóiratszámot is, melyet az *Új Ázsiai Kulturális Szemlé*vel közösen jelentetnek meg. (Néhány hónappal később megkaptuk e kiadványokat, s besoroltuk központi könyvtárunk állományába.)

Csehszlovákiából egy irodalomkutató jelentkezett, ki *Makoviczky Dusán*ról, Tolsztoj felvidéki származású titkáráról közölt érdekes adatokat, megírva azt is, hogy Makoviczky családnak még néhány élő tagja van: „Dr. Radocsay Dénes édesanyja is Makoviczky lány — címük a telefonkönyben — s Pesten él Makoviczky Dorottya ny. tanárnő is, valahol Budán."

Kolozsvárról az *Emlékkönyv* kiadásának hírére egy érdekes Tolsztoj-előadásról tudósítottak bennünket: „Anna Karenina alakját választották ki, a kolozsvári Herbák János bőrgyár dolgozóinak az ú. n. Irodalmi Törvényszéke megjátszására. Micsoda gyöngéden szép, fiatal munkásnő alakította Annát! S milyen délceg „bőrös" munkás Vronszkijt! Hogy hallgatta a mai ifjúság is szívrepesve Tolsztoj meséjét és örök kalandjait a szív mélységeinek."

Kaposvárról egy idősebb tanár írt hosszabb levelet a nagy orosz író szinte személyes hatásáról, megdöbbentő hitelességgel számolva be élete legnagyobb Tolsztoj-élményéről. (Levelének egy részlete megtalálható a *Tolsztoj Emlékkönyv*ben is.)

Közben nagy gondot okozott a könyvtárnak, most már mint kiadónak az illusztrációs anyag összeszedése. Legfőképpen a korabeli Tolsztoj-fényképek hiányoztak, hiszen ezekből Magyarországon kevés található. Segítségünkre sietett a moszkvai *Tolsztoj Múzeum*, melynek fotóműhelye kérésünkre az író életében elkészített, az 1908—1910-es évekből származó legjobb fényképekből tizenhatot elküldött, melyeket gondos retusálás után kitűnően lehetett reprodukálni — egy teljes ívként — az illusztrációs anyag között.

Festőművészeink, *Csernus Tibor* és *Kondor Béla* önzetlenül, anyagi igények nélkül engedték át legjobb Tolsztoj-illusztrációikat és a nagy íróról készített rajzaikat, melyek méltán emelik a kötet színvonalát. *Bartha László*, Tihanyban élő festőművészünk pedig az Emlékkönyv részére két Tolsztoj-potrét is készített, új ihletéssel, az egyik a borítón, a másik a címoldalon kapott helyet.

A hosszas előkészítő munka 1962. Könyvnapjára hozta meg gyümölcsét a *Franklin Nyomda* gondosságának köszönhetően, nemzetközi színtű kiadvány született abból a vaskos

kéziratból, melynek kollektív munkatársai és szerkesztői közel kétszázan voltak, magyar és külföldi írók, hazai műfordítók, kiváló festők és korabeli kitűnő fényképészek, műszaki szerkesztők és nyomdászok, akik valamennyien szívügyüknek érezték a könyvtár ünnepi kiadványát.

Sajtóértekezlet az Emlékkönyvről

A könyvtár igazgatója 1962 május 28-ra sajtóértekezletet hívott össze, melyen a magyar és a szovjet távirati iroda, valamint a napilapok s időszaki kiadványok, irodalmi orgánumok képviselői előtt (mintegy huszonöt szerkesztő, irodalomkritikus és újságíró) *Török Endre* irodalomtörténész, a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem világirodalmi tanszékének adjunktusa így mutatta be a díszes albumot:

„Az 1962-es Könyvhét keretén belül, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ezidén felállítandó könyvsátrában a szokásos könyvtári jellegű, bibliográfiai művek mellett jut el az olvasóközönséghez és a szakemberekhez, mintegy két évi munka eredményeként, a *Tolsztoj Emlékkönyv* is. Összeállítására, még 1960-ban, a közvetlen indítékot Tolsztoj halálának 50. évfordulója szolgáltatta, s ennek kapcsán a vállalkozás nagysága miatt, egy kissé titokban az a gondolat is, hogy a világirodalom legnagyobb regényírójára emlékezve, meg kellene tudni: mit jelent ma a magyar íróknak és mit jelent ma a világnak Tolsztoj, valójában azt, hogy két világháború megrázkódtatása után és egy harmadik elhárítására tett erőfeszítések idején, amikor az emberiségnek a szellemi-anyagi felemelkedésére ösztönző és a pusztító erők között kell választania, mit tanult *az ember* Tolsztojtól.

Ha csak bele-bele pillantunk az Emlékkönyvbe, kiderül, hogy ez a törekvés szinte teljes sikerrel járt. *Az élő Tolsztoj* címszóval jelzett rész — melyben a világ minden tájáról, a Szovjetuniótól Japánig, az Egyesült Államoktól a Vietnami Demokratikus Köztársaságig, a hozzájuk intézett kérdésekre válaszolva több, mint száz neves külföldi író szólalt meg és mellettük még csaknem nyolcvan magyar író — ez a rész, amely a kötet nagyját teszi ki, élénk bizonyítéka annak, hogy Tolsztoj ma talán élőbb, mint valaha. Élénk bizonyítéka annak, hogy míg a szellemi kisszerűség, a jelentéktelenség elválaszt, az igazi nagyság viszont, mint amilyen Tolsztojé is, összeköt — összeköti tértől és időtől függetlenül a jót, a megértést akarókat, s ezáltal a mai bonyolult világhelyzetben a kölcsönös megértést, az emberek és a nemzetek egymás iránti felelősségét is szolgálja.

S ilyen értelemben, jellegénél és tartalmánál fogva, az *Emlékkönyv* kivételes helyet foglal el nem csupán a magyar könyvtári kiadványok történetében, hanem, az emlékezésjellegű, gyűjteményes összeállítások között — nemzetközi méretekben is. Tolsztoj világirodalmi jelentőségének nem annyira elméleti, mint inkább gyakorlati, praktikus megközelítésére törekszik, s ezáltal nem csak Tolsztoj titkaira derül itt fény, hanem Tolsztoj kapcsán helyenként magának az irodalomnak a legbensőbb titkaira, a művészet élő és folytonos áramlásában rejlő értelemre is — a múlt és jelen irodalmának rejtélyes és mégis törvényszerű kapcsolatára. Eleven, olvasmányos, szellemi izgalmakat tartalmazó könyv ez. Megszerkesztését az életteliség, a *ma* szellemi problémái iránti érzékenység éppúgy jellemzi, mint a tudományos rendszerezés igénye, amely különösen szembeötlő, ha alaposabban tanulmányozni kezdjük a *Tolsztoj Magyarországon* című fejezetet és a bibliográfiai tájékoztatókat, valamint azt a gazdag illusztrációs anyagot, amely a kötet színességét, érdekességét is nagyban emeli.

Az *Emlékkönyv* erényeinek számbavétele után, úgy gondolom, nem indokolatlan, ha kijelentjük: *a Tolsztoj Emlékkönyv az ünnepi Könyvhét kiemelkedő eseménye.* A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a vállalkozással a könyvtári kiadványok terén, sőt általában a könyvtári munkában újszerű lehetőségeket nyitott meg. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nem csak hazai, henem nemzetközi érdeklődést keltő feladatok teljesítésére is képesnek mutatkozott, olyan feladatokra, amelyeket ezután már nem szabad szem elől tévesztenie, miután ellátásukra, éppen helyzeti előnyénél, speciális adottságainál fogva különösen alkalmas, jelezve azt is, hogy könyvtáraink számára mennyi terület kiaknázatlan még."

Tóbiás Áron

KÖNYVTÁROS TOVÁBBKÉPZÉS KÖNYVTÁRUNKBAN

Szakmai oktatásunk központi célkitűzése: szocialista könyvtárosokat nevelni. Olyan könyvtárosokat, akik számára könyvtárosnak lenni hivatás, akik tudatában vannak, hogy munkájukkal elősegítik szocialista hazánk felemelkedését; hogy nap- mint nap lehetőségük van támogatni a párt és a kormány célkitűzéseit hatalmas olvasótáboruk nevelése révén. Szocialista könyvtárosnak lenni tehát nem könnyű feladat. Szüntelenül és sokat kell tanulnia; meg kell állnia helyét szakmai, ideológiai, politikai és kulturális téren, hogy hozzáforduló olvasóit tanáccsal, útbaigazítással segítse szocialista fejlődésében. Méltóvá lenni a könyvekhez, a könyvtárosi hivatáshoz: ennek az érzésnek kell élnie minden könyvtárosban. Ebben rejlik munkája szépsége, élménye, amely elreteszeli az egyhangúság, a belefáradás, a közöny útját.

I. A szabóervini rendszeres könyvtárosképzés és felszámolása a Horthy-időszakban

Magyarországon az intézményesített könyvtárosképzés előfutára Szabó Ervin volt. Szabó Ervin a jövő könyvtárosainak, a gyakornokoknak képzését tartotta elsőrendű feladatának. A Szabó Ervin vezette Városi Könyvtár 1912-től alkalmazott gyakornokokat, 14—16 éves fiúkat és lányokat, akik 3 évi gyakorlat, tanulás és a gyakornoki vizsga letétele után lettek csak könyvtárosok, s ha közben leérettségiztek, „könyvtártisztek". 3 éven keresztül naponta reggel 8—fél 9-ig folyt az elméleti oktatás, 3 tárgykörben:

1. A budapesti könyvtárak és a Városi Könyvtár szervezete.
2. A könyv útja a beérkezéstől az olvasóig.
3. Az osztályozás, szakozás ismertetése.

Ezenkívül foglalkoztak a könyvtárosok irodalommal, földrajzzal, történelemmel és könyvtártörténettel. A könyv nyomát követve minden gyakornok 3—3 hónapot töltött gyakorlati munkában egy-egy osztályon. Kölcsönző-szolgálatba csak az mehetett, aki minden helyen megfelelt. Előmenetelt csak az a gyakornok remélhetett, aki a 3 év alatt jól dolgozott és a vizsgán könyvtári ismereteiről pontosan számot adott.

Könyvtári pályáját mindenki „népkönyvtárban" (könyvtárfiókban) kezdte. Ehhez ragaszkodott Szabó Ervin, mert azt tartotta, hogy itt jut közelebb az emberekhez és itt ismeri meg az általános könyvtári állományt. Egyes beosztottjaival közigazgatási és levéltári stúdiumokat is végeztetett.

A Fővárosi Könyvtár 1910. évi Értesítője arról ad hírt, hogy Szabó Ervint nagymértékben érdekelte az akkori Németország könyvtárosnőinek továbbképzése is. 1914-ben beszámol az Értesítő arról is, hogy Szabó Ervin megvédte a szakvizsgával végződő kötelező

könyvtárosképzésre vonatkozó álláspontját a hivatalos fővárosi fórumokkal, mindenekelőtt Vázsonyi Vilmosékkal szemben.

1918-ban az Értesítőben Braun Róbert cikke foglalkozik Szabó Ervinnek a könyvtárosképzésre vonatkozó nézeteivel, amelyek a gyakornokképzésnél sokkal általánosabbak voltak és kiterjedtek a könyvtáros továbbképzés számos területére is.

Szabó Ervin könyvtárügyi koncepciói, ezen belül a könyvtárosképzés és továbbképzés problémái csak a Tanácsköztársaság idején kerültek a megvalósulás küszöbére. Az ekkor napirendre kerülő kulturális forradalom, amely milliók kulturális felemelkedését tűzte ki céljául, alkalmas talajt biztosított volna a széleskörű könyvtárosképzés megvalósítására. Szabó Ervin mellett mint munkatársak és tanítványok olyan könyvtárosok nőttek fel, akik alkalmasak voltak a szocialista könyvtárosok nevelésére. Solti Andrásné Szigeti Gabriella, Madzsar József, Dienes László, Kőhalmi Béla, Braun Róbert, Pikler Blanka és sok másokra várt volna ez a szerep. Ezeket a kiváló könyvtárosokat azonban az ellenforradalom idején eltávolították.

Szabó Ervin szellemében indul meg Braun Róbert vezetése alatt 1919 júniusában egy könyvtárosi tanfolyam, melynek hallgatói szakmai és politikai oktatásban részesülnek, kiegészítve még a polgári forradalom alatt elkezdődött ideológiai előadássorozatot. Érdemes megemlíteni, hogy ekkor bevezették a könyvtárostovábbképzés egyik formájaként, hogy a fiatalabb könyvtári alkalmazottak minden hónap elején benyújtották előző havi olvasmányaik jegyzékét.

A Horthy-rendszer könyvtárpolitikája merőben ellentétes volt a Szabó Ervin-ével. Kiélezte a különbséget a központi könyvtár és a „fiókok" között. Lebecsülte a fiókmunkát.

Könyvtárosképzésről — még a központ dolgozói számára is — keveset tudunk. Egészében a keresztény kurzus ideológiáját szolgálta. Nem igényeltek magas színvonalú könyvtári munkát a hálózatban.

Szerencsére akadtak közöttük számosan olyanok, akik egyéni adottságuknál fogva, és a könyvtárügy iránti szeretetük révén váltak hivatásos könyvtárosokká.

Szervezett könyvtárosképzéssel a Horthy-rendszer alatt csak 1937-ben találkozunk az évkönyvek tanúsága szerint. Ez évi Értesítő számol be arról a könyvtárosi tanfolyamról, amit nem is a könyvtár, hanem a Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete rendezett. Az összesen 2 hónapos tanfolyam elméleti előadásokból és 2 hetes gyakorlati képzésből állott a rendelő, osztályozó, katalogizáló és kölcsönző osztályon. A tanfolyam vizsgával zárult, és mindössze 10 gyakornok végezte el, kizárólag központi dolgozók.

Ugyanez év végén szerveztek még egy tanfolyamot, valamivel hosszabb idővel, de kevesebb résztvevővel. A tematikát a könyvnyomtatás történetével bővítették ki. 1938-ban összesen 2 könyvtáros szerzett ebből képesítő bizonyítványt. Ettől kezdve a felszabadulásig a könyvtárosképzés terén újabb próbálkozás nem történt.

II. Felszabadulás utáni könyvtárosképzésünk

Szabó Ervin könyvtárügyi koncepcióit, amelyeket a Tanácsköztársaság nem tudott megvalósítani a felszabadulás után, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár megtisztelő örökségül vállalta, és kezdettől fogva mindmáig, minden erejével törekszik megvalósításukra.

A könyvtár munkájának szocialista tartalommal való megtöltése, egyes — a felszabadulás után már meg nem felelő, reakciós világnézetű — könyvtárosok felcserélése új káderekkel, de különösen a kialakuló kulturális forradalom rohamosan növekvő számú új könyvtárosra vonatkozó igénye — minden eddiginél szélesebb könyvtárosképzést követelt. Olyan könyvtárosokra volt szükség, akik hajlandók voltak a szocialista könyvtárügy vitelére, a szocialista Magyarország felépítéséhez közvetve segítséget nyújtani. Ez nem ment minden zökkenő nélkül. Az új könyvtárosok egy része szakmai tudás nélkül és olykor nem kielégítő általános műveltséggel kezdte el nehéz munkáját. Ezeket tanítani, nevelni kellett,

képessé tenni őket hivatásuk betöltésére, de szükségük volt világnézeti nevelésre a régi könyvtárosoknak is.

Az állami könyvtárosképzés hiánya (a könyvtárosok képzése az egyetemen 1948-ban, a Pedagógiai Főiskola könyvtárosszakán csak 1951-ben indult meg!) a könyvtárra hárította azt a feladatot, hogy az új könyvtárosok szakmai, politikai képzéséről és általános műveltségi színvonaluk emeléséről gondoskodjék.

A felszabadulás után számos új könyvtárost neveztek ki „a közigazgatás demokratizálása" indokával. A könyvtár újonnan kinevezett igazgatója Hajdu Henrik, a régi könyvtárosokra támaszkodva 1945—46 telén könyvtártani tanfolyamot szervezett az újonnan felvett könyvtárosok számára. E tanfolyamra külső hallgatókat is meghívtak. A tanfolyam anyaga a régi Levéltárosok és Könyvtárosok Egyesülete által szervezett tanfolyam tematikájára támaszkodott és 22 előadásból állt.

A tanfolyam, a szorosan vett könyvtári ismereteken kívül, kiterjedt a dokumentáció és a könyv tudományos, kulturális és szociális vonatkozásaira Behatóan. foglalkozott a társadalom széles rétegét érintő közművelődési könyvtárügy kérdéseivel is. A kéthónapos tanfolyamra 129 hallgató iratkozott be. Ezek közül rendszeresen 116 járt a tanfolyamra, 41 a Szabó Ervin könyvtárból és 75 külső hallgató.

A kerületi könyvtárosok rendszeres továbbképzését 1948-ban Solti Andrásné Szigeti Gabriella aligazgató indította el. Solti Andrásné aláhúzta a hálózati könyvtárosok értekezletén, hogy a Szabó Ervin könyvtár elsődleges feladata a szocialista építés szolgálata és ennek megfelelően kell megszervezni a könyvtárosok nevelését és szakképzését.

1948-ban szervezett a könyvtár egy háromhónapos könyvtárigazgatási tanfolyamot is új könyvtárosai részére. A tanfolyam elsősorban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezetét és munkáját ismertette. Előadói kizárólag a könyvtár régi könyvtárosai közül kerültek ki.

1. IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS VILÁGNÉZETI ELŐADÁSSOROZATUNK

1949, a fordulat éve után a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár könyvtárostovábbképzése nagyobb lendületet nyert és szélesebb alapokra helyeződött. Szükséges ezért, hogy a szakoktatás különböző formáit ettől az időponttól kezdve külön-külön vegyük vizsgálat alá.

Az az éles különállás, amely a Horthy-rendszerben olyan jellemző volt a központ és a fiókok munkájának és dolgozóinak megítélésében, lassan és fokozatosan enyhült. A könyvtárosok képzése azonban, annak ellenére, hogy a fiókok a tanácsok megalakulásáig a központi könyvtárhoz tartoztak, nem volt egységes. Erre csak az 1956-os ellenforradalom után — amikor a fiókokat visszacsatolták a Központhoz — került sor.

A központi könyvtárosok képzésével szemben — amely főleg szaktanfolyam jellegű volt — mind jelentősebben érvényesült a növekvő számú és a közművelődési könyvtári funkció erősödésével növekvő jelentőségű kerületi könyvtárosok irodalmi, művelődési és világnézeti továbbképzésének munkája.

A közművelődési fiókhálózat dolgozóinak szakképzése szervezetten 1948-ban indult meg. A továbbképzésről a Fiókközpont, illetve a módszertani osztály gondoskodott. 1948—49-ben külső előadók igénybevételével főleg irodalompolitikai kérdéseket vitattak meg. 1950-ben tanulóköröket szervezett az osztály a könyvtárosok politikai és ideológiai tudásának elmélyítésére. Itt tárgyalták meg a Szovjetunió könyvtárainak munkamódszerét és a gyakorlatban való alkalmazását is.

1951-től tervszerűbb lett az oktatás. Majdnem iskolai jellegű tanulás indult meg ekkor a hálózat könyvtárosai között. Középiskolai tankönyvek alapján szemináriumokon tanulták a résztvevők a magyar és világirodalmat, a magyar történelmet és a nemzetközi munkásmozgalom történetét. A tanultakról évvégi vizsgán számoltak be. A szemináriumokat a könyvtár erre alkalmas dolgozói vezették. Munkaközösségek dolgozták fel a könyvtártechnika és adminisztráció egyes kérdéseit.

Ez a forma biztosította leginkább, hogy a megfelelő iskolai végzettséggel nem rendelkező könyvtárosok rendszeres műveltséget szerezzenek és azok, akik a régi iskolákban tanultak, tudásukat marxista szempontokkal felfrissítsék.

A könyvtár által rendezett szakoktatás színvonalát emelni lehetett, amikor sok könyvtáros befejezte, vagy ez időben végezte a Pedagógiai Főiskola könyvtáros szakát.

1954-től kezdve, a szakoktatás fő formája már az előadás volt, melyhez szemináriumi megbeszélés csatlakozott. Ennek keretében a hallgatók megismerkedtek az újkori világirodalommal, elsősorban a szovjet, francia, az amerikai és a német, továbbá az új szocialista irodalommal és a korszerű természettudomány alapismereteivel. Az egyes témák szemináriumokon történő feldolgozásához írásos jegyzetet készítettünk. Ez biztosította a pontosabb felkészülést, lehetővé tette, hogy a könyvtárosok bármikor fellapozva, munkájukban felhasználhassák. A jegyzetek elkészítése jónak és hasznosnak bizonyult, de komoly nehézséget okozott a módszertani osztálynak.

Az első, a marxizmus anyagát ismertető világnézeti tanfolyamunkat 1952-ben indította a könyvtár. Tematikája azonos volt az egyetemi tanszékek számára rendszeresített ideológiai oktatással. A tanfolyamon 26 könyvtáros vett részt (s ezenkívül 106 könyvtáros pártoktatásban részesült a könyvtáron belül).

Az ellenforradalom előtti időszak könyvtáros-továbbképzésének egyik igen jelentős eredménye volt az 1954-es évben a könyvtárosaink és a függetlenített üzemi könyvtárosok számára közösen rendezett sokoldalú előadássorozat, melyen több mint 200 könyvtáros vett részt. Nagy nehézséget jelentett — amely az egyéb előadássorozatokra is érvényes volt — az a tény, hogy a hallgatók alapműveltsége igen különböző volt. Ennek figyelembevételével a könyvtárosokat műveltségi színvonaluk alapján „A" és „B" csoportba osztottuk és a tematikát két szinten tárgyaltuk. Mindez rendkívül nagy megterhelést jelentett a könyvtár számára, mivel mind az előadók kiválasztásánál, mind a jegyzetek készítésénél figyelemmel kellett erre lennünk. További nehézséget okozott az előadótermek úgyszólván teljes hiánya. Az előadások tematikája irodalmi, könyvtártani, művelődési és világnézeti tárgyú volt.

Az ellenforradalom után szakoktatásunkban sok új szempont érvényesült, figyelembevéve az ellenforradalomnak az oktatásban is megmutatkozó tanulságait. Ennek az új oktatási politikának előzményei még 1956 elejére nyúlnak vissza, amikor már szükségesnek látszott sok változtatás végrehajtása e területen is. Az 1956-os oktatási terv összeállítása már kollektív munka volt, azt egy héttagú könyvtáros-bizottság végezte.

Még mindig fennmaradt az a korábbi hiányosság, hogy a központi és kerületi könyvtárak dolgozói számára (figyelembe véve speciális munkaterületüket) külön oktatási formákat dolgoztunk ki. Azonban ez időben már tudatosan törekedtünk a két könyvtároscsoport oktatásának áthidalására. Ezt célozta a negyedévenként tartott világnézeti színezetű szakmai, műveltségi előadásoknak a könyvtár teljes kollektívája részére történő rendezése. Ezen közös oktatási rendezvények száma évről évre növekszik. Amíg azonban a szakoktatás további formái a központi könyvtár dolgozói részére túlnyomóan könyvtártudományi előadások voltak, a hálózati könyvtárosok széleskörű irodalmi művelődési előadássorozaton vettek részt (természetesen a számukra is rendezett könyvtártani előadások mellett).

Az általános művelődési előadások tematikája rendkívül színes, sokoldalú és közérdekű volt. Szerepelt benne irodalom, politika, művészet, pedagógia természet- és társadalomtudomány is. Célunk az volt ezek rendezésével, hogy hallgatói (most már rendszeresen a könyvtár egész kollektívája) nemcsak műveltségi, hanem világnézeti téren is profitáljanak belőlük. Ezeken az előadásokon kerültek megtárgyalásra a mindenkori legaktuálisabb politikai kérdések is. Így például a Párt művelődéspolitikájának kérdései, az SZKP XXI. és XXII., az MSZMP VII. Kongresszusának határozatai és anyaga, stb. Itt tárgyaltuk meg a népi írókra, ötéves népgazdasági tervünkre, stb vonatkozó közérdekű kérdéseket is, vonatkoztatva a könyvtár feladataira.

Az előadások jelentőségét, már külső formájában is emelni kívánva, a Kossuth

Klubban rendeztük. Az előadásokat az egyes tudományágak kiemelkedő képviselői, irodalmi szakemberek, politikusok tartották. Több előadáson megszólaltak könyvtárosaink is, elmondva véleményüket, feltéve kérdéseiket a témával kapcsolatban, bár ez sajnos nem rendszeresen következik be.

Az általános művelődési előadássorozatban nyújtott irodalmi előadásokon túlmenően szükségesnek mutatkozott könyvtárosaink számára kifejezetten irodalmi előadássorozat rendezése, amely a marxista—leninista irodalomesztétika eredményeit ismerteti. A tanfolyam 1959/60-ban indult el, s mint a (központi és kerületi könyvtárosokból toborzódó) hallgatóság érdeklődése mutatta, már elindulásának évében is hézagpótló volt. Az első évfolyam eredménye mindazonáltal nem volt teljesen kielégítő az akkori előadó túlzottan elvont előadásmódja miatt; új vezetőjének gondosan előkészített, rendszerező előadásai azonban igen világosak és mind anyaga mind a körülötte rendszeresen kialakuló vita rendkívül hasznos könyvtárosaink fejlődése szempontjából. A tanfolyamot a jövőben is folyamatosan megrendezzük.

Ugyancsak a könyvtárosok képzettsége és világnézeti fejlődése érdekében indítottuk meg természettudományos előadássorozatunkat is 1957/58-ban. Könyvtárosaink a materialista világnézet kialakításához annyira szükséges természettudományos műveltséggel egyáltalán nem, vagy alig rendelkeztek. A tanfolyam első évfolyamában egy 20 előadásból álló természettudományos tanfolyamot indítottunk, melynek a világnézeti továbbképzésen kívül az is célja volt, hogy tájékoztassák a köynvtárosokat a kerületi könyvtárak állományában megtalálható modern, népszerű ismeretterjesztő és tudományos szakirodalomról. Az előadások közös sémája volt: a tárgy meghatározása; története; az ismeretek jelenlegi fokon való osztályozása; a legutóbbi időben elért kimagasló eredmények; vitás kérdések; az illető tudományág érdekesebb gyakorlati alkalmazásai; a magyar nyelvű modern ismeretterjesztő irodalom kritikai ismertetése.

Így értesültek a könyvtárosok — a tudományágak legkitűnőbb szaktekintélyeinek előadásaiból — a matematika, fizika, csillagászat, geológia, meteorológia, kémia, biológia, pszichológia és filozófia fent vázolt kérdéseiről. Az előadásokat a TIT segítségével szerveztük. A természettudományos előadássorozat állandóan emelkedő önkéntes hallgatósággal egész 1961-ig folyt. A további évfolyamokban a természettudomány általános bemutatása után áttértünk az egyes tudományágak részletes ismertetésére. 1961 végén azonban megállapítottuk, hogy a természettudományos tanfolyam „túlélte" önmagát, mivel az ezen időszakban már részletkérdéseket tárgyaló előadásai annyira belefulladtak az anyag áttekintése szempontjából kevésbé lényeges mellékterületekbe, hogy a könyvtárosok többsége nem értette meg.

Ezen egyébként sikeres tanfolyam folytatásaként állítottuk be az 1961/62-es évben a tudományos könyv-ismereti tanfolyamot. Ennek keretében 1961-ben antiklerikális, pedagógiai és pszichológiai műveket ismertettünk, összekötve az illető tudományág legfontosabb ismereteivel. A tanfolyam további programja a többi tudományágba tartozó művek ismertetése. Az érdeklődés igen nagy e tanfolyam iránt és mind a hálózati, mind a központi könyvtárosok részéről.

Az egyes előadássorozatokban — különösképpen a marxista—leninista irodalomesztétika és a természettudományos előadásokban — tükröződő világnézeti hatás nagy segítséget nyújtott könyvtárosaink ideológiai fejlődésében. Szükségesnek éreztük azonban, hogy könyvtárosaink képzését a marxizmus—leninizmus ismereteivel is bővítsük és ezért 1959—60-tól kezdve folyamatosan indítottuk közvetlen világnézeti tanfolyamokat is. Így indult ez évben a „marxizmus—leninizmus alapjai" szeminárium, amely két éven keresztül foglalkozott — a pártoktatási tankönyv alapján — jelentékeny számú s e tárgyban továbbképzésre szoruló könyvtárossal. Az oktatás sikeres volt és a hallgatók körében lemorzsolódás a két év alatt nem történt. Az 1961/62-es tanévben e tanfolyam befejezése után megindítottuk hasonló céllal, a 3 évre tervezett politikai gazdaságtan tanfolyamot.

Az ellenforradalom leverése utáni előadássorozataink tehát határozott fejlődési irányvonalat mutatták. Mind tudatosabban váltak a könyvtárosok marxista világnézete elmélyí-

tésének eszközeivé. E folyamat során az előadássorozatok mindinkább szakosodtak és ily módon fokozhatták az egyes oktatási területeken elért eredményeket. Végül — de nem utolsósorban — megszüntették azt a szakadékot, amely korábban (a Horthy-időszak örökségeképpen) éket vert a központ és a hálózat dolgozói közé.

2. SZAKISMERETI TANFOLYAMAINK FEJLŐDÉSE

A könyvtári dogozók számára rendezett előadássorozatok mellett könyvtárunk a felszabadulás óta nagy súlyt helyezett a szakismereti tanfolyamok szervezésére. E tanfolyamok jelentőségét az adja meg, hogy a könyvtártan anyagát részletesebben, elmélyültebben, szakosítottan és ugyanakkor szervezett formában közli. Ugyanakkor e tanfolyamok fejlődésének lényeges szempontja az volt, hogy mind szervesebben bekapcsoltuk anyagába a világnézeti kérdéseket is.

A felszabadulás után — ahogy az előadássorozatok esetében is láttuk — külön folytak a központi és a kerületi könyvtári dolgozók számára tartott szaktanfolyamok. Ez nagyrészt indokolt volt, tekintettel e két könyvtári terület különbözőségére.

1949-ben a központi könyvtárosok szűk köre — csak a tájékoztató szolgálat — részére a könyvtár szemináriumot szervezett, amelyen a reference szolgálat ellátásához szükséges kézikönyveket és a legújabban megjelent irodalmat — főleg politikai műveket — ismertettek.

1950—51-ben a központi könyvtárosok szakoktatása egyéni tanulás formájában folyt. A résztvevők könyvtártani előadások és tanulmányok anyagát dolgozták fel és a tanultakról a szemináriumon számoltak be. Ezt heti sajtóbeszámoló egészítette ki, amelyen belés külföldi könyvtártani folyóiratok jelentősebb cikkeit ismertették. Ez egyéni tanulási forma hibája, az oktatás témaválasztásának ötletszerűsége és az a körülmény volt, hogy a tanultak ellenőrzésére a szemináriumok nem voltak megfelelőek.

A témaválasztás ötletszerűségét úgy kívántuk megszüntetni, hogy 1951-ben 12 könyvtártani témát dolgoztunk ki, amelyek mindenkire kötelezőek voltak, s amelyet egységesen vitattak meg. További lépést jelentett, hogy 1952-től kezdve az általános könyvtártani kérdések mellett az egyes osztályok munkájához kapcsolódó speciális témákat is feldolgoztak. A könyvtári munka szempontjából ez bizonyult a legcélravezetőbb továbbképzési formának.

A központi és kerületi könyvtárosok közül ezenkívül sokan résztvettek az Országos Könyvtári Központ és az Országos Széchenyi Könyvtár által rendezett tanfolyamokon is. Új kezdeményezés volt az OSzK részéről ezidóben egy 14 előadásból álló politechnikai előadássorozat.

A központi könyvtár dolgozóinak szakmai továbbképzésében a következő években különösen megerősödött az egyes osztályok és csoportok speciális stúdiuma. Így pl. a módszertani osztály tanulmányozta Voblij: A tudományos munka megszervezése című művét, a bibliográfiai osztály a bibliográfiák típusával foglalkozott, a könyvkötészet a kézi-és gépi aranyozás problémáit stb. vitatta meg.

A kerületi könyvtárosok számára eddig lényegében előadássorozatokat nyújtottunk. 1956-ban emellett rendszeres könyv-és folyóiratbeszámolót rendeztünk, amelyek előadásait egy a könyvtárosokból alkotott munkaközösség tagjai szolgáltatták. Az előadásokkal kapcsolatos szemináriumokon a kerületi és függetlenített üzemi könyvtárosok együtt vettek részt.

Az 1956-os ellenforradalom sok erkölcsi és anyagi kárt okozott könyvtárunknak. Egész munkánk, így őszi szakoktatásunk is megbénult és csak 57 elején kezdtük megszüntetni azokat az akadályokat, azokat az újabb és másfajta nehézségeket, amelyeket az ellenforradalom támasztott.

Az 1957-es esztendő könyvtárunk életébe két fontos eseményt hozott, amelyek szakoktatásunk további fejlődésére nagy hatással voltak.

Az első és fontosabb e téren, a kerületi könyvtáraknak 1957. április 1-én történt visszacsatolása, központosítása volt, amely egységes központi vezetést, irányítást és ellenőrzést

jelentett. Ennek előnyös hatása a szakoktatás egységében és célszerű koordinálásában is megmutatkozott.

Új kezdeményezés volt ez időszakban a „Szabó Ervin Könyvtár ismerete" c. 10 előadásból álló sorozat, amely 1957-ben kezdődött és 10 héten át minden szombaton 9—10 óráig tartott, azon könyvtárosoknak, akiknek nem volt alkalmuk a Szabó Ervin Könyvtár sajátos kérdéseivel megismerkedni.

A kerületi könyvtárosok számára rendezett szakismereti tanfolyamunk egyik legjelentősebb ága a gyermekkönyvtárosok továbbképzésére szolgáló tanfolyam volt. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, mint most már az egész hálózatnak ténylegesen is központja, nagy súlyt helyezett erre a nagyfontosságú kérdésre. A gyermekkönyvtárosokkal már korábban is, 1954-től kezdve rendszeresen foglalkoztunk, megvitattuk velük a gyermekkönyvtárak speciális szakproblémáit a gyermekirodalmat, gyermekkönyvtárakról szóló szakfolyóiratokat és cikkeket.

Úttörő jellegű volt az 1957/58-as oktatási évben az első szervezett gyermekkönyvtárosi tanfolyam, amely megérdemli, hogy külön szóljunk róla, mert Magyarországon először a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezett ilyen típusú szaktanfolyamot.

Az elmúlt 10 év alatt a gyermekek sajátos olvasószolgálatának és ennek érdekében a gyermekkönyvtárak létesítésének gondolata évről évre erősödött a közművelődési könyvtárosok tudatában. Ennek köszönhető, hogy ekkor már országosan 81 közművelődési könyvtár foglalkozott külön a gyermekekkel, s mindenekelőtt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata, ahol csaknem mindenütt kialakult már a külön gyermekkönyvtári részleg. Felismerve, hogy a gyermekkönyvtárak további fejlődése a könyvtárosok felkészültségétől és igényétől függ, az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Művelődési Minisztérium könyvtárosztálya magáévá tette a gyermekkönyvtári szakbizottságnak egy gyermekkönyvtárosi tanfolyam szervezésére vonatkozó javaslatát. Ennek alapján indította meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a gyermekkönyvtári szakbizottság az 1957/58-as tanévben, az első hazai gyermekkönyvtárosi tanfolyamot.

A tanulmányi év folyamán kéthetenként 2—2 összesen 24 előadásban foglalta össze a gyermekkönyvtárosok munkájához legszükségesebb tudnivalókat. Az előadások anyagát a hallgatók írásban is megkapták. Ezek képezték a kötelező vizsgai tananyagot. A tanfolyamon 35 könyvtáros vett részt, akik közül 31 vizsgázott le eredményesen. A többiek és még néhány könyvtárosunk csatlakozott ahhoz a levelező tanfolyamhoz, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár ennek az anyagnak felhasználásával 1958 őszén indított az állami hálózat gyermekkönyvtárosai számára.

Különös gondot fordított a tanfolyam a lélektani és pedagógiai problémákra, a gyermekekkel való csoportos foglalkozásra és az Úttörőszövetséggel, valamint az iskolákkal való kapcsolat fontosságának tudatosítására. Ezenkívül külön előadások tájékoztatták őket a gyermekirodalom és a gyermekkönyvtárak történetéről.

Általában a tananyag azt igyekezett kifejezni, hogy a gyermekkönyvtáros munkája sajátos pedagógiai munka. Úttörő volt ez a tanfolyam azért is, mert olyan problémákat is tárgyalt, amelynek megoldására csak évek múlva került sor (pl. a szabadpolc megvalósításának feltételei a gyermekkönyvtárakban.) Az előadásokat az illetékes tudományág legkiválóbb képviselői, illetve könyvtártani szakemberei tartották.

Hiányossága volt a tanfolyamnak, hogy természettudományos ismeretterjesztő irodalommal és a politechnikai oktatást elősegítő könyvtári munkákkal nem foglalkozott.

---

* *A tanfolyam tematikája:* 1. Fejlődéslélektan, 2) A pszichológiai szemlélet, 3) A gyermekkönyvtárak raktározása, szabadpolc-rendszere és könyvvédelme, 4) A személyiség megismerése, 5) A gyermek érdeklődésének fejlődése, 6) A gyermekkönyvtár kölcsönzési munkája, 7) Vázlat a gyermekirodalom történetéhez, 8) A könyvtár bemutatása, Foglalkozás a gyermekolvasóval. 9) A történet, a népmese és a gyermekvers szerepe a gyermek olvasóvá nevelésében, 10) Kiállítás, plakát, faliújság a gyermekkönyvtárakban, 11) Gyermekkönyvek elemzése (7—9 évig), 12) A gyermekkönyvtár rendezvényei I., 13) Gyermekkönyvek elemzése (9—12 évig), 14) A gyermekkönyvtár rendezvényei II., 15) Irodalmi fejtörők és kártyajátékok a könyvtárban, 16) Néhány megjegyzés három kedvelt ifjúsági irodalmi műfajhoz, 17) A serdülő fiúk olvasmányai, 18) A gyermekkönyvtárak katalógusai, 19) Könyvtári ismeretek tanítása, 20) Serdülő gyermekek olvasmányai.

21) A gyermekkönyvtárak kialakulása, fejlődése és szerepük a mai közművelődési könyvtárügyben, 22) Gyermekkönyvtárak építése, berendezése és díszítése, 23) Gyermek-munkatársak, A gyermekkönyvtár kapcsolata az Úttörőszövetséggel és az iskolákkal. 24) Gyermek és ifjúsági lapjaink története.

Új gyermekkönyvtárosi tanfolyam megrendezése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyermekkönyvtárosai részére már jelenleg is újra aktuálissá vált, — számos új gyermekkönyvtári részleg, sőt önálló gyermekkönyvtár alakult közben — s a közeljövőben az meg is történik. Az 1961/62-es tanévben kísérletképpen megindítottunk egy hasonló területen folyó új tanfolyamot a serdülő ifjúsággal foglalkozó könyvtárosok részére. E szervezett tanfolyam megindítása előtt ezzel a könyvtáros-réteggel is már korábban foglalkoztunk.

1961-ben kezdeményeztük az úgynevezett szakmai vitáknak a szakoktatásba való szerves beépítését. Ilyen viták már a múltban is rendszeresen voltak, a jövőben azonban az eddiginél is tudatosabban akarjuk irányítani azokat a könyvtárosok szakmai továbbképzése érdekében.

Külön csoportjába tartozik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szakoktatásának a könyvtáron belül rendezett, de az állami szakoktatás keretébe tartozó szaktanfolyamok szervezése. Ilyenek voltak mindenekelőtt az úgynevezett könyvtártechnikai minimum vizsgára előkészítő tanfolyamok. A könyvtárosi munkakör képesítéshez kötésére vonatkozó Np. Min. 11-2-18/1954. sz. utasítás értelmében könyvtártechnikai minimumvizsgát tartozik letenni minden könyvtáros, akinek nincs könyvtárosi képesítése és 5 évnél kevesebb könyvtári gyakorlattal rendelkezik. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 42 könyvtárosa és 105 üzemi könyvtáros kezdte meg 1954-ben szervezésünkben a tanulást és tette le 1955-ben a könyvtártechnikai minimumvizsgát, igen szép eredménnyel. A vizsgára a módszertani osztály készítette elő a könyvtárosokat és a vizsgát a Népművelési Minisztérium és az Országos Széchényi Könyvtár vezette le. Két évvel később újra megrendeztük a korábbi tanfolyamból kimaradt és az azóta felvett könyvtárosok számára a könyvtártechnikai minimumvizsgára előkészítő tanfolyamot. Ezen 15 újabb könyvtárosunk végzett.

A másik esemény, mely befolyást gyakorolt szakoktatásunkra, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács oktatási szakbizottsága kidolgozta a szakmai továbbképzés országos tervét. Ennek alapján szerveztük meg az 1957/58-as oktatási évben a nem könyvtárszakos egyetemet vagy főiskolát végzett könyvtárosok különbözeti vizsgára előkészítő tanfolyamát, amelyen ez évben 13-an vizsgáztak le. A későbbiekben néhány további könyvtárosunk az Országos Széchényi Könyvtár által rendezett hasonló tanfolyam keretében tette le a különbözeti vizsgát. Jelenleg ezt a célt az ELTE keretében rendezett hároméves tanfolyam szolgálja. Véleményünk szerint a tanfolyamnak ez a maximalista kiterjesztése felesleges.

Az 1959/60-as év jelentős változást hozott könyvtárunk oktatási tevékenységébe. A Művelődési Minisztérium ekkor hozott rendelete értelmében a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tankönyvtárrá lett, ahol a minisztérium által létesített könyvtárostanuló ösztöndíjakban részesülő érettségizett könyvtáros-gyakornokok kétéves elméleti és gyakorlati tanulmányaikat elvégezhetik. Ez évben 4 könyvtárostanuló került könyvtárunkba, majd ezek 2 éves tanfolyamának befejezése után újabb 4 könyvtárostanuló. Ugyanez évben indult el a már gyakorló, de szakképzettség nélküli könyvtárosaink számára a könyvtáros középkáderképző (könyvtárosi technikumi képzettséget nyújtó) levelező tanfolyam is. Ennek 2 évvel későbbi befejezése után hasonló — de már esti — tanfolyamot kezdtünk el az 1961/62-es oktatási évben. E tanfolyamokról másutt beszélünk részletesen, ezért itt csupán megemlítjük azokat, mint a könyvtáros-szakoktatás szempontjából igen jelentős és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban szervezett képzési formákat. Ez utóbbiról megjegyezzük még, hogy az üzemi könyvtárosok számára, ugyancsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban külön tanfolyamot indítottunk.

Minden szakismereti tanfolyamunk szervezése mellett természetesen párhuzamosan folyik könyvtárosaink rendszeres levelező illetve esti főiskolai, majd egyetemi oktatása. A könyvtárosok gyakori cserélődése miatt ezek pontos száma nem ismeretes, de kétségtelenül jelentős. (Például 1952-ben 28 könyvtáros járt a Pedagógiai Főiskola könyvtáros szakára, 16 pedig úgynevezett előkészítőre járt.) Hasonlóképpen sokan végezték el a dolgozók középiskoláját is. Sok könyvtárosunk végzett különböző (3 és 5 hónapos) szakmai tanfolyamot, illetve könyvtáros iskolát, amelyet a Népművelési Minisztérium és egyéb külső szervek tartottak fenn.

A felszabadulás óta a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelentősen támogatta a könyvtárosokat nyelvtudásuk kiegészítésében. A nyelvtanfolyamok munkaidőben folytak — a többi oktatási formához hasonlóan — és nagyszámú dolgozónk vett bennük részt. A különböző nyelvű tanfolyamok indítása jelentkezés alapján történt és az orosz nyelvű tanfolyamok kivételével a költségek a hallgatókat terhelték.

A felszabadulás után komoly érdeklődés mutatkozott az orosz nyelvű tanfolyamok iránt, amit alátámasztott a cirillbetűk ismerete iránti törekvés. Különböző színvonalú orosz nyelvű tanfolyamaink a felszabadulás óta minden évben folytak.

A többi nyelvek között — a német nyelv szinte általános ismerete mellett — első helyen az angol állott. Ebből évente 3—4 különböző színvonalú tanfolyam indult meg. Végül indultak még német és francia nyelvű tanfolyamok is kisebb számban.

Általában elmondható, hogy évente 6—10 nyelvtanfolyam indult és folyt le a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Sokan lelkiismeretesen tanultak és elsajátítottak egy vagy több nyelvet. Az utóbbi években azonban a nyelvtanulás nem folyt kielégítően. Nagy volt a lemorzsolódás is, sokan többször is jelentkeztek egy-egy típusú tanfolyamra, de újból és újból elmaradtak róla. Tekintettel arra, hogy a különböző időben és különböző helyen tartott nyelvórák egyrészt ellenőrizhetetlenségük miatt komoly munkafegyelmi lazulások forrásai voltak, másrészt zavarták az ideológiai és szakmai tanulásra engedélyezett időt, (anélkül, hogy a csoportok komoly eredményt tudtak volna felmutatni a nyelvtanulás terén) az 1960/61-es oktatási évben a nyelvtanulás már munkaidőn kívül folyt és így szervezetten nem foglalkoztunk vele.

Külön kell még beszélnünk itt a könyvtári tevékenységgel kapcsolatos technikai tanfolyamokról.

1955-ben és 1956-ban szerveztünk könyvtárírási tanfolyamot. A tanfolyamon katalógusírást, könyvtári felirat és plakátírást tanítottunk 6—6 heti időtartam alatt. E tanfolyamok (melyeknek fő feladata a katalógus-cédulák írásának oktatása volt) szükségessége csökkent azután, hogy 1957 után a központhoz visszakerült kerületi könyvtárak mindegyike kapott írógépet s így a katalógusírást gépesítettük.

Végül e területben soroljuk fel az 1957-ben indított filmvetítői tanfolyamot, amelynek célja a könyvtárak rendezvényeinek programjában szereplő filmelőadások önálló levezetése volt. E tanfolyamnak 16 könyvtáros hallgatója volt. A jelenlegi szükségletre való tekintettel a tanfolyamot a közeljövőben újra megrendezzük.

III. A raktárkezelők szakmai és politikai képzése

Nem tartoznak ugyan a könyvtárosképzés keretébe a könyvraktárkezelők — és legutóbb a takarítónők — számára szervezett tanfolyamok, mégis itt kell beszélnünk róla, mint a könyvtári szolgáltatás előbbrevitelét és a könyvtári dolgozók ideológiai fejlesztését szolgáló tevékenységről. A Horthy-időszak Fővárosi könyvtárában semmit sem törődtek a könyvtári segédszemélyzet oktatásával; a felszabadulás után azonban itt is gyökeresen megváltozott a helyzet. Részben e dolgozók ismereteinek, világnézetének és szakmai tudásának továbbfejlesztése volt itt a cél, részben — de nem utolsósorban — az a tudatos törekvés hatotta át a könyvtár vezetőségét, hogy e dolgozók legfejlődőképesebbjeit könyvtárosokká képezzék át. Ez utóbbi törekvést nagyrészt előmozdították a raktárkezelők részére tartott tanfolyamok, ahol a legrátermettebbek kitűntek előrehaladásukkal (s nem is utolsósorban a politikai szemináriumokon). Ez utóbbiak átképzéséről a könyvtárostanfolyamok és az esti iskolák (gimnáziumok, főiskolák) gondoskodtak. Könyvtárunkban jelenleg is több mint 10 ilyen — a raktárkezelők közül átképzett — könyvtáros működik és ma is kitűnően megállják helyüket.

A felszabadulás utáni években rögtön megindultak a központi könyvtárban a raktár-

kezelői tanfolyamok. Jelentőségét dokumentálja az is, hogy az elsőket maga a fiókközpont vezetője, a könyvtár későbbi igazgatóhelyettese, Solti Andrásné vezette. E tanfolyamok kezdetben csupán politikaiak voltak, s később vették fel tematikájukba a szakmai (raktárkezelői, könyvkötői stb.) ismereteket.

A későbbiek során bekapcsoltuk legjobb raktári dolgozóinkat az OSzK továbbképző oktatásába is. Ezek közül egyik raktárkezelőnk dícsérő oklevelet is kapott.

Folyamatosan mindinkább bekapcsoltuk az oktatásba a kerületi könyvtárak raktárkezelőit is. Így különösen az 1955/56-os tanévben vált szélessé ez utóbbiak oktatása, amikor a 7 „tantárgyat" felölelő tanfolyamon 42 kerületi raktárkezelő vett részt.

Az ellenforradalom után fokozódott a raktárkezelők továbbképzésére tett erőfeszítés; az 1961/62-es tanévben pedig e dolgozók mellett bekapcsoltuk az oktatásba a központ takarítónőit is. E tanfolyamok gerince politikai — aktuális kül- és belpolitikai eseményeket ismertető előadássorozat, de anyagába tartoznak közismereti előadások is. Itt is kiemeli e népes (kb. 62 dolgozót felölelő) munkásállományunk oktatásának jelentőségét az, hogy a tanfolyamot az intézet igazgatója vezeti. Az 1961/1962-es évben a tanfolyam anyaga az SZKP XXII. Kongresszusának részletes ismertetése volt.

Ezt a világnézeti oktatást egészítette ki az 1958-as—60-as években a központi raktárkezelők részére a nyilvános szolgálat vezetője és más dolgozóink által tartott szakmai (elméleti és gyakorlati) ismereteket közlő tanfolyam.

IV. Könyvtárosképzésünk eredménye a számok tükrében

A könyvtár vezetősége — tudatában a könyvtárosok túlterheltségének — szakmai és ideológiai továbbfejlődésük érdekében 1958-ban jelentős kedvezmény nyújtásra határozta el magát. Engedélyezte, hogy minden hét szombatját a könyvtárosok önképzésre, illetve képzésükre hsználhassák fel. Ez lehetővé tette, hogy a könyvtárosok — a központban és a hálózatban egyaránt — szombatonként lépést tartva az irodalmi és szakirodalmi eseményekkel, az aktuális folyóiratcikkeket tanulmányozhassák, másrészt, hogy a tanfolyamok időpontját a szombati napra tömöríthessük. Sajnálatos, hogy a hálózat egyes könyvtárainak vezetői ezt a kedvezményt (a könyvtári munka zsúfoltsága miatt) nemegyszer megvonják dolgozóiktól. (Véleményünk szerint hasznos lenne e kérdésben is az egyöntetűséget és minden könyvtáros azonos jogait biztosítani azáltal, hogy vagy mindenki számára kötelezővé tegyük a szombati kedvezményt, vagy — ha erre lehetőség nincs — egységesen megszüntessük azt. Talán segítene az előbbi megoldás biztosításában a szombati kedvezményt igénybe nem vevő könyvtárak munkamódszerének felülvizsgálata is.) A könyvtárosok a szombati olvasmányaikról olvasónaplót kötelesek vezetni, amelyet a könyvtárvezető — vagy a központban az osztályvezető — tartozik ellenőrízni.

Foglalkoztunk azzal a kérdéssel, hogy munkaidőn belül (szombaton és az előadások időszakában) mennyi időt fordítanak könyvtárosaink tanulásra, illetve olvasásra. A hálózati könyvtárosok 1959/60-ban munkaidejüknek 9,9%-át, 1960/61-ben pedig már kevesebbet, 8,6%-át töltötték tanulással. Csupán a szombati időkedvezmény 10% lenne, ezenkívül 1%-ot képviselnek a szerdai, havi egyszer tartott előadások is, ami együttesen 11%-ra rúgna. A fenti csökkenő % számok egyben a szombati időkedvezmény csökkenő kihasználását jelentik.

A könyvtárosnak lépést kell tartania a megjelenő új könyvek (szép- és ismeretterjesztő irodalom) anyagával is. Megvizsgáltuk ezért, hogy mit és mennyit olvastak a könyvtárosok egy hónap alatt. 1960 májusában 169 ker. könyvtáros összesen 1127 művet olvasott el; átlagosan tehát 6,6 kötetet. Ebből 800 mű (71%) szépirodalom, 278 mű (24,1%) pedig ismeretterjesztő, a többi gyermekirodalom. A csaknem 7-es átlagot rontották a kirívó aránytalanságok, (volt aki összesen 3 könyvet olvasott el egy hónap alatt, mások pedig 14, 16, 18, sőt 20 könyv elolvasását jelentették.) és az a körülmény, hogy az ideológiai és természettudományos irodalom olvasottsága mélyen alatta maradt az olvasók ideológiai és természettudományos érdeklődésének.

1961 májusában ugyancsak megvizsgáltuk a könyvtárosok olvasmányait mennyiség és műfaj szerint. 179 könyvtáros összesen 1256 könyvet olvasott el egy hónap alatt. Ebből 843 (67,1%) szépirodalom, 349 (27,7%) ismeretterjesztő irodalom volt. A gyermekirodalom olvasottsága a múlt évi 4,3%-hoz képest 5,2% volt. Egy könyvtáros átlag 7 könyvet olvasott el egy hónap alatt, valamivel többet, mint egy évvel korábban és az olvasott művek műfaja szempontjából is javulás mutatkozott. Emelkedett az új magyar, szovjet és népi demokratikus szépirodalmi művek olvasottsága az ú.n. „egyéb" rovására. Még örvendetesebb az ismeretterjesztő irodalomban a természettudományos irodalom olvasottsága, mely 4,8%-ról 16%-ra emelkedett. Nem javult azonban a politikai és műszaki irodalom iránti érdeklődés.

Az alábbiakban összeállítottuk az ellenforradalom utáni időszak szak és politikai oktatásának statisztikai adatait. Az adatok rámutatnak arra a széleskörű oktatási tevékenységre, amely különösen ez időszakban bontakozott ki könyvtárunkban. Eszerint a tanfolyamok, előadássorozatok stb., száma így alakult:

	1957		1958		1959		1960		1961		1961*	
	szám	hallg.	szám	hallg.	szám	hallg.	szám	hallg.	szám	hallg.	szám	hallg.
Irodalmi, művelődési előadás sorozat	2	160	2	181	1	182	1	186	1	188	1	220
FSzEK könyvtárismereti tanf.	1	28	—	—	—	—	—	—	1	8	1	8
Nyelvtanfolyamok	8	58	9	78	6	65	8	76	—	—	—	—
Filmvetítő tanf.	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Könyvraktárkezelői tanf.	2	37	1	9	1	39	1	36	—	—	—	—
Könyvtártechnikai minimum. tanf.	—	—	1	15	—	—	—	—	—	—	—	—
Gyermekkönyvtárosi tanf.	—	—	1	33	—	—	—	—	—	—	—	—
Egyetemi könyvtáros kieg. tanf.	—	—	1	13	—	—	—	—	—	—	—	—
Könyvt. írási tanf.	—	—	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—
Természettud. tanfolyam	—	—	—	—	1	45	1	63	1	56	—	—
Marxizmus—leninizmus tanfolyamok	—	—	—	—	—	—	1	35	1	26	1	32
Marxista irodalomesztétika tanf.	—	—	—	—	—	—	1	48	1	48	1	54
Középfokú könyvtárosképző (esti levelező)	—	—	—	—	—	—	1	35	1	30	1	33
Középfokú könyvtárosképző (nappali)	—	—	—	—	—	—	1	4	1	4	1	4
Tud. Könyvismereti tanf.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	104
Raktárkezelői ideológiai tanf.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	43	1	54
Összesen:	14	299	16	245	9	331	15	483	8	403	8	509
Szakszerv. középfokú könyvtárosképző (esti)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	40
											9	549

* Az év utolsó napján folyamatban levő tanfolyamok.

A táblázat mindenekelőtt arra mutat, hogy 1960/1961 tanévekben jelentékeny minőségi fejlődés következett be könyvtárosi oktatásunk terén. Amíg korábban a hallgatók számát tekintve is kis jelentőségű tanfolyamok, tartalmi szempontból is többségükben másodrendű kérdéseket öleltek fel a könyvtárosok oktatása terén, addig a legutóbbi években a legdöntőbb szakmai, politikai, ideológiai, természettudományos tanfolyamok működését indítottuk be.

Az adatok rámutatnak arra is, hogy a hallgatók száma mint növekedett az utóbbi időszakban: 1961-ben 70%-kal magasabb volt, mint 1957-ben. S ez annak ellenére is ilyen fejlődést mutat, hogy közben a nyelvtanfolyamok megszűntek. A nyelvtanfolyamok megszűnése egyébként a tanfolyamok számának csökkenésében is megmutatkozik. A táblázat azonkívül arról is beszámol, mint tolódott át az oktatás súlypontja az előadássorozatról a szervezett tanfolyamok irányába.

A fenti tanfolyamok sorában természetesen nem szerepelnek a szokoktatásba lényegileg beletartozó, mégis szervezeti formában attól alapvetően eltérő tapasztalatcserék és tanulmányi kirándulások. Megállapíthatók, hogy ezek szervezése is évről évre növekvő tendenciát mutat. A könyvtárosok szakképzettsége — központban és hálózatban együtt — jelenleg már eléggé előrehaladott képet mutat. 1961-ben könyvtárosaink 40,3%-a főiskolai, 23,1%-a középfokú és 12,3%-a alapfokú könyvtárosi képzettséggel rendelkezett, tehát 75,7%-ának volt valamilyen könyvtárosi végzettsége. Ehhez az eredményhez nagymértékben hozzájárult a könyvtár szakoktatása — amelyről föntebb beszámoltunk. De ezek a számok a szakképzés további feladatait is előírják: a 24,3%-nyi szakképzetlen könyvtárosunk továbbképzését és — emellett — a 12,3%-nyi technikai minimumot végzett alapfokú képzettségű dolgozók magasabb képzésének biztosítását.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozóinak szakoktatása, illetve szakmai továbbképzésének kialakulása nem ment minden zökkenő nélkül. Nem mutat egyenletes fejlődést. Formája, tematikája gyakran változott. Visszatekintve úgy látjuk, hogy az 1957—61-ig terjedő időszak alatt találtuk meg nagyjából azt a helyes megoldást, ami egyaránt megfelel a könyvtárban dolgozók igényeinek és azoknak a követelményeknek, amelyeket a színvonalas könyvtári munka érdekében a szakoktatással szemben támasztunk. Nagy utat tettek meg ezalatt a könyvtárosok, a műveltség, az ideológiai és a szakmai tudás területén, ami visszatükröződik a könyvtárak évről évre javuló munkájában is.

Könyvtárosképzésünk és továbbképzésünk számos akadályát legyőztük, de még sok áll előttünk. Elsősorban a létszámhiány, amely időnként csaknem megbénítja nemcsak szakoktatásunkat, de könyvtárosi munkánk normális menetét is. A túlterhelt könyvtárosok fáradsága, kimerültsége komoly akadálya a lendületes tanulásnak. Az előadó és szemináriumi helyiségek hiánya ugyancsak állandó nehézségeket okoz, stb.

Jelenlegi könyvtárosképzésünk szélességét és sokféleségét indokolja az a körülmény, hogy sok új könyvtáros kapcsolódik könyvtárunk munkájába; könyvtárosaink szakmai és műveltségi színvonala igen különböző. Reméjük, rendszeres oktatómunkánkkal elérjük, hogy valamennyi dolgozónk a továbbiakban az önálló továbbképzést is szükségletnek fogja érezni.

A szocialista könyvtárosnak világosan látnia kell ezt, hogy a szocialista és kapitalista tábor között folyó harcban a „ki kit győz le" kérdése nemcsak a gazdasági élet területén kíván fokozott erőfeszítést, hanem a szakmai tudás és az általános műveltség területén is megkívánja, hogy sürgessük, gyorsítsuk a szocialista tudatformálást.

Szelestey Gyuláné

A könyvtárosok felkészültsége jelentős mértékben befolyásolja könyvtáraink munkájának hatásosságát. Gyorsan fejlődő könyvtárhálózatunk és a beáramló sok új könyvtáros szükségessé tette a felsőfokú képzés mellett a középfokú könyvtárosképzés intézményes biztosítását is. A Pedagógiai Főiskolán 1951-től 1954-ig folyt könyvtárosképzés s ennek megszüntetése után nagyon hiányzott a középkáderek utánpótlása. Az alsófokú szakmai képzést szolgáló technikai minimumvizsgát ugyan sok könyvtárosunk letette, ennek anyaga azonban a mind nagyobb és sokrétűbb feladatokhoz képest kevésnek bizonyult. — A könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei között első helyen szerepelnek a könyvtárosképzés kérdései. Ezen belül ma a középfokú oktatás a könyvtárosképzés kulcskérdése, mert lehetővé teszi, hogy a jelenleg könyvtári képesítés nélküli könyvtárosok nagy tömege viszonylag gyorsan jusson a szükséges ismeretekhez. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ szerint a „középfokú könyvtárosi szakképzés alapvető célja és feladata az, hogy szocialista világnézetű, politikailag tájékozott, a könyveket jól ismerő, szakmailag felkészült, feladataikat eredményesen ellátó könyvtárosokkal biztosítsa a közművelődési, általános tudományos és szakkönyvtárak középkáderszükségletét".

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szerepe a középfokú könyvtárosképzésben

A Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztálya által jóváhagyott tervezet alapján indult meg 1957 őszén az érettségizett könyvtárosok kétéves középfokú könyvtárosi tanfolyama. A tanfolyamot a KMK oktatási osztálya irányítja a rendelet értelmében tartalmi és szervezeti tekintetben egyaránt. Az osztály dolgozza ki és biztosítja az egységes tananyagot és módszereket, továbbképzi az oktatókat és gondoskodik a tanfolyam egységes színvonalának kialakításáról. A Művelődésügyi Minisztérium a hálózati központok közül tankönyvtárakat jelölt ki az oktatás megszervezésére, s ezek között a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat is. Itt biztosítják, hogy a tanulók elméleti és gyakorlati felkészültséget szerezzenek. A szervezés és tanulmányi ügyek intézését oktatási felelős végzi. — A középfokú könyvtárosi szakképzettséget kétéves tanfolyamon lehet megszerezni. A tanfolyam könyvtárunkban az 1959-es tanévtől kezdődően kettős feladattal indult:

1. kiképezni a már könyvtárban dolgozókat;
2. tervszerűen gondoskodni a középfokú könyvtáros utánpótlásról.

Ennek megfelelően két tagozat alakult ki: levelező és nappali tagozat. A képzés időtartama a már dolgozó könyvtárosok részére 1961-től az eddigi négy félév helyett 5 félévre emelkedett. Az oktatás módszerét tekintve alapvető különbség nincs a két tagozat között. A nappali tagozat könyvtáros tanulói a tanfolyam ideje alatt ösztöndíjban részesülnek és a tanulmányi idő alatt rendszeresen végeznek könyvtári munkát is. A tanfolyam eredményes elvégzése után a hallgatók középfokú, könyvtárosi szakképesítést igazoló oklevelet kapnak.

A középfokú könyvtárosképzés tananyaga

A középfokú könyvtárosképzés feladata a jelenleg alkalmazott könyvtári gyakorlat és elmélet ismereteinek oktatása. Történeti anyagot ezért csupán a könyv- és könyvtárfejlődés területén nyújtunk. Beiktattuk a tantárgyak közé a marxi—lenini filozófia oktatását is, hiszen a jó könyvtáros világnézeti felkészültségéhez ez mindenképpen szükséges. Hasonló okokból vettük fel a művelődéspolitikai irányelvek anyagát is. A szakmai ismeretek felölelik az olvasóval való foglalkozás módszereit, a könyvanyagban való eligazodást és a könyvtári technika területén való tájékozódást. Olyan könyvtárosokat szeretnénk nevelni, akik képesek egy kis közművelődési könyvtár vezetésére, vagy egy-egy könyvtári részleg színvonalas ellátására.

A tananyagot úgy állították össze, hogy a tanfolyam egységes alapképzést biztosítson minden középfokú munkakörben dolgozó könyvtáros számára. Problémát okoz azonban, hogy több könyvtártípus különféle munkaköreire kell kiképezni a hallgatókat. Tehát könyvtártípusonként lehetővé kell tenni a differenciálódást. A tanfolyam utolsó negyedében ennek megfelelően a közművelődési és a gyermekkönyvtárak speciális igényeihez mért szakosított oktatást vezetnek be.

A tantervben az alábbi tantárgyak szerepelnek:

Az *Ideológiai ismeretek* című tantárgy a Marxizmus—leninizmus filozófiája (dialektikus és történelmi materializmus) és Művelődéspolitikai ismeretek (pártdokumentumok) részből tevődik össze. Az 5. félévben szakosodás keretében a közművelődési könyvtárosok irodalompolitikát tanulnak. A könyvtárosokkal szemben komoly világnézeti követelményeket támasztunk. A történeti materialista szemlélet- és gondolkodásmód kialakítására törekszünk, hogy ezt a gyakorlati munkában érvényesíthessék. A kultúrpolitika tanítása már feltételezi a filozófia gyakorlati alkalmazását, ezért tanítjuk az utolsó évben. A tananyag kiválasztásánál a tanfolyam megindulásakor nehézségek voltak, mert nem állt rendelkezésre középfokú összefoglalás. Azóta megjelent „A marxizmus—leninizmus alapjai" című kiadvány, amely bizonyos csökkentésekkel megfelelő tankönyvül szolgál.

Könyvtártan. A tantárgy felépítése: a könyvre és a könyvtárra vonatkozó általános ismeretek, a magyar és a nemzetközi könyvtárügy. A könyvtár épülete és berendezése. Az állománygyarapítás, a raktározás, a feldolgozó munka. Olvasó- és tájékoztatószolgálat. Különgyűjtemények. Gazdasági, ügykezelési ismeretek. A tananyag alapját a Sallai—Sebestyén kézikönyv adja, meglehetősen bő irodalomjegyzékkel kiegészítve. Az eddigi tapasztalatok szerint ez nem szerencsés megoldás. Zavart okoznak a régebben írt könyv és a frissebben megjelent írások közötti eltérések, az anyag feleslegesen felduzzad, ezáltal a tanulás nehézzé válik. A munka nem tankönyvként íródott és ez nagyon érezhető tartalmán és feldolgozásmódján. Szükséges egy középfokú könyvtáros tankönyv elkészítése. Jelenleg nagyon hiányzik egy olyan anyagrész, amely a magyar könyvtárügy kialakulásával, fejlődésével, szerkezetével foglalkozik. Igen soványan szerepel az anyagban a könyv nevelő szerepe, a könyvtár és a könyvtáros szerepének, funkciójának ismertetése. Ezen a téren még elmaradtunk könyvtárpolitikánk legújabb törekvéseinek oktatásától.

Címleírás. — Osztályozás. Noha a könyvtártan részét alkotják, gyakorlati jelentőségük miatt mégis külön tantárgyakként emeltük ki ezeket. A címleírást kezdetben a szabvány, 1961 őszétől Horváth Magda tankönyve alapján, az osztályozást az ETO kiadása alapján tanítjuk. A címleírást nagyon nehéz volt önállóan elsajátítani csak a szabvány alapján. Ugyanezen indokból az osztályozáshoz is feltétlenül szükséges külön tankönyv. A modern könyvek címleírása tipikusan középfokú munkakör, az új tankönyv és a meghosszabbodott tanulmányi idő birtokában és megfelelő gyakorlási lehetőségek biztosításával másfél év alatt hallgatóink kifogástalanul elsajátíthatják az anyagot. Az osztályozás viszont felsőfokú munkakörnek tekinthető, ezért nem törekedhetünk arra, hogy tudományos igényű szakozókat képezzünk ki.

Könyv- és könyvtártörténet. Ezt a tárgyat általános és magyar vonatkozásban tanítottuk. Ehhez tartozott a modern könyv előállítása is. Egyetemes vonatkozásban Hessel könyvét

használta az első évfolyam, pedig ez a könyv mindenképpen alkalmatlan volt arra, hogy tankönyvnek használják, különösen középfokon. A rengeteg adat között a fejlődés általános összefüggései elvesztek. Helyette olyan jegyzetet kellene készíteni, amely röviden, néhány példával megvilágítva a fejlődést nagy vonalakban mutatja be. Bővebben kell viszont a szocialista országok könyvtárügyének helyzetével foglalkozni. — Az anyag összeszedése a különböző cikkekből a magyar történeti résznél volt a legnehezebb. A tudományos színvonalú magyar könyvtártörténet még nem készült el, de elképzelhető olyan rövid jegyzet összeállítása, amely a régebbi századoknál csak vázlatszerűségre szorítkozna és részletesebben csak az utolsó másfél századdal foglalkozna, különösen a mai helyzettel. Az új évfolyamnál ez a tárgy már nem szerepel külön, (kivéve a nappali tagozatot), beolvadt a könyvtártan első félévi anyagába.

Bibliográfia. A tantárgy szerkezeti felépítése: bibliográfiai alapfogalmak, a bibliográfia fajtái. A magyar nemzeti bibliográfia. Bibliográfiaszerkesztési alapismeretek. Természetesen különbséget teszünk a ma is használatos és a csak történeti szempontból szükséges bibliográfiák ismeretének foka között. Tankönyv és használható irodalom nem lévén, jegyzeteket használtak a hallgatók. A második félévtől ez a tárgy már mint

Könyvismeret szerepel. A könyvtárosi munkának egyik előfeltétele ugyanis a könyvek közötti tájékozottság. Ez tartalmi könyvismeretet feltételez. Mindenekelőtt nagy vonalakban meg kell ismertetni azt a területet, amelyre a könyvek vonatkoznak. Az egyes könyvcsoportok előtt a középiskolás ismeretekre alapozva, összefoglalót adunk a tudományág vagy művészet egészéről, történetéről. A könyvekről csupán rövid ismertetések vannak a jegyzetben, útmutatásul az egyéni feldolgozáshoz. Legalább fogalmi szinten ismerni kell a hallgatónak azokat a tudományágakat is, amelyek nem tartoznak a könyvtár szorosan vett gyűjtőkörébe. A tantárgy kialakításában — hazai tapasztalatok nem lévén — idegen példák nyomán kellett elindulni. Nehézséget jelent, hogy az egyes anyagrészeket legtöbbször nem könyvtári szakemberek állítják össze, ezért nem eléggé egységesek és sokszor nem veszik figyelembe a speciális könyvtárosi nézőpontot. Ha azonban sikerül majd jól kidolgozni a tárgyat, több szempontból is hasznos lesz: feltárja az emberi ismeretanyag részei között levő helyes összefüggéseket, ezzel is igyekszünk változtatni könyvtárosaink egyoldalú humán beállítottságán; megalapozza a szakozói munkát, ha a tudományokat — az ETO-val ellentétben — egymással való szerves kapcsolódásban mutatja be; a közművelődési könyvtárban szükséges könyvanyag ismerete hozzásegít az olvasószolgálati feladatok tudatosabb, színvonalasabb ellátásához. A tantárgy felosztása: 1. történeti és elméleti bevezetés, 2. természettudományok, műszaki tudományok, mezőgazdaság, egészségügy. 3. Társadalomtudományok, történelem. 4. Művészetek és szépirodalom. 5. Szakosodás irodalmi területek szerint.

Neveléslélektan. Alapismeretek. Alkalmazásuk a könyvtári munkában.

Fentiekhez kiegészítő tantárgyként a következő anyag csatlakozik:

Nyelvismeret. Mind az öt félévben szabadon választva orosz, német, angol, francia nyelv között a „Tanuljunk nyelveket" című sorozat megfelelő 1. kötetének a megtanulása szerepel, ezenkívül szakszövegfordítás gyakorlása. Meggondolandó, hogy a vizsgakövetelmények között szerepeljen-e magyar szöveg idegen nyelvre fordítása is. Passzív nyelvtudásról kellő bizonyíték, ha csak idegen szöveg fordítását követeljük meg. A hallgatóknak nagy nehézséget okoz ez a tantárgy, mivel elsajátítása rendszeres, egyéni, otthoni felkészülést és tanfolyamon történő oktatást kíván meg, s ezeket a feltételeket nem tudják általában megnyugtató módon biztosítani.

Gépírás. Az eredeti előírás szerint a tízujjas vakírás elsajátítása a cél. Véleményünk szerint ez ilyen formában nem követelhető meg, mert ehhez tanfolyamra kellene beiratkozni és naponta órák hosszat gyakorolni, amit dolgozó emberek nem tudnak megvalósítani. Autodidakta módon viszonylagos sebesség elérését kell megtanulni.

Könyvtárunkban 1959 őszén indítottuk meg az első évfolyamot. A levelező tagozatra 44 könyvtárosunk jelentkezett. A hallgatók félévenként 3 egynapos konferencián vettek részt, előre megszabott tematika szerint. Meg kell jegyeznünk, hogy a KMK Oktatási Osztályának igen rövid idő alatt kellett a tanfolyamot előkészíteni és ez a tény kezdetben erősen éreztette hatását mind tartalmi, mind szervezeti vonatkozásban. A tananyag összeállításánál egyes tantárgyaknál túlságosan magas követelményeket szabtak meg. Mivel a jegyzetek kiadása sürgető volt, nem ellenőrizhették ezeket megfelelő módon a kibocsájtás előtt. A tanfolyamra még bizonyos kísérleti jelleg volt jellemző.

Az első év folyamán az előadások és konferenciák ellátását részben az oktatási felelős, illetve saját dolgozóink, részben külső előadók segítségével oldottuk meg. Az év végén megállapítottuk, hogy a hallgatók nagyon nehéznek találták a filozófiát, mert nem volt meg hozzá a szükséges előképzettségük. A könyvtártani anyagnál az volt a probléma, hogy a Sallai—Sebestyén könyv egyes részeit a gyakorlat túlhaladta, a kiegészítésül ajánlott cikkek viszont csak hézagosan nyújtották az anyagot, beszerzésük pedig sokszor körülményes, vagy éppenséggel lehetetlen volt. A címleírás igen gyengén sikerült. Ennek oka az volt, hogy kevés volt a gyakorlatra fordított idő, s könyvtárainkban — mivel a könyvbeszerzést a könyvtárellátó útján intézik, — ilyen irányú feldolgozó munka csak kis mértékben adódik. Könyvtörténetből és könyvismeretből hiányoztak a megfelelő jegyzetek. A hibák és nehézségek ellenére az első év eredményesen zárult. A félévi 4,45-ös vizsgaátlag az év végére ugyan kb. a 4-es szintjére esett, de figyelembe kell venni, hogy a tananyag közben lényegesen bővebb lett. A tanulás eredményesebbé tétele érdekében több konferenciát, címleírási gyakorlatot és előadást kellett volna tartanunk. A magas létszámú tanfolyam nem tette lehetővé az egyes hallgatókkal való intenzívebb foglalkozást, s ezen túl a vizsgák előtti és alatti időben igen komoly zökkenőket okozott a kerületi könyvtárak kölcsönző munkájának ellátásában. Ezért új tanfolyamot csak e kétéves tanfolyam befejezése után lehetett indítani.

Az évfolyam 2. tanulmányi évében már szervezettebb oktatói munkát tudtunk végezni, hiszen tapasztalataink alapján volt mit kijavítanunk. Félévenként 2×3 napos konferenciákat tartottunk a legfontosabb tárgyakból. A hallgatók rendszeresen készítettek házifeladatokat, így a konferenciák közötti időszakban is biztosítottuk a szaktanári vezetést és ellenőrzést. A KMK-ban félévenként előkészítő módszertani és szakmai továbbképző előadásokat tartottak az oktatási felelősök és a szaktanárok részére, tapasztalatcseréket szerveztek. Osztályozásból havonta adtunk gyakorlati házifeladatot, fogalmakat és konkrét könyvcímeket kellett osztályozni és szakjelzeteket kellett visszakeresni a táblázatokban. A könyvtártani házifeladatok keretében kiállítási forgatókönyvet, plakátokat kellett összeállítani, majd helyismereti gyűjtemény kialakításáról kellett beszámolót írni, végül mindenkinek el kellett készítenie könyvtára (munkahelye) évi és távlati ötéves fejlesztési tervét. Könyvismeretből más-más olvasórétegeknek, különböző célzattal készült, változó tárgykörű bibliográfiákat állítottak össze a hallgatók, bizonyos könyvekről recenzió készült. Úgy tűnt, hogy túl sok házifeladatot követeltünk. A tanuló könyvtárosok — jogosan — túlterhelésről panaszkodtak, noha a vizsgák eredménye kielégítő volt — a tananyagot csak a vizsgák előtt tudták átvenni s így kétséges, vajon maradandók lesznek-e ismereteik. Több időt kellene biztosítani a felkészülésre. Hivatalosan tanulmányi szabadságot nem tudunk biztosítani a hallgatóknak, mivel erre rendelkezés nincs, s ezenkívül ez fennakadást jelentene a könyvtárak folyamatos munkájában, de könyvtárunk igyekezett — lehetőségeinken belül — bizonyos kedvezményekkel segíteni a tanulókat. A szombati, úgynevezett tanulónapokból — vizsgák előtt — hat napot kötetlenül odahaza, vagy a könyvtárban tanulásra fordíthattak a hallgatók. A többi tanulónapokon, beleértve az idegen nyelv tanulását is, négy órát foglalkozhattak a tananyaggal. A vizsgák során úgy láttuk, hogy a gyakorlati könyvtártan és a könyvtörténet sok kérdése a hallgatók számára csak papírosízű bevágott anyag, nem ismerik a gyakorlatot. Nem ismerik például a nagy könyvtárak munkaszervezetét, a könyv előállításának technikai szakaszait, a bibliográfiák és módszertani útmutatók gyakorlati felhasználását. Helyes lenne egy-két nagykönyvtár munkáját szervezett formában megismerni, meglátogatni egy-egy nyomdát, könyvkötészetet, esetleg papírgyárat.

A félév végén harminckét hallgató vizsgázott, összvizsgaátlaguk jeles volt (4,6). Komoly próba elé állítottuk a hallgatókat, öt tárgyból tettek írásbeli vizsgát illetve szóbeli beszámolót. A képesítőn két vizsgatárgyuk volt: könyvtártan (ideértve a címleírást, az osztályozást és a könyvismeretet), továbbá ideológiai ismeretek (dialektikus és történelmi materializmus és művelődéspolitika). A vizsgákon a tanárok megállapíthatták, hogy a hallgatók többsége sikeresen kapcsolja össze a tanult elméletet munkája gyakorlati tapasztalataival. Országos viszonylatban is kiemelkedő volt a vizsgaátlag: ideológia — 4,6, könyvtártan — 4,53. A képesített könyvtárosi oklevelet 31 levelező tagozatos hallgató kapta meg, hárman piros oklevelet kaptak kétévi mindvégig kitűnő osztályzataikért.

A mai helyzet megkövetelné a képzettségi rendelet mielőbbi megjelenését, mert jelenleg e képesítést még nem lehet bevezetni a könyvtárosok munkakönyvébe, ami méltánytalan.

1961 őszén új tanfolyamot indítottunk a középkáderképzőben. Könyvtárosaink közül harminchárman jelentkeztek a most már két és fél éves időtartamú tanfolyam elvégzésére. Az oktatás továbbra is a KMK Oktatási Osztálya által megadott tematika és a külön e célra készített tankönyvek és jegyzetek alapján folyik. A tanfolyamot e tanévtől bizonyos speciális tantárgyak (neveléslélektan, szépirodalmi könyvismeret, irodalompolitika) beiktatása miatt hosszabbították meg egy félévvel, ugyanakkor az eddigi tananyagot némileg csökkentették, illetve módosították. (Például könyv- és könyvtártörténet nem szerepel külön tantárgyként, s elmaradt a tudománytörténeti bevezető is.) Ez a körülmény és a konferenciák helyett a hetenként kétszeri rendszeres foglalkozásokra való áttérés, az úgynevezett esti tagozat kialakítása — eredményesebbé teszik a tanulást. Különösen szembetűnő ez olyan kifejezetten gyakorlati tantárgynál, mint a címleírás, amelynél a régebben áthidalhatatlannak tűnő nehézségek most legfeljebb néhány problematikus esetté szűkülnek le.

A tanácsi és szakszervezeti könyvtárhálózat együttműködésére vonatkozó megállapodás alapján a társadalmi munkás és függetlenített szakszervezeti könyvtárosok hasonló színvonalú oktatását is mi látjuk el ez évtől. Számukra külön csoportban tartjuk a foglalkozásokat.

Az első félévben könyvtári munkatársaink közül sikerült állandó oktatói gárdát kialakítanunk. Házifeladatok, illetve az órákon történő röpdolgozatok íratásával rászoktattuk a hallgatókat a rendszeres tanulásra és az egyes tantárgyakból való felkészülésre. A könyvtártan keretében megtekintették hallgatóink a Gorkij Könyvtár sokszorosítási eljárásait, a művészi könyvkötés és néhány eredeti Corvina kiállítását.

A könyvtárostanulók oktatása (nappali tagozat)

A könyvtári gyakorlatok célja, hogy a hallgatók közvetlen kapcsolatba kerüljenek az élettel. Ezért az ösztöndíjas könyvtári tanulók a tanulmányi idő alatt rendszeresen végeznek könyvtári munkát is. A középfokú képzettségű könyvtárosok nagy könyvtárakban mint beosztott munkatársak, kis könyvtárakban önálló könyvtárosokként fognak dolgozni. Elsősorban készséget kell szerezniök arra, hogy a tanfolyam végeztével bármely munkakörbe könnyűszerrel beilleszkedhessenek. A kétéves tanfolyam általános jellegű anyagát három félév alatt végzik el, s utána egy félév szakosított oktatásban részesülnek. Az általános képzés három félévében a tantervi ütemezéssel párhuzamosan a könyvtártani ismeretek különböző részleteinek gyakorlása folyik. A hallgatók hetenként háromszor hatórás tanfolyami foglalkozáson a KMK-ban, a többi napokon ugyancsak háromszor hatórás gyakorlaton vesznek részt könyvtárunkban. Míg az első három félévben a könyvtári munka részfeladataival ismerkedik meg a hallgató, az utolsó félévben már az adott könyvtári szakterületen (pl. gyermekkönyvtár) szerez jártasságot. A gyakorlatok egész rendszere tervszerűen a könyvtártan tantárgyhoz kapcsolódik.

A tanulók gyakorlati tevékenységének irányítását, a szükséges feltételek biztosítását a könyvtár dolgozói közül kijelölt oktatási felelős végzi. Megszervezi és ellenőrzi, hogy az egyes munkafolyamatok gyakorlása során a könyvtárosok megfelelően foglalkozzanak a

hallgatókkal. Ellenőrzi a hallgatók munkanaplóját és megbeszéli velük a munkával kapcsolatos problémákat.

1959 őszén jelentkezés, majd felvételi vizsga alapján négy ösztöndíjas könyvtári tanulót vettünk fel. Az első félévben napi öt órát dolgoztak a könyvtárban, tervszerűen megismerkedve a könyvtár minden munkafolyamatával és napi három órát tanultak. Ez túlnyomórészt egyéni tanulást jelentett az oktatási felelős irányításával. A fővárosi hálózati központok tanulói részére a KMK oktatási osztálya a legfontosabb tárgyakból közös foglalkozásokat, s vizsgaelőkészítő hetet szervezett. Bebizonyosodott azonban, hogy az ilymódon folytatott tanulás nem elégséges az anyag alapos elsajátításához. Ezért a budapesti tanulók már az első év második felében rendszeresen hallgattak előadásokat a KMK-ban.

Az első évben a tanulók könyvtári programja a következőképpen alakult: A könyvtári munka megismerését a Központ raktárában, a nyilvános szolgálatnál, illetőleg a rendelő és katalogizáló csoportnál kezdték. Megismerkedtek a könyvkötészet alapelemeivel és a kerületi könyvtárak osztálya munkájával is. Irodalmi ismereteik bővítése és a könyvtermésben való tájékozódás céljából résztvettek a kerületi könyvtárvezetők részére tartott könyvrendelési, szerzeményezési tanácsadásokon. A napi politikai és irodalmi kérdésekben való eligazodás érdekében rendszeresen olvasták a napi sajtót, a legfontosabb folyóiratok jelentős cikkeit és a „Könyvtáros"-t.

A második tanulmányi évben a KMK már alaposabb szakmai képzésben részesítette őket. Hetenként háromszor folytak a foglalkozások, rendszeres nyelvoktatásban vettek részt, pedagógiát tanultak, tanulmányi kirándulásokat tettek vidéki könyvtárakba. A hét másik három napján továbbra is könyvtári munkát végeztek. Voltak a központi referenceszolgálatban, résztvettek a különböző kerületi könyvtárak olvasószolgálatában, megtanulták a könyvtári statisztika alapelemeit, megismerték a Budapesti Gyűjtemény feladatait, s alaposan megtanulták a könyvtári osztályozást és a bibliográfiakészítést is. Vizsgaeredményeik mindvégig a jeles és jó átlag között mozogtak, tanulásban és munkában egyaránt derekasan helytálltak. Egy tanuló a központi osztályozóba került, a többiek kerületi könyvtárakban nyertek beosztást.

1961 őszén hasonló elképzelésekkel ismét felvettünk négy ösztöndíjas tanulót. Mind a KMK oktatási osztálya, mind a tankönyvtár igyekszik még gondosabban foglalkozni velük, még megfelelőbben előkészíteni őket a könyvtárosi hivatásra. Az előző évfolyam betanításánál hiba volt, hogy túlzott részletességgel merültek bele a központ munkafolyamatainak megismerésébe, holott csak a középfokú munkafolyamatok elvégzésére kellett volna őket megtanítanunk. A jelenlegi évfolyam hallgatói először a kerületi könyvtárak munkájával ismerkedtek meg alaposabban, szinte az egész első félévet ott töltötték és nagyon megszerették ezt a munkát. Nem is találtuk értelmét annak, hogy a központban folyó könyvrendelés és katalogizálás menetével részletesebben megismerkedjenek.

A középfokú oktatás jövő lehetőségei

Tapasztalataink alapján feltétlenül szükségesnek látszik, hogy közelebb hozzuk a tantárgyak anyagát a gyakorlati könyvtári munkához, a valóságos élethez. Olyan tárgyra nincs szükség, amely csak az emlékezőtehetséget terheli, (például a könyv- és bibliográfiatörténet legnagyobb része). Áttekinthető elvi összefüggéseket kell megtanítanunk. Megfelelő jegyzetek és tankönyvek kellenek művelődés-, irodalom- és könyvtárpolitikai ismeretekből, tudományrendszertanból, könyvtártörténetből, gyakorlati könyvtártanból és a könyvismeret különböző területeinek összefoglalására. Azokból a tantárgyakból, amelyeket előzmények nélkül újonnan kell kidolgozni, először jegyzetet kell iratni s csak annak megvitatása után kell a végleges tankönyvet elkészíteni. A KMK oktatási osztálya egyébként is tervbe vette, hogy a bírálatok és javaslatok figyelembevételével, a szakemberek bevonásával széleskörű tananyagrevíziót végez.

A középfokú könyvtárosképzésnek megoldatlan problémája még, hogy ehhez az oktatási

formához a jogszabályok ezidáig nem születtek meg, rendeletileg nincs szabályozva. Már régóta várjuk a képzettségi rendelet megjelenését, amely lényeges segítséget ad majd ebben a tekintetben. Hiba volt a tanfolyamot elindítani anélkül, hogy annak a képesítő ereje meg lett volna. A rendelet megjelenésével a középfokú képzettség megszerzése kötelező lesz, az alkalmazás feltételévé válik. Egyelőre minden hallgatónak önként kell vállalnia bizonyos munkatöbbletet, azt, hogy jelentős részben munkaidején kívül kell tanulnia. A tankönyvtár saját hatáskörében bizonyos munkaidőkedvezménnyel segítheti a hallgatókat. Az oktatás színvonalának emelése céljából a tankönyvtárban állandó oktatói gárdát kell kialakítani és gondolkozni lehetne azon, hogy nem lenne-e helyes az oktatási felelőst e munka elvégzésére függetleníteni. A KMK-nak rendszeres továbbképzést kell számukra biztosítani. Állandó, jó példatári és szemléltető eszközgyűjteményt kell beszerezni. Az Oktatási Osztály gondoskodjon a jó módszerek bevezetéséről, az egységes színvonal megtartásáról. Ki kell dolgozni a hallgatók egyéni tanulását megkönnyítő módszereket. — Össze kell hangolni a felső és középfokú könyvtárosképzést mind tartalmi, mind szervezeti tekintetben. A középfokú tanfolyamot végzetteknek előnyt kellene biztosítani az egyetemi felvételeknél.

Drechsler Ágnes

I. kerület

11. sz. könyvtár Krisztina krt. 87/89
20. sz. könyvtár Szilágyi Dezső tér 5.

II. kerület

37. sz. könyvtár Török u. 7/9
1. sz. fiók Dimitrov u. 80. (Pesthidegkút)
2. sz. fiók Szilfa u. 4.

III. kerület

8. sz. könyvtár Fő tér 2.
21. sz. könyvtár Mátyás kir. u. 15. (Cshegy)
1. sz. fiók Keve u. 41. (Rómaifürdő)
2. sz. fiók Rómaifürdő, Kalász u. Ált. isk.
33. sz. könyvtár Fő u. 41. (B.megyer)

IV. kerület

28. sz. könyvtár Bajcsy- Zs. u. 8. (Újpest)
41. sz. könyvtár Váci út 65. Káposztásmegyer
1. sz. fiók Fóti út 54.

V. kerület

1. sz. könyvtár Vadász u. 42.
14. sz. könyvtár Királyi Pál u. 11.

VI. kerület

10. sz. könyvtár Népköztársaság útja 52.
1. sz. Gyermekkönyvtár VI. Liszt Ferenc tér 6.

VII. kerület

2. sz. könyvtár Rottenbiller u. 10.
22. sz. könyvtár Lenin krt. 32.

VIII. kerület

3. sz. könyvtár Szörény u. 3.
9. sz. könyvtár Gutenberg tér 3.
44. sz. könyvtár Kulich Gyula tér 12.

IX. kerület

23. sz. könyvtár Illatos út 2—4.
1. sz. fiók Gyáli út 25/a
39. sz. könyvtár Borásos tér 2.
26. sz. könyvtár Mester u. 53/55.

X. kerület

12. sz. könyvtár Füzér u. 13.
1. sz. fiók Városszéli telep 35.
2. sz. fiók Bihari út 10.
3. sz. fiók Sibrik Miklós u. 78.

XI. kerület

6. sz. könyvtár Karinthy Frigyes u. 9.
1. sz. fiók Szabadság u. 78 (Albertfalva)
2. sz. fiók Alabástrom u. 9. (Kelenvölgy)

XII. kerület

38. sz. könyvtár Böszörményi út 34.
1. sz. fiók Hollós út 5/a (Szabadsághegy)

XIII. kerület

4. sz. könyvtár Lehel u. 31.
7. sz. könyvtár Vág u. 12.
19. sz. könyvtár József A. tér 4.
1. sz. fiók Tomori köz 17. (klub)
2. sz. Gyermekkönyvtár Sallai I. u. 52.

XIV. kerület

5. sz. könyvtár Ilka u. 36.
18. sz. könyvtár Bosnyák u. 1/a
1. sz. fiók Fogarasi út 113.
2. sz. fiók Kun Béla u. Ált. iskl.
43. sz. könyvtár Lumumba u. 1/3

XV. kerület

29. sz. könyvtár Arany J. u. 29. (Rpalota.)
1. sz. fiók Ófalu, Fóti út 65.
34. sz. könyvtár Mosolygó A. u. 36. (Pestújhely)

XVI. kerület

32. sz. könyvtár Bajcsy-Zs. u. 27/29. (Sash.)
1. sz. fiók Rákosi u. 129. (Rksztúr)
2. sz. fiók Cinkota, Kultúrház

XVII. kerület

36. sz. könyvtár Pesti út 78. (Rksztúr)
1. sz. fiók Szabadság út 17. (Rhegy)
2. sz. fiók Hősök tere (Rliget)

40. sz. könyvtár Zrinyi út 14. (Rcsaba)
1. sz. fiók Sugár út 12.

XVIII. kerület

24. sz. könyvtár Ságvári E. u. 7/9 (Pestlörinc)
1. sz. fiók Állami Lakótelep
2. sz. fiók Tátrafüred tér 16.
31. sz. könyvtár Marx K. u. 13. (P.Imre)

XIX. kerület

25. sz. könyvtár Kossuth L. tér 8.
1. sz. fiók Zrinyi u. 145.
2. sz. fiók Nagyenyed u. 27.
16. sz. könyvtár Petőfi tér 16.

XX. kerület

27. sz. könyvtár Kossuth L. u. 24. (Pesterzsébet)
1. sz. fiók Ady Endre út 133.
35. sz. könyvtár Marx K. u. 128. (Soroksár)
1. sz. fiók Péteri major
2. sz. fiók Sodronyos u. 28.

XXI. kerület

30. sz. könyvtár Kalamár u. 196. (Királyerdő)
42. sz. könyvtár Fürst S. u. 40. (Csepel)
1. sz. fiók Csillagtelep, A. ép. III. tömb.

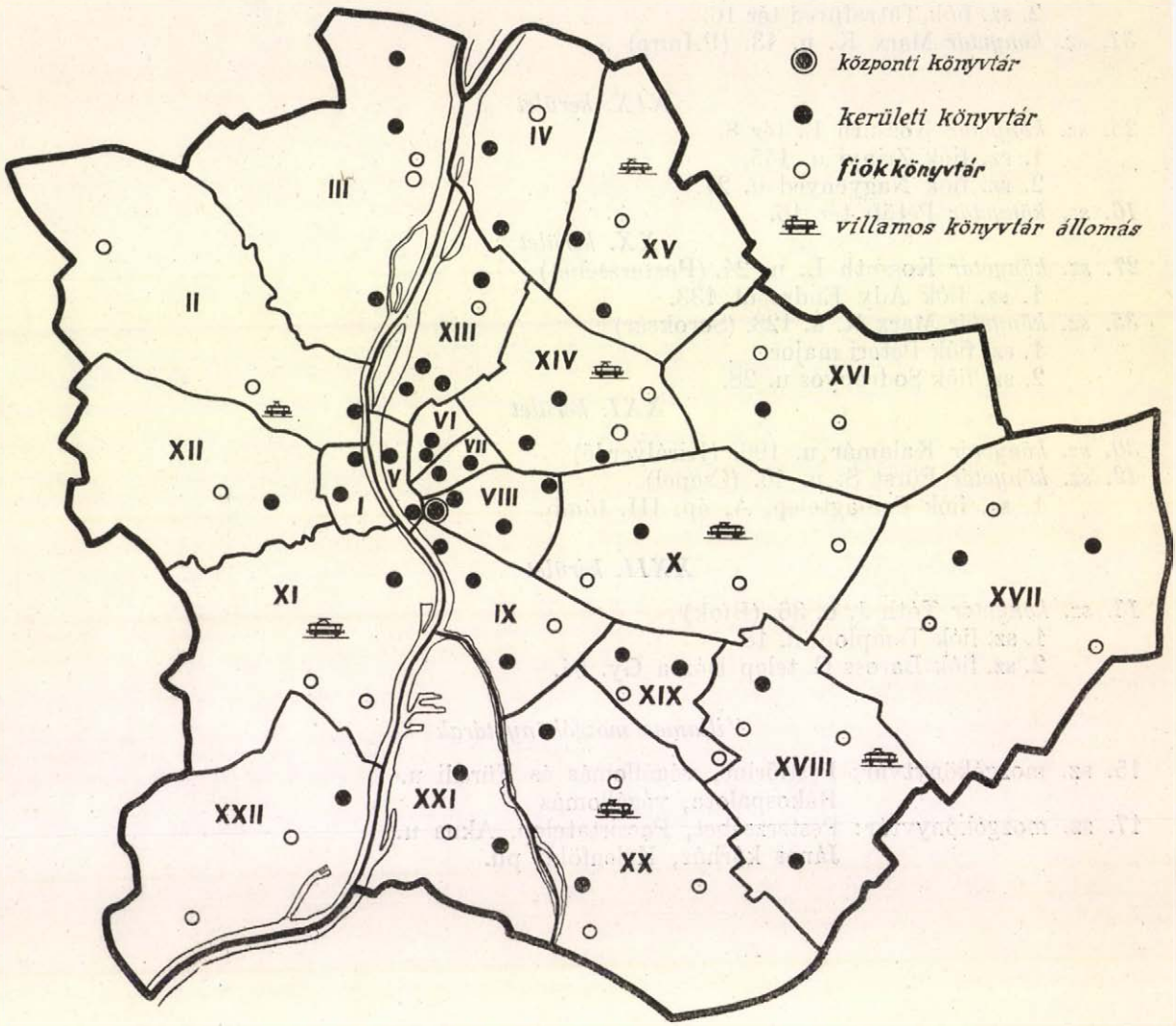
XXII. kerület

13. sz. könyvtár Tóth J. u. 36. (Bfok)
1. sz. fiók Templom u. 18.
2. sz. fiók Baross G. telep Dózsa Gy. 94.

Villamos mozgókönyvtárak

15. sz. mozgókönytvár: Pestlőrinc, végállomás és Füredi u.
Rákospalota, végállomás
17. sz. mozgókönyvtár: Pesterzsébet, Pacsirtatelep, Akna u.
János kórház, Kelenföldi pu.

A kerületi könyvtárhálózat 1961-ben

TARTALOMMUTATÓ

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár 1961. évi jelentése 3

I. A központi könyvtár tevékenysége 10

Feldolgozó munka 10
Olvasószolgálat 16
Tájékoztató munka 23
Bibliográfiák és egyéb kiadványok készítése 24
Propagandamunka 27
A kerületi könyvtárak irányítása; módszertani munka 29

II. Kerületi könyvtárak 34

A hálózati könyvállomány és a szerzeményezés 38
Beiratkozott olvasók 42
Kölcsönzők (kölcsönzések) 44
Kölcsönzött kötetek 46
Diafilm-kölcsönzés 49
Olvasószolgálat és propagandamunka 50

III. A könyvtár gazdasági szervei 53

Gazdasági osztály 53
Könyvkötészet 57

IV. A könyvtár szervezeti és személyi ügyei 58

Halottaink 65
Dr. Remete László: A fővárosi könyvtár előtörténetéből 67
A sashalmi kerületi könyvtár tíz esztendeje (1951—1961) 96
Dr. Révay József: Élő könyvtárak 96
Simon Lászlóné—Kurunczy Lajosné—Marót Miklós: A könyvtár története . 98
Nyilas Márta: A Budapest gyűjtemény könyvtári feladatai 111
Barta Andrásné—Kepes Ágnes: Az önálló kerületi gyermekkönyvtárak első tapasztalatai 116
D.-né Jámbor Mária—Marót Miklós: A központi könyvtár tudományos és ismeretterjesztő könyvanyagának forgalma 127
Dobos Piroska: Szabadpolc-rendszer a kerületi könyvtárakban 144
G. Ballagi Ágnes: A szovjet szépirodalom forgalma a XXII. kongresszus időszakában.. 161
Bikácsi Lászlóné: Olvasószolgálat a gyermekkönyvtárakban 167
Zoltán József: Budapest története bibliográfiájának tematikája 185
Pataki Ferenc: Az ajánló bibliográfia mai problémái 207

Tóbiás Áron: A Tolsztoj Emlékkönyv keletkezése 218
Szelestey Gyuláné: Könyvtáros továbbképzés könyvtárunkban 224
Drechsler Ágnes: Középfokú könyvtárosképzésünk 236
A budapesti kerületi könyvtárak és fiókkönyvtárak 243
Содержание 249
Sommaire 250
Contents 251
Inhalt 252

СОДЕРЖАНИЕ

Годовой отчет Столичной Библиотеки им. Эрвина Сабо за 1961 г. 3
I. Деятельность централной библиотеки 10
Библиотечная обработка книг 10
Обслуживание читателей 16
Справочная работа 23
Составление библиографических указателей и других изданий 24
Работа по библиотечной пропаганде 27
Руководство работой районных библиотек; методическая работа 29
II. Районные библиотеки 34
Книжные фонды библиотечной сети и их комплектование 38
Записанные читатели 42
Абоненты (выдача книг на дом) 44
Книги выданные на дом 46
Выдача диафильмов на дом 49
Обслуживание читателей и работа по пропаганде 50
III. Хозйственные органы библиотеки 53
Хозяйственный отдел 53
Переплетная библиотеки 57
IV. Организационные и кардовые дела библиотеки 58

Некрологи 65
Д-р Ласло Ремете: Из предистории Столичной библиотеки 67
Десять лет (1951—1961) из жизни районной библиотеки района Шашхалом 96
Д-р Иожер Ревай: Живые библиотеки 96
Марта Шимон — Пирошка Курунци — Миклош Марот: История библиотеки 98
Марта Ньилаш: Задачи краеведческой коллекции „Будапешт” 111
Илона Барта — Агнеш Кенеш: Первые опыты самостоятельных районных детских библиотек 116
Мария Ямбор, Д. — Миклош Марот: Использование читателями научно-популярного и научного фонда в центральной библиотеке 127
Пирошка Добош: Открытынй доступ к полкам в райнных библиотеках. 144
Агнеш Баллаги, Г.: Использование читателями советской художественной литературы при XXII съезде КПСС 161
Иолан Бикачи: Обслуживание читателей в детских библиотеках 167
Иожеф Золтан: Тематика библиографического указателя по истории г. Будапешт ... 185
Ференц Патаки: Нынешние проблемы рекомендательной библиографии 207
История создания нашего юбилейного сборника в память Л.Н. Толстого (А. Тобиаш)..... 218
Юдит Селештей: Повышение квалификации библиотечных работников в библио теке 224
Агнеш Дрекслер: Повышение квалификации средних кадров нашей библиотеки 236
Перечень будапештских районных и филиальных библиотек 243
Содержание 247

SOMMAIRE

Rapport de la Bibliothèque Municipale „Szabó Ervin" de l'année 1961 3
I. L'Activité de la bibliothèque centrale 10
Acquisition, catalogage et classification 10
Service des lecteurs 16
Service de renseignement 23
Propagande 27
Direction des bibliothèques du réseau, travail méthodologique 29
II. Bibliothèques d'arrondissement 34
Acquisition et fonds de livres du réseau 38
Lecteurs inscrits 42
Prêt 44
Livres prêtés 46
Prêt des diafilms 49
Service des lecteurs et propagande 50
III. Affaires économiques de la bibliothèque 53
Section économique 53
Atelier de reliure 57
IV. Affaires de l'organisation et du personnel 58

Nécrologie 65
La préhistoire de la Bibliothèque Municipale (L. Remete) 67
Les dix années d'une bibliothèque filiale à la banlieu Sashalom (1951—1961) 96
Des bibliothèques vivantes (J. Révay) 96
L'histoire de la bibliothèque (Márta Simon—Piroska Kurunczy—M. Marót) .. 98
Les tâches de la Collection „Budapest" (Márta Geréb) 111
Les premières expériences des indépendantes bibliothèques enfantines du notre réseau (Ilona Barta—Ágnes Kepes) 116
La circulation des livres scientifiques et scientifico-populaires dans la bibliothèque centrale (Mária Jámbor—M. Marót) 127
Le système des rayons à l'accès libre dans les bibliothèques du réseau (Piroska Dobos) 144
La circulation des ouvrages littéraires soviétiques au temps de XXIIe congrès du P.C. de l'U.R.S.S. (Ágnes Ballagi) 161
Le service des lecteurs dans les bibliothèques enfantines (Jolán Bikácsi) 167
Le thématisme de la bibliographie sur l'histoire de Budapest (J. Zoltán) 185
Les problèmes actuels de la bibliographie vulgarisatrice des ouvrages choisis (F. Pataki) 207
La naissance de notre album sur L. Tolstoï (Á. Tóbiás) 218
L'enseignement des bibliothècaires dans notre bibliothèque (Judit Szelestey) 224
Notre enseignement au degré secondaire (Ágnes Drechsler) 236
Le registre d'adresses des bibliothéques du réseau et des succursales régionales 243
Sommaire 247

CONTENTS

Report of the Szabó Ervin Municipal Library of the year 1961 3
I. Activity in the Central Library 10
Routines 10
Readers' service 16
Informatory work 23
Bibliographies and other publications 24
Propaganda work 27
Direction of the district (former branch) libraries; methodological work 29
II. The district libraries 34
The stock of our network and the accessions 38
Registered readers 42
Lending 44
Lent volumes 46
Lending of diaphanous pictures (diafilms) 49
Readers' service and propaganda work 50
III. Economic work of the library 53
Economic section 53
Bindery 57
IV. Rules of organisation and personal matters 58

Obituary 65
Dates from the early history of the Munticipal Library (L. Remete) 67
Ten years of the district library of Sashalom (1951—1961) 96
Living libraries (J. Révay) 96
The history of the library (Márta Simon, Piroska Kurunczy, M. Marót,) 98
Tasks of the Budapest-collection (Márta Nyilas) 111
First experiences of the independent district libraries for children. (Ilona Barta—Ágnes Kepes) 116
Circulation of the stock of scientific and popular works of the Central Library (Mária D. Jámbor and M. Marót) 127
Open access system in the district libraries (Piroska Dobos) 144
Circulation of Soviet fiction in the period of the XXII. Congres. (Ágnes G. Ballagi) .. 161
Readers' service in the libraries for children (Jolán Bikácsi) 167
The themes of the bibliography of the history of Budapest (J. Zoltán) 185
The problems of today of the recommendatory bibliographies (F. Pataki) 207
The genesis of our Tolstoy memorial volume (Á. Tóbiás) 218
Extension training of the librarians in our library (Judit Szelestey) 224
Our secondary training for librarians (Ágnes Drechsler) 236
The Budapest district libraries and branch libraries (former lending stations) 243
Contents 247

INHALT

Bericht der Hauptstädtischen Ervin Szabó Bibliothek über das Jahr 1961 3
I. Tätigkeit der Zentralbibliothek 10
Laufende Arbeiten 10
Leserdienst 16
Informationsdienst 23
Bibliographien und andere Publikationen 24
Propagandatätigkeit 27
Anleitung der Bezirksbibliotheken; methodologische Arbeit 29
II. Bezirksbibliotheken 34
Bücherbestand unseres Bibliotheksnetzes und der Erwerb 38
Eingeschriebene Leser 42
Ausleihe 44
Ausgeliechene Bände 46
Diafilmausleihe 49
Leserdienst und Propagandaarbeit 50
III. Wirtschaftsorgane der Bibliothek 53
Wirtschaftsabteilung 53
Buchbinderei 57
IV. Organisations- und Personalangelegenheiten 58

Nekrologe 65
Aus der Vorgeschichte der Hauptstädtischen Bibliothek (L. Remete) 67
Zehn Jahre der Bezirksbibliothek in Sashalom (1951—1961) 96
Lebendige Bibliotheken (J. Révay) 96
Geschichte der Bibliothek (Márta Simon, Piroska Kurunczy, M. Marót) 98
Aufgaben der Budapest—Sammlung (Márta Nyilas) 111
Die ersten Erfahrungen der selbständigen Bezirkskinderbibliotheken (Ilona Barta—Ágnes Kepes) 116
Benutzung des wissenschaftlichen und populärwissenschaftlichen Bücherbestandes der Zentralbibliothek (M. Marót—Mária D. Jámbor) 121
Freihandbibliothekssystem in den Bezirksbibliotheken (Piroska Dobos) 144
Benutzung der sowjetischen schönen Literatur in der Periode des XXII. Kongresses (Ágnes G. Ballagi) 161
Leserdienst in den Kinderbibliotheken (Jolán Bikácsi) 167
Thematik der Bibliographie der Geschichte von Budapest (J. Zoltán) 185
Heutige Probleme der empfehlenden Bibliographie (F. Pataki) 207
Die Entstehung unseres Tolstoi-Gedenkbuches (Á. Tóbiás) 218
Fortbildung der Bibliothekare in unserer Bibliothek (Judit Szelestey) 224
Mittelstufenausbildung der Bibliothekare (Ágnes Drechsler) 236
Die Budapester Bezirksbibliotheken und Bibliotheksfilialen 243
Inhalt 247